МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МУКАЧІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ «ЕКОНОМІКА»

Збірник наукових праць

Випуск 1(3) 2015

МУКАЧЕВО
2015

Видання Мукачівського державного університету

Науковий вісник Мукачівського державного університету.
Серія «Економіка»
Випуск 1(3) 2015 рік

Збірник наукових праць
Заснований у 2014 році

Збірник входить до переліку фахових видань у галузі економічних наук
(Наказ Міністерства освіти і науки України №1279 від 06.11.2014 р.)

Рекомендовано до друку
Вченою радою Мукачівського державного університету,
протокол № 11 від 03.04. 2015 р.

Рецензенти:
Башнянин Г. І., д.е.н., професор
Гуцал І. С., д.е.н., професор

Адреса редакції: 89600, Закарпатська обл.,
м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26,
Мукачівський державний університет,
Редакція Наукового вісника МДУ,
тел. (03131) 2-11-09,
(03131) 2-15-32,
e-mail: nvemsu@gmail.com

Усі права захищені. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції. Редакція не завжди поділяє думку автора й не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Головний редактор
Черничко Тетяна Володимирівна – д.е.н., професор (Україна)

Заступник головного редактора
Проскура Володимир Федорович – д.е.н., професор (Україна)

Відповідальний секретар
Ігнатишин Марія Василівна – к.е.н., доцент (Україна)

Редакційна колегія:
Буркинський Борис Володимирович – д.е.н., професор (Україна)
Гоблик Володимир Васильович – д.е.н., професор (Україна)
Даниленко Анатолій Іванович – д.е.н., професор (Україна)
Денінс Андріс – Doctor of Economix, професор (Латвія)
Іщук Світлана Олексіївна – д.е.н., професор (Україна)
Лендєл Михайло Андрійович – д.е.н., професор (Україна)
Мікловда Василь Петрович – д.е.н., професор (Україна)
Мікула Надія Анатоліївна – д.е.н., професор (Україна)
Мілашовська Ольга Іванівна – д.е.н., професор (Україна)
Папп Василь Васильович – д.е.н., професор (Україна)
Пітюлич Михайло Іванович – д.е.н., професор (Україна)
Саксонова Світлана – Doctor of Economix, професор (Латвія)
Стуглік Джоанна – Doctor of Economix, професор (Польща)
Товканець Ганна Василівна – д.пед.н., професор (Україна)
Щербан Тетяна Дмитрівна – д.психол.н., професор (Україна)
Джекабсон Сандра – PhD, доцент (Латвія)
Реслер Марина Василівна – к.е.н., доцент (Україна)
Ровт Алекс – к.е.н. (США)

Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»: зб. наук. пр. / Ред. кол.: Черничко Т. В. (гол. ред.) та ін. – Мукачево: Вид-во «Карпатська вежа», 2015. – Випуск 1(3). – 270 с.

© Мукачівський державний університет, 2015

ЗМІСТ

Економіка та управління національним господарством

Арзамасова О.В.
Нова економіка: імперативи формування …….. 9
Кінаш І.П.
Теоретико-методологічні орієнтири формування механізму управління розвитком соціальної сфери України 14
Ковалевський Г.В., Гриненко В.В,
Ресурси і багатство націй в інтегральній економіці людини ……..…….. 18
Курмаєв П.Ю., Байрамов Ешгін Алі Огли
Напрями підвищення ефективності заходів державного стимулювання розвитку інноваційного підприємництва …….. 23
Кучінка Т.В.
Теоретичні аспекти вивчення феномену економічної кризи …… 29
Пугачевська К.С.
Регулювання імпорту в умовах валютних коливань …….. 35
Рибчак В.І.
Аналіз сучасних підходів до державного регулювання підприємницької діяльності в Україні ……... 41
Скороход І.С., Поліщук М.О., Поліщук О.О.
Особливості інвестиційної діяльності ТНК в Україні ……... 46
Черничко Т.В.
Ризики каналу банківського кредитування монетарного трансмісійного механізму в Україні ..……..…… 50
Чукурна О.П.
Оцінка факторів впливу на розвиток машинобудівної галузі України в умовах глобалізації …….. 55

Економіка та управління підприємствами

Безпарточний М.Г.
Формування конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України ……... 61
Березін О.В.
Господарський механізм підприємств АПК: стратегічні аспекти формування конкурентоспроможності ……. 68
Березіна Л.М.
Альтернативність у стратегічному виборі підприємств АПК …….. 72
Бовш Л.А.
Стратегія розвитку готельного господарства в умовах макроекономічної нестабільності ……... 77
Живко З.Б.
Рівні економічної безпеки підприємства та визначення інтегрального показника …… 84
Збарський В.К.
Інноваційна спрямованість підприємства – забезпечення його конкурентних переваг ……. 90
Лазаренко Д.О.
Амортизаційна політика в інвестиційно-інноваційній програмі харчового підприємства …… 96
Максименко Д.В.
Кадрова реструктуризація як інструмент стратегічного розвитку підприємства ……... 102
Навроцький С.А., Скляр Г.П., Фисун І.В.
Перестрахування ризиків виїзного туризму: математичне моделювання рівня власного утримання страховика …….. 107
Питуляк Н.С., Баховко В.Ю., Чапран Ю.О.
Особливості розвитку консалтингових послуг в Україні …….. 115
Чижова Н.Є.
Особливості адаптування інформаційних продуктів управління персоналом …… 120

Регіональна економіка, демографія та соціальна політика

Білак Г.Г.
Міжнародне співробітництво з екологічних проблем країн-членів Карпатського єврорегіону ……... 124
Борншайн О.О.
Дослідження методів ідентифікації кластерів при формуванні стратегії розвитку регіонів України ……..…. 129
Гладинець Н.Ю.
Моделювання індикаторів регіонального інноваційного розвитку …….. 134
Гоблик В.В.
Використання методу ієрархій в дослідженні зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів ……...……. 140

Гораль Л.Т., Піллероа Мадан А.А., Шийко В.І.
Фактори розвитку рекреаційних територій західного регіону України 150
Карий О.І., Глинський Н.Ю.
Маркетингова концепція управління розвитком міста 155
Мікловда В.П., Пітюлич М.І.
Ринок праці в системі фундаментальних інститутів ринкової економіки 161
Панько М.В.
Методика розрахунку та аналізу ефективності структури економіки регіону 166
Папп В.В.
Напрями активізації туристично-рекреаційного потенціалу регіону (на прикладі Закарпатської області) 172
Пітюлич М.М., Пауш М.М.
Сучасний стан та прогнозна оцінка демографічної ситуації в гірських районах Карпатського регіону 179
Проскура В.Ф.
Регіоналізація та економічна безпека 186
Товканець С.А.
Технопарки в контексті європейської регіональної політики 190
Щурик М.В.
Детермінанти розвитку аграрного сектора та сільських територій 195

Економічна статистика, бухгалтерський облік та аудит

Головачко В.М.
Поняття, класифікація та оцінка біологічних активів 201
Король К.В.
Організація обліку за центрами відповідальності на підприємствах машинобудування 207
Редченко К.І.
Концепція раннього попередження у сучасних системах управлінського контролю 212

Фінанси, гроші та кредит

Гавриляк Т.С.
Інституційно-правове середовище страхової інвестиційної діяльності 218
Гуменна К.Р.
Міграційний капітал як джерело забезпечення інвестиційного розвитку регіонів України 223
Ігнатишин М.В, Ігнатишин М.І.,
Технічний аналіз прогнозованості валютного курсу в Україні 230
Кужелєв М.О., Брітченко І.Г., Стабіас С.М.
Аналіз розвитку національного ринку корпоративних цінних паперів в умовах європейської інтеграції 237
Малець С.С.
Теоретичні аспекти податкового регулювання в ринковій економіці 242
Петричко М.М.
Бюджетна політика України: реалії та перспективи 247
Рибчак О.С.
Напрями підвищення ефективності регулювання ринку фінансових послуг в Україні 252
Сторонянська І.З., Беновська Л.Я.
Податкові надходження в структурі доходів державного та місцевих бюджетів: регіональний вимір 257
Черничко С.Ф., Реблян Д.С.
Характерні риси фінансової кризи як соціально-економічної категорії 264

CONTENTS

Economics and management of national economy

Arzamasova O.
The new economy: formation imperatives…….…….. 9
Kinash I.
Theoretical and practical guidelines of the formation mechanism of management of the social sphere development in Ukraine ……..…. 14
Kovalevskiy G., Grynenko V.
Resources and wealth of nations in integral economics of man …….. 18
Kurmaiev P, Bayramov E.
Ways to improve the effectiveness of state incentives for the development of innovative entrepreneurship ...…….. 23
Kuchinka T.
The theoretical aspects of the study the economic crisis phenomenon ……...…… 29
Pugachevska K.
Import regulation under the circumstances of currency fluctuations ……...…….…….. 35
Rybchak V.
Analysis of current approaches to state regulation of business in Ukraine……..……... 41
Skorokhod S., Polishchuk M., Polishchuk O.
The features of TNC's investment activities in Ukraine……...……... 46
Chernychko T.
Risks of bank lending channel of monetary transmission mechanism in Ukraine ……..…… 50
Chukurna O.
Evaluation factors of influence on development of the engineering industry of Ukraine in the context of globalization ……..…….. 55

Economics and business management

Bezpartochnyi M.
The formation of the competitive environment of trade enterprises economic activity in the consumer market of Ukraine …….……... 61
Berezin A.
Economic mechanism agribusiness companies: strategic aspects of competitiveness ……... 68
Berezina L.
Alternativeness in the strategic choice of the agricultural enterprises ……... 72
Bovsh L.
The development strategy of the hotel industry in the conditions of macroeconomic instability ……... 77
Zhyvko Z.
Levels of the enterprise economic security and determining the integral index …….…… 84
Zbars'kyy V.
Innivovative orientation of the enterprise to ensure its competitive advantage …….…… 90
Lazarenko D.
Depreciation policy in investment and innovation programs of food enterprise …… 96
Maksimenko D.
Staff restructuring as a tool for strategic development of the company ……...……... 102
Navrots'kyy S., Sklyar G., Fysun I.
Reinsurance of outbound tourism risks: the mathematical modeling of the level of the insurer net retention ……... 107
Pytulyak N., Bakhovko V., Chapran Y.
Features of consulting services development in Ukraine ……..…….. 115
Chyzhova N.
Features of information products adaptation for human resource management …….…… 120

Regional economics, demography and social policy

Bilak G.
International environmental cooperation of Carpathian euroregion member states ……... 124
Bornschein O.
Research of methods for identifying clusters during the formation of regional development strategies in Ukraine ….. 129
Hladynets' N.
Modelling of regional innovative development indicators …….. 134
Hoblyk V.
The method of hierarchies in research of foreign economic relations within cross-border regions ……..…. 140

Goral' L., Pilleroa Madan A., Shyiko V.
Development factors of recreational areas of Western Ukraine ……...…….... 150
Karyy O., Hlyns'kyy N.
Marketing concept of the city management …….....…….. 155
Miklovda V., Pityulich M.
The labor market in the fundamental institutions of a market economy …….....……... 161
Pan'ko M.
The method of calculation and analysis of the effectiveness of the economic structure of the region ……... 166
Papp V.V.
Ways of the tourism potential activation in the region (Transcarpathian region) ……... 172
Pityulich M., Pausch M.
Current state and predictive valuation of the demographic situation in the mountainous regions of the Carpathian area ……..…. 179
Proskura V.
Regionalization and economic security ……..…….. 186
Tovkanets' S.
Technoparks in the European regional policy …….....……... 190
Shchuryk M.
The determinants of the agrarian sector and rural areas development……..…….. 195

Economic statistics, accounting and auditing

Holovachko V.
Concept, classification and assessment of biological assets……. 201
Korol' K.
Organization of accounting according to responsibility centres at engineering enterprises ……....……. 207
Redchenko K.
The early warning concept in modern management control systems ……..…… 212

Finance, money and credit

Havrilyak T.
Institutional and legal environment of the insurance investment……..……... 218
Humenna K.
Migration capital as a source of capital for the investment development of regions in Ukraine ……...……. 223
Ihnatyshyn M, Ihnatyshyn N.
Tehnical analysis of predictability of exchange rate in Ukraine ……..…… 230
Kuzheliev M., Britchenko I., Stabias S.
Analysis of the national market corporate securities under the European integration …….... 237
Malets S.
Theoretical aspects of tax regulation in a market economy ……..……. 242
Petrychko M.
Budgetary policy of Ukraine: realities and prospects…….. 247
Rybchak O.
The ways of effectiveness improvement of financial services market regulation in Ukraine ……. 252
Storonyans'ka I., Benovs'ka L.
Tax earnings in the structure of revenues of the state and local budgets: the regional dimension ……...……... 257
Chernychko S., Reblian D.
Characteristics of the financial crisis as a social and economic category……..…….. 264

РОЗДІЛ І

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 339.92

Арзамасова Оксана Вікторівна,
здобувач кафедри державного та муніципального управління,
Тернопільський національний економічний університет

НОВА ЕКОНОМІКА: ІМПЕРАТИВИ ФОРМУВАННЯ

Головною проблемою економіки України є її неготовність до адекватної відповіді як на зовнішні, так і на внутрішні шоки в умовах постійного загострення глобальних викликів. Стратегічний модернізаційний вибір України передбачає перехід на інноваційну модель розвитку, яка формує основу нової економіки. Віддаючи належне працям науковців, слід констатувати, що цілісної концепції щодо створення та забезпечення функціонування нової економіки не вироблено до цих пір. Метою публікації є обґрунтування детермінант формування нової економіки України та механізмів їх підтримки. При обґрунтуванні основних теоретичних і практичних результатів даної статті застосований метод систематизації, методи економічного та статистичного аналізу, методи порівняльного аналізу, індукції та дедукції. В статті на основі описаних особливостей нової формації визначено, що основним імперативом сучасної економіки є розумне зростання – посилення взаємодії наукових знань, досліджень та інновацій з економічним розвитком. Це в свою чергу вимагає відкритості економіки, ефективної освіти та науки, розвитку цифрових технологій, одночасно забезпечуючи раціональне природокористування та створюючи відчутний соціальний ефект. Автором аналізуються українські реалії стосовно наближення до економіки, яка ґрунтується на знаннях. В результаті проведеного дослідження доведено, що вимоги формування нової економіки, які спираються на використання ринкових механізмів і активну науково-технічну політику, повинні стати основою для конкурентного розвитку України. Все це не можливе без створення ефективної системи управління кадровим потенціалом держави, яка б враховувала потреби ринку праці у підготовці інноваційно-спрямованих, активних кадрів. Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні концептуальних засад формування нової економіки України, детермінантами якої повинні бути інноваційний розвиток, ефективна освіта і наука, раціональне природокористування, цифрові технології, інтеграційні процеси у сфері трансферу нових технологій, розвиток соціальної сфери. Практична значущість роботи полягає в можливості застосування вироблених пропозицій в реалізації стратегії «Україна - 2020» в частині макроекономічної стабілізації та інституційного забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Ключові слова: *нова економіка, глобалізація, інноваційний розвиток, цифрові технології, людський потенціал.*

ВСТУП

У сучасному світі рівень розвитку і динамізм інноваційної сфери – науки, наукомістких галузей і компаній, світових ринків технологій – визначає межі між багатими і бідними країнами, створює основу сталого економічного зростання. Матеріалізація науково-технічних знань здатна змінити не тільки масштаби і структуру виробництва промислово розвинених країн, але й здійснити помітний вплив на якість життя, взаємовідносини людей між собою і з довкіллям. На цьому етапі кожна країна намагається знайти свою конкурентну нішу. Проте більшість суб'єктів економічних відносин не спроможні швидко реагувати на прискорений розвиток світового господарства. Тому виникають певні загрози економічного розвитку для виробників і для країн.

Постановка проблеми. Головною проблемою економіки України є її неготовність до адекватної відповіді як на зовнішні, так і на внутрішні шоки в умовах постійного загострення глобальних викликів. Наша держава хронічно відстає від більшості країн майже за усіма макроекономічними критеріями та оцінками, залишається на периферії світових інноваційних систем, що гальмує подальший її розвиток. Тож стратегічним пріоритетом модернізації задекларовано «…формування конкурентоспроможної і водночас адаптивної до зовнішніх збурень національної економіки, головним завданням якої має стати кардинальне підвищення ефективності використання людського, виробничого та природного потенціалу, досягнення стабільного сталого розвитку і створення нового суспільства громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних якостей та спроможностей»[1, с. 3].

Стратегічний модернізаційний вибір України передбачає перехід на інноваційну модель розвитку, яка формує основу нової економіки. Наскільки вдалим буде досягнення задекларованих пріоритетів, залежатиме від реалізації вимог її формування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З 90-х років ХХ ст. у світовій економіці відбуваються помітні зміни, виявляються нові тенденції, механізми, які дають підґрунтя розглядати діючу сьогодні світогосподарську систему як початковий етап нової світової економіки. Разом із процесом переходу людського суспільства до нової стадії цивілізаційного розвитку у сучасній науці відбувається формування термінології та підходів, що з різних сторін характеризує сучасні тенденції.

Зокрема, Д. Белл описує постіндустріальну економіку, в якій надприбутки отримуються на новостворених ринках [2]. Е. Тоффлер в своїх працях зазначає появу третьої хвилі цивілізації, характерною рисою якої є чисельна перевага службовців над робітниками [3]. Появу інформаційного суспільства, в основі прогресивного розвитку якого лежить інформація, характеризують Ф. Махлуп, Р. Катц, М. Порат, Й. Масуда та ін. Концептуальні основи економіки знань були закладені Й. Шумпетером, Ф. Хайеком, П. Дракером. Феномен нової економіки вивчають М. Кастельс, К. Келлі, Д. Тансотт, І. Матеров, А. Григорян, В. Білоцерківець [4, 5, 6, 7]. Варто зазначити, що всі згадані автори за основу економічного розвитку сучасного суспільства беруть такі складові, як нові технології, інформацію, знання.

Мета статті (постановка завдання). Віддаючи належне працям даних науковців, слід констатувати, що цілісної концепції щодо створення та забезпечення функціонування нової економіки не вироблено до цих пір. Тому метою публікації є обґрунтування детермінант формування нової економіки України та механізмів їх підтримки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Концепція «нової економіки» вперше почала розроблятися у 90-х роках ХХ ст. в американській науковій літературі. Цим терміном називали високотехнологічну економіку США, тобто нова економіка зобов'язана своїм походженням процесу масової інформатизації суспільства, зокрема, появі нових інформаційних технологій, інтернету, комп'ютерів тощо. Це визначення з'явилося в якості узагальнюючої назви для тих галузей, які пов'язані з виробництвом, передачею і обробкою інформації. Внаслідок того, що розвиток економіки і інформатизації йшов з вражаючими результатами на фоні безробіття, виникла гіпотеза про існування причино-наслідкового зв'язку між розвитком інформаційних технологій і стійким зростанням економіки США. Цей феномен американські економісти і назвали новою економікою [7, с. 18].

Організація Об'єднаних Націй визначає нову економіку як сукупність інтенсивного технологічного прогресу в сфері інформаційних технологій, масових комунікацій, інтернаціоналізації економічних систем, модернізації в фінансовому секторі [7, с. 19].

Дуже часто в літературі і спеціалізованих виданнях під вказаним терміном розуміють всі галузі господарства, пов'язані з інформацією, з процесами її виробництва, обробки, обміну, поширення і контролю.

Отже, нова економіка – це плинні процеси світової інтеграції і глобалізації, які з однієї сторони міняють функції кожної окремої національної економічної одиниці, з іншої – вимагають інноваційних підходів до визначення напрямків національної економічної політики і координації політики між країнами.

Описані суть та особливості нової формації дають підстави стверджувати, що основним імперативом сучасної економіки є розумне зростання – посилення взаємодії наукових знань, досліджень та інновацій з економічним розвитком (рис. 1).

Однією з характеристик нової економіки є включення в процеси глобалізації, яка відкриває перед людством величезні можливості для розширення масштабів обміну товарами, послугами, інформацією, технологією і капіталом. В умовах нової економіки держава повинна бути відкрита не лише до експортно-імпортних операцій в їх первинному значенні, а й для трансферу технологій, що становлять базис розвитку економіки знань, трудової міграції висококваліфікованої робочої сили, сприяють тимчасовому обміну спеціалістами з метою двостороннього запозичення досвіду та навичок.

Ступінь відкритості економіки, як правило, вимірюється долею суми експорту та імпорту товарів і послуг країни по відношенню до ВВП. Для України цей показник становить 35%, що загалом свідчить про достатньо високий рівень відкритості економіки. Для порівняння: в Німеччині він дорівнює 46%, у Великобританії – 26%, в США – 11%, в Росії – 30%, в Китаї – 41% [8]. Варто додати, що чим країна менше володіє ресурсами (земля, робоча сила, корисні копалини), тим більше вона повинна відкриватися для світу. І навпаки. Таким чином, сьогодні розвиток людства фактично здійснюється через децентралізацію та диверсифікацію національних економік окремих

країн, набуття ними нової спеціалізації з точки зору глобалізації та поляризації світового ринку товарів і послуг.

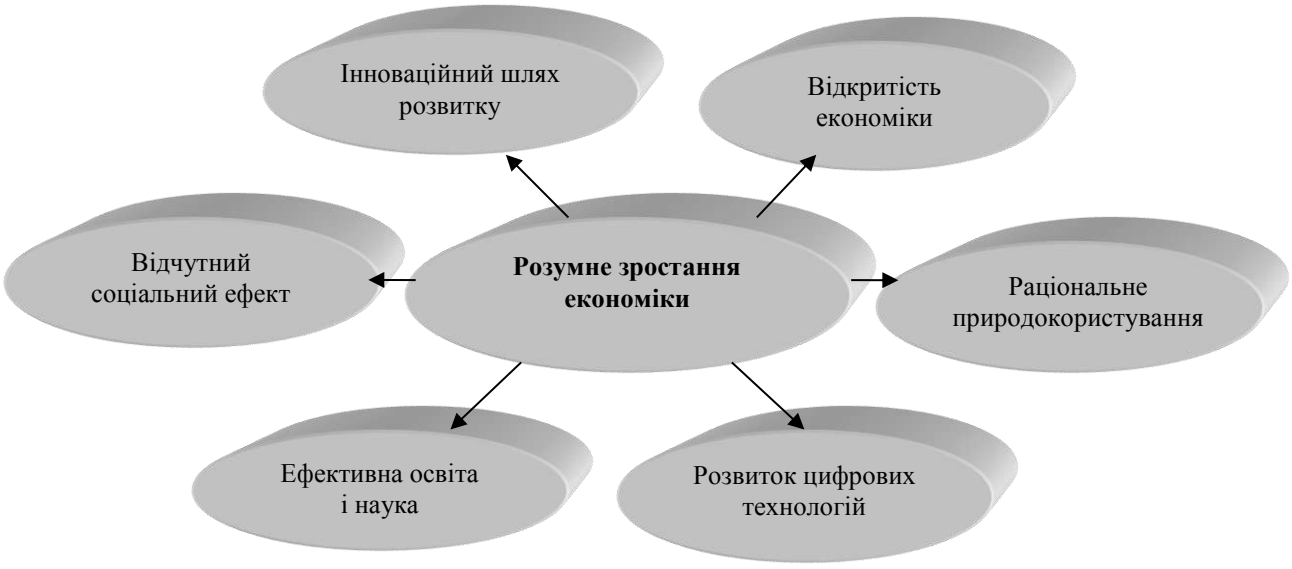

Рис. 1. Імперативи формування нової економіки

В цих умовах зростає роль новітніх знань та інформаційно-комунікаційних технологій для створення нових технологічних інновацій, конвертування їх у нові товари і послуги. Так, Й. Шумпетр зазначав, що «…інновація супроводжується створенням нового виробничого процесу, виникненням нових продуктів, застосуванням нових методів менеджменту, використанням нової організації виробництва» [9, с. 80].

Ефективність цього процесу визначається наявністю і розвитком інноваційно-сприятливого середовища з відповідною інфраструктурою, законодавчим і фаховим забезпеченням, а також існуванням в країні достатньої кількості спеціалізованих підприємств інноваційної діяльності, що виступають генераторами та носіями інноваційних процесів. В останні десятиріччя конкурентну перевагу визначає продаж продукції з високим внеском інтелектуальної власності у її вартість. Інновації стали пріоритетом для всіх розвинених країн, забезпечуючи левову частку їх економічного зростання. Наукоємні продукти та послуги дедалі збільшують своє домінування у світовій економіці. Світовий ринок наукомісткої продукції оцінюється у $2,593 трлн. і розвивається високими темпами: протягом останніх років загальний обсяг продажів зріс більш, ніж у п’ять разів. Домінуючі позиції (дві третини виробництва і торгівлі) на ринку утримують країни «великої сімки», у т.ч. США – понад 20%, Японія – 14%, Німеччина – понад 10%. Частка вітчизняної наукомісткої продукції на ньому становить близько 0,01%, що не відповідає як науково-технічному потенціалу України, так і провідним тенденціям розвитку сучасної економіки [8].

Рушійною силою сучасної економіки є рівень розвитку суспільних комунікацій, котрі ведуть до зростання інноваційного типу та збагачення країни.

Розвиток цифрових технологій, імплементації цих технологій на підприємствах, кількість населення, що користується мобільними телефонами, інтернет-доступом, в тому числі і широкополосним, а також, кількість жителів, що мають персональні комп’ютери, є вимогою нової економіки. Згідно звіту Світового економічного форуму Україна займає 106 місце за доступністю новітніх технологій і 100 місце за рівнем імплементації цих технологій на підприємствах. Наведені дані свідчать, що Україна займає низькі конкурентні позиції серед 148 країнами світу за технологічним чинником. Це обумовлено особливо недостатнім розвитком такої його складової, як інформаційно-комунікаційний сектор [10].

Важливим завданням забезпечення ефективного функціонування інноваційного розвитку економіки є нарощення інтелектуального потенціалу країни і формування висококваліфікованого людського капіталу. Головне місце у вирішенні цього завдання відіграє система освіти.

Україна втратила свої позиції у якості підготовки робочої сили, що потребує вдосконалення як безпосередньо освітнього процесу, так і підвищення конкурентоспроможності ринкового середовища.

Важливими завданнями у сфері освіти є продовження роботи з оновлення змісту загальної середньої освіти, посилення заходів щодо забезпечення якості середньої освіти. Також необхідно створити дієві системи контролю й гарантування якості вищої та професійної освіти із широким залученням громадськості, у т.ч. через створення незалежних агенцій оцінювання якості освіти.

Головним завданням, що стоїть перед українською освітянською спільнотою є забезпечення належного рівня якості вищої освіти як умови конкурентоспроможності українських випускників на ринку праці. На жаль, у звіті Європейської Комісії The European Higher Education Area in 2014: Bologna Process Implementation Report Україна за ознакою незалежності системи оцінювання якості вищої освіти та за рівнем міжнародної участі в зовнішньому

забезпеченні якості вищої освіти представлена як країна, що не відповідає європейським стандартам та рекомендаціям [11].

Місце традиційно-класичного підходу в освіті, зосередженого переважно на засвоєнні більш-менш стандартного набору знань, умінь і навичок, дедалі більше займає компетентнісний підхід, сфокусований на розвитку здібностей і умінь учнів/студентів орієнтуватися в розмаїтті складних, швидкоплинно змінюваних і непередбачених виробничих та життєвих ситуацій. Безперервна освіта впродовж життя, передовсім – професійна, у розвинутих постіндустріальних суспільствах є невід'ємною частиною життя більшості населення, яка забезпечує доповнення, оновлення, осучаснення набутих під час базової освіти знань, умінь і навичок як важливий чинник життєвого успіху. Так, у Німеччині та Франції держбюджетне фінансування додаткової професійної освіти значно більше, ніж університетської.

Тому вимогою побудови нової економіки є створення необхідних умов для вдосконалення ринку праці, збільшення зайнятості і гарантії стабільності суспільства. Надаючи громадянам нових можливостей здобувати нові знання і навички, держава націлює майбутню робочу силу на адаптацію до змінних умов ринку праці, що приведе до зменшення безробіття і зростання продуктивності діяльності працівників.

В умовах зростаючої економічної і політичної нерівноваги та невизначеності суттєво змінюється соціальний клімат як в глобальному просторі, так і на рівні національних держав, трансформується ціннісна складова людського життя. Визначено безальтернативну необхідність розвитку та збереження людського капіталу. Останнє неможливе без соціалізації економіки, без визначення у якості головного орієнтиру забезпечення належних умов для життєдіяльності та розвитку людини, кваліфікація та ініціатива якої стає головним рушієм постіндустріальної економіки і основою формування нової економіки.

В Україні соціальна політика як ключова складова політики держави офіційно завжди включалася до числа найперших пріоритетів. Тим не менш, в країні склалась ситуація, за якої соціальна політика із засобу зменшення суспільної напруги перетворилась на один із суттєвих факторів її посилення, а її основоположні цілі залишились нереалізованими.

Зосередження соціального ефекту політики має відбуватись навколо двох напрямів:

1) розвиток трудового потенціалу – як потужного ресурсу національної економіки та як джерела добробуту;

2) забезпечення належного рівня якості життя – надання соціальних послуг, розвиток соціальної інфраструктури, поліпшення інфраструктури життєзабезпечення тощо.

Специфікою використання трудових ресурсів національної економіки є низький рівень їх капіталізації. Тому проблема інвестування в людський капітал повинна стати визначальним імперативом економічного зростання та зміцнення конкурентоспроможності країни.

Однією з вимог побудови нової економіки, що ставиться європейськими країнами, є просування ідеї раціонального використання природних ресурсів, поліпшення екологічної обстановки та підвищення конкурентоспроможності економіки. Стійке зростання означає побудову на основі раціонального використання ресурсів стійкої та конкурентоспроможної економіки, використовуючи лідерство в розробці нових процесів і технологій, включаючи екологічно чисті технології.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, зазначені вимоги формування нової економіки, які спираються на використання ринкових механізмів і активну науково-технічну політику, повинні стати основою для конкурентного розвитку України. Все це не можливе без створення ефективної системи управління кадровим потенціалом держави, яка б враховувала потреби ринку праці у підготовці інноваційно-спрямованих, активних кадрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна 2020. Стратегія національної модернізації. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: uchebnik-online.com/soderzhanie/ua_textbook_11.html.
2. Белл Д.. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования. Пер. с англ./ Иноземцев В. Л. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
3. Тоффлер Э.. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2004. – 701 с.
4. Кастельс М.. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/index.php.
5. Дракер П.. Посткапиталистическое общество. Новая постиндустриальная волна на Западе: антология / П. Дракер. – М.: Academia, 1999. – 640 с.
6. Білоцерківець В. В. Нова економіка: зміст, генеза та авангардний характер: автореф. дис. доктора екон. наук / В. В. Білоцерківець. – Дніпропетровськ, 2014. – 39 с.
7. Дьяченко О. В.. К сущности категории «новая экономика» / О. В. Дьяченко // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – № 5. Вып. 25. – С. 18-23.
8. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org.
9. Економіка знань – модернізаційний проект України / За ред. Акад.. НАН України В.М. Гейця, акад.

НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 544 с.

10. The Global Competitiveness Report 2014. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.weforum.org/.

11. The European Higher Education Area in 2014: Bologna Process Implementation Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bmwf.gv.at/fileadmin/user_upload/Bologna_Grundsatzdok/The_European_Higher_Education.pdf.

Арзамасова Оксана Викторовна

НОВАЯ ЭКОНОМИКА: ИМПЕРАТИВЫ ФОРМИРОВАНИЯ

Главной проблемой экономики Украины является ее неготовность к адекватному ответу как на внешние, так и на внутренние шоки в условиях постоянного обострения глобальных вызовов. Стратегический модернизационный выбор Украины предусматривает переход на инновационную модель развития, которая формирует основу новой экономики. Отдавая должное трудам ученых, следует констатировать, что целостной концепции по созданию и обеспечению функционирования новой экономики не выработано до сих пор. Поэтому целью публикации является обоснование детерминант формирования новой экономики Украины и механизмов их поддержки. При обосновании основных теоретических и практических результатов данной статьи применен метод систематизации, методы экономического и статистического анализа, методы сравнительного анализа, индукции и дедукции. В статье на основе описанных особенностей новой формации, определено, что основным императивом современной экономики является разумный рост - усиление взаимодействия научных знаний, исследований и инноваций с экономическим развитием. Это в свою очередь требует открытости экономики, эффективного образования и науки, развития цифровых технологий одновременно обеспечивая рациональное природопользование и создавая ощутимый социальный эффект. Автором анализируются украинские реалии по приближении к экономике, основанной на знаниях. В результате проведенного исследования доказано, что требования формирования новой экономики, опирающиеся на использование рыночных механизмов и активную научно - техническую политику, должны стать основой для конкурентного развития Украины . Все это невозможно без создания эффективной системы управления кадровым потенциалом государства, которая бы учитывала потребности рынка труда в подготовке инновационно направленных, активных кадров. Научная новизна исследования заключается в углублении концептуальных основ формирования новой экономики Украины, детерминантами которой должны быть инновационное развитие, эффективное образование и наука, рациональное природопользование, цифровые технологии, интеграционные процессы в сфере трансфера новых технологий, развитие социальной сферы. Практическая значимость работы заключается в возможности применения производимых предложений в реализации стратегии «Украина - 2020» в части макроэкономической стабилизации и институционного обеспечения конкурентоспособности экономики.

Ключевые слова: *новая экономика, глобализация, инновационное развитие, цифровые технологии, человеческий потенциал.*

Arzamasova O.

THE NEW ECONOMY: FORMATION IMPERATIVES

The general problem of Ukrainian economy is its unreadiness to an adequate reaction to both external and internal shocks in the conditions of permanent sharpening of global challenges. Strategical modernization choice of Ukraine aims at an innovative development model which forms the basis of the new economy. Having researched the works of previous scientists we should acknowledge that an integral concept on the formation and implementation of the new economy functioning has not been formed so far so the aim of the article is to establish the determinant of the new economy formation in Ukraine and the mechanisms of its support. During the establishment of the principal theoretical and practical results of the article the method of systematization, the methods of economical and statistical analysis, methods of comparative analysis, induction and deduction have been used. On the basis of the described peculiarities of the new formation we determined that the major imperative of modern economy is rational increase – the intensification of the interaction between scientific knowledge, research and innovation and the development of economy. In its turn, it requires the demonstrativeness of the economy, the effective education and science, the development of digital technologies while rationally using natural resources and creating a notable social effect. The author analyses Ukrainian realia concerning the economy based on knowledge. As the result of the conducted research it has been proved that the requirements of the new economy formation based on the use of marketing mechanisms and active scientific and technical politics must become the basis for competitive development of Ukraine. All this is impossible without creating the effective state human resources management system which would take into consideration the needs of the job market in training innovation aimed and active personnel. Scientific novelty of research lies in deepening the conceptual basis of the new Ukrainian economy whose determinants must be the innovative development, effective education and science, rational use of natural resources, digital technologies, integration processes in the field of new technologies transfer, the development of social sphere. The practical value of this work lies in the possibility of implementation of the acquired offers in the realization of the strategy "Ukraine – 2020" in the part of macroeconomic stabilization and institutional providing of competitive economy

Key words: *new economy, globalization, innovative development, digital technology, human resources potential.*

Одержано 11.02.2015 р.

УДК 338.242

Кінаш Ірина Петрівна,
д.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту і адміністрування,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

У статті розкрито теоретико-методологічні основи формування механізму забезпечення сталого розвитку соціальної сфери держави. Метою роботи є визначення теоретико-методологічних основ формування механізму забезпечення сталого розвитку соціальної сфери держави. Для досягнення поставленої мети використано наступні методи дослідження: теоретичного узагальнення; абстрагування; системного підходу; логічний. Узагальнено теоретичні підходи до аналізу категорій «методологія», «механізм управління». Визначено, що механізм забезпечення сталого розвитку соціальної сфери є цілісною і збалансованою системою організаційно-економічних форм і методів управління, які реалізуються у вигляді інструментів за допомогою яких здійснюються організація та регулювання процесів її розвитку. Сформовано закони розвитку та принципи їх дії. Обґрунтовано, що основною функцією механізмів управління є ухвалення управлінських рішень. У рамках запропонованих теоретико-методологічних орієнтирів формування механізму управління соціальної сфери України виділено класи управління, такі як: механізми планування, механізми організації, механізми мотивації і механізми контролю. Охарактеризовано їх склад, виділено принципи (системність, цілісність, адаптованість, адаптивність, безперервність, цільової ознаки, стратегічного розвитку, ефективності управління) та етапи реалізації. Результатом запропонованого підходу повинні стати кількісні та якісні зміни у розвитку соціальної сфери, які обумовлять її перехід на засади сталого розвитку. Визначено, що механізм управління розвитком соціальної сфери України повинен орієнтувати діяльність суб'єктів господарювання на цілеспрямований пошук і реалізацію можливостей соціального розвитку, що забезпечить їй сталий розвиток. Результатом дослідження є теоретична та методологічна база створення нового механізму управління розвитку при науковому пошуку ефективних шляхів його удосконалення. Наукова новизна полягає у теоретичному обґрунтуванні класів управління розвитком соціальної сфери, характеристиці їх складу, принципів та етапів реалізації. Результати дослідження можуть бути спрямовані на формування моделі механізму управління розвитком соціальної сфери та визначення інструментів її реалізації, використані при розробці стратегії сталого соціального розвитку держави.

Ключові слова: *методологія, механізм управління, принципи розвитку, закони розвитку.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Нові реалії вимагають докорінних змін в механізмах управління розвитком соціальної сфери. Динамічні зміни зовнішнього середовища потребують формування нових цілей, завдань, нових рис, функцій управління соціальною сферою, що в цілому забезпечить її перехід до сталого розвитку. Саме ці питання визначають актуальність поглиблення наукових досліджень у напрямі розширення теоретико-методологічних орієнтирів до формування механізму управління розвитком соціальної сфери держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблемами методології формування механізму управління розвитку соціальної сфери займались такі вчені, як О. Бородіна, І. Бондар, С. Гончаренко, Г. Дмитренко, М. Долішній, А. Колот, В. Куценко, А. Мельник, Я. Остафійчук, О. Євсєєва, В. Удовиченко та багато інших. Вивчення літературних джерел свідчить про недосконаліть існуючих механізмів управління соціальної сфери в контексті забезпечення її сталого розвитку.

Мета статті (постановка завдання) – визначення теоретико-методологічних основ формування механізму забезпечення сталого розвитку соціальної сфери держави.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасний стан розвитку соціальної сфери країни засвідчує необхідність удосконалення механізму управління. З цією метою необхідно сформувати методологію формування такого механізму. Як відомо, термін «методологія» використовують при пізнавальній діяльності людини в будь-якій сфері.

Розрізняють: часткову методологію як сукупність методів кожної конкретної науки; загальну методологію як сукупність більш загальних методів; філософську методологію як систему діалектичних методів, що є найбільш загальними і діють на всьому терені наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову, і через часткову методологію [4, с. 207]. «Большая советская энциклопедия» за редакцією А. Прохорова розглядає методологію «як вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності» [2, с. 164]. З точки зору філософії наукова методологія це «певна система методів і форм, засобів та видів пізнання» [8, с. 164].

При формуванні методології управлінської діяльності важливо з'ясувати поняття «механізм управління». Його розглядають як складову частину загальної системи управління, яка забезпечує дієвий вплив на фактори за рахунок використання методів, важелів та інструментів. Погоджуємося з думкою В. Герцик [3], що механізм сприяє тому, що природний хід соціально-економічних процесів заміняється або

доповнюється їхнім управлінням або регулюванням. Адже нині для економіки України характерним є перехід від будівництва інфраструктур до управління розвитком [7, с.134].

Під управлінням розвитком соціальної сфери держави ми розуміємо вплив на неї з метою забезпечення її сталого розвитку. Мета механізму управління – призвести рух, або спрямувати його у бажаному напрямі.

Основною функцією механізму управління є ухвалення управлінських рішень. Саме через останні і здійснюється вдосконалення організаційно-економічних форм господарювання [1, с. 19]. Як відомо, механізм розвитку заснований на законах онтогенезу, пропорційності, законах конкуренції, ефекту масштабу тощо. Принципами дії цих законів є: принцип інертності; еластичності; безперервності; пропорційності [6, с. 87-90]. Слід зазначити, що механізм управління розвитком визначається в залежності від предмету управління, який може визначатися як: управління складом; управління структурою; мотиваційне управління; інституційне управління; інформаційне управління; управління порядком функціонування.

Механізм забезпечення сталого розвитку соціальної сфери є цілісною і збалансованою системою організаційно-економічних форм і методів управління, які реалізуються у вигляді інструментів та за допомогою яких здійснюються організація та регулювання процесів її розвитку. Проста організаційна система управління розвитком включає один керований об’єкт і один орган, що управляє, тобто центр, який приймає рішення в умовах повної інформованості. Розширена система управління включає:

- динамічні організаційні системи (учасники приймають рішення неодноразово);
- багатоелементні системи (у яких є кілька керованих суб’єктів, які приймають рішення одночасно і незалежно);
- системи із розподіленим контролем (у яких є кілька центрів, які здійснюють управління одним і тим самим суб’єктом);
- системи з обмеженнями спільної діяльності (у який існують глобальні обмеження щодо спільного вибору суб’єктами своїх дій);
- системи з невизначеністю (у яких учасники не в повній мірі поінформовані про істотні параметри);
- системи з повідомленням інформації (у яких однією з дій суб’єктів є повідомлення інформації один одному і/або центру).

Зазначене вище дає змогу окреслити певні механізми управління розвитком соціальної сфери держави, під якими розуміємо сукупність процедур прийняття управлінських рішень. Відповідно до загальних функцій управління виділимо класи механізмів управління: механізми планування, механізми організації, механізми мотивації і механізми контролю. Охарактеризуємо склад цих механізмів управління, які дадуть можливість встановити пріоритетність та доцільність їх використання у процесі формування механізму управління розвитку.

Механізми планування можна диференціювати наступним чином:

- механізми розподілу ресурсів, які дають змогу вирішити завдання обмежених ресурсів;
- механізми обміну, які розглядають взаємовигідний обмін ресурсів між елементами системи;
- механізм внутрішніх цін, що дає змогу узгодити інтереси системи;
- конкурсні механізми;
- механізми активної експертизи.

Механізми організації можна диференціювати на:

- механізми призначення, які дають змогу визначити оптимальний розподіл відповідальності між працівниками установ або учасниками проекту;
- механізми змішаного фінансування,які призначені для залучення зовнішніх інвестицій;
- механізми «витрати-ефект», які дають змогу виділити пріоритетні заходи і проекти;
- механізми агрегації, які використовуються для більш повного уявлення про інформацію, керовану систему або процес;

Серед механізмів стимулювання виділяємо:

- механізми стимулювання у матричних структурах управління, які відображають ситуацію взаємодії між суб’єктами, функціональними керівниками і керівниками проектів;
- механізми стимулювання за індивідуальні результати, які спонукають суб’єктів впливати на користь органу, що управляє;
- механізми стимулювання колективної діяльності, які дають змогу стимулювати колективи суб’єктів управління за результати їх спільної діяльності;
- механізми уніфікованого стимулювання, які дають змогу використовувати єдині принципи заохочення діяльності всіх учасників системи управління.

Серед механізмів контролю виділяємо:

- механізми згоди, які дають змогу приймати узгоджені рішення;
- багатоканальні механізми, які дають змогу використати процедуру прийняття рішень кількома каналами (експертами, керівниками та ін.);
- механізми страхування, які дають змогу перерозподіляти ризик між суб’єктами управління;
- механізми випереджального самоконтролю, які спонукають суб’єктів на різних етапах приймати коригуючі заходи.

Для реалізації механізмів управління розвитком соціальної сфери будемо орієнтуватися на реалізацію принципів, таких як: системність, цілісність, адаптованість, адаптивність, безперервність, цільової ознаки, стратегічного розвитку, ефективності управління. Розглянемо ці принципи більш детальніше.

Цілісність – орієнтація механізму на забезпечення єдності множини елементів, кожен з яких відіграє свою часткову роль, невід’ємну для всього механізму. Цілісність, як інтегруюча здатність, дуже важлива, оскільки в умовах несистемного соціального

розвитку спостерігається розрізненість в комплексі заходів, які ведуть до реалізації цілі.

Адаптованість – відповідність механізму управління розвитком середовищу складових соціальної інфраструктури, їх сильним і слабким ознакам. Дуже важливо формувати такі механізми управління розвитком, які б враховували нагальні проблеми в Україні.

Адаптивність – забезпечення відповідності соціальної інфраструктури тим вимогам, які відповідають сучасним вимогам функціонування. Даний принцип передбачає відповідність розвитку соціальної інфраструктури зовнішньому середовищу (в контексті цілей сталого розвитку).

Системність – передбачає формування такої системи управління, яка забезпечує пошук і впровадження ідеї сталого соціального розвитку.

Безперервність – передбачає надійність керуючої системи, наявність зворотного зв'язку між усіма структурними елементами та об'єктами складових соціальної інфраструктури.

Цільова ознака – передбачає об'єднання всіх елементів системи в єдину, спрямовану на вирішення конкретної мети.

Стратегічний розвиток – передбачає вирішення не лише поточних, а й довгострокових завдань.

Ефективність управління – вибір з багатьох можливих варіантів найефективнішого.

Важливим тут є досягти простоти підходу, який забезпечить спроможність застосування цих принципів у реалізації цілей. Не виконання принципу виходу за межі старої системи, небажання відмовитись від відомого набору стереотипних явищ, як правило, замість модернізації суспільства зумовлюють її видимість» [5].

Механізм управління розвитком соціальної сфери України буде включати наступні етапи: забезпечення, організації та обслуговування розвитку. Їх результатом повинні стати кількісні та якісні зміни, які обумовлять її перехід на вищий рівень, для якого характерне збільшення соціальної ефективності. Формування механізму управління розвитком соціальної сфери включає у себе виявлення та характеристику основних її елементів, а саме – рівні управління, суб'єкти і об'єкти управління, функції, методи, засоби управління з урахуванням специфіки функціонування соціальної сфери.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В даний час в Україні відбувається складний процес трансформації економіки. Це істотно впливає на перетворення у соціальній сфері, яка потребує удосконаленого механізму управління її розвитком. Запропонована методологія формування механізму управління розглянута як спосіб організації взаємодії системи елементів впливу на управлінський процес, у якому відбувається цілеспрямоване перетворення дій на необхідний стан соціальної сфери держави. Механізм управління розвитком соціальної сфери України повинен орієнтувати діяльність суб'єктів господарювання на цілеспрямований пошук і реалізацію можливостей соціального розвитку, що забезпечить їй сталий розвиток. Перспективи подальших досліджень можуть бути спрямовані на формування моделі механізму управління розвитком соціальної сфери та визначення інструментів її реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беляев А. А. Механизм хозяйствования: сущность и формы управления / А. А. Беляев. – К.: Вища шк., 1990. – 147 с.
2. Большая советская энциклопедия в 30 томах [состав. А. Прохоров и др.]. – М.: Советская Энциклопедия; Издание 3-е, испр., перераб., расшир. и доп. – Т. 16. – 1978. – 616 с.
3. Герцик В. А. Ієрархічна структура організаційно-економічного механізму управління розподілом підприємства / В. А. Герцик // Культура народов Причерноморья. Экономические науки. – 2009. – № 172. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/ 172/knp172_22-24.pdf.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Горбатенко В. Принципи, методи і основні етапи політичного прогнозування / В. Горбатенко // Людина і політика. – 2008. – № 5. – С. 46-55.
6. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации: [учебник] / Р. А. Фатхутдинов – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 544 с.
7. Федулова Л. І. Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 3. – С. 124-138.
8. Філософія: Навчальний посібник / І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко та ін.; За ред. І. Ф. Надольного – К.: Вікар, 1999. – 624 с.

Кинаш Ирина Петровна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ УКРАИНЫ

В статье раскрыты теоретико-методологические основы формирования механизма обеспечения устойчивого развития социальной сферы государства. Целью работы является определение теоретико-методологических основ формирования механизма обеспечения устойчивого развития социальной сферы государства. Для достижения поставленной цели использованы следующие методы исследования:

теоретического обобщения; абстрагирования; системного подхода; логический. Обобщены теоретические подходы к анализу категорий «методология», «механизм управления». Определено, что механизм обеспечения устойчивого развития социальной сферы является целостной и сбалансированной системой организационно-экономических форм и методов управления, которые реализуются с помощью инструментов, которые осуществляют организацию и регулирование процессов ее развития. Сформированы законы и принципы их действия. Обосновано, что основной функцией механизмов управления является принятие управленческих решений. В рамках предложенных теоретико-методологических ориентиров формирования механизма управления социальной сферы Украины выделено классы управления, такие как: механизмы планирования, механизмы организации, механизмы мотивации и механизмы контроля. Охарактеризованы их состав, выделено принципы (системность, целостность, адаптация, адаптивность, непрерывность, целевого назначения, стратегического развития, эффективности управления) и этапы реализации. Результатом предложенного подхода должны стать количественные и качественные изменения в развитии социальной сферы, которые обусловят ее переход на принципы устойчивого развития. Определено, что механизм управления развитием социальной сферы Украины должен ориентировать деятельность субъектов хозяйствования на целенаправленный поиск и реализацию возможностей социального развития, что обеспечит ей устойчивое развитие. Результатом исследования является теоретическая и методологическая база создания нового механизма управления развития при научном поиске эффективных путей его совершенствования. Научная новизна заключается в теоретическом обосновании классов управления развитием социальной сферы, характеристике их состава, принципов и этапов реализации. Результаты исследования могут быть направлены на формирование модели механизма управления развитием социальной сферы и определение инструментов ее реализации, использованные при разработке стратегии устойчивого социального развития государства.

Ключевые слова: *методология, механизм управления, принципы развития, законы развития.*

Kinash I.

THEORETICAL AND PRACTICAL GUIDELINES OF THE FORMATION MECHANISM OF MANAGEMENT OF DEVELOPMENT OF THE SOCIAL SPHERE IN UKRAINE

The article reveals the theoretical and methodological bases of the mechanism formation which ensures the development of the social sphere of the state. The goal is to determine the theoretical and methodological foundations of the formation mechanism of sustainable development of social sphere. To achieve this goal, the following research methods are used: theoretical generalization; abstraction; systematic approach; logical method. Theoretical approaches to the analysis of the categories of "methodology", "control mechanism" were generalized. It was determined that the mechanism for sustainable social development is holistic and balanced system of organizational and economic forms and management methods that are implemented as tools by which the organization and regulation made during its development. The laws of development and principles of their action were formed. It was proved, that the main function of management tools is approval of management decisions. Was proved, that the main function of the management tools is to approve management decisions. Under proposed theoretical and methodological formation mechanism guide of social sphere of the Ukraine, management classes such as mechanisms for planning, organizing mechanisms, mechanisms of motivation and control mechanisms were allocated. Their composition was characterized, principles (consistency, integrity, adaptability, adaptability, continuity, target characteristics, strategic development, management effectiveness) and implementation phases were identified. As the result of proposed method should be quantitative and qualitative changes in social development, that determine its transition to sustainable development. It was determined that the mechanism of social development management of Ukraine should orient business entities activity on search and implementation of social development opportunities that will provide it to sustainable development. The result of the research is a theoretical and methodological framework to create a new mechanism for development managing in scientific finding effective ways of its improvement. Scientific novelty consists in the theoretical substantiation of the classes of social development management, characteristics of their composition, principles and implementation stages. The results may be directed to the formation of the mechanism of social development management model and definition tools for its implementation, may be used in developing a strategy for sustainable social development.

Keywords: *methodology, management mechanism, principles of development, laws of development.*

Одержано 09.02.2015 р.

УДК 330.1+168.522

Kovalevskiy Georhiy
Professor, The Doctor of Science (economics),
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
Grynenko Volodymyr
PhD in economics,
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

RESOURCES AND WEALTH OF NATIONS IN INTEGRAL ECONOMICS OF MAN

The integral economics of man is a new type of economics in which to improve the quality and length of life of each person all the achievements of science and practice are integrated, that is, extended to the new, higher level, within the shortest possible period of time around the world. Unlike other economies the main figure in the integral economics of man is the man her/himself, the satisfaction of her/his rights and needs, improving well-being and quality of life. The aim of the article is to analyze the current trends in the economy of man, the study of the dynamics of the most important resources for human life, such as agricultural land, forests, water, oil and gas. The methods of systematization and generalization (to summarize research findings of leading scientists) and analysis of statistical information from authoritative sources have been applied into this research. Resources for development of economies of Ukraine, European Union and the World have been analyzed in the paper. The data shows that natural resources still remaining at a disposal of a human being diminish constantly. Disappearance of resources is observed in Ukraine, Russia, Great Britain, France, Germany, Italy, in the whole European Union (27 countries) and all over the world. It has been found that neither natural resources nor time or human life itself are not considered as the most important parts in current economics. Meanwhile, further effective development of economy is impossible without natural resources and consideration of time and life of a human being. The integral economics of man embraces natural resources, time and human life itself - the duration and quality of life. Not financial and resource indicators, but the life of everyone, its duration and quality must become the major priorities in the integral economics of man. Income, GDP, natural and produced resources, all values are major component parts of the integral economics, however all of them serve only as a resource for the continuous growth of duration and quality of life of everyone. The integral economics of a man can be used in all countries, regions, cities, companies, organizations and establishments.

Key words: *human economics, indicators, balance of indicators, statistics, resources.*

INTRODUCTION

Presently mankind experiences new crises and new problems. World economic crisis happened in 2008-2009, there was later exchange panic in August, 2011. The processes of recession and deceleration of rates of the economic growth proceeded in the whole world in 2012 - 2014. The crisis phenomena are observed in the economies of Greece, Cyprus, Spain, Portugal, Italy, France, Ireland, Slovenia, Hungary, Czech Republic, Slovakia, Bulgaria, and Romania and in the other countries of the European Union. Economic position of the USA, Japan, and many other countries of America, Asia, Europe and Africa is very unsteady.

Uncertainty grows even about the stability of all world currencies - dollar of the USA, euro, yen, and pound sterling.

Interest to the new, effective economics increases sharply in these conditions. Life of everybody, growth of its quality and productivity must become the primary purpose of new economics. A new economics is named the economics of man. A (man) human being, satisfaction of one's rights and necessities, increase of welfare, quality and duration of life is a main figure in the economics of man.

The aim of the article is to analyze and to systematize current data about trends in availability of essential for human life natural resources.

The analysis of researches and publications. We have conducted the analysis of development of economy in the whole world, since the origin of the most ancient countries and known works of prominent thinkers of antiquity of Confucius (about 551-479 B.C.), [8] Xenophon (about 430-355 B.C.) [5] Aristotle (384-322 B.C.) [7] and finishing with the newest fact sheets of official statistics on websites of UN, European Union (EU), Organization of economic collaboration and development (OECD), national statistical, economic and ecological organizations of all countries of the world.

The conducted analysis showed the presence of hundreds of economic crises in different countries for the last 5000 years.

The analysis of enormous number of economic literature, kept in the largest libraries of the world, allowed us to set, that first in the world an idea about the presence of economic cycles in development of economy was formulated as early as 1867 by professor of the Kharkiv university Illarion I. Kaufmann (1848-1916) in his writing "Theory of prices fluctuation" [1].

The research of I.I. Kaufmann has been based on the affluent factual data about grain prices since 1561 to 1850 years from six-volume writing "History of prices" of English economists Thomas Tooke (1774-1858) and William Newmarch (1820-1882) [12] and from writings of German financier Georg A. Soetbeer (1814-1892) [13]. The ideas of I.I. Kaufmann about economic cycles and his influence on the ideas about economic cycles of Michael I. Tugan-Baranovsky (1865-1919) [6], N.N. Kondratev (1892-1938) [6] and Simon A. Kuznets (1901-1985) [11]

remain unknown at the present time (details in our papers: [3]; [2] at alias).

The problem statement. Particular importance for further development of economy has a crisis in the use of natural resources. If earlier the problem was in limited availability of natural resources, presently it is in their disappearance and complete loss. Free territories for normal life of a human being disappear, the sources of clean drinking water disappear, the forests, fields, agricultural lands, clean rivers and reservoirs, clean seas and oceans disappear, flora and fauna disappear, and even clean air disappears.

Everyone needs living space. Everyone contaminates environment. Contamination of environment threatens to the health of everyone. That is why we have analyzed indexes of size of population of the largest cities of Europe, which give an idea not only about congestion of population in every city of residence or work of our readers but also about the loss of their own living space, about the level of contamination of environment and about a potential threat to the health.

THE RESULTS

There are the biggest cities in Ukraine[1]: Kyiv (2870 thousands), Kharkov (1441 thousands), Odessa (1008 thousands), Dnepropetrovsk (1002 thousands), Donetsk (971 thousands), Zaporizhzhya (773 thousands), Lvov (758 thousands), Kryvyi Rig, Mykolaiv (497 thousands), Mariupol (486 thousands), Luhansk (467 thousand), Vinnitsa (371 thousands), Makeyevka (394 thousands), Kherson (339 thousands), Poltava (298 thousands) which quickly enlarge on natural environment - fields, meadows, forests, their flora and fauna. An enormous detriment which is inflicted to the population and territory of Ukraine as a result of catastrophe at the Chernobyl atomic station in 1986 is well known. Resources of clean drinking-water in Ukraine are very limited. Real availability of aquatic resources in Ukraine per capita is about $1000m^3$ per year, that in 10,6 times less of world average index ($10600m^3$).

Natural resources are also exhausted in Russia. The process of elimination of the forests, fields, meadows, flora and fauna around the biggest cities[2]: Moscow (12108 thousands), Saint Petersburg (5132 thousands), Novosibirsk (1548 thousands), Yekaterinburg (1412 thousands), Nizhny Novgorod (1260 thousands), Kazan (1191 thousand), Samara (1172 thousands), Omsk (1166 thousands), Ufa (1078 thousands), Chelyabinsk (1169 thousands), Rostov-na-Donu (1110 thousands), Krasnoyarsk (1036 thousands), Perm (1026 thousands), Volgograd (1018 thousands), Voronezh (1015 thousands), Saratov (841 thousand), Tyumen (680 thousands), Vladivostok (603 thousands), Irkutsk (613 thousands), Yaroslavl (602 thousands), Barnaul (633 thousands), Ryazan (530 thousand), Lipetsk (510 thousand), Tula (491 thousands), Kursk (431 thousands), Vladimir (350 thousands), Belgorod (379 thousands) does not stop. The most valuable petroleum and gas deposits are exhausted in Russia.

The consequences of crisis in the use of natural resource are well visible even in the highly developed countries of the European Union.

Greater London[3] (8335 thousands), Greater Birmingham (2297 thousands), Greater Manchester (2,2 million people), (Leeds 455 thousands), Glasgow (610 thousands), Sheffield (447 thousands), Bradford (299 thousands), Liverpool (469 thousands), Edinburgh (436 thousands), Bristol (431 thousands), Leicester (339 thousands), Cardiff (302 thousands), Nottingham (247 thousands), Plymouth (247 thousands), Belfast (275 thousands), Newcastle upon Tyne (192 thousands), balneological, mountain and marine resorts, other large, middle and small cities and settlements swiftly tread on the surrounding fields and meadows in Great Britain.

Despite the fact that in number national parks reserves, town parks, gardens, hothouses, exhibitions of flora and fauna, zoos and aquatic parks Great Britain occupies one of the first places in the world, the large forests remained only in mountains, in North Scotland and North Ireland. Long time ago huge age-old forests of England disappeared and presently the forests occupy only 9% territories of all Great Britain.

Sources of drinking water near large cities also remained very few. Big London and other large cities are forced to pass to the frequent cleaning of dirty river waters.

Cities, settlements, building and building of roads and their protections, occupy enormous territories in France. There are no free territories for town building in Big Paris (Le Grand Paris; about 10,8 million people), Big Lyon (Le Grand Lyon; about 1,2 million people), Marseille (795 thousands), Toulouse (433 thousands), Nice (339 thousand), Nantes (277 thousands), Strasbourg (275 thousands), Bordeaux (232 thousands), Lille (228 thousands), Le Havre (186 thousands), Saint-Etienne (176 thousands), Toulon (169 thousands), Grenoble (159 thousands) and in other large cities already.

All sea sides of south of France almost lost the primordial beauty. The long line of resorts and pedestrian tourist routes shortened the space of natural marine beaches sharply.

Once the majestic and full of water river Loire, largest river of France, from forests cut covered by numerous banks and now is not navigable. An artificial river beach was built in Paris in the centre of city on the river Sienna, to compensate the loss of natural river beaches.

Enormous attention to the protection of environment is paid in Germany. The powerful system of more than 90 nature protecting territories has been created here: national parks (Nationalparke), natural parks (Naturparke) and nature protecting parks (Naturzschutzparke). However even in mountains of Bavaria instead of magnificent mountain landscape which was saved, for example, around the most beautiful castle of the planet – "New swan stone" quite another infrastructure is created from hotels, parkings, restaurants, lifts, ski routes, sporting building and modern mountain roads.

There are the biggest cities in Germany: Berlin (Berlin, 3426 thousands), Hamburg (1739 thousands),

[1] The data is available for 01.06.2014.

[2] The data is available for 01.01.2014.

[3] The data for the cities of EU is available for 16.06.2014.

Muenchen (1260 thousands), Koeln (963 thousands), Frankfurt am Main (650 thousands), Essen (593 thousands), Stuttgart (590 thousands), Dortmund (588 thousands), Düsseldorf (573 thousand), Bremen (546 thousands), Hannover (515 thousands), Leipzig (505 thousands), Duisburg (504 thousands), Nuernberg (499 thousands), Dresden (487 thousands), Bochum (386 thousands), Bonn (313 thousand), Kiel (233 thousands), and also smaller cities and settlements which occupy enormous territories with airports, buildings, the famous German multi-lane autobahn with their parking, bridges and protections. The territory of natural environment in Germany diminishes quickly.

Untouched natural resources were saved only in the remotest places from large cities in Italy: in Italian Alps, in Apennines, on Amalfi coast (Costiera Amalfitana) on the south of Italy, on the island Sardinia. There are large cities in Italy: Rome (2563 thousands), Milano (1307 thousands), Napoli (960 thousands), Turin (865 thousands), Palermo (672 thousands), Genova (602 thousand), Firenze (372 thousands), Bologna (371 thousands), Bari (317 thousands), Catania (313 thousands), Venezia (271 thousands), Verona (253 thousands), Trieste (211 thousands), Padova (205 thousands), Cagliari (164 thousands) occupy new and new territories swiftly.

Contamination of environment in the cities of Italy has now threatening character. There in Rome, Naples and Palermo were problems with the removal of garbage and utilization of wastes.

There are no natural marine beaches in Genoa, Naples, Sorrento, on Capri Island already. All fishermen and habitants of seashore cities of Italy, Ukraine, Russia, France, Spain, Portugal, Croatia, Greece, Turkey, Bulgaria, Romania and other countries of Europe complain on complete disappearance of large fish and other valuable sea products. There on Capri the inhabitants of expensive hotels can feel the freedom from enormous crowds of tourists from around the world for health walks on an island only after a 7 o'clock in the evening, when all tourists sail to a mainland.

Consumer boom in China with the size of population in a billion and 347 million persons caused elimination of the forests and contamination of environment not only in China but also in boundary countries. For the last one hundred years humanity destroyed the half of the forests of the entire planet.

In general the presence of natural resources is characterized by the table. 1.

Table 1

Remaining natural resources per capita

Natural resources	Unit	Years				
		2000	2011	2012	2013	2014
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Ukraine 1. Agricultural land per capita, ha [1]	Ha	0,83	0,90	0,91	0,91	0,91
2. Forests per capita, ha [1]	Ha	0,19	0,21	0,21	0,21	0,21
3. Fresh water per capita, cubic meters [1]	m^3	2833,63	3044,86	3062,72	3073,64	3077,35
4. Oil reserves per capita, [2]	Bar	8,48	16,58	18,00	21,21	21,48
5. Natural gas reserves per capita, th. cubic meters [2]	T m^3	326,96	440,59	465,45	483,87	493,5
Russia 1. Agricultural land per capita, ha [1]	Ha	1,5028	1,5031	1,5035	1,5047	1,5054
2. Forests per capita, ha [1]	Ha	5,6425	5,6430	5,6434	5,6437	5,6442
3. Fresh water per capita, cubic meters [1]	m^3	31324,59	31345,51	31373,41	31392,7	31399.4
4. Oil reserves per capita, barrels [2]	Bar	684,94	708,66	705,87	703,54	701,14
5. Natural gas reserves per capita, th. cubic meters [2]	T m^3	3813,22	4035,72	4107,56	4152,89	4175,23
Great Britain 1. Agricultural land per capita, ha [1]	Ha	0,2802	0,2807	0,2750	0,2693	0,2635
2. Forests per capita, ha [1]	Ha	0,4551	0,0456	0,0457	0,0458	0,0459
3. Fresh water per capita, cubic meters [1]	m^3	2500,41	2541,69	2549,63	2548,93	2548,21
4. Oil reserves per capita, [2]	Bar	22,73	21,81	22,11	22,34	22,53
5. Natural gas reserves per capita, th. cubic meters [2]	T m^3	893,80	830,30	893,80	907,97	915,42
France 1. Agricultural land per capita, ha [1]	Ha	0,4635	0,4619	0,4611	0,4601	0,4594
2. Forests per capita, ha [1]	Ha	0,2500	0,2506	0,2514	0,2519	0,2526
3. Fresh water per capita, cubic meters [1]	m^3	3040,89	2993,63	2977,87	2965,13	2943,12
4. Oil reserves per capita, [2]	Bar	13,76	13,49	13,36	13,27	13,15
5. Natural gas reserves per capita, th. cubic meters [2]	T m^3	11,71	11,38	11,36	11,34	11,31
Germany 1. Agricultural land per capita, ha [1]	Ha	0,2071	0,2068	0,2063	0,2060	0,2055

Natural resources	Unit	Years				
		2000	2011	2012	2013	2014
2. Forests per capita, ha [1]	Ha	0,1484	0,1355	0,1353	0,1352	0,1352
3. Fresh water per capita, cubic meters [1]	m^3	2374,03	2292,17	2297,06	2297,03	2298,35
4. Oil reserves per capita, [2]	Bar	1,89	1,81	1,80	1,80	1,80
5. Natural gas reserves per capita, th. cubic meters [2]	T m^3	147,96	152,85	154,56	158,16	162,11
Italy 1. Agricultural land per capita, ha [1]	Ha	0,2328	0,2375	0,2287	0,2211	0,2135
2. Forests per capita, ha [1]	Ha	0,1483	0,1491	0,1504	0,1547	0,1578
3. Fresh water per capita, cubic meters [1]	m^3	2712,89	2811,54	2877,31	2878,42	2893,14
4. Oil reserves per capita, [2]	Bar	23,91	25,22	24,96	24,16	23,18
5. Natural gas reserves per capita, th. cubic meters [2]	T m^3	143,70	135,71	136,43	138,83	136,19
European Union (27 countries) per capita 1. Agricultural land per capita, ha [1]	Ha	0,7908	0,7706	0,7703	0,7694	0,7630
2. Forests per capita, ha [1]	Ha	0,1318	0,1301	0,1293	0,1247	0,1209
3. Fresh water per capita, cubic meters [1]	m^3	0,0210	0,1904	0,1846	0,1808	0,1788
4. Oil reserves per capita, [2]	Bar	12,6	12,2	12,0	11,9	11,9
5. Natural gas reserves per capita, th. cubic meters [2]	T m^3	4,7	4,7	4,8	4,9	4,9
6. Other mining resources (except oil and natural gas) per capita, USD [2]	USD	56,54	56,62	58,9	58,9	63,2
THE USA 1. Agricultural land per capita, ha [1]	Ha	1,3496	1,3237	1,2975	1,2801	1,2793
2. Forests per capita, ha [1]	Ha	0,9591	0,9632	0,9644	0,9702	0,9735
3. Fresh water per capita, cubic meters [1]	m^3	9735,62	9683,97	9621,78	9584,00	9532,29
4. Oil reserves per capita, barrels [2]	Bar	307,33	309,88	311,77	324,94	235,41
5. Natural gas reserves per capita, th. cubic meters [2]	T m^3	1938,24	1991,91	2004,16	2123,87	2154,37
Whole world (per capita) 1. Agricultural land per capita, ha [1]	Ha	0,7142	0,7048	0,7011	0,7003	0,7000
2. Forests per capita, ha [1]	Ha	0,5913	0,5834	0,5823	0,5814	0,5811
3. Oil reserves per capita, [2]	Bar	195,2	179,9	183,4	184,5	185,7
5. Natural gas reserves per capita, th. cubic meters [2]	T m^3	27,5	27,7	27,7	27,8	28,0
5. Other mining resources (except oil and natural gas) per capita, USD [2]	USD	467,91	495,05	512,13	517,23	521,33

It is evaluated on:

[1] Food and Agriculture Organization of The United Nations Database. http://faostat.fao.org

[2] International Monetary Fund Statistical Database http://www.imfstatistics.org/imf/

Table 1 shows that still remaining at a disposal of a human being natural resources diminish constantly. Disappearance of resources is observed in Ukraine, Russia, Great Britain, France, Germany, Italy, in the whole European Union (27 countries), in the USA, Canada, Brazil, India, China, and Australia and all over the world.

If in 2000 there were 0,7142 ha of agricultural land per capita in the world, there is now only 0,7000 ha. Forests resources are also decreased. If in 2000 there were 0,5913 ha of forests per capita in the world, there is now only 0,5811 ha. Resources of drinking water decreased in the same way in the whole world. The world resources of oil are also diminished. If in 2000 they were 195,2 barrels per capita, in 2014 - only 185,7 barrels.

The shortage of natural resources resulted in a price advance on all goods and services. Price advance on oil and gas already negatively influences the world economy and quality of life of everyone. All over the world people have to save petrol, gas, water, all types of fuel and energy. A great number of little fuel-saving cars appeared on the roads of Europe and America instead of traditional big automobiles.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

It is necessary to accept the fallaciousness of former naive, utopian ideas about some fairy-tale "self-regulated" economies. The conducted analysis of development of economies in different countries for the last 5000 years, that no "self-regulated" and "ideal" economies in general have ever existed. Economy of any country, a region, a city, a company or an organization needs everyday effective professional management.

The analysis showed the necessity of integral economics - integral economics of man. Obviously, that

for a human being only the integral economics of man can be effective. The integral economics of man is the most effective integral economics of new type, in which all achievements of science and practice are computer-integrated in the earliest possible terms in the whole world.

Not financial and resource indexes, but the life of everyone, its duration and quality must become the major priorities in the integral economics of man. In the integral economics of man there is an income, GDP, natural and produced resources, all values are major component parts of this integral economics, however in final analysis all of them serve as only a resource for the continuous growth of duration and quality of life of everyone.

REFERENCES

1. Теория колебания цен И. Кауфмана. – Харьков: Унив. тип., 1867.
2. Ковалевский Г. В. Харьковская экономическая школа (1804-2004) / Г. В. Ковалевский, В. М. Селиванов. – Харьков: Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, 2004. – 51 с.
3. Ковалевский Г. В. Идеи, поиски, решения. New Ideas, Approaches, Solutions / Г. В.Ковалевский. – Харьков: Харьк. нац. акад. гор. хоз-ва, 2005. – 179 с.
4. Кондратьев Н. Д., Опарин Д. И. Большие циклы конъюнктуры. – М.: Институт экономики, 1928.
5. Ксенофонт Афинский. Доходы города Афин / Пер. с древнегреческого Г. А. Янчевецкого. В кн.: Ксенофонт. Сочинения. Кн. 5. – Ревель, 1895. – 151 с.
6. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. – Спб., 1914.
7. [Aristotle], 1837, Aristotelis opera ex recensione, T.1 – 10 (Ed. Immanuelis Bekkeri, Oxonii)
8. Confucius, 1996. The Book of Songs, Translated by Arthur Waley, Ed. by Joseph R. Allen, (Grove Press, New York).
9. Food and Agriculture Organization of The United Nations Database. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://faostat.fao.org.
10. International Monetary Fund Statistical Database. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imfstatistics.org/imf/.
11. Kuznets, Simon Abram, 1926, Cyclical Fluctuations: Retail and Wholesale Trade,United States,1919-1925(New York).
12. Tooke, Thomas and William Newmarch, 1837-1857, History of Prices, etc. V.1–6 (London).
13. Soetbeer, Georg Adolf,1858, Beitrage zur Statistik der Preise (Gotha).

Ковалевський Георгій Валентинович, Гриненко Володимир Володимирович

РЕСУРСИ І БАГАТСТВО НАЦІЙ В ІНТЕГРАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ ЛЮДИНИ

Інтегральна економіка людини (integral economics of man) – це економіка нового типу, в якій для підвищення якості і тривалості життя кожної людини інтегровані, тобто, узагальнені на новому, вищому рівні, в найкоротші терміни усі досягнення науки і практики у всьому світі. На відміну від інших економік, в інтегральній економіці людини головна фігура – це сама людина, задоволення її прав і потреб, підвищення добробуту, якості і тривалості життя. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку економіки людини, вивчення динаміки наявності найбільш важливих ресурсів для життя людини, як то сільськогосподарські землі, ліси, питна вода, нафта та природний газ. В дослідженні використані методи систематизації та узагальнення (для узагальнення результатів досліджень провідних науковців) та аналізу статистичної інформації з авторитетних джерел. В статті проаналізовані ресурси необхідні для розвитку економіки України, Європейського союзу, всього світу. Приведені в статті дані показують, що природні ресурси, що все ще залишаються у розпорядженні людини, постійно зменшуються. Зникнення ресурсів спостерігається по всьому світу і у тому числі в Україні. Виявлено, що досі ні природні ресурси, ні час, ні саме життя людини не розглядаються як найважливіші складові частини сучасної економіки. Між тим без природних ресурсів, без урахування часу і життя людини подальший ефективний розвиток економіки взагалі неможливий. Інтегральна економіка людини охоплює і природні ресурси, і час і саме життя людини – тривалість та якість життя людини. У новій економіці людини найважливішими пріоритетами повинні стати не фінансові і ресурсні показники, а життя кожної людини – її тривалість і якість. У новій економіці людини прибуток, ВВП, природні і вироблені ресурси, усі блага хоча і є найважливішими складовими частинами економіки, проте, кінець кінцем, усі вони служать лише ресурсом для безперервного зростання тривалості і якості життя кожної людини.

Ключові слова: *економіка людини, індикатори, баланс індикаторів, статистика, ресурси.*

Ковалевский Георгий Валентинович, Гриненко Владимир Владимирович

РЕСУРСЫ И БОГАТСТВО НАЦИЙ В ИНТЕГРАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ ЧЕЛОВЕКА

Интегральная экономика человека (integral economics of man) - это экономика нового типа, в которой для повышения качества и продолжительности жизни каждого человека интегрированы, то есть, обобщенные на новом, более высоком уровне, в кратчайшие сроки все достижения науки и практики во всем мире. В отличие от других экономик, в интегральной экономике человека главная фигура - это сам человек, удовлетворение его прав и потребностей, повышения благосостояния, качества и продолжительности жизни. Целью статьи является анализ современных тенденций развития экономики человека, изучение динамики наличии наиболее важных

ресурсов для жизни человека, как сельскохозяйственные земли, леса, питьевая вода, нефть и газ. В исследовании использованы методы систематизации и обобщения (для обобщения результатов исследований ведущих ученых) и анализа статистической информации из авторитетных источников. В статье проанализированы ресурсы необходимые для развития экономики Украины, Европейского союза, всего мира. Приведенные в статье данные показывают, что природные ресурсы, все еще остаются в распоряжении человека, постоянно уменьшаются. Исчезновение ресурсов наблюдается по всему миру и в том числе в Украине. Выявлено, что до сих пор ни природные ресурсы, ни время, ни сама жизнь человека не рассматриваются как важнейшие составные части современной экономики. Между тем без природных ресурсов, без учета времени и жизни человека дальнейшее эффективное развитие экономики в целом невозможно. Интегральная экономика человека охватывает и природные ресурсы, и время и сама жизнь человека - продолжительность и качество жизни человека. В новой экономике человека важнейшими приоритетами должны стать не финансовые и ресурсные показатели, а жизнь каждого человека - его продолжительность и качество. В новой экономике человека прибыль, ВВП, природные и произведенные ресурсы, все блага хотя и являются важнейшими составными частями экономики, однако, в конечном счете, все они служат лишь ресурсом для непрерывного роста продолжительности и качества жизни каждого человека.

Ключевые слова: *экономика человека, индикаторы, баланс индикаторов, статистика, ресурсы.*

УДК 338.24

Курмаєв Петро Юрійович,
д.е.н., професор кафедри економіки підприємства, фінансів та фінансово-економічної безпеки,
Байрамов Ешгін Алі Огли,
аспірант кафедри економіки підприємства, фінансів та фінансово-економічної безпеки,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Стаття присвячена аналізу сучасного стану інноваційного підприємництва та оцінці ефективності заходів державної політики його підтримки. Для досягнення поставленої мети у статті використовувалися методи: логічного узагальнення (вони дозволили виявити суперечності сучасного стану розвитку інноваційного підприємництва), табличний метод (використовувався для наочного зображення взаємозв'язків окремих господарсько-економічних процесів), експертних оцінок (визначення пріоритетних напрямів державної підтримки інноваційного підприємництва). У статті вказується, що в умовах подолання наслідків економічної кризи, трансформації відносин власності проблема розвитку інноваційного підприємництва в Україні, на сучасному етапі, набуває особливого значення. Авторами запропоновано визначати інноваційне підприємництво як окремий вид діяльності суб'єктів господарювання, один або декілька етапів якого пов'язаний із створенням матеріальної та нематеріальної продукції, яка не має існуючих аналогів чи відрізняється від них за якісними характеристиками. При вирішенні технологічних проблем інноваційне підприємництво є, по-перше, продуцентом високотехнологічної продукції, спроможним забезпечити позитивну динаміку його виробництва в країні. По-друге, суб'єкти інноваційного підприємництва спроможні достатньо повно та ефективно використовувати обмежені матеріальні, капітальні, фінансові, кадрові ресурси, додатково залучаючи до обігу специфічні та вузьколокальні. Зазначається, що розвиток інноваційного підприємництва в Україні характеризується несприятливістю факторів зовнішнього середовища. Це зумовлює необхідність підвищення ефективності державної політики підтримки інноваційного підприємництва за рахунок її внутрішньої оптимізації. Проведений аналіз засвідчив, що частка підприємств, які впроваджували інновації, поступово зросла із 10,7% у 2009 році до 13,6% у 2013 році. Разом з тим, динаміка питомої ваги інноваційно-активних підприємств залишається стабільно низькою. Дослідження динаміки експортних поставок високотехнологічної продукції та передових виробничих технологій з України показало, що протягом 2009-2012 років спостерігався загальний висхідний тренд значень цього показника у вартісному вираженні. Запропоновано згрупувати напрями державної підтримки інноваційного підприємництва: реалізація регіональних програм розвитку підприємництва; податкова політика; реалізація Національної програми інформатизації; удосконалення нормативно-правової бази.

Ключові слова: *інноваційне підприємництво, державне регулювання, економічне зростання, новітні технології, економічна політика*

ВСТУП

Постановка проблеми. В умовах подолання наслідків економічної кризи, трансформації відносин власності проблема розвитку інноваційного підприємництва в Україні, на сучасному етапі, набуває особливого значення. Значною мірою, це пояснюється

тим, що підвищення конкурентоспроможності національної економіки може бути забезпечене лише у результаті якісних змін. Економічне зростання країни в сучасних умовах, значною мірою, залежить від її здатності адаптуватися до технологічних зрушень, а збільшення обсягу виробництва – від інновацій [1]. Це зумовлює актуальність дослідження проблематики державного стимулювання розвитку інноваційного підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам активізації інноваційної діяльності в Україні присвячені наукові праці Бубенка П., Бажала Ю., Денисенка М., Краснокутської Н. та інших. Разом з тим, додаткового дослідження потребують практичні питання реалізації державної політики підтримки інноваційного підприємництва в сучасних умовах.

Мета статті (постановка завдання). Метою даної статті є аналіз сучасного стану розвитку інноваційного підприємництва та оцінка ефективності заходів державної політики його підтримки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток інноваційного підприємництва є стратегічним завданням державної регуляторної та науково-технічної політики України в сучасних умовах.

На нашу думку, інноваційне підприємництво – це окремий вид діяльності суб'єктів господарювання, один або декілька етапів якого пов'язаний із створенням матеріальної та нематеріальної продукції, яка не має існуючих аналогів чи відрізняється від них за якісними характеристиками.

При вирішенні технологічних проблем інноваційне підприємництво є, по-перше, продуцентом високотехнологічної продукції, спроможним забезпечити позитивну динаміку його виробництва в країні, підвищити конкурентоспроможність економіки.

По-друге, суб'єкти інноваційного підприємництва спроможні достатньо повно та ефективно використовувати обмежені матеріальні, капітальні, фінансові, кадрові ресурси, додатково залучаючи до обігу специфічні та вузьколокальні. Серед них:

- робоча сила, що не завжди знаходить застосування у інших секторах національного господарства (у тому числі студенти, фрілансери тощо);
- матеріальні та інтелектуальні ресурси як індивідуальних інвесторів, так і венчурних, стартап фондів, інших суб'єктів господарювання.

На сьогоднішній день українська економіка є надзвичайно енерго- та ресурсозатратною, структуру національного продукту визначають виробництва з низьким рівнем доданої вартості, невисоким залишається інноваційний потенціал [2, с. 57].

Складними залишаються також передумови для активізації відтворювального процесу, оскільки сучасна інвестиційна діяльність в Україні суттєво не впливає на динаміку технологічної модернізації національної економіки. Для об'єктивної оцінки стану інноваційного розвитку України важливе значення має визначення її відносної позиції в рамках країн ЄС за допомогою Європейського інноваційного табло (ЄІТ) [3].

Ранжування країн на основі цього комплексного індикатора інноваційного розвитку має цінність в тому плані, що цей показник визначає, наскільки економічне зростання країни базується на інноваціях.

За ЄІТ Україна знаходиться в останній, за рівнем інноватівності, четвертій групі – «країни, що рухаються навздогін» зі значенням індексу 0,23. Цю групу складають: Угорщина – 0,24, Росія – 0,23, Україна – 0,23, Латвія – 0,22, Польща – 0,21, Хорватія, Греція – 0,20, Болгарія – 0,19, Румунія – 0,16, Туреччина – 0,08 [3].

У порівнянні з іншими країнами ЄС відставання України становить: від «країн-лідерів» – приблизно у 3 рази (Швеція – 0,68), від «країн-переслідувачів» – 2 рази (Великобританія – 0,48), від країн групи «помірні інноватори» – 1,6 рази (Норвегія – 0,35) [3].

Структура галузей промислового комплексу України за технологічними укладами виробництва та за регіонами наведена в таблиці 1.

У сучасних умовах в Україні підприємства третього технологічного укладу виробляють 57 % загального обсягу продукції промисловості, а їх частка в інвестиціях становить 75 %. Підприємства четвертого технологічного укладу виробляють 38 % продукції, проте їхня частка в інвестиціях – 20 %. П'ятий технологічний уклад становить усього лише близько 5 %. Приблизно така сама і його частка у загальних обсягах інвестицій [6, с.10]. Основа V та VI технологічних укладів – обчислювальна техніка, біотехнології, електронна промисловість, програмне забезпечення, інформаційні послуги.

VII технологічний уклад пов'язаний із використанням нових джерел енергії (у тому числі холодного термоядерного синтезу).

Високотехнологічні галузі V та VI укладів розташовані у Київській, Харківській та Львівській областях.

Формування та реалізація державної політики підтримки інноваційного бізнесу розпочалося лише з середини 1990-х років.

Цей процес починався з усвідомлення органами державної влади важливої ролі суб'єктів інноваційного підприємництва та необхідності розробки і реалізації регуляторних заходів.

У зазначений період розроблено і прийнято значну кількість правових актів, норми яких повинні були покращити умови формування вітчизняного інноваційного підприємництва.

Важливе значення мало ухвалення Законів України «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 № 1977-XII, «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» від 09.04.2004 № 1676-IV, «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 06.09.2005 № 2806-IV, «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 № 877-V, «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення»

Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів індустрії програмної продукції» від 05.07.2012 № 5091-VI, «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» від 12.08.2014 № 1636-VII та інших.

Таблиця 1

Структура галузей промислового комплексу України за технологічними укладами виробництва та за регіонами

Техно-логічний уклад	Характеристика	Частка у структурі виробництва %	Основні представники
III	Низько-технологічні галузі промисловості: паливна, вугільна та скляна промисловість, чорна металургія	49-57	Донецька, Луганська, Полтавська, Запорізька, Львівська
IV	Середньо- та низько-технологічні галузі промисловості: кольорова металургія, хімічна та нафтохімічна промисловість, суднобудування, машинобудування (без виробництва електричного та електронного устаткування), харчова, деревообробна, борошномельно-круп'яна та комбікормова промисловість	40	Майже всі області (крім Житомирської, Закарпатської, Івано–Франківської, Херсонської, Чернівецької, Чернігівської)
V	Середньо- та високотехнологічні галузі промисловості: електротехнічна, верстатобудівна, інструментальна, авіаційна та поліграфічна промисловість	6-8	Київська, Харківська, Львівська
VI	Високотехнологічні галузі промисловості: біотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі	1-3	Київська, Харківська, Львівська

Джерело: складено автором на основі [4, с. 512; 5]

Проте, незважаючи на низку вжитих на державному рівні заходів та ініціатив щодо розвитку даного виду підприємницької діяльності, ділова активність її суб'єктів зростала достатньо повільно.

Аналіз статистичних даних табл. 2 свідчить, що частка підприємств, які впроваджували інновації, поступово зросла із 10,7% у 2009 році до 13,6% у 2013 році. Разом з тим, динаміка частки інноваційно-активних підприємств залишається стабільно низькою.

Таблиця 2

Окремі показники інноваційної діяльності підприємств України

Показник	2009	2010	2011	2012	2013
Частка підприємств, що здійснювали інноваційну діяльність,%	12,8	13,8	16,2	17,4	16,8
Частка підприємств, що впроваджували інновації, %	10,7	11,5	12,8	13,6	13,6

Джерело: [8]

Динаміці показників фінансових результатів функціонування інноваційних підприємств в цілому притаманні основні тенденції, аналогічні суб'єктам господарювання у інших сферах національної економіки.

Дослідження динаміки експортних поставок високотехнологічної продукції та передових виробничих технологій з України показало, що протягом 2009-2012 років спостерігався загальний висхідний тренд значень цього показника у вартісному вираженні (рис. 1). У 2010 р. зменшилася частка реалізованої високотехнологічної продукції у обсязі експорту. Переважно, це було пов'язано із зростанням вартісних показників експорту.

За результатами 2013 року відбулося зниження обсягу експорту високотехнологічної продукції, що було спричинене суттєвим зменшенням поставок летальних та космічних апаратів (- 612 тис. дол).

Не зважаючи на те, що протягом 2009-2013 років відбувалося поступове зростання вартісних показників поставок, на жаль, це не спричинило структурних зрушень у експорті на користь високотехнологічної продукції та передових технологій (див. рис. 1).

Таким чином, за останні 5 років поставки іноземним споживачам високотехнологічних товарів (без категорії «Озброєння») з України не перевищували 7% загального товарного експорту країни.

Як свідчать вищенаведені дані, починаючи з другої половини 2013 року, під впливом світової економічної кризи, домінуючими стають негативні тенденції розвитку даного сектору.

Фахівці відзначали відсутність дієвої системи фінансування, кредитування та страхування інноваційного підприємництва. Таким чином, несистемність та непослідовність дій на підтримку даного виду бізнесу в Україні зумовили повільні темпи його розвитку [10].

У дослідженні [7] зазначено, що основними

перешкодами діяльності суб'єктів інноваційного підприємництва є:

- високі ставки податку – 34% загальної чисельності респондентів;
- неврегульованість нормативно-правової бази - 21%;
- складність отримання кредиту – 17%;
- інші – 28%.

Саме з метою активізації процесів модернізації національної економіки та мінімізації впливу економічної кризи доцільною, на нашу думку, є державна підтримка інноваційного підприємництва на всіх рівнях.

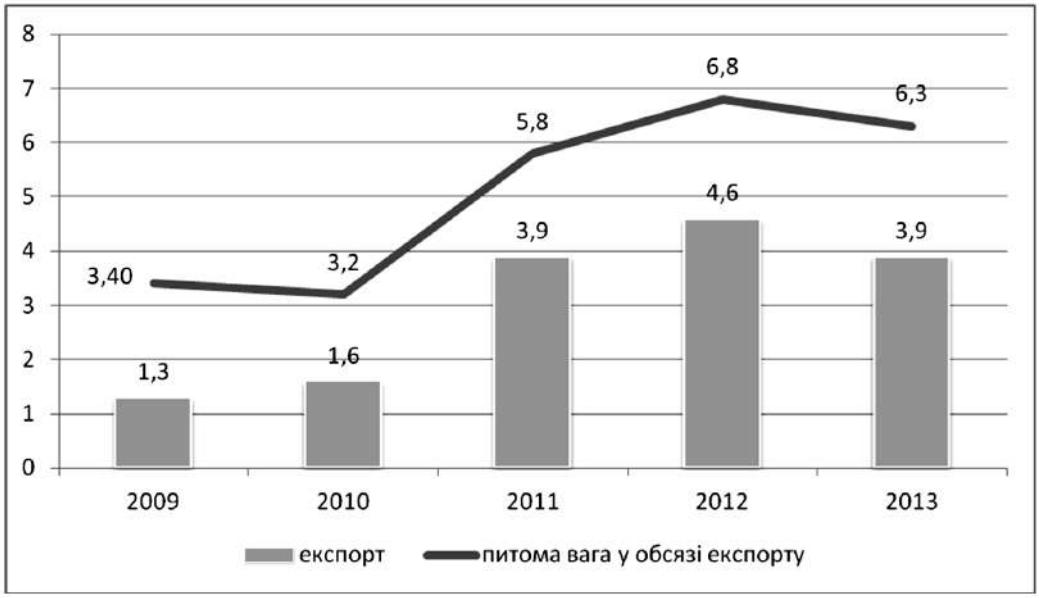

Рис. 1. Динаміка експорту високотехнологічної продукції та передових технологій (млрд. дол. США) та зміна його питомої ваги у структурі поставок

Джерело: [9]

Доцільно згрупувати напрями державної підтримки інноваційного підприємництва:

- реалізація регіональних програм розвитку підприємництва (фінансово-кредитна підтримка, інфраструктурне та кадрове забезпечення);
- податкова політика (функціонування спрощеної системи оподаткування, задекларовані податкові пільги);
- реалізація Національної програми інформатизації;
- удосконалення нормативно-правової бази.

Результативність виконання заходів у рамках реалізації регіональних програм розвитку підприємництва за підсумками 2006-2012 рр., в першу чергу, залежала від їх фінансування з регіональних бюджетів [12, С. 16].

У 2013 році на реалізацію регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва місцевими органами виконавчої влади передбачалося спрямувати кошти у загальній сумі 165,7 млн. грн. [11].

Фактично, на реалізацію заходів регіональних програм та місцевих програм розвитку підприємництва витрачено 21,7 млн. грн., що на 22,1 % більше, у порівнянні з 2012 роком.

Аналіз структури фінансового забезпечення процесу реалізації регіональних програм показує, що в більшості регіонів перевага надається безпосередній фінансовій підтримці підприємництва в регіонах України.

Так, протягом 2012-2013 рр. найбільші обсяги фінансування заходів регіональних програм було спрямовано за такими напрямами [12, С. 16]:

- пільгове кредитування – 31% (2012 р.), 28,4% (2013 р.);
- компенсація частини вартості банківських кредитів для суб'єктів малого підприємництва за рахунок бюджетних коштів –28,0% (2012 р.);
- інші заходи – 48,3% (2013 р.).

Оптимізація законодавства у сфері інноваційного підприємництва передбачає систематизацію масиву чинних нормативних актів, здійснення кодифікаційної роботи у чітко визначеній послідовності. Головним завданням систематизації законодавства щодо інноваційного підприємництва є підвищення ефективності правового регулювання відносин, що виникають між суб'єктами підприємницької діяльності, між ними та державою [13].

На жаль, сучасна податкова політика щодо інноваційного підприємництва у контексті пільгового оподаткування характеризується нестабільністю та непослідовністю. Ми погоджуємося із науковим підходом [14], який передбачає реалізацію заходів щодо підвищення ефективності державної підтримки інноваційного підприємництва за рахунок скоординованої взаємодії суб'єктів регіонального інноваційного комплексу.

Основною функцією органів регіональної влади у цій сфері є координація та організація взаємодії елементів регіонального інноваційного комплексу. Діяльність органів регіональної влади у цій сфері повинна характеризуватися якомога більшим рівнем децентралізації, що, однак, не виключає необхідність

узгодження із пріоритетами державної інноваційної політики.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, на сьогоднішній день розвиток інноваційного підприємництва в Україні характеризується несприятливістю факторів зовнішнього середовища. Це зумовлює необхідність підвищення ефективності державної політики підтримки інноваційного підприємництва за рахунок її внутрішньої оптимізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ткаченко Т. П. Розвиток інноваційного підприємництва в Україні / Т. П. Ткаченко, Р. В. Тульчинський // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2010. – №7. – С. 223-229.

2. Україна в 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку:[експертна доповідь]. – К.: НІСД, 2007. – 264 с.

3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article ?art_id=47920&cat_id=46017.

4. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно–політичного та соціально-економічного розвитку: [монографія]; За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – С. 506-512.

5. Денисенко М. Теоретичні основи структурно–інноваційної моделі економічного зростання / М. Денисенко, А. Гречан // Вісник ТАНГ. – 2005. – №1. – С. 5–7.

6. Чухно А. Нова економічна політика / А.Чухно // Економіка Україна. – 2005. – № 7. – С. 15-23.

7. Курмаєв П. Ю. Аналіз тенденцій розвитку інноваційного підприємництва в Україні / П. Ю. Курмаєв // Проблеми та перспективи інноваційного розвитку економіки України [колективна монографія] / За заг. ред. А .С. Музиченка. – К.: НДЕІ, 2011. – С.430-433.

8. Інноваційна активність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.

9. Сумарний обсяг імпорту та експорту окремих груп товарів за кодами УКТЗЕД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://arc.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat/f2a/showstat.

10. Алексєєв С. Становлення та розвиток малого і середнього підприємництва в Україні у 1991-2004 рр.: історичний аспект [Електронний ресурс] / С. Алексєєв. – Схід. – 2005. – №7. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=36226.

11. Моніторинг стану виконання регіональних програм підтримки малого підприємництва в регіонах України (за підсумками 2013 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=155765&cat_id=33774.

12. Колісніченко П. Т. Аналіз ефективності реалізації програм підтримки малого підприємництва в Україні / П. Т. Колісніченко // Економічний вісник. – 2014. – №12. – С. 15-19.

13. Переверзєв О. М. Напрями оптимізації підприємницької діяльності фізичних осіб / О. Д. Жоравович, О. М. Переверзєв // Вісник Донецького університету. – 2012. – №2. – С.141-143.

14. Курмаев П. Ю. Инновационно-воспроизводственный подход к регулированию региональной экономики / П. Ю. Курмаев // European Researcher. – 2013. – №1. – С. 28-31.

Курмаев Петр Юрьевич, Байрамов Эшгин Али Оглы

НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Статья посвящена анализу современного состояния инновационного предпринимательства и оценке эффективности мер государственной политики его поддержки. Для достижения поставленной цели в статье использовались методы: логического обобщения (они позволили выявить противоречия современного состояния развития инновационного предпринимательства), табличный метод (использовался для наглядного изображения взаимосвязей отдельных хозяйственно-экономических процессов), экспертных оценок (определение приоритетных направлений государственной поддержки инновационного предпринимательства). В статье указывается, что в условиях преодоления последствий экономического кризиса, трансформации отношений собственности проблема развития инновационного предпринимательства в Украине на современном этапе, приобретает особое значение. Авторами предложено определять инновационное предпринимательство как отдельный вид деятельности субъектов хозяйствования, один или несколько этапов которого связан с созданием материальной и нематериальной продукции, не имеющей существующих аналогов или отличается от них по качественным характеристикам. При решении технологических проблем инновационное предпринимательство является, во-первых, продуцентом высокотехнологичной продукции, способным обеспечить положительную динамику его производства в стране. Во-вторых, субъекты инновационного предпринимательства способны достаточно полно и эффективно использовать ограниченные материальные, капитальные, финансовые, кадровые ресурсы, дополнительно привлекая к обращению специфические и узколокальных. Отмечается, что развитие инновационного предпринимательства в Украине характеризуется не благоприятностью факторов внешней среды. Это обуславливает необходимость повышения эффективности государственной политики

поддержки инновационного предпринимательства за счет ее внутренней оптимизации. Проведенный анализ показал, что доля предприятий, которые внедряли инновации, постепенно выросла с 10,7% в 2009 году до 13,6% в 2013 году. Вместе с тем, динамика доли инновационно-активных предприятий остается стабильно низкой. Исследование динамики экспортных поставок высокотехнологичной продукции и передовых производственных технологий по Украине показало, что в течение 2009-2012 годов наблюдался общий восходящий тренд значений этого показателя в стоимостном выражении. Предложено сгруппировать направления государственной поддержки инновационного предпринимательства: реализация региональных программ развития предпринимательства; налоговая политика; реализация Национальной программы информатизации; совершенствование нормативно-правовой базы.

Ключевые слова: *инновационное предпринимательство, государственное регулирование, экономический рост, новейшие технологии, экономическая политика*

Kurmaiev P, Bayramov E.

WAYS TO IMPROVE THE EFFECTIVENESS OF STATE INCENTIVES FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP

The current state of innovative entrepreneurship and evaluation of the effectiveness of state support measures have been analyzed in the article. To achieve this goal the methods of logic synthesis (they revealed the contradictions of the current state of development of innovative entrepreneurship), tabular method (used for visual representation of relationships of individual business and economic processes), expert evaluations (defining priorities of state support of innovative entrepreneurship) have been used in the article. It has been stated in the article that in terms of overcoming the economic crisis, the transformation of property relations problem for innovation business in Ukraine, at present, is of particular importance. The authors proposed to define innovative entrepreneurship as a separate economic entities, one or several stages of which is associated with the creation of tangible and intangible product that has no existing analogues or different from their qualitative characteristics. In solving technological problems innovative enterprise is, firstly, a producer of high-tech products, able to provide positive dynamics of its production in the country. Secondly, the subjects of innovative entrepreneurship are able to sufficiently and efficiently use limited material, capital, finance, human resources, in addition to trading involving specific and local. It is noted that the development of innovative business in Ukraine is characterized by unfavorable environmental factors. There is a need to improve public policies to support innovation business through its internal optimization. The analysis showed that the percentage of firms that introduced innovations gradually increased from 10.7% in 2009 to 13.6% in 2013. However, the dynamics of the share of innovation active enterprises remains consistently low. The study of the dynamics of exports of high technology products and advanced production technology from Ukraine showed that in 2009-2012 there was a general upward trend in the values of this index value. It has been suggested to group state support of innovative entrepreneurship: implementation of regional business development programs; tax policy; implementation of the national program of information; improving the regulatory framework.

Keywords: *innovative entrepreneurship, government regulation, economic growth, new technologies, economic policy.*

Одержано: 23.01.2015 р.

УДК 330.33.012

Кучінка Тетяна Василівна,
аспірант кафедри обліку та фінансів,
Мукачівський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті розкрито сутність криз та кризових явищ в розвитку соціально-економічної системи, охарактеризовано її види, причини, наслідки та глибинний взаємозв'язок. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів вивчення феномену сучасної економічної кризи, основних тенденцій її розвитку в контексті глобалізаційних процесів. Застосовано методи індукції та дедукції (для дослідження категорій «криза», «економічна криза»); методи аналізу, синтезу та порівняльного аналізу (для оцінки трактувань змісту поняття «криза»); метод системного аналізу та узагальнення (для дослідження причин та наслідків економічної кризи) та ін. В статті визначено, що в сучасній науково-економічній літературі існує велика кількість суперечливих поглядів щодо визначення змісту поняття «криза». При цьому управління економічними процесами та застосування антикризових заходів вимагає чіткого уявлення про економічний зміст та особливості виникнення кризового стану. Саме тому виникає необхідність уточнення поняття «криза». Обґрунтовано, що криза - це закономірний і цілеспрямований процес змін, в основі якого покладено незворотність, спадковість та цілеспрямованість. Визначено, що комплексність поняття «криза» обумовлюється необхідністю охоплювати економічні, політичні, соціальні, духовні, культурні, екологічні, демографічні явища і процеси. Сформульовано причини та основні фактори виникнення економічної кризи. За результатами дослідження зроблено висновок, що різноманіття економічних циклів викликає необхідність розробки відповідних програм антикризових заходів, які повинні також враховувати неодночасність виникнення криз на різних рівнях функціонування економіки. Причому характерною особливістю таких програм повинно бути застосування різноманітних важелів впливу як єдиної взаємопогодженої системи. Акцентується увага на тому, що можливості антикризового управління залежать від професіоналізму й мистецтва управління, характеру мотивації, розуміння передумов кризи та її наслідків, а також відповідальності уповноважених осіб. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку рекомендацій щодо формування механізму антикризового управління, спрямованого на уникнення та запобігання кризових фаз з метою мінімізації негативних наслідків.

Ключові слова: *економічний цикл, криза, економічна криза, антикризове управління.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Економіка України на даному етапі розвитку є достатньо інтегрованою до світової економічної спільноти, в якій панують ринкові відносини. Саме тому всі економічні процеси, що мають місце у світовій економіці, дещо з запізненням, але все ж таки відбиваються на економіці України. Однією з основних характерних рис ринкової економіки є циклічність розвитку, найбільш критичною формою прояву якої є економічна криза.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світовій економічній науці дослідженню причин виникнення економічних криз та розробці шляхів їх подолання приділяється значна увага. Економічну кризу розглядають, як одну з найбільш складних проблем розвитку економіки, яка має багато різних сутнісних характеристик такі видатні науковці, як Дж. М. Кейнс, М. Кондратьєв, К. Маркс, П. Самуельсон, М. Туган-Барановський, Р. Дж. Хоутрі, Й. Шумпетер та ін.

Дослідження проблематики сучасних криз та виявлення ефективного інструментарію їх запобігання в економіці розвинених країн здійснюється у фундаментальних працях таких видатних учених, як: Дж. Тобін, К. Ерроу, Дж. Стігліц, Ф. Кідланд та Е. Прескот. Серед вітчизняних учених, які зробили суттєвий внесок у дослідженні даної проблематики варто відмітити В. Гейця, Є. Перепьолкіна, А. Гончарука, Д. Лук'яненка, В. Василенка, Л. Дмитриченко, а серед російських учених-економістів – В. Іноземцева, Є. Балацького, С. Глазьєва, С. Меньшикова, Ю. Яковця та ін.

Останнім часом акцентується увага на розмежуванні зовнішніх і внутрішніх причин циклічності ринкової економіки, а також визначенні ролі держави в антикризовому регулюванні. Проте, в умовах глибоких інтеграційних процесів, які відбуваються в економіці України, та посиленні ролі міжнаціональних інститутів в антикризовому управлінні вагомого значення, на нашу думку, набуває питання дослідження причин та наслідків кризових процесів в умовах глобалізації.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних аспектів вивчення феномену сучасної економічної кризи, основних тенденцій її розвитку в контексті глобалізаційних процесів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічна криза, ознаки якої періодично з'являються в економіці України протягом останніх років, набуває дедалі ширших вимірів, розповсюджуючись на грошово-кредитну, фіскальну, соціальну сфери, невпинно погіршуючи очікування суб'єктів ринку та населення країни.

У фундаментальних працях та дослідженнях вчених існує велика кількість суперечливих поглядів щодо визначення змісту поняття «криза». При цьому необхідність розробки ефективного інструментарію антикризового управління в сучасних умовах

господарювання вимагає чіткого уявлення про економічний зміст та особливості виникнення кризового стану. Саме тому виникає потреба уточнення сутнісного визначення поняття «криза».

Поняття «криза» (від грецького krisis – поворотний пункт, рішення) – це різке порушення існуючої економічної рівноваги внаслідок диспропорцій у процесі відтворення, що різко зростають [1].

Згідно тлумачного словника сучасної української мови: «Криза – різка зміна звичайного стану речей, злам, загострення становища. В економіці капіталістичного суспільства – періодичне перевиробництво товарів, що призводить до різкого загострення всіх суперечностей економіки країни: до скорочення виробництва, розладу кредитних і грошових відносин, банкрутства фірм, масового безробіття і зубожіння трудящих мас» [2].

За словами Богданова О. О., криза – це «…зміна організаційних форм комплексу (системи), завершення або перелом у процесі його розвитку, що має характер боротьби. Крім того, порушенням рівноваги та в той же час переходом до нової рівноваги, яка може розглядатися в якості межі змін, що відбуваються при кризі» [3].

Вплив кризи на трансформацію економічних процесів розкриває І. В. Дацюк, який наголошує, що криза – об'єктивний процес, який призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися, адже це ставлення ґрунтується на діалектичній єдності основних тенденцій в існуванні системи - сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну [4; с. 166].

Видатний економіст Джон М. Кейнс, вважав, що криза – раптова та різка зміна підвищувальної тенденції знижувальною [5]. Основною спонукальною причиною формування економічної кризи економіст визначав величину сукупного попиту.

На психологічних аспектах кризи наголошується в працях Ю. Розенталя та Б. Піджненбурга: «Криза – це ситуація, позначена високою небезпекою, станом непевності, відчуттям невідкладності» [6]. Галушко О. І., стверджує, що криза – об'єктивний процес, що призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися [7]. На думку Чернявського О. Д., криза є ситуативною характеристикою функціонування будь-якого суб'єкта, що є наслідком невизначеності в його зовнішньому та внутрішньому середовищі [8].

На негативних аспектах економічної кризи з позицій впливу на економічні процеси наголошує Л. Бартон. Автор вважає, що криза – це широкомасштабна, непередбачена подія, яка веде до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди системі як на макро-, так і макрорівнях [3]. Лагадек П., вважає, що криза – це зіткнення з проблемами, які виходять за звичні рамки; необхідність діяти в умовах відсутності орієнтирів, які надавали сенс індивідуальним та колективним діям. Це надзвичайна ситуація, яка супроводжується дестабілізацією [9].

Проаналізувавши відповідні визначення, можна стверджувати, що криза – це об'єктивний, цілеспрямований і закономірний процес змін, в основі якого покладено незворотність, спадковість та цілеспрямованість. Незворотність змін характеризується появою непередбачуваних, виключно нових можливостей, які раніше не існували; спадковість розвитку – обумовленістю кожного етапу соціально-історичного прогресу попереднім станом, який, в свою чергу, обумовлює наступний етап розвитку системи; цілеспрямованість дає основу антикризового управління в умовах кризових ситуацій, визначає вибір необхідних ресурсів та підбір методів та способів їх подолання.

Комплексність поняття «криза» обумовлюється необхідністю охоплювати економічні, політичні, соціальні, духовні, культурні, екологічні, демографічні явища і процеси.

Небезпека кризи існує завжди, навіть коли її самої немає, тому дуже важливо визначити ознаки настання кризи (рис.1).

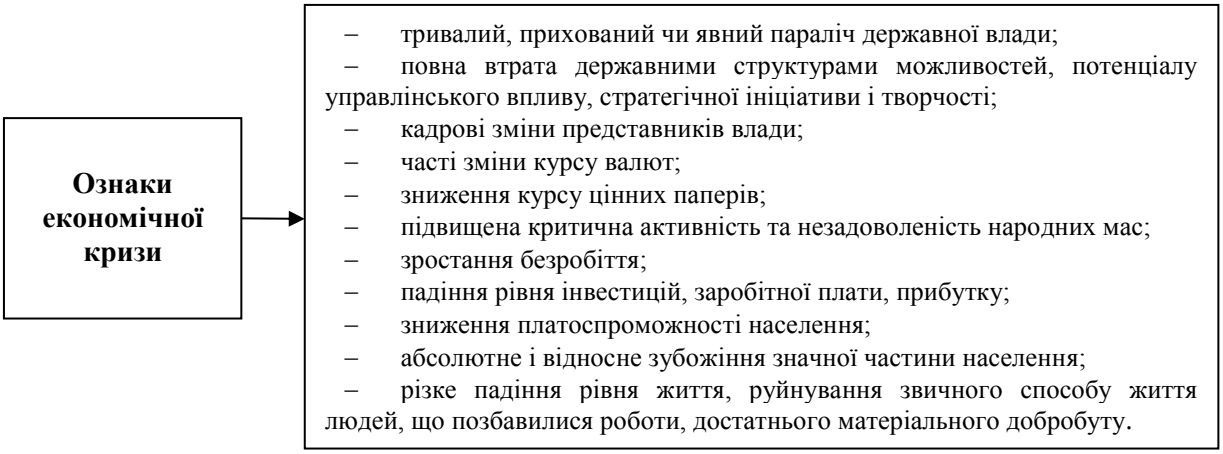

Рис. 1. Основні ознаки економічної кризи

Для з'ясування сутності економічних криз велике значення має їх чітка класифікація. В економічній літературі немає єдиної позиції з цього питання. Узагальнена класифікація криз наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація кризи [10]

Класифікаційна ознака	Різновиди	Характеристика
За масштабами виявлення	Загальні й локальні кризи	Загальні охоплюють всю економічну систему. Локальні - охоплюють тільки певну частину (наприклад - галузь, інституційний сектор тощо).
За проблематикою кризи	Макро- і мікро- кризи	Макрокризі властиві більші обсяги економічних відносин, де виникають складнощі. Мікрокриза охоплює тільки окрему проблему або групу проблем.
За ступенем передбачуваності	Передбачувані (закономірні) і несподівані (випадкові)	Передбачувані наступають як кризи-потреби реструктуризації виробництва. Несподівані кризи найчастіше бувають результатом грубих помилок в управління або виникненні певних природних явищ.
За структурою відносин у соціально-економічній системі	Економічні кризи	Відображають гострі протиріччя в економіці країни або економічному стані окремого підприємства, фірми. Це кризи виробництва й реалізації товару, взаємин економічних агентів, кризи неплатежів, втрати конкурентних переваг, банкрутства та ін.
	Фінансові кризи	Вони характеризують протиріччя в стані фінансової системи або фінансових можливостей фірми. Це кризи грошового вираження економічних процесів.
	Соціальні кризи	Виникають при загостренні протиріч або зіткненні інтересів різних соціальних груп або утворень: працівників і роботодавців, персоналу й менеджерів і т.д. Один з видів соціальної кризи – це криза в політичному устрої суспільства, криза влади, криза реалізації інтересів різних соціальних груп, тобто політична криза.
	Організаційні кризи	Проявляються як кризи поділу й інтеграції діяльності, розподілу функцій, регламентації діяльності окремих структурних одиниць в усій організації загалом (наприклад - перерозподіл повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками державної влади), підрозділів (коригування кількості та повноважень міністерств, відомств в структурі виконавчої влади), регіональних підрозділів (органи виконавчої влади на місцях) тощо.
	Технологічна криза	Виникає як криза нових технологічних ідей в умовах явно вираженої потреби в нових технологіях. Це може бути криза технологічної несумісності виробів або криза не сприйняття нових технологічних рішень.
За ступенем виявлення	Латентні, явні	Явні протікають помітно й легко виявляються. Латентні є прихованими, протікають непомітно й тому найнебезпечніші.
За ступенем тривалості	Затяжні й короткочасні	Затяжні кризи, як правило, проходять болісно й складно. Вони часто є наслідком невміння керувати кризовими ситуаціями, нерозуміння характеру кризи, її причин і можливих наслідків. Короткочасні проходять швидко.

Економічною наукою розроблено та передбачено цілу низку різних теорій, що пояснюють причини економічних циклів і криз (табл. 2), як приклад оптимізації способів та шляхів виходу з кризових ситуацій та ефективного процесу відновлення економіки країни.

Таблиця 2

Теорії циклів і криз [10]

Автори теорії	Характеристика теорії
Хоутрі Р. Д.	Грошова теорія пояснює цикл експансією (стиском) банківського кредиту.
Шумпетер І. А., Хансен Е. Х.	Теорія нововведень пояснює цикл використанням у виробництві важливих нововведень.
Пігу А. С., Беджгот У.	Психологічна теорія трактує цикл як наслідок хвиль песимістичного й оптимістичного настрою, що охоплюють населення.
Гобсон Дж., Фостер Дж., Кетчінгс В.	Теорія недоспоживання вбачає причину циклу в занадто великій частці доходу, що припадає багатим і ощадливим людям, у порівнянні з тою, що може бути інвестована.
Хайєк Ф., Мізес Л.	Теорія надмірного інвестування, прихильники якої вважають, що причиною рецесії є, швидше, надмірне, ніж недостатнє, інвестування.
Джевонс В. С.	Теорія сонячних плям - врожаю.

В теорії та практиці господарювання виділяють різноманітні причини формування економічних криз. Серед них можна виділити:

- пов’язані з дією об’єктивних чинників (причинами економічного циклу є необхідність в періодичному оновленні спожитих факторів виробництва);
- пов’язані з дією суб’єктивних чинників

(причинами економічного циклу є помилки та недоліки в системі управління економічними процесами);

- пов'язані з дією природно-кліматичних та екологічних чинників (причинами економічного циклу є несприятливі кліматичні явища, стихійні лиха тощо).

За механізмом впливу на економічні процеси в національній економіці кризи можуть бути:

- спричинені зовнішніми чинниками (пов'язані з тенденціями й стратегією розвитку світової економіки, конкуренцією, політичною ситуацією в сусідніх країнах тощо);

- спричинені внутрішніми чинниками (пов'язані з неефективною стратегією щодо зовнішніх запозичень, недоліками у фіскальній та грошово-кредитній політиці, недосконалістю системи державного управління, відсутністю або неефективністю інноваційної й інвестиційної політики, неоптимальністю та ресурсоємністю виробничих процесів тощо).

З позиції можливості державного регуляторного впливу в системі антикризового управління вагомого значення набувають внутрішні чинники кризових явищ в економіці. Саме внутрішнім причинам виникнення кризових явищ можна протидіяти найбільш ефективно, адже запровадження та застосування антикризового управління дозволить вберегти національну економіку навіть від несприятливих факторів, що виникають на глобальному рівні.

Наслідки економічних криз для розвитку економічної системи можна систематизувати таким чином:

– внутрішньо економічні – спад виробництва; прискорення темпів інфляції; дестабілізація фінансової системи; кон'юнктурні зміни; неплатоспроможність і банкрутство суб'єктів господарювання; монополізація економічних систем;

– загальнополітичні – дестабілізація політичної ситуації в країні; несприятлива зовнішньоекономічна політика держави; зміна умов експортно-імпортної діяльності; недосконалість господарського та антимонопольного законодавства; неефективність системи державного управління;

– соціальні – високий рівень безробіття; скорочення розміру зарплат у бюджетній сфері; зростання рівня диференціації доходів населення; криза системи соціального й медичного забезпечення; ріст соціальних конфліктів;

– демографічні – зменшення чисельності населення та погіршення його структурних складових; зменшення рівня добробуту та, як наслідок, погіршення розміру і структури платоспроможного попиту населення.

В умовах глибоких глобалізаційних процесів, які відбуваються в національній економіці, вагомого значення набуває ефективність механізму державного антикризового управління. З позиції різноплановості наслідків економічної кризи, в процесі формування складових механізму державного антикризового управління повинні враховувати неодночасність виникнення криз на різних рівнях функціонування економіки. Особливістю розробки системи державного управління в процесі виходу з кризового стану повинно бути застосування різноманітних важелів впливу як єдиної взаємоузгодженої системи. Важливим у кризових ситуаціях є підтримання постійної готовності до протидії причинам виникнення економічної кризи, яка може наступити в будь-який момент.

Власне кожна форма системи державного управління певною мірою має бути антикризовою, а соціально-економічна система повинна бути пристосована до тривалого існування з можливостями адаптації до умов, що змінюються. Ефективність антикризового управління залежать від професіоналізму, фахової підготовки, формування антикризової команди, методології розробки рішень, обгрунтованості прийомів прогностично-аналітичних досліджень, наявності програмного забезпечення для проведення діагностичних досліджень, якості розробленої антикризової програми, належної оперативності та гнучкості антикризового управління, а також відповідальності уповноважених осіб.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, криза – різка зміна стану речей, що призводить до оптимізації розвитку держави або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов. До визначення поняття кризи слід підходити, враховуючи не тільки наявні негативні наслідки, але й з позитивні причинно-наслідкові зв'язки. Запобігання економічній кризовій ситуації можливе шляхом раннього виявлення ознак кризи та подолання низки її соціально-економічних причин і передумов. Як показує практика, криза може бути певною мірою керованим процесом. Як правило, до неї можна й необхідно готуватися, її можна передбачити, очікувати, а при бажанні й викликати; кризи можна прискорювати, випереджати, відсувати (запобігати).

Державне антикризове управління не здатне запобігти виникненню усіх причин економічних криз, однак може істотно впливати на їх перебіг і зменшити втрати від них. Антикризове управління повинно направити дії на запобігання виникнення кризи та запроваджувати антикризові програми з метою мінімізації негативних наслідків. Ефективне управління здатне прискорити вихід з кризи. Тривалість і глибина кризи є наслідком помилок в антикризовому управлінні, свідомих деструктивних дій керівників або нерозуміння ними причин, характеру й можливих наслідків кризи. І, відповідно, можна припустити, що в майбутньому вдасться мінімізувати наслідки кризових ситуацій, які виникають в нашій країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большой энциклопедический словарь [Електронний ресурс]. – Режим

доступу:http://www.vedu.ru/bigencdic/31262/

2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://padaread.com/?book=50054.

3. Богданов А. А. Всеобщая организационная наука / А.А. Богданов // Тектология: в 2-х т. – М.: Экономика, 1989. – Т.1. – 304 с.

4. Дацюк І. В. Сутнісна характеристика кризи підприємств / І. В. Дацюк // Технологія і техніка друкарства: збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 2 (28). – С. 165-170.

5. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bookz.ru/dl2.php?id=40526&t=z&g=29&f=keyns_dm01&a_id=9230.

6. Rosenthal U., Pijnenburg B. «Crisis Management and Decision Making: Simulation Oriented Scenarios». – Dordrecht. Kluwer, 1991. – P. 3.

7. Галушко О. І. Визначення поняття «криза» та параметрів, що описують кризу на підприємстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elib.ukma.edu.ua/Mahisterium/MAG_ISSUE14_2004_economy/10_galyshko_oi.pdf.

8. Чернявський А. Д. Антикризове управління підприємством: Навч. Посібник / А.Д. Чернявський. – К.: МАУП, 2006. – 256 с.

9. Lagadec P. Un nouveau champ de responsabilite' pour les dirigeants // The Virtual Corporation. – New York, 1993; Rev francaise de gestion. – Paris, 1996. – № 108.

10. Економічна теорія: політекономія: підруч. / [за ред. В. Д. Базилевича]. – [7-ме вид., випр. і перероб.]. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.

11. Крикун В.Б. Кризові явища в економіці як об'єкт державного управління / Крикун В. Б. // Часопис Академії адвокатури України – 2010. – №8 (3'2010).

12. Сапа Н. В. Наукові і праксеологічні засади формування механізмів антикризового державного управління в Україні та напрями їх впровадження / Н. В. Сапа // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2012. – Вип. 49. – С. 191-204 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpgvzdia_2012_49_21.pdf.

Кучинка Татьяна Васильевна

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ФЕНОМЕНА ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

В статье раскрыта сущность кризисов и кризисных явлений в развитии социально-экономической системы, охарактеризованы ее виды, причины, последствия и глубинную взаимосвязь. Целью статьи является исследование теоретических аспектов изучения феномена современного экономического кризиса, основных тенденций ее развития в контексте глобализационных процессов. Используются методы индукции и дедукции (для исследования категорий «кризис», «экономический кризис»); методы анализа, синтеза и сравнительного анализа (для оценки трактовок содержания понятия «кризис»); метод системного анализа и обобщения (для исследования причин и последствий экономического кризиса) и др. В статье определено, что в современной научно-экономической литературе существует большое количество противоречивых взглядов относительно определения содержания понятия «кризис». При этом управление экономическими процессами и применение антикризисных мер требует четкого представления об экономическом содержании и особенности возникновения кризисного состояния. Именно поэтому возникает необходимость уточнения понятия «кризис». Обосновано, что кризис - это закономерный и целенаправленный процесс изменений, в основе которого лежит необратимость, наследственность и целеустремленность. Определено, что комплексность понятия «кризис» обуславливается необходимостью охватывать экономические, политические, социальные, духовные, культурные, экологические, демографические явления и процессы. Сформулированы причины и основные факторы возникновения экономического кризиса. По результатам исследования сделан вывод, что многообразие экономических циклов вызывает необходимость разработки соответствующих программ антикризисных мер, которые должны также учитывать неодновременности возникновения кризисов на разных уровнях функционирования экономики. Причем характерной особенностью таких программ должно быть применение различных рычагов воздействия как единой взаимно согласованой системы. Акцентируется внимание на том, что возможности антикризисного управления зависят от профессионализма и искусства управления, характера мотивации, понимания предпосылок кризиса и его последствий, а также ответственности уполномоченных лиц. Дальнейшие исследования будут направлены на разработку рекомендаций по формированию механизма антикризисного управления, направленного на избежание и предотвращения кризисных фаз с целью минимизации негативных последствий.

Ключевые слова: экономический цикл, кризис, экономический кризис, антикризисное управление.

Kuchinka T.

THE THEORETICAL ASPECTS OF THE STUDY THE ECONOMIC CRISIS PHENOMENON

The essence of crisis and the crisis in the development of social and economic system has been revealed in the article, its types, causes, consequences and deep relationship have been characterized. The aim of the article is to study the theoretical aspects of the phenomenon of the current economic crisis, the main development trends in the context of globalization. Methods of induction and deduction (for the study of categories "crisis", "economic crisis") have been applied; methods of analysis, synthesis and comparative analysis (to assess the interpretations of the notion "crisis");

method of system analysis and synthesis (to study the causes and consequences of the economic crisis) etc. It has been stipulated in the article that in modern scientific and economic literature there are many conflicting views on the definition of what constitutes a "crisis." But the economic management and the use of anti-crisis measures requires a clear understanding of the economic content and features of the emergence of the crisis. That is why it is necessary to clarify the concept of "crisis". It has been proved that the crisis is a logical and purposeful change, which is based on irreversibility, continuity and commitment. It has been determined that the complexity of the concept of "crisis" is stipulated by the necessity to include economic, political, social, spiritual, cultural, environmental, demographic phenomena and processes. The basic causes and factors of economic crisis have been formulated. According to the study it has been concluded that a variety of economic cycles causes the necessity to develop appropriate programs of anti-crisis measures which should take into account nonsimultaneity of crises at different levels of economic development. Moreover, a characteristic feature of such programs should be the use of different leverage as a single mutually agreed system. Attention is drawn to the fact that the possibility of crisis management depends on the professionalism and management skills, character motivation, understanding of the prerequisites of the crisis and its consequences, as well as the responsibility of the authorized persons. Further research will focus on developing recommendations on the formation of anti-crisis management mechanism aimed at avoiding and preventing crisis phases in order to minimize the negative effects.

Key words: *economic cycle, crisis, economic crisis, anti-crisis management.*

Одержано 09.02.2015 р.

УДК 339.562

Пугачевська Катерина Сергіївна,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
Київський національний торговельно-економічний університет

РЕГУЛЮВАННЯ ІМПОРТУ В УМОВАХ ВАЛЮТНИХ КОЛИВАНЬ

Наукова стаття присвячена актуальному питанню формування ефективної системи регулювання зовнішньої торгівлі, зокрема її імпортної компоненти в умовах коливань валютного курсу. Метою статті є обґрунтування необхідності регулювання імпорту в умовах валютних коливань. Вирішення поставленої мети здійснюється на основі аналізу впливу девальвації на діяльність імпортерів в Україні в умовах економічної та політичної нестабільності та подій на Сході України. На основі використання методів економіко-статистичного аналізу проведено розрахунок витрат проміжного імпорту за видами економічної діяльності та оцінено зміну імпортоємності залежно від коливань номінального ефективного курсу національної валюти; з використанням структурно-функціонального методу проведено групування видів економічної діяльності залежно від рівня імпортоємності. Визначено причини різкого падіння курсу гривні на початку 2015 р. та оцінено його наслідки для платіжного балансу. Здійснено розрахунок впливу валютного курсу на окремі види економічної діяльності на основі рівнянь і тотожностей системи національних рахунків з урахуванням рівня їх імпортоємності. Виявлено лінійну залежність між коливанням валютного курсу та імпортоємністю. Проведено аналіз напрямків регулювання імпорту з метою стабілізації платіжного балансу. Оцінено можливості та перспективи селективного імпортозаміщення в умовах зростання цінової конкурентоспроможності вітчизняних товарів. Наукова новизна дослідження полягає у прогнозуванні імпортоємності при девальвації і ревальвації гривні на 1%, 5% та 10%; визначено вплив окремих видів економічної діяльності на обсяги експорту. Практична значущість полягає у можливості врахування проведених розрахунків при виборі методів та інструментів регулювання імпорту органами державної влади.

Ключові слова: *валютні коливання, девальвація, імпортоємність, імпортозаміщення, конкурентоспроможність.*

ВСТУП

В нинішніх умовах коливання валютного курсу впливає на імпортерів в Україні, діяльність яких стає ускладненою з огляду на політичну і економічну невизначеність та у результаті подій на Сході країни. Крім того, з метою стабілізації платіжного балансу Кабінетом Міністрів України було прийнято розпорядження №119 від 16.02.2015 р. щодо введення імпортного збору у розмірі від 5% (енергоносії, окремі медикаменти, а також інші нежиттєво важливі товари) до 10% (готові товари позицій 1-24 УКТЗЕД) на імпортні товари за виключенням позицій критичного імпорту (електроенергія, неопромінені паливні елементи для АЕС, вугілля, кокс, газ природній, нафта і нафтопродукти сирі, бензин і дизельне паливо, гуманітарна допомога, озброєння) строком на 12 місяців, що також призведе до зростання ціни на імпортний товар.

Постановка проблеми. Теорія та світова практика свідчать про суперечливість поглядів щодо наслідків девальвації для національної економіки. З одного боку, вважається, що девальвація національної валюти повинна стимулювати зростання експорту, а це, своєю чергою, сприяє зростанню ВВП, доходів населення та зменшенню безробіття. Однак, статистика свідчить, що позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу в Україні за січень-листопад 2014 року у розмірі 2,9 млрд. дол. США було досягнуто не внаслідок зростанням експорту, а завдяки більш стрімкому скороченню імпорту. Відтак, девальвація гривні не тільки не стимулювала зростання експорту, а навіть навпаки, призвела до його зниження. Серйозним фактором, який ще більше загострив ситуацію в українській економіці, стала неоголошена війна з Російською Федерацією і, як наслідок, у 2014 р. падіння ВВП України складало 7,5%, експорту – 14,8%, імпорту – 29,3% при майже стовідсотковій девальвації гривні [14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження причин коливань валютного курсу та їх наслідків для національної економіки широко висвітлено у вітчизняній та зарубіжній літературі. Так, у роботах І. Бураковського [12], А. Гальчинського [1], В. Гейця [2], Н. Жмурко [4], В. Міщенко [8] та ін. проаналізовано тенденції та проблеми курсоутворення в Україні. У працях О. Яременко [10], Г. Яценко [11], І. Серпак [11] проведено моніторинг фінансової стабільності та розроблено систему індикаторів попередження кризи. Проблематика регулювання імпорту та обгрунтування напрямків імпортозаміщення висвітлено у роботах В. Зарянкіна [5], Я. Жаліло [3], Л. Ісмагілової [7], С. Пазізіної [9]. Водночас мало дослідженими залишаються питання щодо напрямків регулювання імпорту в умовах девальвації гривні.

Мета статті (постановка завдання). Мета статті полягає у обґрунтуванні необхідності регулювання імпорту в умовах валютних коливань.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Знецінення національної валюти призвело до економічних втрат імпортерів та здорожчання імпорту, зменшення його обсягів, а відтак до згортання діяльності ряду імпортерів на території України. У такій ситуації за інших рівних умов розширюється

попит на товари внутрішнього виробництва за рахунок зростання їх цінової конкурентоспроможності, тобто спостерігається пасивне імпортозаміщення (процес підвищення частки вітчизняних виробників на внутрішньому ринку в умовах звуження внутрішнього попиту та підвищення цінової конкурентоспроможності) [11, с. 559]. Однак такий варіант збільшення частки вітчизняних виробників на внутрішньому ринку не є бажаним з огляду на макроекономічну стабільність. Водночас, можливості зростання цінової конкурентоспроможності вітчизняної продукції є також обмеженими у зв'язку з високою часткою імпорту товарів для проміжного споживання у реальному секторі економіки (зокрема, в ряді експортоорієнтованих видів діяльності таких, як машинобудування та металургійне виробництво), вартість яких також зросте у результаті девальвації національної валюти.

Причиною падіння курсу гривні є багаторічна незбалансованість економічної політики, яка не відповідає кон'юнктурі зовнішніх ринків і структурі торговельного балансу. Основним фактором тиску на гривню виступає торговельний баланс, сальдо якого, починаючи з 2006 року, є від'ємним і у 2013 році становило 3,53% ВВП [14]. Пом'якшити вплив негативного сальдо торговельного балансу на курс валют можуть інвестиції з-за кордону, які забезпечують притік іноземної валюти і здешевлюють її по відношенню до національної, однак у 2014 р. спостерігалось суттєве зменшення (на 21,0%) обсягу прямих іноземних інвестицій до 45 млрд. дол. США [14]. Для зростання рівня їх залучення в Україні необхідно покращити інвестиційний клімат, що може стати результатом активізації економічних реформ. Крім того, відсутність необхідної валюти в Україні переважно вирішувалась завдяки додатковій емісії, яка повинна була знизити курс національної валюти через політику таргетування валютного курсу НБУ. Для реалізації цієї політики були залучені золотовалютні резерви, які станом на грудень 2014 року становили 7,5 млрд. дол. США, а в січні 2015 року – 6,4 млрд. дол. США, з яких готівковий грошовий ресурс становив 1,4 млрд. дол. США, а цінні папери – 5,0 млрд. дол. США [15].

Одним із завдань макроекономічної політики України є забезпечення позитивного сальдо платіжного балансу. Оскільки основною формою участі країни у світових господарських зв'язках виступає торгівля товарами, то елементом, який визначає сальдо платіжного балансу, є підсумок торговельного балансу. Відповідно, головним інструментом, що забезпечує зростання притоку іноземної валюти над її відтоком можна назвати стимулювання експорту вітчизняної продукції [6, с. 54]. Однак ефект від зростання експорту багато у чому нівелюється високою імпортоємністю національної економіки, оскільки більше 66,2% всього імпорту в Україні у 2012 р. використовується на цілі проміжного споживання.

Для більш конкретних розрахунків впливу валютного курсу на окремі види економічної діяльності розрахуємо повні затрати імпорту на виробництво кінцевої продукції і частку імпорту у повних витратах на виробництво одиниці кінцевої продукції на основі методології міжгалузевого балансу.

На основі даних міжгалузевого балансу сформуємо матрицю A коефіцієнтів прямих витрат з елементами a_{ij}:

$$\mathrm{a}_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_j}, \qquad (1)$$

де x_{ij} – сумарний обсяг продукції i-ї галузі, використаної у звітному періоді j-ю галуззю для виробництва усієї її продукції;

x_j – обсяг валового випуску j-ї галузі.

По аналогії з матрицею A сформуємо матриці F та D, елементи якої f_{ij} та d_{ij} представляють собою, відповідно, коефіцієнти прямих витрат імпортних і вітчизняних товарів і послуг i-ї галузі для проміжного споживання j-ю галуззю у звітному періоді і знаходиться за формулою:

$$f_{ij} = \frac{x_{ij}^{for}}{x_j}, , \qquad (2)$$

$$d_{ij} = \frac{x_{ij}^{dom}}{x_j}, , \qquad (3)$$

де x_{ij}^{for}, x_{ij}^{dom} – елементи таблиці використання галузями, відповідно, імпортних і вітчизняних товарів і послуг;

x_j – обсяг валового виробництва j-ї галузі.

Матрицю B_D повних витрат вітчизняної продукції знайдемо за формулою:

$$B_D = (E - D)^{-1}, , \qquad (4)$$

де E – одинична матриця

При знаходженні матриці B_F коефіцієнтів повних витрат імпорту необхідно врахувати, що імпортна продукція поступає в країну уже готовою, а відтак її повні витрати не можуть бути визначені по аналогії з повними витратами вітчизняної продукції як сума прямих витрат усіх порядків на її виробництво, тому формула трансформується:

$$B_F = F \times B_D, , \qquad (5)$$

Матрицю B коефіцієнтів повних витрат визначимо як суму матриць B_F та B_D.

Чим вища частка імпорту в повних матеріальних затратах, тим суттєвіше зниження курсу гривні відобразиться на зростанні цін на кінцеву продукцію галузі. Це, у свою чергу, вплине на обсяги продажу даної продукції на тих зарубіжних ринках, де ціна відіграє основну роль у формуванні попиту.

З табл. 1 можна прослідкувати, що до числа галузей з високою часткою імпорту в повних матеріальних витратах відносять виробництво коксу та продуктів нафтоперероблки (0,45), виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (0,37), виробництво електричного устаткування (0,36), виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (0,31), виробництво гумових і пластмасових виробів (0,30), виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (0,30). Поставки продукції цих галузей за кордон не можна стимулювати за рахунок девальвації гривні, оскільки їх висока потреба в проміжному імпорті нівелює позитивний вплив курсового фактору.

Зниження курсу гривні може сприяти росту експорту продукції таких галузей, як виробництво меблів та іншої продукції (0,19), сільське господарство (0,11), добувній промисловості і розробці кар'єрів (0,09). Невисока частка імпорту в повних матеріальних витратах дозволить при зниженні курсу гривні зробити їх продукцію дешевшою для зарубіжного споживача і збільшити обсяги експорту.

Розрахуємо ефективність експорту окремих галузей від зміни валютного курсу. Під ефективністю експорту розуміємо величину приросту сальдо торговельного балансу при зростанні експорту продукції галузі на одиницю. Очевидно, що додаткова одиниця експорту (у вартісному вираженні) буде збільшувати сальдо торговельного балансу менше, ніж на одиницю, в силу потреб імпорту сировини, матеріалів та комплектуючих. Величину необхідного імпорту описує розрахований показник імпортоємності (табл. 1).

За інших рівних умов найбільш привабливим, з точки зору покращення сальдо торговельного балансу, є зростання сальдо торговельного балансу тих галузей, імпортоємність яких невелика (сільське господарство – 0,20 на одиницю кінцевої продукції, виробництво харчових продуктів – 0,32, текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та виробів зі шкіри – 0,32). Вигідним є також зростання експорту послуг, таких як операції з неруховим майном (0,03), освіта (0,04), фінансова та страхова діяльність (0,05). І навпаки, галузі з високою імпортоємністю, нарощуючи експорт, не можуть суттєво впливати на сальдо торговельного та платіжного балансу, оскільки притік валюти внаслідок продажу додаткової одиниці продукції супроводжується її відтоком внаслідок імпорту проміжних товарів.

Таблиця 1

Витрати проміжного імпорту за видами економічної діяльності в Україні у 2012 р.

Вид економічної діяльності	Прямі матеріальні витрати на виробництво одиниці продукції	Повні витрати імпорту на виробництво одиниці продукції (імпортоємність)	Частка імпорту в матеріальних витратах
Сільське, лісове та рибне господарство	1,72	0,20	0,11
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1,58	0,14	0,09
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	2,16	0,32	0,15
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	1,42	0,32	0,22
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	1,84	0,50	0,27
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	1,64	0,73	0,45
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	1,81	0,67	0,37
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	1,83	0,57	0,31
Виробництво гумових і пластмасових виробів та іншої неметалевої мінеральної продукції	1,79	0,53	0,30
Виробництво металів та готових металевих виробів, крім машин і устаткування	1,82	0,62	0,34
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	1,78	0,55	0,31
Виробництво електричного устаткування	1,45	0,53	0,36
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	1,65	0,46	0,28
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	1,64	0,49	0,30
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	1,76	0,34	0,19

Джерело: розраховано автором за даними таблиць «Витрати-випуск в основних цінах»[14]

До таких галузей відносимо виробництво коксу та продуктів нафтопереробки (0,73), виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (0,67), виробництво металів та готових металевих виробів (0,62), тобто ті, які забезпечують нині основну частку українського експорту. Відтак, така структура експорту не дозволить покращити сальдо торговельного і платіжного балансу виключно завдяки зростанню його обсягів.Прослідкуємо як буде змінюватись імпортоємність галузей під впливом фактору валютного курсу. Для цього введемо у аналіз коефіцієнт K, що відображатиме зміну номінального курсу гривні. Значення $K>1$ означає девальвацію національної грошової одиниці: при $K<1$ відбувається

зростання курсу гривні.

$$\sum b_{Fij}^{`} = K \times \sum_j b_{Fij} \times b_D \ , \qquad (6)$$

де $\sum b_{Fij}^{`}$ - повні витрати імпорту за видами діяльності з урахуванням зміни курсу гривні;

$\sum b_{Fij}$ – вихідні повні витрати імпорту за видами економічної діяльності.

Існування такої лінійної залежності між коливанням валютного курсу і імпортоємністю означає, що зміна номінального курсу гривні в той чи інший бік на 1% призведе до відповідної зміни імпортоємності галузі також на 1%.

Таким чином, чим вища існуюча імпортоємність галузі у вартісному вираженні, тим суттєвіше вона зросте при девальвації гривні, знизиться при його рості, і навпаки, в галузях з низькою імпортоємністю коливання курсу гривні не матимуть суттєвого впливу на вартість витрат проміжного імпорту (табл. 2).

При девальвації гривні найдинамічніше зростає імпортоємність таких галузей, як виробництво коксу та продуктів нафтопереробки, виробництво хімічних речовин і хімічної продукції, виробництво металів та готових металевих виробів. Це означає, що знецінення гривні хоч і зробить українську продукцію дещо дешевшою для іноземних покупців та за рахунок цього дозволить національним товаровиробникам наростити обсяги експорту, одночасно зумовить приріст (у вартісному вираженні) повних витрат проміжного імпорту для виробництва продукції цих галузей.

Таблиця 2

Зміна імпортоємності окремих видів економічної діяльності України при зміні номінального ефективного курсу гривні

Вид економічної діяльності	Імпортоємність						
	Існуюча	При девальвації			При ревальвації		
		на 1%	на 5%	на 10%	на 1%	на 5%	на 10%
Галузі з високою імпортоємністю							
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	0,50	0,51	0,53	0,55	0,50	0,48	0,45
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	0,73	0,74	0,77	0,81	0,72	0,70	0,66
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	0,67	0,68	0,71	0,74	0,67	0,64	0,61
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,57	0,58	0,60	0,63	0,57	0,55	0,52
Виробництво гумових і пластмасових виробів та іншої неметалевої мінеральної продукції	0,53	0,53	0,56	0,58	0,52	0,50	0,48
Виробництво металів та готових металевих виробів, крім машин і устаткування	0,62	0,63	0,65	0,68	0,61	0,59	0,56
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,55	0,55	0,57	0,60	0,54	0,52	0,49
Виробництво електричного устаткування	0,53	0,53	0,55	0,58	0,52	0,50	0,47
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	0,46	0,47	0,49	0,51	0,46	0,44	0,42
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	0,49	0,50	0,52	0,54	0,49	0,47	0,44
Галузі з низькою імпортоємністю							
Сільське, лісове та рибне господарство	0,20	0,20	0,21	0,22	0,19	0,19	0,18
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,14	0,14	0,15	0,16	0,14	0,13	0,13
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	0,32	0,33	0,34	0,36	0,32	0,31	0,29
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,32	0,32	0,33	0,35	0,32	0,30	0,29
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	0,34	0,35	0,36	0,38	0,34	0,33	0,31

Джерело: розраховано автором за даними таблиць «Витрати-випуск в основних цінах»[14]

Таким чином, вплив притоку валюти на сальдо торговельного балансу буде зменшуватись за рахунок суттєвого відпливу грошових засобів за кордон.

При укріпленні гривні найбільш швидке зниження імпортоємності буде спостерігатись в аналогічних галузях. Однак одночасно зі здешевленням імпорту для виробника дорожчають сировина, матеріали і комплектуючі вітчизняного виробництва, а також робоча сила. Викликане цим зростання витрат експортерів може призвести до зниження їх рентабельності чи до втрати тих ринків, де основним фактором конкурентоспроможності

українських товарів є ціна.

Виходом із ситуації є зміна товарної наповненості експорту України. Економічно доцільним є розвиток експорту тих галузей, які орієнтовані на місцеві джерела сировини: добувна промисловість, сільське, лісове та рибне господарство.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, в нинішніх умовах наявний рівень девальвації суттєво вплинув на діяльність імпортерів, перегляд їх цінової політики та обґрунтування доцільності ведення бізнесу в Україні. Крім того, зниження купівельної спроможності населення робить імпортні товари недоступними для переважної частини громадян, середньомісячна заробітна плата яких у 2014 році складала 3476 грн., а мінімальна заробітна плата з урахуванням нинішнього курсу коливається в межах 43 дол. США.

За такої ситуації створюються сприятливі передумови для впровадження політики селективного імпортозаміщення, основним акцентом якої повинна стати орієнтація на несировинні, переробні і високотехнологічні галузі промисловості. При цьому інструментом його досягнення необхідно визначити скоординовані зусилля бізнесу і держави щодо підвищення конкурентоспроможності країни та покращення економічного клімату України.

Водночас існує ряд перешкод на шляху імпортозаміщення в Україні, серед яких високий ступінь зносу основних фондів та низький рівень технологічності виробництва. Більш того, зростання частки імпорту у проміжному споживанні вказує на високий рівень залежності реального сектору економіки від імпортної сировини і комплектуючих, зокрема особливо чітко це прослідковується у хімічній та нафтохімічній видах діяльності, металургійному виробництві та машинобудуванні.

Труднощі у практичному впровадженні стратегії імпортозаміщення пов'язані і з ситуацією, яка склалась на Сході України та в умовах економічної й політичної невизначеності. Водночас дана тематика тісно пов'язана з проблемою втрати внутрішнього ринку вітчизняними виробниками як фактору дестабілізації економічного розвитку та вимагає подальших розвідок у цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми [Текст] / А. Гальчинський // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 4-17.
2. Геєць В. М. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи / В. М. Геєць // Економіка України. – 2009. – № 541. – С. 234-311.
3. Жаліло Я. А. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні / Я. А. Жаліло, В. М. Гацько // Стратегічна панорама. – 2006. – №1. – С. 102-111.
4. Жмурко Н. В. Доларизація економіки України в умовах фінансової нестабільності / Н. В. Жмурко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprer/2010_6_2/19.pdf.
5. Зарянкин В. В. Роль импортозамещения в системе международных торговых отношений / В.В. Зарянкин // Беларусь и мировые экономические процессы: сб. науч. статей. – Выпуск 7. – 2010. – С.44-50.
6. Злотникова Е. Влияние валютного курса на эффективность экспорта отдельных отраслей экономики / Е. Злотникова // Банкаускі веснік. – №8. – 2008. – С. 53-56.
7. Исмагилова Л. Р. Развитие экспортоориентированных и импортозамещающих производств как фактор интеграции региона в систему мирохозяйственных связей: дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Исмагилова Л. Р. – Москва, 2004. – 212 с.
8. Міщенко В. І. Гнучкий режим курсоутворення: етапи запровадження та можливі наслідки для економічного розвитку України: науково-аналітичні матеріали / Міщенко В. І., Нідзельська І. А., Кулінець А. П., Шульга С. О. – К.: НБУ ЦНД, 2010. – Вип. 15. – 124 с.
9. Пазізіна С. М. Концептуальні засади політики імпортозаміщення / С. М. Пазізіна // Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету «Наука молода». – 2011. – № 15-16. – С. 122-125.
10. Структурні зміни та економічний розвиток України / [Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артьомова Т. І. та ін.]; за ред Л. В. Шинкарука. – НАН України: Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 696 с.
11. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку : кол. монографія / за ред. М. І. Скрипниченко ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 720 с.
12. Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики / Аналітична доповідь. За ред. І. Бураковського та В. Мовчан. – Харків: Права людини, 2009. – 74 с.
13. Девальвация гривни: стоит ли украинцам ждать новой экономической политики / Информационное агенство УНИАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.unian.net/finance/1015960-devalvatsiya-grivni-stoit-li-ukraintsam-jdat-novoy-ekonomicheskoy-politiki.html.
14. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.
15. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72631.

Пугачевская Екатерина Сергеевна

РЕГУЛИРОВАНИЕ ИМПОРТА В УСЛОВИЯХ ВАЛЮТНЫХ КОЛЕБАНИЙ

Научная статья посвящена актуальному вопросу формирования эффективной системы регулирования внешней торговли, в частности ее импортной компоненты в условиях колебаний валютного курса. Целью статьи является обоснование необходимости регулирования импорта в условиях валютных колебаний. Решение поставленной цели осуществляется на основе анализа влияния девальвации на деятельность импортеров в Украине в условиях экономической и политической нестабильности и событий на Востоке Украины. На основе использования методов экономико-статистического анализа произведен расчет затрат промежуточного импорта по видам экономической деятельности и оценены изменения импортоёмкости в зависимости от колебаний номинального эффективного курса национальной валюты; с использованием структурно-функционального метода проведена группировка видов экономической деятельности в зависимости от уровня импортоёмкости. Определены причины резкого падения курса гривны в начале 2015 и оценены его последствия для платежного баланса. Произведен расчет влияния валютного курса на отдельные виды экономической деятельности на основе уравнений и тождеств системы национальных счетов с учетом уровня их импортоёмкости. Выявлена линейная зависимость между колебанием валютного курса и импортоёмкостью. Проведен анализ направлений регулирования импорта с целью стабилизации платежного баланса. Оценены возможности и перспективы селективного импортозамещения в условиях роста ценовой конкурентоспособности отечественных товаров. Научная новизна исследования заключается в прогнозировании импортоёмкости при девальвации и ревальвации гривны на 1%, 5% и 10%; определено влияние отдельных видов экономической деятельности на объемы экспорта. Практическая значимость заключается в возможности учета проведенных расчетов при выборе методов и инструментов регулирования импорта органами государственной власти.

Ключевые слова: *валютные колебания, девальвация, импортоёмкость, импортозамещение, конкурентоспособность.*

Pugachevska K.

IMPORT REGULATION UNDER THE CIRCUMSTANCES OF CURRENCY FLUCTUATIONS

The issue of an effective system formation of foreign trade regulation, particularly its import component under the circumstances of exchange rate fluctuations have been considered in the article. The aim of the article is to justify the necessity of import regulation under the circumstances of currency fluctuations. Resolving this aim is based on the analysis of devaluation impact on importing activity in Ukraine in terms of economic and political uncertainties and events in Eastern Ukraine. Based on the methods of economic and statistical analysis the cost of intermediate import in certain types of economic activity has been calculated and import receptivity change in accordance to the volatility of the nominal effective exchange rate of the national currency has been evaluated; using structural and functional method a grouping of economic activities depending on the level of import receptivityhas been performed. The reasons of the sharp devaluation of the hryvnia in early 2015 have been determined and its consequences on the balance of payments have been assessed. The calculation of exchange rate influence on certain types of economic activity based on equations and identities of national accounts considering the level of import capacity has been done. The linear relationship between exchange rate volatility and import receptivity has been found. The vectors of import regulation in order to stabilize the balance of payments are investigated. The possibilities and prioritets of a selective import substitution under the circumstances of rising price competitiveness of national products have been eveluated. Scientific originality of the research is based on prediction of import receptivity change in turms of hryvnia devaluation and revaluation in 1%, 5% and 10%; the influence of certain economic activities on export have been determined. The practical significance is concerned with the ability to take into account the calculations results while choosing the methods and tools of import regulation by state authorities.

Keywords: *currency fluctuations, devaluation, import receptivity, import substitution, competitiveness.*

Одержано 15.02.2015 р.

УДК 330.322

Рибчак Віталій Іванович,
к.е.н., доц., доцент кафедри маркетингу,
Уманський національний університет садівництва

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Метою статті є аналіз сучасних підходів до державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. У процесі наукових розвідок, автором були використані методи: історичний та логічний – при дослідженні еволюції поняття «державне регулювання підприємницької діяльності»; абстрагування та узагальнення – при визначенні ролі малого підприємництва в економічному розвитку суспільства; комплексний і системний підходи – з метою теоретичного обґрунтування системи державного регулювання розвитку малого підприємництва. Зазначається, що мале підприємництво є динамічним елементом національної економіки, рух його ресурсів залежить, переважно, від зміни кон'юнктури ринку та норми прибутку у різних галузях. У вирішенні соціально-психологічних проблем сектор малого підприємництва сприяє: створенню робочих місць, психологічній адаптації населення до ринкових умов господарювання; дотриманню соціальних стандартів рівня життя; запобіганню небажаних соціальних конфліктів. Автором вказується, що економічні відносини ринкового типу, для яких характерним є механізм саморегулювання, потребують цілеспрямованого впливу держави. Забезпечення ефективного функціонування підприємницьких структур в Україні зумовлює застосування адекватних інструментів державного регулювання на різних рівнях управлінської системи. Державне регулювання діяльності підприємницьких структур є важливою складовою управління суспільними процесами. Його сутність полягає у застосуванні компетентними органами влади сукупності інструментів та важелів впливу на суб'єктів підприємницької діяльності з метою реалізації заходів державної політики. Узагальнені причини, які зумовлюють необхідність державного регулювання: недосконалість інституту конкуренції; зовнішні ефекти (екстерналії); дефіцит інформації; економічна нестабільність, зумовлена циклічністю економічних процесів. Автором визначені основні фактори, що впливають на функціонування підприємницьких структур. Зазначається, що на сьогоднішній день ефективність державного регулювання підприємницької діяльності є невисокою. Аналіз динаміки показників розвитку сектору малого підприємництва засвідчує наявність суперечливих тенденцій: з одного боку, спостерігається зменшення чисельності найманих працівників і зареєстрованих фізичних осіб-підприємців, з іншого – відбувається зростання надходжень у централізовані державні фонди від суб'єктів малого підприємництва.

Ключові слова: *мале підприємництво, державне регулювання, конкуренція, регуляторна політика, фактор*

ВСТУП

Постановка проблеми. Підприємництво є важливою складовою економічної системи будь-якої країни. Становлення та розвиток підприємницького сектора пов'язаний із практичною реалізацією загальноцивілізаційного права індивідуума вільно обирати напрям діяльності. Сучасна економічна та соціальна ситуація в України потребує механізмів активізації підприємницької ініціативи.

Забезпечення ефективного функціонування підприємницьких структур в Україні зумовлює необхідність застосування адекватних інструментів державного регулювання на різних рівнях управлінської системи. Вищезазначене й визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підвищення ефективності державного регулювання підприємницької діяльності в Україні присвячені наукові праці вітчизняних вчених-економістів: А. Гальчинського, З. Варналія, В. Савчука, М. Чумаченка та інших.

Разом з тим потребують окремого дослідження питання, пов'язані із аналізом сучасного стану регуляторної політики в Україні та формуванням ефективного механізму державного регулювання підприємницької діяльності.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сучасних підходів до державного регулювання підприємницької діяльності в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мале підприємництво є динамічним елементом національної економіки, рух його ресурсів залежить, переважно, від зміни кон'юнктури ринку та норми прибутку. Податки та інші обов'язкові платежі, сплачені суб'єктами малого підприємництва, є вагомим джерелом фінансування бюджетних видатків [1].

У вирішенні соціально-психологічних проблем сектор малого підприємництва сприяє: створенню робочих місць, психологічній адаптації населення до ринкових умов господарювання; дотриманню соціальних стандартів рівня життя населення; запобіганню небажаних соціальних конфліктів.

Також до переваг малого бізнесу як організаційно-правової форми, порівняно із іншими, можна віднести: простоту управлінської та організаційної структури, мобільність діяльності, здатність вступати у міжгосподарські об'єднання, високу індивідуальну мотивацію.

Усю сукупність факторів, що впливають на

функціонування підприємницьких структур, можна поділити на макроекономічні та мікроекономічні (рис. 1).

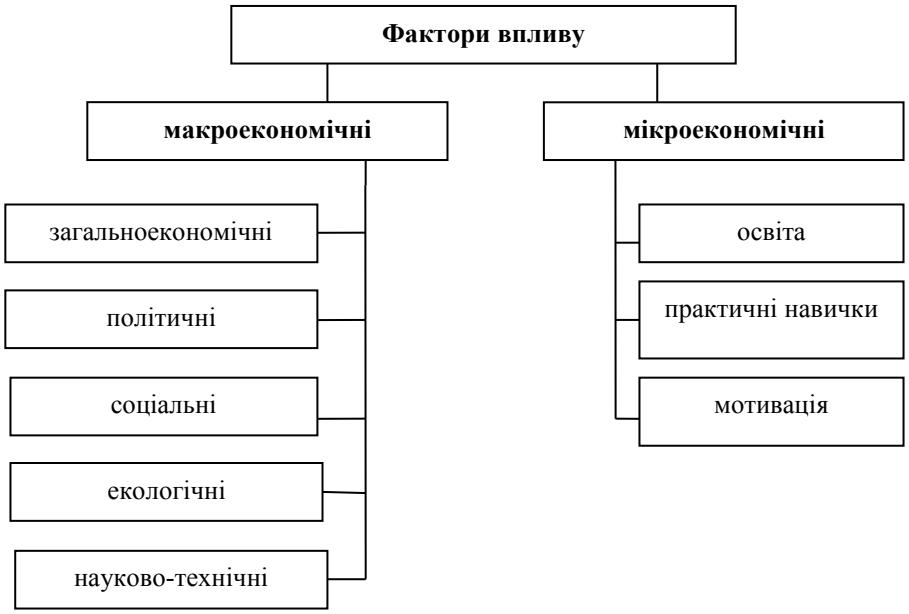

Рис. 1. Основні фактори, які впливають на підприємницьку діяльність

Джерело: складено автором

До макроекономічних факторів доцільно віднести: загальноекономічні, політичні, соціальні, екологічні, правові, науково-технічні.

Загальноекономічні фактори. Дану групу формують наступні фактори: динаміка валового внутрішнього продукту, податкова політика, рівень інфляції та безробіття, купівельна спроможність населення та інші.

Політична ситуація. Політична нестабільність викликає підвищену невпевненість підприємця не тільки в успішності результатів діяльності, але і в можливості ведення справи. Вона не дозволяє налагодити надійні та довготривалі зв'язки з партнерами, що є найважливішою умовою успіху. Таким чином, політична нестабільність посилює загальний рівень підприємницького ризику, причому як для вітчизняних підприємців, так і для партнерів за кордоном [2]. Натомість політична стабільність позитивно впливає на загальний стан підприємницького середовища в країні.

Необхідність врахування соціальних факторів пов'язана із важливістю визначення впливу соціальної стратифікації на окремі види підприємницької діяльності. Показники рівня соціальної напруги у суспільстві також відіграють суттєву роль у підприємницькій діяльності.

Екологічні чинники. Забруднення навколишнього середовища негативно впливає на діяльність підприємницьких структур, які змушені нести додаткові витрати на придбання очисних споруд, каталізаторів вихлопних газів та іншого обладнання, яке сприяє виробництву екологічно безпечної продукції. Підприємці повинні бути готові до виникнення нових небезпечних ситуацій, які можуть призвести до подорожчання енергоносіїв, скорочення запасів природних ресурсів та інших наслідків екологічної ситуації [2].

Дослідження правових аспектів макроекономічних факторів передбачає аналіз нормативно-правової бази та дієвості правової системи в цілому.

Науково-технічний прогрес суттєво впливає не лише на витрати виробництва, а й на структуру національного господарства.

Вищезазначені чинники також впливають на мікроекономічні фактори (рівень освіти, практичні навички, мотивація). Взаємодія вказаних факторів обумовлює наявність потреби та можливості здійснення підприємницької діяльності.

Державне регулювання діяльності підприємницьких структур є важливою складовою управління суспільними процесами. Його сутність полягає у застосуванні компетентними органами влади сукупності інструментів та важелів впливу на суб'єктів підприємницької діяльності з метою реалізації заходів державної політики.

Необхідність державного регулювання економіки є очевидною. Економічні відносини ринкового типу, для яких характерним є механізм саморегулювання, потребують цілеспрямованого впливу держави. Це пояснюється так званими вадами (недоліками) ринку, основними з яких є [3, с. 5]:

– недосконаліть інституту конкуренції – монополізація виробництва та збуту з метою отримання надприбутків негативно впливає на конкуренцію і створює загрозу існуванню самого ринку;

– складність забезпечувати споживачів суспільно необхідними товарами, характерними особливостями яких є конкурентність та загальнодоступність і які задовольняють потреби всіх членів суспільства загалом;

– зовнішні ефекти (екстерналії) – одні суб'єкти ринку намагаються перекласти частину витрат на інших. Причому, в одних випадках можуть спостерігатися негативні тенденції перевиробництва за надмірного витрачання ресурсів, в інших – зменшення обсягу виробництва, оскільки фінансові результати є неадекватними витратам;

– дефіцит інформації – суб'єкти ринкових відносин здебільшого володіють різним обсягом інформації щодо споживчих властивостей товарів і послуг, альтернативних можливостей їх виробництва та споживання, тенденцій зміни кон'юнктури ринку, що зумовлює не завжди ефективне використання ресурсів, не раціональну поведінку продавців і покупців, обмежує конкуренцію;

– економічна нестабільність, зумовлена циклічністю економічних процесів.

Як справедливо зазначають інші автори [4, с. 14] «ринкова економіка не захищена від таких негативних явищ як неповна зайнятість населення, циклічність економічного розвитку, монополізм, нестабільність рівня цін, несправедливий розподіл доходів тощо. Існують сфери діяльності, які не завжди вигідні для приватного бізнесу... Також є сфери, де ринкові механізми спрацьовують або із запізненням, або не спрацьовують взагалі (зокрема, це стосується ринку робочої сили)». Саме наявність недоліків ринкового саморегулювання і зумовлює необхідність державного регулювання економіки [Там же].

Рівень державного впливу на економічні процеси, форми та методи державного втручання визначають [5, с. 68]: історичні та етнічні особливості розвитку певної країни; політичний та соціально-економічний устрій держави; стан економіки і його відповідність запрограмованим цілям розвитку суспільства; стабільність розвитку національної економіки.

На сьогоднішній день ефективність державного регулювання підприємницької діяльності є невисокою.

Аналіз динаміки показників розвитку сектору малого підприємництва засвідчує наявність суперечливих тенденцій (табл. 1).

На нашу думку, зменшення чисельності найманих працівників і зареєстрованих фізичних осіб-підприємців свідчить про посилення конкуренції, збитковість значної кількості видів діяльності внаслідок зростання витрат виробництва та обігу.

У той же час зростання надходжень у централізовані державні фонди від суб'єктів малого підприємництва вказує на покращення платіжної дисципліни, підвищення рівня податкової культури.

Таблиця 1

Основні показники функціонування сектору малого підприємництва в Україні

Показник	2010	2011	2012	2013	Темп приросту, 2013/2010,%
Кількість суб'єктів господарювання, од., малі підприємства	357241	354283	344048	373809	4,6
фізичні особи-підприємці	1804763	1325619	1234831	1328392	-26,4
Кількість найманих працівників, тис. ос., малі підприємства	2043,7	2011,8	1951,6	1891,8	-7.4
фізичні особи-підприємці	989,3	1024,8	999,1	952,1	-3,7
Обсяг реалізованої продукції, млн. грн., малі підприємства	568267,1	607782,4	672653,4	670258,5	17,9
фізичні особи-підприємці	210930,7	199994,6	243633,8	263459,2	24,9
Обсяг мобілізованого єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва, млн. грн.	1805,4	1987,9	4315,6	6640,5	267,8
Частка єдиного податку у доходах місцевих бюджетів, %	2,4	2,3	4,8	6,3	3,9 в.п.

Джерело: [6; 7]

Найбільш суттєві проблемні аспекти діяльності підприємницьких структур передбачають врегулювання питань, пов'язаних із:

– діяльністю центрів надання адміністративних послуг;

– проведенням конкурсів з визначення підприємств (організацій), що виконуватимуть функції робочих органів для організації конкурсів із пасажирських перевезень;

– встановленням тарифів на послуги з інвентаризації, перевезення пасажирів, медичні послуги, послуги архівних установ;

– регулюванням надбавок на соціально значимі товари та послуги;

– видачею дозволів на розміщення зовнішньої реклами поза межами населених пунктів, тощо [9].

Разом з тим, доцільно відмітити наявність окремих позитивних зрушень у регуляторній політиці на макроекономічному рівні.

Так, за підсумками рейтингу Світового банку «Doing Business-2014» Україна піднялася на 28 позицій порівняно з минулорічним рейтингом та посіла 112-е місце (табл. 2).

Світовий банк відзначив проведення реформ в Україні за вісьмома напрямами з десяти, які досліджує Рейтинг умов ведення бізнесу. Більше того, Україна очолила список з десяти держав, що досягли найбільшого прогресу у покращенні умов для ведення бізнесу.

Найбільшого прогресу Україна досягла за такими критеріями як отримання дозволів у будівництві – 41 сходинка проти 186 у Рейтингу – 2013, реєстрація власності – 97 проти 158, доступ до кредитування – 13 проти 24 [10, с. 9].

Таблиця 2

Позиціонування України у рейтингу ведення бізнесу «Doing Business-2014»

Категорії	Doing Business-2013	Doing Business-2014	
Місце рейтингу	140	112	
Реєстрація підприємств	50	+3	47
Отримання дозволів на будівництво	186	+145	41
Підключення до електропостачання	170	-2	172
Реєстрація власності	158	+61	97
Кредитування	24	+11	13
Захист інвесторів	127	-1	128
Оподаткування	168	+4	164
Міжнародна торгівля	148	=	148
Ефективність судової системи при вирішенні комерційних спорів	45	=	45
Вирішення неплатоспроможності (ліквідація підприємств)	157	-5	162

Джерело: [10, С.10]

Аналіз реалізації заходів державної регуляторної політики органами регіональної влади засвідчує ігнорування ними важливості та складності проблем, що потребують вирішення.

Так, на рівні місцевих органів виконавчої влади лише у 5 регіонах (Вінницькій, Львівський, Херсонській, Хмельницькій областях та АР Крим) кількість порушень принципів державної регуляторної політики при підготовці проектів регуляторних актів становила менше 30 %. У всіх інших регіонах частка проектів регуляторних актів, підготовлених з порушенням принципів державної регуляторної політики, є високою, а у 8-ми регіонах (Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Одеській, Чернівецькій областях та місті Севастополі) цей показник перевищив 50% [9].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми розвитку вітчизняного малого підприємництва не можливо вирішити у результаті реалізації не системних заходів. Доцільно погодитися із науковим підходом колективу авторів [11, с. 13], що сучасна система державного регулювання малого підприємництва повинна мати цільовий характер, що передбачає використання таких принципів: протекціонізму; програмно-цільового підходу; диференційованої підтримки; мотиваційної спрямованості; взаємозумовленості гарантій та відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колісніченко П. Т. Напрями удосконалення державного регулювання підприємницької діяльності / П. Т. Колісніченко // Наука й економіка. – 2010. – №2. – С. 13-16.
2. Тарасова К. І. Класифікація ризикоутворюючих факторів в діяльності підприємства [Електронний ресурс] / К. І. Тарасова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/23_NTP_2013/Economics/10_143666.doc.htm.
3. Державне регулювання економіки [навчальний посібник] / С. М. Чистов, А. Є. Нікіфоров, Т. Ф. Куценко та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.
4. Михасюк І. Державне регулювання економіки / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога. – Львів: Українські технології, 1999. – 592 с.
5. Смовженко Т. С. Державна політика сприяння розвитку підприємництва [монографія] / Т. С. Смовженко. – Львів: Видавництво ЛБІ НБУ, 2001. – 384 с.
6. Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm.
7. Щомісячний моніторинг основних індикаторів бюджетної системи України станом на 01.01.2014 року. – К.: Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень, 2014. – 81 с.
8. Рыбчак В. И. Современные направления реализации концепции электронного управления / В. И. Рыбчак, П. Ю. Курмаев // Nauki ekonomiczne. – 2014. – №20. – С. 235-240.
9. Інформація про здійснення органами виконавчої влади державної регуляторної політики у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dkrp.gov.ua/info/3231.
10. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні за 2013 рік. – К., 2014. – 40 с.
11. Парсяк В. Н. Малий бізнес: сутність, стан, засоби підтримки стабільності: [монографія] / В. Н. Парсяк, М. Б. Журавльова. – Миколаїв, 2001. – 164 с.
12. Варналій З. С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва / З. С. Варналій, І. С. Кузнєцова. – К.: Інститут економічного прогнозування, 2002. – 104 с.

Рыбчак Виталий Иванович

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ К ГОСУДАРСТВЕННОМУ РЕГУЛИРОВАНИЮ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Целью статьи является анализ современных подходов к государственному регулированию предпринимательской деятельности в Украине. В процессе научных исследований, автором были использованы методы: исторический и логический - при исследовании эволюции понятия «государственное регулирование предпринимательской деятельности»; абстрагирования и обобщения - при определении роли малого предпринимательства в экономическом развитии общества; комплексный и системный подходы - с целью теоретического обоснования системы государственного регулирования развития малого предпринимательства. Отмечается, что малое предпринимательство является динамическим элементом национальной экономики, движение его ресурсов зависит, главным образом, от изменения конъюнктуры рынка и нормы прибыли в различных отраслях. В решении социально-психологических проблем сектор малого предпринимательства способствует: созданию рабочих мест, психологической адаптации населения к рыночным условиям хозяйствования; соблюдению социальных стандартов уровня жизни; предотвращению нежелательных социальных конфликтов. Автором указывается, что экономические отношения рыночного типа, для которых характерно механизм саморегулирования, требуют целенаправленного воздействия государства. Обеспечение эффективного функционирования предпринимательских структур в Украине обуславливает применение адекватных инструментов государственного регулирования на различных уровнях управленческой системы. Государственное регулирование деятельности предпринимательских структур является важной составляющей управления общественными процессами. Его сущность заключается в применении компетентными органами совокупности инструментов и рычагов воздействия на субъектов предпринимательской деятельности с целью реализации мер государственной политики. Обобщенные причины, обуславливающие необходимость государственного регулирования: несовершенство института конкуренции; внешние эффекты (экстерналии); дефицит информации; экономическая нестабильность, обусловленная цикличностью экономических процессов. Автором определены основные факторы, влияющие на функционирование предпринимательских структур. Отмечается, что на сегодняшний день эффективность государственного регулирования предпринимательской деятельности является невысокой. Анализ показателей развития сектора малого предпринимательства свидетельствует о наличии противоречивых тенденций: с одной стороны, наблюдается уменьшение численности наемных работников и зарегистрированных физических лиц-предпринимателей, с другой - происходит рост поступлений в централизованные государственные фонды от субъектов малого предпринимательства.

Ключевые слова: *малое предпринимательство, государственное регулирование, конкуренция, регуляторная политика, фактор.*

Rybchak V.

ANALYSIS OF CURRENT APPROACHES TO STATE REGULATION OF BUSINESS IN UKRAINE

The aim of the article is an analysis of current approaches to the state regulation of business in Ukraine. In the process of scientific studies, the author has used methods: historical and logical - to study the evolution of the concept of "state regulation of business activity"; abstraction and generalization - to determine the role of small business in economic development; comprehensive and systematic approach - to study theoretical system of state regulation of small businesses. It is noted that small business is a dynamic element of the national economy, the movement of its resources depends mainly on changes in market conditions and rates of return in different areas. In addressing the social and psychological problems small business sector contributes to: job creation, the psychological adaptation of the population to market conditions; compliance with social standards of living; avoiding the social conflicts. The author states that the economic relations of market type, characterized by a mechanism of self-regulation, require deliberate action of the state/government. Effective functioning of business in Ukraine stipulates the use of adequate instruments of state regulation at various levels of management systems. State regulation of businesses is an important part of managing social processes. Its essence is that the competent authorities aggregate and leverage tools to businesses to implement policy measures. Generalized reasons that necessitate government regulation: imperfect competition; spillovers (externalities); lack of information; economic instability caused by cyclical economic processes. The author identifies the main factors affecting the operation of businesses. It is noted that today the effectiveness of state regulation of business activity is low. Analysis of the dynamics of the small business sector shows that there are contradictory trends: on the one hand, there is a decrease in the number of registered employees and individual entrepreneurs, on the other - there is an increase in revenues to central government funds from small businesses.

Keywords: *small business, government regulation, competition, regulatory policy, factor.*

Одержано: 23.01.2015 р.

УДК 339.92

Скороход Ірина Святославівна,
докторант, к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами
Поліщук Марія Олександрівна,
студентка,
Поліщук Олена Олександрівна,
студентка,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В УКРАЇНІ

Проведено дослідження впливу діяльності транснаціональних компаній на розвиток міжнародних економічних відносин та світової економіки. Визначено галузеву та географічну структуру цих капіталовкладень. В статті встановлено важливість формування ефективної національної інвестиційної діяльності на взаємовигідній основі. Метою статті є визначення впливу інвестиційної діяльності транснаціональних компаній на вітчизняну економіку та визначення найперспективніших галузей їх функціонування. Обґрунтовано динаміку індексу транснаціоналізації національної економіки. Також розглянуто основні особливості діяльності ТНК на сучасному етапі, зазначено кількісні показники прямих іноземних інвестицій, які надходять в різні сфери функціонування цих масштабних компаній в Україні. Обґрунтовано, що питання залучення прямих іноземних інвестицій набуває все більш актуального значення, адже саме вони мають великий вплив на покращення соціальної та економічної діяльності країни. Визначено інтереси, якими керуються транснаціональні корпорації у процесі діяльності. У результаті дослідження було виділено позитивні та негативні чинники впливу транснаціональних корпорацій на національну економіку. Обґрунтовано, що транснаціональні корпорації є важливою складовою забезпечення економічного розвитку багатьох країн світу. Проаналізовано функціонування провідних транснаціональних компаній на національному ринку та визначено основні цілі реалізації їх діяльності. На основі викладеного матеріалу обґрунтовано необхідність двоякого підходу до визначення інвестиційної діяльності ТНК для національної економіки. Обґрунтовано необхідність реформування національного регуляторного законодавства, з метою підвищення переваг транснаціоналізації та усунення негативних наслідків цього процесу. Встановлено, що уряду слід чітко визначити національні пріоритети економічного розвитку, які повинні бути підкріплені законодавчими актами та механізмами регулювання відповідних процесів. Визначено, що одним з пріоритетів є покращення інвестиційного клімату України. Перспективами подальших наукових досліджень є пошук стратегічних цілей державної політики щодо створення українських ТНК, що сприятиме підвищенню ефективності суспільного виробництва, кращому задоволенню потреб споживачів і економічному зростанню.

***Ключові слова**: транснаціональні корпорації (ТНК), індекс транснаціоналізації, конкурентоспроможність, прямі іноземні інвестиції (ПІІ), інвестиційний клімат.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Транснаціональні корпорації відіграють важливу роль у світовій економіці та є важливою складовою економічного розвитку багатьох країн світу. Відбувається процес інтернаціоналізації виробничої сфери та лібералізації міжнародної торгівлі, виникнення транскордонних союзів, що сприяє зростанню ролі транснаціональних компаній в розвитку світової економіки. Сьогодні на них припадає більше половини світового виробництва, торгівлі та міжнародної міграції капіталу. Частка ТНК в обміні технологіями на міжнародній арені становить більше вісімдесяти відсотків.

Це все обумовлює необхідність аналізу інвестиційної діяльності ТНК та її впливу на національну економічну ситуацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед іноземних авторів, які досліджували питання інвестиційної діяльності ТНК, потрібно виділити праці Дж. Бейлі, Р. Брейлі, Дж. Даннінга, Р. Кейвса, Г. Коуза, С. Майерса, С. Росса, С. Хаймера. У національному науковому середовищі даним питанням займалися такі автори як А. Архіпова, І. Гайдуцький [1], М. Овчарук [3], Д. Лук'яненко, В. Рокоч, В. Пестушко [4], М. Прохорова [6], Н. Левицька, М. Попова [5], Д. Юренко, О. Рогач [7], О. Зелінська [2], О. Урбан та ін.

Не дивлячись на значну кількість наукових здобутків, і нині питання пов'язані з діяльністю ТНК є актуальним для дослідження. А саме, недостатньо розкритою залишається проблема впливу інвестиційної діяльності ТНК на розвиток реального сектору економіки України.

Мета статті (постановка завдання). Метою даної статті є визначення впливу інвестиційної діяльності транснаціональних компаній на розвиток реального сектору економіки України та визначення основних галузей їх функціонування.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна, як держава з перехідною економікою, активно інтегрується до світових економічних інституцій. Разом з цим національна економіка зазнає впливу зовнішнього середовища, в тому числі й з боку ТНК. Етап отримання Україною незалежності став початком для розгляду національної економіки транснаціональними корпораціями як великого ринку для послуг, товарів, дешевих трудових та ресурсних

джерел.

Аналізуючи процес інвестування на основі індексу транснаціоналізації економіки України, варто вказати, що даний показник є важливим і його значення зросло протягом 2004-2012 рр. (рис. 1). Основним чинником цього є поетапне підвищення кількості зарубіжних транснаціональних компаній, якими було розміщено підприємницькі структури і філіали на території України.

З даних таблиці 1 видно, що найбільший обсяг інвестиційних вкладів припадає на такі компанії як Макдональтс, Нестле та Британ Американ Тобакко.

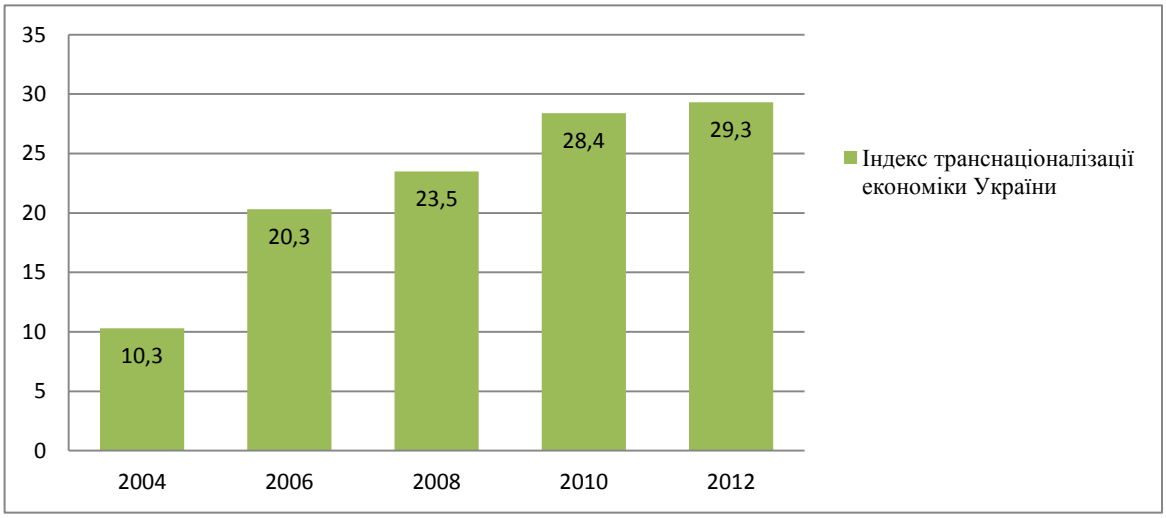

Рис. 1. Динаміка індексу транснаціоналізації економіки України [2]

Проаналізувавши галузеву структуру, варто відзначити, що найбільші розміри інвестицій зосереджено в харчовій, нафтогазовій і тютюновій галузях (табл. 1). Саме в даних сферах обіг інвестиційних коштів є досить бистрим та економічні ризики мінімальними.

Таблиця 1

Топ 5 ТНК, які вклали інвестиції у дочірні компанії, філіали і спільні підприємства в Україні у 2013 р.

Корпорація	Країна	Галузь	Обсяги вкладення млн. грн.
1. McDonald's Corporation	США	Харчова промисловість	198,3
2. Nestlé S.A.	Швейцарія	Харчова промисловість	178,5
3. British American Tobacco	Велика Британія	Тютюнова промисловість	166,8
4. British Petroleum	Велика Британія	Нафтогазова промисловість	142,6
5. Procter&Gamble США	США	Хімічна промисловість	135,1

Джерело: [3; 5]

На початку 2014 р. в національну економіку зарубіжними інвесторами було вкладено 52179,4 млн. дол. США у вигляді прямих іноземних інвестицій. Ці інвестиційні вклади були отримані з близько 130 країн. Проте варто вказати, що найбільший обсяг інвестицій припадає на десять країн, інвестиції яких охоплюють близько 90% сукупного розміру інвестицій (табл. 2).

Таблиця 2

Топ 10 країн світу за вкладеннями ПІІ в Україну протягом І півріччя 2014 р.

Країна	Обсяги прямих інвестицій (млн. дол. США)	У % до загального обсягу
1. Кіпр	16533,6	31,7
2. Німеччина	6033,3	11,6
3. Нідерланди	5522,8	10,6
4. Російська Федерація	3537,8	6,8
5. Австрія	2890,8	5,5
6. Велика Британія	2400,6	4,6
7. Віргінські Острови (Великобританія)	2224,8	4,3
8. Франція	1782,7	3,4
9. Швейцарія	1319,6	2,5
10. Італія	1101,2	2,1

Джерело: розрахунки авторів на основі даних [8]

За результатами аналізу даних таблиці 2, можна помітити, що Кіпр займає провідні позиції у формуванні прямих іноземних інвестицій в економіку України. Німеччина є другим стратегічно важливим

партнером, який здійснює значні обсяги інвестицій. Високий ступінь інвестування характерний також Великобританії, Нідерландам та Франції, що пояснюється суттєвими пільгами для інвесторів.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що найбільші інвестори включають три офшорних зони: Кіпр, Швейцарію та Британські Віргінські острови. При цьому якщо швейцарське інвестування можна пояснити високим рівнем розвитку економіки даної країни, то економіки трьох інших держав занадто слабкі для здійснення потужних інвестицій власними силами [6].

ТНК, здійснюючи інвестиційну діяльність, намагаються реалізувати три основні групи інтересів:

- можливість перемагати у конкуренції;
- інтереси зростання прибутковості;
- підвищення своєї могутності та впливу.

Якщо основною метою діяльності ТНК є максимізація прибутку, то держава повинна сприяти розвитку інноваційного вектору саме національної економіки. Саме тому, ТНК відіграють двояку роль у розвитку національної економіки, яка полягає у поєднанні негативних ознак впливу поряд з позитивними.

До позитивних характеристик впливу ТНК на розвиток економіки України належать:

- значне вливання капіталовкладень в національну економіку;
- підвищення рівня зайнятості та кваліфікації робітників;
- зростання обсягу державного бюджету через податкові надходження;
- розвиток внутрішньої торгівлі в країни завдяки поширенню продукції на ринку;
- реалізація інноваційної діяльності та модернізація компаній;
- поширення міжнародної стандартизації ведення виробництва.

Водночас, існує і негативний вплив діяльності ТНК на вітчизняну економіку:

- держава стає фінансово залежною від стратегії діяльності ТНК;
- ТНК впливають на уряди країн, диктуючи правила гри на ринку;
- корпорації впливають на уряд, відстоюючи власні інтереси, викачуючи природні та трудові ресурси;
- придушують та знищують національних виробників, які мають низьку конкурентоспроможність продукції на світовому ринку;
- використовують небезпечне та шкідливе виробництво для власного збагачення, не відновлюють родючість ґрунтів тощо [3, с. 66].

Крім того, більша частина національних економічних суб'єктів не спроможна конкурувати з міжнародними ТНК, а це може призвести до усунення внутрішніх виробників. Тому Україна повинна реалізовувати політику, спрямовану на поєднання переваг транснаціоналізації та усунення негативних наслідків цього процесу. Уряду слід чітко визначити національні пріоритети економічного розвитку, які повинні бути підкріплені законодавчими актами та механізмами регулювання відповідних процесів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проаналізувавши вище наведене, можна стверджувати, що ТНК є важливим гравцем на сучасній арені світового господарства. Адже вони сприяють залученню прямих іноземних інвестицій, відкривають доступ на зовнішні ринки, прискорюють науково-технічний розвиток та сприяють інтеграції до світових економічних процесів. Разом з цим, ТНК здійснюють значний вплив на національну економіку, який носить двоякий характер. Проте, якщо Україна реалізує питання покращення інвестиційного клімату, то все більше країн будуть здійснювати інвестиції, що є позитивним явищем. Національним підприємствам слід співпрацювати з іноземними ТНК та використовувати переваги залучення іноземних інвестицій. Перспективами подальших наукових досліджень є пошук стратегічних цілей державної політики щодо створення українських ТНК, що сприятиме підвищенню ефективності суспільного виробництва, кращому задоволенню потреб споживачів і економічному зростанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдуцький І. П. Розвиток транснаціональних корпорацій (ТНК) та їхній вплив на економіку країн // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 53-57.
2. Зелінська О. М. Сутність транснаціональних корпорацій та їх вплив на процес економічного зростання в Україні / О. М. Зелінська, Н. М. Галазюк, О. А. Урбан // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 145-150.
3. Овчарук М. П. Особливості поширення та впливу ТНК на економіку України / М. П. Овчарук, В. М. Мотриченко // Фінансовий простір. – 2013. – № 3. – С. 61-67.
4. Пестушко В. О. ТНК в економіці України // Географія та основи економіки в школі. – 2008. – № 7-8. – С. 34-39.
5. Попова Ю. М. Роль транснаціоналізації світової економіки в активізації інвестиційної діяльності України / Ю. М. Попова, К. Д. Юренко // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. – 2014. – № 5. – С. 141-145.
6. Прохорова М. Е. Особливості формування впливу зарубіжних ТНК на Україну в XXI ст. / Прохорова М. Е., Левицька Н.М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3261.
7. Рогач О. І. Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: Підручник / О. І. Рогач. – К.: Либідь, 2005. – 720 с.

8. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України / Сайт Державної Служби Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/zd/ivu/ivu_u/ivu0114.html.

Скороход Ирина Святославовна, Полищук Мария Александровна, Полищук Елена Александровна

ОСОБЕННОСТИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТНК В УКРАИНЕ

Проведено исследование влияния деятельности транснациональных компаний на развитие международных экономических отношений и мировой экономики. Определены отраслевую и географическую структуру этих капиталовложений. В статье установлено важность формирования эффективной национальной инвестиционной деятельности на взаимовыгодной основе. Целью данной статьи является рассмотрение влияния инвестиционной деятельности транснациональных компаний на отечественную экономику и определения перспективных отраслей их функционирования. Обоснованно динамику индекса транснационализации национальной экономики. Также рассмотрены основные особенности деятельности ТНК на современном этапе, отмечено количественные показатели прямых иностранных инвестиций, поступающих в различные сферы функционирования этих масштабных компаний в Украине. Обосновано, что вопрос привлечения прямых иностранных инвестиций приобретает все более актуальное значение, поскольку именно они имеют большое влияние на улучшение социальной и экономической деятельности страны. Определены интересы, которыми руководствуются транснациональные корпорации во введении своей деятельности. В результате исследования было выделено положительные и отрицательные факторы влияния транснациональных корпораций на национальную экономику. Обосновано, что транснациональные корпорации является важной составляющей экономической ситуации многих стран мира и мощной фактором их прогресса. Проанализированы функционирования ведущих транснациональных компаний на национальном рынке и основные цели реализации их деятельности. На основе изложенного материала обоснованно двоякое значение инвестиционной деятельности ТНК для национальной экономики. Обоснована необходимость реформирования национального регуляторного законодательства, которое было бы направлено на сочетание преимуществ транснационализации и устранение негативных последствий этого процесса. Установлено, что правительству следует четко определить национальные приоритеты экономического развития, которые должны быть подкреплены законодательными актами и механизмами регулирования соответствующих процессов. Определено, что одним из приоритетов является улучшение инвестиционного климата Украины. Перспективами дальнейших научных исследований является поиск стратегических целей государственной политики по созданию украинских ТНК, что будет способствовать повышению эффективности общественного производства, лучшему удовлетворению потребностей потребителей и экономическому росту

***Ключевые слова**: транснациональные корпорации (ТНК), индекс транснационализации, конкурентоспособность, прямые иностранные инвестиции (ПИИ), инвестиционный климат.*

Skorokhod S., Polishchuk M., Polishchuk O.

THE FEATURES OF TNC'S INVESTMENT ACTIVITIES IN UKRAINE

The impact of transnational companies on development of international economic relations and the global economy has been studied. The sectoral and geographical structure of these investments have been defined. The article established the importance of forming an effective national investment for mutual benefit. The purpose of this article is to examine the impact of the investment activities of TNCs on the national economy development and the perspective field of its activity. The dynamics of the transnationalization index of national economy has been grounded. The main features of transnational corporations functioning are also investigated. The quantitative indicators of FDI have been indicated, which come in different areas of functioning of large-scale companies in Ukraine. It is proved that the issue of foreign direct investment is becoming more urgent importance, because they have a great impact on improving social and economic activities of the country. The interests of transnational corporations in the introduction of the activity have been defined. Positive and negative factors of influence of transnational corporations on the national economy have been highlighted. It has been proved that multinationals are an important part of the economic situation around the world and a powerful factor in their progress. The functioning of the leading multinational companies on the national market and the main purpose of their implementation have been analyzed. On the basis of the material the ambiguous significance of TNCs investing activities to the national economy has been substantiated. The necessity of national regulatory reform legislation has been proved, which would be aimed at the combining of advantages of transnationalization and elimination of the negative effects of this process. It has been established that the Government should clearly identify national priorities for economic development, which should be supported by legislation and regulation mechanisms of the relevant processes. It has been determined that one of the priorities is to improve the investment climate in Ukraine. The search of strategic policy goals for creating Ukrainian TNCs that will improve the efficiency of social production, better meeting the needs of consumers and economic growth serves as perspectives for the further development.

***Keywords:** transnational corporations (TNCs), the index of transnationalization, competitiveness, foreign direct investment, the investment climate.*

Одержано 13.02.2015 р.

УДК 336.77

Черничко Татьяна Владимировна,
д.э.н., проф., професор кафедры учета и финансов,
Мукачевский государственный университет

РИСКИ КАНАЛА БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ МОНЕТАРНОГО ТРАНСМИССИОННОГО МЕХАНИЗМА В УКРАИНЕ

Проведено исследование влияния кредитных отношений на количественные и качественные параметры экономического развития. Определены варианты цепной реакции между развитием кредитного и реального секторов страны. В статье обобщены теоретические подходы к формированию денежных, финансовых и кредитных отношений в системе экономических отношений. Определена схема взаимосвязи между указанными формами экономических отношений, проведено исследование их основных функций. Цель статьи заключается в определении причин дестабилизации кредитных отношений в стране и обосновании направлений уменьшения ее влияния на функционирование как кредитного рынка, так и реального сектора экономики Украины. В результате исследования было выделено факторы, которые определяют направленность кредитных отношений, а также объемы аккумулированных и использованных кредитных ресурсов, которые формируются под действием рыночных механизмов воздействия. Обосновано, что одним из направлений стабилизации кредитных отношений является развитие фондового рынка, как альтернативного варианта формирования предложения денежных ресурсов. Определено, что глобальная финансовая интеграция, которая имеет неоспоримые преимущества, делает кредитные отношения незащищенными от воздействия таких негативных факторов международного рынка капитала, как изменчивость курсов валют, процентных ставок, ликвидности, а также объемов денежных потоков, что влияет на динамику экономического развития. Проанализировано современные варианты определения экономической сущности механизма монетарной трансмиссии. Проанализирована роль кредитных отношений в обеспечении динамичного развития реального сектора Украины. Особое внимание уделяется влиянию канала банковского кредитования на динамику экономического развития Украины. Обоснованы особенности кредитных отношений, возникающих при участии кредитных учреждений. Путем исследования влияния расширения или сужения объемов кредитных ресурсов на динамику экономического развития, обоснована эффективность монетарных инструментов государственного регуляторного влияния. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является определение изменения кредитных отношений под воздействием инструментов государственного регуляторного влияния.

Ключевые слова: *кредит, кредитные отношения, банковский кредит, канал банковского кредитования, показатель финансовой глубины.*

ВСТУПЛЕНИЕ

Постановка проблемы. Возникновение кредитных отношений связано с неравномерностью движения денежных и товарных потоков в процессе общественного производства, что приводит к возникновению временного дефицита денежных ресурсов у одних экономических субъектов и временного избытка у других. Временное высвобождение денежных ресурсов и дополнительная потребность в них, как правило, не совпадают по объему и времени образования, количеству и тому подобное. Процесс аккумуляции временно свободных ресурсов и их перераспределение на временное использование формирует основу возникновения кредитных отношений.

Эффективность и оптимальность кредитных отношений играет важную роль в обеспечении динамичного развития реального сектора экономики страны. С одной стороны, кредитные отношения, которые имеют адекватные целевые ориентиры и оптимальную институциональную структуру, стимулируют инвестиционные и инновационные процессы и выступают активным стимулирующим фактором экономического развития. С другой – если сформированные кредитные отношения по структуре или объемам не соответствуют существующим в реальном секторе экономическим процессам, они способны привести к дестабилизации развития экономики страны. Происходит цепная спиралевидная реакция между развитием кредитного рынка и реального сектора страны.

Анализ последних исследований и публикаций. Среди отечественных и российских ученых, которые исследовали особенности и проблемы формирования оптимальных кредитных отношений, а также анализировали их влияние на характеристики макроэкономической стабилизации и экономического развития, можно выделить работы Алексеева И. В., Василик А. Д., Вовчак А. Д., Крупки М. И., Лисицкого В. И., Луниной И. А., Лютого И. А., Опарина В. М., Савлука М. И., Сутормина В. М., Федосова В. М., Филипенко А. С., Шаблиста Л. М., Шевчука В. О., Юрия С. И. и др.

Цель статьи (постановка задачи). Целью статьи является определение рисков функционирования канала банковского кредитования монетарного трансмиссионного механизма в Украине и обоснование направлений уменьшения их влияния как на функционирование кредитного рынка, так и реального сектора экономики Украины.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Кредитные отношения – это обособленная часть денежных отношений, которая связана с созданием и использованием ссудного капитала. Они

характеризуют «...специфические экономические отношения, связанные с аккумулированием временно свободных ресурсов (материальных благ, товаров и услуг, денежных обязательств, финансовых средств), предоставленных потом кредитором должнику на условиях добровольности, срочности, платности и возвратности» [1; с. 252].

В основу кредитных отношений заложен процесс предоставления стоимости (в денежной или товарной форме) взаймы и возвращение ее вместе с определенным процентом. «Кредит – это экономические отношения между юридическими и физическими лицами и государством по поводу перераспределения стоимости на основе возвращения и с выплатой процентов» [2, с. 128].

Кредитные отношения отражают целостный процесс движения ссудного капитала, который включает стадии его привлечения, аккумуляции и перераспределения в те сферы экономики страны, где возникает дефицит денежных ресурсов. Кредитные отношения опосредованно влияют на процесс материального производства – они обеспечивают процесс изменения стоимостных характеристик результатов производства и его непрерывность.

В основу кредитных отношений заложено перераспределение свободных денежных средств субъектов хозяйственной деятельности и населения через кредитную систему страны, которое происходит на стадии распределения и перераспределения конечных доходов.

Эффективность кредитных отношений определяется состоянием и дееспособностью кредитной системы – совокупности кредитных институтов (банков и других финансовых структур), деятельность которых связана с привлечением заемных ресурсов с целью направления полученных финансовых ресурсов на развитие товарного рынка страны (товарный кредит) и на формирование инвестиционных ресурсов для развития реального сектора национальной экономики (инвестиционный кредит). Эти кредитные учреждения обеспечивают функционирование специфического кредитного механизма, который включает основные принципы кредитования, кредитное планирование и управление кредитом, условия и методы кредитования, способы его количественного регулирования.

Основу кредитной системы Украины формирует система коммерческих банков, которые обеспечивают значительную долю предложения кредитных ресурсов в стране. Оценки состояния системы коммерческих банков и факторов влияния на эффективность ее деятельности позволяют определить риски, которые формируются в пределах канала банковского кредитования.

Динамика показателей, используемых для оценки состояния системы коммерческих банков Украины за период 2005-2014 гг., приведена в табл. 1.

Таблица 1

Динамика показателей, которые используются для оценивания состояния системы коммерческих банков Украины, 2005-2014 гг.

Года	Показатели				
	Доля кредитов в активах коммерческих банков, %	Доля активов банков со 100% иностранным капиталом, % от общего объема	Доля активов банков, которые контролируют центральные органы государственного управления, % от общего объема	Соотношение кредитов в иностранной валюте к совокупности валовых кредитов	Соотношение депозитов клиентов к совокупности валовых кредитов
2005	70,12	5,45	8,45	44,58	95,05
2006	76,27	7,65	8,85	50,48	74,90
2007	80,98	9,71	8,46	51,45	64,86
2008	85,55	9,24	7,96	60,32	48,36
2009	84,90	9,89	13,02	52,59	45,27
2010	80,14	11,36	14,71	48,23	56,01
2011	78,28	12,50	16,75	42,13	61,19
2012	72,33	12,50	16,66	37,66	69,80
2013	71,31	10,56	19,31	34,72	73,34
2014	76,44	11,52	21,84	-	66,25

Источник: Данные за 2005-2014 гг. - [3, 4]; расчеты автора.

Объем кредитных ресурсов, сформированных системой коммерческих банков Украины в течение анализируемого периода, имеет четкую тенденцию к росту. В 2014 г. по сравнению с 2013 г. доля кредитов в активах коммерческих банков выросла на 5% и достигла значения 76,44% от общего объема активов коммерческих банков. Наибольшая доля кредитов – 85,55% от общего объема активов – характерна для 2008 года.

Относительно структуры активов коммерческих банков, то в течение рассматриваемого периода (2005-2014 гг.) наблюдается рост доли активов банков со 100% иностранным капиталом (с 5,45% в 2005 г. до 11,52% в 2014 г.) и активов банков, контролируемых центральными органами государственного управления (с 8,45% в 2005 г. до 21,84% в 2014 г.). Увеличение количества кредитных учреждений с иностранным капиталом негативно влияет на действенность и эффективность канала банковского кредитования, поскольку увеличивает возможности банков перемещать кредитные ресурсы из-за границы.

Доля активов банков, контролируемых

центральными органами государственного управления в 2005-2014 гг. была незначительной (в пределах 8% от общего объема активов коммерческих банков страны). Однако во время кризиса влияние государства значительно возросло, поскольку два государственных банка продолжали предоставлять кредитование в условиях уменьшения кредитов другими банками, что позволило им занять места среди трех крупнейших банков. Кроме того, государство было вынуждено рекапитализировать несколько системных банков, и таким образом увеличить свою долю в секторе. Количество коммерческих банков, деятельность которых контролируется центральными органами государственного управления в 2013-2014 гг., выросла до 7. Для сравнения, в России соответствующий показатель составлял 37,5%, а в Беларуси 77,9%, в Польше доля государства составляет 18,3%, а в Казахстане и Болгарии государство играет лишь незначительную роль в качестве владельца.

Важность анализа динамики следующего показателя (соотношение кредитов в иностранной валюте в совокупных валовых кредитов) обусловлена значительными рисками, которые возникают вследствие неспособности заемщиков обслуживать собственные обязательства, выраженные в иностранной валюте.

Причинами возникновения риска может быть девальвация гривны или административное уменьшение доступа к иностранной валюте. Из-за недостаточного предложения иностранной валюты рост объемов валютного кредитования увеличивает у банков опасность убытков, связанных с колебаниями валютного курса. Динамика данного показателя (см. табл. 1) показывает, что в 2008 г. такие угрозы были реальными: доля кредитов в иностранной валюте в общей структуре банковских кредитов была на уровне 60%, и только вмешательство НБУ и запрет валютного кредитования улучшили ситуацию – в 2013 г. их доля равнялась 34,72%.

Среди основных проблем, которые формируют риски для функционирования системы коммерческих банков в Украине, следует отметить негативную тенденцию к снижению соотношения депозитов клиентов и совокупных кредитов. Снижение их соотношения свидетельствует о том, что существует значительная зависимость от нестабильных ресурсов для покрытия неликвидных активов в портфелей банков, а при недостатке ликвидности риск неликвидности стает еще выше. Динамика показателя во временном промежутке 2005-2014 гг. показывает, что наиболее острой ситуация была в 2009 г., когда соотношение депозитов клиентов к совокупным кредитам уменьшилось до уровня 45%, под конец 2014 года ситуация стабилизировалась на уровне 66% (см. табл. 1).

Развитие кредитной системы и формирования эффективного канала банковского кредитования требует внимания не только с позиций формирования предложения кредитных ресурсов, но и при определении динамики и структуры спроса на них со стороны институциональных секторов.

Оргомное значение в условиях оценки эффективности канала банковского кредитования приобретает исследование структуры кредитов по сферам общественного воспроизводства. Теоретически можно выделить кредитование сфер материального и нематериального производства. В условиях практического анализа и оценки четко разграничить указанные направления кредитования чрезвычайно сложно, поскольку сложно определить границы самых сфер общественного воспроизводства: функционирование сферы производства связано с потреблением определенных экономических ресурсов и материальных благ (сфера потребления и обмена); сфера обмена напрямую зависит и довольно часто переплетается со сферами производства и потребления.

В условиях недостаточного уровня развития реального сектора важно отдавать приоритет сфере материального производства, которая обеспечивает создание необходимой материальной базы для экономического развития. В дальнейшем, с целью расширения экономической активности с позиций спроса, возможно усиление объемов кредитования в сферах потребления и обращения. Для современного состояния развития украинской экономики чрезвычайно актуальным есть увеличение объемов кредитов, которые бы направлялись в сферу производства и потребления.

При исследовании особенностей канала банковского кредитования важно определить направления использования кредитных ресурсов заемщиками и оценить их влияние на объемы функционирующего капитала. Условно, с позиций воспроизводства производственного капитала, направления банковского кредитования разделяют на:

- ссуду капитала (производственный кредит на формирование основного капитала) – кредитные ресурсы направляются на увеличение действующего капитала;

- ссуду денег (производственный кредит на формирование оборотного капитала) – кредитные ресурсы направляются на обеспечение движения денег как платежного средства.

Таким образом, кредитная экспансия даёт положительные результаты только при условии направления на расширение объемов национального производства и потребления.

Для формирования в экономике страны действенного канала банковского кредитования необходимы три основных условия, сформулированные Кашьяп А. и Дж. Штейном [5].

Первым условием является то, что при уменьшении предложения кредитных ресурсов, предоставленных коммерческими банками, экономические субъекты не должны иметь возможность полностью компенсировать это сокращение из других источников, например, путем заимствования у общественности через облигации.

Второе условие заключается в том, что банки не должны быть способными компенсировать сокращение объемов депозитов, что обусловлено уменьшением денежной массы, путем привлечения средств из других источников, таких как заимствования на финансовых

рынках.

И наконец, институциональная структура кредитного сектора должна быть построена так, чтобы центральный банк мог контролировать кредиты. В частности, во многих странах центральный банк не может контролировать кредиты, предоставленные парабанковскими кредитными учреждениями, что означает снижение общей способности влиять через кредит на развитие реального сектора [Там же].

В течение анализируемого периода происходят значительные изменения как в объемах, так и в структуре кредитов, предоставленных банковскими учреждениями страны (табл. 2).

Таблица 2

Структура кредитов, предоставленных банками Украины (в разрезе секторов экономики), 2005-2014 гг.

Предоставленные кредиты	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Резидентам, млн. грн.	143423	245230	426867	734022	723295	732823	801809	815142	910782	983790
Резидентам, % от ВВП	32,49	45,07	59,23	77,42	79,07	67,65	60,90	58,03	62,84	-
Нефинансовым корпорациям, млн. грн.	106078	160503	260476	443665	462215	500961	575545	605425	691903	752455
Нефинансовым корпорациям, % от общего объема	67,96	59,83	53,61	56,26	60,00	63,53	67,13	71,01	73,48	73,01
Домашним хозяйствам, млн. грн.	35659	82010	160386	280490	241249	209538	201224	187629	193529	204819
Домашним хозяйствам, % от общего объема	22,86	30,58	33,02	35,58	31,32	26,58	23,48	22,01	20,57	20,05

Источник: Данные за 2005-2014 гг. - [6]; расчеты автора.

В структуре кредитов четко прослеживаются два периода, которые отличаются подходами коммерческих банков Украины к направлениям кредитования. До 2008 г. банковскими учреждениями предпочтение отдается кредитованию домашних хозяйств (доля кредитов возрастает до 36% от общего объема кредитования). При этом доля кредитов, предоставленных сектору нефинансовых корпораций уменьшается до 53-56%. Уменьшение объемов привлеченных кредитных ресурсов на фоне уменьшения первичных и конечных доходов сектора нефинансовых корпораций свидетельствует о спаде возможностей для развития данного сектора, что приводит к замедлению инвестиционной активности в реальном секторе страны в связи с ограничением привлеченных денежных ресурсов.

С целью углубления анализа проведено исследование структуры кредитов, предоставленных коммерческими банками по видам экономической деятельности. В 2008-2010 гг. происходит уменьшение объемов кредитов именно в тех отраслях и сферах деятельности, которые обеспечивают экономическое развитие: в сельском хозяйстве (до 5%); в промышленности (до 27-28% в 2009-2010 гг.). На фоне увеличения доли кредитов, предоставленных сектору домашних хозяйств, наблюдается постепенный рост объемов кредитов, направленных в торговлю. Доля данного вида экономической деятельности составляет 36-40% от общего объема сформированных банковской системой кредитов.

Изменения в структуре кредитов по видам экономической деятельности и увеличения доли кредитов, направляемых на кредитование физических лиц, не соответствует требованиям устойчивого экономического роста и характеризует рост нагрузки на товарный рынок страны.

Тенденция меняется после кризисных процессов в банковской системе страны в 2008-2009 гг. Доля кредитов, направленных в сектор нефинансовых корпораций, возрастает до 73% (2013-2014 гг.), что положительно влияет на объем оборотных и инвестиционных ресурсов сектора. Доля кредитов, предоставленных сектору домашних хозяйств, уменьшается до 20%, что уменьшает объем потребительского спроса на товарном рынке страны.

Подводя итоги проведенного исследования динамических изменений в структуре кредитных отношений, можно сделать вывод, что в период 2005-2014 гг. происходят значительные изменения как в пропорциях кредитных отношений в разрезе секторов экономики, так и в направленности кредитных ресурсов по видам экономической деятельности.

Механизм действия канала банковского кредитования основывается на расширении возможностей кредитной системы страны и выступает катализатором формирования дополнительного предложения кредитных ресурсов. Это, в свою очередь, повлияет на решение заемщиков о возможности привлечения дополнительных средств и кредитных учреждений для удовлетворения этого спроса. Формирование канала банковского кредитования характерно для экономики, где банки являются основным источником привлечения средств для предприятий.

Подытоживая исследование канала банковского кредитования монетарного трансмиссионного механизма, можно сделать вывод, что его действие связано с формированием самогенерирующего механизма связи активности на рынке банковского кредитования и активности в реальном секторе экономики страны.

ВЫВОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДАЛЬНЕЙШИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Анализ кредитных отношений в Украине и тенденций развития спроса и предложения кредитных ресурсов позволили сделать следующие выводы: наблюдается существенный рост доли кредитов в активах коммерческих банков и изменение

соотношения между объемами кредитов и депозитов в направлении увеличения первых; оценка объемов и структуры предложения кредитных ресурсов отражает перемещения денежных потоков от сектора нефинансовых корпораций до домашних хозяйств; оценка объемов и структуры спроса на кредитные ресурсы отражает изменение приоритетов у субъектов хозяйственной деятельности по выбору источников привлечения дополнительных денежных ресурсов: из сегмента ценных бумаг к банковскому кредитованию.

В структуре кредитов, предоставленных коммерческими банками, наблюдаются следующие негативные изменения: уменьшается доля кредитов, предоставленных сектору нефинансовых корпораций; по видам экономической деятельности уменьшается доля кредитов, направленных на развитие отраслей сферы материального производства.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Кульчицький Я. В. Сучасні економічні системи в умовах екологізації та глобалізації: теоретико-методологічні засади порівняння. – Львів: Ліга-Прес, 2011. – 687 с.
2. Сакс Дж., Пивоварський О. Економіка перехідного періоду. Уроки для України. – К.: Основи, 1996. – 345 с.
3. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.
4. Активи банків України станом на 01.01, млн. грн. [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka/pokazniki-diyalnosti-banku-absolyutni/aktivi-bankiv-ukrayini.
5. Кашьяп А. Денежно-кредитная политика и банковское кредитование / Кашьяп Анил, Джереми С. Штейн // National Bureau of Economic Research Working Paper, 1993. – № 4317. – April // http://www.nber.org/papers/w4317.
6. Бюлетень Національного банку України № 12/2014 [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=4881608.
7. Рубцов Б. Б. Эволюция институтов финансового рынка и развитие экономики / [Електронний ресурс]: Финансовые институты и экономическое развитие: Кол. моногр. – М.: ИМЭМО РАН, 2006. – Режим доступу: http://www.mirkin.ru/_docs/Rub_evolfin.pdf.
8. Бєлова І. Визначення фінансової стабільності України / І. Бєлова, С. Башлай // Вісник НБУ. – 2013. – № 7. – С. 25-31.
9. Індикатори фінансової стійкості [Електронний ресурс] / Національний банк України. – К.: НБУ, 2014. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575.

Черничко Тетяна Володимирівна

РИЗИКИ КАНАЛУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ МОНЕТАРНОГО ТРАНСМІСІЙНОГО МЕХАНІЗМУ В УКРАЇНІ

Проведено дослідження впливу кредитних відносин на кількісні та якісні параметри економічного розвитку. Визначено варіанти ланцюгової реакції між розвитком кредитного та реального секторів країни. В статті узагальнено теоретичні підходи щодо формування змісту грошових, фінансових та кредитних відносин в системі економічних відносин. Визначено схему взаємозв'язку між зазначеними формами економічних відносин, проведено дослідження їх основних функцій. Мета статті полягає у визначенні причин дестабілізації кредитних відносин в країні та обґрунтуванні напрямів зменшення її впливу на функціонування як кредитного ринку, так і реального сектору економіки України. У результаті дослідження було виділено чинники, які визначають спрямованість кредитних відносин, а також обсяги акумульованих та використаних кредитних ресурсів, які формуються під дією ринкових механізмів впливу. Обґрунтовано, що одним з напрямів стабілізації кредитних відносин є розвиток фондового ринку, як альтернативного варіанту формування пропозиції грошових ресурсів. Визначено, що глобальна фінансова інтеграція, яка має незаперечні переваги, робить кредитні відносини незахищеними від дії негативних чинників міжнародних ринків капіталу, таких як мінливість курсів валют, процентних ставок, ліквідності, а також обсягів грошових потоків, що мають вагомі наслідки для економічного розвитку. Проаналізовано сучасне трактування економічної сутності механізму монетарної трансмісії. Проаналізовано роль кредитних відносин у забезпеченні динамічного розвитку реального сектору України. Особлива увага приділяється впливу каналу банківського кредитування на динаміку економічного розвитку України. Обґрунтовано особливості кредитних відносин, які виникають за участі кредитних установ. Шляхом дослідження впливу розширення або звуження обсягів кредитних ресурсів на динаміку економічного розвитку, обґрунтовано ефективність монетарних інструментів державного регуляторного впливу. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення зміни кредитних відносин під дією інструментів державного регуляторного впливу.

Ключові слова: *кредит, кредитні відносини, банківський кредит, канал банківського кредитування, показник фінансової глибини.*

Chernychko T.

RISKS OF BANK LENDING CHANNEL OF MONETARY TRANSMISSION MECHANISM IN

UKRAINE

The impact of credit relations on the qualitative and quantitative characteristics of economic development has been discovered. The variants of chain spiral reaction between the development of credit and real country's sector have been determined.In the article generalizes theoretical studies in relation to forming of maintenance of money, financial and credit relations in the system of economic relations. Certainly chart of intercommunication between the noted forms of economic relations, research of basic functions is conducted.

The aim of the article lies in the determination of destabilization causes of credit relations in the country and in the grounding of influence reduction directions on functioning of credit market as well as on the actual sector of Ukraine's economics.As the result of investigation those causes were distinguished which determine the direction of credit relations and the amounts of used accumulated credit resources which are formed under the influence of market influence mechanisms. It is also substantiated that the development of fund market is one of the directions of credit relations stabilization as an alternative variant of formation of money resources proposition. It is determined that the global financial integration, possessing indisputable advantages, makes credit relations unprotected from the negative activities of causes of international stock markets such as changebility of stock exchange, percentage rate, liquidity, and money stream amounts, having heavy results for economic development.The modern interpretation of economic essence of the monetary transmission mechanism has been analyzed. Particular attention is paid to the impact of bank lending channel on the dynamics of economic development of Ukraine. The peculiarities of credit relations arising from the participation of credit institutions have been substantiated. By means of study of the influence of expansion or restriction of credit resources on the dynamics of economic development, the author proves the effectiveness of monetary instruments of state regulatory impact.The determination of credit relations' change under the influence of state regulation instruments serves as perspectives for the further development.

Key words: *credit, credit relations, bank credit, canal of bank credit, the index of financial intensity.*

Одержано: 20.01.2015 р.

УДК 338.4:339.9:519.8

Чукурна Олена Павлівна,
к.е.н., доц., доцент кафедри маркетингу,
Одеський національний політехнічний університет

ОЦІНКА ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Тематика статті присвячена оцінці та аналізу факторів впливу на розвиток машинобудівної галузі України в умовах глобальних економічних процесів. Метою статті є виявлення та оцінка основних факторів, які визначають місце машинобудівельної галузі України в глобальній економіці та впливають на її розвиток. Були використані економіко-статистичні методи дослідження, зокрема, розраховано кореляційні залежності між факторами впливу та кореляцію окремих факторів на розвиток українського машинобудування. Результатом проведеного дослідження є визначення низки впливових факторів, які формують залежності в розвитку промисловості та її стратегічної галузі – машинобудування в умовах глобалізації. До факторів, вплив яких було оцінено, віднесені такі: інвестиції в основний капітал; експорт; імпорт; вклад промисловості у ВВП; загальний обсяг реалізованої промислової продукції; загальна сума витрат на інновації; середньомісячна заробітна плата в промисловості; прямі інвестиції в українську економіку з ЄС. Практична значущість дослідження полягає у можливості використовувати кореляційні зв`язки для визначення тісноти впливу окремих факторів на розвиток машинобудівної галузі. Використаний економіко-статичний метод дозволив визначити фактори найбільшого впливу на українське машинобудування в умовах глобалізації. До цих факторів були віднесені інвестиції в основний капітал, загальна сума витрат на інновації, прямі інвестиції в українську економіку, в тому числі з країн ЄС, а також співвідношення експортно-імпортних операцій у зовнішньоторговельної діяльності. За результатами тісноти кореляційних зв`язків, всі вони мають значний вплив на обсяги реалізованої продукції українського машинобудування. В той же час всі ці фактори відносять до факторів глобального впливу, які впливають на місце країни в глобальних інтеграційних процесах та системі міжнародного розподілу праці. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що розвиток машинобудівної галузі України знаходиться в прямій залежності від глобальних процесів. Науковою новизною проведеного дослідження є формування методологічних підходів щодо ранжування факторів впливу на розвиток машинобудівної галузі України в умовах глобалізаційних процесів за допомогою економіко-математичного апарату.

Ключові слова: *глобалізація, машинобудування, фактори глобалізації, інвестиції, інновації, кореляція.*

ВСТУП

В умовах глобалізації основним питанням економічного розвитку окремих галузей промисловості є їхня конкурентоспроможність та можливість інтегруватися в глобальну економіку. Загальновизнаним є той факт, що результатом глобалізаційних процесів стало поглиблення нерівномірності соціально-економічного розвитку та посилення диспропорцій світової економіки, розширення транснаціональних корпорацій та нарощування монополізації розвинених країн на глобальних ринках. Проте, експортно-орієнтована структура української економіки ставить перед науковцями завдання щодо оцінки факторів впливу на розвиток основних галузей промисловості в умовах глобалізації. Оскільки машинобудування є однією з провідних ланок важкої промисловості української економіки, то оцінка факторів впливу на його подальший розвиток в умовах впливу глобалізаційних процесів, набуває особливої актуальності. Створюючи найбільш активну частину основних виробничих фондів, машинобудівна галузь істотно впливає на темпи і напрямки науково-технічного прогресу в різних галузях народного господарства, зростання продуктивності праці, інші економічні показники, які визначають ефективність розвитку промислового виробництва.

Роль машинобудування в розвитку країни визначається його обслуговуючою функцією в усіх міжгалузевих комплексах (паливному, агропромисловому, будівельному), а також участю у внутрішньодержавному і міжнародному розподілі праці. Саме від частки машинобудівної продукції в експортному секторі залежить статус країни, її місце в міжнародних економічних інтеграційних процесах.

Постановка проблеми. В сьогоденні у науковців існує дві точки зору на подальший розвиток машинобудівельної галузі: політика протекціонізму й імпортозаміщення та політики інтеграції у глобальний ринок. Обидва напрямки мають глибокі наукові основи та обгрунтування, але в умовах фрагментації виробничих процесів та розташування виробництв в різних країнах світу, що привело до появи виробничих систем без кордонів, виникає необхідність дослідження та оцінки факторів впливу на розвиток машинобудування України в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам глобалізації та глобальним стратегіям присвячена велика кількість наукових праць відомих зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як М. Кастельс [3], М. Портер [4], П. Ратленд [5], І. Гайдуцький [1], А. Ігнатюк [2], Ф. Зиновьев і В. Реутова [6]. Всі ці вчені розробили теоретичне обгрунтування причин та наслідків глобалізації, зробили фундаментальні висновки щодо стратегічних пріоритетів підприємств в умовах глобалізації, визначили місце транснаціональних корпорацій в цих процесах. Незважаючи на їх вагомий внесок в теорію глобалізації, фактори впливу на розвиток машинобудування в умовах глобалізації вивчені недостатньо.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є оцінка факторів впливу на розвиток машинобудівельної галузі України в умовах глобалізації за допомогою математико-статистичних методів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою оцінки та аналізу факторів впливу на розвиток машинобудівної галузі був застосований багатофакторний регресійний аналіз, який дозволяє отримати економіко-статистичну модель для обгрунтування впливу кожного фактору на подальший розвитку галузі. Для реалізації поставленої мети були проаналізовані дані статистичної звітності Держкомстату України [7]. Серед факторів, які впливають на обсяги реалізації машинобудівної продукції України були вибрані наступні дані для аналізу: виробництво чавуна та сталевого прокату; загальна сума витрат на інновації; інвестиції в основний капітал; обсяг виробництва продукції машинобудування; імпорт; експорт; прямі інвестиції в українську економіку; середньомісячна заробітна плата в промисловості; ВВП; вклад промисловості у ВВП; вартість основних фондів; прямі інвестиції в українську економіку з ЄС; обсяг реалізованої промислової продукції. Вище перелічені фактори були обрані в якості факторів регресійної моделі та оцінено їх вплив на обсяги реалізованої продукції машинобудування.

Аналіз передбачав оцінку впливу факторів на обсяги реалізованої продукції машинобудування в Україні за допомогою розрахунку коефіцієнту парної кореляції. Результати розрахунку, які були проведені за допомогою Excel, представлені в таблиці 1.

Коефіцієнт парної кореляції дозволяє встановити ступінь взаємозв`язку між перемінними у та х по виборці значень (хі, уі), $i=\overline{1,n}$, яку можна оцінити за наступною формулою (1):

$$r = r_{xy} = \frac{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\left(x_i - \bar{x}\right)\left(y_i - \bar{y}\right)}{\sqrt{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\left(x_i - \bar{x}\right)^2 \bullet \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}\left(y_i - \bar{y}\right)^2}} = \frac{xy - \bar{x} \bullet \bar{y}}{S_x S_y}, \quad (1)$$

де: $\bar{x}, \bar{y}$ – середні значення; S_x, S_y – стандартні значення відхилень відповідної вибірки.

Парний коефіцієнт кореляції змінюється в межах від +1 до -1. Чим ближче він за абсолютною величиною до одиниці, тим ближче статистична залежність між У і Х до лінійної функціональної. Позитивне значення коефіцієнта свідчить про те, що зв'язок між ознаками прямий (із зростанням Х збільшується значення У); негативне значення свідчить про зворотний зв'язок (із зростанням Х значення У зменшується). Можна дати наступну якісну інтерпретацію можливих значень коефіцієнта кореляції: якщо | р | <0,3 - зв'язок практично відсутній; 0,3≤ | R | <0,7 – зв'язок середній; 0,7≤ | R | <0,9 – зв'язок сильний; 0,9≤ | R | <0,99 - зв'язок вельми сильний.

Таблиця 1

Результати розрахунку коефіцієнту кореляції факторів регресії

Рік	Обсяг реалізованої продукції машино-будування, млн. грн. (у)	**Фактори регресії**					
		Вироб-ництво чавуна та сталевого прокату, млн. т. (x_1)	Загальна сума витрат на інновації, млн. грн.(x_2)	Інвестиції в основний капітал млн. грн. (x_3)	Обсяг вироб-ництва продукції машино-будування тис. шт. (x_4)	Імпорт тис. дол.(x_5)	Експорт тис. дол. (x_6)
2003	35133,1	91,3	3059,8	51011	20187,2	23020771,01	23080187,31
2004	53569,3	95,6	4534,6	75714	34533	28996030,72	32672318
2005	59668,1	94,4	5751,6	93096	42410,8	36141094,96	34286748,26
2006	68730,6	98,7	6160	125254	37929,3	45034491,1	38367704,4
2007	98339,9	105,8	10850,9	188486	38092,5	60669923	49248063,6
2008	121780,4	91,3	11994,2	233081	36900,6	85535356,4	66954429,8
2009	85833	73,3	7949,9	151777	18785,7	45435559,2	39702883,3
2010	116348,5	80	8045,5	189060,6	30879,5	60739969,3	51430521,6
2011	133469	85,2	14333,9	259932,3	3119,7	82608240	68394195,7
2012	143533,1	81,7	11480,6	293691,9	2520,1	84658059,9	68809810,6
2013	117301,9	81,2	9562,6	267728	2168,7	76963965,4	63312022,1
Коефіцієнт кореляції		-0,426631	0,91504792	0,9758686	-0,52687672	0,967216946	0,971476605

Продовження таблиці 1

Рік	**Фактори регресії**						
	Прямі інвестиції, млн. грн. (x_7)	Середньомісячна заробітна плата в промис-ловості, грн. (x_8)	ВВП, млн. грн. (x_9)	Вклад промисловості у ВВП, млн. грн. (x_{10})	Вартість основних фондів, млн. грн. (x_{11})	Прямі інвестиції в українську економіку з ЄС, млн. грн. (x_{12})	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн. грн. (x_{13})
2003	5471,8	591	267344	29 824	191953		289117,3
2004	6794,4	743	345113	40 700	224367	3 805,26	400757,1
2005	9047	967	441452	52 861	245800	4 625,44	468562,6
2006	16890	1212	544153	61 482	295046	12 069,90	551729
2007	21607,3	1554	720731	79 418	366247	15 924	717076,7
2008	29542,7	2017	948056	94 665	438872	22 912,40	917035,5
2009	35616,4	2117	913345	80 237	614731	28 127,70	806550,6
2010	40053	2580	1082569	95 678	705712	31 350,50	1065108,2
2011	44806	3120	1302079	115 224	644566	40 331,80	1331887,6
2012	50333,9	3500	1411238	128 708	677880	42 979,30	1400680,2
2013	55396,8	3716	1505485	128 708	599980	43 546,40	1354130,1
Коефіцієнт кореляції	0,89491603	0,90352685	0,927085	0,95705022	0,8626811	0,892500378	0,94826466

Виходячи з результатів розрахунків видно, що зворотній вплив на обсяги реалізованої продукції машинобудування мають такі показник, як виробництво чавуна та сталевого прокату (R = -0,43) та обсяг виробництва продукції машинобудування (R = -0,53). Тобто, обсяги реалізованої продукції машинобудування мають середній вплив на виробництво чавуну та сталевого прокату й на обсяг виробництва продукції машинобудування в натуральних показниках. Таким чином, збільшення попиту на продукцію машинобудування буде стимулювати розвиток металургійної галузі та самої машинобудівної галузі. Враховуючи, що машинобудівна галузі є експортоорієнтованою, про що свідчать офіційні статистичні дані, то значною мірою попит на зовнішніх ринках буде впливати на її стан. Цю залежність підтверджує високий показник коефіцієнту кореляції експорту 0,97, що засвідчує високий вплив експорту на машинобудівельну галузь.

Якщо розглянути товарну структуру експорту промислової продукції України за 2012-2013 рр., згідно даних Держкомстату стає очевидним, що значна частина експорту припадає на недорогоцінні метали та вироби з них - 28,3%. Друга за значимістю стаття

експорту з України – це продукція АПК та харчової промисловості (25,3%), потім йдуть мінеральні продукти (11,9%) й на четвертому місці – продукція машинобудування (11%) [7]. Машинобудівна галузь має великий ступінь залежності від глобального економічного розвитку.

Щодо інших факторів регресійної моделі, які були проаналізовані, видно, що вони мають високі значення коефіцієнту кореляції в діапазоні 0,9≤ | R | <0,99, що свідчить про сильний зв'язок впливу перемінних Х на перемінну У. Результати розрахунків свідчать про те, що найбільший вплив на обсяги реалізованої продукції машинобудування мають наступні показники: інвестиції в основний капітал (R = 0,98); експорт (R = 0,97); імпорт (R = 0,97); вклад промисловості у ВВП (R = 0,95); загальний обсяг реалізованої промислової продукції (R = 0,94); ВВП (R = 0,92); загальна сума витрат на інновації (R = 0,91); середньомісячна заробітна плата в промисловості (R = 0,90); прямі інвестиції в українську економіку з ЄС (R = 0,89). Всі вони мають вельми сильний вплив на стан машинобудівної галузі, розвиток якої прямо залежить від дії цих факторів. Окремої уваги заслуговують інвестиції в основний капітал та витрати на інновації. Дані Держкомстату України демонструють структуру інноваційної активності, з якої видно, що більшість інновацій впроваджуються в придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Наприклад, в 2011 році на інновації було витрачено 14333,9 млн. грн., з яких на придбання машин та обладнання було витрачено 10489,1 млн. грн.; в 2012 році ці показники складали відповідно 11480,6 млн. грн. та 8051,8 млн. грн.; в 2013 році – 9562,6 млн. грн. та 5546,3 млн. грн. [7]. Це свідчить про те, що більшість інновацій впроваджуються саме в основний капітал та може демонструвати подвійний рахунок в статистичній інформації.

Цікавим є високий ступінь впливу на обсяги реалізованої продукції машинобудування також показник середньомісячної заробітної плати в промисловості, коефіцієнт кореляції якого складає 0,90. Враховуючи ці розрахунки, чим вище середньомісячна заробітна платня в промисловості, тим вище обсяги реалізованої продукції машинобудування. Аналогічна ситуація виникає з показниками експорту та імпорту та ВВП.

З метою найбільш повного обґрунтування зроблених висновків було проаналізовано мультиколеніарність між факторами, що надає змогу виявити лінійний взаємозв'язок між всіма змінними, який може проявлятися у функціональній або стохастичній формі. Мультиколеніарність надає можливість дослідити зв'язок між відібраними факторами та здійснити кількісну оцінку тісноти зв'язку за допомогою використанням методів кореляційного аналізу.

Кінцевою метою кореляційного аналізу є відбір факторних ознак X_1, X_2, ..., X_i для подальшої побудови рівняння регресії. Але, в нашому випадку, побудова рівняння регресії не є метою даного дослідження, оскільки ці моделі мають досить обмежене використання на практиці та їх застосування має бути достатньо обґрунтованим. Проте, в нашому дослідженні буде здійснено відбір факторів X_1, X_2, ..., X_i, які можна буде в подальшому включити в модель багатофакторної регресії. Метод послідовного покрокового включення або виключення факторів дозволяє вибрати з можливого набору змінних саме ті, які посилять якість моделі. При реалізації цього підходу була розрахована кореляційна матриця за допомогою Excel (табл. 2).

Таблиця 2

Кореляційна матриця

	У	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9	x_{10}	x_{11}	x_{12}	x_{13}
У	1													
x_1	-0,42663	1												
x_2	0,915048	-0,20511	1											
x_3	0,975869	-0,40114	0,903241	1										
x_4	-0,52688	0,657013	-0,43112	-0,61178	1									
x_5	0,967217	-0,30441	0,933494	0,976147	-0,4902	1								
x_6	0,971477	-0,32737	0,929085	0,97736	-0,52074	0,994003	1							
x_7	0,894916	-0,68448	0,73725	0,91708	-0,74507	0,837162	0,84702	1						
x_8	0,903527	-0,64067	0,750242	0,933688	-0,76821	0,855097	0,871378	0,991685	1					
x_9	0,927085	-0,62074	0,789606	0,952108	-0,73249	0,886401	0,898725	0,992008	0,99672	1				
x_{10}	0,95705	-0,52033	0,840826	0,981986	-0,66475	0,930713	0,938286	0,96918	0,980025	0,98939	1			
x_{11}	0,862681	-0,76671	0,688546	0,815872	-0,63977	0,740076	0,751724	0,939805	0,910026	0,913213	0,878943	1		
x_{12}	0,8925	-0,71021	0,709039	0,909864	-0,89419	0,812613	0,830091	0,994228	0,989532	0,99004	0,96839	0,929388	1	
x_{13}	0,948265	-0,58137	0,819006	0,960909	-0,72846	0,90329	0,920707	0,975329	0,989545	0,992219	0,987919	0,907273	0,981523	1

На основі парних коефіцієнтів кореляції виявляється наявність колінеарних факторів. Фактори X_i X_j визнаються колінеарними і, якщо Rxixj > 0,7. В майбутню модель можна включити лише один з взаємопов'язаних факторів. Якщо серед чинників відсутні колінеарні, то в модель можуть бути включені будь-які фактори, що істотно впливають на У.

Розрахована кореляційна матриця дозволила відібрати фактори, які мають найбільшу коленіарність. До цих факторів були віднесені 9 наступних: загальна сума витрат на інновації (X_2); інвестиції в основний капітал (X_3); імпорт (X_5); експорт (X_6); прямі інвестиції в українську економіку (X_7); вклад промисловості у ВВП (X_{10}); вартість основних фондів (X_{11}); прямі

інвестиції в українську економіку з ЄС (X_{12}); загальний обсяг реалізованої промислової продукції (X_{13}). Враховуючи подвійний рахунок деяких факторів, нами були визначені наступні основні фактори впливу на машинобудування в умовах глобалізації: інвестиції в основний капітал (X_3), загальний обсяг реалізованої промислової продукції (X_{13}) та експорт (X_6). Ці фактори можна взяти в основу для побудови майбутньої багатофакторної регресії, яка дасть змогу визначитися з перспективами подальшого розвитку машинобудівної галузі в умовах глобалізації.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В проведеному дослідженні було оцінено ступінь впливу факторів на розвиток машинобудування в України. За результатами, які були отримані, можна зробити висновок, що найбільший вплив на обсяги реалізованої продукції машинобудування мають: інвестиції в основний капітал; експорт; імпорт; вклад промисловості у ВВП; загальний обсяг реалізованої промислової продукції; загальна сума витрат на інновації; середньомісячна заробітна плата в промисловості; прямі інвестиції в українську економіку з ЄС. Серед вище перелічених факторів, до факторів глобального впливу слід віднести інвестиції в основний капітал, загальна сума витрат на інновації, прямі інвестиції в українську економіку, в тому числі з країн ЄС, а також співвідношення експортно-імпортних операцій у зовнішньоторговельної діяльності. За проведеними розрахунками, всі вони мають великий вплив на обсяги реалізованої продукції українського машинобудування. В той же час всі ці фактори відносять до факторів глобального впливу, які впливають на місце країни в глобальних інтеграційних процесах та системі міжнародного розподілу праці. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що розвиток машинобудівної галузі України знаходиться в прямій залежності від глобальних процесів. Саме машинобудування може стати однією з найбільш конкурентоспроможних галузей української економіки, за допомогою якої країна може успішно інтегруватися у світове господарство, але в той же час, саме ця галузь є найбільш вразливою в зовнішньому глобальному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдуцький І. П. Розвиток транснаціональних корпорацій (ТНК) та їхній вплив на економіку країн / І.П. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 53-57.
2. Ігнатюк А. Конкурентні стратегії компаній на глобальних галузевих ринках / А. Ігнатюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. -2014. – №1 (28). – С. 36-48.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
4. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
5. Ратленд П. Глобализация и посткоммунизм / П. Ратленд // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №4. – С. 15-18.
6. Транснациональные корпорации: Монография / под ред. проф. Зиновьева Ф. В. и Реутова В. Е. – Симферополь; Таврия, 2007. – 220 с.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.
8. Янковий О. Г., Яшкіна О. І. Прогнозування взаємопов'язаних показників соціально-економічного розвитку України / О. Г. Янковий, О. І. Яшкіна // Статистика України. – 2006. – №3. – С. 61-66.

Чукурна Елена Павловна

ОЦЕНКА ФАКТОРОВ ВЛИЯНИЯ НА РАЗВИТИЕ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Тематика статьи посвящена оценке и анализу факторов влияния на развитие машиностроительной отрасли Украины в условиях глобальных экономических процессов. Целью написания статьи является выявление и оценка факторов, которые определяют место машиностроительной отрасли Украины в глобальной экономике и влияют на ее развитие. При написании статьи были использованы экономико-статистические методы исследования, в частности, рассчитаны корреляционные зависимости между факторами влияния и оценена корреляция отдельных факторов на развитие украинского машиностроения. Результатом проведенного исследования явилось определение ряда наиболее влиятельных факторов, которые формируют зависимости в развитии промышленности и ее стратегической отрасли - машиностроения в условиях глобализации. К факторам, влияние которых было оценено на объемы реализованной продукции украинского машиностроения, были отнесены следующие: инвестиции в основной капитал; экспорт; импорт; вклад промышленности в ВВП; общий объем реализованной промышленной продукции; общая сумма расходов на инновации; среднемесячная заработная плата в промышленности; прямые инвестиции в украинскую экономику из ЕС.

Практическая значимость исследования заключается в возможности использовать корреляционные связи для определения тесноты влияния отдельных факторов на развитие машиностроительной отрасли. Использованный экономико-статический метод позволил определить факторы наибольшего влияния на украинское машиностроение в условиях глобализации. К этим факторам были отнесены: инвестиции в основной капитал, общая сумма расходов на инновации, прямые инвестиции в украинскую экономику, в том числе из стран

ЕС, а также соотношение экспортно-импортных операций во внешнеторговой деятельности. По результатам тесноты корреляционных связей, все они имеют значительное влияние на объемы реализованной продукции украинского машиностроения. В то же время все эти факторы относят к факторам глобального воздействия, которые влияют на место страны в глобальных интеграционных процессах и системе международного разделения труда. Проведенное исследование позволяет сделать вывод, что развитие машиностроительной отрасли Украины находится в прямой зависимости от глобальных процессов.

Научной новизной проведенного исследования является формирование методологических подходов к ранжированию факторов влияния на развитие машиностроительной отрасли Украины в условиях глобализационных процессов с помощью экономико-математического аппарата.

Ключевые слова: *глобализация, машиностроение, факторы глобализации, инвестиции, инновации, корреляция.*

Chukurna O.

EVALUATION FACTORS OF INFLUENCE ON DEVELOPMENT OF THE ENGINEERING INDUSTRY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

The article is devoted to the evaluation and analysis of the factors influencing the development of the engineering industry of Ukraine in the context of global economic processes. The purpose of writing this article is to identify and evaluate factors that determine the place of the engineering industry of Ukraine in the global economy and its impact on development. In writing the article was used economic and statistical methods, in particular, calculated correlations between influencing factors and the correlation of individual factors on the development of the Ukrainian engineering. The result of the study is to identify the most influential factors glad that form depending on the development of the industry and its strategic industry - machinery in the context of globalization. The factors which influence was assessed on the amount of sales engineering Ukrainian, were classified as follows: investments in fixed assets; export; imports; industry's contribution to GDP; The total volume of industrial production; total expenditure on innovation; the average monthly wage in industry; direct investment in the Ukrainian economy of the EU.

The practical significance of the study is the ability to use correlations to determine the closeness of the influence of individual factors on the development of the engineering industry. Used economic-static method allowed us to determine the factors most influence on Ukrainian engineering in the context of globalization. These factors included: investment in fixed assets, total spending on innovation, direct investment in the Ukrainian economy, including in the EU, as well as the ratio of export-import operations in foreign trade. According to the results of tightness correlations, they all have a significant impact on the volume of sales Ukrainian engineering. At the same time, all these factors relate to the global impact of factors that affect a country's global integration processes and the international division of labor. The study suggests that the development of the engineering industry of Ukraine is in direct proportion to the global processes.

Scientific novelty of the research is to develop methodological approaches to ranking factors influence the development of the engineering industry of Ukraine in the conditions of globalization processes using economic-mathematical apparatus.

Keywords*: globalization, engineering, forces of globalization, investment, innovation, correlation***.**

Одержано: 06.02.2015 р.

РОЗДІЛ ІІ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 339.1.003.13

Безпарточний Максим Григорович,
к.е.н., доц., доцент кафедри економіки підприємства,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ГОСПОДАРЮВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СПОЖИВЧОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Мета статті: здійснити дослідження формування конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України за допомогою моніторингу ринкових показників; запропонувати модель та механізми забезпечення ефективного формування конкурентного середовища. Методика дослідження: використано економіко-статистичні і графічні методи при оцінці показників господарської діяльності торговельних підприємств; методом узагальнення визначено ключові чинники формування конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України. Результати: з метою формування конкурентного середовища господарювання досліджено динаміку кількості торговельних підприємств в Україні, проведено оцінку обсягів гуртового та роздрібного товарообігу, визначено темпи зміни платоспроможного попиту споживачів та індекс споживчих цін, здійснено аналіз структури товарообігу та визначено питому вагу імпорту продукції, досліджено темп зростання курсу валютного курсу. Встановлено, що на формування конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України здійснює вплив ринкова інфраструктура та державне регулювання. Ринкова інфраструктура сприяє ефективному здійсненню торговельного процесу, якісному обслуговуванню та задоволенню потреб споживачів. Державне регулювання спрямовано на створення сприятливих умов щодо ефективного здійснення та розвитку господарської діяльності торговельних підприємств, дотримання антимонопольного законодавства, нормативно-законодавчих актів щодо ліцензування, сертифікації продукції, захисту прав споживачів. Акцентовано увагу на територіальній ознаці споживчого ринку, що за соціально-економічними та іншими показниками впливає на формування конкурентного середовища споживчого ринку. Наукова новизна: запропоновано модель конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України та механізми забезпечення ефективності. Практична значущість: використання результатів дослідження сприятиме ефективності функціонування та розвитку торговельних підприємств, інших суб'єктів інфраструктури споживчого ринку України, а також дозволить здійснювати моніторинг чинників впливу на формування конкурентного середовища, удосконалити окремі аспекти чинного законодавства щодо розвитку внутрішньої торгівлі.

Ключові слова: *торговельні підприємства, конкурентне середовище, споживчий ринок, інфраструктура, державне регулювання, споживач, платоспроможний попит.*

ВСТУП

Суб'єкти господарювання здійснюють власну діяльність на споживчому ринку, взаємодіючи між собою щодо купівлі-продажу продукції, надання послуг, задоволення потреб споживачів. Середовище господарювання споживчого ринку має формувати належні умови і забезпечити ефективне функціонування та подальший розвиток суб'єктів господарювання через відповідні механізми конкуренції та державне регулювання. Серед суб'єктів господарювання, що функціонують на споживчому ринку України, вагоме місце займають торговельні підприємства, які є посередниками між виробниками та споживачами, а також покликані задовольняти

потреби останніх у відповідних товарах і послугах.

У зв'язку із перманентним коливанням кон'юнктури споживчого ринку та нестабільністю господарювання торговельних підприємств, що супроводжується негативним впливом економічного стану країни, зниженням життєвого рівня населення, неефективним використанням ресурсного потенціалу суб'єктами господарювання тощо забезпечити конкурентоспроможність та стабільність функціонування елементів ринкового середовища досить складно.

Постановка проблеми. З метою дослідження конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств необхідним є здійснення моніторингу макроекономічних показників, ринкових індикаторів споживчого ринку та торговельної сфери, чинників забезпечення ефективного функціонування суб'єктів інфраструктури. За результатами досліджень необхідно запропонувати організаційно-економічні механізми формування сприятливого конкурентного середовища та забезпечення ефективних умов здійснення господарської діяльності суб'єктів споживчого ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі існують публікації, які присвячені дослідженню проблем забезпечення формування конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку, серед них чільне місце посідають роботи В. Горохова [1], І. Грищенко [2], Л. Дідківської [3], Т. Дяченко [4], О. Кавуна [5], А. Ковальова [6], І. Лазебної [7], М. Очеретної [8], Ю. Слободчикова [11], Т. Футало [12], І. Червиць [13] тощо. На наш погляд, з наукової точки зору залишаються малодослідженими проблеми щодо побудови ефективної моделі формування конкурентного середовища та обґрунтування механізмів забезпечення ефективного функціонування споживчого ринку України.

Мета статті (постановка завдання). Головною метою роботи є характеристика конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України з використанням методичного інструментарію оцінювання ринкових показників та обґрунтування напрямів забезпечення ефективності функціонування суб'єктів торговельної сфери.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Конкурентне середовище господарювання торговельних підприємств формується за рахунок низки чинників та економічно активних суб'єктів, які забезпечують ефективне функціонування елементів споживчого ринку та здійснення господарських процесів. Відповідно, у залежності від різних ознак та стану споживчого ринку, формується конкурентне середовище господарювання торговельних підприємств. Розглянемо такі ознаки та визначимо чинники, які формують конкурентне середовище споживчого ринку України та забезпечують ефективне функціонування торговельних підприємств на ньому.

Рівень конкуренції на споживчому ринку визначається кількістю суб'єктів господарювання, які функціонують на ньому. На споживчому ринку України присутні виробники продукції, торговельні підприємства (національні та іноземні) та суб'єкти інфраструктури. Необхідно зазначити, що середовище функціонування суб'єктів господарювання відзначається високою конкуренцією як з боку національних торговельних підприємств, так і провідних міжнародних торгових мереж. Кількість торговельних підприємств в Україні представлена на рис. 1.

Як свідчать дані рис. 1, динаміка кількості торговельних підприємств, які функціонують на споживчому ринку України має тенденцію до зменшення. У 2013 р. їх кількість становила 59,8 тис. од.

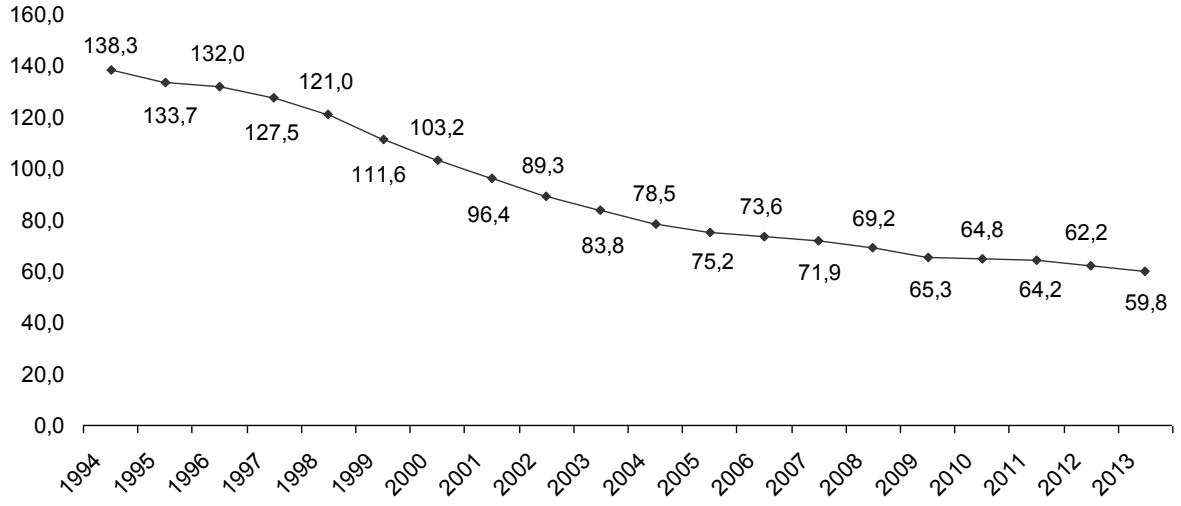

Рис. 1. Кількість торговельних підприємств в Україні, 1994-2013 рр., тис. од. [9]

На формування конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України здійснюють активний вплив ринкові елементи: попит, пропозиція, ціна. Необхідно зазначити, що місткість споживчого ринку, у більшості випадків, визначається обсягом діяльності торговельних підприємств.

На рис. 2. представлені дані щодо обсягів

гуртового і роздрібного товарообігу торговельних підприємств України.

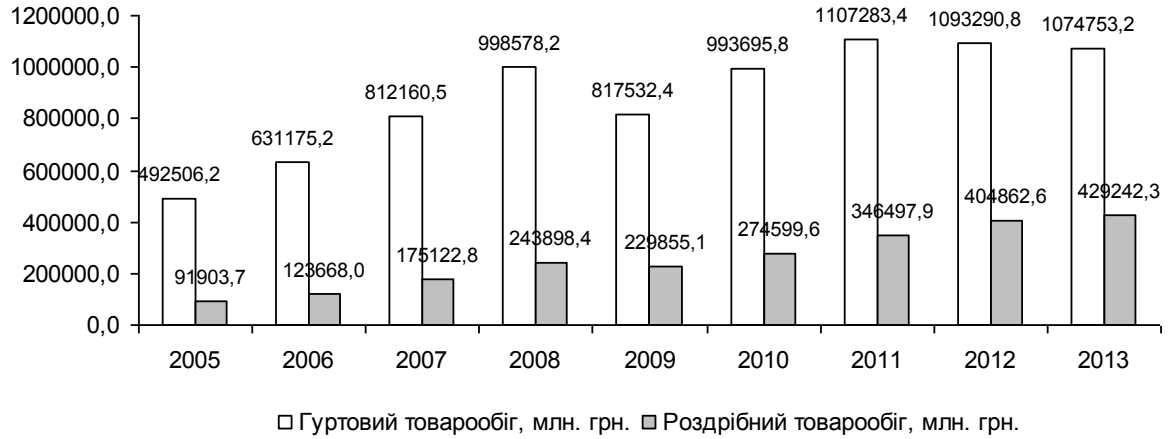

Рис. 2. Динаміка гуртового і роздрібного товарообігу торговельних підприємств України, 2005-2013 рр. [9]

Дані рис. 2 свідчать, що у 2013 р. обсяги гуртового і роздрібного товарообігу торговельних підприємств України зросли відповідно у 2,2 рази та 4,7 рази порівняно із 2005 р., а відносно 2012 р. гуртовий товарообіг зменшився на 1,7%, а роздрібний товарообіг збільшився на 6%. Найбільше зростання обсягів діяльності торговельних підприємств відбулося у 2007 р. порівняно із 2006 р., а найменше – у 2009 р. порівняно із 2008 р. Зміни в обсягах діяльності торговельних підприємств зумовили коливання кон'юнктури споживчого ринку України та конкурентного середовища.

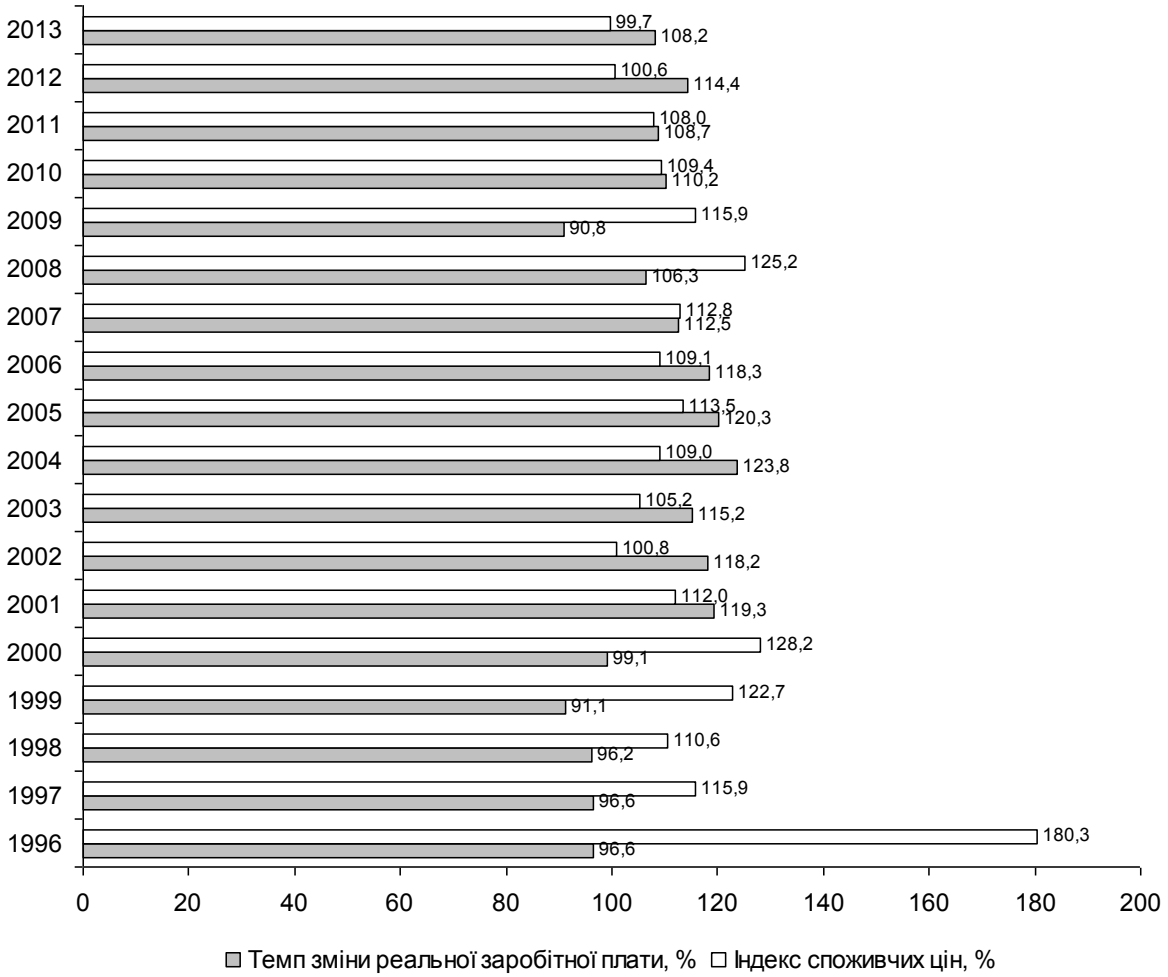

Рис. 3. Динаміка темпу зміни реальної заробітної плати та індексу споживчих цін в Україні, 1996-2013 рр. [9]

Важливе місце при формуванні конкурентного середовища займають такі чинники, як споживчий попит та рівень цін на товари. Необхідно також зазначити, що при дослідженні місткості товарного ринку, зокрема обсягів діяльності торговельних підприємств, доцільно визначити показники гуртового

та роздрібного товарообігу торговельних підприємств з урахуванням індексу споживчих цін на товари, оскільки саме він дозволяє визначити динаміку зміни показників у фізичній масі. Показники платоспроможного попиту (темп зміни реальної заробітної плати) та індекс цін на товари в Україні представлені на рис. 3.

Виходячи із наведених на рис. 3 даних, протягом досліджуваного періоду спостерігається наступна тенденція: з 1996 р. до 2001 р. рівень платоспроможного попиту споживачів знижувався, а ціни зростали; з 2001 р. до 2007 р. платоспроможний попит зростав більшими темпами, ніж ціни на товари; у 2009 р. порівняно із 2008 р. рівень платоспроможного попиту знизився, а ціни зросли; у 2013 р. порівняно із 2012 р. платоспроможний попит зріс, а ціни знизилися. Такі тенденції зумовлювали зміну конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України, що відображалося на обсягах товарообігу, витратах та прибутках.

На нашу думку, на формування конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств впливає товарна структура товарообігу, оскільки, відповідно до потреб споживача, визначається пропозиція продукції на споживчому ринку України. Питома вага продукції продовольчої та непродовольчої групи товарів у структурі гуртового і роздрібного товарообігу торговельних підприємств України представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Структура гуртового і роздрібного товарообігу торговельних підприємств України, 2005-2013 рр. [9]

Роки:	Гуртовий товарообіг:		Роздрібний товарообіг:	
	частка продовольчої групи товарів, %	частка непродовольчої групи товарів, %	частка продовольчої групи товарів, %	частка непродовольчої групи товарів, %
2005	16,1	83,9	41,6	58,4
2006	16,4	83,6	38,2	61,8
2007	16,2	83,8	35,3	64,7
2008	15,5	84,5	34,4	65,6
2009	20,6	79,4	40,0	60,0
2010	19,5	80,5	39,5	60,5
2011	17,6	82,4	38,9	61,1
2012	19,7	80,3	40,2	59,8
2013	18,6	81,4	41,1	58,9

Як свідчать дані таблиці 1, протягом досліджуваного періоду спостерігається перевищення частки непродовольчої групи товарів над продовольчою, як у структурі гуртового, так і роздрібного товарообігу. За 2012-2013 рр. у структурі гуртового товарообігу має місце зниження питомої ваги продовольчої групи товарів та зростання непродовольчої; протилежна тенденція спостерігається у структурі роздрібного товарообігу.

Враховуючи товарну пропозицію торговельних підприємств, необхідно відзначити, що як у структурі гуртового, так і роздрібного товарообігу, а також продовольчій і непродовольчій групі товарів має місце імпортна продукція, причому більша частка переважає у непродовольчій групі товарів (рис. 4).

Дані рис. 4 свідчать, що протягом досліджуваного періоду зросла частка імпортної продукції продовольчої групи товарів з 9,1 % у 2005 р. до 14,5 % у 2013 р. та непродовольчої групи товарів з 42,4 % до 61,0 % за аналогічний період.

Крім того, за нашим переконанням, значний вплив на пропозицію імпортних товарів здійснив валютний курс, який з 2005 р. до 2014 р. зріс у 3,1 рази [10].

На забезпечення товарної пропозиції споживчого ринку України значний вплив здійснює система маркетингу торговельних підприємств. При формуванні конкурентного середовища господарювання система маркетингу сприяє забезпеченню стабільних обсягів збуту продукції, реалізації політики гнучкого ціноутворення, здійсненню сегментування, налагодження комунікаційних зв'язків із елементами споживчого ринку тощо.

Важливим елементом споживчого ринку є його інфраструктура, яка здійснює безпосередній вплив на формування конкурентного середовища і представлена різними суб'єктами господарювання, які функціонують у тісному взаємозв'язку із торговельними підприємствами та забезпечують необхідними видами ресурсів, сприяють організації торговельного процесу та якісному обслуговуванню споживачів.

Формування конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України регулюється відповідними нормативно-законодавчими документами, які спрямовані на організацію торгівлі, отримання ліцензій, сертифікацію продукції, захист прав споживачів, формування цін, дотримання антимонопольного законодавства тощо.

При формуванні конкурентного середовища необхідно акцентувати увагу на територіальну ознаку, яка характеризує споживчий ринок з огляду на загальний (національний або внутрішній) та локальний (обласний або регіональний). На наш погляд, це має важливе значення, оскільки споживчий ринок може розглядатися на рівні окремої області України, яка може відрізнятися від інших за соціально-економічними показниками, наявністю відповідних

ресурсів, можливостей щодо розвитку та використання специфічних умов (наближеність до кордонів інших країн, що сприяє розвитку торгівлі або використання спеціальних митних режимів тощо), кількості суб'єктів господарювання та ін. Відповідно, за територіальною ознакою буде відрізнятися рівень конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств.

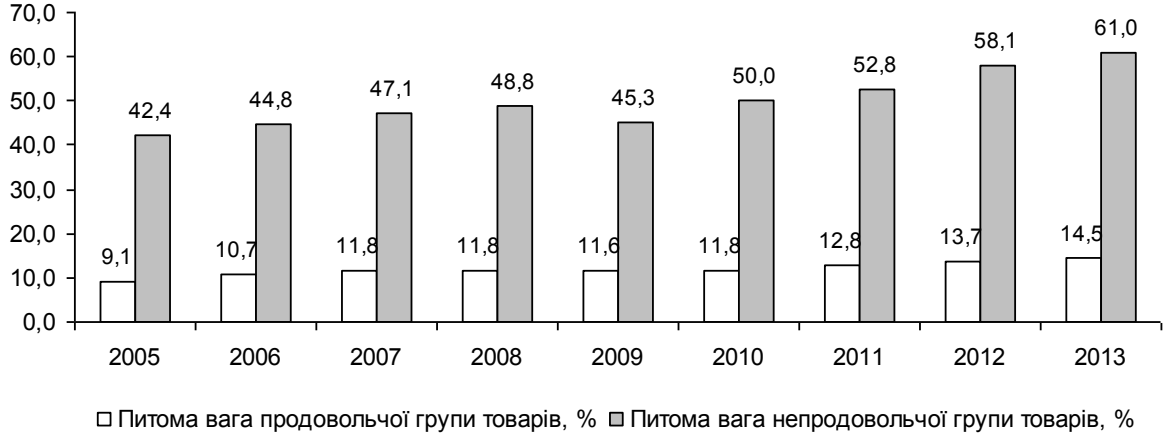

Рис. 4. Питома вага імпортної продукції продовольчої і непродовольчої груп товарів, що були реалізовані торговельними підприємствами України, 2005-2013 рр. [9]

Проведені нами дослідження, дозволили сформувати модель конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України, яка представлена на рис. 5.

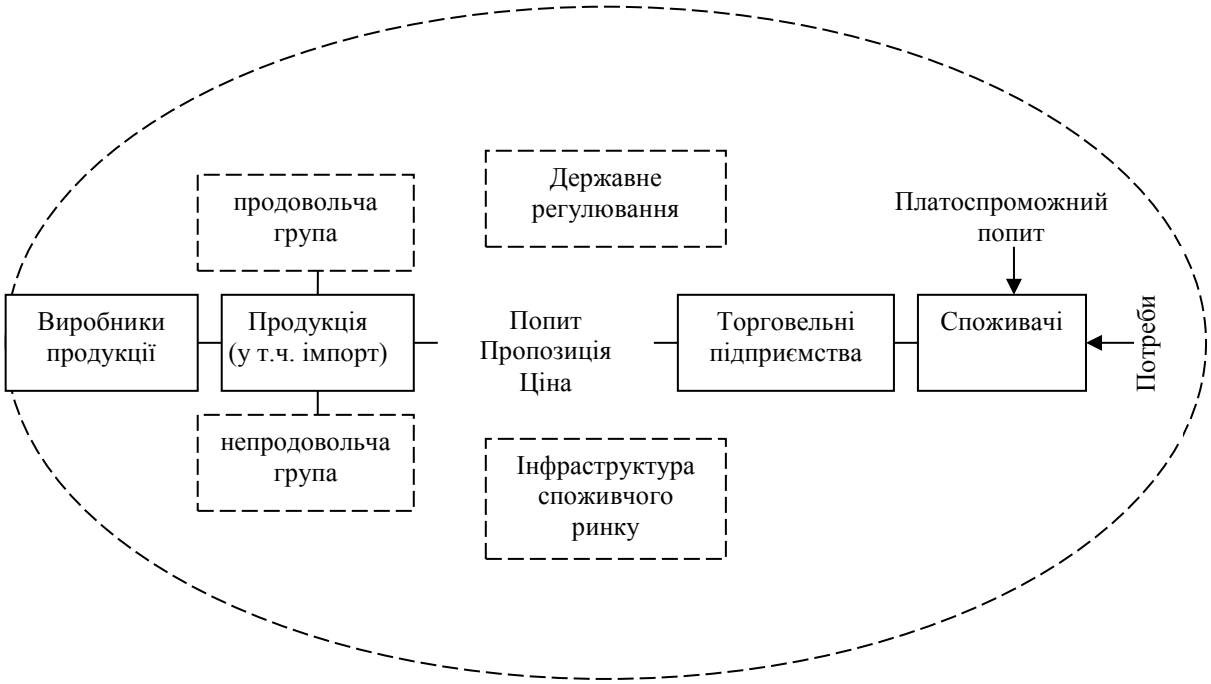

Рис. 5. Модель конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України [запропоновано автором]

Інформація рис. 5 свідчить, що пропонована модель конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України характеризується наявністю суб'єктів діяльності (виробників та посередників); споживачів, які задовольняють власні потреби у продукції за відповідним рівнем платоспроможного попиту; попиту, пропозиції і ціни, які склалися на споживчому ринку; інфраструктури споживчого ринку, суб'єкти якої сприяють ефективному функціонуванню та розвитку торговельних підприємств; системи державного регулювання суб'єктів господарювання.

З метою забезпечення ефективного формування конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України нами запропоновано наступні механізми: економічні – проявляються у ринкових важелях спроможності задоволення попиту суб'єктами господарювання та оптимального формування товарних ресурсів за відповідною системою

ціноутворення; соціальні – характеризуються сегментацією споживачів за їх рівнем платоспроможного попиту та можливістю його підвищення; фінансові – обумовлені наявністю достатнього рівня капіталу торговельних підприємств та суб'єктів інфраструктури споживчого ринку, а також можливістю залучення зовнішніх фінансових ресурсів; інституційні – проявляються у створенні належних умов здійснення ефективної господарської діяльності на споживчому ринку та розробки програм розвитку внутрішньої торгівлі відповідними органами державного управління тощо.

У разі реалізації запропонованих механізмів може бути забезпечено ефективне функціонування торговельних підприємств та інших господарюючих суб'єктів на споживчому ринку України та покращення умов конкурентного середовища.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Формування конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України досягається шляхом ефективної взаємодії ринкових чинників та можливостей господарюючих суб'єктів, що спрямовано на задоволення потреб споживачів. Проведені дослідження показали, що на формування конкурентного середовища споживчого ринку впливає попит, пропозиція та ціни, кількість господарюючих суб'єктів та інфраструктура, товарна структура продукції, обсяг імпорту, система маркетингу та державне регулювання. Запропонована модель конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України дозволила визначити місце кожного елементу та встановити зв'язки між ними щодо забезпечення ефективності функціонування кожного з них та задоволення потреб споживачів. З метою забезпечення ефективного формування конкурентного середовища господарювання торговельних підприємств на споживчому ринку України запропоновано економічні, соціальні, фінансові та інституційні механізми, реалізація яких сприятиме розвитку господарюючих суб'єктів. Перспективами подальших наукових розвідок у даному напрямі є обгрунтування стратегій розвитку торговельних підприємств на споживчому ринку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горохова В. С. Формування конкурентного середовища в економіці України / В. С. Горохова // Держава та регіони. – 2010. – № 1. – С. 81-90.
2. Грищенко І. Формування конкурентного середовища на ринку послуг України / І. Грищенко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 5. – С. 163-167.
3. Дідківська Л. Сучасний розвиток конкурентного середовища ринку споживчих товарів України / Л. Дідківська // Банківська справа. – 2009. – № 2. – С. 48-67.
4. Дяченко Т. А. Теоретико-методичні засади оцінки конкурентного середовища та конкурентної позиції підприємства на ринку / Т. А. Дяченко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 4. – С. 203-208.
5. Кавун О. О. Організаційні засади формування підприємницьких об'єднань у конкурентному середовищі роздрібної торгівлі / О. О. Кавун // Актуальні Проблеми Економіки. – 2011. – № 6. – С. 101-106.
6. Ковальов А. І. Проблеми кон'юнктурних досліджень ринків товарів та послуг в Україні: монографія / А. І Ковальов. – Одеса: Атлант, 2010. – 266 с.
7. Лазебна І. Формування конкурентного середовища у роздрібній торгівлі / І. Лазебна // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. – № 2. – С. 26-37.
8. Очеретна М. Оцінка стану конкурентного середовища в Україні за даними міжнародних рейтингів / М. Очеретна // Журнал європейської економіки. – 2013. – № 4. – С. 484-506.
9. Офіційний сайт Державного Комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua.
11. Слободчикова Ю. В. Теоретичні аспекти формування конкурентного середовища / Ю. В. Слободчикова // Держава та регіони. – 2009. – № 6. – С. 200-204.
12. Футало Т. В. Регіональний аспект територіальної оцінки інтенсивності конкурентного середовища у роздрібній торгівлі / Т. В. Футало // Регіональна економіка. – 2009. – № 2. – С. 206-213.
13. Червиць І. Конкурентне середовище в економіці України: еволюція, чинники та сучасні тенденції / І. Червиць // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 12. – С. 27-33.

Безпарточный Максим Григорьевич

ФОРМИРОВАНИЕ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ПОТРЕБИТЕЛЬСКОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ

Цель статьи: исследовать формирования конкурентной среды хозяйствования торговых предприятий на потребительском рынке Украины с помощью мониторинга рыночных показателей; предложить модель и механизмы обеспечения эффективного формирования конкурентной среды. Методика исследования: использованы экономико-статистические и графические методы при оценке показателей хозяйственной деятельности торговых предприятий; методом обобщения определены ключевые факторы формирования

конкурентной среды хозяйствования торговых предприятий на потребительском рынке Украины. Результаты: с целью формирования конкурентной среды хозяйствования исследована динамика количества торговых предприятий в Украине, проведена оценка объемов оптового и розничного товарооборота, определены темпы изменения платежеспособного спроса потребителей и индекс потребительских цен, осуществлен анализ структуры товарооборота и определен удельный вес импорта продукции, исследован темп роста курса валютного курса. Установлено, что на формирование конкурентной среды хозяйствования торговых предприятий на потребительском рынке Украины оказывает влияние рыночная инфраструктура и государственное регулирование. Рыночная инфраструктура способствует эффективному осуществлению торгового процесса, качественному обслуживанию и удовлетворению потребностей потребителей. Государственное регулирование направлено на создание благоприятных условий для эффективного осуществления и развития хозяйственной деятельности торговых предприятий, соблюдения антимонопольного законодательства, нормативно-законодательных актов по лицензированию, сертификации продукции, защиты прав потребителей. Акцентировано внимание на территориальный признак потребительского рынка, который по социально-экономическим и другим показателям влияет на формирование конкурентной среды потребительского рынка. Научная новизна: предложена модель конкурентной среды хозяйствования торговых предприятий на потребительском рынке Украины и механизмы обеспечения эффективности. Практическая значимость: использование результатов исследования будет способствовать эффективному функционированию и развитию торговых предприятий, других субъектов инфраструктуры потребительского рынка Украины, а также позволит осуществлять мониторинг факторов влияния на формирование конкурентной среды, усовершенствовать отдельные аспекты действующего законодательства по развитию внутренней торговли.

Ключевые слова: *торговые предприятия, конкурентная среда, потребительский рынок, инфраструктура, государственное регулирование, потребитель, платежеспособный спрос.*

Bezpartochnyi M.

THE FORMATION OF THE COMPETITIVE ENVIRONMENT OF TRADE ENTERPRISES ECONOMIC ACTIVITY IN THE CONSUMER MARKET OF UKRAINE

The aim of the article is to explore the formation of the competitive environment of trade enterprises economic activity in the consumer market of Ukraine by monitoring market performance; to suggest models and mechanisms to ensure the effective formation of competitive environment. The methods of research: economic, statistical and graphical methods have been used in the evaluation of indicators of trade enterprises economic activities; key factors shaping the competitive environment of managing trade enterprises in the consumer market of Ukraine have been identified with the help of the method of generalization. Results: in order to create a competitive environment the dynamics of the number of trade enterprises in Ukraine has been studied, the volume of wholesale and retail turnover has been estimated, the rate of change in effective demand of consumers and the consumer price index have been determined, the trade structure has been analyzed and the proportion of imported products has been determined, the growth rate of the course of exchange rate has been investigated. It has been found that market infrastructure and government regulation affect the formation of the competitive environment of managing trade enterprises in the consumer market of Ukraine. Market infrastructure contributes to the effective implementation of the sales process, quality service and customer satisfaction. State regulation is aimed at creating favorable conditions for the effective implementation and development of the economic activity of trade enterprises, compliance with antitrust, regulatory and legislative acts on licensing, certification of products, consumer protection. Special attention has been paid to the territorial basis of the consumer market, which in social and economic and other factors affects the formation of the competitive environment of the consumer market. Scientific novelty: the model of the competitive environment for trade enterprises economic activity in the consumer market of Ukraine and the mechanisms to ensure its effectiveness have been suggested. Practical significance: the use of research results will contribute to the effective functioning and development of trade enterprises, other subjects of infrastructure of the consumer market in Ukraine, and will allow to monitor the factors influencing the formation of the competitive environment, to improve some aspects of current legislation on the development of national trade.

Keywords*: trade enterprises, competitive environment, consumer market, infrastructure, government regulation, consumer, effective demand.*

Одержано 16.02.2015 р.

УДК 338.439.5 (477)

Березін Олександр Вікторович,
д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки підприємства,
ВНЗ УКООПСПІЛКИ «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ГОСПОДАРСЬКИЙ МЕХАНІЗМ ПІДПРИЄМСТВ АПК: СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Мета статті – дослідження складових господарського механізму та обґрунтування стратегічних аспектів формування конкурентоспроможності підприємств АПК. Використано системний підхід до аналізу сучасної аграрно-виробничої сфери як економічної системи, де забезпечується збалансування складових продовольчого ринку – попиту і пропозиції, що відбувається у саморегульованих структурах – підприємствах АПК. Методом узагальнення зроблено висновок, що такі процеси набувають дедалі більшої ваги і щодо вирішення проблеми формування теоретичних засад функціонування господарського механізму та товаропросування аграрної продукції, адже агропродовольчий ринок, на якому представлені підприємства АПК, стрімко набуває форми організації суспільного виробництва, про що недостатньо наголошується в економічній літературі. Методом порівнянь дійшли висновку, що дії будь-якого суб'єкту господарювання не матимуть позитивного результату, якщо будуть обмежені лише звичайним реагуванням на зміни зовнішнього середовища, без застосування інноваційних підходів до власної поведінки на споживчому ринку, адже підприємства АПК функціонують у межах кожного регіону держави, зумовлюють відповідні економічні зв'язки між ними та створюють єдину загальнодержавну систему. Крім того, проблеми техніко-технологічного забезпечення підприємств АПК зумовлюють необхідність вирішення і соціальних проблем. Визначено, що оптимізація усіх складових господарського механізму підприємств АПК є важливим підґрунтям формування їхньої сталої конкурентоспроможності. Доведено, що розвиток підприємств АПК в умовах конкуренції та її подальшого посилення зумовлює необхідність формування їх конкурентоспроможності, запропоновано відповідну побудову господарського механізму. Практична значущість: забезпечення конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції стає одним із визначальних чинників формування демократичного державотворення, ключовим стратегічним напрямом державної політики. Досягнення конкурентоспроможності підприємств АПК та розвитку агропродовольчого виробництва забезпечить вирішення проблеми створення благоустрою сільських територій та зростання добробуту працівників сільськогосподарської сфери.

Ключові слова: *господарський механізм; конкурентоспроможність; підприємства АПК; продовольчий ринок; сільські території.*

ВСТУП

Формування конкурентоспроможності підприємств АПК потребує надійного господарського механізму. Забезпечення національного споживчого ринку сільськогосподарською продукцією власного виробництва стає одним із визначальних чинників формування демократичного державотворення, ключовим стратегічним напрямом державної політики України. Крім того, досягнення конкурентоспроможності підприємств АПК забезпечить вирішення проблеми створення благоустрою сільських територій та зростання добробуту працівників сільськогосподарської сфери.

Постановка проблеми. Глибокі соціально-економічні перетворення, які нині здійснюються у сільському господарстві України, спрямовані на розвиток підприємств АПК в умовах конкуренції та її подальшого посилення. Такі тенденції зумовлюють необхідність формування конкурентоспроможності, відповідної побудови господарського механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами розвитку підприємств АПК, формування їх господарського механізму, продовольчого забезпечення національного споживчого ринку переймалися фахівці-науковці як у країнах світу, так і в Україні. Серед українських дослідників згаданих проблем варто згадати Бойка В. І., Крисального О. В., Рабштину В. М., Ткаченко В. Г., Завадського Й. С., Кириленко І. Г., Микитюка В. М., Скидана О. В. та ін. Позитивно оцінюючи результати досліджень у вирішенні низки проблем становлення і розвитку господарського механізму підприємств АПК, їх ресурсного забезпечення, організаційного оформлення, формування ефективних систем управління господарською діяльністю, ощадливого ресурсовикористання, врахування екологічних чинників, слід водночас вказати на недостатньо комплексний характер вивчення проблеми оптимізації господарського механізму та забезпечення конкурентоспроможності продукції підприємств АПК. Наявні публікації українських дослідників висвітлюють переважно фрагментарні аспекти господарської діяльності суб'єктів аграрної сфери. Дослідження проблеми оптимізації функціонування господарського механізму аграрних підприємств здійснюється здебільшого без достатнього врахування теоретичних здобутків і практичного досвіду низки зарубіжних країн, більшість з них залишається на рівні формування концептуальних засад й узагальнення інструментарію щодо шляхів вирішення існуючих проблем.

Мети статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження складових господарського механізму та обґрунтування стратегічних аспектів

формування конкурентоспроможності підприємств АПК. У зв'язку з цим, завдання полягає в обґрунтуванні ролі господарського механізму підприємств АПК у формуванні конкурентоспроможності їхньої продукції за умови використання сучасних методів управління відтворювальним процесом, дотримання вимог об'єктивних економічних законів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У кожній економічній системі господарський механізм формується у процесі взаємодії її складових елементів, насамперед, продуктивних сил та відносин економічної власності за дотримання оптимального поєднання державного регулювання і ринкових важелів саморегулювання економіки.

Отже, господарський механізм здійснює регулювання діяльності усіх суб'єктів та їх економічних відносин, забезпечує організацію виробництва, розподілу і споживання необхідних ресурсів, створює умови мотивації персоналу та формування конкурентоспроможності підприємств АПК, виступає важливим засобом подальшого розвитку національного продовольчого ринку [1].

Сучасна аграрно-виробнича сфера нами розглядається як економічна система, де забезпечується збалансування складових продовольчого ринку – попиту і пропозиції, що відбувається у саморегульованих структурах – підприємствах АПК.

У становленні та розвитку національного продовольчого ринку особливе місце посідає формування конкурентоспроможності підприємств АПК, яке ґрунтується на прискореному розвитку й забезпеченні ефективності агропромислового виробництва [2]. Забезпечення конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції стає одним із визначальних чинників формування демократичного державотворення, ключовим стратегічним напрямом державної політики, важливою умовою вступу України до Європейського Союзу.

У формуванні конкурентоспроможності підприємств АПК важливого значення набуває створення і розвиток інфраструктури агропродовольчого ринку.

Господарський механізм підприємств АПК ми розглядаємо як сукупність взаємопов'язаних елементів, що поєднують законодавче забезпечення виробництва та переробки сільськогосподарської продукції і сировини, комбінування способів організації власної діяльності як саморегульованої системи, адаптації пропозиції до існуючого попиту, розподілу ресурсів, взаємодії з покупцями продукції, регулювання обсягів та структури інвестицій, обґрунтування стратегії інноваційного розвитку та забезпечення пріоритету споживача [3].

При дослідженні теоретичних засад функціонування господарського механізму та товаропросування аграрної продукції ми прийшли до висновку, що агропродовольчий ринок, на якому представлені підприємства АПК, дедалі ширше набуває форми організації суспільного виробництва, про що недостатньо наголошується в економічній літературі.

Зауважимо, що інтеграція сільськогосподарської галузі України у світовий економічний простір можлива через активізацію зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК, що потребує реалізації комплексу відповідних умов. Це, зокрема, вигідне географічне розташування України на європейському континенті, сприятливий для вирощування сільськогосподарської продукції кліматичний потенціал; наявність родючих земель, що дає змогу не лише забезпечити повністю потреби національного продовольчого ринку, але й експортувати продовольство.

Варто зупинитися на думці, що обґрунтування підприємствами АПК стратегії забезпечення конкурентоспроможності поєднує комплекс заходів, спрямованих на системне та ефективне вирішення проблем не лише розвитку власного виробництва, зовнішньої торгівлі продукцією сільського господарства, зберігання та переробки продуктів харчування, але й справедливого їх розподілу, благоустрою та вирішення інших соціальних проблем розвитку сільських територій, де такі суб'єкти функціонують.

Формування конкурентоспроможності підприємств АПК має передбачати відповідну структуру витрат, у складі яких з боку держави варто передбачати фінансування програм розвитку сільського господарства, утримання управлінських формувань, заходів щодо оптимізації землеустрою та землекористування. Варто запозичити досвід країн-членів СОТ щодо підтримки за кошти бюджету спрямування спеціальних субсидій виробникам продукції рослинництва і тваринництва.

За рахунок реалізації державних програм розвитку аграрного виробництва слід очікувати інтенсифікації та збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва шляхом оптимізації технічного оснащення сільськогосподарського виробництва, що передбачає перехід до інноваційних систем землеробства, які послаблюють від'ємний вплив несприятливих погодних умов; впровадження інтенсивних ресурсо- та енергоощадних технологій; створення та впровадження нових сортів і гібридів культур; використання біологічних методів та технологій боротьби з бур'янами та хворобами рослин; підвищення генетичного потенціалу продуктивності тварин та птиці на основі використання досягнень української та світової селекції тощо.

Досягнення конкурентоспроможності підприємств АПК та розвитку агропродовольчого виробництва забезпечить вирішення проблеми створення благоустрою сільських територій та зростання добробуту працівників сільськогосподарської сфери [4-6].

З метою збереження незалежності та забезпечення економічної (а у її межах – продовольчої) безпеки держави функціонування підприємств АПК

потребує перетворення у стратегічний пріоритет державної соціально-економічної політики, що забезпечить поступове зростання і національної економіки у цілому.

Підприємства агропромислового комплексу, залучені до процесу виробництва сільськогосподарської продукції та сировини, отримання продовольства, його доведення до кінцевих споживачів, функціонують у межах кожного регіону держави, зумовлюють відповідні економічні зв'язки між ними та створюють єдину загальнодержавну систему. Крім того, проблеми техніко-технологічного забезпечення підприємств АПК зумовлюють необхідність вирішення і соціальних проблем [7-9].

З огляду на це, зазначимо, що виробництво продовольства формує вагому частку сукупного суспільного споживання, тому певна частина прогнозованого зростання доходів населення має забезпечуватися збільшенням виробництва національних продуктів харчування. В агроекономічному розвитку регіонів, їх сільських поселень, найбільш гостро проявляються соціальні проблеми українського суспільства.

Отже, перетворення підприємств АПК у пріоритет національного економічного зростання, забезпечення їх конкурентоспроможності дозволить вирішити низку проблем перспективного соціально-економічного розвитку країни, а саме: насичення національного продовольчого ринку власними товарними ресурсами шляхом максимального використання агроекономічного потенціалу регіонів (у першу чергу, сировинної бази); оптимізації імпорту сільськогосподарської сировини та її наступної переробки на національних підприємствах; забезпечення продовольчої незалежності країни за основними, традиційними для України, продуктами харчування; модернізації галузей агропромислового комплексу; створення нових робочих місць; підвищення оплати та оптимізації умов праці; зростання доходів територіальних бюджетів тощо.

Підприємства АПК України мають потужний потенціал економічного росту, що відбиватиметься і на рівні конкурентоспроможності.

Важливе місце у царині забезпечення конкурентоспроможності підприємств АПК посідають процеси глобалізації світової економіки, які позбавляють національні ринки природних кордонів. Такі процеси помітні і в Україні у сфері агропродовольчого ринку, вони спроможні запропонувати українському споживачеві нові види продуктів та послуг, виробництво яких потребує не лише значних інвестицій, але й ґрунтовних наукових досліджень.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ми дійшли висновку, що оптимізація усіх складових господарського механізму підприємств АПК є важливим підґрунтям формування їхньої сталої конкурентоспроможності. Перспективи подальших наукових розвідок потребують дослідження процесів формування ефективних організаційно-економічних відносин між суб'єктами національного агропродовольчого ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дудар Т. Г. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: монографія / Т. Г. Дудар, В. Т. Дудар. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.

2. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери / О. М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.

3. Маренич Т. Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): монографія / Т. Г. Маренич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – С. 134-135.

4. Донець Л. І. Регулювання діяльності місцевих ринків: проблеми та шляхи їх вирішення: монографія / Л. І. Донець, В. В.Чмаріна. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – 152 с.

5. Лупенко Ю. О. Інвестиційний розвиток сільського господарства Київської області / [Ю. О. Лупенко, М. І. Кісіль, М. Ю. Кожем'якіна та ін.]; за ред. М. І. Кісіля. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 86 с.

6. Лупенко Ю. О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.

7. Саблук П. Т. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві / П. Т. Саблук, М. Ю. Коденська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 46 с.

8. Вишневська О. М. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: соціально-економічні та екологічні аспекти: монографія / О. М. Вишневська. – Миколаїв: ТОВ «Дизайн і поліграфія», 2011. – 487 с.

9. Березина Л. М. Альтернативы решения проблем субъектов аграрной сферы Украины: теория и хозяйственная практика / Л. М. Березина // Актуальные проблемы современного менеджмента и публичного управления: зарубежный опыт и российская практика // Труды международной научно-практической конференции (28-30 октября 2014 г., г. Ростов-на-Дону). – Ростов-на-Дону: Редакционно-издательский центр ЮРИУ РАНХиГС, 2014. – С. 109-115.

Березин Александр Викторович

ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ МЕХАНИЗМ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК: СТРАТЕГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Цель статьи – исследование составляющих хозяйственного механизма и обоснование стратегических аспектов формирования конкурентоспособности предприятий АПК. Использован системный подход к анализу

современной аграрно-производственной сферы как экономической системы, где обеспечивается сбалансирование составляющих продовольственного рынка – спроса и предложения происходит в саморегулируемых структурах - предприятиях АПК. Методом обобщения сделан вывод, что такие процессы приобретают все больший вес и по решению проблемы формирования теоретических основ функционирования хозяйственного механизма и товародвижения аграрной продукции, ведь агропродовольственный рынок, на котором представлены предприятия АПК, стремительно приобретает форму организации общественного производства, о чем недостаточно отмечается в экономической литературе. Методом сравнений пришли к выводу, что действия любого субъекта хозяйствования без положительного результата, если будут ограничены лишь обычным реагированием на изменения внешней среды, без применения инновационных подходов к собственному поведению на потребительском рынке, ведь предприятия АПК работают в каждом регионе государства, обусловливают соответствующие экономические связи между ними и создают единую общегосударственную систему. Кроме того, проблемы технико-технологического обеспечения предприятий АПК обусловливают необходимость решения и социальных проблем. Определено, что оптимизация всех составляющих хозяйственного механизма предприятий АПК является важной основой формирования их постоянной конкурентоспособности. Доказано, что развитие предприятий АПК в условиях конкуренции и дальнейшего усиления вызывает необходимость формирования их конкурентоспособности, предложено соответствующее построение хозяйственного механизма. Практическая значимость: обеспечение конкурентоспособного производства сельскохозяйственной продукции становится одним из определяющих факторов формирования демократического государства, ключевым стратегическим направлением государственной политики. Достижение конкурентоспособности предприятий АПК и развития агропродовольственного производства обеспечит решение проблемы создания благоустройства сельских территорий и повышение благосостояния сотрудников сельскохозяйственной сферы.

Ключевые слова: *хозяйственный механизм; конкурентоспособность; предприятия АПК; продовольственный рынок; сельские территории.*

Berezin A.

ECONOMIC MECHANISM AGRIBUSINESS COMPANIES: STRATEGIC ASPECTS OF COMPETITIVENESS

The aim of the article is to research components of the economic mechanism and justify strategic aspects of formation of agricultural enterprises competitiveness . A systematic approach has been used to the analysis of modern agro industrial sphere as an economic system where the balance is provided by the components of the food market - supply and demand which takes place in the self-regulating structures - agricultural enterprises. The method of generalization has been used to conclude that such processes are gaining more importance concerning the theoretical foundations of the functioning of economic mechanism formation and distribution of agricultural products, because agro-food market, which represents the agribusiness companies, swiftly takes the form of social production organization and this is not highlighted well enough in the economic literature. It has been concluded with the help of method of comparison that the actions of any business entity will not have any positive result if they are limited by the usual response to changes in the environment without the use of innovative approaches to their own behavior in the consumer market because agribusiness companies operating in each region of the state determine the appropriate economic ties between them and create a single national system. In addition the problems of technical and technological support of agribusiness necessitate solving of social problems. It has been determined that the optimization of all components of the economic mechanism of agricultural enterprises is an important bases for the formation of their continuing competitiveness. It has been proved that the development of agricultural enterprises in a competitive environment calls for the formation of their competitiveness and the appropriate economic mechanism has been suggested. Practical significance: ensuring competitive agricultural production becomes one of the determining factors in the formation of a democratic state, a key strategic focus of public policy. Achieving competitiveness of agricultural enterprises and the development of agro-food production will provide a solution to the problem of improvement of rural areas and improving the welfare of employees of the agricultural sector.

Keywords: *economic mechanism; competitiveness; agribusiness; food market; rural areas.*

Одержано 13.02.2015 р.

УДК 338.436

Березіна Людмила Михайлівна,
д.е.н., проф., професор кафедри економіки підприємства,
Полтавська державна аграрна академія

АЛЬТЕРНАТИВНІСТЬ У СТРАТЕГІЧНОМУ ВИБОРІ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Мета статті – обґрунтування стратегічних альтернатив підприємств АПК. Методом узагальнення систематизовано підходи щодо формування раціональної основи визначення стратегічних альтернатив розвитку підприємств АПК. Визначення стратегічних проблем та ступеня їх важливості для підприємств АПК є складовими єдиного аналітичного процесу у системі стратегічного планування. Стратегічні альтернативи підприємства розглядаються як комплекс стратегій, які спрямовані на досягнення цілей, але надають різні можливості та характеризуються різними витратами і результатами. У межах обраної базової стратегії можливі кілька напрямів розвитку, які і називають стратегічними альтернативами. Використано системний підхід до аналізу оцінки взаємодії підприємств АПК і оточуючого середовища. Методом узагальнення зроблено висновок, що результати діагностики стану підприємств АПК у конкурентному середовищі мають використовуватися у процесі визначення можливих стратегій їх розвитку, а для підвищення обґрунтованості визначення стратегічних альтернатив розвитку підприємств АПК та виявлення можливостей їх впливу на зовнішнє оточення як підставу доцільно використовувати кількісну оцінку взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем. Методом порівнянь дійшли висновку, що стратегічні альтернативи підприємства – це комплекс стратегій, які спрямовані на досягнення цілей, але надають різні можливості та характеризуються різними витратами і результатами. У межах обраної базової стратегії можливі кілька напрямів розвитку, які і називають стратегічними альтернативами. Перед тим, як обирати стратегію діяльності, власникам (керівникам) підприємств АПК варто сформувати певну сукупність альтернативних стратегій. Визначено, що використання запропонованого методичного підходу до формування комплексу стратегічних альтернатив розвитку підприємств АПК сприятиме підвищенню обґрунтованості вибору певних варіантів стратегій та можливості формування упереджувальних стратегічних заходів. Доведено, що подальше функціонування підприємств АПК на національному споживчому ринку в умовах подальшого посилення конкуренції зумовлює необхідність використання низки методичних підходів з метою формування комплексу стратегічних альтернатив їх розвитку. Практична значущість: використання запропонованого методичного підходу до формування комплексу стратегічних альтернатив розвитку підприємства АПК сприятиме підвищенню обґрунтованості вибору певних варіантів стратегій та можливості формування упереджувальних стратегічних заходів.

Ключові слова: *альтернативи розвитку; зовнішнє середовище; конкурентоспроможність; підприємства АПК; стратегія.*

ВСТУП

Підприємства АПК забезпечують потреби національного споживчого ринку сільськогосподарською продукцією, сировиною та готовими до споживання продуктами харчування. Функціонування підприємств АПК у конкурентному середовищі потребує визначення альтернативних варіантів можливих стратегій їх розвитку.

Постановка проблеми. Формування комплексу стратегічних альтернатив розвитку підприємств АПК потребує обґрунтованості вибору певних варіантів таких стратегій та можливості формування упереджувальних заходів як конкурентних переваг суб'єктів ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі напрями дослідження господарської діяльності підприємств АПК, механізму забезпечення їх конкурентоздатності, формування ресурсного забезпечення національного споживчого ринку знайшли відображення у наукових публікаціях низки українських дослідників, де чільне місце посідають наукові розвідки Гончарова В. М., Крисального О. В., Макаренка П. М., Михайлової Л. І., Рабштина В. М., Сахацького М. П., Юрчишина В. В. та ін. Ми з повагою і пошаною ставимося до результатів наукових пошуків цих та низки інших науковців, разом з тим, зазначимо, що проблеми формування стратегій розвитку підприємств АПК, їх обґрунтування майже не знайшли належного відображення у фаховій економічній літературі.

Мети статті (постановка завдання). У статті поставлено завдання дослідити методичні підходи та інструментарій обґрунтування стратегічних альтернатив підприємств АПК, що має сприяти формуванню їх конкурентних переваг та забезпечить ефективність і сталий розвиток господарської діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати діагностики стану підприємств АПК у конкурентному середовищі використовуються у процесі визначення можливих стратегій їх розвитку. Для підвищення обґрунтованості визначення стратегічних альтернатив розвитку підприємств АПК та виявлення можливостей їх впливу на зовнішнє оточення як підставу доцільно використовувати кількісну оцінку взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем.

Питання кількісної оцінки взаємодії підприємств

АПК і оточуючого середовища в економічній теорії і практиці господарювання ще недостатньо опрацьовані, що обумовлено складністю проведення емпіричних досліджень зв'язку оточуючого середовища і стратегії підприємств АПК та обмеженістю необхідної інформації.

Методичний підхід щодо формування раціональної основи визначення стратегічних альтернатив розвитку підприємств АПК базується на матричній інтерпретації сполучення взаємопов'язаних кількісних характеристик сильних і слабких сторін підприємства та можливостей і загроз у зовнішньому середовищі. Сутність такого підходу полягає у наступному:

1)узагальнюючи результати дослідження зовнішнього оточення та стану підприємства у конкурентному середовищі, передбачається визначення:

– кількісної оцінки впливу (сили, характеру) кожного чинника середовища окремо на стан підприємства;

– межі толерантності (від лат. tolerantia – терпіння) підприємства;

2)на підставі узагальнених результатів визначається множина стратегічних альтернатив розвитку підприємства;

3)для визначення сили та характеру впливу кожного чинника середовища окремо на підприємство доцільно використовувати оцінку значущості чинників середовища для підприємства;

4)для узагальненої кількісної оцінки впливу (сили та характеру) зовнішнього оточення та внутрішнього середовища на підприємство доцільно виокремлювати чинники як сприятливого, так і несприятливого впливу;

5)визначення кількісної оцінки впливу кожного середовища окремо на підприємство слід здійснювати на підставі підсумку загальних оцінок ступеня відносної важливості чинників (тобто інтегрального показника) відповідного середовища;

6)зіставлення «сили» підприємства та «сили» дестабілізуючих чинників зовнішнього оточення надає можливість визначити запас стійкості підприємства, що є важливим у формуванні стратегічних заходів щодо використання можливостей у зовнішньому оточенні та щодо впливу підприємств АПК на зовнішнє середовище;

7)на підставі оцінки запасу стійкості підприємства, встановлення межі його толерантності варто зробити висновок про здатність суб'єкта господарювання скористатися можливостями, що надає зовнішнє середовище, та прийняти адекватне управлінське рішення щодо подальшої трансформації власного потенціалу;

8)визначення стратегічних проблем та ступеня їх важливості для підприємств АПК є складовими єдиного аналітичного процесу у системі стратегічного планування.

Зауважимо, що стратегічні альтернативи підприємства – це комплекс стратегій, які спрямовані на досягнення цілей, але надають різні можливості та характеризуються різними витратами і результатами. У межах обраної базової стратегії можливі кілька напрямів розвитку, які і називають стратегічними альтернативами.

Перед тим, як обирати стратегію діяльності, власникам (керівникам) підприємств АПК варто сформувати певну сукупність альтернативних стратегій [1; 2].

Європейська і світова господарська практика виокремлює такі основні види базових корпоративних стратегій: зростання; стабілізації; скорочення [3].

При формулюванні кожної стратегічної альтернативи підприємство АПК стикається з об'єктивними обмеженнями, а саме:

1. Рівень наявних фінансових ресурсів. Навіть якщо обрана стратегія є оптимальною, власник та представники менеджменту мають виважено підходити до вибору джерела надходження необхідних грошових коштів. Якщо власних коштів не вистачає, підприємство невиправдано ризикує, звертаючись до банківських установ за позиками.

2. Рівень прийнятного ризику. Більшість підприємств АПК готові ризикувати лише у межах власних можливостей, що істотно звужує діапазон вибору стратегій.

3. Потенційні навички та можливості підприємства. У господарській практиці часто обрані стратегії потребують наявності широкого спектру навичок і можливостей, які не завжди має підприємство АПК.

4. Відносини у межах господарських зв'язків підприємства. Часто партнери по ринку позбавлені ефективних комунікаційних зв'язків з підприємством АПК, що заважає успішній реалізації обраної стратегії [4].

5. Протидія конкурентів. Часто навіть всебічно обґрунтовані стратегії важко реалізувати через непередбачуваність дій конкурентів на національному споживчому ринку.

Ранжування стратегічних проблем підприємства необхідне для визначення можливих стратегічних заходів як змісту альтернативних стратегій розвитку підприємства АПК [5]. При цьому виокремлюють такі групи:

1)стратегічні проблеми, обумовлені тим середовищем, що чинить найбільш несприятливий вплив на діяльність підприємства АПК;

2)стратегічні проблеми, обумовлені впливом середовища, що чинить помірний несприятливий вплив на підприємство АПК;

3)стратегічні проблеми, що мають лише побічний (непрямий) вплив на підприємство АПК.

Після виявлення та ранжування стратегічних проблем підприємства уточнюється його місія, здійснюється опрацювання чи коригування системи стратегічних цілей та формування комплексу можливих стратегічних альтернатив його подальшого розвитку.

Використання запропонованого методичного підходу до формування комплексу стратегічних альтернатив розвитку підприємства АПК сприятиме підвищенню обґрунтованості вибору певних варіантів стратегій та можливості формування упереджувальних

стратегічних заходів.

При формуванні моделі стратегічної поведінки підприємств АПК на ринку та вибору її альтернативного варіанту в економічній теорії широко використовується поняття «портфель».

Найбільш розповсюдженим значенням портфеля, що вживається стосовно бізнесу, є цінні папери, що належать певній особі. У більш широкому тлумаченні цього поняття його використовують для позначення будь-якої групи господарських підрозділів. Таке розширене тлумачення виходить за межі поняття портфелю як сукупності цінних паперів (акцій тощо).

Мета портфеля – досягти конкурентних переваг, які можна реалізувати у певних напрямах діяльності, що отримали назву стратегічних зон господарювання (СЗГ) чи стратегічних бізнес-одиниць (СБО).

Стратегічна бізнес-одиниця – це незалежна від інших зона бізнесу, яка охоплює певну сферу діяльності підприємства, основними характеристиками якої є: певне коло споживачів та конкурентів; певний вид товарів чи послуг; контроль з боку власника чи системи менеджменту чинників, які визначають успіх на ринку.

При цьому СБО може охоплювати і окремий підрозділ підприємства, і один товар чи торгову марку. СБО не обов'язково виділяють в окремий підрозділ у структурі підприємств АПК.

Для підприємства АПК, яке має диверсифіковану спрямованість, найчастіше СБО виділяються за товарним принципом.

Утворюються портфелі (як сукупність господарських підрозділів, що належать одному власнику) по-різному. В одних випадках нова корпоративна місія бере свій початок з будь-якої допоміжної функції, а в інших – підприємство може придбати (об'єднати в руках одного власника) нові підприємства чи їх окремі підрозділи (наприклад, мережу постачальницько-збутових підрозділів, ремонтних, допоміжних виробництв тощо).

Об'єктивні причини існування портфелів:

1)динаміка розвитку бізнесу (сприяє органічному розширенню підприємства);

2)технічний прогрес – призводить до розвитку нових сфер господарської діяльності, пов'язаних з основною сферою технологічно;

3)основна сфера діяльності відрізняються високою прибутковістю, але не має перспектив для подальшого вкладання інвестицій;

4)бажання розподілити підприємницький ризик, тощо.

Портфельна стратегія пов'язана з такими аспектами:

– придбання у нових галузях;

– зміцнення існуючих підрозділів через придбання аналогічних нових;

– використання переваг ефекту синергізму.

Формування стратегічної моделі зумовлює необхідність проведення портфельного аналізу [6].

Варто зазначити, що корпоративну стратегію часто називають портфельною, оскільки вона визначає рівень і характер інвестицій підприємств АПК, встановлює розміри капіталовкладень, тобто формує певний склад і структуру портфеля суб'єктів господарювання.

Портфельний аналіз (портфоліо-аналіз чи аналіз господарського портфеля) дозволяє визначити перспективи та ризики СБО і стратегії розвитку для кожної з них.

У портфельному аналізі зазвичай використовуються матричні методи.

Як критерії оцінки обраної стратегії для підприємств АПК варто використовувати:

– відповідність обраної стратегії стану та вимогам оточення – перевіряється, наскільки стратегія ув'язана з вимогами з боку основних суб'єктів оточення, якою мірою враховані чинники динаміки ринку, чи будуть отримані нові конкурентні переваги тощо;

– відповідність обраної стратегії потенціалу та можливостям підприємства АПК – оцінюється, наскільки обрана стратегія ув'язана з його внутрішніми можливостями;

– прийнятність ризику, закладеного у стратегічну модель. Таку оцінку виправданості ризику здійснюють за наступними напрямами: чи покладені в основу вибору стратегії реалістичні параметри; до яких негативних наслідків для підприємства може призвести провал стратегії; чи виправдовує можливий позитивний результат ризик втрат від провалу стратегії.

Обрану стратегію оцінюють, як правило, за допомогою основних чинників, які визначають можливість реалізації стратегії. У кінцевому підсумку ця процедура підпорядкована вирішенню питання: чи сприятиме реалізація стратегії досягненню цілей підприємства АПК, що і є основним критерієм її оцінки [7].

Якщо стратегія відповідає місії та цілям підприємства АПК, її оцінюють за такими підходами:

1. Відповідність обраної стратегії стану ринку і потребам споживачів. Перевіряється зв'язок стратегії з основними суб'єктами середовища, урахування чинників, що впливають на динаміку ринку та тривалість стадій життєвого циклу товару.

2. Відповідність обраної стратегії ресурсному потенціалу і можливостям підприємства АПК. Оцінюється зв'язок обраної стратегії з іншими стратегіями, відповідність ресурсним можливостям та місії і цілям підприємства [8; 9].

3. Прийнятність ризику. При цьому ризик оцінюють за трьома напрямами, а саме: реалістичність прогнозів і сценаріїв, покладених в основу вибору стратегії; негативні наслідки, до яких може призвести реалізація обраної стратегії; співвідношення очікуваного позитивного результату та ризиків.

Розглядаючи альтернативні варіанти стратегії, слід проаналізувати проблеми реалізації стратегічних задумів. З цією метою виокремлюють наступні ключові чинники:

1) корпоративна місія – її концепція відбиває існуючу на ринку можливість задовольняти потреби у сільськогосподарській продукції, сировині та готових до споживання продуктах харчування, постачаючи їх певний вид для певного сегменту ринку в умовах

конкурентної боротьби;

2) конкурентні переваги – вони визначають методи ведення конкурентної боротьби;

3) організація бізнесу – характеризується способом структуризації підприємства АПК на більш дрібні підрозділи (переважно у відповідності з диференціацією видів продукції, її номенклатурних груп, сегментів ринку);

1)продукція – характеризує, як підприємство функціонує у сфері матеріального виробництва, організує післяпродажний сервіс тощо;

2) ринки – їх межі визначаються не лише географічно, але і певними властивостями сільськогосподарської продукції та сировини;

3) ресурси – кожен з їх видів є потенційною можливістю перемоги підприємства АПК у конкурентній боротьбі;

4) структурні зміни – мають бути об'єктивно спрямованими на забезпечення сталого розвитку підприємства АПК на ринку у майбутньому;

5) програми розвитку – зазвичай, вони покладаються в основу моделі стратегії, що обирається підприємством АПК як альтернативна власної господарської діяльності;

6) рівень культури менеджменту – від рівнів управління залежить ефективність реалізації стратегії.

Важливе значення для реалізації стратегії має і корпоративна культура, що складається з наступних елементів: ставлення до ризику; орієнтація на незалежність; рівень розв'язання проблем якості; взаємовідносини у трудовому колективі; становлення працівників до своїх службових обов'язків; сприйняття успіхів та поразок тощо.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Використання запропонованого методичного підходу до формування комплексу стратегічних альтернатив розвитку підприємств АПК сприятиме підвищенню обґрунтованості вибору певних варіантів стратегій та можливості формування упереджувальних стратегічних заходів. Перспективи подальших наукових розвідок потребують дослідження процесів формування конкурентних переваг підприємств АПК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Саблук П. Т. Розробка аграрної доктрини України / П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин // Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: інформ.-аналіт. зб. – К.: ІАЕ УААН, 2010. – 625 с.

2. Воробйов Є. М. Агропромисловий комплекс України: сучасний стан та особливості / Є. М. Воробйов, Т. Ю. Гела // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка. – 2010. – Вип. 10. – С. 15-20.

3. Березина Л. М. Проблемы и перспективы развития внешнеэкономической деятельности как основы формирования эффективных взаимоотношений предприятий АПК Украины / Л. М. Березина // Глобальная экономика: кол. монография / под. науч. ред. проф. Е. Н. Камышанченко, доц. Ю. Л. Растопчиной. – Белгород: ИПК НИУ «БелГУ», 2011. – С. 290-296.

4. Березіна Л. М. Тенденції та шляхи розвитку відносин підприємств АПК: монографія / Л. М. Березіна. – Полтава: ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2012. – 222 с.

5. Лук'яненко О. Д. Інноваційний імператив конкурентоспроможного розвитку України в європейському економічному просторі: монографія / О. Д. Лук'яненко, О. А. Федірко. – К.: КНЕУ, 2013. – 564 с.

6. Гудзинський О. Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств: монографія / О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, Т. О. Гуренко; за заг. ред. О. Д. Гудзинського. – К.: Ін-т підготов. кадрів Державної служби зайнятості України, 2010. – 212 с.

7. Березіна Л. М. Організаційно-економічні аспекти формування відносин підприємств АПК: монографія / Л. М. Березіна. – Полтава: ІнтерГрафіка, 2012. – 280 с.

8. Іващенко А. А. Особливості управління маркетинговою діяльністю в аграрній сфері / А. А. Іващенко // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 11-14.

9. Богомолова В. В. Організація управління маркетинговою діяльністю підприємства /В.В. Богомолова // Наука і вища освіта // Матеріали XV Міжнародної наукової конференції молодих науковці. У 3 ч. (17-18 травня 2010 р., м. Запоріжжя). – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2010. – Ч. 2. – С. 54-55.

Березина Людмила Михайловна

АЛЬТЕРНАТИВНОСТЬ В СТРАТЕГИЧЕСКОМ ВЫБОРЕ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК

Цель статьи – обоснование стратегических альтернатив предприятий АПК. Методом обобщения систематизированы подходы к формированию рациональной основы определения стратегических альтернатив развития предприятий АПК. Определение стратегических проблем и степени их важности для предприятий АПК являются составляющими единого аналитического процесса в системе стратегического планирования. Стратегические альтернативы предприятия рассматриваются как комплекс стратегий, направленных на достижение целей, но предоставляют различные возможности и характеризуются различными затратами и результатами. В рамках выбранной базовой стратегии возможно несколько направлений развития, которые и называют стратегическими альтернативами. Использован системный подход к анализу оценки взаимодействия предприятий АПК и окружающей среды. Методом обобщения сделан вывод, что результаты диагностики состояния предприятий АПК в конкурентной среде должны использоваться в процессе определения возможных стратегий их развития, а для повышения обоснованности определения стратегических альтернатив развития

предприятий АПК и выявления возможностей их влияния на внешнее окружение как основание целесообразно использовать количественную оценку взаимодействия предприятия с внешней средой. Методом сравнений пришли к выводу, что стратегические альтернативы предприятия – это комплекс стратегий, направленных на достижение целей, но предоставляют различные возможности и характеризуются различными затратами и результатами. В рамках выбранной базовой стратегии возможно несколько направлений развития, которые и называют стратегическими альтернативами. Перед тем, как выбирать стратегию деятельности, владельцам (руководителям) предприятий АПК следует сформировать определенную совокупность альтернативных стратегий. Определено, что использование предложенного методического подхода к формированию комплекса стратегических альтернатив развития предприятий АПК будет способствовать повышению обоснованности выбора определенных вариантов стратегий и возможности формирования предупредительных стратегических мероприятий. Доказано, что дальнейшее функционирование предприятий АПК на национальном потребительском рынке в условиях дальнейшего усиления конкуренции вызывает необходимость использования ряда методических подходов с целью формирования комплекса стратегических альтернатив их развития. Практическая значимость: использование предложенного методического подхода к формированию комплекса стратегических альтернатив развития предприятия АПК будет способствовать повышению обоснованности выбора определенных вариантов стратегий и возможности формирования предупредительных стратегических мероприятий.

Ключевые слова: *альтернативы развития; окружающая среда; конкурентоспособность; предприятия АПК; стратегия.*

Berezina L.

ALTERNATIVENESS IN THE STRATEGIC CHOICE OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

The aim of the article is to rationale strategic alternatives of agricultural enterprises. The method of generalization has been used to systematize the approaches to the formation of a rational basis for the definition of strategic alternatives for the development of agricultural enterprises. Identification of strategic issues and their importance for agricultural enterprises are the components of a single analytical process in the system of strategic planning. Enterprise strategic alternatives are considered as a set of policies aimed at achieving the goals, but provide a variety of opportunities and have different costs and benefits. As part of the selected basic strategy several possible ways of development are possible, which are called strategic alternatives. A systematic approach to the analysis of agricultural enterprises and the environment interaction evaluation has been used. The method of synthesis has been used to conclude that the results of diagnosing of agricultural enterprises state in a competitive environment must be used in the process of identifying possible strategies for their development. It is appropriate to use quantitative assessment of the interaction of the enterprise with the external environment to enhance the validity of the definition of strategic alternatives for the development of agricultural enterprises and identify opportunities for their impact on the external environment. The method of comparison has been used to determine that the strategic alternatives of the enterprise is a set of strategies aimed at achieving the goals, but provides a variety of opportunities and has different costs and benefits. There are several possible ways of development as part of the selected basic strategy, which are called strategic alternatives. Before the choice of the strategy the owners (managers) of agricultural enterprises should establish a specific set of alternative strategies. It has been determined that the use of the proposed methodological approach to the formation of the set of strategic alternatives for the development of agricultural enterprises will enhance the validity of the choice of specific policy options and the possibility of forming strategic preventive measures. It has been proved that the continued functioning of agricultural enterprises at the national consumer market in conditions of increasing competition makes it necessary to use a number of methodological approaches in order to create a set of strategic alternatives for their development. Practical significance: the use of the proposed methodological approach to the formation of a set of strategic alternatives for the development of agribusiness companies will enhance the validity of the choice of specific policy options and the possibility of forming strategic preventive measures.

Keywords: *development alternatives; external environment; competitiveness; agricultural enterprises; strategy.*

Одержано 13.02.2015 р.

УДК 65.012.4:[658.114+330.15]

Бовш Людмила Андріївна,
к.е.н., доцент кафедри соціально-економічних дисциплін,
Київський національний університет культури і мистецтв

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті визначено, що сьогодні підприємства сфери готельного господарства виконують не тільки економічну, але й потужну соціальну роль у суспільстві, адже більшість з них приймає населення, що мігрує з тимчасово окупованих територій. Питання державної підтримки та оцінка потенціалу розвитку підприємств сфери готельного господарства виступають на сьогодні актуальним стратегічним питанням. У розрізі висвітлених проблем метою статті є окреслення стратегії розвитку підприємств готельного господарства в поточних і постконфліктних умовах. У процесі дослідження застосовувалися загальноприйняті в економічній науці методи вивчення: абстрактно-логічний, статистико-економічний, системного аналізу, група методів економіко-математичного моделювання. За результатами проведеного аналізу розвитку вітчизняного ринку готельних послуг визначено, що завантаження номерного фонду по Україні становить 35%, у тому числі 28% у столиці. Привабливими для туристів та інвесторів залишаються тільки регіони, далекі від зони конфлікту і які мають достатній рекреаційний потенціал – Львів та Львівська область.

На основі вивчення таких критеріїв, як фінансова сила та конкурентоспроможність підприємств, привабливість економіки країни і стабільність економіки країни сформована матриця спрямованих базових стратегій в системі координат SPACE та побудовано вектор позиції підприємств готельного господарства та туризму. Вектор рекомендованої базової стратегії розвитку для готельних підприємств відповідає стратегії «Тигр» (базова стратегія диверсифікації). В туризмі базовою стратегією є «Дракон», або інтегрованого розвитку. Результати аналізу індикаторів зовнішнього середовища підприємств готельного бізнесу та туризму дають підстави пропонувати власникам і менеджерам дотримуватися тактики очікування і шукати напрямки, які перекриють збитки. Або переорієнтувати бізнес на нижній і середній ціновий сегмент. Подальшими перспективними дослідженнями є оцінка витрат на відновлення як Донецького регіону, так і готельних підприємств в окупованих територіях, а також визначення перспектив їхньої інвестиційної політики.

Ключові слова: *готельне господарство, стратегія, криза, макроекономічне середовище, туристичні потоки.*

ВСТУП

Сьогодні економіка України переживає небачену донині макроекономічну кризу. Об'єктивні чинники створюють несприятливе середовище для існування бізнесу та перспектив його розвитку. Демографічна ситуація складається вкрай негативно, що посилює проблеми соціально-економічного характеру: підвищення рівня безробіття, зниження реальної заробітної плати та економічного добробуту населення, нестабільність у всіх сферах прояву соціально-економічної активності, негативні індекси фінансових індикаторів, негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу країні, втрата територій тощо.

В цих умовах підприємствам готельного бізнесу, орієнтованим на в'їзні та внутрішні туристичні потоки, важко здійснювати та прогнозувати діяльність, орієнтуватися на перспективні напрямки інвестування.

Сьогодні готельні підприємства виконують не тільки економічну, але й потужну соціальну роль у суспільстві, адже багато з них приймає населення, що мігрує з тимчасово окупованих територій. Тому підтримка економічної доцільності та оцінка потенціалу до розвитку виступають на сьогодні актуальним стратегічним питанням. Особливо з точки зору соціальної ефективності та підтримки сфери державою.

Постановка проблеми. Економічні суб'єкти в Україні звикли розраховувати лише на себе і адаптувалися до частих змін законодавства та суспільно-економічних умов. Реалії сучасності висувають на перший план розробку адаптивних механізмів, що дозволяють орієнтуватися у змінному середовищі, а саме стратегічне планування. Розробка довгострокового плану розвитку готельних підприємств в умовах кризи відноситься до числа досить важливих економічних проблем, але поки що є багато маловивчених прикладних питань сучасної теорії стратегічного планування. Це пов'язано з тим, що готельний бізнес є одним із основних секторів сфери послуг, який швидко набирає в останні роки вагу у ВВП. Крім того, в сфері готельного господарства України за даними на початок 2014 р. працює 1,75% зайнятого населення [1]. Тобто підприємства сфери готельного господарства поповнюють бюджети різних рівнів та забезпечують стабільну зайнятість. В цій ситуації дослідження можливостей економічного й інфраструктурного розвитку підприємств сфери готельного господарства на основі виваженої стратегії є актуальним, і після припинення військового конфлікту розбудову економіки можна буде розпочати саме з туризму і налагодження готельного господарства – його матеріально-технічної бази.

Крім того, активізацію готельного бізнесу можна вважати типовим непрямим індикатором зростання добробуту і мобільності населення, що важливо у формуванні кредитного рейтингу країни. Таким чином, актуальність обраної теми визначається можливістю готельного бізнесу приймати активну участь у

реанімації економіки і відновленні її привабливість для інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розробки та оцінки стратегії готельного бізнесу займалися багато вітчизняних науковців. Так, Мальська М. П. [4] досліджувала загальні питання управління готельними підприємствами, Журавльова С. П. [5] – стратегії інноваційної діяльності готелів, Лаврова Ю. В. [6] – потенціал їхнього розвитку, Дадікян В. Ю. [7] – маркетингову складову стратегії тощо. Проте наукові розробки, в основному, стосуються теоретичних питань. В нових кризових умовах вимоги до розробки стратегій посилюються і набувають нового змісту і завдань.

Мета статті (постановка завдання). В розрізі освітлених проблем метою статті є окреслення стратегії розвитку підприємств готельного господарства в поточних і постконфліктних умовах. Для виконанні цих завдань автором поставлено до вирішення наступні завдання:

1) оцінити макроекономічні умови функціонування готельного господарства;

2) визначити стан та перспективи розвитку зазначеної сфери діяльності;

3) окреслити майбутні стратегічні напрямки відновлення та розвитку готельних підприємств в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Макроекономічна ситуація в Україні сьогодні нестабільна і має всі підстави до погіршення. Так, за даними Держкомстату, спад ВВП в першому кварталі 2014 р. в порівнянні з відповідним кварталом 2013 р. (у постійних цінах 2007 року) склав 5,3% [1]. Проте, за оптимістичним сценарієм Світового банку в разі припинення військових дій на сході України можна очікувати сповільнення негативних тенденцій: невелике зростання економіки в 2015 році на 2,5% і в 2016 році − на 4% [2]. Песимістичний прогноз Мінекономрозвитку передбачає спад на 6,5% [3]. Соціально-економічним фоном цього показника є посилення ризиків зовнішнього рефінансування, невизначеність щодо обсягів і термінів міжнародної фінансової допомоги, зростання витрат на військові потреби (близько 5% ВВП), соціально-економічне знесилення населення. Крім того, шкода, завдана житловим локаціям, інфраструктурі та виробництву Донецького і Луганського регіонів, зростання соціальних виплат учасникам АТО та постраждалим від конфлікту, стримуватимуть зростання у 2015 році, результатом чого, на нашу думку, стане тривалий економічний спад та затяжна рецесія.

Очікувати сторонньої допомоги, на нашу думку не слід. Відновлення стане основною проблемою, що потребуватиме посиленої уваги держави і значних коштів. Слід зазначити, що Україна економічно пов'язана з багатьма іншими країнами, в тому числі туристичними потоками. Тому на інвестиції розраховувати варто, адже вітчизняні ресурси є привабливими для власників капіталу. Сьогодні ж геополітична напруга навколо України «вимиває» близько 7 процентних пунктів із загального показника зростання економік країн-партнерів України. Тому інвесторів варто шукати на інших континентах. Так, вкладення коштів у регіон Європи та Центральної Азії за п'ять місяців 2014 року вже впали на 42% − до 26 млрд. доларів у порівнянні з аналогічним періодом минулого року [2], що демонструє негативні очікування інвесторів навіть щодо перспективних європейських країн.

Оцінюючи результати господарської діяльності суб'єктів готельного господарства, слід зазначити, що обсяг наданих послуг на початок 2014 р. склав 30322,4 млн. грн., в тому числі юридичними особами – 16726, 9 млн. грн., або 0,4% від загального обсягу реалізованої в економіці України продукції; фізичними особами-підприємцями – 13595, 5 млн. грн., або 4,8%. Завантаженість готелів склала близько 35% [1]. Тобто вітчизняний ринок готельних послуг також піддається кризовим явищам і несе збитки, адже розбудована до Євро-2012 інфраструктура не використовується повною мірою, а в Донецьку повністю зруйнована.

Щодо найбільш привабливого ринку, м. Києва, слід зазначити, що завантаження готелів в столиці досягла абсолютного мінімуму – 28%. Низьку наповнюваність готелів можна пояснити не тільки негативною макроекономічною ситуацією в країні, а й тим, що в Україні в останні роки активно розвивається ринок тіньових послуг. Власники квартир спеціально обладнують їх для прийому іноземних туристів на короткий термін. Як правило, вони надають гостям повний спектр додаткових послуг: забезпечують їх транспортом, перекладачем (якщо потрібно), харчуванням та іншими послугами. Маючи низькі фіксовані витрати і, найчастіше, не сплачуючи податки, вони отримують достатні обігові кошти для підтримки якості послуг на високому рівні і розширення бізнесу. До того ж тіньовий готельний бізнес має можливість гнучко оперувати цінами в залежності від попиту та сезону, він знаходиться поза сферою державного регулювання, значить, не стикається з додатковими витратами.

За даними компанії ArtBuild Hotel Group (ABHG), столичний сектор гостинності все ще відстає за кількісними та якісними характеристиками від ринків Європи, Азії та Північної Америки. Приміром, у Києві на 1000 приїжджих доводиться 0,54 номера в готелях [3]. Даний показник не тільки в рази поступається таким містам, як Варшава, Будапешт, Прага, Берлін, Відень, але і не перевищує аналогічні показники у Львові та Одесі. Проте завантаженість низька, тому їхню кількість можна вважати достатньою.

Загалом, сьогодні в Києві працює близько 160 готелів із загальним номерним фондом 11 тис. номерів, з них 9 готелів (трохи більше 2,1 тис. номерів) є брендованими (Hyatt, InterContinental, Fairmont, два Radisson, Hilton, який відкрився в 2014 році, Holiday Inn, Ramada та Ibis). У числі перспективних відкриттів – Park Inn (192 номери), Aloft (310 номерів) і Renaissance (173 номери), заявлені на 2015 рік. Також до відкриття заявлені три готелі під брендом Ibis (на 233, 150 і 233 номерів), один з яких також включає в

себе 100 номерів під брендом Adagio [8].

Традиційно, основна частина попиту на готельні послуги в Києві формується за рахунок представників бізнес-сегмента (близько 80% з яких приїжджають з-за кордону, решта 20% – з регіонів України). Частка їх становить в середньому 65-80%, решта формується за рахунок представників групового та індивідуального туризму. Левову частку турпотоку формували російські бізнесмени і туристи. А, як відомо, багато вітчизняних підприємств розірвали з ними зв'язки через соціальний бойкот продукції російських виробників. Крім того, деякі українські заклади гостинності відмовляються приймати російських туристів, що також відкладає відбиток на результати діяльності.

Крім того, іноземні туристи через події на сході країни побоюються відвідувати Україну. Тому туристичний потік невпинно скорочується, особливо в Києві: у 2013 році зовнішніх туристів було 1 млн. 215 тис., в поточному році за 9 місяців – 704 тис. осіб. В той же час, внутрішніх туристів – 651 тис. осіб і 406 тис. осіб. Потік в Одеській області показав зниження на 15%. Львівська область і місто Львів раніше мали постійне зростання. Зараз відмітили спад, але незначний – на 5% [9]. В даних умовах господарювання власники готелів змушені скорочувати витрати, так як вплинути на збільшення числа клієнтів практично неможливо.

Отже, як бачимо з показників, найбільш сприятливі перспективи має Львів та область. Відповідно, до початку 2015 р. Інспекція державного архітектурно-будівельного контролю у Львівській області зареєструвала 18 декларацій про готовність до експлуатації нових споруд готельної сфери. Крім того, зареєстровано 13 декларацій про початок виконання будівельних робіт на об'єктах готельно-відпочинкової сфери, а також 41 декларацію про готовність об'єктів до експлуатації та 27 декларацій про початок виконання будівельних робіт закладів громадського харчування та об'єктів придорожнього сервісу. Отже Львівський регіон лишається інвестиційно привабливим в плані розвитку туризму [10].

Щодо ще однієї складової, що впливає на результати діяльності підприємства, а саме цінової політики, варто зазначити, що за даними Colliers International, в середньому запитувана вартість номера у 2014 р. знизилася в порівнянні з минулим роком (в євро): на 10%, в готелях категорії 5* і склала €365, на 25%, в готелях категорії 4* - €133, і на 20%, в готелях категорії 3* - € 77. Разом з тим в гривневому еквіваленті заявлена вартість зросла на 130%, в готелях категорії 5* і склала 5500 грн.; на 110%, в 4* - 1990 грн., і на 110%, в 3* – 1150 грн. [8] (рис. 1).

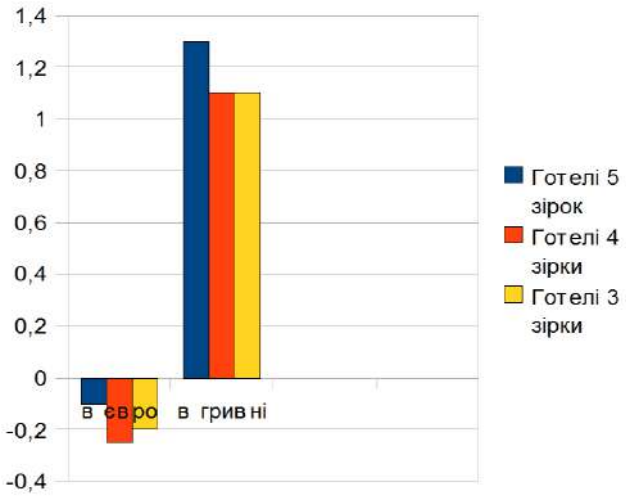

Рис. 1. Коливання вартості готельних послуг за 2014 рік в м. Києві [8]

За словами провідних маркетологів, навіть непрості часи можна використовувати з користю для справи. Отельєрам краще дотримуватися стратегії спокою і стабільності, покращувати свій сервіс і впроваджувати політику лояльності до клієнтів. Кризові часи закінчаться і готелі, які гідно з ними впоралися, матимуть сприятливі умови розвитку.

На підтвердження цього проведемо аналітичну оцінку та визначимо вектор стратегії для підприємств готельного господарства. Так, на основі методики визначення факторного впливу В. В. Пастухової [11, с. 385] адаптуємо модель і визначимо стратегію розвитку за такими напрямами факторного впливу:

1) фінансова сила підприємств (ФС);
2) конкурентоспроможність підприємств (КП);
3) привабливість економіки країни (ПЕ);
4) стабільність економіки країни (СЕ).

На основі вивчення ключових критеріїв за кожною групою складається матриця спрямованих базових стратегій (пропонуються відповідно до базових стратегій – інноваційні стратегії) в системі координат SPACE та будується вектор позиції підприємств готельного господарства. Положення вектора визначає тип рекомендованої стратегії. Результати експертної оцінки показників за певними ключовими критеріями визначено на рівні: вищий бал = 100, нижчий = 1.

Таблиця 1

Оцінка критеріїв за методом SPACE для підприємств готельного бізнесу [1; 3; 8; 12]

Критерії	Показник	Вага	Зважена оцінка
Фінансова сила підприємств (ФС)			
Рентабельність інвестицій, %	-28.5	0,3	-8,55
Динаміка прибутку, %	-122	0,3	-36,6
Рівень фінансової стійкості	1,44	0,4	0,56
4. Загальна оцінка критерію			-44,59
Конкурентоспроможність підприємств (КП)			
Частка підприємств в економіці (% ВВП)	1,5	0,2	0,3
Конкурентоспроможність послуг (експертна оцінка)	20	0,4	8
Рентабельність реалізації продукції (послуг), %	-6,83	0,4	-2,73
5. Загальна оцінка критерію			5,57
Привабливість економіки (ПЕ)			
Рівень прибутковості економіки, %	-0,48	0,4	-1,92
Ступінь впливу політичних факторів (експертна оцінка)	80	0,3	24
Залежність розвитку галузі від кон'юнктури (експертна оцінка)	30	0,3	9
6. Загальна оцінка критерію			31,08
Стабільність економіки (СЕ)			
Стабільність економіки (Грошова база / Кредитні зобов'язання)	19,1	0,5	9,55
Рівень розвитку інноваційної діяльності в економіці (місце у світовому рейтингу)	63	0,3	18,9
Маркетингові та рекламні можливості (експертна оцінка)	30	0,2	6
7. Загальна оцінка критерію			34,45

Після отримання зважених оцінок ключових критеріїв, наступним етапом SPACE-аналізу є побудова вектору рекомендованої стратегії підприємства в системі координат SPACE, що показано на рис. 2.

Таблиця 2

Оцінка критеріїв за методом SPACE для туризму [1; 3; 8; 12]

Критерії	Показник	Вага	Зважена оцінка
Фінансова сила підприємств (ФС)			
Рентабельність інвестицій, %	15.5	0,3	4,65
Динаміка прибутку, %	103.8	0,3	31,14
Рівень фінансової стійкості	1,43	0,4	0,57
Загальна оцінка критерію			36,36
Конкурентоспроможність підприємств (КП)			
Частка підприємств в економіці (% ВВП)	2,5	0,2	0,5
Конкурентоспроможність послуг (експертна оцінка)	25	0,4	8
Рентабельність реалізації послуг, %	–7,9	0,4	-3,16
Загальна оцінка критерію			5,34
Привабливість економіки (ПЕ)			
Рівень прибутковості економіки, %	-0,48	0,4	-1,92
Ступінь впливу політичних факторів (експертна оцінка)	80	0,3	24
Залежність розвитку галузі від кон'юнктури (експертна оцінка)	30	0,3	9
Загальна оцінка критерію			31,08
Стабільність економіки (СЕ)			
Стабільність економіки (Грошова база / Кредитні зобов'язання)	19,1	0,5	9,55
Рівень розвитку інноваційної діяльності в економіці (місце у світовому рейтингу)	63	0,3	18,9
Маркетингові та рекламні можливості (експертна оцінка)	30	0,2	6
Загальна оцінка критерію			34,45

Початок вектору заходиться в точці початку координат, кінець вектору знаходиться в точці з координатами (ф. 1, ф. 2):

$$\chi = ПЕ - КП \quad (1)$$

де ПЕ – привабливість економіки, КП – конкурентоспроможність підприємств;

$$Y = ФС - СЕ \quad (2)$$

де *ФС* – фінансова сила, *СЕ* – стабільність економіки.

Відповідно для підприємств готельного господарства координати дорівнюють:

X = 31,08 – 5,57 = +25,51;

$У$= -44,59 – 34,45 = - 79,04.

Варто зазначити, що розвиток готельного бізнесу нерозривно пов'язаний з туристичною сферою. Тому визначимо також базову стратегію і для неї:

Відповідно для підприємств туризму координати дорівнюють:

X = 31,08 – 5,34 = +25,74;

$У$= 36,36 – 34,45 = +1,91

Слід зазначити, що позитивна динаміка прибутку пов'язана, перш за все, зі зміною валютного курсу, до якого прив'язана вартість закордонних турів, а не зі збільшенням обсягів реалізації послуг.

Вектор рекомендованої базової стратегії розвитку для готельних підприємств знаходиться в правому нижчому квадранті, що відповідає стратегії «Тигр» (базова стратегія диверсифікації). Основні фактори, що обумовлюють вибір даної стратегії: ринки для здійснюваного бізнесу знаходяться в стані насичення або ж скорочення попиту на послуги. Тому рекомендаціями буде очікування в традиційному бізнесі та пошук додаткових видів діяльності, що мають перспективи розвитку.

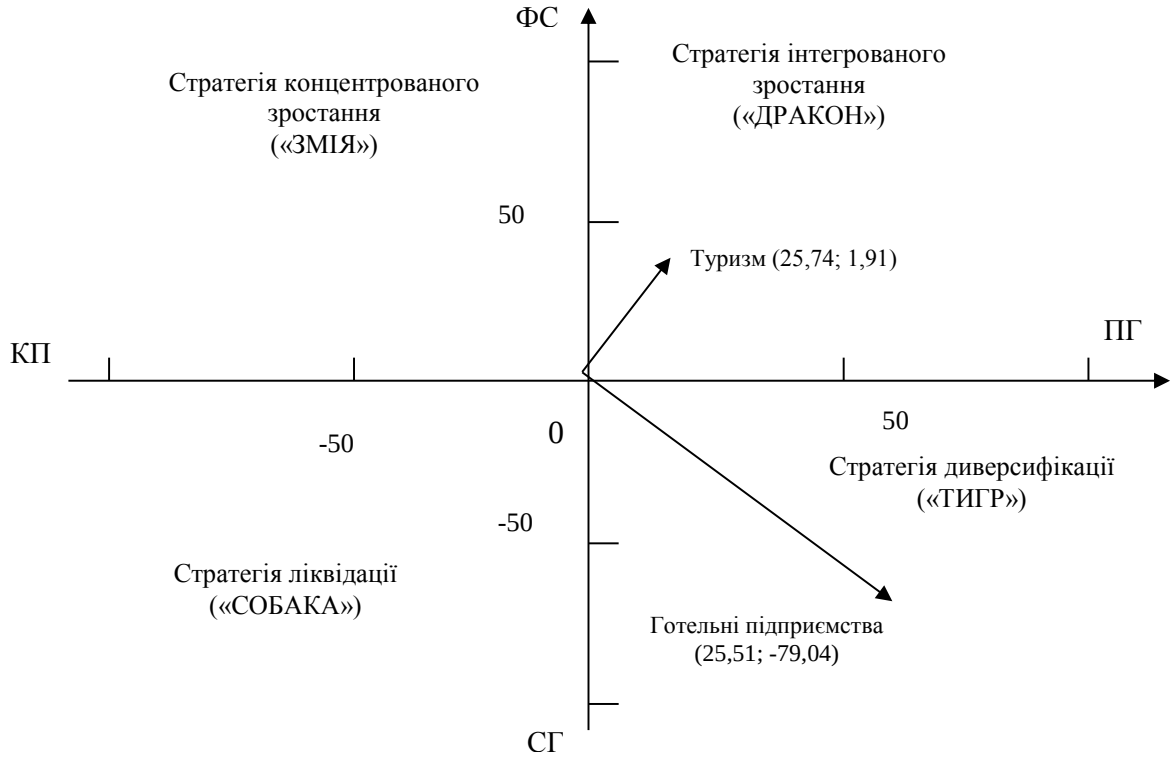

Рис. 2. Базові стратегії готельного бізнесу і туризму в системі координат SPACE

В туризмі базовою стратегією є «Дракон», або інтегрованого розвитку. Це означає консолідацію зусиль усіх туристичних підприємств в Україні, або перспективи злиття-поглинання компаній як засобу виживання та позитивного зростання.

Чекати поліпшення економічних показників підприємств туризму та готельного господарства не варто. Адже левовою часткою фінансових успіх залежить від інтенсивності інвестування. А, як було зазначено вище, макроекономічна ситуація не сприяє інвестиційній привабливості підприємств України, що знаходяться під загрозою фізичної ліквідації внаслідок військової агресії. Крім того, вартість п'ятизіркових готелів в Україні набагато вища, ніж у Європі, а 2-3-х зіркові дорожчі десь на 20-30%, а прибутковість теж вища [13], що теж не є сприятливим фактором вливання інвестицій.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Незважаючи на всі вищеописані проблеми, український готельний ринок залишається досить привабливим. Першим аргументом виступає досить швидка окупність об'єктів нижнього сегмента (4-6 років), в той час як у Європі нормальним терміном повернення вкладених коштів вважають 12-15 років.

Позитивними тенденціями, що намітилися в галузі також є поліпшення кадрового складу: кваліфікованих найманих управлінців, які розуміють, як потрібно організувати роботу, підібрати колектив і, головне, просувати послуги.

На думку експертів, бізнесменам зараз необхідно зосередитися на запуску низько бюджетних проектів.

Це підтверджують дані по завантаженню хостелів – 100%. А щоб досягти хорошої рентабельності, потрібно навчитися економити на ланцюжку поставок, позбутися непотрібних приміщень і послуг, які, як правило, не користуються особливим попитом з боку постояльців (наприклад – тренажерні зали, перукарні та ін.)

Проведений аналіз індикаторів зовнішнього середовища та зазначеного бізнесу дає підставу пропонувати власникам і менеджерам дотримуватися тактики очікування і шукати напрямки, які перекриють збитки, або переорієнтувати бізнес на нижній і середній ціновий сегмент, адже турпотоки не зростуть найближчим часом.

Внаслідок військового конфлікту країна втратила значну частину своїх територій, а кошти, які повинні спрямовуватися на розвиток економіки та інфраструктурних галузей, йдуть на оборону і ліквідацію наслідків. Тому держава також не в змозі допомогти туристичній і готельній галузі. Підприємства сфери послуг зазнають значних фізичних та фінансових втрат. Крім того, зростання цін (103% від початку року) впливає на перерозподіл витрат домогосподарств не на їхню користь: споживачі економлять на всьому, а валютний курс деформує фінансові відносини і знецінює вартість підприємств та зовнішньоекономічних транзакцій [1].

Сьогодні важко оцінити втрати економіки України внаслідок військового конфлікту, особливо привабливого для туризму Донецького регіону, інфраструктуру якого було розбудовано до Євро-2012. Подальшими перспективними дослідженнями є оцінка витрат на відновлення як самого регіону, так і готельних підприємств в окупованих територіях, а також визначення перспектив їхньої інвестиційної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичні дані економіки країни [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/.
2. Світовий банк: економіка України впаде на 5% [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://forbes.ua/ua/news/1372842-svitovij-bank-ekonomika-ukrayini-vpade-na-5.
3. Основні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2015 рік за прогнозами Мінекономрозвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://govuadocs.com.ua/docs/124/index-19195-3.html.
4. Готельний бізнес: теорія та практика [Електронний ресурс]: підручник / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
5. Стратегія інноваційної діяльності на підприємствах готельного господарства [Електронний ресурс] / С. М. Журавльова. // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2012_2_15.pdf.
6. Визначення конкурентного потенціалу готелю / Ю. В. Лаврова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2012. – № 2. – С. 40-44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/piprp_2012_2_10.pdf.
7. Розробка маркетингової стратегії просування готельних послуг / В. Ю. Дадікян // Управління розвитком. – 2013. – № 21. – С. 146-148. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Uproz_2013_21_60.pdf.
8. Готельний ринок України: стан та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://realt.aviso.ua/uk/news?id=b0a31638-a89c-47d2-b80a-109234314216.
9. Туристичний потік до Києва упав на 30-35%, у порівнянні з іншими містами він постраждав найбільше [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.finance.ua/ua/news/~/338866.
10. За 8 місяців 2014 року у Львівській області введено в експлуатацію 18 нових готелів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lifeinfo.com.ua/2014/10/09/za-8-misyatsiv-2014-roku-u-lvivskiy-oblasti-vvedeno-v-ekspluatatsiyu-18-novyh-goteliv.html.
11. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством в умовах нестабільності зовнішнього середовища : дис. доктора екон. наук : 08.06.01 / Пастухова Валентина Володимирівна. – К., 2003. – 406 с.
12. Україна в світових рейтингах 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.radiosvoboda.org/media/photogallery/26788600.html.
13. Інвестиційний клімат в Україні змушує готельний бізнес йти до Європи [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://newsradio.com.ua/2013_07_05/nvestic-jnij-kl-mat-v-Ukra-n-zmushu-gotelnij-b-znes-jti-do-vropi-ekspert/.

Бовш Людмила Андреевна

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНОГО ХОЗЯЙСТВА В УСЛОВИЯХ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

В статье определено, что сегодня предприятия сферы гостиничного хозяйства выполняют не только экономическую, но и мощную социальную роль в обществе, ведь большинство из них принимает население, которое мигрирует из временно оккупированных территорий. Вопрос государственной поддержки и оценка потенциала развития предприятий сферы гостиничного хозяйства выступают сегодня актуальным стратегическим вопросом. В разрезе освещенных проблем целью статьи является очерчивание стратегии развития предприятий гостиничного хозяйства в текущих и постконфликтных условиях. В процессе исследования применялись общепринятые в экономической науке методы изучения: абстрактно-логический, статистико-экономический, системного анализа, группа методов экономико-математического моделирования.

По результатам проведенного анализа развития отечественного рынка гостиничных услуг определенно, что загрузка номерного фонда по Украине составляет 35% том числе 28% в столице. Привлекательными для туристов и инвесторов остаются только регионы, отдаленные от зоны конфликта и которые имеют достаточный рекреационный потенциал - Львов и Львовская область.

На основе изучения таких критериев, как финансовая сила и конкурентоспособность предприятий, привлекательность экономики страны и стабильность экономики страны сформирована матрица направленных базовых стратегий в системе координат SPACE и построено вектор позиции предприятий гостиничного хозяйства и туризма. Вектор рекомендованной базовой стратегии развития для гостиничных предприятий соответствует стратегии «Тигр» (базовая стратегия диверсификации). В туризме базовой стратегией является «Дракон», или интегрированного развития. Результаты анализа индикаторов внешней среды предприятий гостиничного бизнеса и туризма дают основания предлагать владельцам и менеджерам придерживаться тактики ожидания и искать направления, которые перекроют убытки. Или переориентировать бизнес на нижний и средний ценовой сегмент. Дальнейшими перспективными исследованиями является оценка затрат на восстановление как Донецкого региона, так и гостиничных предприятий в оккупированных территориях, а также определение перспектив их инвестиционной политики.

Ключевые слова: *гостиничное хозяйство, стратегия, кризис, макроэкономическая среда, туристические потоки.*

Bovsh L.

THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE HOTEL INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF MACROECONOMIC INSTABILITY

It has been stipulated in the article that today the companies of the hospitality sector have not only economic, but also a powerful social role, because most of them accommodate population that migrates from the temporarily occupied territories. The question of state support and evaluation of the development of enterprises potential in the hotel industry today are the current strategic issue. In terms of coverage of the problems the aim of the article is delineation of enterprise development strategy of the hotel industry in the current and post-conflict environments. During the study conventional methods in economics study have been used: abstract, logical, statistical, economic, system analysis, a group of methods of economic and mathematical modeling. As a result of analysis of the hotel services development in the national market it has been defined that occupancy in Ukraine is 35%, including 28% in the capital. Only the regions remote from the conflict zone that have sufficient recreational potential - Lviv and Lviv region are attractive to tourists and investors. Based on the study of such criteria as financial strength and competitiveness of enterprises, the attractiveness of the country's economy and the stability of the economy of the country the basic strategies matrix in the coordinate system SPACE has been formed and a position vector of hotel industry enterprises and tourism has been built. Vector of recommended basic strategy for the development of hotel companies corresponds to the strategy "Tiger"(the basic strategy of diversification). In tourism, the basic strategy is the "Dragon," or integrated development. The results of the analysis of environment companies indicators of Hospitality and Tourism give reason to offer owners and managers to adhere to the tactics of waiting and seek ways to block losses. Or refocus the business on the lower and middle price segment. Further prospective study is to evaluate the costs of restoration in Donetsk region, and hotel companies in the occupied territories, as well as determining the prospects for their investment policies.

Key words: *hotel management, strategy, crisis, macroeconomic environment, tourist flows.*

Одержано 11.02.2015 р.

УДК 330.131.7:338.2

Живко Зінаїда Богданівна,
д.е.н., проф., завідувач кафедри менеджменту,
Львівський державний університет внутрішніх справ

РІВНІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА

Метою статті є аналіз рівнів економічної безпеки підприємства, його функціональних складових та полікритеріальне оцінювання з наступним зведенням його до монокритеріального, результати якого є зручними в обґрунтуванні різноманітних управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки підприємства. Використовуючи методи аналізу і порівняння, методи моделювання, метод попарних порівнянь за перевагою варіантів та метод багатокритеріального оцінювання альтернатив, досліджено стан інформаційного забезпечення підприємства, його важливість для ефективної діяльності служби безпеки підприємства та убезпечення підприємства; проаналізовано рівні економічної безпеки підприємства. Зосереджено увагу на особливостях проведення моніторингу системи економічної безпеки підприємства; здійснено градацію функціональних складових економічної безпеки підприємства, визначено інтегральний показник економічної безпеки підприємства. Запропоновано оцінювати економічну безпеку підприємства за допомогою інтегрального показника економічної безпеки підприємства, який розраховується з використанням інтегральних показників економічної безпеки за її функціональними складовими. Удосконалено підхід до оцінювання економічної безпеки підприємства шляхом поєднання формалізованих (інтегральний показник, який розраховується з використанням інтегральних показників економічної безпеки за шістьма її функціональними складовими) та лінгвістичних (формування з використанням інструментів нечіткої логіки систем показників економічної безпеки з установленою вагомістю кожного з них за функціональними складовими економічної безпеки, визначення якісних параметрів для характеристики зміни рівня безпеки за кожним показником, розробляння логічних правил, які містять можливі варіанти зміни економічної безпеки під впливом виділених чинників) оцінок. Удосконалено організацію інформаційного забезпечення управління економічною безпекою підприємства шляхом виявлення переваг каналів надходження інформації із зовнішнього середовища з використанням методу багатокритеріального оцінювання альтернатив, матриці попарних порівнянь варіантів за перевагою та взаємного впливу таких каналів, а також доступної, достовірної й повної інформації за умови мінімізації та/або контролю величини витрат на її отримання.

Ключові слова: *економічна безпека підприємства, система економічної безпеки, моніторинг, функціональні складові, інтегральний показник економічної безпеки підприємства, багатокритеріальне оцінювання альтернатив, рівень економічної безпеки підприємства.*

ВСТУП

Управління економічною безпекою підприємства є специфічною функцією менеджменту, реалізація якої передбачає розпізнавання та нейтралізацію найважливіших зовнішніх і внутрішніх загроз, а також оцінювання ризиків стану та діяльності підприємства. Управління системою економічної безпеки підприємства має свої особливості, пов'язані з необхідністю здійснення взаємоузгоджених захисних дій на всіх рівнях управління та у взаємодії із зовнішніми суб'єктами безпеки, адекватно до зміни середовища функціонування. Це можливе лише шляхом застосування методичних підходів, які передбачають реалізацію механізмів та алгоритмів формування принципів вибору організаційної структури, ухвалення та реалізації управлінських рішень у різних ситуаціях небезпеки, чіткого оцінювання рівня економічної безпеки підприємства.

Постановка проблеми. Визначення інтегрального показника економічної безпеки підприємства (ІПЕБП) передбачає полікритеріальне оцінювання з наступним зведенням його до монокритеріального. ІПЕБП в системі економічної безпеки використовується для оцінювання стану економічної безпеки підприємства. Результати такого оцінювання є зручними в обґрунтуванні різноманітних управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки підприємства, тому розрахунок показника економічної безпеки за кожною з функціональних складових (підсистем) є основою для визначення ІПЕБП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи формування механізмів управління економічною безпекою підприємства, визначення рівня економічної безпеки відображені в роботах таких авторів: З. Варналій, Д. Буркальцева, О. Саєнко [1], Г. Козаченко, В. Пономарьов [4], О. Ляшенко [4; 6], В. Ортинський, І. Керницький, М. Живко [2] та ін. Однак низка питань, пов'язаних із визначенням рівня економічної безпеки підприємства, виокремленням тих аспектів кожної функціональної складової діяльності підприємства, які потребують найбільшої уваги ще потребують як теоретичного, так і практичного дослідження.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є визначення рівня економічної безпеки підприємства за функціональними складовими, з встановленою вагомістю кожного з них та розрахунок часткового інтегрального показника за кожною складовою, на основі яких виводиться ІПЕБП. Визначення інтервальних діапазонів показників за рівнями економічної безпеки підприємства та градація

рівнів економічної безпеки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційне забезпечення є вкрай важливим для ефективної діяльності служби безпеки підприємства і для забезпечення його економічної безпеки. Отримати необхідну якісну та повну інформацію своєчасно можна за результатами моніторингу економічної безпеки, який є важливою функцією системи економічної безпеки підприємства. Для цього класифікуються джерела отримання інформації, здійснюється категорування інформації, визначається сукупність економічних ризиків, викликів та загроз (внутрішніх і зовнішніх), здійснюється первинний аудит.

Моніторинг економічної безпеки підприємства здійснюється у декілька етапів: 1 – формування системи оцінювання економічної безпеки; 2 – формування циклу періодичного та визначення випадків позачергового моніторингу; 3 – прийом первинних даних, перевірка їх на достовірність, первинне оброблення, групування за функціональними складовими; 4 – оцінювання економічної безпеки підприємства; 5 – коригування основних параметрів оцінювання; 6 – оцінювання та аналіз результатів розрахунку інтегрального показника та рівня безпеки за функціональними складовими, графічне відображення, формування початкової інформації для прийняття управлінських рішень в управлінні системою економічної безпеки. Його періодичність залежить від інтенсивності господарських процесів, агресивності зовнішнього середовища, умов проведення, організації функціонування системи економічної безпеки підприємства.

Зокрема, перший етап моніторингу передбачає використання результатів реалізації такої функції управління системою економічної безпеки підприємства як прогнозування, визначення сукупності можливих джерел виникнення внутрішніх та зовнішніх загроз та формування інформаційної бази за каналами надходження інформації.

Надалі в процесі моніторингу економічної безпеки підприємства визначаються критерії її оцінювання за певною кількістю рівнів: максимальний, нормальний, мінімальний та критичний.

За максимальним рівнем економічної безпеки стан підприємства характеризується збалансованою рівновагою за всіма показниками оцінювання, що є наслідком ефективного використання всіх наявних ресурсів, отримання значних доходів від реалізації продукції (робіт, послуг), що забезпечують покриття витрат діяльності та розширення чи модернізації виробництва, зміну асортиментної структури, впровадження інноваційних стратегій, і, як наслідок, зміцнення позицій підприємства на ринку; підприємство провадить стабільну кадрову політику, що забезпечується високим рівнем оплати праці.

За нормальним рівнем стан економічної безпеки підприємства загалом відповідає середньогалузевому або теоретично виправданому для підприємств певного виду діяльності. Його діяльність характеризується такими ознаками: підприємство успішно працює, що відображається передусім високими значеннями показників оцінювання; періодично виникають тимчасові труднощі (виробничого, збутового характеру тощо), подолання яких вимагає залучення додаткових ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових), що, у свою чергу, обмежує можливості підприємства з модернізації виробництва, виготовлення нової продукції тощо; підприємство провадить стабільну кадрову політику, яка забезпечує належний рівень оплати праці; технічна база забезпечує можливість виконання виробничих завдань, хоча потребує часткового оновлення та модернізації.

Мінімальний рівень економічної безпеки підприємства вказує на зростання небезпеки через наявність ознак кризових явищ та ситуацій у певній функціональній складовій. Діяльність підприємства характеризується низьким рівнем показників оцінювання фінансової стійкості; регулярно виникають труднощі виробничого характеру, подолання яких спричиняє мобілізацію значних фінансових ресурсів підприємства; наявні проблеми у сфері збуту продукції підприємства; виникають труднощі, зумовлені розширенням виробництва та утриманням завойованих раніше сегментів ринку продукції, що зумовлено екзогенними та ендогенними чинниками; кадрова політика на підприємстві нестабільна, що призводить до низької продуктивності праці, плинності кваліфікованих кадрів підприємства; наявні окремі випадки втрати майна.

Критичний рівень економічної безпеки підприємства відповідає стану підприємства, коли рівень небезпеки є критично високим, значення окремих індикаторів засвідчують наявність ознак кризового стану: діяльність підприємства характеризується низьким рівнем всіх показників оцінювання; підприємство працює нестабільно з тимчасовими зупинками виробничого процесу, що в результаті виражається загальним станом, який близький до стану банкрутства; кадрова політика на підприємстві нестабільна, що призводить до низької продуктивності праці, високої плинності кваліфікованих кадрів підприємства; наявні факти крадіжок, втрати майна, доступ сторонніх осіб до даних, що становлять комерційну таємницю [3].

Особливості моніторингу економічної безпеки підприємств безпосередньо залежать від специфіки господарської діяльності підприємств та основних параметрів функціонування підприємства. Перша особливість передбачає обґрунтування та визначення сукупності функціональних сфер, які мають домінуючий вплив на загальний рівень економічної безпеки підприємств певної галузі, та їхні градації за рівнем пріоритетності.

Введення інтегрального показника економічної безпеки підприємства передбачає полікритеріальне оцінювання з наступним зведенням його до монокритеріального. Інтегральний показник доволі часто використовується в оцінюванні економічної безпеки підприємства, що зумовлено саме прагненням до монокритеріального оцінювання, результати якого є зручними в обґрунтуванні різноманітних

управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

Будь-який інтегральний показник визначається адитивно або мультиплікативно [8-9]. Загальний вигляд адитивної форми інтегрального показника має вигляд:

$$Ieб = \sum_{i=1}^{5} Iфc_i \times d_i \,, \qquad (1)$$

де *Ieб* – інтегральний показник;

Iфc – значення показника за певною функціональною складовою;

d_l – вагові коефіцієнти;

n – кількість показників у системі.

Мультиплікативна форма інтегрального показника має такий вигляд:

$$Ieб = \prod_{i=1}^{n} Iфc_i \; d_i \,. \qquad (2)$$

Перевагою інтегрального показника є можливість врахувати вплив значної кількості чинників в оцінюванні економічної безпеки підприємства, а недоліком – нівелювання впливу чинників, неможливість виділити домінуючі внаслідок агрегування або згортки. Значення інтегрального показника знаходиться, як правило, в інтервалі 0-1, і чим міцніша економічна безпека підприємства, тим ближче це значення до 1.

Визначенню інтегрального показника економічної безпеки підприємства передує розрахунок показника економічної безпеки за кожною з функціональних складових (підсистем). Отже, для оцінювання економічної безпеки підприємства пропонується використати інтегральні показники економічної безпеки за її функціональними складовими, які розраховуються з використанням систем показників економічної безпеки за кожною її складовою, та загальний інтегральний показник економічної безпеки підприємства, який розраховується з використанням інтегральних показників економічної безпеки за її функціональними складовими.

За результатами моніторингу економічної безпеки підприємства необхідно визначити, які саме аспекти кожної функціональної складової підприємства і якою мірою потребують уваги. Тому потрібні системи показників економічної безпеки за кожною її складовою (часткові показники) з встановленою вагомістю кожного з них та розрахунок часткового інтегрального показника за кожною складовою. До складу цих систем показників мають увійти не лише кількісні, але й якісні показники. У цьому разі потрібно вирішити завдання приведення всіх показників до зіставного виду.

Значення часткових інтегральних показників економічної безпеки функціональних складових ($Iфc_i$) визначаються аналогічно визначенню інтегрального показника економічної безпеки підприємства (*Ieб*):

$$Iфc_i = \sum_{i=1}^{5} K_i \times d_i \,, \qquad (3)$$

де d_i – значення часткових функціональних показників економічної безпеки підприємства.

Об'єктивне оцінювання економічної безпеки підприємства не може ґрунтуватися на довільному наборі показників. Їхній вибір зумовлений їхньою різноспрямованістю, завдяки чому показники характеризують різні аспекти функціональних складових економічної безпеки підприємства.

Вимоги до вибору показників функціональних складових економічної безпеки підприємства зводяться до наступного: повно, достовірно і точно охарактеризувати зміст функціональних складових економічної безпеки підприємства; охарактеризувати наявність та ефективність використання наявних ресурсів; забезпечити захист від зовнішніх та внутрішніх загроз з врахуванням ключових інтересів підприємства; забезпечувати порівнянність рівня економічної безпеки в сукупності підприємств, що аналізуються; прогнозувати вектор динаміки показників економічної безпеки.

Задовольнити ці вимоги можна, якщо дотримуватися у побудові системи показників економічної безпеки підприємства певних принципів. Достатньо повно ці принципи надано у [5]. В адаптованому до тематики дослідження ці принципи виглядають так:

1) можливість зіставлення різночасових оцінок показників економічної безпеки функціональних складових та економічної безпеки загалом одного підприємства, а також підприємств, що є зіставними у цьому контексті;

2) сукупність показників повинна забезпечувати комплексність оцінювання економічної безпеки функціональних складових та економічної безпеки підприємства;

3) наявність чітких фіксованих меж варіації показників економічної безпеки функціональних складових і економічної безпеки підприємства в цілому;

4) врахування індивідуальних особливостей підприємств;

5) виключення показників, які не піддаються розрахункам чи для яких граничні значення безпеки визначити неможливо;

6) простота та доступність методики розрахунку показників економічної безпеки функціональних складових і економічної безпеки підприємства в цілому, яка базується на інформації моніторингу економічної безпеки підприємства.

Кількість показників має бути мінімально необхідною та достатньою для оцінювання економічної безпеки підприємства. Оцінювати економічну безпеку підприємства доцільно за шістьма функціональними складовими з використанням сформованих систем показників (табл. 1).

Показники оцінювання економічної безпеки підприємства за її функціональними складовими мають граничні значення, які виступають базою для порівняння з фактично встановленими значеннями показників. До порівняльного вигляду значення показників різного характеру приводяться за допомогою бальних оцінок.

Таблиця 1

Показники оцінювання економічної безпеки підприємства за її функціональними складовими

Функціональна складова	Показники
фінансова безпека	коефіцієнт автономії коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами коефіцієнт покриття коефіцієнт оборотності активів рентабельність продукції (товарів, робіт, послуг)
техніко-технологічна безпека	коефіцієнт зносу основних засобі коефіцієнт оновлення основних засобі фондовіддача
кадрова безпека	коефіцієнт плинності кадрів укомплектованість трудового колективу морально-психологічний клімат у колективі ефективність використання кадрового потенціалу
силової безпека	рівень збереження активів та матеріальних ресурсів підприємств рівень захисту персонал рівень інженерно-технічного захист
інформаційна безпека	рівень захисту комерційної інформації рівень безпеки документообігу повнота інформаційного забезпечення ухвалення управлінських рішень
ресурсна безпека	рівень забезпечення виробництва матеріальними ресурсами ефективність використання матеріальних ресурсів

Граничні значення показників оцінювання економічної безпеки підприємства за її функціональними складовими визначаються за певним алгоритмом:

1) визначаються максимальні $a_{ij}^{\max}$ та мінімальні $a_{ij}^{\min}$ значення *i*-го показника j-ї складової за вибраною сукупністю *m* даних ($i=\overline{1,m}$, $j=1\ldots7$);

2) показники розподіляються на стимулянти і дестимулянти.

Якість результатів моніторингу економічної безпеки підприємства залежить насамперед від повноти, об'єктивності, достовірності вхідної та аналітичної інформації [7]. Саме достовірність є основною якісною характеристикою інформації, що зменшує ризик невиявлення або несвоєчасного виявлення зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства. Інформація вважається достовірною, якщо вона не містить суттєвих помилок, є неупередженою, і користувачі можуть покластися на неї настільки, наскільки вона відображає або, як очікується, буде відображати реальну ситуацію.

Найдоступнішим та достовірним джерелом інформації є фінансова звітність підприємства, звіти про виробництво продукції, про товарно-матеріальні цінності, калькуляції, дані нормувальників та технологів, актів інвентаризації, штатні розклади, особові справи, трудові книги, структура фонду оплати праці, транспортні накладні, договори з контрагентами, акти гарантійного обслуговування за рекламаціями тощо [7]. Інформаційну базу доцільно формувати за кожною функціональною складовою економічної безпеки окремо.

Для апробації теоретичних напрацювань щодо процедур моніторингу економічної безпеки сформовано сукупність з 10 підприємств. Виходячи з того, що параметри моніторингу повинні відповідати специфіці певного виду економічної діяльності і бути ретельно підібрані до умов господарської діяльності певного підприємства, вибрані підприємства схожі за своїми ключовими параметрами, тобто масштабом діяльності, чисельністю працівників, технологією виробництва тощо. Основним видом діяльності для відібраних підприємств за даними статистичної звітності є «виробництво машин і устаткування». Досліджуваний період становить: кризові 2008-2009 рр. та посткризові 2010-2012 рр., що суттєво вплинуло на отримані результати, адже саме фінансова криза спричинила суттєвий занепад вітчизняного машинобудування, коли обсяги продукції зменшились у кілька разів.

Враховуючи, що фінансова безпека вважається однією із найбільш важливих у структурі економічної безпеки підприємства, схематично подамо динаміку рівня фінансової безпеки досліджуваних підприємств (рис. 1).

Відповідно до виконаних розрахунків більшість з досліджуваних підприємств у 2008-2012 рр. характеризувалися мінімальним рівнем фінансової безпеки, фактичне значення цього рівня знаходилося в межах 0,25-0,5. Необхідно відзначити критичний рівень фінансової безпеки ПАТ «ЗЗМА» внаслідок зростання величини непокритих збитків, а відтак і негативного значення підсумку першого розділу пасиву та значної залежності від зовнішніх джерел фінансування, тобто фактично наявність ознак банкрутства. Водночас у ПАТ «СЕМЗ» відзначено нормальний рівень фінансової безпеки, а у ПАТ «Ільницький ЗМЗУ» – максимальний.

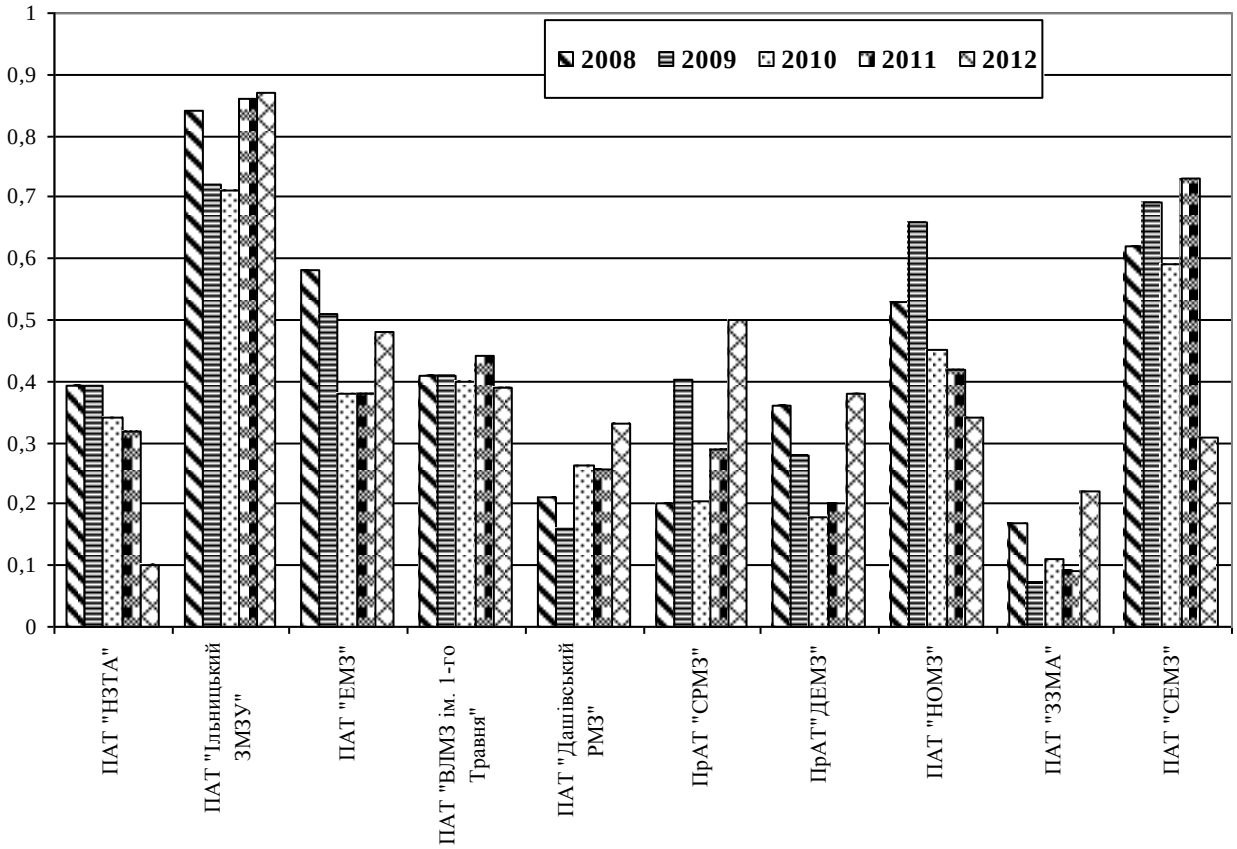

Рис. 1. Динаміка рівня фінансової безпеки досліджуваних підприємств

Якщо ж узагальнити, то можна стверджувати, що певне зниження рівня фінансової безпеки на більшості з досліджуваних підприємств спричинено дією та негативними наслідками загальноекономічної кризи 2008 року, протистояти яким вітчизняні промислові підприємства були не здатні.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

З наведеного вище можна стверджувати, що якість результатів моніторингу економічної безпеки підприємства залежить від повноти, об'єктивності, достовірності вхідної та аналітичної інформації. Важливість інформаційного забезпечення управління системою економічної безпеки підприємства вимагає відповідної організації її моніторингу.

Оцінювати економічну безпеку підприємства пропонується за допомогою інтегрального показника економічної безпеки підприємства, який розраховується з використанням інтегральних показників економічної безпеки за її функціональними складовими. Його розрахунку має передувати розрахунок показника економічної безпеки за кожною з шести функціональних складових економічної безпеки. Інтегральні показники економічної безпеки за її функціональними складовими розраховуються з використанням систем показників економічної безпеки з встановленою вагомістю кожного з них. До складу цих систем показників входять кількісні та якісні показники. Показники оцінювання економічної безпеки підприємства за її функціональними складовими мають граничні значення, які виступають базою для порівняння з фактично встановленими значеннями показників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.
2. Економічна безпека підприємств: підручник / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко та ін. – К.: Алерта, 2011. – 704 с.
3. Живко З. Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства: монографія / З. Б. Живко . – Львів : Вид-во Ліга-Прес, 2013. – 474 с.
4. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
5. Кравчук П. Я. Діагностика та механізм забезпечення корпоративної безпеки підприємства: монографія / П. Я. Кравчук, О. Я. Кравчук. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 182 с.

6. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія / О. М. Ляшенко. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.

7. Мельник О. Г. Інформаційне забезпечення полікритеріальної діагностики діяльності підприємств / О. Г. Мельник // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць. Вип. 19. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 327–332.

8. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування: підручник / В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та інші. – Харків. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 396 с.

9. Рабочая книга по прогнозированию. – М.: Мысль, 1982. – 298 с.

Живко Зинаида Богдановна

УРОВНИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ

В статье «Уровни экономической безопасности предприятия и определение интегрального показателя», целью которой является анализ уровня экономической безопасности предприятия, его функциональных составляющих и поликритериальное оценивание с последующим возведением его в монокритериальное, результаты которого являются удобными в обосновании различных управленческих решений по обеспечению экономической безопасности предприятия. Используя методы анализа и сравнения, методы моделирования, метод попарных сравнений по преимуществу вариантов и метод многокритериального оценивания альтернатив, нами исследовано состояние информационного обеспечения предприятия, его важность для эффективной деятельности службы безопасности предприятия и обеспечения безопасности предприятия; проанализированы уровни экономической безопасности предприятия. Сосредоточено внимание на особенностях проведения мониторинга системы экономической безопасности предприятия; осуществлено градацию функциональных составляющих экономической безопасности предприятия, определены интегральный показатель экономической безопасности предприятия. Предложено оценивать экономическую безопасность предприятия с помощью интегрального показателя экономической безопасности предприятия, который рассчитывается с использованием интегральных показателей экономической безопасности по ее функциональным составляющим. Усовершенствован подход к оценке экономической безопасности предприятия путем объединения формализованных (интегральный показатель, который рассчитывается с использованием интегральных показателей экономической безопасности по шести ее функциональным составляющим) и лингвистических (формирование с использованием инструментов нечеткой логики систем показателей экономической безопасности установленной значимости каждого из них по функциональным составляющим экономической безопасности, определение качественных параметров для характеристики изменения уровня безопасности по каждому показателю, разработки логических правил, которые содержат возможные варианты изменения экономической безопасности под влиянием выделенных факторов) оценок. Усовершенствована организация информационного обеспечения управления экономической безопасностью предприятия путем выявления преимуществ каналов поступления информации из внешней среды с использованием метода многокритериального оценивания альтернатив, матрицы попарных сравнений вариантов по преимуществу и взаимному влиянию таких каналов, а также доступной, достоверной и полной информации при минимизации и / или контроля величины затрат на её получение.

Ключевые слова: *экономическая безопасность предприятия, система экономической безопасности, мониторинг, функциональные составляющие, интегральный показатель экономической безопасности предприятия, многокритериальная оценка альтернатив, уровень экономической безопасности предприятия.*

Zhyvko Z.

LEVELS OF THE ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY AND DETERMINING THE INTEGRAL INDEX

The aim of the article "The levels of the enterprise economic security and determining the integral index" is to analyze the levels of economic security of the enterprise, its functional components and multicriterion evaluation followed by monocriterion one, the results of which are useful in justifying various managerial decisions to ensure the enterprise economic security. Using the methods of analysis and comparison, modeling techniques, the method of pairwise comparisons with dominant multicriterion method of alternatives assessment the state of the information provision of the enterprise has been investigated, its importance for the efficient operation of the security service and safeguarding of the enterprise; the levels of economic security have been analyzed. Attention has been paid to the features of the monitoring of the enterprise economic security system; the gradation of functional components of the enterprise economic security: the integral indicator of the enterprise economic security has been defined. It has been proposed to assess the economic security of the enterprise by means of integral index of economic security, which is calculated using the integral indicators of economic security by its functional components. The approach to the evaluation of economic security through combination of formal (integral index, which is calculated using the integral indicators of economic security for its six functional components) and linguistic (formation, using fuzzy logics of economic security indicators system with established significance for each by functional component of economic security, defining qualitative parameters to characterize the changes in the level of security for each indicator, development of logical rules that include options for changing the economic security under the influence of selected factors) assessment have been improved. The organization

of information provision of the enterprise economic security management has been improved by identifying the benefits of information flow from the environment using the multicriteria evaluating alternatives, matrix of pairwise comparison of options for the benefit and mutual influence of such flows, as well as accessible, reliable and comprehensive information provided to minimize and / or to control the cost for its obtaining.

Keywords: *economic security, economic security system, monitoring, functional components, integral index of economic security, multicriteria evaluation of alternatives, the level of economic security.*

Одержано 28.02.2015 р.

УДК 330.101:332.12

Збарський Василь Кузьмич,
д.е.н., проф., професор кафедри економіки підприємства імені професора І. Н. Романенка,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ІННОВАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА – ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Досліджуються наукові засади формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств України. Визначено, що формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств є важливою та необхідною передумовою щодо досягнення певного рівня їх конкурентоспроможності, а механізм формування конкурентних переваг є актуальним питанням подальших наукових досліджень. Мета статті полягає у обґрунтуванні необхідності дослідження питань забезпечення конкурентних переваг вітчизняним товаровиробникам за нинішніх умов на інноваційних засадах. У процесі дослідження використано сукупність спеціальних методів економічного дослідження. За допомогою абстрактно-логічного методу уточнено необхідність продовольчої безпеки країни. Методи теоретичного узагальнення та монографічний використовували для поглибленого дослідження особливостей розвитку основних галузей аграрного сектору та визначення резервів покращення їх роботи. Доведено, що конкурентні переваги – це ті характеристики, властивості товару або марки, які створюють для підприємства певні переваги над своїми безпосередніми перевагами. Серед основних критеріїв оцінки конкурентних переваг підприємства визначено: ресурсне забезпечення; якість ресурсів; потенціал розвитку підприємства; наявність ділової репутації; ефективність донесення інформації до споживача; відповідність до обраної конкурентної стратегії; наявність інновацій; тривалість використання. Ці характеристики можуть належати до самої продукції, або до додаткових послуг, до форм виробництва, збуту або продаж, специфічних для фірми або продукції. В залежності від відмінних якостей товару, що утворюють цінність для споживача за рахунок зниження витрат, або за рахунок підвищення ефективності, конкурентні переваги бувають «зовнішніми» і «внутрішніми». Виявлено взаємозв'язок між такими економічними категоріями, як «конкурентоспроможність», «конкурентна перевага» і «конкурентний статус». Визначено, що конкурентоспроможність підприємства досягається лише у тому випадку, якщо підприємство має ряд конкурентних переваг. За допомогою конкурентного статусу можна отримати кількісне значення рівня конкурентоспроможності підприємства. Отже, конкурентний статус є оцінним показником рівня конкурентоспроможності, причому він оцінює конкурентоспроможність тільки з точки зору позиції на ринку.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, конкурентна перевага, конкурентний статус, ефективність, товар, стратегія, розвиток, можливості.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Формування високого рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств залежить від їх потенційних можливостей, умов реалізації стратегічних напрямів розвитку і вирішення проблем оптимального використання ресурсного забезпечення. Певною мірою, причина такого положення пов'язана з недостатнім опрацюванням цих питань у теоретичному і методологічному плані стосовно умов глобалізації, стандартизації, сертифікації, зокрема вступу України до ВТО та інтеграція з країнами ЄС. У вітчизняній економічній літературі до останнього часу не сформувався єдиний понятійний апарат, інструментарій, логіка і цільова спрямованість вивчення даного наукового напряму. Існують розбіжності в поглядах на окремі сторони цієї складної проблеми, з'являються суперечливі рекомендації по забезпеченню конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та їх конкурентних переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних основ конкурентного розвитку економіки, конкурентоспроможності присвячено багато праць вчених різних спрямувань економічної науки. На велику увагу заслуговують

праці І. Ансоффа, П. Друкера, Ф. Котлера, М. Портера. Вивчення різноманітних форм конкуренції знайшло відображення в працях Й. Шумпетера, Дж. Кейнса, Ф. Хайека, Е. Чемберліна, Л. Ерхарда. Вивченню природи конкурентних переваг присвячені дослідження П. Дойля.

Мета статті (постановка завдання). Дослідити питання забезпечення конкурентних переваг вітчизняним товаровиробникам за нинішніх умов на інноваційних засадах.

У процесі дослідження використано сукупність спеціальних методів економічного дослідження. За допомогою абстрактно-логічного методу, зокрема прийомів аналогії та порівняння, індукції та дедукції, уточнено необхідність продовольчої безпеки країни. Методи теоретичного узагальнення та монографічний використовували для поглибленого дослідження особливостей розвитку основних галузей аграрного сектору та визначення резервів покращення їх роботи.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Конкурентоспроможність як економічна категорія розглядається нами як зумовлена економічними, соціальними, політичними чинниками позиція суб'єкта діяльності (країни, галузі, товаровиробника) на внутрішньому та зовнішньому ринках; як здатність останніх продуктивно займати ринкову нішу і ефективно утримувати свої позиції; як існування власного мотиву до діяльності, яка спрямована на очікування позитивних результатів та наявності конкурентних переваг з можливістю і здатністю протистояти викликам ринку.

Після спаду аграрного виробництва у середині дев'яностих років XX століття протягом останніх років йде процес його відновлення, що забезпечує вітчизняним підприємствах можливість виходу на внутрішній і зовнішній конкурентні ринки (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка розвитку аграрного виробництва України (всі категорії господарств)*

Показник	В середньому за рік						2010-2013 у % до 1991-2009
	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2009	1991-2009	2010-2013	
Виробництво, тис. т:							
- зерна	38452	27111	35714	40718	35499	51833	146,0
- картоплі	17333	16615	18527	19445	17980	22115	123,0
- овочів	5664	5375	6506	7780	6331	9462	149,4
- м'яса (забійна вага)	3043,1	1810,4	1611,4	1864,5	2082,4	2200,5	105,7
- молока	19062	13872	13734	12230	14725	11300	76,7
- яєць, млн. шт.	12006	8571	11491	14790	11715	18617	158,9
Валова продукція сільського господарства у порівнянних цінах 2010 р., млрд. грн. - всього	233,3	167,5	165,3	187,2	188,3	226,2	120,2
в тому числі:							
- рослинництва	125,9	99,6	103,7	119,5	112,2	176,3	157,1
- тваринництва	107,4	67,9	61,6	67,7	76,2	50,0	65,6
Те ж на 100 га сільгоспугідь – всі категорії господарств, тис. грн.	559,1	408,7	420,9	497,4	471,5	609,0	129,2
Виробництво на одну особу за рік:							
валової продукції, всього - грн.	4509,5	3320,5	3442,0	4031,0	3825,8	4954,5	129,5
- м'яса (забійна вага), кг	46,7	35,8	34,1	40,2	39,2	48,2	123,0
- молока, кг	345,4	268,9	288,3	263,5	291,5	247,4	84,9
- яєць, штук	204	181	256	319	240	408	170,0
Споживання на одну особу за рік, кг:							
- м'яса (забійна вага)	44,8	39,8	37,6	46,3	42,1	53,4	126,8
- молока	256,8	221,1	226,6	232,3	234,2	211,8	90,4
- яєць, штук	198	165	221	254	210	304	144,8

**Розрахунки автора на підставі [15], [16], [17].*

За ці роки приріст продукції сільського господарства становив 35,0%. Високими темпами розвивається галузь рослинництва. Зміцнюється економіка значної частини сільськогосподарських формувань. Україна стала одним із провідних у світі експортерів зерна, частка якого перевищує 10% від світових продаж.

Кожний другий літр рослинного масла, реалізований у світі – український. За оцінками ВТО, Україна вже тепер третя у світі за обсягами експорту кормового зерна після США і Аргентини, шоста за експортом пшениці, пшеничного борошна, насіння олійних культур, і сьома за поставками сиру [14].

Найважливіший показник конкурентоспроможності підприємства будь-якого рівня – це наявність у нього конкурентних переваг. М. Портер визначив шлях до досягнення конкурентних переваг – сполучення переваг у маркетингу чи витратах у певному ринковому сегменті.

Основні типи конкурентних переваг наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Шляхи досягнення конкурентних переваг

Джерело конкурентної переваги	Типи конкурентних переваг	Ціль конкуренції
Унікальність товару/послуги	Перевага в маркетингу	Ринок загалом
Лідерство у витратах	Перевага у витратах	Ринок загалом
Лідерство в ринковій ніші	Перевага в маркетингу або витратах у ринковому сегменті	Сегмент ринку

В ринкових умовах доцільно виділяти конкурентні переваги, які використовуються підприємством і перспективні (потенційні) конкурентні переваги, залучення яких до господарської діяльності може забезпечити випуск конкурентоспроможної продукції і сприяти підвищенню конкурентоспроможності підприємства загалом.

Конкурентні переваги, рівень їх залучення до господарської діяльності, механізми їх реалізації і нарощування в сукупності є конкурентним потенціалом, який обумовлює довгострокові перспективи розвитку і конкурентоспроможність підприємства. Доцільно виділити критерії оцінки конкурентних переваг підприємства (рис. 1) [3].

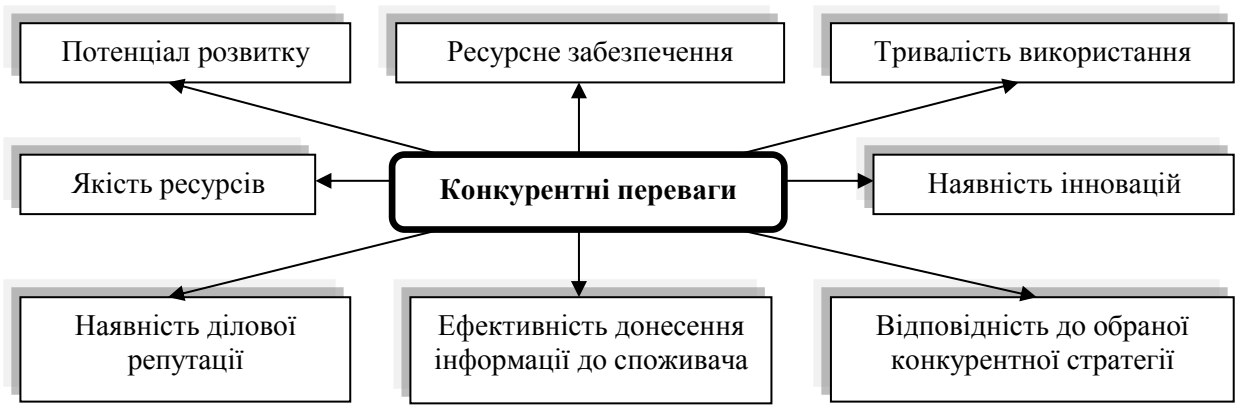

Рис. 1. Критерії оцінки конкурентних переваг підприємства

Рівень конкурентоспроможності підприємства характеризується дією цілої системи факторів зовнішнього та внутрішнього середовища його функціонування (рис. 2).

Зовнішні фактори – це ті, на які підприємство впливати не може і в своїй політиці повинно сприймати їх як дещо незмінне. До факторів зовнішнього середовища відносять: політична ситуація в державі; рівень державного регулювання та розвитку економіки країни (система оподаткування, кредитно-фінансова та банківська система, система зовнішньоекономічних зв'язків країни); наявність конкурентів; наявність сировинних ресурсів; система комунікацій; фактори, які визначають споживання продукції (ємність ринку, вимоги споживачів до якості продукції).

Внутрішні фактори – це ті, на які підприємство має безпосередній вплив і може їх регулювати. Фактори внутрішнього середовища підприємства характеризують наступні внутрішньовиробничі показники: технічний рівень виробництва; технологія; організація виробництва та управління; система формування та стимулювання попиту та ін.

Дослідження понятійно-категоріального апарату конкурентоспроможності дозволило прослідкувати існування тісного взаємозв'язку між конкурентними перевагами та конкурентоспроможністю підприємства (рис. 3).

Конкурентні переваги та потенціал є факторними ознаками, а конкурентоспроможність та конкурентна позиція – результатом впливу системи ключових чинників, які залежно від конкурентного середовища створюють різні конкурентні переваги. Із рис. 3 можна прослідкувати прямий зв'язок між факторними та результуючими поняттями.

В сучасних умовах господарювання конкурентними перевагами, які повинні бути властиві підприємствам, і є внутрішніми чинниками конкурентоспроможності та визначають конкурентну позицію, є [10; 12]:

- виробничі переваги (асортимент товарів, якість продукції, масштаб виробництва, забезпеченість основними видами ресурсів, якість ресурсів, гнучкість виробництва);

– маркетингові переваги (дослідження та прогнозування ринку, система просування та збуту, цінова політика, комунікаційна політика);

– фінансові переваги (ліквідність, платоспроможність, залучення зовнішніх ресурсів, інвестування, загальний фінансовий стан);

– інноваційні переваги (здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт власними силами та залучення результатів НДДКР);

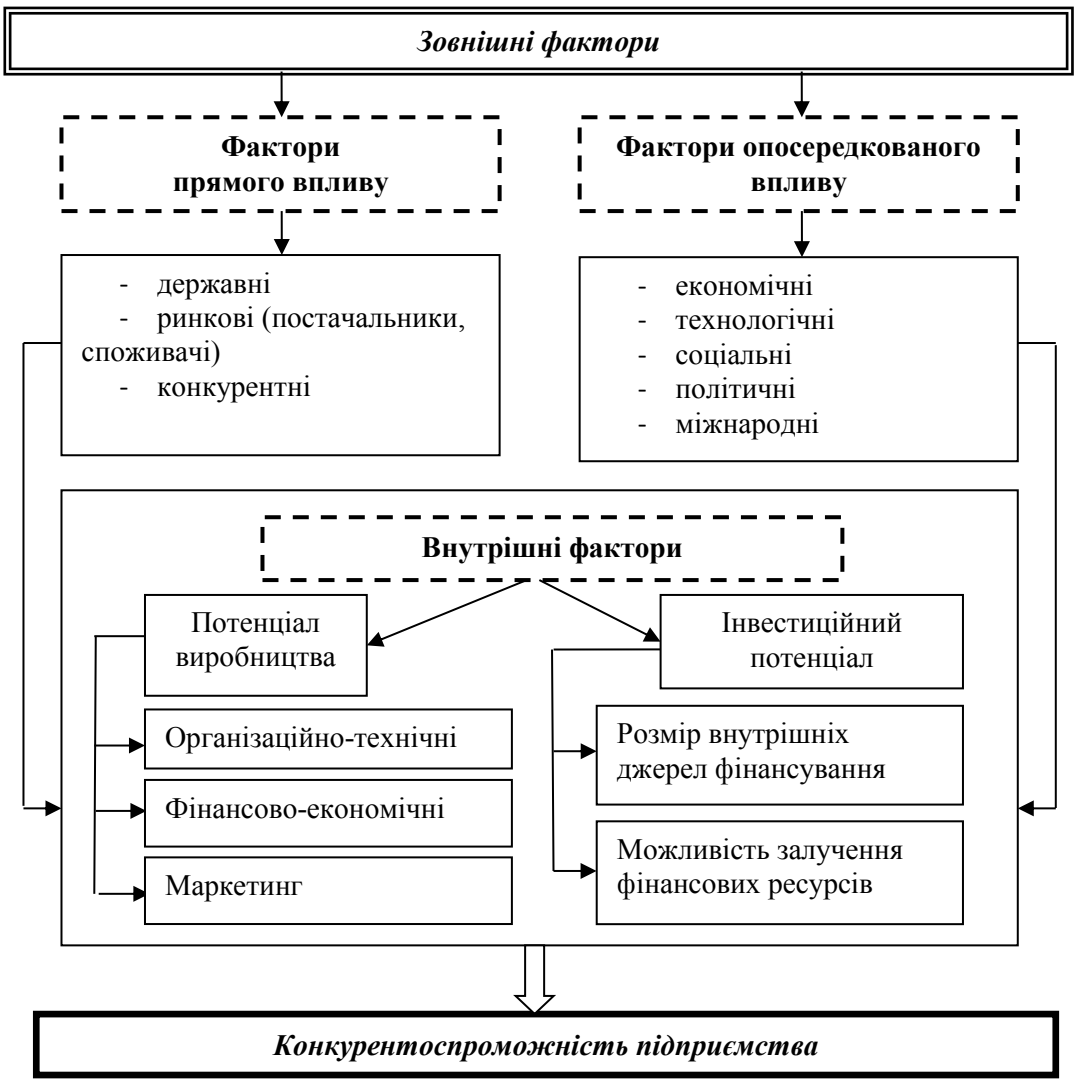

Рис. 2. Система факторів конкурентоспроможності підприємства

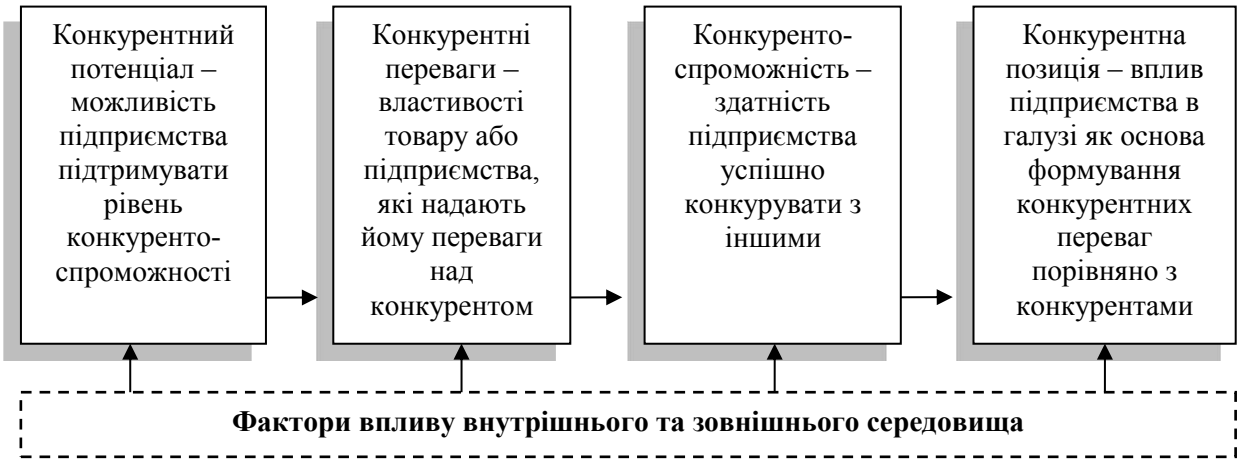

Рис. 3. Взаємозв'язок категорій теорії конкурентоспроможності підприємства

– управлінські переваги (тип організаційної структури, гнучкість та раціональність організаційної структури управління, стиль та методи управління, адаптаційні можливості);

– кадрові та організаційно-культурні переваги (кількісний та якісний склад персоналу, рівень мотивації, комунікації) (рис. 4).

Досліджуючи проблему конкурентоспроможності, виявлено взаємозв'язок між такими економічними категоріями, як

«конкурентоспроможність», «конкурентна перевага» і «конкурентний статус». Конкурентоспроможність досягається лише у тому випадку, якщо підприємство має ряд конкурентних переваг. Вона виступає результатом отримання і підтримки впродовж достатнього тривалого періоду часу сукупності конкурентних переваг. А за допомогою конкурентного статусу можна отримати кількісне значення рівня конкурентоспроможності підприємства.

Рис. 4. Система конкурентних переваг підприємств в умовах ринку

Отже, конкурентний статус є оцінним показником рівня конкурентоспроможності, причому він оцінює конкурентоспроможність тільки з точки зору позиції на ринку [6].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних товаровиробників – це одне з найважливіших стратегічних завдань економічної політики країни. Показник конкурентоспроможності країни об'єднує конкурентоспроможність товару, товаровиробника та галузеву конкурентоспроможність [1].

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо таке визначення конкурентоспроможності підприємств – це здатність підприємств пристосовуватись до нових умов господарювання, використовувати свої конкурентні переваги й перемагати в конкурентній боротьбі на ринку, максимально ефективно використовувати наявні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку та гнучко реагувати на зміну його кон'юнктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Андріанов В. Конкурентоспроможність Росії у світовій економіці / В. Андріанов // Економіст. – 1997. – №10. – С. 37-47.

2. Ансофф И. Стратегічне управління. / Пер.з англ. під ред. Л. И. Евенко. – М.: Економіка, 1989. – 518 с.

3. Безтелесна Л. Механізм забезпечення сталої конкурентоспроможності великого промислового підприємства / Л. Безтелесна, Н. Чигир // Економіст. – 2004. – № 12. – С.40-44.

4. Економічна стратегія фірми: Навчальний посібник / Под ред. А. П. Градова. – 2-е вид., випр. та доп. –

С.Пб.: Спеціальна література, 1999. – 589 с.

5. Котлер Ф. Основи маркетингу: Пер. з англ. – 2-ге европ. Видавництво. – М., СПб.: Будинок Вільямс, 1998. – 7056 с.

6. Куденко Н. В. Маркетингові стратегії фірми: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 245 с.

7. Ламбен Ж. Стратегічний маркетинг. Європейська перспектива: Пер. з фр. – СПб.: Наука, 1996. – 589 с.

8. Портер М. Конкуренция: Пер. с англ.: Уч. пос. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 495 с.

9. Нестеренко С. А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: управлінський аспект [монографія] / С. А. Нестеренко. – К.: ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2013. – 483 с.

10. Деминг Э. Выход из кризиса / Деминг Э. ; пер. с англ. – Тверь: Альба. –1994. – 498 с.

11. Mark Keough, "Buying Your Way to the Top", Director, April 1994, p. 75.

12. Michael E. Porter, "Strategy and the Internet" , Harvard Business Review, March, 2002.

13. Millson M.R., Raj S.P., Wilemon Strategic Partnering for Developing new Products //Research, – Technology Management, 1996. – V.39. – №3. – p. 41–49.

14. Експортний потенціал України / Кореспондент від 5-11 березня 2010 р. – № 8.

15. Валова продукція сільського господарства України (у порівнянних цінах 2010 р.) за 2013 рік. Остаточні дані. – К.: Держкомстат України, 2014. – 23 с.

16. Тваринництво України: Статистичний збірник. – К.: Держстат України, 2013. – 65 с.

17. Рослинництво України: Статистичний збірник. – К.:Держстат України, 2013. – 128 с.

Збарский Василий Кузьмич

ИННОВАЦИОННАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ – ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЕГО КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ

Исследуются научные основы формирования конкурентных преимуществ сельскохозяйственных предприятий Украины. Обосновано, что формирование конкурентных преимуществ сельскохозяйственных предприятий – это важная и необходимая предпосылка относительно достижения определенного уровня их конкурентоспособности, а механизм формирования конкурентных преимуществ - актуальный вопрос дальнейших научных исследований. Цель статьи состоит в обосновании необходимости исследования вопросов обеспечения конкурентных преимуществ отечественным товаропроизводителям с учетом существующих условий на инновационных началах. В процессе исследований использовано совокупность специальных методов экономического исследования. С помощью абстрактно-логического метода уточнена необходимость продовольственной безопасности страны. Методы теоретического обобщения и монографический использовали для углубленного исследования особенностей развития основных отраслей аграрного сектора и определения резервов совершенствования их работы. Доказано, что конкурентные преимущества – это те характеристики, свойства товара или марки, которые создают для предприятия определенные преимущества над своими непосредственными конкурентами. Среди основных критериев оценки конкурентных преимуществ предприятия определены: ресурсное обеспечение; качество ресурсов; потенциал развития предприятия; наличие деловой репутации; эффективность донесения информации к потребителю; соответствие к определенной конкурентной стратегии; наличие инноваций; продолжительность использования. Эти характеристики могут принадлежать к самой продукции, или к дополнительным услугам, к формам производства, сбыта или продаж, специфических для фирмы или продукции. В зависимости от отметных качеств товара, которые образуют ценность для потребителя за счет снижения затрат, или за счет повышения эффективности, конкурентные преимущества бывают «внешними» и «внутренними». Выявлено взаимосвязь между такими экономическими категориями, как «конкурентоспособность», «конкурентное преимущество», «конкурентный статус». Определено, что конкурентоспособность предприятия достигается только в том случае, если оно имеет ряд конкурентных преимуществ. В то время, как с помощью конкурентного статуса можно получить количественное значение уровня конкурентоспособности предприятия. Таким образом, конкурентный статус есть оценочным показателем уровня конкурентоспособности, причём он оценивает конкурентоспособность только с точки зрения позиции на рынке.

Ключевые слова: *конкурентоспособность, конкурентное преимущество, конкурентный статус, эффективность, товар, стратегия, развитие, возможности.*

Zbars'kyy V.

INNIVOVATIVE ORIENTATION OF THE ENTERPRISE TO ENSURE ITS COMPETITIVE ADVANTAGE

The scientific aspects of the competitive advantages formation of Ukrainian agricultural enterprises have been researched. It has been proved that the competitive advantages formation of agricultural enterprises is an important and necessary prerequisite for achieving the particular level of their marketability, and mechanism of the competitive advantages formation is essential for further researches. The aim of the article is to substantiate the necessity to research the question of the competitive advantages provision for national producers under the current conditions on the basis of innovation. The complex of special methods of economic analysis has been used. The necessity of country food security has been specified using the abstract-logic method. Theoretical generalization and monographic methods have been used for detailed analyses of the development of main branches particularities of agrarian sector and for determining the improved

reserves of their work. It has been proved that the competitive advantages are those characteristics, qualities of goods or services, that create the particular advantages for enterprise over direct competitors. Main criteria of the competitive advantages of enterprise evaluation have been determined: provision of resources, quality of resources , potential development of an enterprise, business reputation, efficiency of delivering information to consumers, the correspondence with a particular competitive strategy, availability of innovation, a duration of usage. These characteristics might belong to a product directly or additional services, forms of production or sales, specific for the enterprise. Competitive advantages are "internal" and "external". It depends on essential quality of goods, which creates a value for consumer because of decreasing of expenses or efficiency increasing. Interconnections between such economic categories as "marketability", "competitive advantage", and "competitive status" have been found. It has been determined that competitiveness is achieved only if the company has a number of competitive advantages. A quantitative value of the competitiveness of enterprises can be obtained with the help of competitive status. Thus, the competitive status is the estimated figure of the marketability level, and it estimates the marketability only in terms of market position.

Key words: *marketability, competitive advantage, competitive status, efficiency, goods, strategy, development, ability.*

Одержано: 20.01.2015 р.

УДК 338.22.021.1

Лазаренко Дмитро Олександрович,
д.е.н., доц., декан факультету психології, економіки та управління,
завідувач кафедри обліку і аудиту,
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

АМОРТИЗАЦІЙНА ПОЛІТИКА В ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІЙ ПРОГРАМІ ХАРЧОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета статті складається в узагальненні існуючих підходів щодо управління амортизаційною політикою, пошуку її місця в інвестиційно-інноваційній діяльності і капітальному відновленні об'єктів а також в ефективності її використання в діяльності харчового підприємства. Розглянуто роль і місце амортизаційної політики у застосуванні інвестиційно-інноваційної програми підприємства. Досліджено окремі елементи амортизаційної політики у зв'язко з процесом капітального відтворення основних засобів. Визначені найбільш ефективні методи нарахування амортизації в залежності від інтенсивності експлуатації об'єктів основних засобів. В результаті дослідження запропоновано критерії визначення інтенсивності експлуатації об'єктів. Розкрита можливість визначення міри інтенсивності експлуатації об'єктів основних засобів за їх видами. Визначено комплексний підхід до формування амортизаційної політики підприємства в рамках інвестиційно-інноваційної програми. Розглянуті альтернативні методи ведення амортизаційної політики і встановлені критерії, що визначають суму амортизації, та ставлять її в залежність від періоду корисного використання об'єкту або від інтенсивності експлуатації об'єкту. В процесі дослідження встановлено, що використання виробничого методу дозволяє одержати дуже вагомий економічний показник, який фактично може виступати у якості індикатору, що сигналізує про необхідність включення інноваційно-інвестиційного механізму для забезпечення своєчасного відновлення відповідних об'єктів. Визначено рівень інтенсивності капітального відновлення окремих груп операційних необоротних активів з урахуванням наступних основних факторів: балансова вартість операційних необоротних активів, методи відображення в обліку реальної вартості необоротних активів, реальний строк використання амортизованих активів, склад і структура необоротних активів, темпи інфляції, інвестиційна активність підприємства. Облік факторів дозволяє підприємству вибрати відповідні методи амортизації окремих груп необоротних активів, що найбільшою мірою відображують їх специфіку використання в операційному процесі. Практична значущість статті полягає у визначені амортизаційної політики у якості базового інструменту інноваційно-інвестиційної політики, спрямованої на підтримку оптимальної структури необоротних активів і джерел капітального відновлення об'єктів основних засобів. Для стимулювання підвищення оптимальності структури основних засобів запропоновано реалізувати певні першочергові заходи.

Ключові слова: *амортизаційна політика, інвестиційно-інноваційна програма, основні засоби, інтенсивність експлуатації, капітальне відновлення, амортизація.*

ВСТУП

В умовах сучасних інтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, всі без виключення суб'єкти господарської діяльності потребують певних зрушень в

процесах реформування інвестиційної діяльності. Сучасні обліково-інформаційні методи, щодо використання основних засобів та інших необоротних активів мають розглядатись в контексті нової інвестиційної програми, як складової частини облікової політики підприємств. Подібний підхід дозволяє обґрунтувати необхідність посилення структурної цілісності й підвищення ефективності взаємозв'язків між учасниками інвестиційно-інноваційної діяльності харчових підприємств.

Постановка проблеми. Проблема впровадження інноваційно-інвестиційної програми та продуктивного механізму інвестиційного відновлення об'єктів у харчовій галузі може бути вирішена тільки у комплексі з найбільш прийнятною амортизаційною політикою. Завдання, що постає перед керівництвом харчових підприємств у процесі формування його облікової політики, полягає, насамперед, у забезпеченні балансу між амортизаційними процесами й конкретною інвестиційно-інноваційною програмою підприємства. Інвестиційні заходи, проекти й програми, що розробляються на харчових підприємствах, мають враховувати сучасні реформаторські тенденції й умови організації діяльності, а також співвідноситися з потребами харчової галузі, агросфери й альтернативами перспективного розвитку самого галузевого підприємства [14].

Ефективне стратегічне управління інвестиційно-інноваційною діяльністю підприємства вимагає розробки його амортизаційної політики. Вона є складовою частиною загальної стратегії формування інвестиційної програми, що узгоджується з індивідуалізацією рівня інтенсивності відновлення амортизованих активів з урахуванням специфіки їхньої експлуатації і ролі в господарському процесі.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблеми формування амортизаційної політики та витрат, пов'язаних зі зносом необоротних активів були об'єктами наукових досліджень багатьох відомих вчених. Значна увага цим проблемам приділена в працях таких економістів: Ф. Ф. Бутинця, С. С. Новицької, С. Ф. Голова, В. Вишневського, О. Є. Кузьміна, Н. Г. Виговської, В. В. Сопка, В. В. Козика, Н. О. Дугієнко та ін.

На думку д.е.н. П. А. Орлова (м. Харків) «…через фіскальну амортизацію може здійснюватися державне регулювання інвестиційної діяльності й рівня оподаткування прибутку підприємств [4]. Фіскальна амортизація повинна строго регламентуватися й нараховуватися відповідно до норм і правил, які є в Законі про оподаткування прибутку. Вона повинна визначати максимально можливу суму амортизаційних відрахувань підприємства за певний період, від якої залежить сума податку на прибуток» [5; с. 31].

Дослідженню окремих елементів амортизаційної політики, її ролі у процесі капітального відтворення основних засобів присвячено праці вітчизняних економістів, зокрема В. Бакая, П. Житного, Т. Косової, М. Чумаченко.

Ще одна точка зору к.е.н П. Житнього (Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля): «Завищення і заниження норм амортизації може впливати як позитивно, так і негативно на господарську діяльність підприємств і суспільного виробництва в цілому» [6].

На нашу думку амортизаційна політика має бути базовим інструментом інвестиційної політики, спрямованим на підтримку оптимальної структури необоротних активів і джерелом капітального відновлення об'єктів основних засобів. З цієї причини її формування на підприємстві має розглядатись у рамках комплексної інвестиційно-інноваційної програми.

Мета статті (постановка завдання). Мета статті полягає в узагальненні існуючих підходів щодо управління амортизаційною політикою, пошуку її місця в інвестиційно-інноваційній діяльності і капітальному відновленні об'єктів й, виходячи із цього, визначенні напрямів підвищення ефективності її використання в діяльності харчового підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес перспективного розвитку галузі полягає у встановленні загальних напрямів, просування за якими забезпечує ріст і зміцнення позицій харчових підприємств. Із цих позицій, під інвестиційно-інноваційною діяльністю харчових підприємств варто розуміти сукупність цільових настанов для детальної розробки конкретних інвестиційних і інноваційних планів, що здійснюються відповідно до діючого законодавства й спрямованих на значне відновлення основних виробничих фондів підприємств галузі. При цьому для організації інвестиційно-інноваційної діяльності і визначення альтернатив перспективного розвитку харчових підприємств необхідно передбачити:

- досягнення максимально можливих економічного й соціального ефектів від розглянутих заходів – для кожного інвестиційного процесу й заходу (проекту) використовують свої методи оцінки ефективності, а потім відбирають ті з них, які за інших рівних умов забезпечують суб'єкту підприємницької діяльності максимальну ефективність;
- досягнення такого рівня результатів реалізації інвестиційно-інноваційних процесів і заходів, що дозволив би створити умови для подальшого розвитку харчових підприємств;
- раціональне розпорядження необоротними активами спрямоване на їх ефективну амортизацію та своєчасне оновлення;
- мінімізація інвестиційних ризиків, пов'язаних з реалізацією інвестиційних процесів і заходів (проектів);
- відповідність заходів, здійснюваних у рамках реалізації інвестиційно-інноваційної діяльності харчових підприємств у законодавчому полі України та Європи.

З метою поліпшення інвестиційного забезпечення харчових підприємств виходячи з існуючих альтернатив перспективного розвитку необхідним є реформування інвестиційної і

амортизаційної систем розвитку й принципів саморегулювання амортизаційної політики.

Таким чином, для того, щоб підвищити ефективність структури інвестиційних ресурсів для здійснення інвестиційно-інноваційної діяльності харчових підприємств, потрібна реалізація комплексу заходів, спрямованих на збільшення обсягу засобів, мінімізацію витрат по їх залученню й удосконалення структури інвестиційних ресурсів за конкретними критеріями.

Сформована в українській економіці, і в тому числі на харчових підприємствах, структура інвестиційних ресурсів, є деформованою й неефективною. Вона характеризується перевагою власних джерел фінансування інвестицій харчових підприємств. Амортизаційна політика, на відміну від країн з розвинутою ринковою економікою, відіграє украй незначну роль у процесі формування капітальних інвестицій і регулярного відновлення основних фондів українських харчових підприємств [2].

Для сучасного фахівця з обліку і аудиту в рамках амортизаційних процедур є актуальним оволодіння новими методами роботи з господарською інформацією. У сучасній економічній науці не вистачає якісних критеріїв (техніко-економічних) для формування обліково-амортизаційної політики. Серед кількісних показників використовується лише грошовий вимірник, що характеризує первісну (або залишкову) вартість і періодичний показник, що характеризує термін корисного використання об'єктів. Ліквідаційна вартість в багатьох випадках не використовується або дорівнює нулю.

Основні засоби, як це передбачено відповідним положенням бухгалтерського обліку – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [1].

Протягом всього періоду експлуатації основні засоби втрачають корисність, що характеризується зменшенням їх економічної вигоди в сумі перевищення залишкової вартості активу над сумою очікуваного відшкодування.

Тому, використання необоротних активів у господарській діяльності передбачає визначення інтенсивності експлуатації одиничних об'єктів з метою їх майбутнього оновлення шляхом інвестиційної діяльності (капітальних інвестицій). Але цей показник (інтенсивність експлуатації), хоча і характеризує ступінь зносу, все ж не визначає суму амортизаційних відрахувань. Крім того не для всіх господарських об'єктів можна взагалі визначити індивідуальну інтенсивність експлуатації.

Ми вважаємо, що ефективне використання окремого об'єкту основних засобів і забезпечення його своєчасного капітального оновлення має враховувати не тільки його роль у господарському середовищі, але й фізико-технічні якості об'єкта та його експлуатаційні характеристики. Такий підхід дасть обліковцю чіткі критерії для розподілу первісної вартості основних засобів між фінансовими періодами і буде підставою для формування амортизаційної політики в залежності від умов використання об'єктів.

В першу чергу для вибору методу розподілу вартості об'єкта і нарахування зносу (методу амортизації) необоротних активів важливо чітке визначення економічної сутності об'єкту. Економічне групування об'єктів за їх видами майже відповідає групуванню в плані рахунків (табл.1).

З наведеної інформації можна побачити, що тільки для машин, обладнання і транспортних засобів можливо визначити міру інтенсивності експлуатації об'єктів. Для інших об'єктів незалежно від ролі, яку вони виконують у господарському процесі, інтенсивність експлуатації визначити неможливо.

На наступному етапі має враховуватись місце експлуатації об'єкта, його стан та вплив на виробничу або іншу операційну (виробничу, торгівельну, аграрну) діяльність.

Згідно із національним фінансовим законодавством метод амортизації обирається підприємством самостійно з урахуванням очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання та економічної ролі в господарському середовищі.

Саме приналежність об'єкту до певної групи, а також роль і спосіб використання об'єкту визначають залежність суми амортизації від одного з двох критеріїв:

1. Період корисного використання об'єкту.
2. Інтенсивність експлуатації об'єкту.

Облікові стандарти визначають декілька альтернативних методів розрахунку амортизації, 4 з яких такі, що ставлять суму зносу в залежність від часу корисного використання (прямолінійний, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивний). Всі ці методи (часові) не враховують ступінь фізичного зносу об'єктів в результаті їх експлуатації під час виконання функціональної ролі в господарської діяльності.

При такій різноманітності часових методів амортизації дуже дивним виглядає наявність лише одного (виробничого) методу, який ставить економічний знос об'єктів в пряму залежність від ступеню експлуатації. З точки зору економічної ефективності саме залежність суми нарахованого зносу від інтенсивності експлуатації об'єктів виглядає більш раціональним способом розподілу вартості об'єктів основних засобів. Адже тоді сума економічного (бухгалтерського) зносу буде максимально відповідати реальному фізичному зносу об'єкту.

Крім того саме використання виробничого методу дозволяє одержати дуже вагомий економічний показник, який фактично може виступати у якості *індикатору*, що сигналізує про необхідність включення інноваційно-інвестиційного механізму для забезпечення своєчасного відновлення відповідних об'єктів. Ми вважаємо доцільним більш детально дослідити теорію виробничого методу, збагатити

практику його застосування.

Таблиця 1

Можливість визначення міри інтенсивності експлуатації об'єктів основних засовів за їх видами

Об'єкти основних засобів	Синтетичні рахунки	Характеристика	Визначення інтенсивності експлуатації
Земельні ділянки	101	Земельні ділянки, у тому числі отриманими державними (казенними) і комунальними підприємствами на правах постійного користування	Не амортизується
Капітальні витрати на поліпшення земель	102	Капітальні вкладення в поліпшення земель (меліоративні, осушуючі, іригаційні і інші роботи)	Не амортизується
Будівлі, споруди та передавальні пристрої	103	Дома, споруди, їх структурні компоненти і передатні пристрої, а також житлові будівлі	Не можливо
Машини та обладнання	104	Машини та обладнання різного призначення	Можливо
Транспортні засоби	105	Транспортні засоби різного призначення	Можливо
Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	106	Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	Не можливо
Тварини	107	Тварини	Не можливо
Багаторічні насадження.	108	Довгострокові біологічні активи, у тому числі багаторічні насадження, які не пов'язані з сільськогосподарською діяльністю	Не можливо
Інші основні засоби	109	Основні засоби, які не включені в інші статті	У більшості можливо

Враховуючи позитивний досвід європейських облікових систем, можна стверджувати, що використання виробничого методу передбачає обов'язкове врахування проблеми вибору міри, що визначає ступінь інтенсивності експлуатації об'єктів. Це може бути або абсолютний показник, який використовується як ставка амортизації або відносний показник, що корегує ступінь зносу. Наприклад, для вантажного автомобілю мірою експлуатації є кількісний показник, що характеризує пройдений шлях (пробіг). Але використання такого критерію у якості ставки амортизації не враховує ступінь завантаженості і порожній шлях. А для транспорту спеціалізованого призначення пробігу взагалі має другорядне значення після кількості виконаних робіт (маніпуляцій).

Сума амортизації за цією методикою визначається за формулою:

$$A = V \times C_A \times k \qquad (1)$$

V – обсяг виробництва (виконаних робіт, послуг);

C_A – абсолютна виробнича ставка амортизації за одиницю обсягу;

k – коригуючий коефіцієнт, що враховує відносний показник (%).

Таблиця 2

Використання критеріїв визначення інтенсивності експлуатації

Об'єкти	Функціональна роль	Показник, що характеризує ступінь інтенсивності експлуатації	Вимірник
Транспортні засоби	Перевезення вантажу	Кількість пройденого шляху Ступінь завантаженості	Абсолютний (км) Відносний (%)
	Перевезення пасажирів	Кількість пройденого шляху Кількість перевезених пасажирів	Абсолютний (км) Абсолютний (од.)
	Спеціалізовані функції	Кількість виконаних робіт Кількість маніпуляцій Кількість пройденого шляху	Абсолютний (шт.) Абсолютний (од.) Абсолютний (км)
Обладнання	Виробництво продукції	Кількість виготовлених виробів Час роботи Ступінь завантаженості	Абсолютний (од.) Абсолютний (год) Відносний (%)
	Реалізація продукції (охолодження)	Час роботи Кількість споживчої енергії	Абсолютний (год) Абсолютний (кВт)
	Енергозабезпечення	Кількість переданої енергії Кількість споживчої енергії	Абсолютний (кВт)

Для ефективної інноваційно-інвестиційної програми вибір методу амортизації має базуватись на основі залежності способу їх використання від міри інтенсивності експлуатації з урахуванням часу

корисного використання необоротних активів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Комплексний підхід до формування амортизаційної політики підприємства в рамках інвестиційно-інноваційної програми, що визначає рівень інтенсивності капітального відновлення окремих груп операційних необоротних активів, ураховуються такі основні фактори:

– балансова вартість операційних необоротних активів. Вплив амортизаційної політики підприємства на інтенсивність капітального оновлення операційних необоротних активів і на кінцеві фінансові результати його діяльності зростає пропорційно збільшенню балансової вартості власних необоротних активів;

– методи відображення в обліку реальної вартості необоротних активів. Здійснювана переоцінка цих видів операційних активів підприємства носить у сучасних умовах періодичний характер і не повною мірою відображає ріст цін на них. У зв'язку з цим, амортизаційні відрахування не характеризують повною мірою фактичний знос цих активів і втрачають своє реноваційне значення. Заниження розміру реального зносу операційних необоротних активів призводить не тільки до зменшення швидкості їхнього капітального оновлення, але й до формування зайвої фіктивної суми прибутку підприємства, і відповідно вилученню в нього фінансових коштів у вигляді сплачуваного податку на прибуток;

– реальний строк використання амортизованих активів. Установлений у процесі розробки норм амортизації середній строк використання окремих видів основних засобів носить знеособлений характер і повинен конкретизуватися з урахуванням особливостей їхнього використання в операційній діяльності.

– склад і структура необоротних активів. Методи амортизації, дозволені до використання в нашій країні, диференціюються в розрізі рухомої і нерухомої (активної і пасивної) частин основних засобів;

– темпи інфляції. В умовах високої інфляції постійно занижується база нарахування амортизації, а відповідно й розміри амортизаційних відрахувань. Крім того, інфляція впливає на потенційну можливість капітального відновлення активів в експлуатації;

– інвестиційна активність підприємства. Вибір методів амортизації значною мірою визначається рівнем поточної потреби в інвестиційних ресурсах, готовністю підприємства до реалізації окремих інвестиційних проектів, що забезпечують капітальне відновлення необоротних активів.

Облік перерахованих факторів дозволяє підприємству обрати відповідні методи амортизації окремих груп необоротних активів, що найбільшою мірою відображують їх специфіку використання в операційному процесі.

Для стимулювання підвищення оптимальності структури основних засобів необхідно реалізувати такі першочергові заходи на законодавчому рівні:

1. Передбачити можливість формування спеціального резерву оновлення основних фондів харчових підприємств.

2. Передбачити можливість відстроченої амортизації, коли у випадку збитків підприємство може не нараховувати знос основних засобів, а переносити його на більш сприятливий період без обмеження в термінах. Застосування методу буде сприяти зниженню числа збиткових підприємств у галузі й, по мірі виходу із кризи деяких з них – росту капітальних інвестицій на оновлення основних засобів;

3. Для стимулювання саме капітального оновлення, а не простого заміщення внаслідок зносу, ввести додаткову пільгу на приріст капітальних вкладень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92 / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4. rada.gov.ua.

2. Лазаренко Д. О. Механізми та технології організації й управління підприємствами харчової галузі: науково-практичний аспект: монографія / Д. О. Лазаренко. – Херсон: Грінь Д. С., 2012. – 454 с.

3. Лазаренко Д. А. Сравнительный анализ амортизационной политики / Д. А. Лазаренко, С. В. Сиренко // Економіка: проблеми теорії та практики: Наук.-мет.зб. – Дніпропетровськ: МО-ДНУ. – Вип.135, 2002 . – С. 157-165.

4. Орлов П. А. Про використання в Україні різних норм амортизації / П. А. Орлов, С. П. Орлов // Економіка України. – №5. – 2005.

5. Новицька С. С. Сутність амортизаційної політики і її вплив на ефективність роботи підприємства / С. С. Новицька, Н. Ю. Потапова-Сінько // Навчально-методичний посібник для студентів економічних спеціальностей. – Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова. – 2006. – 98 с.

6. Житний Ю. Бухгалтерський і податковий облік основних засобів / Ю. Житний // Бухгалтерський облік і аудит. – №11. – 2005.

7. Лазаренко Д. А. Використання первинної інформації для поточного контролю за станом необоротних активів / Д. А. Лазаренко // Зб. наук. праць «Актуальні проблеми теорії і практики бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в Україні: сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку», Вип.17, Т.2. – Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський: 2009. – С. 465-469.

8. Голов С. Концепции амортизации и их влияние на учет и управление в современных условиях / С.

Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – №8.

9. Козик В. В. Вплив амортизації на формування інвестиційної привабливості проектів / В. Козик, В. Федоровський // Фінанси України. – 2002. – №8.

10. Бакай В. Й. Методи формування амортизаційної політики на підприємстві / В. Й. Бакай // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2009. – № 5, Т. 2(141). – С. 97-100.

11. Дугієнко Н. О. Амортизаційна політика та основні напрямки підвищення її ефективності в Україні: автореф. дис. … канд. наук : спец. 08.00.01 / Н. О. Дугієнко. – К, 2007. – 20 с.

12. Чумаченко М. Ще раз про амортизацію як важливе джерело інвестиційної діяльності підприємства / М. Чумаченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 11. – С. 3-7.

13. Косова Т. Д. Амортизація як інвестиційний ресурс підприємства / Т. Д. Косова // Економіка підприємства. – 2003. – № 9. – С. 157-166.

14. Лазаренко Д. О. Управління амортизаційною політикою та її роль в процесі відновлення основних засобів харчових підприємств / Д. О. Лазаренко, С. В. Сіренко, В. О. Божко // Науковий фаховий журнал «Регіональна бізнес-економіка та управління» – Вінниця: ВФЕУ, 2014. – №3(43). – С. 93-99.

Лазаренко Дмитрий Александрович

АМОРТИЗАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА В ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННОЙ ПРОГРАММЕ ПИЩЕВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель статьи заключается в обобщении существующих подходов к управлению амортизационной политики, поиска ее места в инвестиционно-инновационной деятельности и капитальном восстановлении объектов, а также в повышении эффективности ее использования в деятельности пищевого предприятия. Рассмотрены роль и место амортизационной политики в применении инвестиционно-инновационной программы предприятия. Исследованые отдельные элементы амортизационной политики в связи с процессом капитального воспроизводства основных средств. Определены наиболее эффективные методы начисления амортизации в зависимости от интенсивности эксплуатации объектов основных средств. В результате исследования предложены критерии определения интенсивности эксплуатации объектов. Раскрыта возможность определения степени интенсивности эксплуатации объектов основных средств по их видам. Определены комплексный подход к формированию амортизационной политики предприятия в рамках инвестиционно-инновационной программы. Рассмотрены альтернативные методы ведения амортизационной политики и установлены критерии, определяющие сумму амортизации, и ставят ее в зависимость от периода полезного использования объекта или от интенсивности эксплуатации объекта. В процессе исследования установлено, что использование производственного метода позволяет получить очень весомый экономический показатель, который фактически может выступать в качестве индикатора, сигнализирующего о необходимости включения инновационно-инвестиционного механизма для обеспечения своевременного обновления соответствующих объектов. Определен уровень интенсивности капитального обновления отдельных групп операционных внеоборотных активов с учетом следующих основных факторов: балансовая стоимость операционных внеоборотных активов, методы отражения в учете реальной стоимости необоротных активов, реальный срок использования амортизируемых активов, состав и структура внеоборотных активов, темпы инфляции, инвестиционная активность предприятия. Учет факторов позволяет предприятию выбрать соответствующие методы амортизации отдельных групп необоротных активов, в наибольшей степени отражают их специфику использования в операционном процессе. Практическая значимость статьи состоит в определенньи амортизационной политики в качестве базового инструмента инновационно-инвестиционной политики, направленной на поддержание оптимальной структуры внеоборотных активов и источников капитального восстановления объектов основных средств. Для стимулирования повышения оптимальности структуры основных средств предложено реализовать определенные первоочередные мероприятия.

Ключевые слова: *амортизационная политика, инвестиционно-инновационная программа, основные средства, интенсивность эксплуатации, капитальное восстановление, амортизация.*

Lazarenko D.

DEPRECIATION POLICY IN INVESTMENT AND INNOVATION PROGRAMS OF FOOD ENTERPRISE

The purpose of the article consists in generalization of existing approaches to the management of depreciation policy, foundation of its place in the investment and innovation and capital recovery of objects as well as the efficiency of its use in the food business. The role and place of depreciation policy have been analyzed with the use of investment and innovation programs of the enterprise. The particular elements of the depreciation policy in the process of capital reproductions of basic means have been studied. The most effective methods of profiles of amortization depending on the intensity of exploitation of basic tools have been determined. In the result of investigation the criteria of determination of operation intensity have been offered. The ability of determination of the intensity measure in the process of operation with objects of basic devices and their types has been represented. The comprehensive approach to the depreciation policy formation of the enterprise according to investment and innovation programs has been determined. The alternative methods of depreciation policy and the criteria that determine the amount of depreciation, depending on the period of successful using of the device and on the intensivity of object operation have been studied. The use of the production

method that is studied allows to obtain a significant economic component that stands for economic indicator in the process of reseaul work. It points out the necessity of including the innovation and investment mechanisms to provide fore handed renovation of appropriate objects. The level of intensity of capital restoration of individual group of assets has been analyzed taking into account the basic factors: the ballanced price of operational and in reversible asserts; the accounting methods value of irreversible asserts; the real term of the use of operating asserts; the composition and the structure of irreversible asserts; the speed of inflation; the investment activity of enterprise. The accounting of the preceding factors allows to choose the methods of amortization of certain groups of irreversible asserts reflecting and proving their specific use in the operating process. The practical significance of the article has been defined in determination of amortization policy being a basic tool of innovation and investment policies supporting the optimal structure of irreversible asserts and sources of capital restoration of fixed assets. In order to promote the increase of asserts optimality the author of the article proposes to realize the urgent arangements.

Keywords: *amortization policy, investment and innovation program, fixed assets, the intensity of exploitation, capital recovery, depreciation.*

Одержано 16.02.2015 р.

УДК 631.158:658.331.108

Максименко Діана Вікторівна,
к.е.н., доц., доцент кафедри обліку та фінансів,
Мукачівський державний університет

КАДРОВА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Метою статті є висвітлення окремих аспектів реструктуризації кадрової підсистеми в контексті стратегічного розвитку підприємства. У ході дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Методи теоретичного узагальнення і порівняння дали можливість уточнити понятійний апарат в частині трактування розвитку підприємства. За допомогою абстрактно-логічного методу визначено послідовність етапів кадрової реструктуризації. В розвитку підприємства існує множина циклів. Вони переплітаються, накладаються або розходяться своїми фазами, що складає певні труднощі в дослідженні процесів функціонування соціально-економічних систем та тенденцій їх розвитку. Етапи життєвого циклу багато в чому визначають вибір підприємством стратегії розвитку. Проведення стратегічних змін на підприємстві передбачає, в першу чергу, створення організаційної структури, що дозволяє реалізувати стратегію, інтеграцію управлінських дій, децентралізацію і демократизацію управління, посилення неформального підходу в управлінні і ослаблення формального, зростання значущості інтуїції, створення систем мотивування й організації праці. В ринкових відносинах підприємствам АПК необхідна надійна система управління на всіх стадіях виробничої діяльності з урахуванням сучасних тенденцій розвитку теорії управління. Із найбільш гострих проблем, з якими зустрічаються підприємства, слід відмітити низький рівень кваліфікації персоналу і окремих керівників, незадовільний морально-психологічний клімат, низький рівень мотивації працівників і, як наслідок, недостатня ініціативність персоналу при вирішенні виробничих проблем, конфронтація адміністрації і персоналу. Тому для забезпечення розвитку кадрової підсистеми необхідно розглядати кадровий аспект як один з першочергових напрямів, який потребує змін в сучасних умовах. Процес реструктуризації повинен супроводжуватися змінами професійної, кваліфікаційної, виробничої структури персоналу. Для успішного функціонування підприємство повинно перетворити свої структури так, щоб вони мали потенціал для вирішення нових завдань, які диктуються ринком. Тому виникає об'єктивна необхідність кадрової реструктуризації як багатоаспектного і взаємозалежного комплексу перетворювальних заходів, процесів, методів, які служать для підвищення конкурентоспроможності підприємства. Складовими успішної кадрової реструктуризації є кадрова служба, кадрова політика, організаційна структура управління, кадровий потенціал, система навчання та розвитку персоналу.

Ключові слова: *кадри, кадрова реструктуризація, стратегія розвитку підприємства, стратегічні зміни.*

ВСТУП

В міру збільшення динамічності та складності ринкового середовища особливу актуальність для підприємства набувають питання забезпечення його розвитку, що частіше всього асоціюється з удосконаленням кадрового забезпечення, технології виробництва або підвищенням якості продукції. Під розвитком звичайно розуміють різноманітні нововведення, збільшення виробничих потужностей або ріст обсягів реалізації продукції.

Постановка проблеми. Раціонально організована система управління розвитком повинна забезпечувати пріоритет економічних цілей над позаекономічними та політичними, довгострокових над короткостроковими, а система управління повинна створювати необхідні для цього основи. Для забезпечення швидкої адаптації підприємств до умов зовнішнього середовища, необхідно провести певні перетворення у системі управління та реалізації основних функціональних напрямів діяльності. Важлива роль в цих змінах відводиться кадровій складовій, роль якої у загальній системі управління сучасного підприємства є досить значною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань, пов'язаних з кадровою реструктуризацією на підприємстві, приділяють в останній час все більше уваги. Значний внесок у вирішення цих питань внесли вітчизняні фахівці, серед яких О. Д. Гудзинський, Г. А. Дмитренко, І. Ф. Зінов'єв, О. Г. Шпикуляк, В. В. Юрчишин та інші. Дослідженню загальних проблем теорії управління присвячені праці вітчизняних і зарубіжних авторів, таких як М. Альберт, Л. Басовський, І. Герчикова, В. Грибов, П. Друкер, А. Смолкін, А. Тебекін, Р. Тьетар, Е. Уткін, Р. Фатхудінов, Ф. Хедоурі, Р. Холт та інші.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення окремих аспектів реструктуризації кадрової підсистеми в контексті стратегічного розвитку підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В розвитку підприємства існує множина циклів. Вони переплітаються, накладаються або розходяться своїми фазами, що складає певні труднощі в дослідженні процесів функціонування соціально-економічних систем та тенденцій їх розвитку. Етапи життєвого циклу багато в чому визначають вибір підприємством стратегії розвитку.

Проведення стратегічних змін на підприємстві передбачає, в першу чергу, створення організаційної структури, що дозволяє реалізувати стратегію, інтеграцію управлінських дій, децентралізацію і демократизацію управління, посилення неформального підходу в управлінні і ослаблення формального, зростання значущості інтуїції, створення систем мотивування й організації праці [1].

Реалізація обраної стратегії та досягнення поставлених цілей можливе на основі розробки програми розвитку підприємства, яка являє собою склад та співпідпорядкованість цілей та задач, з врахуванням їх відносної важливості й масштабів реалізації. Одночасно виконується оцінка термінів, необхідних для рішення цих задач, в залежності від зовнішніх умов та ступеня ресурсної забезпеченості програми. Наявність декількох варіантів рішення задач програми дозволяє розрахувати потреби в ресурсах, узгодити терміни рішення паралельно виконуваних задач та коректувати в разі потреби їх формулювання.

В даний час найбільш поширена точка зору, при якій поняття розвитку та економічного росту ідентичні. Однак Р. Акофф пропонує на відміну від росту розглядати розвиток як наявність потенціалу для покращення. Розвиток – це не умова або стан, обумовлений рівнем наявності ресурсів, а процес, в якому збільшуються можливості системи [2].

Тому в загальному виді процес розвитку можна визначити як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий, як незворотну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів, в результаті якої виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури [3, с. 96].

Б. Л. Кучін та Е. В. Якушева також пропонують розглядати розвиток як сукупну зміну у взаємозв'язку кількісних, якісних та структурних категорій в системі [4, с. 4]. При цьому, кількісні зміни – це збільшення або зменшення складових частин даного цілого, що виражається збільшенням або зменшенням їх числових значень, що призводять на певних етапах своєї зміни до якісного стрибка. Структурні зміни – це зміни взаємовідносин складових частин, що зовсім не обов'язково повинні супроводжуватися збільшенням або зменшенням їх числа. Навпроти, число складових частин може залишатися незмінним. Тому можна вважати, що як кількісні так і структурні зміни грають причинну роль в якісних змінах.

В. С. Рапопорт відмічаючи, що «процес розвитку припускає якісні та кількісні зміни об'єкта розвитку в напрямку, що забезпечує найбільш повне задоволення власних інтересів та запропонованих вимог ззовні», зв'язує розвиток підприємства з ефективністю його діяльності [5, с. 17]. Підвищення ефективності, в свою чергу, забезпечує кількісне зростання показників діяльності підприємства.

Оскільки, істотну характеристику процесів розвитку складає час, то будь-який розвиток здійснюється в реальному часі і тільки часовий фактор виявляє спрямованість розвитку. В зв'язку з цим Т. Коно визначає розвиток як зміну умов існування організації в часі [6]. В цих умовах статичний підхід до оцінки ефективності використання ресурсів перестав відображати всю складність процесів поточної діяльності та розвитку підприємства. Зокрема, можливості альтернативного використання ресурсів розширилися і стали більш доступними, втратили однозначний характер результати виробництва, зросло значення витрат нематеріальних ресурсів, таких як інформація.

Эдвін Дж. Долан визначає ефективність як ситуацію, в якій при існуючому рівні знань та даній кількості продуктивних ресурсів неможливо зробити більшу кількість одного товару, не жертвуючи при цьому можливістю зробити деяку кількість іншого товару [7]. Такий підхід вимагає від системи управління враховувати впливи цілого ряду факторів, багато з яких не залежать від підприємства (ринкова кон'юнктура, дії конкурентів, створення нових видів продукції і т.д.). Майбутній стан цих факторів, від якого прямо залежать можливі альтернативи використання ресурсів, не може бути досить вірогідно передбачений. В зв'язку з цим таке складне поняття ефективності управління стає вкрай невизначеним та

розмитим, виникає необхідність у використанні інших, більш простих показників.

В ринкових відносинах підприємствам АПК необхідна надійна система управління на всіх стадіях виробничої діяльності з урахуванням сучасних тенденцій розвитку теорії управління. Із найбільш гострих проблем з якими зустрічаються підприємства, слід відмітити низький рівень кваліфікації персоналу і окремих керівників, незадовільний морально-психологічний клімат, низький рівень мотивації працівників і, як наслідок, недостатня ініціативність персоналу при вирішенні виробничих проблем, конфронтація адміністрації і персоналу.

Тому для забезпечення розвитку кадрової підсистеми необхідно розглядати кадровий аспект як один з першочергових напрямів, який потребує змін в сучасних умовах. Процес реструктуризації повинен супроводжуватися змінами професійної, кваліфікаційної, виробничої структури персоналу.

Значна увага з боку керівників підприємств до розвитку кадрової підсистеми зумовлена наступними причинами:

- підвищення нестабільності зовнішнього середовища висуває додаткові вимоги до системи управління підприємством;
- збільшення швидкості реакції на зміни зовнішнього середовища, підвищення гнучкості підприємства;
- необхідність продуманої системи дій по забезпеченню виживання підприємства і запобіганню кризовим ситуаціям;
- ускладнення системи управління підприємством вимагає механізму координації усередині системи управління.

Кадрова реструктуризація повинна торкатись таких аспектів діяльності підприємства як кадрова служба, кадрова політика, організаційна структура управління, система морального і матеріального стимулювання, процес навчання та підвищення кваліфікації кадрів, діагностика кадрового потенціалу. Умовно процес здійснення кадрової реструктуризації можна представити у вигляді блоків. В кожному блоці виділена основна ціль і напрямки змін або інших дій.

Кадрова служба є важливою ланкою в ієрархічній структурі підприємства. Основними її завданнями мають стати визначення та прогнозування поточної та перспективної потреби в персоналі, аналіз джерел його залучення, розробка дієвих заходів щодо формування кадрового потенціалу; планування професійно-кваліфікаційного розвитку персоналу, управління процесами адаптації; організація навчання, підготовки та підвищення кваліфікації персоналу; організація ділової оцінки персоналу; постійний моніторинг кадрових процесів на підприємстві; розробка ефективних способів покращення морально-психологічного клімату в колективі.

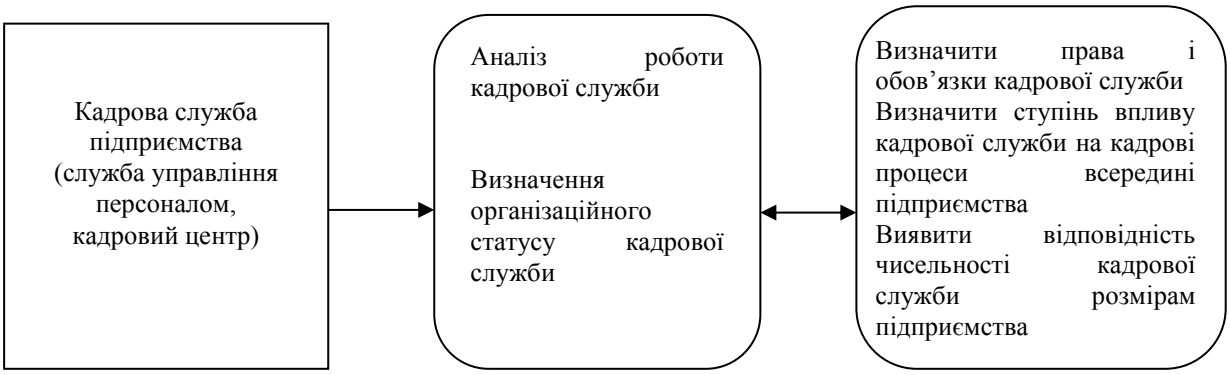

Рис. 1. Процес реструктуризації кадрової служби

Сучасна кадрова політика підприємств має бути спрямована на ринкові умови господарювання. Головна її мета полягає у забезпеченні нині і в майбутньому кожного робочого місця, кожної посади персоналом відповідних професій та спеціальностей і належної кваліфікації. За нових умов господарювання кадрова політика має спрямовуватися на формування такої системи роботи з персоналом, що орієнтується на отримання не лише економічного, а й соціального ефекту за умови дотримання чинного законодавства, нормативних актів та урядових рішень.

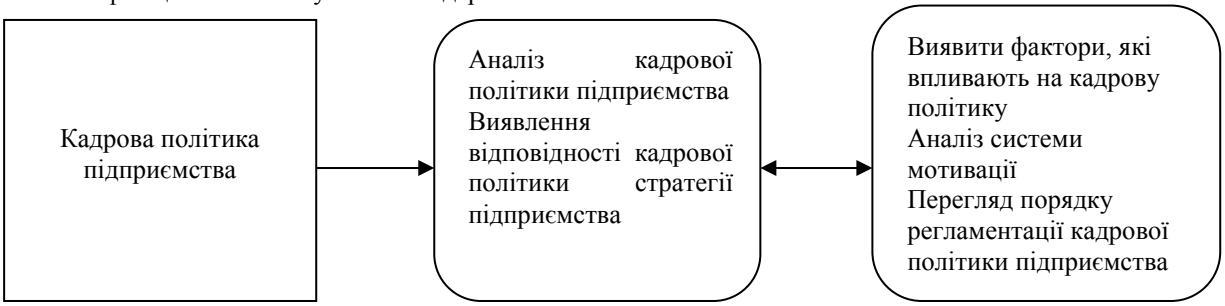

Рис. 2. Процес реструктуризації кадрової політики

Організаційна структура управління повинна відображати цілі і завдання організації, підпорядковуватись виробництву і змінюватись разом з ним; функціональний розподіл праці і обсяг

повноважень працівників управління, які визначаються політикою, процедурами, правилами, посадовими інструкціями; відповідати соціально-культурному середовищу і умовам в яких вона буде функціонувати.

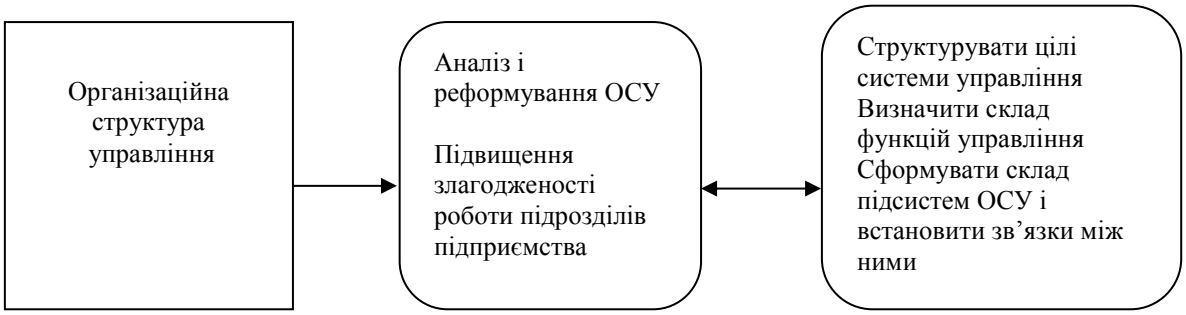

Рис. 3. Процес реструктуризації організаційної структури управління

Формування кадрового потенціалу є стратегічним аспектом менеджменту персоналу, який виявляється у забезпеченні виробничого процесу необхідною кількістю працівників відповідної кваліфікації.

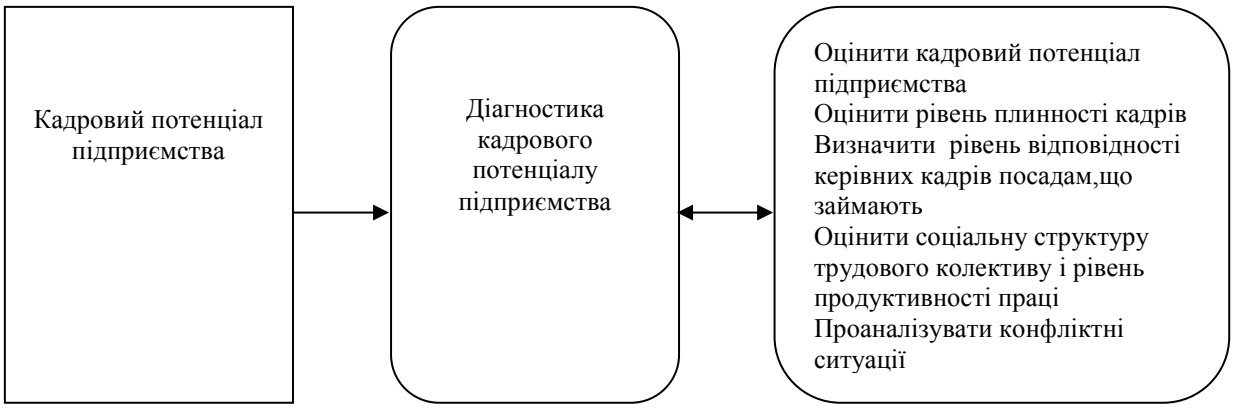

Рис. 4. Процес реструктуризації кадрового потенціалу підприємства

Способом підтримки якості персоналу на належному рівні є постійне підвищення кваліфікації кадрів, яке спрямоване на послідовне удосконалення професійних знань, умінь і навиків, зростання майстерності, професійного рівня. Розвиток персоналу є ознакою кожного відтворювального циклу та виявляється через удосконалення кількісних та якісних характеристик кадрового потенціалу.

Рис. 5. Процес реструктуризації системи навчання та розвитку

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для успішного функціонування підприємство повинно перетворити свої структури так, щоб вони мали потенціал для вирішення нових завдань, які диктуються ринком. Тому виникає об'єктивна необхідність кадрової реструктуризації як багатоаспектного і взаємозалежного комплексу перетворювальних заходів, процесів, методів, які служать для підвищення конкурентоспроможності підприємства. Складовими успішної кадрової реструктуризації є кадрова служба, кадрова політика, організаційна структура управління, кадровий потенціал, система навчання та розвитку персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наливайко А. П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку / Наливайко А. П. // Київський національний економічний ун-т. – К: КНЕУ, 2001. – 228 с.
2. Акофф Р. Планирование будущего корпорации / Акофф Р. – М.: Прогресс, 1985. – 328 с.
3. Василенко В. А., Ткаченко Т. І. Стратегічне управління. Навчальний посібник / Василенко В. А., Ткаченко Т. І. – К.: ЦУЛ, 2003. – 396 с.
4. Кучин Б. Л., Якушева Е. В. Управление развитием экономических систем: технический прогресс, устойчивость / Кучин Б. Л., Якушева Е. В. – М.:Экономикка, 1990. – 157 с.
5. Рапопорт В. С. Развитие организационных форм управления научно-техническим прогрессом в промышленности / Рапопорт В.С. – М.: Экономика, 1979. – 232 с.
6. Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий / Коно Т. – М.: Экономика, 1987. – 128 с.
7. Долан Э. Дж., Линдсей Д. Микроэкономика / Пер. с англ. В. Лукашевича и др. Под общ. ред. Б. Лисовика и В. Лукашевича. – СПб.,1994. – 448 с.
8. Шкатулла В. И. Настольная книга менеджера по кадрам / Шкатулла В. И. – М.: Норма, 2005. – 546 с.

Максименко Диана Викторовна

КАДРОВАЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Целью статьи является освещение отдельных аспектов реструктуризации кадровой подсистемы в контексте стратегического развития предприятия. В ходе исследования применены общенаучные и специальные методы познания. Методы теоретического обобщения и сравнения позволили уточнить понятийный аппарат в части трактовки развития предприятия. С помощью абстрактно-логического метода определена последовательность этапов кадровой реструктуризации. В развитии предприятия существует множество циклов. Они переплетаются, накладываются или расходятся своими фазами, некоторые трудности в исследовании процессов функционирования социально-экономических систем и тенденций их развития. Этапы жизненного цикла во многом определяют выбор предприятием стратегии развития. Проведение стратегических изменений на предприятии предполагает, в первую очередь, создание организационной структуры, позволяющей реализовать стратегию, интеграцию управленческих действий, децентрализацию и демократизацию управления, усиления неформального подхода в управлении и ослабления формального, рост значимости интуиции, создание систем мотивации и организации труда. В рыночных отношениях предприятиям АПК необходима надежная система управления на всех стадиях производственной деятельности с учетом современных тенденций развития теории управления. Из самых острых проблем с которыми сталкиваются предприятия, следует отметить низкий уровень квалификации персонала и отдельных руководителей, неудовлетворительное морально-психологический климат, низкий уровень мотивации работников и, как следствие, недостаточная инициативность персонала при решении производственных проблем, конфронтация администрации и персонала. Поэтому для обеспечения развития кадровой подсистемы необходимо рассматривать кадровый аспект как один из первоочередных направлений, которое требует изменений в современных условиях. Процесс реструктуризации должен сопровождаться изменениями профессиональной, квалификационной, производственной структуры персонала. Для успешного функционирования предприятие должно превратить свои структуры так, чтобы они имели потенциал для решения новых задач, которые диктуются рынком. Поэтому возникает объективная необходимость кадровой реструктуризации как многоаспектного и взаимосвязанного комплекса преобразовательных мероприятий, процессов, методов, которые служат для повышения конкурентоспособности предприятия. Составляющими успешной кадровой реструктуризации является кадровая служба, кадровая политика, организационная структура управления, кадровый потенциал, система обучения и развития персонала.

Ключевые слова: *кадры, кадровая реструктуризация, стратегия развития предприятия, стратегические изменения.*

Maksimenko D.

STAFF RESTRUCTURING AS A TOOL FOR STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE COMPANY

The aim of the article is to highlight certain aspects of the restructuring of personnel subsystem in the context of the strategic development of the company. General scientific and special methods of learning have been used. Methods of theoretical generalizations and comparisons made it possible to clarify the conceptual apparatus regarding the interpretation of the enterprise development. With the help of abstract-logical method sequence of steps of personnel restructuring has been defined. There is a set of cycles in the development of the enterprise. They intertwine, overlap or diverge in their phases, and this causes difficulty in the study of the functioning of social and economic systems and their development trends. The stages of the life cycle largely determine the choice of enterprise development strategy. Conducting of strategic changes in the company involves, firstly, creating an organizational structure that allows to implement strategy, integration of administrative actions, decentralization and democratization of management, strengthening of informal and weakening of formal approach of management, increase of intuition significance, creation of motivation and labour organization systems. In market conditions agribusiness enterprises need a reliable management system at all stages of production based on modern trends in management theory. The most pressing problems of

companies are remarkably low staff qualifications and some managers, poor moral and psychological climate, low employee motivation and, consequently, lack of staff initiative in dealing with production problems, confrontation of administration and staff. Therefore, to ensure the development of human resources subsystems human aspect should be considered as one of the priority areas that requires changes in current conditions. The restructuring process should be accompanied by changes in professional, qualification, production personnel structure. For the successful operation the enterprise must transform its structures so that they have the potential to meet new challenges dictated by the market. Therefore there is an objective necessity of personnel restructuring as multifaceted and interrelated set of transformative actions, processes, methods that serve to enhance the competitiveness of enterprises. The components of a successful restructuring of personnel are personnel office, personnel policy, organizational structure of management, human resources, system of training and staff development.

Keywords: *human resources, personnel restructuring, strategy of enterprise development, strategic changes.*

Одержано 13.02.2015 р.

УДК 368

Навроцький Степан Аркадійович,
д.е.н., професор кафедри фінансів,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
Скляр Георгій Павлович,
д.е.н., проф., завідувач кафедри туристичного та готельного бізнесу,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
Фисун Ірина Владиславівна,
к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ПЕРЕСТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ ВИЇЗНОГО ТУРИЗМУ: МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РІВНЯ ВЛАСНОГО УТРИМАННЯ СТРАХОВИКА

Обґрунтовано необхідність застосування операцій перестрахування при страхуванні ризиків виїзного туризму. Метою статті є обґрунтування необхідності математичного моделювання рівня власного утримання страховика при здійсненні перестрахування ризиків виїзного туризму з метою підвищення його фінансової безпеки. У статті визначено, що розвиток туризму в сучасному світі характеризується негативним впливом природних катастроф, що призводять до великих матеріальних збитків. Одним з ефективних способів зменшення майнових збитків виїзного туризму внаслідок природних катастроф є страхування, необхідність якого зумовлена міжнародними нормами надання фінансових гарантій у сфері туризму. Проте, зважаючи на значні обсяги можливих збитків, процес страхування ризиків виїзного туризму потребує їх перестрахування з метою зміцнення фінансової безпеки страховиків. З огляду на це, виникає необхідність визначення оптимальних обсягів власного утримання страховика та капіталу, необхідного для проведення перестрахування ризиків виїзного туризму. Запропоновано математичну модель визначення рівня власного утримання страховика, необхідного для підвищення його фінансової безпеки при здійснення виїзного туристичного страхування. Для проведення розрахунків використано дані фінансової звітності ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна», що є одним із лідерів туристичного страхування на страховому ринку України. Визначено, що протягом 2011-2013 рр. ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна» крім передачі ризиків у перестрахування, сама виступала в ролі перестраховика, приймаючи ризики інших страхових компаній. Запропоновано зменшити рівень її власного утримання при здійсненні видів страхування ризиків виїзного туризму до рівня 70%, що сприятиме зміцненню її фінансової безпеки. Застосування математичної моделі, побудованої з урахуванням середнього значення коефіцієнта фінансової безпеки страховика, дозволяє визначити прогнозований обсяг капіталу, необхідного страховій компанії для здійснення страхування ризиків виїзного туризму в залежності від рівня її власного утримання.

Ключові слова: *виїзний туризм, природні катастрофи, перестрахування, рівень власного утримання, коефіцієнт фінансової безпеки*

ВСТУП

В сучасному світі спостерігається швидкий розвиток виїзного туризму і розширення географії туристичних поїздок. Проте, поряд із позитивними факторами за останні півстоліття на розвиток виїзного туризму має вплив низка факторів негативного характеру, зокрема – природні катастрофи. Складність впливу цього фактора проявляється в тому, що

природні катастрофи можуть відбуватися практично в будь-якому куточку світу, а передбачити чи попередити їх фактично неможливо. Руйнівна дія природних катастроф призводить до людських жертв та великих матеріальних збитків, у тому числі й знищення транспортної й туристичної інфраструктури.

Постановка проблеми. Одним з ефективних способів зменшення майнових збитків виїзного туризму внаслідок природних катастроф є страхування, необхідність якого зумовлена міжнародними нормами надання фінансових гарантій у сфері туризму. Проте, зважаючи на значні обсяги можливих збитків, процес страхування ризиків виїзного туризму потребує їх перестрахування з метою зміцнення фінансової безпеки страховиків. З огляду на це, виникає необхідність визначення оптимальних обсягів власного утримання страховика та капіталу, необхідного для проведення перестрахування ризиків виїзного туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Страхування у сфері туризму останнім часом знаходиться у полі зору вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків страхового та туристичного бізнесу. Зокрема, О. Бачинської, М. Денисенка, В. Кабанова, В. Кифяка, О. Ковтуна, М. Мариніна, О. Охріменко, І. Смирнова, та ін. Однак, на теперішній час проблеми перестрахування ризиків виїзного туризму є в недостатній мірі висвітленими і потребують уваги.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування необхідності математичного моделювання рівня власного утримання страховика при здійсненні перестрахування ризиків виїзного туризму з метою підвищення його фінансової безпеки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стійка тенденція щодо збільшення матеріальних збитків від природних катастроф у світі спостерігається з 80-х років XX-го століття, що, певною мірою, зумовлено зростанням рівня життя населення, кількість якого постійно збільшується в небезпечних зонах, у тому числі й завдяки розвитку виїзного туризму [1, 2]. Приблизно половина з природних катастроф останнім часом класифікується як бурі та екстремальні погодні умови, землетруси та урагани. В таблиці 1 наведені найбільші природні катастрофи XXI-го століття та збитки, що вони принесли.

У 2011 р. суми страхових виплат за збитками від катастроф становили $103 млрд. За оцінками експертів найбільш руйнівним для страховиків стали землетруси і цунамі в Японії – $35 млрд., землетрус у Новій Зеландії – $12 млрд., повені в Таїланді – $8-11 млрд. Урагани в США обійшлися в $14 млрд. При цьому, в Японії було застраховано набагато менше майна, ніж у США. Інакше компенсації становили б на десятки мільярдів більше. Загальні збитки від катастроф (природних і техногенних) у 2011 р. становили $350 млрд., з яких $126 млрд. було відшкодовано страховиками [4].

Таблиця 1

Найбільші природні катастрофи XXI століття та збитки від них [3]

Стихійне лихо	Країна	Збитки
Суматра-Адаманський землетрус, грудень 2004 р.	Індонезія, Шрі-Ланка, Індія, Таїланд, Бангладеш, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Мальдівські острови	$14 млрд.
Ураган «Катріна», серпень 2005р.	Багамські острови, США	$81,2млрд.
Землетрус в провінції Кашмір, жовтень 2005 р.	Пакистан	$6,2 млрд.
Циклон «Наргіс», травень 2008р.	М'янма	$10 млрд.
Землетрус у провінції Сичуань, травень 2008 р.	Китай	$146,5млрд.
Цунамі і землетрус в регіоні Тохоку («Морський землетрус»), березень 2011 р.	Японія	$235 млрд.
Землетрус в штаті Гуджарат, січень 2011 р.	Індія	$5,5 млрд.
Ураган «Сенді», жовтень 2012 р.	США, Канада, Ямайка, Куба, Багамські острови	$70 млрд.
Тайфун «Хайян», листопад 2013 р.	Філіппіни	$14 млрд.

Економічний збиток країн світу від техногенних катастроф і природних катаклізмів у 2012 р. становив $186 млрд., загинули 14 тисяч осіб., $77 млрд. із цієї суми покрили перестраховики. До найбільшого збитку в 2012 р. призвели великі природні катаклізми в США, сума збитків за якими становила $119 млрд., з них $65 млрд. відшкодували страховики. Зокрема, наслідки урагану «Сенді» призвели до втрат в розмірі $70 млрд. (другий показник для урагану після урагану «Катріна» в 2005 р.) [5].

У 2013 р. в світі сталося 880 природних катастроф, сумарний збиток від яких становив 92 млрд. євро, що нижче за середній багаторічний рівень. Жертвами ударів стихії стали понад 20 тисяч людей. Розмір збитків виявився трохи нижчим за багаторічний середній рівень у 130 млрд. євро. Найбільших збитків завдала літня повінь у Німеччині і низці сусідніх країн Європи (11,7 млрд. євро). Найбільшими людськими втратами супроводжувався тайфун «Хайян» (Філіппіни наприкінці листопада). Під ударами стихії загинули понад 6 тисяч філіппінців, мільйони жителів острівної держави лишилися просто неба.

Загалом стихійні лиха і катастрофи за останні 30 років завдали світовій економіці збитків у розмірі $3,8 трлн. [6].

Зважаючи на катастрофічні обсяги збитків, що можуть бути спричинені природними катаклізмами, основний тягар по їх відшкодуванню припадає, як правило, на перестраховиків, оскільки страховики, приймаючи на страхування ризики виїзного туризму, обов'язково їх перестраховують. За допомогою перестрахування страховик здатен створювати збалансований страховий портфель. Тому перестрахування є необхідною умовою забезпечення фінансової стійкості страхових операцій і нормальної діяльності будь-якої страхової компанії, що особливо важливо при страхуванні ризиків виїзного туризму.

В таблиці 2 представлені аналітичні дані діяльності найбільших перестраховиків світу за 2013 р. [4].

Відомо, що разом з частиною відповідальності страховик передає перестраховикові і частину страхової премії, отриманої від перестрахувальника, а тому розмір передачі ризиків у перестрахування повинен бути економічно обґрунтованим, оскільки зайві передачі негативно позначаються на фінансових показниках прямого страховика (цедента). З іншого боку, передачі менше необхідного рівня, у випадку настання катастрофічних, або серії великих збитків можуть поставити у важке фінансове становище страхову компанію, не захищену належним рівнем перестрахування.

Страховик при страхуванні ризиків виїзного туризму ризикує отримати збитки внаслідок таких причин: відхилень між зарезервованим капіталом і капіталом, необхідним для покриття збитків, зумовлених невідповідними розмірами страхових тарифів через непередбачені технічні, соціальні або економічні обставини; настання протягом певного періоду кількості страхових випадків, що перевищує результати минулих років; помилки при оцінці максимально можливого збитку за конкретним ризиком. Крім того, страховик повинен враховувати такі можливі ризики як буря, град, землетруси, природні катастрофи. У більшості цих випадків статистичні дані мають малу точність, а це означає, що страхові тарифи мають недостовірну базу і в деякій мірі носять довільний характер [7, 8].

Таблиця 2

ТОР 20 перестраховиків за розміром сплачених страхових виплат за 2013 р. [4]

Місце	Перестрахова група	Страхові виплати, $ млн.
1	Munich Re	19136
2	Swiss Re	16057
3	Berkshire Hathaway	9227
4	Hannover Re	7266
5	Lloyd's	6595
6	GE Global Insurance Holding	5221
7	Converium	3717
8	Transatlantic Holdings	3638
9	Everest Re	3504
10	XL Capital	3403
11	Partner-Re	3314
12	ACE	3211
13	SCOR	3031
14	White Mountains Re	2449
15	Odyssey Re	2224
16	AXA Re	2154
17	Korean Re	1663
18	Arch	1625
19	QBE Re	1444
20	ToaRe	1420

Саме ці обставини змушують страховика фіксувати максимальну суму виплати, що він має можливість витримати при настанні найбільшого страхового випадку, щоб не поставити під загрозу фінансовий стан страхової компанії (рівень власного утримання страховика). У загальному випадку рівень власного утримання тим менший, чим більш небезпечним вважається ризик. У географічному плані рівень власного утримання теж не скрізь однаковий: він змінюється не тільки по країнах, але й у межах однієї країни.

Рівень власного утримання застосовується для визначення коефіцієнта фінансової безпеки страховика. При цьому без урахування операцій перестрахування коефіцієнт безпеки страховика розраховується за формулою 1 [9]:

$$\beta = \frac{K + E(G)}{\sigma}, \qquad (1)$$

де К – частина капіталу страховика, виділена на покриття ризиків; E(G) – математичне очікування доходу за страховим портфелем; σ – середньоквадратичне відхилення по сукупності ризиків у портфелі.

Застосовуючи операції перестрахування, страховик застосовує рівень власного утримання і коефіцієнт безпеки розраховуватиметься за формулою 2:

$$\beta = \frac{K + E(G)}{\gamma\sigma}, \qquad (2)$$

де γ – рівень власного утримання страховика.

Таким чином, зі збільшенням власного утримання величина коефіцієнта безпеки страховика буде зменшуватись. При цьому, страховик може зменшувати рівень власного утримання до тих пір, поки не отримає потрібне йому значення коефіцієнта безпеки. Зазвичай приймають значення коефіцієнта безпеки на рівні, що дорівнює або перевищує 4 [9].

Для забезпечення фінансової стійкості страхових операцій, страховик може визначати елемент випадковості, пов'язаний зі страховими випадками, що допоможе йому визначитися з обсягами перестрахування ризиків. Для цього застосовують формулу 3:

$$a = \frac{SP - KV - V + P - Z}{SP}, \qquad (3)$$

де SP – страхові премії, отримані за звітний період; KV – комісійні винагороди за перестрахування; V – витрати на ведення страхової справи; P – прибуток, отриманий у звітному періоді; Z – загальна сума збитків у звітному періоді.

Показник результатів a є реалізацією, або значенням, що приймає в звітному періоді випадкова величина A, оскільки SP, KV, V та P – величини, що вважаються визначеними, а Z – величина випадкова.

Тоді дисперсія A матиме вигляд (формула 4):

$$V(A) = V\frac{Z}{SP} = \frac{V(Z)}{SP}. \qquad (4)$$

Для того, щоб розрахувати $V(Z)$ необхідно знати суму збитків, що наступили, згрупувати їх за категоріями однорідних ризиків і знайти для кожної Z_i категорії закон настання і розподілу збитків. При цьому, квадратний корінь з дисперсії збитків, ділений на суму страхових премій, дає оцінку стандартного відхилення показника результатів і може набувати наступного вигляду (формула 5):

$$\sigma_n(A) = \sigma_{n-1}\sqrt{\frac{SP_n}{SP_{n-1}}}, \qquad (5)$$

де σ_n, σ_{n-1} – середньоквадратичне відхилення по сукупності ризиків у портфелі в досліджуваному та попередньому періодах; SP_n, SP_{n-1} – зібрані страхові премії у досліджуваному та попередньому періодах.

З урахуванням вищезазначених формул, страховик може формувати збалансований страховий портфель з урахуванням дисперсії збитків та стандартного середньоквадратичного відхилення σ результату, що отримувала страхова компанія у попередні роки. Для цього використовують спеціальні таблиці, в яких представлені середні страхові премії та стандартні відхилення за різними групами ризиків.

Для проведення розрахунків скористаємося даними фінансової звітності ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна», що є одним із лідерів туристичного страхування на страховому ринку України [10].

У таблиці 3 наведено обсяги страхових премій, зібрані ПрАТ «СК «ПЗУ Україна» за 2011-2013 рр. з туристичного страхування та супутніми до нього видами.

Таблиця 3

Надходження страхових премій за видами страхування виїзного туризму ПрАТ «СК «ПЗУ Україна» за 2011-2013 рр., тис. грн.

Види страхування	2011рік	2012 рік	2013 рік
Особисте (туристичне, медичне від нещасних випадків)	49917,7	56876,9	69220,1
Автотранспортних засобів (автокаско) при виїзді за кордон	10775,1	11197,6	12132,5
«Зелена картка»	18200,5	17774,0	36645,9

При цьому, умовно вважатимемо угоди особистого страхування (медичного, туристичного та від нещасних випадків) такими, що відносяться до страхування виїзного туризму, угоди «Зелена картка», пов'язаними з виїзним туризмом, а в страхуванні автокаско віднесемо частину страхових премій до виїзного туризму пропорційно частці страхових премій «Зелена картка» в загальній структурі страхових премій, зібраних страховиком у 2013 р. (рис. 1).

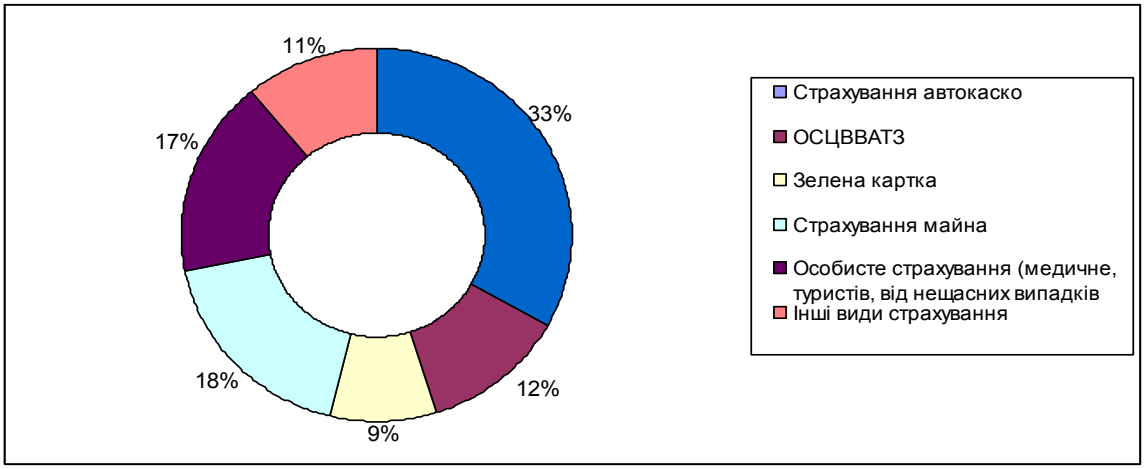

Рис. 1. Структура зібраних страхових премії ПрАТ «СК «ПЗУ Україна» за 2013 р.

Відхилення результату у розрахунках ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна» за видами виїзного туристичного страхування за 2011-2013 рр. представлені в таблиці 4.

Виходячи з того, що дані щодо загального обсягу зібраних страхових премій за видами страхування за 2014 р. на теперішній час офіційно не опубліковані, скористаємося методом екстраполяції відповідно до загальних тенденцій розвитку вітчизняного страхового ринку, що свідчать про те, що у 2014 р. при аналізі загальний обсяг зібраних валових страхових премій зменшиться проти 2013 р. приблизно на 23%, згідно з прогнозами експертів. Це пов'язано, перш за все, з окупацією Криму та частини Донецької й Луганської областей, де знаходиться значна частина суб'єктів підприємництва та населення [11].

Отже, слід очікувати падіння обсягів страхових премій зі страхування виїзного туризму та супутніх до нього видів страхування. Адже, військові дії на сході країни, складна політична та економічна ситуація, проблеми в банківській системі, інфляція, нерегульований курс вільноконвертованої валюти та зниження купівельної спроможності населення призвели до падіння попиту на послуги виїзного туризму, зниження продажів на ринку автотранспортних засобів. Це, в свою чергу, спричинило зменшення попиту на страхування туристичних ризиків та автокаско, що призвело до зменшення страхових премій за добровільним страхуванням автотранспортних засобів та обов'язковим страхуванням цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів при виїзді за кордон («Зелена картка»).

Таблиця 4

Зібрані страхові премії та відхилення результату у розрахунках за видами страхування ризиків виїзного туризму ПрАТ «СК «ПЗУ Україна» за 2011-2013 рр.

Види страхування	2011 рік		2012 рік		2013 рік	
	SP, млн. грн.	σ %	SP, млн. грн.	σ %	SP, млн. грн.	σ %
Особисте (туристичне, медичне від нещасних випадків)	49,9	1,3	56,9	1,5	69,2	1,2
Автотранспортних засобів (автокаско) при виїзді за кордон	10,8	1,4	11,2	1,4	12,1	1,2
«Зелена картка»	18,2	2,7	17,8	2,7	36,6	4,0
Всього	78,9	1,3	85,9	1,2	117,9	1,1

Враховуючи вищезазначене, приймемо значення зібраних страхових премій за вказаними видами страхування досліджуваним страховиком у 2014 р. на критичному значенні (виходячи з найгірших прогнозів).

Таким чином, враховуючи тенденції розвитку страхового ринку України, приймемо прогнозований обсяг отриманих страхових премій досліджуваним страховиком у 2014 р. на рівні:

– за договорами особистого страхування (туристичного, медичного, від нещасних випадків) – 54,7 млн. грн. (зменшено на 21% проти 2013 р.);

– за договорами добровільного страхування автотранспортних засобів при виїзді за кордон – 9,1 млн. грн. (зменшено на 25% проти 2013 р.);

– за договорами «Зелена картка» – 28,2 млн. грн. (зменшено на 23% проти 2013 р.).

Виходячи з цього, можемо порахувати прогнозні відхилення результату у розрахунках за видами страхування ризиків виїзного туризму ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна» за 2014 р., використовуючи наведені вище формули.

Частка від числа ризиків з особистого страхування (туристичного, медичного, від нещасних випадків) становитиме:

$$ч_{тур.} = \frac{54,7}{69,2} = 0,79$$

Стандартне відхилення результату буде помножено на квадратний корінь з отриманої частки у порівнянні зі стандартним відхиленням попереднього року:

$$\sigma = 1,2\% \cdot \sqrt{0,79} = 1,2 \cdot 0,89 = 1,1\%$$

Тоді дисперсія збитків з особистого страхування (туристичного, медичного, від нещасних випадків) становитиме:

$$V(Z) = (0,011 \cdot 54,7 \cdot 10^6)^2 = 0,602 \cdot 10^{12} грн.$$

Частка від числа ризиків з добровільного страхування автотранспортних засобів при виїзді за кордон у 2014 р. проти попереднього року становитиме:

$$Ч_{каско} = \frac{9,1}{12,1} = 0,75$$

Стандартне відхилення результату буде помножено на квадратний корінь з отриманої частки у порівнянні зі стандартним відхиленням попереднього року:

$$\sigma = 1,2\% \cdot \sqrt{0,75} = 1,2 \cdot 0,87 = 1,0\%$$

Тоді дисперсія збитків з добровільного страхування автотранспортних засобів становитиме:

$$V(Z) = (0,01 \cdot 9,1 \cdot 10^6)^2 = 0,091 \cdot 10^{12} грн.$$

Проведемо аналогічні розрахунки зі страхування цивільної відповідальності власників

автотранспортних засобів «Зелена картка».

Частка від числа ризиків становитиме:

$$Ч_{\substack{"Зелена \\ картка"}} = \frac{28,2}{36,6} = 0,77$$

Стандартне відхилення результату становитиме:

$$\sigma = 4\% \cdot \sqrt{0,77} = 4 \cdot 0,88 = 3,51\%$$

Дисперсія збитків становитиме:

$$V(Z) = (0,0351 \cdot 28,2 \cdot 10^6)^2 = 0,99 \cdot 10^{12} грн.$$

Проведемо розрахунки за загальним портфелем страхових ризиків.

Частка від числа ризиків попереднього року становитиме:

$$Ч_{всього} = \frac{92,0}{117,9} = 0,78$$

Стандартне відхилення результату становитиме:

$$\sigma = 1,1\% \cdot \sqrt{0,78} = 1,1 \cdot 0,88 = 0,97\%$$

Дисперсія збитків становитиме:

$$V(Z) = (0,0097 \cdot 92,0 \cdot 10^6)^2 = 0,892 \cdot 10^{12} грн.$$

Таким чином, ми порахували можливі стандартні відхилення у розрахунку за видами виїзного туристичного страхування ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна» у 2014 р. Крім того, ми спрогнозували дисперсію збитків за кожним з цих видів страхування та загалом (табл. 5).

Таблиця 5

Результати розрахунку прогнозних обсягів страхових премії, відхилення результату у розрахунках та дисперсії збитків за видами виїзного туристичного страхування ПрАТ «СК «ПЗУ Україна» за 2014 р.

Види страхування	2014 рік прогноз		
	SP, млн. грн.	σ %	V(Z), 10^{12} грн.
Особисте (туристичне, медичне від нещасних випадків)	54,7	1,10	0,602
Автотранспортних засобів (автокаско) при виїзді за кордон	9,1	1,00	0,091
«Зелена картка»	28,2	0,77	0,990
Всього	92,0	0,97	0,892

На наступному етапі визначимо обсяг капіталу, необхідного для здійснення видів виїзного туристичного страхування страховиком з урахуванням коефіцієнта його фінансової безпеки. Для цього проведемо перетворення формули 1, тоді коефіцієнт безпеки страховика становитиме (формула 6):

$$\beta = \frac{K + E(G)}{\sigma} = \frac{K + aSP}{\sigma SP} = \frac{\frac{K}{SP} + a}{\sigma} \qquad (6)$$

Підставивши у формулу 6 пораховані нами прогнозні значення (див. табл. 5), можемо визначити капітал, призначений для покриття майбутніх ризиків страховика. Якщо приймемо випадкову величину а на рівні 1,1% та коефіцієнт його фінансової безпеки на рівні 10 (середні значення) [9], то отримаємо:

$$\beta = \frac{\frac{K}{SP} + a}{\sigma} = \frac{\frac{K}{92} + 1,1}{0,97} = 10$$

Звідси:

$$\frac{K}{304} + 1,1 = 9,7$$

Тоді:

$$K = (9,7 - 1,1)\% \cdot 92 = 7,9 \; млн. грн.$$

Проведемо розрахунок з урахуванням операцій перестрахування, а саме, власного утримання страховика на рівні 80,9% від ризиків (відповідно до фінансової звітності страховика за 2013 р) [10]. Для цього, скориставшись формулами 2 та 6 побудуємо математичну модель для визначення обсягу капіталу, необхідного для здійснення видів виїзного туристичного страхування з урахуванням рівня власного утримання (формули 7, 8):

$$\beta = \frac{K + E(G)}{\gamma\sigma} = \frac{K + aSP}{\gamma\sigma SP} \qquad (7)$$

Звідси:

$$K = \gamma\sigma\beta \cdot SP - a \cdot SP = SP \cdot (\gamma\sigma\beta - a), \qquad (8)$$

де К – частина капіталу страховика, виділена на покриття ризиків; σ – середньоквадратичне відхилення по сукупності ризиків у портфелі; γ – рівень власного утримання страховика; β – коефіцієнт фінансової безпеки страховика; SP – очікувана величина загальних страхових премії за видами страхування; а – елемент випадковості, пов'язаний зі страховими випадками, необхідний для визначення обсягів перестрахування.

Отже, підставивши отримані нами дані у формулу 8, визначимо обсяг необхідного капіталу при рівні власного утримання страховика 80,9% від зібраних страхових премій (на рівні 2013 р.):

$$K = (0{,}809 \cdot 0{,}0097 \cdot 10 - 0{,}011) \cdot 92 = 6{,}2 \; млн.грн.$$

Таким чином, при рівні власного утримання досліджуваного страховика на рівні 2013 р., у 2014 р. для покриття ризиків за видами страхування виїзного туризму необхідно сформувати капітал у сумі 6,2 млн. грн.

Враховуючи, що відповідно з даними фінансової звітності ПрАТ «Страхова компанія «ПЗУ Україна» протягом 2011-2013 рр., крім передачі ризиків у перестрахування, сама виступала в ролі перестраховика, приймаючи ризики інших страхових компаній, пропонуємо зменшити рівень її власного утримання при здійсненні видів страхування ризиків виїзного туризму до рівня 70%. Вважаємо, що це сприятиме зміцненню її фінансової безпеки.

Тоді капітал, необхідний для покриття ризиків за визначеними видами страхування становитиме:

$$K = SP \cdot (\gamma\sigma\beta - a) = 92 \cdot (0{,}7 \cdot 0{,}0097 \cdot 10 - 0{,}011) = 5{,}2 \; млн.грн.$$

Результати розрахунків запишемо в таблицю 6.

Таким чином, побудована математична модель дозволяє спрогнозувати обсяг капіталу страховика, необхідний йому для здійснення страхування ризиків виїзного туризму при різних значеннях власного утримання з урахуванням коефіцієнта його фінансової безпеки.

Таблиця 6

Результати розрахунку обсягу капіталу, необхідного ПрАТ «СК «ПЗУ Україна» для покриття очікуваних ризиків за видами страхування виїзного туризму залежно від рівня власного утримання у 2014 р.

Ступінь перестрахування	Рівень власного утримання (γ), %	Частка страхових премій на власному утриманні, млн. грн.	Капітал, необхідний для покриття ризиків (К), млн. грн.
Без перестрахування ризиків	-	92,0	7,9
З перестрахуванням ризиків	80,9	74,4	6,2
	70,0	64,4	5,2

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Розвиток туризму в сучасному світі характеризується негативним впливом природних катастроф, що призводять до великих матеріальних збитків та викликає необхідність підвищення фінансової безпеки страховиків шляхом здійснення перестрахування ризиків виїзного туризму.

2. Застосування математичної моделі, побудованої з урахуванням середнього значення коефіцієнта фінансової безпеки страховика, дозволяє визначити прогнозований обсяг капіталу, необхідного страховій компанії для здійснення страхування ризиків виїзного туризму в залежності від рівня її власного утримання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смірнов І.Г. Логістика туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://westudents.com.ua/glavy/34767-72-turistopotoki-svtu.html.

2. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak_1.htm.

3. Найбільші природні катаклізми XXI століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rate1.com.ua/ua/dovkillja/priroda/2391/.

4. Офіційний сайт Swiss Re [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www. swissre.com.

5. Світовий ринок перестрахування у 2011-2013 рр.: звітні дані «Swiss Re» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// fakty.ictv.ua.

6. Офіційний сайт Munich Re [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.munichre.com/en/homepage/index.html.

7. Бачинська О. Страхування ризиків у сфері туризму в Україні / О. Бачинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.rusnauka.com.

8. Охріменко О. Страховий захист сфери туризму: характерні тенденції та перспективи [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: http://forinsurer.com/public/05/03/02/1739

9. Ковтун О. Основи актуарних розрахунків: навч. посібник / О. Ковтун, М. Денисенко, В. Кабанов. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2009. – 480 с.

10. Офіційний сайт ПрАТ «СК «ПЗУ Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.pzuukr.ua.

11. Підсумки діяльності страхових компаній України за І півріччя 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/news/771. html.

Навроцкий Степан Аркадьевич, Скляр Георгий Павлович, Фисун Ирина Владиславовна

ПЕРЕСТРАХОВАНИЕ РИСКОВ ВЫЕЗДНОГО ТУРИЗМА: МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ УРОВНЯ СОБСТВЕННОГО УДЕРЖАНИЯ СТРАХОВЩИКА

Обоснована необходимость применения операций перестрахования при страховании рисков выездного туризма. Целью статьи является методическое обоснование необходимости математического моделирования уровня собственного удержания страховщика при осуществлении перестрахования рисков выездного туризма с целью повышения его финансовой безопасности. В статье определено, что развитие туризма в современном мире характеризуется негативным влиянием природных катастроф, которые приводят к большим материальным убыткам. Одним из эффективных способов уменьшения имущественных убытков выездного туризма в результате природных катастроф есть страхование, необходимость которого предопределена международными нормами предоставления финансовых гарантий в сфере туризма. Однако, принимая во внимание значительные объёмы возможных убытков, процесс страхования рисков выездного туризма требует их перестрахования с целью укрепления финансовой безопасности страховщиков. Учитывая это, возникает необходимость определения оптимальных объёмов собственного содержания страховщика и капитала, необходимого для проведения перестрахования рисков выездного туризма. Предложена математическая модель определения уровня собственного удержания страховщика, необходимого для повышения его финансовой безопасности при осуществление выездного туристического страхования. Для проведения расчётов использованы данные финансовой отчётности ПрАТ «Страховая компания «ПЗУ Украина», которая является одним из лидеров туристического страхования на страховом рынке Украины. Определено, что в течение 2011-2013 гг. ПрАТ «Страховая компания «ПЗУ Украина» кроме передачи рисков на перестрахование, сама выступала в роли перестраховщика, принимая риски других страховых компаний. Предложено уменьшить уровень её собственного удержания при осуществлении видов страхования рисков выездного туризма до уровня 70%, что будет способствовать укреплению её финансовой безопасности. Применение математической модели, построенной с учётом среднего значения коэффициента финансовой безопасности страховщика, позволяет определить прогнозируемый объём капитала, необходимого страховой компании для осуществления страхования рисков выездного туризма в зависимости от уровня её собственного удержания рисков.

Ключевые слова: *выездной туризм, природные катастрофы, перестрахование, уровень собственного удержания, коэффициент финансовой безопасности*

Navrots'kyy S., Sklyar G., Fysun I.

REINSURANCE OF OUTBOUND TOURISM RISKS: THE MATHEMATICAL MODELING OF THE LEVEL OF THE INSURER NET RETENTION

The necessity of the use of reinsurance transactions for insurance risks of outbound tourism has been justified. The aim of the article is the rationale for the mathematical modeling of net retention level in the implementation of the insurer's reinsurance of outbound tourism to improve its financial security. It has been stipulated in the article that the development of tourism in the modern world is characterized by the negative impact of natural disasters that lead to large financial losses. One of the effective ways to reduce property losses of outbound tourism due to natural disasters is insurance which is caused by the need to provide international standards of financial guarantees in tourism. However, considering the large amounts of potential losses the process of outbound tourism risks insurance needs reinsurance to strengthen the financial security of insurers. Thus it is necessary to determine the optimal amounts of net retention of the insurer and the capital required to conduct reinsurance of the outbound tourism. A mathematical model to determine the level of the insurer's own retention needed to improve financial security during the implementation of outbound travel insurance has been suggested. For the calculation data from the financial statements of JSC "Insurance Company" PZU Ukraine " have been used, which is one of the leading travel insurance company in the insurance market of Ukraine. It has been determined that in the period of 2011-2013 JSC "Insurance Company" PZU Ukraine" in addition to risk transfer to reinsurance, acted as reinsurer, taking risks of the other insurance companies. It has been suggested to reduce level of its own retention in carrying out insurance risks of outbound tourism to the level of 70%, which will strengthen its financial security. Application of mathematical model constructed with the average value of the insurer's financial security allows to determine the projected level of capital required to implement the insurance of outbound tourism risks, depending on the level of its own content.

Keywords: *outbound tourism, natural disasters, reinsurance, retention level, financial safety factor.*

Одержано 14.02.2015 р.

УДК 338.1

Питуляк Наталія Степанівна,
к.е.н., ст. викл. кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет «Львівська політехніка»
Баховко Василь Юрійович,
студент кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет «Львівська політехніка»
Чапран Юліана Олександрівна,
студент кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню розвитку та структури консалтингових послуг на українському ринку, зокрема за галузевою належністю клієнтів, функціональною і географічною ознакою. Метою статті є аналіз розвитку та дослідження особливостей консалтингу на українському ринку і визначення пріоритетних заходів для забезпечення його подальшого розвитку. Для досягнення мети автори використовували такі методи наукового дослідження: критичного аналізу наукової і методичної літератури, практичного досвіду. В умовах посилення конкуренції, зростання витрат, погіршення економічної ситуації в країні, успішна діяльність вітчизняних підприємств залежить від ефективних заходів покращення їхньої діяльності. Серед найпоширеніших консалтингових послуг є послуги з управління підприємством, персоналом, фінансового управління. Науковою новизною даної статті є визначені основні причини, що призупиняють розвиток консалтингу в Україні, серед яких: нерозуміння важливості консалтингу у досягненні успіху у бізнесі; низька поінформованість керівників вітчизняних підприємств про сутність консалтингу та консалтингових послуг; кризові явища вітчизняної економки та складна макроекономічна ситуація у світі в цілому, загальне зниження ділової активності підприємств; відсутність гарантій ефективних результатів після консультування; неможливість отримання достатньої кількості об'єктивної, правдивої інформації про консультаційні фірми; керівники та менеджери скептично ставляться до виконання вимог щодо конфіденційності інформації, яка надається для консалтингу. Практична значущість статті полягає у розроблених пріоритетних заходах для подальшого розвитку консалтингових послуг на українському ринку: створення об'єднань професійних консультантів; адаптація інновацій у сфері керівництва до змінних умов українського законодавства; зменшення кількості залучень закордонних експертів; запровадження систем професійної освіти для підготовки консультантів; вільний доступ до професійної літератури; розробка заходів для підвищення популярності професії консультанта; підтримка з боку вітчизняної нормативно-правової бази; підвищення якості консалтингових послуг в Україні за допомогою фахівців в галузях науки та промисловості; пристосування зарубіжного досвіду до умов вітчизняної економіки; реєстрація в державному класифікаторі такого виду економічної діяльності, як консалтинг.

Ключові слова: *консалтинг, консалтингова послуга, ринок консалтингових послуг, консалтингова фірма, консалтингова діяльність.*

ВСТУП

В умовах посилення конкуренції, зростання витрат, погіршення економічної ситуації в країні успішна діяльність вітчизняних підприємств залежить від ефективних заходів покращення їхньої діяльності. Консалтинг як бізнес давно відомий у країнах з розвиненою ринковою економікою, а дієвість таких послуг підтверджена у практичній діяльності. В Україні консалтинг поступово розвивається, з'являються нові важливі напрями консультування, а вітчизняні підприємства уже розуміють важливість його застосування у своїй діяльності. Серед найпоширеніших консалтингових послуг є послуги з управління підприємством, персоналом, фінансового управління.

Постановка проблеми. На сьогодні консалтинг є одним із важливих інструментів ринкової інфраструктури в розвинутих країнах світу. Консалтинг виник на початку XX століття і став однією із важливих і ефективних форм ведення бізнесу. Збільшення кількості завдань для консультантів з консалтингових послуг призвело до збільшення кількості конкурентів в цій сфері, які намагаються надавати якісні професійні послуги на основі стандартів, закладених в цій галузі. Аналіз досвіду в сфері консалтингу, розвиток нових тенденцій, дослідження консалтингових послуг в Україні мають велике значення, як для самої сфери консалтингу, так і для підготовки фахівців-консультантів, а також у різних сферах бізнесу загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз фахової літератури показав, що питання консалтингу, його розвитку, формування теоретичної бази в контексті сучасних економічних тенденцій досліджуються у працях багатьох відомих зарубіжних вчених. У вітчизняній науковій літературі переважно аналізується зарубіжний досвід формування консалтингу, зокрема управлінського, а також досліджуються аспекти консалтингових послуг з урахуванням специфіки української економіки. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців важливий внесок у розвиток теоретичної бази консалтингу зробили Е. Бейч, С. Бісвас, А. Блінова, В. Верба, Л. Грейнер, А.

Кононюк, В. Коростелєва, М. Кропивка, Ф. Кросман, М. Кубра, Е. Кузнєцов, Ю. Лапигіна, К. Макхем, Р. Мецгер, К. Свейбі, В. Новицький, Т. Решетняк, Ф. Хміль, С. Цимбалюк. Незважаючи на значну кількість наукової літератури на тематику консалтингу, залишаються проблеми, які не достатньо висвітлені у ній. Зокрема мало уваги приділяється дослідженню питань особливостей консалтингу в Україні та визначення пріоритетних заходів для забезпечення його подальшого розвитку.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз розвитку та дослідження особливостей консалтингу на українському ринку і визначення пріоритетних заходів для забезпечення його подальшого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В сучасних умовах господарювання для досягнення перемоги в конкурентній боротьбі, одних матеріальних ресурсів компанії буде замало. Основною конкурентною перевагою компанії є, передусім, нематеріальні активи, а також інтелектуальна складова бізнесу. Без допомоги консалтингу довгостроковий стратегічний розвиток нинішньої компанії буде під загрозою.

Економіка України постійно змінюється, процеси приватизації власності і роздержавлення стали новим імпульсом для консалтингу. Консалтинг перетворюється на бізнес, що приносить величезні прибутки. На сьогоднішній день основними джерелами консалтингових послуг на українському ринку є [3]:

– філіали іноземних компаній, які співпрацюють із державними структурами для вирішення питань з оподаткуванням, покращенням нормативно-правової бази, бюджетним регулюванням;

– представництва закордонних консалтингових компаній, що співпрацюють з приватним сектором;

– закордонні консалтингові компанії, які надають технічну підтримку з консалтингу в першочергових галузях народного господарства;

– вітчизняні консалтингові фірми, що допомагають компаніям з приватизацією та управлінні в кризових ситуаціях;

– та інші консалтингові компанії.

В останнє десятиріччя можна спостерігати збільшення об'єму ринку консалтингових послуг. Причиною зростання популярності консультування, а також підвищення попиту на консалтингові послуги можна вважати такі [2]:

– впровадження нових інформаційних технологій, що дають змогу підвищити продуктивність фірми;

– здатність втілювати в життя (реалізовувати) ідеї консультанта в конкурентній боротьбі на ринку;

– стрімкий розвиток бізнесу, який потребує консалтингових послуг це стосується не тільки транснаціональних корпорацій, які завойовують нові ринки, а також молодих компаній, які хочуть володіти певною часткою світового ринку.

Не зважаючи на те, що велика кількість українських компаній потребує консалтингових послуг з питань управління, попит на них і надалі залишається низьким. Серед основних причин низького попиту на консалтингові послуги в Україні можна виділити:

– нерозуміння важливості консалтингу у досягненні успіху у бізнесі;

– низька поінформованість керівників вітчизняних підприємств про сутність консалтингу та консалтингових послуг;

– кризові явища вітчизняної економіки та складна макроекономічна ситуація у світі в цілому, загальне зниження ділової активності підприємств;

– відсутність гарантій ефективних результатів після консультування;

– неможливість отримання достатньої кількості об'єктивної, правдивої інформації про консультаційні фірми;

– керівники та менеджери скептично ставляться до виконання вимог щодо конфіденційності інформації, яка надається для консалтингу.

Інтеграція України у світову економіку передбачає вирішення такого питання, як обслуговування бізнесу, яке має велике значення для життєдіяльності підприємств. Виникають проблеми із пристосуванням підприємств до нового типу економічної системи. З'явилася потреба в підвищенні конкурентоспроможності підприємств за допомогою передових технологій. Все це з урахуванням швидкої пристосованості вітчизняних підприємств до змін потребує надання професійної підтримки керівництва в процесі управління діяльністю підприємства.

Впровадження консалтингових послуг в Україні почалось із масовим відкриттям консалтингових фірм під впливом західних компаній. Велика кількість науково-дослідницьких, галузевих і економічних інститутів займались розробкою і вдосконаленням процесів управління виробництвом, реалізацією нових принципів організації виробництва, що гарантувало оптимальне використання матеріалів, праці та інших ресурсів.

Об'єктивно оцінити величину консалтингового сектору, а також визначити його частку в економіці нашої країни є складним завданням. Це зумовлено такими причинами [4]:

– згідно «Державного класифікатору видів економічної діяльності в Україні», консалтинг не виділений як окремий вид економічної діяльності, що не дає змоги підприємствам вести статистичну звітність за цим напрямом діяльності;

– складність співпраці українських фірм з консультантами, що базується на відсутності витрат у фінансовій звітності фірм;

– значна частка тіньової економіки в країні, що спричиняє похибки у статистичних даних по доходам фірм, секторів економіки та країни загалом.

Згідно досліджень рейтингової агенції «Експерт-Рейтинг», експертні оцінки за кількісними параметрами ринку консультування в Україні становлять близько 170 млн. дол. США [5]. Значний вплив на розвиток консалтингових послуг в деяких країнах і регіонах зумовлюються такими чинниками, як специфіка економічного зростання країни, структура виробництва та економіки, особливості

законодавства країни, а також переваги та недоліки національної культури.

Ринок консалтингових послуг поділяють за такими ознаками: функціональне призначення консалтингового продукту; галузева приналежність клієнтів консалтингових послуг; географічне положення консалтингових компаній.

Дослідження показують, що структурний розподіл ринку консалтингових послуг за функціональними ознаками підтверджує низький рівень бізнесової культури вітчизняних компаній, які витрачають значні кошти на пошук варіантів зменшення податкових платежів та правовий захист своєї діяльності з метою підвищення ефективності роботи фірми. Зокрема, 30% українського консалтингового ринку зосереджені на податковому та юридичному консалтингу. Бажання досягнути прозорості та достовірності інформаційної підтримки для прийняття рішень спричинило вагомий попит на інформаційний консалтинг, який на українському ринку консалтингових послуг займає 21%. Окрім того, з боку українських компаній помітно зростає попит на фінансове і стратегічне консультування, які становлять 17% та 13% українського ринку консалтингу відповідно. Потреба вітчизняних підприємств у підвищенні своєї продуктивності змусила їх залучати консультантів з питань керування персоналом та операційним менеджментом (11% і 8% відповідно у структурі консалтингових послуг України) [7].

Поетапний перехід українських компаній на нові принципи ведення бізнесу, що не суперечать умовам інформаційної економіки, забезпечує зростання попиту на консалтингові послуги у сфері розробки й впровадження інформаційних технологій. Останні, у свою чергу, вимагають дотримання вимог, що стосуються організації систем підтримки управлінських рішень. На нашу думку, підвищення ролі людини у збільшенні рівня конкурентних переваг підприємств, відношення до робочого колективу, як до головного чинника інтелектуального потенціалу фірми, що формує її компетенцію, має допомагати збільшити попит на формування комплексних рішень, які стосуються стійкої корпоративної культури, розпорядження знаннями компанії, реалізація принципів соціальної відповідальності бізнесу.

Оцінюючи динаміку розвитку консалтингових послуг за географічною ознакою, було виявлено, що велика кількість консалтингових компаній знаходиться у м. Києві – більше 75% за кількісною ознакою та 85% за обсягами збуту. Таке місце розташування консалтингових компаній зумовлене близькістю до аудиторських компаній, центральних офісів «великої четвірки» лідерів світового консалтингу, відомих українських компаній.

Варто зазначити, що перевагами українських консультантів є: знання існуючих управлінських проблем і індивідуальний підхід до вирішення кожної з них, а також знання сучасних методів управління та підбір ефективної методології їхнього впровадження на вітчизняних підприємствах. Стимулом розвитку консалтингового бізнесу в Україні є постійне підвищення якості послуг та зростання професіоналізму у цій сфері. Це дає можливість зменшити залежність вітчизняних підприємств від послуг закордонних експертів. У фінансовому аспекті – це дозволить зекономити значні кошти підприємствам, оскільки вартість послуг зарубіжних спеціалістів є значно дорожчою від вартості аналогічних послуг вітчизняних експертів.

На сьогоднішній день в Україні працює більше 300 консалтингових компаній, половина з яких орієнтована на надання послуг з управлінського консультування. Доступні представництва відомих консалтингових компаній, які залишаються лідерами в цьому бізнесі. Велика кількість вітчизняних консалтингових фірм перебувають на такому етапі розвитку, де вони спроможні самостійно визначити свою компетенцію, спеціалізацію, потреби своїх клієнтів. Останнім часом з'являються консалтингові фірми, які розробили свою методологію роботи, володіють унікальними консалтинговими технологіями, створили нові підходи і методи розв'язання управлінських проблем, що характерні саме для українського бізнесу.

Порівняно із підприємствами розвинутих країн, які часто співпрацюють з консультантами, що надають послуги з питань управління та комерційної діяльності, вітчизняні підприємства аналогічні послуги використовують не часто. Відчувається недовіра українських підприємств до цієї інфраструктурної складової ринку.

Розглядаючи причини досить низьких темпів розвитку вітчизняного ринку консалтингових послуг, потрібно відзначити, що до стримуючих факторів його розвитку можна віднести недосконаліть законодавства (зокрема, це стосується сфери консалтингової діяльності), класифікатора консалтингових послуг в Україні, відсутність перспективного професійних об'єднань консультантів. Такі об'єднання допоможуть підвищити якість, професійність консалтингових послуг, захистять ринок від некваліфікованих консультантів, недобросовісної конкуренції, а також насамперед здійснять свій внесок у розвиток бізнес-культури суспільства України загалом.

Велика кількість недостовірної інформації про консалтингові послуги на вітчизняному ринку, зокрема про кількість операторів на ринку, види консалтингових послуг, їхні характеристики, ціни на консалтингові послуги, обсяг і результати роботи консалтингових фірм, зумовлюють появу недобросовісної конкуренції, що тим самим викликає недовіру до консалтингових послуг.

На сьогоднішній день економіка України знаходиться на етапі усвідомлення доцільності залучення підприємствами консалтингових компаній як партнерів по бізнесу. Споживачі консалтингових послуг розуміються в консалтингових продуктах, знають та розуміють їхню важливість для зростання конкурентних позицій на ринку та розвитку бізнесу. Вони оцінюють консультантів як генераторів інноваційних процесів, джерел новацій, що гарантують фінансове зростання фірми. Вітчизняний ринок консалтингових послуг уже подолав кризовий період і

знаходяться на етапі формування системності. Переважно більшість компаній України, які є успішними у своїй сфері діяльності, користуються консалтинговими послугами лише з метою підвищення конкурентного статусу [9]. Їхня кількість невпинно зростає.

Існування консалтингу та формування його історії в Україні на даний час можна відзначити як епоху навчання. Тому для сучасної консалтингової компанії пріоритетними повинні бути такі складові успішної діяльності: навчання консультантів співпраці з клієнтами, створення своєї методології, індивідуальних продуктів, які пропонуються на українському ринку, створення репутації компанії. Такі складові відіграють вирішальну роль при виборі клієнтів консалтингової фірми. Консалтингові компанії повинні уміти доносити до споживача та переконати його в тому, що велика частка їхнього бізнесу є продуктом інтелектуальної праці, яку потрібно постійно оновлювати, розвивати та здійснювати пошук нових конкурентних переваг. Завдання консультантів – не допустити процес зниження компетенції персоналу фірми у випадку використання застарілих отриманих знань.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ефективність консалтингових послуг на українському ринку залежить від готовності підприємців до змін, які пропонують консалтингові фірми. Велика кількість клієнтів, що користуються консалтинговими послугами, не чекають від консультантів готових рішень власної проблеми. Вони цінують кожну хвилину спілкування з кваліфікованими фахівцями консалтингу, оскільки отримують можливість почути незалежну оцінку діяльності власного підприємства. Мета консультанта – показати своєму клієнту проблемні зони на фірмі і варіанти їх вирішення. Бувають випадки коли консультанти є ретранслятором задумів керівництва і персоналу фірми, в якій неналагоджений процес комунікацій, та стають вирішальною інноваційною силою трансформаційних процесів.

Отже, на основі проведеного аналізу можна запропонувати такі заходи для подальшого розвитку консалтингових послуг на українському ринку: створення об'єднань професійних консультантів, які допоможуть зменшити залежність вітчизняних підприємств від послуг закордонних експертів; адаптація інновацій у сфері керівництва до змінних умов українського законодавства (це стосується місцевих професіональних консультантів); зменшення кількості залучень закордонних експертів, що зменшить ціну консультаційних послуг в країні і зробить їх більш доступними; запровадження систем професійної освіти для підготовки консультантів, вільний доступ до професійної літератури; розробка заходів для підвищення популярності професії консультанта; підтримка з боку вітчизняної нормативно-правової бази; підвищення якості консалтингових послуг в Україні за допомогою фахівців в галузях науки та промисловості; пристосування зарубіжного досвіду до умов вітчизняної економіки. Одним з пріоритетних заходів, на нашу думку, є реєстрація в державному класифікаторі такого виду економічної діяльності, як консалтинг. Це забезпечить отримання об'єктивної, правдивої інформації стосовно кількісних параметрів та тенденцій розвитку консалтингових послуг в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз конкурентного середовища консультаційного ринку України та визначення стратегії розвитку окремих суб'єктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.management.com.ua/cases/case007.html.

2. Бейч Э. Консалтинговый бизнес: основы профессионализма / Э. Бейч ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2006. – 272 с.

3. Верба В. А. Консалтингова підтримка розвитку українських підприємств / В. А. Верба // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – Т. 2. – С. 55–59.

4. Дослідження ринку консалтингових послуг в УКраїні [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://expertra.com/index.php?temp=audit.

5. Исследование услуг менеджмент консалтинга в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uamc.com.ua/MCS_ru.php3.

6. Ковальська К. В. Особливості і тенденції розвитку ринку консалтингових послуг в Україні / К. В. Ковальська // Ефективна економіка. – 2014. – № 6. – [Електронне наукове фахове видання]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka. com.ua/?op=1&z=3156.

7. Козаченко С. В. Консалтинг у сучасній ринковій економіці / Козаченко С. В., Новицький В. Е., Довгий О. С. – К. : Арістей. – 2006. – 380 с.

8. Обзор рынка консалтинговых услуг / Рыночные обзоры консалтинговой компании РосБизнесКонсалтинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rbc.ru/reviews/consulting/chapter01.shtml.

9. Управленческое консультирование. Введение в профессию / Под ред. М. Кубра; пер. с англ. – [4-е изд.]. – М. : Планум, 2004. – 976 с.

Пытуляк Наталья Степановна, Баховко Василий Юрьевич, Чапран Юлиана Александровна

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КОНСАЛТИНГОВЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию развития и структуры консалтинговых услуг на украинском рынке, в

частности по отраслевой принадлежности клиентов, функциональному и географическому признаку. Целью статьи является анализ развития и исследования особенностей консалтинга на украинском рынке и определение приоритетных мер по обеспечению его дальнейшего развития. Для достижения цели авторы использовали такие методы научного исследования: критического анализа научной и методической литературы, практического опыта. В условиях усиления конкуренции, роста расходов, ухудшения экономической ситуации в стране, успешная деятельность отечественных предприятий зависит от эффективных мер улучшения их деятельности. Среди самых распространенных консалтинговых услуг являются услуги по управлению предприятием, персоналом, финансового управления. Научной новизной данной статьи является определенные основные причины, приостанавливаюшие развитие консалтинга в Украине, среди которых: непонимание важности консалтинга в достижении успеха в бизнесе; низкая осведомленность руководителей отечественных предприятий о сущности консалтинга и консалтинговых услуг; кризисные явления отечественной экономки и сложная макроэкономическая ситуация в мире в целом, общее снижение деловой активности предприятий; отсутствие гарантий эффективных результатов после консультирования; невозможность получения достаточного количества объективной, правдивой информации о консультационных фирмах; руководители и менеджеры скептически относятся к выполнению требований по конфиденциальности информации, предоставляемой для консалтинга. Практическая значимость статьи заключается в разработанных приоритетных мерах по дальнейшему развитию консалтинговых услуг на украинском рынке: создание объединений профессиональных консультантов; адаптация инноваций в сфере управления к изменяющимся условиям украинского законодательства; уменьшение количества привлечений иностранных экспертов; внедрение систем профессионального образования для подготовки консультантов; свободный доступ к профессиональной литературы; разработка мер по повышению популярности профессии консультанта; поддержка со стороны отечественной нормативно-правовой базы; повышение качества консалтинговых услуг в Украине с помощью специалистов в области науки и промышленности; приспособления зарубежного опыта к условиям отечественной экономики; регистрация в государственном классификаторе такого вида экономической деятельности, как консалтинг.

Ключевые слова: *консалтинг, консалтинговая услуга, рынок консалтинговых услуг, консалтинговая фирма, консалтинговая деятельность.*

Pytulyak N., Bakhovko V., Chapran Y.

FEATURES OF CONSULTING SERVICES DEVELOPMENT IN UKRAINE

The development and structure of consulting services in the Ukrainian market has been investigated in the article, according to functional and geographical characteristics and sectoral affiliation of clients in particular. The aim of the article is an analysis of development and research of consultancy features in the Ukrainian market and identification of priority actions to ensure its future development. To achieve the goal the following methods of scientific research have been used: a critical analysis of scientific and methodological literature, practical experience. In terms of increased competition, rising costs, deteriorating economic situation in the country, the success of the national companies depends on effective measures to improve their performance. Among the most common consulting services are business management, human resources, financial management. Scientific novelty is the identification of main causes of suspending development of consulting in Ukraine, including: lack of understanding of the consulting importance for business success; low awareness of national enterprises managers about the nature of consulting and advisory services; national crises and difficult macroeconomic situation in the world as a whole, the overall decline in business activity of enterprises; no guarantee of effective results after consultation; inability to get enough objective, truthful information about a consulting firm; executives and managers are skeptical about the implementation of the confidentiality of information provided for consulting. The practical significance of the article is in developed priority actions for the further development of consulting services in the Ukrainian market, creating associations of professional advisers; adaptation of innovations in management to changing conditions of Ukrainian legislation; reduction of the number of foreign experts involvement; introduction of vocational education for training consultants; free access to professional literature; development of measures to boost the popularity of consultant profession; support from the national legal framework; improvement of the quality of consulting services in Ukraine by specialists in the fields of science and industry; adaptation of international experience to the terms of the national economy; registration in the state classifier of such economic activity as consulting.

Keywords: *consulting, consulting services, market of consulting services, consulting firm, consulting activities.*

Одержано 13.02.2015 р.

УДК 331.08

Чижова Наталя Євгенівна,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
Красноармійський індустріальний інститут,
ДВНЗ Донецький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Визначено особливості адаптації інформаційних продуктів управління персоналом. Метою статті є визначення особливостей адаптації інформаційних продуктів управління персоналом. В статті використано загальнонаукові методи, серед яких необхідно виділити узагальнення, порівняння, класифікації та типології (для уточнення та формалізації понятійного апарату); абстракції, аналізу, синтезу, системного підходу (для розробки концептуальних положень побудови моделі процесу розробки та впровадження інформаційних продуктів управління персоналом). Визначено, що сучасні інформаційні технології розвиваються в умовах глобалізації економіки, становлення загального інформаційного простору і, як наслідок, зміни відношення до інформації учасників ринкових відносин. Нові умови приводять до зростання числа сторін, які беруть участь у створенні, використанні і збільшенні інформації, що робить актуальною задачу оперативного управління діяльністю персоналу різних підприємств. Необхідність забезпечення виконання основних функцій дає можливість розглядати управління персоналом як інформаційний процес, тобто такий, що функціонально включає отримання, передачу, обробку (перетворення), зберігання і використання інформації, а також саму ієрархічну систему управління – як інформаційну систему. Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності розробки власного комплексу автоматизації процесів управління, обліку і контролю діяльності персоналу, який би задовольняв таким вимогам: миттєвий пошук і безстрокове зберігання інформації про співробітників і їх діяльність; висока швидкість обробки даних і ухвалення рішень; єдина база даних, одержаних на різних ділянках обліку і аналізу; оптимізація виконуваних сектором робіт; робота у реальному часі; оперативність внутрішнього обміну даними і адміністративного контролю; оперативність розподілу завдань між співробітниками і обміну інформацією між ними. Обґрунтовано, що проблема комплексної оцінки ефективності управління персоналом може бути розв'язана лише із створенням відповідних інформаційних систем зі штучним інтелектом. Основними задачами моделювання інформатизації повинні бути оцінка забезпеченості підприємства і ефективності використання трудових ресурсів, а також виявлення резервів економії.

Ключові слова: *управління персоналом, інформація, інформаційний процес, інформаційні системи, автоматизація.*

ВСТУП

Інформація розглядається як елемент середовища існування людини. Людина – це не просто біологічна система, здатна сприймати та переробляти інформацію. Отримання інформації із зовнішнього світу – одна з умов її виживання як виду. В безінформаційному полі людина не може існувати і тим більше займатися будь-якою діяльністю. За тисячі років змінилися інформаційні потреби та способи отримання інформації. Але, крім цього, інформація за цей час накопичувалась у вигляді знань у різних сферах суспільного життя. І в усіх сферах інформаційний ресурс є одним з основних, оскільки є механізмом перетворення знань у систему, яка в свою чергу впливає на всі сторони життя. Суспільство має два види нематеріальних ресурсів: час, який невпинно спливає, та знання, які тільки нагромаджуються, ніколи не зникають назавжди і здатні до матеріалізації.

Відповідно, чим більший обсяг знань здобувається та матеріалізується в одиницю часу, тим вищий темп задоволення матеріальних і духовних потреб людей, тим ефективніше використовуються ці ресурси. Тому стан розвитку національних інформаційних ресурсів і засобів їх активізації визначають потенційні можливості успішного розвитку держави, забезпечення її національних інтересів [5].

Однак інформація для ефективного використання у сфері державної, виробничої, суспільної діяльності має бути підготовленою. Так, національні бібліотечні науково-технічні фонди містять великий обсяг інформаційних ресурсів, однак це – потенційні ресурси, тому що потрібно провести досить велику інформаційно-аналітичну роботу з пошуку, систематизації, узагальнення інформації, розпорошеної по багатьох (часто різномовних) джерелах, надати їй вигляду зручного для вирішення конкретної задачі. Так само виглядає процес прийняття рішень на всіх рівнях управління. Формування інформаційних ресурсів і використання їх у різних галузях мають свої особливості, відмінності.

Постановка проблеми. Сучасні інформаційні технології розвиваються в умовах глобалізації економіки, становлення загального інформаційного простору і, як наслідок, зміни відношення до інформації учасників ринкових відносин [3]. Нові умови призводять до зростання числа сторін, які беруть участь у створенні, використанні і збільшенні інформації, що робить актуальною задачу оперативного управління діяльністю персоналу різних

підприємств.

Проте в даний час програмних продуктів з оцінки діяльності персоналу підприємств, які б найповніше відповідали стандартам, немає, або вони мають неповний набір інструментів і функцій, які б задовольняли потреби кадрових служб і, відповідно, керівництво підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оперативного управління персоналом на основі використання інформаційних систем в наш час стали поширеними. Слід виділити вчених, які займаються вивченням та вдосконаленням інформаційних систем, а саме О. Боронніков, Г. Дмитренко, Є. Адаменко, Л. Єрьомін та інші. Проте автори статті вважають, що дане питання потребує детальнішого вивчення.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є визначення особливостей адаптації інформаційних продуктів управління персоналом.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головні функції процесу управління персоналом, реалізовані на різних рівнях системи управління підприємством, – прийняття рішень і контроль за їх виконанням. Саме необхідність забезпечення виконання цих функцій дає можливість розглядати управління персоналом як інформаційний процес, тобто такий, що функціонально включає отримання, передачу, обробку (перетворення), зберігання і використання інформації, а також саму ієрархічну систему управління – як інформаційну систему.

В більшості випадків на промислових підприємствах метою кадрової політики є створення працездатного кваліфікованого трудового колективу. Передбачається, що у разі успішної реалізації цієї стратегії працівники підприємства мають перспективи кар'єрного зростання і мотивацію працювати краще.

Процес управління персоналом можна представити у вигляді безлічі узгоджених, постійно приймаємих і реалізованих рішень, спрямованих на досягнення головної мети функціонування організації. Вироблення кожного з цих рішень повинно бути інформаційно забезпечено.

Інформаційне забезпечення системи управління персоналом є сукупністю реалізованих рішень за обсягом, розміщенням і формам організації інформації, циркулюючої в системі управління. Воно включає оперативну інформацію, нормативно-довідкову інформацію, класифікатори техніко-економічної інформації і системи документації (уніфіковані і спеціальні) [2].

В даний час на базі інформаційних технологій розв'язуються важливі задачі управління персоналом:

1. Планування штатних розкладів з формуванням посадових інструкцій.
2. Облік персоналу (персональні дані про співробітників).
3. Підбір нових співробітників і переміщення.
4. Планування і облік використання трудових ресурсів.
5. Розрахунки з персоналом (розрахунок виплат по оплаті праці, допомоги, контроль виплат, підзвітні особи).
6. Облік підзвітних сум і депонентів.
7. Систему управління документами.
8. Пенсійний і податковий облік, що персоналізується [2].

Варто відзначити, що важливу роль у програмному забезпеченні виконує захист інформації, яка бере участь в управлінні персоналом.

Існує декілька десятків програмних продуктів, які призначені для управління персоналом підприємства, серед яких можна виділити «Персонал – 2000», «АиТ:/Управление персоналом», «БОСС – Кадровик», «TRIM – Персонал», «Фараон», «Oracle Human Resources Analyzer».

Проте, найбільш повнофункціональними є «АиТ:/Управление персоналом» та «Персонал – 2000», тому що дозволяють відстежити рух кожної перестановки, включаючи передбачувані витрати грошей і часу. Забезпечується підтримка ухвалення рішення щодо перестановки. За допомогою даних систем працівник кадрової служби самостійно порівнює інформацію і вибирає найперспективніший варіант рішення виробничого або організаційного питання (табл. 1).

Таблиця 1

Інформаційні програми та їх призначення на підприємстві

Програма	Призначення
АиТ:\Управление персоналом	Заробітна платня; кадровий облік; табельний облік; персоніфікований пенсійний облік; конфігурація системи; облік колективних і бригадних робіт.
Персонал-2000	Зберігання штатних розкладів і посадових інструкцій підприємства; ведення обліку вакансій на підприємстві; облік і зберігання особистих справ співробітників підприємства і претендентів на вакансії; зберігання резюме кандидатів на вакансії; облік і зберігання результатів оцінки кандидатів; формування звітів по персоналу, зокрема звітів по запиту користувача; зберігання структури оплати праці для підтримки прийняття рішень по стимулюванню співробітників.
Oracle Human Resources Analyzer	Табельний облік на підприємстві; облік професійно-важливих властивостей і ділових якостей співробітників підприємства; облік потреб сучасного навчання персоналу; планування розвитку кар'єри співробітників підприємства; розробка компенсаційної політики для персоналу підприємства

Дані інформаційні продукти використовуються більшістю промислових підприємств України, а саме АНТК «Антонов» (м. Харків), ВАТ «Український графіт» (м. Запоріжжя), НВК Газтурбінобудування

«Зоря – «Машпроект» (м. Миколаїв), НВП «Пошук» ДНВП «Електронмаш» (м. Київ), і дозволяють охоплювати всі рівні управління підприємством (операційний, тактичний, стратегічний).

Проаналізовані системи автоматизують основні напрями реалізації кадрової політики:

- аналіз і оцінка персоналу;
- планування потреби в кадрах;
- обмін інформацією з претендентами і зовнішніми організаціями;
- планування кар'єри співробітників;
- оцінка ефективності кадрових перестановок.У системах передбачена можливість автоматичного обміну інформацією з вищими учбовими закладами України, які надають інформацію щодо фахівців, охочих влаштуватися за фахом. Ці дані використовуються при пошуку співробітників і складанні кадрового резерву. Дані про вакансії на підприємстві поставляються в учбові заклади з метою залучення на роботу молодих фахівців.

При цьому, найважливішою функцією даних програмних продуктів є відвертість архітектури системи, що дозволяє при зміні стандартів на документування кадрових правовідносин вносити зміни в базу даних типових документів, не вдаючись до припинення роботи системи або до установки її нової версії.

Враховуючи прямий взаємозв'язок діяльності таких сфер, як освіта, послуги і виробництво, було прийняте рішення розробити власний комплекс автоматизації процесів управління, обліку і контролю діяльності персоналу, а також постановки службових завдань співробітникам сектора інформаційно-обчислювальних мереж і систем зв'язку відділу інформатики і автоматизації, який би задовольняв наступним вимогам:

- миттєвий пошук і безстрокове зберігання інформації про співробітників і їх діяльність;
- висока швидкість обробки даних і ухвалення рішень;
- єдина база даних, одержаних на різних ділянках обліку і аналізу;
- оптимізація виконуваних сектором робіт;
- робота у реальному часі (зміни завдань відразу стають доступні всім користувачам);
- оперативність внутрішнього обміну даними і адміністративного контролю;
- оперативність розподілу завдань між співробітниками і обміну інформацією між ними.

В результаті повинні підвищитися якість виконання робіт і знизитися навантаження на керівника сектора.

Основні функції інформаційної системи:

- ідентифікація і аутентифікація користувача;
- надання інформації про співробітників;
- надання інформації про групи і приналежність співробітника;
- надання оперативної інформації про поточні завдання (зміст, стан, виконавець, терміни виконання);
- надання можливості ухвалення нових завдань, сформульованих керівником;
- надання можливості розділення завдань на підзавдання і розподіли їх між співробітниками;
- надання інформації про інциденти (непередбачених подіях, які служать для генерації нових завдань);
- надання можливості сповіщення користувача про нові інциденти, завдання;
- функція чату і ICQ для оперативного обміну інформацією між співробітниками;
- збереження інформації в баз даних;
- кодування даних, які передаються.

Таким чином, запропонована комплексна інформаційна система може зв'язати в єдине ціле всі інформаційні потоки підприємства, зберігати всю інформацію в єдиній базі, знижуючи трудомісткість виконання багатьох процедур.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Процес інформатизації управління персоналом є складовою частиною роботи щодо оптимізації всіх економічних процесів на підприємстві. Проте якщо інформатизація чинників виробництва не представляє труднощів, то така складова, як управління персоналом, є найскладнішим. Це обумовлено тим, що кожен член трудового колективу підприємства має свою потенційну трудову вагомість і риси інтелектуального потенціалу. Трудовий колектив як об'єкт інформатизації не є сумою працівників підприємства, а характеризується синергичним ефектом, оцінити який надзвичайно складно. Отже, проблема комплексної оцінки ефективності управління персоналом може бути розв'язана лише із створенням відповідних інформаційних систем з штучним інтелектом. Основними задачами моделювання інформатизації повинні бути оцінка забезпеченості підприємства і ефективності використання трудових ресурсів, а також виявлення резервів економії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко Е. Оценка результативности персонала / Е. Адаменко // МенеджеR по персоналу. – 2012. – №9. – С. 52-56.

2. Бодрова О. Матрица эффективных коммуникаций / О. Бодрова // KADROVIK.RU. – 2013. – №1. – С. 21-18.

3. Борова Т. А. Розвиваюча функція навчання в процесі управління персоналом / Т. А. Борова, О. О. Петренко // Економіка розвитку. –2011. – № 3 (51). – С. 94-98.

4. Боронников А. Б. Побудова інформаційних систем на основі технології XML веб-сервісів / А. Б. Боронников, С. В. Семенов // Програмні продукти і системи. – 2014. – №4. – С. 61-62.

5. Дмитренко Г. А. Стратегический менеджмент: целевое управление персоналом организаций: Учеб.пособие. – 2 –е изд.,испр. – К.:МАУП, 2012. – 192 с.

6. Економічна інформатика і обчислювальна техніка: Навчальний посібник / Л. В. Еремін, А. Ю. Королев, В. П. Косарев і ін. – М.: Фінанси і статистика, 2013. – 205 с.

7. Кисляков Ю. Н., Слуднов А. В. Інформаційні технології управління персоналом: Навчально-методичний комплекс для дистанційного навчання. – Новосибірськ: СибАГС, 2013. – 146 с.

8. Недзиев С. Н. Автоматизована система управління кадровою політикою підприємства / С. Н. Недзиев // Інформаційні системи. – 2014. – №1. – С. 34-42.

Чижова Наталья Евгеньевна

ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОДУКТОВ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ

Определены особенности адаптации информационных продуктов управления персоналом. Целью статьи является определение особенностей адаптации информационных продуктов управления персоналом. В статье использованы общенаучные методы, среди которых необходимо выделить обобщения, сравнения, классификации и типологии (для уточнения и формализации понятийного аппарата); абстракции, анализа, синтеза, системного подхода (для разработки концептуальных положений построения модели процесса разработки и внедрения информационных продуктов управления персоналом). Определено, что современные информационные технологии развиваются в условиях глобализации экономики, становления общего информационного пространства и, как следствие, изменения отношения к информации участников рыночных отношений. Новые условия приводят к росту числа сторон, участвующих в создании, использовании и увеличении информации, что делает актуальной задачу оперативного управления деятельностью персонала различных предприятий. Необходимость обеспечения выполнения основных функций позволяет рассматривать управление персоналом как процесс, то есть, функционально включает получение, передачу, обработку (преобразование), хранение и использование информации, а также саму иерархическую систему управления - как информационную систему. Научная новизна исследования заключается в обосновании необходимости разработки собственного комплекса автоматизации процессов управления, учета и контроля деятельности персонала, который бы удовлетворял следующим требованиям: мгновенный поиск и бессрочное хранение информации о сотрудниках и их деятельности; высокая скорость обработки данных и принятия решений; единая база данных, полученных на различных участках учета и анализа; оптимизация выполняемых сектором работ; работа в реальном времени; оперативность внутреннего обмена данными и административного контроля; оперативность распределения задач между сотрудниками и обмена информацией между ними. Обосновано, что проблема комплексной оценки эффективности управления персоналом может быть решена только с созданием соответствующих информационных систем с искусственным интеллектом. Основными задачами моделирования информатизации должны быть оценка обеспеченности предприятия и эффективности использования трудовых ресурсов, а также выявление резервов экономии.

Ключевые слова: *управление персоналом, информация, информационный процесс, информационные системы, автоматизація.*

Chyzhova N.

FEATURES OF INFORMATION PRODUCTS ADAPTATION FOR HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

The features of HR information products adaptation have been determined. The aim of the article is to determine the characteristics of the adaptation HR information products. The general scientific methods have been used, including synthesis, comparison, classification and typology (to clarify and formalize the conceptual apparatus); abstraction, analysis, synthesis, system approach (to develop a conceptual provisions of the model construction of the Personnel Management information products development and deployment process). It has been determined that modern information technologies develop in a globalized economy, the formation of common information space resulting in changes related to the information of market relations. New conditions lead to an increase in the number of parties involved in the creation, use and increasing the information that makes the task of operational management of the various enterprises staff urgent. The need to provide for the core functions of human resource management can be considered as information process that functionally includes receipt, transfer, processing (conversion), storage and use of information and hierarchical system of control should be considered as information system. The scientific novelty of the research lies in justifying the need to develop the complex of control automation, accounting and control of staff that would satisfy the following requirements: Instant and permanent storage of information about employees and their activities; high speed data processing and decision-making; uniform basis of data obtained in different areas of accounting and analysis; optimization of performed sector work; work in real time; speed in internal data sharing and management controls; speed in distribution of tasks between employees and the exchange of information between them. It has been proved that the problem of assessing the effectiveness of a comprehensive human resource management can be solved only with the establishment of appropriate information systems with artificial intelligence. The main tasks of modeling of information should be assessing enterprise sufficiency in and efficiency of human resources as well as identifying of savings reserves.

Keywords: *human resource management, information, information processes, information systems, automation.*

Одержано 10.02.2015 р.

РОЗДІЛ ІІІ

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ДЕМОГРАФІЯ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 339.92:504(4)

Білак Георгій Георгійович,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами,
Мукачівський державний університет

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО З ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ КРАЇН-ЧЛЕНІВ КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ

У статті на тему «Міжнародне співробітництво з екологічних проблем країн-членів Карпатського єврорегіону» піднято важливе питання стосовно ролі та участі України у вирішенні екологічних проблем Карпатського єврорегіону. Актуальність досліджуваних питань в сучасних умовах обумовлена необхідністю їх вирішення при входженні України у європейський простір. У ході написанні статті була поставлена мета оцінити екологічну ситуацію у Карпатському єврорегіоні, звернути увагу на позитивні та негативні чинники, які впливають на формування його екологічного середовища. В рамках Карпатського єврорегіону укладено значну кількість різносторонніх угод про співпрацю в екологічній сфері, а також у цьому напрямку реалізуються міжнародні проекти. Окреслено основні завдання щодо розв'язання екологічних проблем Карпатського єврорегіону. Запропоновано ініціативи, поступова реалізація яких призведе до вирішення багатьох проблем ефективного функціонування Карпатського єврорегіону, зокрема, екологічних. У статті проаналізовано діяльність українських науковців в рамках швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства в Закарпатті FORZA – формування наближеного до природи лісівництва, планування лісового господарства з залученням місцевих громад, застосування нових технологій лісівництва, невиснажливі методи лісозаготівлі, розробка оптимальних мереж лісових доріг, багатофункціональність лісового господарства, вдосконалення процесу лісовпорядкування. Колектив проекту FORZA спільно з українськими партнерами працював над впровадженням в Карпатському регіоні нових підходів ведення лісового господарства і запропонував Концепцію запровадження наближеного до природи лісівництва, в якій прописані майбутні кроки органів управління лісового господарства щодо просування зазначеного підходу. Сформульовано основні завдання української сторони у Карпатському єврорегіоні, які можуть допомогти Україні зайняти одне з провідних місць і зіграти ключову роль в об'єднанні зусиль країн-членів Карпатського єврорегіону у боротьбі за екологічно чисте глобальне довкілля. У статті зазначено пріоритетні вектори участі України у співпраці з країнами-членами Карпатського єврорегіону у напрямку вирішення екологічних проблем.

Ключові слова: *екологічні проблеми, екологічна безпека, Карпатський єврорегіон, Європейський Союз (ЄС), Європейський економічний простір (ЄЕП), Карпатський регіональний навчальний центр (КРНЦ).*

ВСТУП

Останніми роками більш активно стали розвиватися міжнародні та міжрегіональні зв'язки з проблем, пов'язаних з охороною природних комплексів Карпатського єврорегіону. Помітна увага стала приділятися питанням сталого розвитку, у тому числі, і на регіональному рівні.

Міжрегіональна асоціація «Карпатський єврорегіон» створений у 1993 році та об'єднує прикордонні регіони Польщі (Підкарпатське воєводство), Румунії (12 округів), Словаччини (Пряшівський та Кошицький краї), Угорщини (6 регіонів) та України (4 області – Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську та Чернівецьку) [4].

Постановка проблеми. На момент створення Карпатський єврорегіон розглядався як запорука зміцнення дружби та уникнення конфліктів у цій частині Європи. Однак за роки існування Карпатського єврорегіону зазнали змін як внутрішні, так і зовнішні умови його розвитку.

Змінилися підходи до територіальної співпраці на європейському та національних рівнях. Це породжує системні проблеми регіону, без вирішення яких згадана вище інституція може залишитися лише форумом для висловлення думок її членів, а не активним актором на європейській арені територіальної співпраці [4]. Політичне рішення про створення єврорегіону, що охоплює близько 16 млн. населення, величезну територію та різні за рівнем розвитку та потребами регіони, показує неспроможність повноцінного функціонування структури [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з аспектів міжнародного співробітництва є екологічна безпека Карпатського єврорегіону та пошук шляхів її максимального підтримання. У галузі проблем і перспектив розвитку єврорегіонів України працюють багато вчених-економістів, таких як Мікула Н. [6], Чучка І. [9], Стегней М. [7], Тимошук Г., Лютак О. [8], Внукова Н. [3], Горбовий В. [4] та ін. Проте реалії сьогодення висувають на передній план нові проблеми, серед яких одне з центральних місць займають екологічні. Саме цим обумовлена актуальність досліджуваних питань в сучасних умовах господарювання.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення екологічної ситуації у Карпатському єврорегіоні, виявлення позитивних тенденцій та зазначення пріоритетних напрямів української участі і співпраці з країнами-членами Карпатського єврорегіону у напрямку вирішення екологічних проблем.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Міжнародна співпраця з питань довкілля є передумовою досягнення Україною своїх національних цілей в цій галузі. Природа України схильна до забруднень, що переносяться на далекі відстані у вигляді органічних забруднюючих речовин, радіоактивності і кислотних дощів, які є результатом діяльності промисловості в інших країнах і частинах світу. Таким чином, Україна значно зацікавлена у комплексному вирішенні екологічних проблем, які стосуються й інших країн.

Міжнародна співпраця країн Карпатського єврорегіону в галузі довкілля є дуже важливою передумовою при розробці ефективних механізмів вирішення глобальних екологічних проблем, з якими зіткнулися й інші країни світу. Сюди можна віднести кліматичні зміни, втрату біологічної різноманітності, поширення шкідливих хімічних і забруднюючих речовин в природному середовищі, вирубка лісів тощо.

Управління зовнішнім середовищем і природними ресурсами є важливими складовими зовнішньої політики України і політики стимулювання економічного розвитку. Належний стан довкілля сприяє зміцненню стабільності і безпеки будь-якої держави. Здорове довкілля є необхідною складовою у боротьбі з бідністю на благо всього людства. Наприклад, Норвегія в своїй міжнародній діяльності надає перевагу співпраці в наступних галузях [11]:

– кліматичні зміни;

– хімічні речовини, небезпечні для здоров'я і довкілля;

– біологічна різноманітність.

Об'єктивна необхідність збереження і відновлення екосистеми Карпатського єврорегіону є однією з рушійних сил механізму будь-якого розширення міжнародних контактів. Ця діяльність повинна здійснюватися згідно міжнародних правових актів, угод, договорів.

При цьому міжнародна співпраця повинна мати і має різні форми та аспекти, але це різноманіття зрештою зводиться до єдиного цільового завдання щодо забезпечення гарантій безумовного збереження унікальних природних ресурсів Карпатського єврорегіону.

Як приклад може слугувати Європейський Союз, який впродовж останніх 30 років провадив комплексну політику в галузі навколишнього середовища. Ця політика заснована на припущенні про те, що забруднення довкілля – це явище транскордонне, і для вирішення загальних екологічних проблем в окремих регіонах потрібне міжнародне регулювання та співпраця.

Також значний вплив на екологічні проблеми Карпатського єврорегіону має міжнародна торгівля. Так, міжнародні угоди, що не належать до сфери навколишнього середовища, ставлять завдання щодо вжиття національних заходів в галузі довкілля. Це в особливій мірі має відношення до переговорів щодо лібералізації торгівлі у рамках світової організації торгівлі (СОТ), а також ініціатив ЄС-ЄЕП, пов'язаних з внутрішнім ринком.

В рамках Карпатського єврорегіону укладено значну кількість різносторонніх угод про співпрацю в екологічній сфері, а також реалізовано та реалізуються наступні проекти [5]:

1) проект «INTERREGIO», який спрямований на розвиток інфраструктури регіонів, вирішення спільних проблем в різних сферах, у тому числі й екологічній;

2) проект «Жива Тиса», який передбачає співпрацю з єврорегіоном Маас-Рейн;

3) проект «Зелені Карпати», який передбачає співробітництво в туристично-рекреаційній сфері.

Основними завданнями цих та інших проектів щодо екологічних проблем, які реалізуються в Карпатському єврорегіоні, є:

– збереження унікальної екосистеми Карпатського єврорегіону і його природно-історичного комплексу;

– отримання максимально можливої економічної ефективності при мінімальній дії на природне середовище;

– проведення дослідницьких робіт, що охоплюють проблеми використання земельних ресурсів на основі стійкості і збереження екосистеми

Карпатського єврорегіону;

– надання можливості основним учасникам за допомогою закордонного відрядження ознайомитися з практикою роботи європейських організацій у сфері державного управління природними ресурсами і якістю навколишнього середовища;

– перспективи стійкого лісового управління і переробки лісу;

– обговорення мотивів і принципів бізнесу при організації екотуризму.

Перерахований перелік напрямів міжнародної співпраці свідчить про те, що більшою мірою вони проявляються у сфері науково-дослідної діяльності. Спроби перейти в площину конкретних природоохоронних заходів на цьому етапі стримуються недостатньою мірою обізнаності зарубіжних інвесторів про сучасний стан екосистем областей України, що входять до Карпатського єврорегіону.

На численних конференціях з приводу подолання екологічних проблем Карпатського єврорегіону основна увага приділялася наступним питанням:

– співвідношення економіки, технології, культури в стратегії екологічних рішень в регіоні;

– світоглядної і ціннісної основи екологічної політики в Карпатському єврорегіоні;

– моніторингу екологічно чистих технологій в Карпатському єврорегіоні;

– медико-біологічних аспектів екології регіону.

Для вирішення проблем ефективного функціонування Карпатського єврорегіону, поліпшення багатосторонньої співпраці (в тому числі і щодо екологічних проблем) в його рамках пропонується поступова реалізація наступних ініціатив:

– створення єврорегіональної системи співпраці;

– уніфікація джерел фінансування Європейським Союзом співпраці в регіоні Карпат;

– пристосування до умов територіальної співпраці, визначених Європейським Союзом та Радою Європи.

Одним з найкращих і найбільш показових зразків фінансування співпраці в рамках одного регіону (єдиної екосистеми) може слугувати «Альпійська просторова програма 2007-2013», що була частиною «Європейської територіальної співпраці». Поряд з 13-ма іншими програмами вона найбільше сприяла транснаціональній співпраці європейських регіонів. Загальною метою програми було зростання конкурентоспроможності та привабливості території, на якій здійснюється співпраця, шляхом сталого розвитку.

Програма підтримувала транснаціональні проекти на території Альп, що сприяли територіальному розвитку та розмиванню національних кордонів. На фінансування зазначених проектів у 2007-2013 рр. Європейською Комісією було передбачено кошти у розмірі 130 млн. євро на такі пріоритети:

– конкурентоспроможність і привабливість;

– доступ та зв'язок;

– екологія та запобігання ризикам.

Передумовою до створення Альпійського простору та фінансування його розвитку Європейським Союзом стало прийняття Альпійської конвенції [1].

Відсутність єдиних джерел фінансування для всього Карпатського єврорегіону в рамках програм співпраці Європейського Союзу є однією з головних проблем та безпосередньо впливає на вирішення екологічної проблеми.

Починаючи з 2004 року швейцарсько-український проект розвитку лісового господарства в Закарпатті FORZA спільно з українськими партнерами працював над впровадженням в Карпатському регіоні нових підходів ведення лісового господарства – це і наближене до природи лісівництво, планування лісового господарства з залученням місцевих громад, застосування нових технологій, невиснажливі методи лісозаготівлі, багатофункціональність лісового господарства, розробка оптимальних мереж лісових доріг, вдосконалення процесу лісовпорядкування.

18 березня 2010 р. в м. Івано-Франківськ відбулося урочисте відкриття Карпатського регіонального навчального центру (КРНЦ). Проект FORZA продовжуватиме підтримку КРНЦ в поточному році, спрямовану на те, щоб Центр став не тільки закладом підвищення кваліфікації лісівників, а й і потужним центром просування в Карпатському регіоні передових лісогосподарських практик і підходів, в тому числі і напрацювань швейцарсько-українського проекту FORZA [2].

Запроваджувати у закарпатських лісах засади наближеного до природи лісівництва закарпатцям упродовж роботи проекту допомагали швейцарські лісівники-науковці, оскільки у 90 % швейцарських лісових господарств господарюють саме за методом наближеного до природи лісівництва. Природні умови карпатських та швейцарських лісів дуже схожі, проте різниться їхня історія та система власності. Крім того, у Швейцарії активну участь у плануванні лісогосподарства беруть місцеві громади. Саме таку практику FORZA впроваджує на своїх пілотних територіях. В рамках проекту розроблено нормативні документи, настанови і правила, що сприяють запровадженню наближеного до природи лісівництва в Україні [2].

Останнє напрацювання українських науковців в рамках проекту FORZA – Концепція запровадження наближеного до природи лісівництва, в якій прописані майбутні кроки органів управління лісового господарства щодо просування зазначеного підходу. Триває також процес створення експертної групи, яка б надавала консультаційну підтримку лісівникам-практикам на шляху впровадження засад наближеного до природи лісівництва.

Міжнародна співпраця є також одним із інноваційних елементів реалізації державної регіональної політики, який має сприяти зміцненню добросусідства та реалізації скоординованих заходів щодо інтеграції економік суміжних країн, наприклад,

шляхом підтримки створення та розвитку транскордонних кластерів як рушійної сили для забезпечення динамічного сталого розвитку транскордонних регіонів [3].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Україна повинна зайняти одне з провідних місць і зіграти ключову роль в об'єднанні зусиль країн-членів Карпатського єврорегіону у боротьбі за екологічно чисте глобальне довкілля. Одним із способів досягнення цієї мети є глобальна підтримка Програми ООН щодо навколишнього середовища (ЮНЕП) як всесвітнього глобального екологічного форуму.

Основними завданнями української сторони у Карпатському єврорегіоні, на нашу думку, можуть стати:

– активізація і зміцнення наукової компоненти для проведення оцінки екологічних проблем, що зачіпають різні сфери Карпатського єврорегіону;

– запозичення пріоритетних напрямків вирішення екологічних проблем у розвинутих країнах Європи і на їх основі збільшення власних можливостей розвитку;

– підвищення відповідальності за рішення, прийняті Управлінською радою ЮНЕП (найвищим органом управління ЮНЕП), шляхом введення постійних представників від України до Комітету ЮНЕП.

Пріоритетні напрями української участі та співпраці з країнами-членами Карпатського єврорегіону можуть включати:

– зниження рівня забруднення навколишнього середовища;

– збереження і стійке використання біологічної різноманітності;

– формування стійких виробничих систем;

– охорона культурної спадщини.

Важливою метою української політики співпраці з країнами-членами Карпатського єврорегіону може стати активна участь в розвитку належної системи управління глобальним довкіллям і біологічною різноманітністю. Ця участь повинна сприяти поліпшенню стану довкілля в тих областях, що входять з української сторони до Карпатського єврорегіону, а також профілактиці глобальних проблем, пов'язаних з навколишнім середовищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Convention on the protection of the Alps (Alpine Convention) / Official Journal of the European Communities (translation). – Brussels, December, 1991. - P. 149-156.

2. Breza I. Наближене до природи лісівництво – оптимальна система господарювання в карпатських лісах // І. Breza // Новини Закарпаття. – 2010 р. - № 83-84 (3652-3653). – С. 16.

3. Внукова Н. Транскордонні кластери і транскордонні об'єднання як форми транскордонного співробітництва// Вісник Львів. УН-ТУ Серія міжнародні відносини. – 2008. - №25. – с. 295-303.

4. Горбовий В. Системні проблеми Карпатського єврорегіону та шляхи їх вирішення / Володимир Горбовий, Галина Литвин // Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС: Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», вип. 2 (31), 2013. Матеріали міжнародної конференції (15-16 квітня 2009 р., м. Ужгород). – Ужгород: Ліра, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/Mitryaeva2009/20.pdf.

5. Куйбіда В.С., Ткачук А.Ф., Толкованов В.В. Транскордонне співробітництво та розвиток транскордонних кластерів. – Київ: Видавництво «Крамар», 2009. – 242 с.

6. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи. – Львів: ІРД НАН України, 2003. - 222 с.

7. Стегней М.І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід і українські реалії / М.І. Стегней // Актуальні проблеми економіки: Науковий економічний журнал. - 2013. - № 3. - С. 125-133.

8. Тимошук Г.О. Розвиток транскордонного туризму в рамках єврорегіону "Буг" [Електронний ресурс] / Г.О. Тимошук, О.М. Лютак // Економічні науки. Сер.: Економічна теорія та економічна історія. - 2013. - Вип. 10. - С. 235-242.

9. Чучка І.М. Вплив транскордонного співробітництва на розвиток національної економіки / І.М. Чучка // Актуальні проблеми економіки: Науковий економічний журнал. - 2014. - № 5. - С. 143-151.

10. Международное сотрудничество в области окружающей среды [Электронный ресурс] / Вся Норвегия на русском. – Режим доступа: http://www.norge.ru/eco_international/.

Билак Георгий Георгиевич

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ПО ЭКОЛОГИЧЕСКИМ ПРОБЛЕМАМ СТРАН-ЧЛЕНОВ КАРПАТСКОГО ЕВРОРЕГИОНА

В статье на тему «Международное сотрудничество по экологическим проблемам стран-членов Карпатского еврорегиона» поднят важный вопрос о роли и участии Украины в решении экологических проблем Карпатского еврорегиона. Актуальность изучаемых вопросов в современных условиях обусловлена необходимостью их решения при вхождении Украины в европейское пространство. В ходе написании статьи была поставлена цель оценить экологическую ситуацию в Карпатском еврорегионе, обратить внимание на положительные и отрицательные факторы, которые влияют на формирование его экологической среды. В

рамках Карпатского еврорегиона заключено значительное количество разносторонних соглашений о сотрудничестве в экологической сфере, а также в этом направлении реализуются международные проекты. Автором обозначены основные задачи по решению экологических проблем Карпатского еврорегиона. Автором предложено инициативы, постепенная реализация которых приведет к решению многих проблем эффективного функционирования Карпатского еврорегиона, в частности, экологических. Также в статье проанализирована деятельность украинских ученых в рамках швейцарско-украинского проекта развития лесного хозяйства в Закарпатье FORZA – формирование приближенного к природе лесоводства, планирование лесного хозяйства с привлечением местных общин, применение новых технологий лесоводства, устойчивых методов лесозаготовки, разработка оптимальных сетей лесных дорог, многофункциональность лесного хозяйства, совершенствование процесса лесоустройства. Коллектив проекта FORZA совместно с украинскими партнерами работал над внедрением в Карпатском регионе новых подходов ведения лесного хозяйства и предложил Концепцию внедрения приближенного к природе лесоводства, в которой прописаны будущие шаги органов управления лесного хозяйства по продвижению указанного подхода. Автором сформулированы основные задачи украинской стороны в Карпатском еврорегионе, которые могут помочь Украине занять одно из ведущих мест и сыграть ключевую роль в объединении усилий стран-членов Карпатского еврорегиона в борьбе за экологически чистую глобальную окружающую среду. В статье указано приоритетные векторы участия Украины в сотрудничестве со странами-членами Карпатского еврорегиона в направлении решения экологических проблем.

Ключевые слова: *экологические проблемы, экологическая безопасность, Карпатский еврорегион, Европейский Союз (ЕС), Европейское экономическое пространство (ЕЭП), Карпатский региональный учебный центр (КРУЦ).*

Bilak G.

INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL COOPERATION OF CARPATHIAN EUROREGION MEMBER STATES

Important questions about the role and participation of Ukraine in solving environmental problems of the Carpathian euroregion have been raised in the article entitled "International environmental cooperation of Carpathian euroregion member states". The necessity to solve the studied issues when entering into the European space makes them urgent in the present conditions. In the course of writing this article the aim was to assess the environmental situation in the Carpathian euroregion, to pay attention to the positive and negative factors that influence the formation of its ecological environment. A significant number of diverse cooperation agreements on the environment have been signed in the Carpathian euroregion and international projects have been implemented. The main task of solving environmental problems of the Carpathian euroregion have been outlined. Initiatives have been proposed gradual implementation of which will lead to the solution of many problems, including environmental ones and effective functioning of the Carpathian euroregion. The activities of Ukrainian scientists under the Swiss-Ukrainian Forest Development Project in Transcarpathia FORZA has been analyzed – formation of close to natural forestry, forest management planning involving local communities, the use of new technologies in forestry, sustainable methods of harvesting, developing the network of forest roads, multifunctional forestry, forest management process improvement. The team FORZA together with Ukrainian partners worked on the introduction of new approaches to forestry in Carpathian region and proposed the concept of introducing closer to nature forestry, which outlined the future steps of the Forestry Department to promote this approach. The main tasks of the Ukrainian side in the Carpathian euroregion have been formulated. They can help Ukraine to occupy a leading position and play a key role in bringing together the member countries of the Carpathian euroregion in the efforts for clean global environment. The priority vectors for participation of Ukraine in cooperation with States Members of Carpathian euroregion in solving environmental problems have been stated in the article.

Keywords: *environmental issues, environmental safety, Carpathian euroregion, European Union (EU), European economic space (EES), Carpathians regional educational center (CREC).*

Одержано 20.02.2015 р.

УДК 332.14

Борншайн Ольга Олегівна,
аспірант кафедри економіки підприємств,
Дніпропетровська державна фінансова академія

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КЛАСТЕРІВ ПРИ ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

В сучасних глобалізаційних умовах флагманами інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності як країн, так і регіонів стають кластери. В Україні кластерні утворення виникають в рамках державної кластерної політики, що передбачає концентрацію зусиль держави на широкомасштабному дослідженні та виявленні кластерів та протокластерних утворень. З огляду на особливості, притаманні перехідній економіці, її високу динаміку та турбулентність, пряме впровадження застосовуваних в світовій практиці методів ідентифікації кластерів не є правомірним. Тому актуальним є їх аналіз в розрізі можливості їх застосування в умовах трансформаційної економіки. Мета статті – визначення методів ідентифікації кластерів для формування стратегії розвитку регіонів України.Спираючись на дослідження існуючих на сьогодні методів ідентифікації кластерів, нами був проведений їх аналіз з метою застосування даних методів для формування стратегії розвитку українських регіонів. Джерело отримання інформації є ключовим критерієм класифікації методів ідентифікації кластерів, за яким їх можна розподілити на дві інтегральні групи: кількісні або статистичні та якісні або експертні методи.Для побудови ефективної національної кластерної стратегії, спрямованої на стабільний розвиток регіонів та країни загалом, необхідним є отримання не лише інформації щодо існування кластерів, але й інформації щодо його поточного стану. Спираючись на характеристики методів ідентифікації кластерів, їх переваги та недоліки, доцільним уявляється використання їх комбінації. Так, першим кроком є застосування для ідентифікації кластера кількісних методів. Другим кроком є верифікація висновків попереднього етапу щодо існування кластера в регіоні та отримання інформації щодо поточного стану кластера на основі якісних методів.Особливу роль відіграють якісні методи в разі необхідності ідентифікації кластерів на стадії зародження та передкластерних утворень, що відповідає поточному стану кластеризації економіки України. Процентне співвідношення якісних та кількісних методів в такому разі буде залежати від цілей та завдань конкретного дослідження. Комплексна методологія ідентифікації кластерів та оцінки їх стану дає змогу формувати кластерні програми та стратегії на базі ґрунтовних досліджень параметрів кластерів та їх потенцій, а отже, в кінцевому результаті, сформувати державну кластерну політику, що відповідає наявним економічним реаліям.

Ключові слова:*регіон, кластер, ідентифікація кластера, якісні методи, кількісні методи, комплексний підхід, інноваційний розвиток, стратегія розвитку.*

ВСТУП

В світлі глобалізаційних процесів ефективним інструментом для інноваційної переорієнтації регіонального розвитку, як доводить досвід економічно розвинених країн та країн, які інтенсивно розвиваються, є кластери.

Умови трансформаційної економіки значною мірою ускладнюють процес формування кластерів в Україні. Для підтримки кластерів, вирішення проблем, що перед ними виникають, підвищення їх стійкості і формування дієвих управлінських рішень необхідна своєчасна ідентифікація кластерних і протокластерних утворень. Вирішення поставленого завдання потребує розробки відповідних моделей, що неможливо без ґрунтовного методичного забезпечення. Вибір метода є тим більш важливим, що саме на ньому ґрунтується ефективність дослідження та оцінка й інтерпретація отриманих результатів.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день існує чимало досліджень, щодо методів ідентифікації кластерів, але складність макроекономічної і політичної ситуації, наявність кризових факторів, успадкованих від директивно-планової системи, викривленість самої структури економіки, виробничих сил, механізмів конкуренції, робить невиправданим пряме введення вже існуючих методик ідентифікації кластера без урахування особливостей економіки України. Неправильно обраний метод може призвести до значного перекручення результатів з одної сторони, та до невиправданих витрат ресурсів, з іншої. Тому актуальним є аналіз методів ідентифікації кластера з огляду на їх придатність для застосування в українських економічних реаліях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою методичного інструментарію щодо ідентифікації кластера займалися такі зарубіжні вчені, як М. Портер, Т. Барнс, Р. Хейтер, І. М. Бергман, І. Дж. Фезер [1-3]. Серед дослідників ближнього зарубіжжя в даній області працювали: Г. Д. Боуш [4], який досліджував первинний етап діагностики кластерів на базі кількісних і якісних методів; О. Н. Кострюкова і Є. Г. Карпова провели аналіз методологічного базису для ідентифікації туристичних кластерів [5]; С. Н. Растворцева та Н. А. Череповська [6], Т. П. Данько, Є. С. Куценко займалися проблемою ідентифікації кластерних структур регіональної економіки [7]; Л. С. Марков розглядав виявлення еталонного кластера з урахуванням особливостей перехідної економіки [8]. Також слід відзначити роботи А. В. Єрмішиної [9], А. Н. Дирдонової [5] та ін. Проте, незважаючи на численні дослідження, розмаїття думок серед науковців щодо процесу розпізнавання кластера, який

включає розуміння суті кластера як феномена, основних його характеристик укупі з гнучкими, динамічними кордонами, залежністю його структури і особливостей від етапів життєвого циклу, різноманітністю проявів у зовнішньому середовищі, призводить до того, що етапи дослідження кластера (ідентифікація, первинна діагностика, проектування), в принципі, не мають теоретично обґрунтованого методичного забезпечення [4]. Відсутній і єдиний універсальний підхід до ідентифікації кластера. Таке становище актуалізує подальші дослідження у царині виявлення кластерних структур в економіці регіону.

Мета статті (постановка завдання). Мета статті – визначення методів ідентифікації кластерів для формування стратегії розвитку регіонів України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ідентифікація кластера є однією з найбільш складних проблем в кластерній теорії, оскільки він (кластер) є комплексною, ієрархічно організованою системою, якій притаманний ряд взаємопов'язаних та взаємозалежних ознак – критеріїв ідентифікації. Класифікація методів ідентифікації кластерів може бути різною, залежно від критеріїв, покладених в їх основу.

Найбільш широким є розподіл методів ідентифікації кластерів за критерієм джерел отримання інформації: методи, засновані на якісній оцінці, які включають збір і обробку експертної інформації і кількісні методи на основі статистичної інформації [6, 7, 10].

Якісні методи орієнтовані насамперед на отримання унікальної для досліджуваного об'єкта інформації, схоплюванні і виокремленні характерних для нього особливостей, що базуються на експертній інформації. Вони характеризуються гнучкістю, високим рівнем адаптованості до умов дослідження, дозволяючи тим самим виявляти принципово нову інформацію. Завдяки цьому, якісні методи дозволяють не просто ідентифікувати кластер, а й провести всебічний аналіз його стану, виділити можливі проблеми, перспективні напрямки тощо. Крім того вони можуть застосовуватись також для ідентифікації та характеристики протокластерів та кластерів, що зароджуються [10]. Даний аспект є важливим для України, оскільки, по-перше, кластеризація української економіки знаходиться на початковому етапі розвитку, більшість кластерів перебувають на стаді зародження або розвитку, тобто ще не мають достатньо потужного впливу на матеріальні потоки в економіці регіону, щоб це проявилося в тих чи інших кількісних показниках. По-друге, для формування стратегій кластеризації регіону (в Україні кластеризація відбувається переважно в рамках державних кластерних програм) важливу роль відіграє виявлення протокластерних структур – кооперації підприємств, що сформувалась в межах тих чи інших організаційних об'єднань, технопарків, ВЕЗ тощо.

Недоліком методів даної групи є, в першу чергу, неможливість співставлення отриманих результатів, оскільки вихідна інформація і оцінки експертів є унікальними для кожного конкретного дослідження і не можуть безпосередньо порівнюватися з результатами, отриманими в рамках іншого дослідження. Проблематичним є і перевірка даних на об'єктивність, їх верифікація, масштабування дослідження [7]. Оскільки оцінка кластера проводиться на підставі аналізу фахівців, дані можуть носити суб'єктивний характер. Однак С. Н. Растворцева і Н. А. Череповецька виділяють в унікальності кожного якісного дослідження позитивний момент – результати будь-якого якісного методу ідентифікації кластера є джерелом для перейняття досвіду інших регіонів [6]. Також вирішенню цієї проблематики може сприяти регулярність проведення якісних досліджень та застосування спеціальних методів підбору експертів з урахуванням їх компетентності [11].

Кількісні (статистичні) методи спрямовані на отримання строго об'єктивних даних. Основними особливостями кількісних методів є сувора відповідність застосовуваної методики і результатів заявленим цілям. Високий ступінь надійності кількісних методів, однак, породжує їх низьку природність і консервативність/негнучкість щодо внесених змін. Кількісні методи ідентифікують кластери за допомогою визначення критичного значення величини деякого локального ефекту, що описує концентрацію того чи іншого виду діяльності в регіоні. Дані методи дозволяють отримати широкий масив даних при мінімальних часових витратах, а, отже, проводити масштабні дослідження. Статистичні дані можна порівняти в часі і просторі, що дає можливість відстежувати динаміку і проводити порівняння, в тому числі і на міжнародному рівні. Однак не завжди можливо отримати необхідні статистичні дані і в необхідному вигляді. Більш того, статистична інформація є усередненою і прив'язаною до географічних рамок, тобто невідповідність просторових масштабів кластера та регіону, в межах якого збиралася статистична інформація, може привести до помилок в інтерпретації результатів моделювання. Т. П. Данько і Є. С. Куценко [7] до недоліків статистичних методів відносять і той факт, що існуюча статистика спочатку створювалася для інших цілей і тому не враховує специфіки та проблематики ідентифікації кластерів.

У загальному випадку, кількісні методи, дозволяють визначити галузі, в яких можливе виникнення кластерів [10]. Тобто, така особливість кількісних методів дозволяє використовувати їх для визначення потенціалу кластеризації регіону. В умовах української трансформаційної економіки це дозволить отримати інформацію про середовище, в якому функціонує або буде функціонувати кластер, виявити наявні тенденції щодо кластеризації в галузі. Дана інформація, своєю чергою, є необхідною для формування кластерних державних та регіональних стратегій.

Е. Віітамо [4] проводить класифікацію методів ідентифікації кластерів на основі джерела інформації. Він виділяє жорсткі та м'які методи ідентифікації кластера (рис. 1).

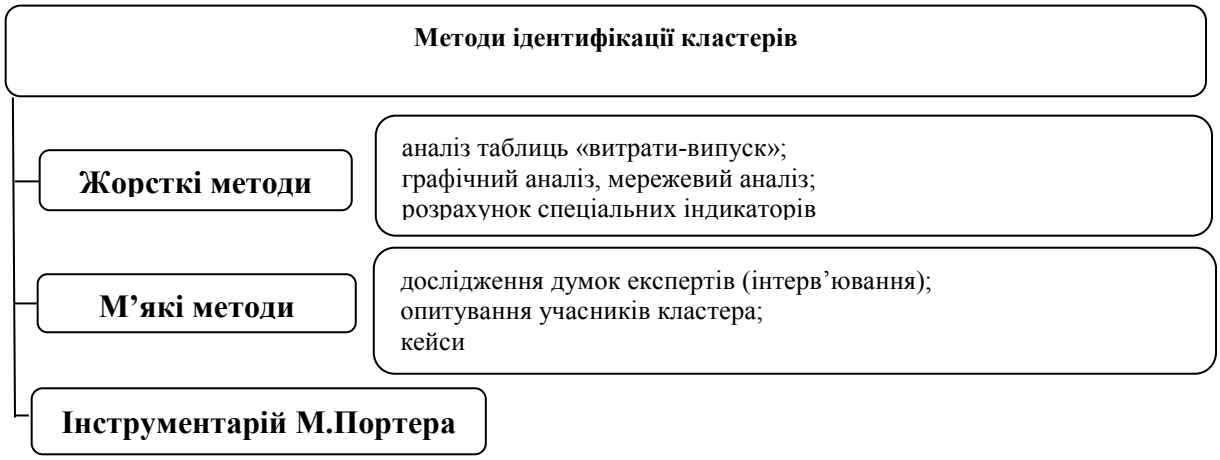

Рис. 1. Класифікація методів ідентифікації кластерів за Е. Віітамо [4]

Першу групу характеризує строга структурованість, об'єктивність, чітка відповідність даних поставленим задачам (високий ступінь валідності), відсутність гнучкості щодо внесення змін відповідно до індивідуальних особливостей конкретного дослідження, тобто вона відповідає за своєю суттю статистичними методами. Друга група характеризується широкими можливостями внесення змін та пристосовуваністю до потреб конкретного дослідження, тобто є якісними методами. Додатково вчений виділяє інструментарій М. Портера. Але Г. Д. Боуш [4] вносить зауваження, що, в подібному формулюванні, підхід М. Портера щодо ідентифікації кластера базується саме на якісних методах, а тому постає питання про доцільність виокремлення інструментарію М. Портера в окрему групу методів ідентифікації кластера.

Л. С. Марков проводить розподіл методик ідентифікації кластерів на дві групи. На базі сукупності таких критеріїв як: «наявність у регіону конкурентних переваг», «наявність підприємств-лідерів» з базовим критерієм «географічна локалізація» кластер розпізнається на конкретній заздалегідь заданій території і виходячи з уже відомих підприємств і найбільш конкурентоспроможних галузей («знизу»). На базі сукупності таких критеріїв як: «географічна локалізація» та «спеціалізація в певному секторі економіки», «наявність зв'язків взаємодії і кооперації між учасниками кластера виокремлюється через просторову концентрацію виробництва на базі специфічного виду економічної діяльності («зверху») [8] (рис.2).

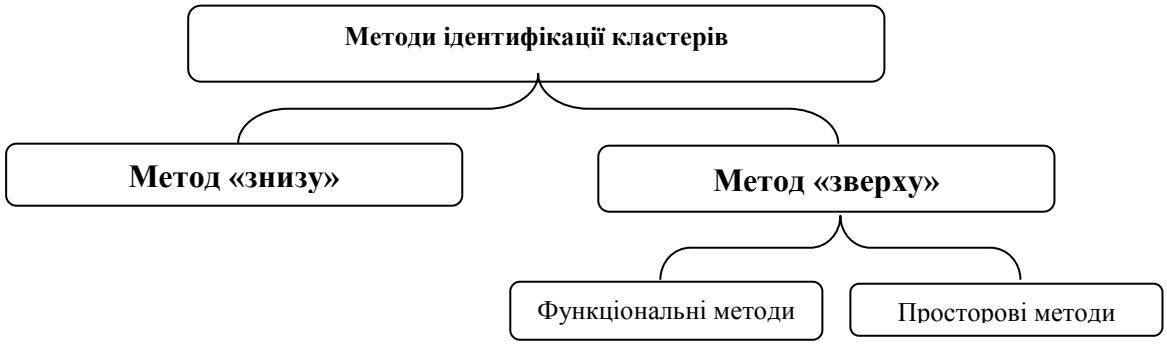

Рис. 2. Класифікація методів ідентифікації кластерів по Л. С. Маркову[8]

Методологія підходу «згори» використовує передусім функціональну зв'язаність підприємств кластера та їх просторову локалізацію. У зв'язку з цим дана група, в свою чергу, ділиться на дві підгрупи: функціональні методи і просторові методи. Перша група орієнтована на ідентифікацію промислових кластерів і базується на математичних процедурах, спрямованих на аналіз таблиць «витрати-випуск». Тобто, відноситься до статистичних методів за джерелом отримання інформації.

Отже, базовим критерієм для класифікації методів ідентифікації кластера виступає джерело отримання інформації. Інші підходи до поділу методів ідентифікації кластера в кінцевому результаті приводять до утворення груп, які відносяться або ж до кількісних, або ж до якісних методів за своєю суттю.

Повноцінне дослідження систем такого рівня складності як кластер можливе лише при умові застосування комплексного підходу, ключовою метою якого була б не лише ідентифікація кластера, але й отримання широкого масиву інформації щодо безпосередньо його стану та стану середовища його функціонування. Така комплексна вихідна інформація є особливо актуальною в українських умовах. Складність економічної та політичної ситуації, необхідність подолання регіональних розривів та створення бази для інноваційного розвитку регіонів із застосуванням кластерного інструментарію потребують державної кластерної політики, яка базується на грунтовному дослідження як потенціалу

кластеризації регіону, так і стану виникаючих в ньому та вже існуючих кластерних утворень.

Спираючись на переваги і недоліки якісних і кількісних методів ідентифікації кластерів, найбільш оптимальним рішенням задачі ідентифікації кластера є комбінація кількісних та якісних методів. Процентне співвідношення цих методів, порядок їх застосування та їх пріоритетність, в загальному випадку, визначається рамками конкретного дослідження та доцільністю – побудована методика повинна забезпечувати отримання максимальної кількості інформації при мінімальних ресурсних витратах. Г. Д. Боуш зазначає, що дві групи методів, в цьому разі, будуть функціонувати як єдине ціле[4].

В українських умовах, визначальними факторами для формування методики ідентифікації кластерів, є висока залежність кластерів від наявної кластерної політики, державної підтримки та нестабільності середовища їх функціонування. В таких умовах особливу роль отримує попереднє виявлення в регіоні конкурентних переваг та пріоритетних галузей спеціалізації на основі кількісних методів. Це дозволить отримати інформацію про наявні регіональні та галузеві тенденції та зробити припущення щодо існування кластера. Верифікувати висновки першого етапу та отримати додаткову інформацію щодо стану кластера, ідентифікація якого наразі проводиться, можливо при застосуванні якісних методів. Вони також дозволяють ідентифікувати кластери на етапі зародження чи початковому етапі розвитку, коли кількісні методи не можуть бути задіяними через відсутність відповідних статистичних даних.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Переорієнтація українських регіонів на шлях інноваційного розвитку є необхідною умовою подолання їх депресивності, посилення конкурентоспроможності та економічного зростання. Провідну роль у такому перетворенні, як засвідчила світова практика, відіграють кластери.

Незважаючи на численні дослідження у цій сфері, методична база даного етапу формування кластера не є достатньо проробленою. Наявність кризових явищ та висока динаміка економічного та політичного середовища унеможливлюють впровадження вже існуючих методик без їх пристосування до українських реалій.

За критерієм вхідних теоретичних обґрунтувань виділяють методи ідентифікації кластера «зверху» та «знизу». За критерієм джерела отримання інформації методи ідентифікації кластерів поділяють на кількісні та якісні.

Якісні методи є більш гнучкими, їх можна пристосувати до потреб конкретного дослідження та виявити за їх допомогою специфічну для даного кластера інформацію. З огляду на початковий стан кластеризації економіки України, їх необхідно використовувати при ідентифікації та дослідженні кластерів на стадії зароджування та протокластерних утворень. Кількісні методи є надійними, швидкими та відносно простими у застосуванні. Кількісні методи використовують частіше для оцінки потенціалу кластеризації регіону, але вони не дають змогу виявити кластери на початкових етапах розвитку.

Для більш ефективного впровадження кластерної політики доцільним є використовувати комплексний підхід щодо ідентифікації кластера та його оцінки.На першому кроці пропонується ідентифікувати кластер на підставі математико-статистичної методології (кількісні методи); на другому – дослідити його стан за допомогою якісних методів.

Подальше дослідження процентного співвідношення якісних та кількісних методів в рамках комплексного підходу дозволить ефективно сформувати кластерну стратегію щодо розвитку регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Портер М. Конкуренция: учебноепособие / Пер. с англ. – М.: Издательскийдом «Вильямс», 2001. – 495 с.
2. Barnes T. External shocks: regional implications of an open staple economy // Canada and the Global Economy / Briton J. (Ed.). –Canada Quebec Mc Gill-Queen’s Press. – 1996. – pp.48-68.
3. Bergman E. M., Feser E. J. National industry cluster emplates: a framework for applied regional cluster analysis // Regional Studies. – 2000. – 34 (1). –pp. 1–19.
4. Боуш Г. Д. Новый методологический подход к первичной диагностике бизнес-кластеров на базе качественных и количественных методов / Г. Д. Боуш, Д. И. Мадгазин // Вестник УРФУ. Серияэкономика и управление. – 2011. – №3. – С.17-29.
5. Кострюкова О. Н. Методы идентификации туристських кластеров в системе регіонального туризма / О. Н. Кострюкова, Е. Г. Карпова // Проблемы современной экономики. – 2011. – №4(40) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3866.
6. Растворцева С. Н. Идентификация и оценка региональных кластеров / С. Н. Растворцева, Н. А.Череповская // Экономика региона. – 2013. – №4. – С.123-133.
7. ДанькоТ. П. Основные подходы к выявлению кластеров в экономике региона / Т. П. Данько, Е. С. Куценко// Проблемы современной экономики. – 2012. – №1. – С. 248-254.
8. Марков Л. С. Выявление эталонных кластеров: методические вопросы и практическое приложение к отечественной промышленности / Марков Л. С., Маркова В. М. // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: Социально-экономические науки. – 2012. – Т. 12, вып. 1. – С. 95-108.

9. Ермишина А. В. Конкурентоспособность региона: методика оценки потенциала кластеризации [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.citystrategy.leontief.ru.

10. Сетевой бизнес и кластерные технологии: [сб. науч. ст.] / сост. У. В. Ломакова; науч. ред. В. П. Третьяк, М. Ю. Шерешева. – М.: Издательскийдом НИУ ВШЭ, 2011. – 335 с.

11. Ватченко Б. С. Формування групи експертів для визначення пріоритетності факторів впливу на вартість нерухомого майна / Б. С. Ватченко, О. О. Куншенко //Вісник ДДФА економічні науки Науково-теоретичний журнал Дніпропетровської Державної фінансової академії – 2010. – № 2(24). – С. 157-164.

Борншайн Ольга Олеговна

ИССЛЕДОВАНИЕ МЕТОДОВ ИДЕНТИФИКАЦИИ КЛАСТЕРОВ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

В современных глобализационных условиях флагманами инновационного развития и повышения конкурентоспособности как стран, так и регионов становятся кластеры. В Украине кластерные образования возникают в рамках государственной кластерной политики, предполагает концентрацию усилий государства на широкомасштабном исследовании и выявлении кластеров и протокластерних образований. Учитывая особенности, присущие переходной экономике, ее высокую динамику и турбулентность, прямое внедрение применяемых в мировой практике методов идентификации кластеров не является правомерным. Поэтому актуальным является их анализ в разрезе возможности их применения в условиях трансформационной экономики. Цель статьи - определение методов идентификации кластеров для формирования стратегии развития регионов Украины. Опираясь на исследования существующих на сегодня методов идентификации кластеров, нами был проведен их анализ с целью применения данных методов для формирования стратегии развития украинских регионов. Источник получения информации является ключевым критерием классификации методов идентификации кластеров, по которому их можно разделить на две интегральные группы: количественные или статистические и качественные или экспертные методы. Для построения эффективной национальной кластерной стратегии, направленной на стабильное развитие регионов и страны в целом, необходимо получение не только информации о существовании кластеров, но и информации о его текущем состоянии. Опираясь на характеристики методов идентификации кластеров, их преимущества и недостатки, целесообразным представляется использование их комбинации. Так, первым шагом является применение для идентификации кластера количественных методов. Вторым шагом является верификация выводов предыдущего этапа относительно существования кластера в регионе и получения информации о текущем состоянии кластера на основе качественных методов. Особую роль играют качественные методы в случае необходимости идентификации кластеров на стадии зарождения и передкластерних образований, соответствует текущему состоянию кластеризации экономики Украины. Процентное соотношение качественных и количественных методов в таком случае будет зависеть от целей и задач конкретного исследования. Комплексная методология идентификации кластеров и оценки их состояния позволяет формировать кластерные программы и стратегии на базе фундаментальных исследований параметров кластеров и их потенций, а следовательно, в конечном счете, сформировать государственную кластерную политику, отвечающую имеющимся экономическим реалиям.

Ключевые слова: *регион, кластер, идентификация кластера, качественные методы, количественные методы, комплексный подход, инновационное развитие, стратегия развития.*

Bornschein O.

RESEARCH OF METHODS FOR IDENTIFYING CLUSTERS DURING THE FORMATION OF REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES IN UKRAINE

Clusters are flagships of innovation and increasing competitiveness of countries and regions in modern conditions of globalization. Cluster formations in Ukraine occur within the cluster state policy that provides the concentration of the state efforts on large-scale research of clusters and protoklaster formations. Taking into account the characteristics inherent in a transition economy, its high dynamics and turbulence, direct implementation of methods for identifying clusters used in world practice are not illegitimate. Thus their analysis in terms of their possible use in transformation economy is topical. The aim of the article is to define methods for identification of clusters for strategy development formation of regions in Ukraine. Based on research of currently existing methods for identifying clusters, the analysis has been conducted in order to apply these methods to strategy development of Ukrainian regions. The source of information is the key criterion of classification methods for identification of clusters according to which they can be divided into two integrated groups: quantitative or statistical and qualitative or expert methods. To build an effective national cluster strategy for sustainable development of the regions and the country as a whole, it is necessary not only to obtain information on the existence of clusters, but also information about their current state. Based on the characteristics of identification of clusters, their advantages and disadvantages, it seems appropriate to use their combination. So the first step is application of quantitative methods to identify the cluster. The second step is the verification of the findings of the previous stage to the existence of a cluster in the region, and information on the current state of the cluster based on qualitative methods. Special role is played by qualitative methods, if it is necessary to identify clusters in the process of creation and before cluster entities associated with the current state of the clustering of economy in Ukraine. Percentage of qualitative and quantitative methods in this case will depend on the goals and objectives of a particular study. A comprehensive methodology for identifying clusters and assessment of their condition makes it possible to form cluster

programs and strategies based on thorough research of cluster options and their potential and thus ultimately to form a cluster state policy that meets the current economic realities.

Keywords: *region, cluster, cluster identification, qualitative methods, quantitative methods, integrated approach, innovative development, strategy development.*

Одержано 15.02.2015 р.

UDC 330.341.1

Hladynets' Natalia Yuriyivna,
Ph.D. in Economics, Associate Professor of Accounting and Finance department,
Mukachevo State University

MODELLING OF REGIONAL INNOVATIVE DEVELOPMENT INDICATORS

The aim is to identify trends and research prospects of innovative development of Ukrainian regions through economic and mathematical methods. The innovation activity modeling by individual groups of regions using economic and mathematical methods has been done, including correlation and regression analysis. The innovative activity and its special aspects at the regional level have been analyzed. The grouping of Ukrainian regions according to the degree of innovation activity has allowed to compare the activity of individual groups and regions of Ukraine, to establish that there is a significant asymmetry of innovation activity in the regions. The factors, which influence the innovative development of individual regions according to their innovation activity have been investigated. The economic and mathematical models have been received as a result of correlation and regression analysis, reflecting the dependence of the number of companies that implement innovative products on the major innovative development factors in individual groups of regions. The regression equation based on the verification of collinearity and connection quality factors has been established which corresponds to the average growth index number of enterprises implementing innovative products to regions characterized by varying degrees of innovation activity and adequately reflect the trend line for each group of regions. It has been determined that the dynamics of the number of companies, implementing innovative products is influenced by such factors as: the number of industrial enterprises implementing innovations, the number of companies engaged in innovative activities, the number of executed scientific and technological projects, funding of scientific and technical activities , development of innovative products manufacture. Scientific novelty of research proposals is based on reasonable modeling of possible scenarios of innovative development of regions and justification of concrete proposals to enhance innovation capacity within individual groups of regions. Built econometric models for each group of regions give rise to their use as predictive options and may be taken into account in the development of innovative strategies for regional development and regional innovation programs.

Keywords: *innovation, innovative activity, innovation development, region, econometric models, correlation and regression analysis.*

INTRODUCTION

Problem. The state and prospects of innovative development of Ukraine are extremely important at this stage, because innovation can significantly improve the quality and competitiveness of industrial products and ensure its access to international markets. However, the declared position of the "innovative type of development" of the economy of Ukraine remains viable, as evidenced by the decline of the national economy, the loss of competitive position in the international arena and a further decline in exports of national products.

Summarizing the experience of implementing innovative transformations by Ukraine gives reason to believe that at this stage there is no innovative development strategy, uniting into a whole the needs of individual regions, characterized by varying degrees of economic development. Therefore, special attention should be paid to the study of innovation development indicators in certain areas, because they are the cells forming the economic, social, scientific, technological priorities, achievements and benefits, activation of which influences further economic development. Thus the development of measures to enhance innovation and regulation development can not be based on a common approach for all regions of Ukraine.

Analysis of recent research and publications. There are many publications in Ukrainian literature concerning the problems of activation and regulation of innovative development of Ukraine in general and in particular regions. O.Amosha, O. Zhyhor, O. Kolisnyk, N. Potapova, L. Fedulova and others have made a significant contribution to the study of these issues. [1-5]. Without denying the value of the research, it should be noted that the introduction of innovative development model requires constant monitoring of the existing situation, the study of the laws of the economy, fact-finding and selection of effective ways of innovation. Therefore the problem of finding indicators and landmarks which are able to become

a driving force for innovation and stimulus for further innovation development remains urgent.

The aim of the article (problem). The aim of the study is to identify trends and to research prospects of innovative development of Ukrainian regions through economic and mathematical methods.

RESEARCH RESULTS

Improving the efficiency of implementation of the state innovation policy requires concerted action at all levels of innovative processes regulation. The shift of emphasis in management at the regional level is a key aspect of decentralization. In this aspect, it is advisable to identify homogeneous degree of innovative development of regions and to justify measures to enhance innovation within individual groups. The basic meaning of division of regions according to different degrees of innovative development is that this approach will make more effective recommendations for specific areas, solve problems and improve their social and economic development. This will allow justify regional innovation development strategy, which can form the basis of a comprehensive national innovative strategy development in the future.

The tendencies of innovative developing taking place at the regional level have been analyzed to reveal the main laws of innovative activity. Comparing the effectiveness of participation of each region in the innovation process of the country as a whole has been made. A conducted ranking on the basis of integral index-number of innovative activity allowed to find out obvious disproportion and the problems of regional innovative development and to distinguish regions with different degrees of innovation activity. (Table 1.)

Table 1

Grouping of Ukrainian regions on the degree of innovative activity in 2013

The degree of innovative activity of region industry	The interval index-number value	The groups of regions on the degree on innovative activity
High level	$R_i \geq 0{,}07$	Kyiv, Harkiv oblast', Donetsk oblast'
Medium level	$0{,}03 \leq R_i \leq 0{,}07$	Poltava, AR Crimea, Dnipropetrovs'k, L'viv, Zaporizhia, Ivano-Frankivsk, Odesa, Sumy, Luhans'k oblast's
Moderate level	$0{,}02 \leq R_i \leq 0{,}03$	Khmel'nyts'k, Mykolayiv, Kyyiv, Vinnyts'a, Cherkasy oblast's
Low level	$R_i \leq 0{,}02$	Volyn', Zhytomyr, Zakarpat'a, Rivne, Ternopil', Kherson, Chernivtsi, Kirovohrad, Chernihiv oblast's, city Sevastopol'

Source: own elaboration; according to [6]

In previous publications we have noted the differences in concentration of industrial and innovative activities in different regions [7]. It should be noted that positions of regions have not significantly changed comparing to previous years. However, there was some curtailment of innovative activity in Zaporizhzhia region and as a result this region has moved from the group of regions with high degree of innovative activities into the region with medium degree. The result was a reduction in the number of regions in the first group from four to three.

At the same time, the positions of Odesa and Vinnytsia areas, which were able to rise in ranking and enter the group of regions with medium and moderate degrees respectively, have been improved. The result was an increase in the regions number of the second group (regions with the medium degree of innovative activity) from 7 to 9 with simultaneous reduction of the third group of regions (regions with medium degree of innovative activity) from 6 to 5. The numbers of region from the fourth group during 2011-2013 has not changed and amounted to 10 regions.

A conducted analytical grouping of Ukrainian regions in the degree of innovative activity characterizes only the general features of relations and their tendencies, but does not allow to assess numerically the power of connection. On the basis of analytical grouping a given task could be done with the help of empirical correlation relation. Therefore, a logical continuation of research was to identify the relations between the separate indicators characterizing the state of innovative activities of Ukrainian regions and to identify dependences of influence of separate factors on integral estimation change. Thanks to the established relationship reserves of innovative activity increase of Ukrainian industry can be revealed. Econometric methods and models allow to predict the possible economic situation, to know the way of their development in future. Besides, econometric calculations make it possible to compare the results of activity of one subject with another, and their assessment is necessary for achieving economic effectiveness.

The correlation and regression analysis has been applied for the research of quantitative key factors effect on the activation on innovative activity. This analysis allows to assess numerically the nature and mechanism of interaction of factor and effective features. The impact assessments of the various factors on the analysis object received with its help allows to increase the strategic plans quality, and objectivity of decisions, and also to predict the situation development, by changing specific characteristics of investigation object. It is possible to determine the degree and power of connection between parameters with the help of correlation and regression analysis. Assessment of connection degree between the parameters and selection of parameters between which there is a strong linear relation allowed to select those key factors that influence the development of innovative activity. Further verification of such an assumption has been conducted with the help of regression analysis.

In the course of the research it has been found that there is a significant asymmetry of innovative activity in the regional context in Ukraine. Therefore, to study specific proposals on increase of innovative potential it is

advisable to build econometric models for each of the regions separately, which will simulate possible scenarios of development. Basic parameters shown in statistical yearbooks will serve as information base for analysis characterizing innovative activity of Ukrainian regions. Building of econometric models in context of individual regions groups will contribute to both the identifying of problematic moments in their activity and the outlining the prospects for their functioning.

The key indicators characterizing the innovative activity in certain groups of regions have been used to identify relationships and their influence on the resulting index *Y* have been studied, where *Y* is the number of enterprises, that have implemented innovative products, units, x_1 is the number of executed scientific and technical works, units, x_2 is the number of industrial enterprises, units, x_3 is the number of industrial enterprises involved in innovative activities, x_4 is the expenditure on innovative activities, mln. UAH, x_5 is the number of industrial enterprises implementing innovation, units, x_6 is the implementation of new manufacturing processes at industrial enterprises, units, x_7 is the development of manufacture of innovative products, names, x_8 is the volume of sales of innovative products, mln. UAH, x_9 is the scientific and technical works funding, mln. UAH.

Comparing with the help of the correlation matrix correlation of coefficients of resultant variable (*Y*) with all factorial (x_1, ... x_9), those factors whose relationship is relatively small (<0.3) have been excluded from further analysis. Then factors that are in a functional or correlation interconnection have been identified and have a high degree of connection, that is collinear (multicollinear). When building a regression model such indicators were excluded from equation parameters to eliminate collinearity.

Such selection made it possible to form a set of the most significant connections, and correspondingly, the impact factors on the innovative activity parameter under examination (in our case - the number of companies that implemented innovative products). In the next phase of the research the parameters, previously selected as significant, were tested on connection quality with the help of the regression analysis.

The results obtained according to the group of regions with a high degree of innovative activity indicate the presence of a stable relationship between the number of companies that have implemented innovative products, the number of executed scientific and technical works, the scientific and technical works funding, the number of industrial enterprises involved in innovative activities and the number of industrial enterprises implementing innovations.

The dependence between the number of enterprises that implemented innovative products, the number of industrial enterprises involved in innovative activities and the number of industrial enterprises implementing innovations has been revealed for the second group of regions. However, the pair correlation coefficients matrix analysis showed a high degree of connection between indices x_3 and x_5, so in order to eliminate collinearity the number of industrial enterprises implementing innovation were excluded from equation parameters.

The pair coefficients correlation matrix analysis has showed the weak ,in some cases reversed, connection between the resulting index *Y* and the most of indicators for the third group of regions as the pair correlation coefficient magnitude is <0.3. Therefore, those kind of indicators for building regression models were not taken into account.

What concerns the fourth group of regions, the results indicate the presence of medium and close connection between the resulting index *Y* and indices x_2 - x_7, but a number of indicators are interconnected in a functional (correlation) dependence and because of that they were excluded from the equation parameters.

The next phase of the multiple correlation analysis was connection model setting or the multiple regression equation. Linear equation of correlation dependence of the resulting index *y* from the factors (x_1 ... x_n) can be expressed as:

$$Y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + ... + a_nx_n \quad (1).$$

The connection characteristics were evaluated using the multiple correlation coefficient, which shows what part of the general correlation makes up the oscillations under the influence of factors x_1, ... x_n put in the multifactor model for research. Identifying the comparative magnitude of the effect of the investigated phenomena and their reserves was conducted with the help of calculating the partial elasticity and beta coefficients. Partial elasticity coefficient shows the resulting index average change in percentage with the change by 1% of each factor when others are constant. In order to determine factors, which have the highest improving reserves of studied index, the partial β-coefficients have been calculated, showing that average deviation part, on which the resulting index changes with the particular productive factor index change to its standard deviation.

Economic and mathematical models have been received as a result of correlation and regression analysis. These models reflect the enterprises number dependence, selling the innovative products of the major factors of innovative development in the context of individual regional groups. The regression equations have been established on the bases of testing the collinearity and connection quality factors used in the model, corresponding to average enterprises number increase, selling the innovative products for regions, characterized by varying degrees of innovative activity and adequately reflect the trend line for each region group.(table 2-5). The data of 2008-2013 have been used to make the model. [6; 8-12]

According to the results of regression analysis the increase of each regression equation parameters by unit at the other constant factors for the first group of regions (regions with a high degree of innovation activity in the industry) will cause the increase of the enterprises number, selling the innovative production at: the increasing of the number of executed scientific and technical works, the number of industrial enterprises involved in innovation activity and at the increasing the funding of scientific and technical works (Table 2).

Calculated multiple correlation coefficient for the model indicates the presence of a functional linear relation between the studied features, and the multiple

determination coefficient indicates that the variation in the number of companies selling innovative products are 100% conditioned by these factors.

Table 2

The results of correlation and regression analysis for the regions with a high degree of innovation activity

Peculiarities and statistical characteristics	Index and its meaning
Efficient feature: Y	Number of enterprises selling innovative products, units
factor variable: x_1	Number of completed executed scientific and technical works, units
x_3	The number of industrial enterprises involved in innovation activities, units
x_9	Funding of scientific and technical work, mln UAH
regression model	$Yx_1,x_3,x_9=31,298+0,001x_1+0,244x_3+0,005x_9$
multiple correlation coefficient	R=1
multiple determination coefficient	$R^2=1$
elasticity coefficient (ε)	$\varepsilon_1=0,090$; $\varepsilon_3=0,382$; $\varepsilon_9=0,114$
Beta - coefficient (β)	$\beta_1=0,555$; $\beta_3=0,335$; $\beta_9=0,701$

Source: own elaboration

According to the analysis of partial coefficients of elasticity the number of enterprises involved in innovative activity has the greatest impact on the number of enterprises selling the innovation products. 1 % increase of them will cause increase to 0.38%. of the number of enterprises selling the innovative products.

According to β- coefficient analysis the funding of scientific and technical works and the number of executed scientific and technical works have the greatest impact of studied factors with regard to their variation on the number of enterprises selling the innovative products.

Let us interpret the results for the regions of the second group, characterized by an average degree of innovative activity (Table. 3). The results obtained in the course of correlation and regression analysis showed that there is a tight relationship between the number of industrial enterprises involved in innovative activities and the number of companies selling innovative products (R = 0,91). According to the determination coefficient the change of enterprises number selling the innovative products to 83 % depends on the number of industrial enterprises involved in innovative activity.

Table 3

The results of correlation and regression analysis for the regions with moderate degree of innovative activity

Peculiarities and statistical characteristics	Index and its significance
Efficient feature: Y	Number of enterprises selling innovative products, units
factor variable: x_3	The number of industrial enterprises involved in innovation activities, units
regression model	$Yx_3=4,976+0,573x_3$
multiple correlation coefficient	R=0,91
multiple determination coefficient	$R^2=0,83$
elasticity coefficients (ε)	$\varepsilon_3=0,879$
Beta - coefficients (β)	$\beta_3=0,909$

Source: own elaboration

The share of unaccounted factors accounted for 17%. Calculation of elasticity showed that at 1% change in the number of industrial enterprises engaged in innovative activity the resultant variable (in this case - the number of companies that implement innovative products) will increase by 0.88%. This factor significantly affects the number of companies that implement innovative products as β_3 = 0,909.

Let us carry out the economic interpretation of the results for regions with moderate innovative activity in the industry, given in Table 4. Presented in Table 4 correlation coefficient R indicates the presence in the following models correlation with a high degree of connection (R> 0,8), and the proportion of the influence of the factors taken into account in the model R^2 is 65%. The parameter a_1 = 0.575 means that an increase in the number of companies that implement innovations by 1 unit will increase the number of companies that implement innovative products to 0.575 units, an increase of 1% will increase the number of companies that implement innovative products to 0, 77% (as evidenced by the coefficient of elasticity ε_5 = 0,770). The impact of this indicator on the resultant variable is significant, since the beta coefficient β_5 = 0,808.

Results of correlation analysis in regions with low innovative activity indicate that the greatest impact on the dynamics of the number of companies that implement innovative products in these regions is an indicator of the industrial enterprises that implemented innovations (A_5 = 0.952), increasing of which by 1 unit would increase the

number of companies that implement innovative products to 0.952 units and an increase of 1% would increase the number of companies that implement innovative products to 1.075% (table 5).

Table 4

The results of correlation and regression analysis for regions with moderate innovative activity

Feature and statistical characterization	Index and its meaning
Efficient feature: Y	Number of companies that implement innovative products, units
Factor variable: x_5	number of industrial enterprises implementing innovations, units
Regression model	$Yx_5=8,479+0,575x_5$
Multiple correlation coefficient	R=0,81
The coefficient of multiple determination	$R^2=0,65$
Elasticity coefficient (ε)	$\varepsilon_5=0,770$
The beta coefficients (β)	$\beta_5=0,808$

Source: own elaboration

Other options do not affect the resulting feature so significantly. However, spending on innovation and introduction of new technological processes in industrial enterprises (presented parameters A_4 and A_6) is the limiting factor of the number of companies that implement innovative products in the regions assigned to the fourth group. Thus, the increase in costs for financing innovation reduces the number of companies that implement innovative products. Based on this dependency it can be assumed that this is due to the reluctance of businesses to spend money on innovation, development, because innovative projects are often risky and are not always able to provide a quick payback and profit from such investments.

Table 5

The results of correlation and regression analysis for regions with low innovative activity

Feature and statistical characterization	Index and its meaning
Efficient feature: Y	Number of companies that implement innovative products, units
Factor variable: x_4	expenditure on innovation, mln.UAH
x_5	number of industrial enterprises implementing innovation, units
x_6	introduction of new technological processes at industrial units
x_7	Mastering the production of innovative products, names
regression model	$Yx_4,x_5,x_6,x_7=0,183-0,033x_4+0,952x_5-0,008x_6+0,008x_7$
Multiple correlation coefficient	R=0,98
The coefficient of multiple determination	$R^2=0,97$
Elasticity coefficient (ε)	ε_4= -0,090; ε_5=1,075; ε_6= -0,010; ε_7=0,017
The beta coefficients (β)	β_4= -0,166; β_5=1,074; β_6= -0,040; β_7=0,044

Source: own elaboration

Introduction of new processes in industry is also constraining factor in the regions of the fourth group and its growth also reduces the number of companies that implement innovative products. This is another proof that business owners want to get quick profits, and therefore are very reluctant to implement new processes and technologies, as this causes the growth of expenses associated with the purchase of new technologies, training and retraining of personnel, equipment installation.

The value of multiple correlation coefficient R = 0,98, indicating a significant tight relationship of indicator with factors, and therefore the model has a high degree of reliability (98%). The coefficient of determination R^2 = 0,97. This means that the change in the number of companies that implement innovative products to 97% depends on the impact of 5 selected factors. The share of unaccounted factors accounts for 3%. Analysis of β-coefficients shows that the number of industrial enterprises implementing innovation has the greatest impact, of all studied factors with regard to their variation, on the number of companies that implement innovative products.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

The results of the study suggest a direct effect on the dynamics of the number of companies that implement innovative products of such factors as the number of industrial enterprises that implemented innovations, the number of companies engaged in innovative activities, the number of executed scientific and technological projects, funding of research and scientific technical work, mastering the production of innovative products. The models for individual groups of regions give rise to their use as predictive options and may be taken into account in the development of innovative strategies for regional development and regional innovation programs to justify the priorities of economic development that will serve as

the subject of further research in this direction.

REFERENCES

1. Amosha O. I. Innovative Path of Ukraine: Problems and Solutions / O. I. Amosha // The Economist. - 2008. – № 6. – P. 28-34.

2. Zhykhor O. B. Formation of regional innovation policy: anti-crisis measures / O. B. Zhykhor // Business Inform. – 2011. – №2. – Vol.1. – P. 21-25.

3. Fedulova L. I. Innovative development industry in Ukraine: Trends and patterns / L. I. Fedulova // Actual problems of economy. – 2007. – № 3. – P. 82-97.

4. Potapova N. A. Clustering of economic regions of Ukraine in terms of innovation and research activities / N. A. Potapov // Proceedings of the National University «Lviv Polytechnic» «Problems of Economics and Management». – 2010. – №684. – P. 33-38.

5. Kolesnik O. P.The mechanism of state of the science, technology and innovation development of regions Ukraine / O. P. Kolesnik // Economic Journal XXI. – 2011. – №9-10. – P. 51-53.

6. Research and Innovation in Ukraine in 2013. Statistical Yearbook // [Resp. for the release of O. O. Karmazina]. - K .: DP «Information and Publishing Center State Statistics Service of Ukraine», 2014. – 314 p.

7. Hladynets N. Y. Grouping of regions of Ukraine according to the degree of innovation activity in industry / N. Y. Hladynets // Investment: practice and experience. – 2013. – №22. – P. 65-69.

8. Research and Innovation in Ukraine in 2008. Statistical Yearbook // [Resp. for the production of I. V. Kalachova]. – K.: DP «Information and Publishing Center State Statistics Committee of Ukraine», 2009. – 362 p.

9. Research and Innovation in Ukraine in 2009. Statistical Yearbook // [Resp. for the production of I. V. Kalachova]. – K.: SE «Information-analytical agency», 2010. – 348 p.

10. Research and Innovation in Ukraine in 2010. Statistical Yearbook // [Resp. for the production of I. V. Kalachova]. – K.: DP «Information and Publishing Center State Statistics Service of Ukraine», 2011. – 282 p.

11. Research and Innovation in Ukraine in 2011. Statistical Yearbook // [Resp. for the production of I. V. Kalachova]. – K.: DP «Information and Publishing Center State Statistics Service of Ukraine», 2012. – 305 p.

12. Research and Innovation in Ukraine in 2012. Statistical Yearbook // [Resp. for the production of I. V. Kalachova]. – K.: DP «Information and Publishing Center State Statistics Service of Ukraine», 2013. – 288 p.

Гладинець Наталія Юріївна

МОДЕЛЮВАННЯ ІНДИКАТОРІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Мета полягає у виявленні тенденцій та дослідженні перспектив інноваційного розвитку регіонів України за допомогою економіко-математичних методів. Здійснено моделювання інноваційної діяльності за окремими групами регіонів з використанням економіко-математичних методів, зокрема кореляційно-регресійного аналізу. Проаналізовано інноваційну активність та її особливості на регіональному рівні. Здійснене групування регіонів України за ступенем активності інноваційної діяльності дозволило порівняти інноваційну активність окремих груп регіонів України та встановити, що в Україні спостерігається значна асиметрія активності інноваційної діяльності у регіональному розрізі. Досліджено чинники, які впливають на інноваційний розвиток окремих груп регіонів відповідно до їх інноваційної активності. В результаті застосування кореляційно-регресійного аналізу отримано економіко-математичні моделі, що відображають залежність кількості підприємств, що реалізують інноваційну продукцію від основних факторів інноваційного розвитку в розрізі окремих груп регіонів. На основі перевірки колінеарності та якості зв'язку факторів, що використані в моделях, встановлені рівняння регресії, які відповідають середньому приросту показника кількості підприємств, які реалізують інноваційну продукцію для регіонів, що характеризуються різним ступенем інноваційної активності та адекватно відображають лінію тренду для кожної групи регіонів. Встановлено, що на динаміку кількості підприємств, що реалізують інноваційну продукцію впливають такі чинники, як: кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт, фінансування наукових та науково-технічних робіт, освоєння виробництва інноваційних видів продукції. Наукова новизна результатів дослідження визначається обґрунтованими пропозиціями щодо моделювання ймовірних сценаріїв інноваційного розвитку регіонів та обґрунтування конкретних пропозицій щодо нарощення інноваційного потенціалу в межах окремих груп регіонів. Побудовані економетричні моделі для кожної групи регіонів дають підставу для їх використання в якості прогнозних варіантів і можуть бути враховані при розробці інноваційних стратегій розвитку регіонів та регіональних інноваційних програм.

Ключові слова: *інновації, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, регіон, економетричні моделі, кореляційно-регресійний аналіз.*

Гладинец Наталья Юрьевна

МОДЕЛИРОВАНИЕ ИНДИКАТОРОВ РЕГИОНАЛЬНОГО ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Цель заключается в выявлении тенденций и исследовании перспектив инновационного развития регионов Украины с помощью экономико-математических методов. Осуществлено моделирование инновационной деятельности по отдельным группам регионов с использованием экономико-математических методов, в

частности корреляционно-регрессионного анализа. Проанализированы инновационную активность и ее особенности на региональном уровне. Осуществлена группировка регионов Украины по степени активности инновационной деятельности позволило сравнить инновационную активность отдельных групп регионов Украины и установить, что в Украине наблюдается значительная асимметрия активности инновационной деятельности в региональном разрезе. Исследованы факторы, которые влияют на инновационное развитие отдельных групп регионов в соответствии с их инновационной активности. В результате применения корреляционно-регрессионного анализа получено экономико-математические модели, отражающие зависимость количества предприятий, реализующих инновационную продукцию от основных факторов инновационного развития в разрезе отдельных групп регионов. На основе проверки коллинеарности и качества связи факторов, использованы в моделях, установлены уравнения регрессии, которые соответствуют среднему прироста показателя количества предприятий, реализующих инновационную продукцию для регионов, характеризующихся разной степенью инновационной активности и адекватно отражают линию тренда для каждой группы регионов. Установлено, что на динамику количества предприятий, реализующих инновационную продукцию влияют такие факторы, как: количество промышленных предприятий, которые внедряли инновации, количество предприятий, занимающихся инновационной деятельностью, количество выполненных научных и научно-технических работ, научных и научно-технических работ, освоение производства инновационных видов продукции. Научная новизна исследования определяется обоснованными предложениями по моделированию возможных сценариев инновационного развития регионов и обоснование конкретных предложений по наращиванию инновационного потенциала в рамках отдельных групп регионов. Построенные эконометрические модели для каждой группы регионов дают основание для их использования в качестве прогнозных вариантов и могут быть учтены при разработке инновационных стратегий развития регионов и региональных инновационных программ.

Ключевые слова: *инновации, инновационная деятельность, инновационное развитие, регион, эконометрические модели, корреляционно-регрессионный анализ.*

Одержано 15.02.2015 р.

УДК 339.92: 332.1

Гоблик Владимир Васильевич,
д.э.н., доцент, первый проректор,
Мукачевский государственный университет

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ИЕРАРХИЙ В ИССЛЕДОВАНИИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ В ПРЕДЕЛАХ ПРИГРАНИЧНЫХ РЕГИОНОВ

Научная статья посвящена исследованию актуальных проблем, связанных с выявлением резервов повышения эффективности внешнеэкономических связей в трансграничных регионах в контексте европейской интеграции Украины, путем создания сбалансированных пространственных структур, ориентированных на согласование и синхронизацию программ трансграничного развития по обе стороны границы. Важной составляющей развития внешнеэкономических связей является их институциональная среда, где основными элементами выступают: нормативно-правовое регулирование трансграничного сотрудничества и экономических взаимоотношений в трансграничном пространстве, действующие формальные правила, стандарты и процедуры, а также обычные нормы, связанные с пересечением границы, ведением приграничной торговли и осуществлением инвестиционной деятельности на территории приграничных регионов. Кроме того, важную роль в институциональном обеспечении трансграничного сотрудничества играют имеющиеся по обе стороны границы институты, формирующие институционально-организационную основу для развития внешнеэкономических связей между субъектами предпринимательства приграничных регионов соседних государств. Исследуя особенности формирования и развития институционально-организационной составляющей активизации внешнеэкономических связей в пределах приграничных регионов, которые объединяют соседние приграничные территории Украины и стран-членов ЕС, можно констатировать, что ее влияние довольно ощутимо. Целью статьи является исследование направлений повышения эффективности институционально-организационной составляющей формирования внешнеэкономических связей в пределах приграничных регионов. Научной новизной является обоснование и совершенствование базиса институционально-организационной составляющей формирования внешнеэкономических связей в рамках трансграничных регионов. Полученные

результаты имеют практическое значение для развития трансграничного сотрудничества Украины в контексте функционирования социально-экономического пространства в Европе, основанные на рекомендациях по направлениям его совершенствования. Дальнейшие исследования предполагают решение проблем по эффективной действенности, институционально-организационного обеспечения со стороны Украины и усиления роли органов местного самоуправления (на основе проведения административно-бюджетной децентрализации), а также активизация деятельности общественных организаций, еврорегионов и агентств регионального развития в контексте развития гражданского общества.

Ключевые слова: *трансграничное сотрудничество, еврорегион, сотрудничество, территориальная община, приграничные регионы, институт.*

ВСТУПЛЕНИЕ

Постановка проблемы. Важной составляющей функционирования трансграничных регионов, формирования и развития внешнеэкономических связей в их пределах является институциональная среда. Основными ее элементами выступают: нормативно-правовое регулирование трансграничного сотрудничества и экономических взаимоотношений в трансграничном пространстве, действующие формальные правила, стандарты и процедуры, а также обычные нормы, связанные с пересечением границы, ведением приграничной торговли и осуществлением инвестиционной деятельности на территории приграничных регионов. Кроме того, важную роль в институциональном обеспечении трансграничного сотрудничества играют имеющиеся по обе стороны границы институты, формирующие институционально-организационную основу для развития внешнеэкономических связей между субъектами предпринимательства приграничных регионов соседних государств.

Особенно важную роль играет институционально-организационная составляющая трансграничного сотрудничества в условиях существования значительных диспропорций в уровнях развития, приоритетах экономической политики и стандартах ведения бизнеса стран, приграничные административно-территориальные единицы которых входят в состав совместных трансграничных регионов. В частности, это касается приграничных регионов, созданных при участии приграничных областей Украины и соседних с ними приграничных регионов стран-членов ЕС.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретические и практические аспекты проблематики исследовались в работах отечественных ученых: В. Борщевского, В. Будкина, А. Вишнякова, С. Гакмана, В. Евдокименко, Е. Киш, М. Лендела, Ю. Макогона, М. Мальского, И. Михасюка, В. Микловды, Н. Микулы, С. Пирожкова, С. Писаренко, С. Романюка, В. Толкованова, В. Чужикова и др.

В то же время не решенными остались проблемы, связанные с выявлением резервов повышения эффективности внешнеэкономических связей в трансграничных регионах в контексте европейской интеграции Украины, в частности, путем создания сбалансированных пространственных структур, ориентированных на согласование и синхронизацию программ трансграничного развития по обе стороны границы.

Цель статьи (постановка задачи). Целью статьи является формирование направлений повышения эффективности институционально-организационной составляющей формирования внешнеэкономических связей в пределах приграничных регионов.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Система институционально-организационного обеспечения внешнеэкономических связей в трансграничных регионах включает в себя все те институты и организации, которые оказывают организационно-управленческое воздействие на активизацию и развитие этих связей. В контексте функционирования трансграничных регионов между Украиной и ЕС к ним, прежде всего, следует отнести: региональные органы государственной власти и органы местного самоуправления, еврорегионы, агентства регионального развития и европейской интеграции, билатеральные и многосторонние торгово-промышленные палаты, бизнес-ассоциации, объединения предпринимателей, международные научно-исследовательские центры, университеты и другие учебно-образовательные учреждения, трансграничные кластеры, технологические и индустриальные парки, а также общественные организации и другие институты гражданского общества.

Исследуя особенности формирования и развития институционально-организационной составляющей активизации внешнеэкономических связей в пределах приграничных регионов, которые объединяют соседние приграничные территории Украины и стран-членов ЕС, следует отметить, что ее влияние сегодня достаточно ощутимо. Так, в этом трансграничном пространстве функционирует: около тридцати торгово-промышленных, аграрных и промышленных палат, ориентированных на содействие внешнеэкономическому сотрудничеству в рамках украинского-польского, украинско-словацкого, украинского-венгерского и украинского-румынского трансграничных регионов; большое количество отраслевых бизнес-ассоциаций и общественных организаций; многочисленные агентства регионального развития и европейской интеграции и тому подобное.

В то же время, следует отметить, что с украинской стороны институционально-организационное обеспечение развития внешнеэкономических связей в рамках совместных с ЕС трансграничных регионов значительно менее действенным, чем со стороны соседних Польши, Словакии, Венгрии и Румынии.

Прежде всего, это касается деятельности органов местного самоуправления. Так, отечественные исследователи отмечают, что между странами – новыми членами ЕС и Украиной сегодня наблюдается существенная диспропорция, связанная с административными, правовыми и экономическими разногласиями, которые, в свою очередь, ограничивают возможности трансграничного сотрудничества. В частности, органы самоуправления стран-членов ЕС имеют гораздо больше полномочий, а возможности украинских органов местного самоуправления во многом зависят от решений, которые принимаются на государственном уровне [4].

Дотационность почти половины (5419) местных бюджетов нашего государства составляет более 70%, а 483 территориальные общины на 90% финансируются из государственного бюджета. Большинство общин с населением до 500 человек вообще не имеют бюджетных учреждений, которые предоставляют услуги населению. Дотация финансового выравнивания предоставляется более 90% всех бюджетов в Украине. Объем дотации выравнивания в отдельных местных бюджетах в несколько раз превышает объем закрепленных доходов, учитываемых при определении межбюджетных трансфертов. В последние годы все регионы Украины получали дотации, доля которых в доходах местных бюджетов составила 46,3% в 2008 году и выросла до 48,8% в 2010 году и 52,3% в 2011 году. В 2012 году она составила около 54,4%. Региональная структура дотационности регионов выглядит еще более угрожающе. Так, в 2010-2011 годах доля дотаций увеличилась в структуре доходов большинства регионов нашей страны, достигнув особенно больших значений в приграничных Закарпатской и Волынской областях – 72,3% (78%) и 71,1% (75,8%) соответственно [3].

Это приводит к тому, что приграничные территории Украины оказываются в заранее проигрышном положении по сравнению со своими польскими, словацкими, венгерскими и румынскими партнерами. Как следствие, оказывается их несостоятельность обеспечивать надлежащее финансирование приграничной инфраструктуры, ограниченность возможностей по участию в реализации совместных трансграничных проектов со странами-членами ЕС, сложности в привлечении иностранных инвестиций, барьеры на пути повышения качества человеческого капитала и др.

Яркими примерами такого негативного воздействия низкой институционально-организационной способности органов местного самоуправления в приграничных регионах Украины, граничащих с административно-территориальными единицами стран-членов ЕС, могут служить разительные отличия в качестве развития приграничной инфраструктуры по обе стороны границы, объемах привлеченных иностранных инвестиций в приграничные регионы Украины и смежные с ними приграничные регионы соседних европейских государств, а также численности реализованных проектов по программам добрососедства ЕС и сметы этих проектов в приграничных регионах Украины, с одной стороны, и Польши, Словакии, Венгрии и Румынии, с другой.

Систему составляющих институционально-организационного обеспечения развития внешнеэкономических связей в трансграничных регионах между Украиной и ЕС и механизмов их воздействия представлено на рис. 1.

Для оценки степени влияния различных видов институтов, действующих в трансграничных регионах между Украиной и ЕС, на развитие внешнеэкономических связей в рамках этих трансграничных регионов был использован метод анализа иерархий, автором которого является известный американский математик Томас Л. Саати [5].

Метод анализа иерархий является замкнутой логической конструкцией, обеспечивающей с помощью простых правил анализ сложных проблем во всем их разнообразии. Метод представляет собой комбинацию двух подходов:

- построение иерархий целей, задач, программ, принадлежащих им ресурсов с последующей экспертной оценкой значимости (полезности) с точки зрения эксперта-оценщика;

- ранжирование (рейтингование) результатов экспертного оценивания, построенного на матричном анализе.

Центральный вопрос метода анализа иерархий – это вопрос о том, насколько сильно влияют отдельные факторы нижнего уровня на вершину – общую цель. Поскольку в попарных сравнениях, если вес одного фактора по сравнению с другим измеряется величиной *k*, то соответственно, вес второго по отношению к первому равно 1 / *k*.

Поэтому матрицы, которые исчисляются в процессе использования метода анализа иерархий, относятся к классу положительных обратно-симметричных матриц. В таких матрицах для любых *i* и *j* выполняется соотношение

$$a_{ij} = \frac{1}{a_{ji}}. \qquad (1)$$

Положительная обратно-симметричная матрица является согласованной, если ее наибольшее собственное значение $\lambda_{\max}$ совпадает с порядком матрицы. То есть

$$\lambda_{\max} = n. \qquad (2)$$

Оценить степень близости положительной обратно-симметричной матрицы к согласованной можно по значению показателя, названного индексом согласованности $(u_{в})$, который равен:

$$I_y = \frac{\lambda_{\max} - n}{n-1}. \qquad (3)$$

Кроме того, для этих целей может быть использовано так называемое соотношение согласованности

$$B_y = I_y / M(I_y), \qquad (4)$$

Где $M(I_y)$ - среднее значение индекса согласованности случайным образом составленной

матрицы парных сравнений, которое основывается на результатах статистического моделирования, полученных Т. Саати. Считается, что если B_y не превышает значения 0,10, то степень согласованности утверждений является удовлетворительной.

Органы местного самоуправления и государственного управления	**Еврорегионы**	**Общественные организации, агентства регионального развития, объединения граждан**	**Торгово-промышленные палаты, бизнес-ассоциации**
Содействие налаживанию партнерских отношений в пределах приграничных регионов, оптимизации взаимодействия институтов гражданского общества с органами государственной власти и представителями предпринимательской среды	Реализация совместных трансграничных проектов, направленных на развитие инфраструктуры трансграничных регионов и повышение качества их человеческого капитала	Диверсификация форм и направлений общественной активности жителей приграничных территорий в пределах приграничных регионов, осуществление подготовки и повышения квалификации управленческих кадров для сферы трансграничного сотрудничества	Объединение усилий представителей гражданского общества и предпринимательской среды трансграничных регионов, осуществление маркетинговых функций и популяризация экономического потенциала приграничных регионов
Совершенствование институциональной среды трансграничных регионов, разработка совместных проектов в сфере внешнеэкономического сотрудничества	Улучшение инвестиционного климата и кадрового обеспечения внешнеторговой деятельности в трансграничных регионах	Обеспечение общественной поддержки и отбор кадров для реализации проектов внешнеэкономического сотрудничества в рамках трансграничных регионов	Улучшение имиджа трансграничных регионов в общеевропейском контексте наращивания их инвестиционного, финансового и кадрового потенциала
Снижение трансакционных издержек в процессе внешнеэкономической деятельности и наращивание внешнеэкономического потенциала трансграничных регионов	Рост объемов привлечения иностранных инвестиций и внешнеторгового оборота в пределах приграничных регионов	Повышение уровня эффективности внешнеэкономических операций в пределах приграничных регионов и рост их положительного влияния на развитие местных общин	Рост объемов привлеченных иностранных инвестиций, усиление трансфера технологий, активизация сотрудничества в научно-технической, учебно-образовательной и инновационной сферах

Рис. 1. Составляющие и механизмы институционально-организационного обеспечения развития внешнеэкономических связей в трансграничных регионах

Воспользуемся данными, приведенными в таблице 1 и схеме иерархий, изображенной на рис. 2 для исследования организационных воздействий на развитие ВЭД приграничных регионов.

Таблица 1

Финансовые потоки на границе между Украиной и ЕС в 2011 р.

Показатели	Трансграничные регионы			
	украинско-польский	украинско-словацкий	украинско-венгерский	украинско-румынский
Импорт товаров	271367,8	3859,0	39366,6	7130,0
Импорт услуг	6624,7	416,8	538,7	55,7
Объем привлеченных прямых иностранных инвестиций	447300,0	0,0	28900,0	3100, 0
Экспорт товаров	75048,4	13505,8	193696,0	24135,4
Экспорт услуг	4401,5	338,9	1308,9	543,7
Вместе	804742,5	18120,5	263810,3	34964,8

Рис. 2. Организационное влияние на развитие внешнеэкономических связей основных институтов, действующих в трансграничных регионах, сформированных на границе между Украиной и ЕС

На основе таблицы 1 построим матрицу попарных сравнений первого уровня, обеспечивающего достижение общей цели – развитие внешнеэкономических связей (табл. 2).

Таблица 2

Соотношение показателей внешнеэкономической деятельности между исследуемыми трансграничными регионами

ВЭС	У-П	У-С	У-В	У-Р	Сумма	Вектор приоритетов (ОП)
У-П	1,00	44,41	3,05	23,02	71,48	**0,717471**
У-С	0,02	1,00	0,069	0,52	1,61	**0,016155**
У-В	0,33	14,56	1,0 0	7,55	23,43	**0,235201**
У-Р	0,04	1,93	0,13	1,00	3,11	**0,031173**
Сумма всех элементов матрицы					**99,62**	1,0

Для этой матрицы $\lambda_{max} = 4$, $u = 0$ и $B_y = 0$. То есть, эта матрица является согласованной.

Данные таблицы 2 отражают высокий уровень внешнеэкономической активности в украинско-польском трансграничном регионе, которая в 44,41 раза выше, чем в украинском-словацком, в 3,05 раза – чем в украинском-венгерском и в 23,43 раза превышает аналогичный показатель украинско-румынского трансграничного региона. Зато в украинско-словацком трансграничном регионе внешнеэкономические связи развиты слабее всего. Так, они составляют лишь 0,02 (или 2%) от активности внешнеэкономической деятельности в украинско-польском трансграничном регионе, а также 0,069 (6,9%) и 0,52 (чуть больше половины) соответственно в украинско-венгерском и украинско-румынском трансграничных регионах.

Числовые данные матриц второго уровня отражены в табл. 3-6.

Так, для украинско-польского трансграничного региона ведущую роль в обеспечении развития внешнеэкономических связей играет инвестиционное сотрудничество (вектор приоритета для объема привлеченных прямых иностранных инвестиций для этого трансграничного региона превышает 50% и составляет 0,555671 единицы). Оно, в частности, в 1,647 раза превышает объем импорта товаров, который занимает второе место, а также почти в 6 раз – экспорт товаров, идущий третьим (табл. 3).

Таблица 3

Соотношение отдельных показателей внешнеэкономической деятельности в пределах украинско-польского трансграничного региона

У-П	ИТ	ИУ	ОИ	ЭТ	ЭУ	сумма	Вектор приоритетов ВП
ИТ	1,00	40,96	0,61	3,616	61,65	107,836	**0,337332**
ИУ	0,02	1,00	0,015	0,088	1,505	2,628	**0,008220**
ОИ	1,647	67,47	1,00	5,956	101,56	177,633	**0,555671**
ЭТ	0,28	11,33	0,17	1,00	17,05	29,83	**0, 093314**
ЭУ	0,016	0,66	0,01	0,06	1,00	1,746	**0,005461**
Сумма всех элементов матрицы						**319,673**	1,0

Для этой матрицы $\lambda_{\text{Max}} = 5{,}03$, $u_в = 0{,}007$ и $B_Y = 0{,}006 < 0{,}1$. То есть, полученный результат свидетельствует о хорошей согласованности.

Поскольку в украинско-словацком трансграничном регионе нет привлеченных прямых иностранных инвестиций, поэтому элемент ОИ в матрице удален, и, как следствие, она примет вид, представленный в табл. 4.

Таблица 4

Соотношение отдельных показателей внешнеэкономической деятельности в пределах украинско-словацкого трансграничного региона

У-С	ИТ	ИУ	ЭТ	ЭУ	Сумма	ВП
ИТ	1,00	9,26	0,29	11,388	21,938	**0,21301**
ИУ	0,11	1,00	0,03	1,23	2,37	**0,023012**
ЭТ	3,5	32,4	1,00	39,857	76,757	**0,745286**
ЭУ	0,09	0,81	0,025	1,00	1,925	**0,018691**
Сумма всех элементов матрицы					**102,99**	1,0

Для матрицы $\lambda_{\text{Max}} = 4{,}000269$, $u_в = 0{,}00009$ и $B_Y = 0{,}0001$.

То есть, в этом трансграничном регионе самой высокой в структуре внешнеэкономических связей является экспорт товаров, который превышает 70% их общего объема, превышая почти в 40 раз экспорт услуг из приграничных регионов Украины и в 32,4 раза их импорт из приграничных регионов Словакии.

Зато львиная доля внешнеэкономических связей в украинско-венгерском трансграничном регионе формируется благодаря экспорту товаров из приграничных областей Украины в соседние регионы Венгрии (табл. 5).

Таблица 5

Соотношение отдельных показателей внешнеэкономической деятельности в пределах украинско-венгерского трансграничного региона

У-В	ИТ	ИУ	ОИ	ЭТ	ЭУ	сумма	ВП
ИТ	1,00	73,07	1,406	0,2	30,08	105,756	**0,14974**
ИУ	0,01	1,00	0,02	0,003	0,41	1,443	**0,002043**
ОИ	0,71	51,97	1,00	0,14	21,39	75,21	**0,10649**
ЭТ	4,92	359,52	6,92	1,00	147,98	520,34	**0,736751**
ЭУ	0,03	2,43	0,047	0,007	1,00	3,514	**0,004975**
Сумма всех элементов матрицы						**706,263**	1,00

Для матрицы: $\lambda_{\text{Max}} = 5$, $u_в = 0$ и $B_Y = 0$.

В украинско-румынском трансграничном регионе, как видно из табл. 6, преобладают экспорт товаров из приграничных областей Украины в приграничные регионы Румынии (около 70%), а также обратный импорт товаров (более 20%).

Исследуя влияние элементов, которые составляют третий иерархический уровень, посредством проведения экспертного опроса, сформируем соответствующие матрицы третьего уровня (их данные отражены в таблицах 7-11).

Таблица 6

Соотношение отдельных показателей внешнеэкономической деятельности в пределах украинско-румынского трансграничного региона

У-Р	ИТ	ИУ	ОИ	ЭТ	ЭУ	сумма	ВП
ИТ	1,00	127,92	2,38	0,295	13,11	144,705	**0,204506**
ИУ	0,008	1,00	0,02	0,002	0,1	1,13	**0,001597**
ОИ	0,42	53,826	1,00	0,12	5,52	60,886	**0,086048**
ЭТ	3,38	433,02	8,045	1,00	44,39	489,835	**0,692266**
ЭУ	0,076	9,75	0,18	0,02	1,00	11,026	**0,015583**

Сумма всех элементов матрицы	**707,582**	1,0

Для матрицы: $\lambda_{Max} = 5$, $u_в = 0$ и $B_Y = 0$.

То есть, влияние местных государственных администраций в трансграничном пространстве между Украиной и ЕС, по мнению экспертов, в полтора раза превышает уровень воздействия на импорт товаров из Украины органов местного самоуправления и является вдвое больше, чем влияние на этот показатель бизнес-ассоциаций (табл. 7).

Таблица 7

Соотношение уровней организационного влияния основных институтов, действующих в трансграничных регионах между Украиной и ЕС на импорт товаров в приграничные области Украины

ИТ	МГА	ОМС	ЕР	ОО	ТПП	БА	АРР	сумма	ВП
МГА	1,00	1,50	1,20	1,40	0,90	2,00	2,50	10,50	**0,193106**
ОМС	0,67	1,00	0,60	0,80	0,50	0,40	1,10	5,07	**0,093181**
ЕР	0,83	1,67	1,00	0,90	0,70	0,50	1,25	6,85	**0,125979**
ОО	0,71	1,25	1,11	1,00	0,70	1,20	1,75	7,73	**0,142078**
ТПП	1,11	2,00	1,43	1,43	1,00	2,00	1,50	10,47	**0,192523**
БА	0,50	2,50	2,00	0,83	0,50	1,00	0,75	8,08	**0,148661**
АРР	0,40	0,91	0,80	0,57	0,67	1,33	1,00	5,68	**0,104471**
Сумма всех элементов матрицы								**54,37**	1,0

Для матрицы: $\lambda_{Max} = 7,27$, $u_в = 0,04$ и $B_Y = 0,03$.

В импорте услуг эксперты отводят приоритетную роль местным государственным администрациям (более 20%), указывая в то же время, что менее всего на этот показатель влияют бизнес-ассоциации, действующие в трансграничных регионах между Украиной и ЕС (табл. 8).

Таблица 8

Соотношение уровней организационного влияния основных институтов, действующих в трансграничных регионах между Украиной и ЕС на импорт услуг в пограничные области Украины

ИУ	МГА	ОМС	ЕР	ОО	ТПП	БА	АРР	сумма	ВП
МГА	1,00	1,40	1,10	1,10	2,00	2,30	2,50	11,40	**0,215288**
ОМС	0,71	1,00	0,80	0,90	0,80	1,10	1,10	6,41	**0,121133**
ЕР	0,91	1,25	1,00	0,80	0,90	0,90	1,40	7,16	**0,135199**
ОО	0,91	1,11	1,25	1,00	0,80	1,30	0,50	6,87	**0,129743**
ТПП	0,50	1,25	1,11	1,25	1,00	2,00	1,50	8,61	**0,16262**
БА	0,43	0,91	1,11	0,77	0,50	1,00	0,75	5,47	**0,10338**
АРР	0,40	0,91	0,71	2,00	0,67	1,33	1,00	7,02	**0,132636**
Сумма всех элементов матрицы								**52,95**	1,0

Для матрицы: $\lambda_{Max} = 7,24$, $u_в = 0,04$ и $B_Y = 0,03$.

Зато, по влиянию на экспорт в трансграничном сотрудничестве Украины с ЕС на первом месте, согласно экспертного опроса, оказываются торгово-промышленные палаты (табл. 9).

Таблица 9

Соотношение уровней организационного влияния основных институтов, действующих в трансграничных регионах между Украиной и ЕС на экспорт товаров из приграничных областей Украины

ЭТ	МГА	ОМС	ЕР	ОО	ТПП	БА	АРР	сумма	ВП
МГА	1,00	1,40	1,20	1,50	1,00	1,50	1,60	9,20	**0,176245**
ОМС	0,71	1,00	0,60	1,00	0,50	0,60	0,60	5,01	**0,096059**
ЕР	0,83	1,67	1,00	1,10	0,75	0,70	1,10	7,15	**0,136973**
ОО	0,67	1,00	0,91	1,00	0,50	0,80	0,90	5,78	**0,110647**
ТПП	1,00	2,00	1,33	2,00	1,00	1,50	1,60	10,43	**0,199873**
БА	0,67	1,67	1,43	1,25	0,67	1,00	0,90	7,58	**0,145184**
АРР	0,63	1,67	0,91	1,11	0,63	1,11	1,00	7,05	**0,135019**
Сумма всех элементов матрицы								**52,20**	1,0

Для матрицы: $\lambda_{Max} = 7,064$, $u_в = 0,01$ и $B_Y = 0,008$.

Лидирующие позиции по влиянию на экспорт услуг из приграничных регионов Украины в соседние административно-территориальные единицы стран-членов ЕС, эксперты отводят местным государственным администрациям и бизнес-ассоциациям, которые занимают по этому показателю более 17% каждая (табл. 10).

Таблица 10

Соотношение уровней организационного влияния основных институтов, действующих в трансграничных регионах между Украиной и ЕС на экспорт услуг из пограничных областей Украины

ЭУ	МГА	ОМС	ЕР	ОО	ТПП	БА	АРР	сумма	ВП
МГА	1,00	1,40	1,20	1,50	1,00	1,50	1,60	9,20	**0,176862**
ОМС	0,71	1,00	0,70	1,00	0,55	0,60	0,65	5,21	**0,10024**
ЕР	0,83	1,43	1,00	1,10	0,80	0,65	1,10	6,91	**0,132875**
ОО	0,67	1,00	0,91	1,00	0,60	0,80	0,90	5,88	**0,112956**
ТПП	1,00	1,82	1,25	1,67	1,00	0,60	0,50	7,83	**0,150618**
БА	0,67	1,67	1,54	1,25	1,67	1,00	1,10	8,89	**0,170873**
АРР	0,63	1,54	0,91	1,11	2,00	0,91	1,00	8,09	**0,155576**
Сумма всех элементов матрицы								**52,02**	1,0

И наконец в инвестиционно-экономическом сотрудничестве, которое оценивалось экспертами по показателю объемов, привлеченных в Украину прямых иностранных инвестиций в рамках совместных трансграничных регионов с ЕС, высокий показатель получили местные государственные администрации, вектор приоритетности для которых составил 0,240559 (или почти 25%), зато удельный вес влияния всех других институтов колеблется в пределах 12-14% (табл. 11).

Для матрицы: λ_{Max} = 7,18, $и_{в}$ = 0,0298 и B_{Y} = 0,023.

Таблица 11

Соотношение уровней организационного влияния основных институтов, действующих в трансграничных регионах между Украиной и ЕС на объем прямых иностранных инвестиций, привлеченных в приграничные области Украины

ОИ	МГА	ОМС	ЄР	ГО	ТПП	БА	АРР	сума	ВП
МГА	1,00	2,60	1,20	2,20	2,20	2,00	1,50	12,70	**0,240559**
ОМС	0,38	1,00	0,90	0,80	1,30	1,10	1,00	6,48	**0,122829**
ЕР	0,83	1,11	1,00	0,90	1,00	1,10	1,10	7,04	**0,133433**
ОО	0,45	1,25	1,11	1,00	0,80	0,80	0,90	6,32	**0,119629**
ТПП	0,45	0,77	1,00	1,25	1,00	1,50	1,60	7,57	**0,14346**
БА	0,50	0,91	0,91	1,25	0,67	1,00	0,70	5,93	**0,112416**
АРР	0,67	1,00	0,91	1,11	0,63	1,43	1,00	6,74	**0,127675**
Сумма всех элементов матрицы								**52,79**	

Для матрицы: $\lambda_{\max}$ = 7,14, I_y = 0,023 та B_y=0,018.

Исследуем теперь влияние элементов третьего уровня на элементы второго. С этой целью из показателей вектора приоритетности (ОП) предыдущих пяти матриц составим матрицу, отраженную в табл. 12.

Таблица 12

Векторы приоритетов влияния основных институтов, действующих в трансграничных регионах между Украиной и ЕС на основные показатели внешнеэкономической деятельности в их пределах

	ИТ	ИУ	ЭТ	ЭУ	ОИ
МГА	0,193106	0,215288	0,176245	0,176862	0,240559
ОМС	0,093181	0,121133	0,096059	0,10024	0,122829
ЕР	0,125979	0,135199	0,136973	0,132875	0,133433
ОО	0,142078	0,129743	0,110647	0,112956	0,119629
ТПП	0,192523	0,16262	0,199873	0,150618	0,14346
БА	0,148661	0,10338	0,145184	0,170873	0,112416
АРР	0,104471	0,132636	0,135019	0,155576	0,127675
Σ	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Умножив соответствующую исходную матрицу на вектор приоритетов (ОП) для каждого трансграничного региона, получим итоговую матрицу (табл. 13). При этом, учитывая факт отсутствия в украинско-словацком трансграничном регионе привлеченных прямых иностранных инвестиций, для него матрица рассчитывается без учета данных графы ОИ в табл. 12.

То есть, во всех исследуемых трансграничных регионах стабильно высоким остается влияние местных государственных администраций (более 18%), в то время, как влиятельность органов местного самоуправления почти вдвое ниже (9,6% в украинско-польском трансграничном регионе, по 9,9% в украинско-венгерском и украинско-румынском, а также 10% в украинско-словацком трансграничном регионе).

Кроме того, обращает на себя внимание факт преобладающего влияния торгово-промышленных палат на активизацию внешнеэкономических связей в

украинско-польском трансграничном регионе (19,3%,), в то время, как в трех других трансграничных регионах между Украиной и ЕС наиболее влиятельными есть местные государственные администрации.

Таблица 13

Влияние основных институтов, действующих в трансграничных регионах между Украиной и ЕС, на основные показатели их внешнеэкономической деятельности

	У-П		У-С		У-В		У-Р	
МГА	0,182073	18,2%	0,18235	18,2%	0,179613	18,0%	0,181171	18,1%
ОМС	0,09585	9,6%	0,099644	10,0%	0,098883	9,9%	0,098815	9,9%
ЕР	0,13323	13,3%	0,131482	13,1%	0,132303	13,2%	0,131845	13,2%
ОО	0,120657	12,1%	0,119613	12,0%	0,117116	11,7%	0,118821	11,9%
ТПП	0,19292	19,3%	0,159609	15,9%	0,162256	16,2%	0,163438	16,3%
БА	0,147934	14,8%	0,163559	16,4%	0,164316	16,4%	0,163049	16,3%
АРР	0,127336	12,7%	0,143742	14,4%	0,145513	14,6%	0,142862	14,3%
Σ	1,00	100,0%	1,00	100,0%	1,00	100,0%	1,00	100,0%

Чтобы исследовать влияние элементов третьего уровня, которые представляют организации различного рода на элемент первого уровня – развитие внешнеэкономических связей, эту матрицу умножим на вектор приоритетов первой матрицы, получим итоговый вектор результатов (табл. 14).

Таблица 14

Организационное влияние основных институтов, задействованных в трансграничном сотрудничестве, на активизацию внешнеэкономических связей в трансграничном пространстве между Украиной и ЕС

МГА	ОМС	ЕР	ОО	ТПП	БА	АРР
0,18	0,10	0,13	0,12	0,17	0,16	0,14
18,0%	10,0%	13,0%	12,0%	17,0%	16,0%	14,0%

ВЫВОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДАЛЬНЕЙШИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Полученный результат свидетельствует о том, что сегодня на развитие внешнеэкономических связей в трансграничных регионах между Украиной и ЕС наибольшее влияние оказывают местные государственные администрации и торгово-промышленные палаты (18% и 17% соответственно). Немногим уступает им влияние бизнес-ассоциаций (16%). Несколько ниже оказывается влияние агентств регионального развития и еврорегионов (14% и 13% соответственно). Еще ниже – общественных организаций (12%) и наименее ощутимым – органов местного самоуправления (10%). То есть, украинские реалии принципиально отличаются от общепринятой европейской практики, которая отводит главную роль в активизации внешнеэкономических связей в трансграничных регионах именно органам местного самоуправления.

Это означает, что приоритетными задачами в контексте совершенствования институционально-организационного обеспечения развития внешнеэкономических связей в пределах приграничных регионов, сформированных с участием Украины и ЕС, является усиление роли органов местного самоуправления.

Дальнейшие исследования предполагают решение проблем повышения эффективности институционально-организационного обеспечения со стороны Украины и усиления роли органов местного самоуправления (на основе проведения административно-бюджетной децентрализации), а также активизации деятельности общественных организаций, еврорегионов и агентств регионального развития в контексте развития гражданского общества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Борщевський В. Роль менеджменту консалтингових компаній в розвитку транскордонного бізнесу / В. Борщевський, І. Коваль // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональний розвиток та транскордонне співробітництво: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2010. – Вип. 6 (86). – С. 21.

2. Ворошан А. Д. Інституційне забезпечення процесів європейської економічної мезоінтеграції / А. Д. Ворошан [Електронний ресурс]. – Режими доступу: www.ji.lviv.ua/n23texts/kish.htm.

3. Данилишин Б. Настав час бюджетної федералізації України / Богдан Данилишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/columns/2012/12/17/351286/.

4. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширення ЄС: Монографія / За ред. Н. Мікули, В. Борщевського, Т. Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2009. – 436 с.

5. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Пер. с англ / Томас Саати. – М.: Радио и связь, 1993. – 320 с.

Гоблик Володимир Васильович

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ІЄРАРХІЙ В ДОСЛІДЖЕННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У МЕЖАХ ТРАНСКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

Наукова стаття присвячена дослідженню актуальних проблем, пов'язаних з виявленням резервів підвищення ефективності зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах у контексті європейської інтеграції України, шляхом створення збалансованих просторових структур, орієнтованих на узгодження та синхронізацію програм транскордонного розвитку по обидва боки кордону. Важливою складовою розвитку зовнішньоекономічних зв'язків є їхнє інституційне середовище, де основними елементами виступають: нормативно-правове регулювання транскордонної співпраці та економічних взаємовідносин у транскордонному просторі, діючі формальні правила, стандарти та процедури, а також звичаєві норми, пов'язані з перетином кордону, веденням прикордонної торгівлі та здійсненням інвестиційної діяльності на території транскордонних регіонів. Крім того, важливу роль в інституційному забезпеченні транскордонної співпраці відіграють наявні по обидва боки кордону інститути, що формують інституційно-організаційну основу для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків між суб'єктами підприємництва прикордонних регіонів сусідніх держав. Досліджуючи особливості формування та розвитку інституційно-організаційної складової активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, які об'єднують сусідні прикордонні території України та країн-членів ЄС, можна констатувати, що її вплив є доволі відчутним. Метою статті є формування напрямів підвищення ефективності інституційно-організаційної складової формування зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів. Науковою новизною є обґрунтування та удосконалення основних засад інституційно-організаційної складової формування зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів. Отримані результати мають практичне значення для розвитку транскордонного співробітництва України в контексті функціонування соціально-економічного простору в Європі, які базуються на рекомендаціях щодо напрямів його удосконалення. Подальші дослідження передбачають вирішення проблем щодо ефективної дієвості, інституційно-організаційного забезпечення з боку України та посилення ролі органів місцевого самоврядування (на основі проведення адміністративно-бюджетної децентралізації), а також активізації діяльності громадських організацій, єврорегіонів та агенцій регіонального розвитку в контексті розбудови громадянського суспільства.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, єврорегіон, співпраця, територіальна громада, прикордонні регіони, інституція.*

Hoblyk V.

THE METHOD OF HIERARCHIES IN RESEARCH OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS WITHIN CROSS-BORDER REGIONS

The research of urgent problems concerning the discovery of reserves for foreign economic relations efficiency in cross-border regions in the context of Ukraine's European integration by creating a balanced spatial structures oriented on coordination and synchronization of cross-border development programs on both sides of the border has been conducted. Institutional environment is an important component of foreign economic relations. Its basic elements are: legal regulation of cross-border cooperation and economic relations in a cross-border space, existing formal rules, standards and procedures and customary norms of crossing the border, conduct of cross-border trade and investment activities in the territory of cross-border regions. In addition, institutions available on both sides of the border that shape institutional and organizational framework for the development of foreign economic relations between business entities of neighboring countries in border regions play an important role in providing institutional cross-border cooperation. Exploring the features of the formation and development of institutional and organizational component of foreign economic relations activation within the cross-border regions that combine adjacent border areas of Ukraine and EU member states, we can say that its effect is quite noticeable. The aim of the article is to develop ways of increasing the efficiency of institutional and organizational component of foreign economic relations formation within the cross-border regions. Scientific novelty is the justification and improvement of the basic principles of institutional and organizational component of foreign economic relations formation within the cross-border regions. The results have practical implications for cross-border cooperation development of Ukraine in the context of the operation of social and economic space in Europe, based on recommendations for its improvement. Further studies involve problem solving for effective performance, institutional and organizational support from the Ukraine and strengthening of the role of local authorities (on the basis of administrative and fiscal decentralization) and activation of public organizations, the European regions and regional development agencies in the context of civil society.

Keywords: *cross-border cooperation, Euroregion, cooperation, local community, border regions, institution.*

Одержано 15.02.2015 р.

УДК 338.48

Гораль Ліліана Тарасівна,
д.е.н., проф., директор Інституту економіки та управління у нафтогазовому комплексі, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Піллероа Мадан Андрій Антоніович,
ТОВ «Ресорт Менеджмент Груп»
Шийко Віра Ігорівна,
к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів Інституту економіки та управління у нафтогазовому комплексі, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Фактори розвитку рекреаційних територій Західного регіону України. В статті обґрунтовано, що важливим завданням ефективного розвитку рекреаційних територій є нівелювання негативного впливу оточуючого економічного середовища, що не може відбутися без ґрунтовного аналізу останнього. Мета статті – систематизація сукупності факторів макро- і мікросередовища, що впливають на ефективність розвитку рекреаційних територій Західного регіону України. Ефективність розвитку рекреаційних територій розглянуто через призму багатогранності, складності і комплексності ключової категорії «ефективність» з позицій доцільності їх розвитку на відповідній території через визначення впливу основних факторів. Оскільки на розвиток рекреаційних територій впливає значна кількість факторів, їх розділено на дві основні групи: зовнішні (макросередовище) і внутрішні (мікросередовище). До зовнішніх факторів віднесено: міжнародні, державні, правові, економічні, соціальні, інфраструктурні, регіональні, екологічні. Серед факторів зовнішнього середовища, що негативно вплинули на розвиток рекреаційних територій, виділено недосконалість державного регулювання та економічні фактори. Негативний вплив державного регулювання виділено через недосконалість правової підтримки туристичного бізнесу та державної політики в цій галузі. Негативний вплив економічних факторів реалізується через: рівень безробіття; низькі темпи економічного зростання регіону; постійне підвищення податків, що призводить до додаткового тиску на сімейні бюджети; високі ціни на енергоносії тощо. Обґрунтовано, що позитивний вплив на розвиток туризму в Україні здійснюють інноваційні та інвестиційні фактори – вони є рушійною силою розвитку рекреаційних територій України. Визначено, що розвиток рекреаційних територій Західного регіону України залежить від значної кількості факторів макро- та мікросередовища. В той час, коли на зовнішні фактори рекреаційні території не можуть впливати, дієвим і важливим інструментом підвищення ефективності розвитку відповідних територій є позитивні моменти впливу внутрішніх факторів. Важливо в умовах невизначеності і нестабільності макросередовища перетворити негативний вплив внутрішніх факторів на додаткові можливості через їх синергетичне управління.

Ключові слова: *рекреаційно-туристичний комплекс, туризм, ефективність, фактор, розвиток.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Статистика переконливо засвідчує, що туризм у всьому світі є однією з найбільш високодохідних галузей господарювання, яка в сучасних умовах постійно й динамічно розвивається, сприяючи вирішенню цілого комплексу життєво важливих соціально-економічних проблем [1].

Географічне розташування України зумовлює необхідність формування сучасної ефективної курортно-рекреаційної економіки як важливої підсистеми національної економіки на базі оптимізації організаційно-економічного механізму функціонування санаторно-курортних комплексів і гармонізації інтересів всіх його учасників [2]. Важливим завданням ефективного розвитку рекреаційних територій України є нівелювання негативного впливу оточуючого економічного середовища, що не може відбутися без ґрунтовного аналізу останнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики ефективності розвитку рекреаційних територій та туризму загалом займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема О. В. Музиченко-Козловська, І. Г. Богатюк [2], Г. І. Михайліченко [4], Л. І. Гонтаржевська, А. П. Дурович, Л. П. Дядечко, М. О. Жукова, І. В. Зорін, В. О. Квартальнов, В. Ф. Кифяк, В. К. Кіптенко, М. П. Мальська, С. В. Мельниченко, Т. І. Ткаченко, І. Ю. Швець, І. М. Школа, Л. М. Шульгіна та ін.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є систематизація сукупності факторів макро- і мікросередовища, що впливають на ефективність розвитку рекреаційних територій Західного регіону України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективність розвитку рекреаційних зон слід розглядати через призму багатогранності, складності і комплексності ключової категорії «ефективність», що дозволяє здійснити обґрунтування доцільності їх розвитку на відповідній території через визначення впливу основних факторів.

Оскільки на розвиток рекреаційних територій здійснює вплив значна кількість факторів, доцільно їх класифікувати, а саме – розподілити на дві основні групи: зовнішні (макросередовище) і внутрішні

(мікросередовище).

До зовнішніх факторів слід віднести: міжнародні, державного управління, нормативно-правові, економічні, суспільні, інфраструктурні, регіональні, екологічні. Деталізуємо їх вплив.

Міжнародні фактори визначають можливість конкурування вітчизняних рекреаційних зон зі світовими аналогами. В цьому плані на міжнародному ринку наша країна недостатньо відома як країна з розвинутою рекреаційною індустрією, маркетинг її туристичного потенціалу на міжнародному ринку є недостатнім. В одній з найбільших країн Європи кількість туристичних представництв за кордоном, обсяг реклами за межами країни тощо є мінімальним. Отже, враховуючи геополітичне розташування країни, її історичну та культурну спадщину, наявність оздоровчих, природно-кліматичних ресурсів, Україна, як усі інші країни, повинна вести конкурентну боротьбу як за внутрішній, так за міжнародний ринок.

Вплив державного управління на розвиток рекреаційних зон в основному здійснюється через якість проведення державної туристичної політики. У багатьох країнах державна туристична політика проводиться у рамках регіональних програм економічного розвитку і спрямована на розвиток депресивних регіонів [2]. На жаль, в Україні розвиток туризму і рекреації ще не є домінуючим у сфері економіки, однак, здійснення реформ розкриває можливості для розвитку цієї галузі.

Цей фактор обумовлюється в прийнятому у 1995 р. Законі України «Про туризм». Відповідно до статті 6 даного закону, держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності [3]. Реалізація державної політики в галузі туризму здійснюється шляхом: визначення і реалізації основних напрямів державної політики в галузі туризму, пріоритетних напрямів розвитку туризму; визначення порядку класифікації та оцінки туристичних ресурсів України, їх використання та охорони; спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму; визначення основ безпеки туризму; нормативного регулювання відносин у галузі туризму (туристичного, готельного, екскурсійного та інших видів обслуговування громадян); ліцензування в галузі туризму, стандартизації і сертифікації туристичних послуг; визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу; встановлення системи статистичного обліку і звітності в галузі туризму та курортно-рекреаційного комплексу; організації і здійснення державного контролю за дотриманням законодавства в галузі туризму; визначення пріоритетних напрямів і координації наукових досліджень та підготовки кадрів у галузі туризму; участі в розробці та реалізації міжнародних програм з розвитку туризму [3].

Основними проголошеними пріоритетними напрямами державної політики в галузі туризму є: удосконалення правових засад регулювання відносин; забезпечення становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України; заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму; створення нових робочих місць; розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, сільського, екологічного (зеленого) туризму; розширення міжнародного співробітництва; утвердження України на світовому туристичному ринку; створення сприятливих для розвитку туризму умов шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання; забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб.

В Україні розвиток рекреаційно-туристичної діяльності регулюється такими основними нормативно-правовими актами: Конституцією України, Законом України «Про туризм» в редакції від 08.07.2014 р. [3], Указом Президента України «Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України» від 11.03.2003 р. [4], Законом України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортополіс Трускавець» від 17.02.2006 р. [5] та ін. До 2010 року діяла «Державна програма розвитку туризму в Україні на 2002-2010 рр.». Сучасні дослідження показали, що відповідне правове забезпечення розвитку рекреаційно-туристичного комплексу потребує вдосконалення.

Значний вплив на розвиток рекреаційних територій мають і економічні фактори, серед яких, за рядом наукових досліджень [6], можна назвати: рівень безробіття, повільні темпи росту економіки на основних направляючих ринках, скорочення заходів щодо стимулювання ринку; постійне збільшення розміру податків, яке призводить до додаткового тиску на сімейні бюджети; досвід попередніх пандемій; ціни на енергоносії, які продовжують збільшуватися.

До елементів основної (виробничої) туристичної інфраструктури належать об'єкти розміщення, харчування та транспортування туристів. До супутньої інфраструктури належать заклади культури, розважальні заклади, спортивні заклади, заклади охорони здоров'я, в межах яких надаються додаткові послуги туристу. Проте і тут необхідно покращити якісні інфраструктурні показники, що можна реалізувати через інвестування державою, яке повинно відбуватися в рамках великих інвестиційних проектів, наприклад формування транспортної інфраструктури, будівництво крупних об'єктів та споруд, підготовка інфраструктури систем життєзабезпечення для реалізації проектів освоєння нових рекреаційних територій, тощо. Державно-приватне партнерство може реалізовуватись у концесійних проектах, що дозволяє залучати приватні інвестиції у великі проекти та вирішує ряд законодавчих неузгоджень через реалізацію проектів на землях державної власності, які не підлягають приватизації [7].

Розвиток туристично-рекреаційних зон тісно пов'язаний із природним середовищем. На сучасному етапі значна увага приділяється питанням шкоди навколишньому середовищу, що виникає в результаті

неконтрольованої або необгрунтовано обтяжливої для природних ландшафтів туристичної діяльності. Для управління туристичними потоками з метою збереження екологічної рівноваги використовують інструментарій візитного менеджменту. Його основу визначають нормативи навантаження на різноманітні природні, а також антропогенні комплекси в процесі реалізації туристичної діяльності. Втім, на перешкоді запровадження ідеальних стандартів навантажень стають економічні інтереси. Збереженню рівноваги між природним середовищем, відпочинком і економічним відтворенням може сприяти розвиток «м'якого туризму» на засадах стійкого розвитку (в природничому і соціальному сенсі) як пріоритету державної політики.

На ефективність розвитку рекреаційно-туристичної сфери має вплив значна кількість макрофакторів, що характеризуються: відсутністю цілісної системи державного управління туризмом у регіонах; підпорядкованістю закладів розміщення туристів, санаторно-курортних, оздоровчих та рекреаційних закладів, які надають туристичні послуги, різним міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади; нечітким визначенням у законодавстві належності підприємств готельного господарства до підприємств, які надають туристичні послуги; недосконалістю нормативно-правової бази; недостатністю методичної, організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки суб'єктів підприємництва туристичної галузі з боку держави; низькими темпами зростання обсягів інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму; відсутністю відповідних об'єктів для розвитку туристичної діяльності в гірській місцевості;, невідповідністю переважної більшості туристичних закладів міжнародним стандартам; тенденцією до скорочення кількості підприємств готельного господарства; незадовільним станом туристичної, сервісної та інформаційної інфраструктури в зонах автомобільних доріг та міжнародних транспортних коридорів; незбалансованістю соціальної та економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів та необхідністю їх збереження; недосконалістю туристичної інфраструктури; неефективністю використання рекреаційних ресурсів; відсутністю інноваційних проектів та наукових досліджень з питань розвитку перспективних видів туризму; недосконалістю статистики з питань туризму; недостатньою забезпеченістю туристичної галузі висококваліфікованими спеціалістами; недостатністю державної підтримки та комплексного підходу до рекламування національного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринку туристичних послуг; недостатністю рівня розвитку інформаційної інфраструктури; недосконалістю бази даних стосовно об'єктів туристичної сфери [7, с. 4].

Позитивний вплив внутрішніх факторів суб'єктів господарювання будь-якої галузі в основному імплементується через якісне використання його потенціалу тому тут можна виділити такі основні групи: сервісні, трудові, інноваційні, інвестиційні.

Важливим елементом розвитку рекреаційно-туристичних комплексів є високий рівень сервісу. Проте, даний фактор у більшості рекреаційних зон несе негативний вплив через низький рівень якості послуг і тим самим робить їх неконкурентоспроможними. У багатьох випадках така ситуація зумовлена як внутрішньовиробничими факторами, так і якістю та професійністю трудових ресурсів.

За останнє десятиріччя проблеми забезпечення розвитку туризму професійними кадрами в Україні перейшли у ранг злободенних з точки зору підвищення конкурентоспроможності українського туристичного ринку на основі поліпшення обслуговування вітчизняних і іноземних туристів. Рівень підготовки фахівців у сфері туризму поки що не відповідає потребам ринку. В проекті Концепції Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011-2015 роки серед десяти чинників виникнення проблем вітчизняної сфери туризму та курортів вказано на «недосконалу систему підготовки фахівців у цій сфері, що не відповідає критеріям і стандартам якості європейської системи освіти» [8]. Це свідчить про необхідність удосконалення сучасної системи кадрового забезпечення сфери туризму та підвищення рівня професіоналізму працівників.

Розвиток рекреаційно-туристичного комплексу через свою багатовекторність та мультигалузевість є складним для запровадження радикальних інновацій. Новими напрямами використання ІТ-новацій для туризму є: запровадження мобільного Інтернету, електронних каталогів пропозицій; поширення on-line-бронювання не лише в роботі з рітейловими агентствами, а й безпосередньо з клієнтами; неординарні ідеї, що просувають бізнес у сфері туризму; автоматизація і доступність довідкової інформації; розробка нових туристичних маршрутів; програмне забезпечення і програмні рішення [6]

Успішні інноватори туризму своїм досвідом доводять, що створення і впровадження нового – не просто бажано, але і необхідно в конкурентній боротьбі, а в період економічної нестабільності, – це повинно сприйматися як умова виживання [6].

Інвестиційний потенціал рекреаційно-туристичного комплексу є чи не одним із найголовнішим у структурі внутрішнього економічного потенціалу. По суті інвестиції є тією рушійною силою, через яку реалізуються інновації, підвищується рівень якості сервісного потенціалу, професіоналізм працівників шляхом фінансування їх розвитку. Отже, ключовим елементом і рушійним фактором у мікросистемі рекреаційно-туристичних комплексів є інвестиції, а саме внутрішні інвестиції, що формуються за рахунок вивільнених коштів з прибутку підприємства.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розвиток рекреаційних територій Західного регіону України залежить від значної кількості факторів макро- та мікросередовища. В той час, коли на зовнішні фактори рекреаційно-туристичні

комплекси не можуть здійснювати вплив, дієвим і важливим інструментом підвищення ефективності розвитку відповідних територій є позитивні моменти впливу внутрішніх факторів. Важливо в умовах невизначеності і нестабільності макросередовища перетворити негативний вплив внутрішніх факторів на додаткові можливості через їх синергетичне управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні на сучасному етапі (оглядова довідка за матеріалами преси) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853.
2. Богатюк І. Г. Рекреаційні зони в Україні: стан та перспективи розвитку / І. Г. Богатюк // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. Серія: Право та державне управління. –2011. – №4. – С. 48-51.
3. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр.
4. Указ Президента України «Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України» від 11.03.2003 року №207/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/207/2003.
5. Закон України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортополіс Трускавець»» від 17.02.2006 року №514-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-14.
6. Михайліченко Г. І. Інноваційний розвиток туристичних підприємств: напрями змін та фактори впливу / Г. І. Михайліченко // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – №1 (7) – С. 89-95.
7. Матеріали I Международной научно-практической Интернет-конференции «Актуальные вопросы повышения конкурентоспособности государства, бизнеса и образования в современных экономических условиях» (Полтава, 14-15 февраля 2013г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/node/368.
8. Державна програма розвитку туризму на 2002-2010 роки // Офіційний вісник України. – 2002. – № 18. – С. 144-154.

Гораль Лилиана Тарасовна, Пиллероа Мадан Андрей Антониович, Шийко Вера Игоревна

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННЫХ ТЕРРИТОРИЙ ЗАПАДНОГО РЕГИОНА УКРАИНЫ

Факторы развития рекреационных территорий Западного региона Украины. В статье обоснованно, что важным заданием эффективного развития рекреационных территорий является нивелировка негативного влияния окружающей экономической среды, которая не может состояться без обстоятельного анализа последнего. Цель статьи – систематизация совокупности факторов макро- и микросреды, которые влияют на эффективность развития рекреационных территорий Западного региона Украины. Эффективность развития рекреационных территорий рассмотрена через призму многогранности, сложности и комплексности ключевой категории, «эффективность» из позиций целесообразности их развития на соответствующей территории через определение влияния основных факторов. Поскольку на развитие рекреационных территорий влияет значительное количество факторов, они разделены на две основных группы: внешние (макросреда) и внутренние (микросреда). К внешним факторам отнесено: международные, государственные, правовые, экономические, социальные, инфраструктурные, региональные, экологические. Среди факторов внешней среды, что негативно повлияли на развитие рекреационных территорий, выделено несовершенство государственной регуляции и экономические факторы. Негативное влияние государственной регуляции выделено через несовершенство правовой поддержки туристического бизнеса и государственной политики в этой отрасли. Негативное влияние экономических факторов реализуется через: уровень безработицы; низкие темпы экономического роста региона; постоянное повышение налогов, которое приводит к дополнительному давлению давлению на семейные бюджеты; высокие цены на энергоносители и тому подобное. Обоснованно, что позитивное влияние на развитие туризма в Украине осуществляют инновационные и инвестиционные факторы – они являются движущей силой развития рекреационных территорий Украины. Определенно, что развитие рекреационных территорий Западного региона Украины зависит от значительного количества факторов макро- и микросреды. В то время, когда на внешние факторы рекреационные территории не могут влиять, действенным и важным инструментом повышения повышение эффективности развития соответствующих территорий является позитивными моментами влияния внутренних факторов. Важно в условиях неопределенности и нестабильности макросреды превратить негативное влияние внутренних факторов в дополнительные возможности через их синергическое управление.

Ключевые слова: *рекреационно-туристический комплекс, туризм, эффективность, фактор, развитие.*

Goral' L., Pilleroa Madan A., Shyiko V.

DEVELOPMENT FACTORS OF RECREATIONAL AREAS OF WESTERN UKRAINE.

Factors of recreational areas development of Western Ukraine. It has been substantiated in the article, that the

important task of effective development of recreational areas is leveling of the negative impact of the surrounding economic environment that can not happen without a thorough analysis of the latter. The aim of the article is systematization of a combination of factors of macro- and microenvironment influencing the effectiveness of the recreational areas of Western Ukraine. Effectiveness of recreational areas development has been viewed through the prism of versatility, difficulty and complexity of key categories "efficiency" from the point of view of expediency of the territory by identifying the main factors of influence. Since a significant number of factors affect the development of recreational areas, they are divided into two main groups: external (macro) and internal (microenvironment). The external factors include: international, governmental, legal, economic, social, infrastructure, regional, environmental. Among the environmental factors that negatively influence the development of recreational areas imperfect state regulation and economic factors have been allocated. The negative impact of government regulation is highlighted through imperfection of legal support of tourism business and state policy in this area. The negative impact of economic factors is realized through: the unemployment rate; low rates of economic growth in the region; permanent tax increases, leading to additional pressure on family budgets; high energy prices etc. It has been proved that innovation and investment factors have a positive impact on the development of tourism in Ukraine - they are the driving force of the development of recreational areas of Ukraine. It has been determined that the development of of recreational areas in Western Ukraine depends on a large number of macro and micro factors. At a time when recreational area can not influence the external factors, effective and important tool for improving the efficiency of development of the relevant territories is a positive influence of internal factors. It is important in the face of uncertainty and instability of macroenvironment to convert negative impact of internal factors into additional opportunities through their synergistic management.

Key words: *recreational and tourist complex, tourism, efficiency, factor, development.*

Одержано 03.02.2015 р.

УДК: 658.8:332.142

Карий Олег Ігорович,
д.е.н., доц., професор каф. менеджменту організацій,
НУ «Львівська політехніка»
Глинський Назар Юрійович,
к.е.н., доц., доцент каф. маркетингу і логістики,
НУ «Львівська політехніка»

МАРКЕТИНГОВА КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МІСТА

Стаття присвячена формуванню теоретико-методичного підґрунтя для застосування концепції маркетингу на рівні міста. Для цього було застосовано такі методи досліджень, як наукової абстракції – при дослідження теоретичних та практичних засад маркетингової діяльності місцевих органів влади та теоретичного узагальнення – для визначення сутнісного наповнення поняття маркетингу міста. Обґрунтовано, що розширення сфер застосування маркетингу привело до ситуації, коли маркетинг постав основним інструментом здобуття та налагодження тривалої співпраці з різними суб'єктами та групами, у тому числі на мезо- та макрорівнях. Встановлено, що під маркетингом міста слід розуміти і ринково-орієнтований спосіб використання міського простору, і трактування чиновниками точки зору користувачів цього простору, і комплекс дій, які здійснюються органами влади міста, направлений на оптимізацію функцій міста. З'ясовано основну мету маркетингових дій на місцевому рівні, яку сформульовано як максимально можливе задоволення індивідуальних та колективних потреб т.зв. «споживачів міста» через створення кращих, порівняно з іншими населеними пунктами, умов для діяльності економічних суб'єктів. Визначено, що застосування маркетингової концепції в управлінні місцевим розвитком набуває все більшої актуальності в сучасних умовах. Доведено сталість тенденцій до зростання актуальності застосування маркетингової концепції в управлінні місцевим розвитком, водночас визначено брак системного підходу у сприйнятті суб'єктами маркетингу міста його інструментарію. Перспективними для подальших наукових досліджень є проблеми створення інформаційного підґрунтя для формування детальної схеми цілепокладання в рамках середньо- та довгострокового планування розвитку міста. Результати дослідження матимуть практичний та теоретико-методичний вимір зацікавлення для органів місцевого самоврядування при управлінні розвитком українських міст. Робота є подальшим розвитком теоретичної бази регіональної економіки щодо питання управління розвитком на місцевому рівні.

Ключові слова: *маркетинг міста, управління розвитком, конкуренція, ринкова орієнтація, орган місцевого самоврядування.*

ВСТУП

Характерною особливістю сучасного стану суспільно-економічних відносин є поширення конкуренції в усіх сферах людської діяльності. Такі мегатренди як процеси глобалізації та дерегулювання ринків, інтеграція економік окремих країн лише сприяють посиленню цієї тенденції [5, с. 62-63]. Очевидною є присутність конкуренції при співіснуванні двох або більше комерційних суб'єктів, що діють в межах окремої галузі народного господарства. Невід'ємними її умови є також і у випадку діяльності різного роду некомерційних суб'єктів, громадських об'єднань, політичних партій, а також територіальних утворень різного рівня: країн, регіонів, областей, окремих територіальних громад (міст та сіл).

Постановка проблеми. Оскільки в ситуації переходу від «ринку продавця» до «ринку покупця», відповіддю на виклики конкуренції з боку комерційних суб'єктів стала їх орієнтація на концепцію маркетингу, цілком логічною є доцільність її поширення у всі сфери людської активності, в яких присутня конкуренція. Зокрема, сьогодні все більшої ваги набуває маркетинг на рівні держави та на рівні окремих територіальних громад, які також конкурують між собою – за обмежені «ресурси» інвестицій та не меншим чином обмежені туристичні «ресурси».

На сучасному етапі розвитку ринок міст та їх продуктів знаходиться на початкових стадіях. Такий стан справ є характерною рисою цього ринку і пов'язаний він передовсім з об'єктивною недосконалістю переміщення інформації і малою кількістю укладених трансакцій, нетиповим їх характером, який проявляється у розриві зв'язку між понесеними витратами на просування та визначенням їх ефективності. Ще більш очевидно постають ці проблеми у вітчизняних умовах. Тому постає потреба у проведенні ґрунтовних досліджень у сфері маркетингу міст України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню застосування маркетингової концепції в управлінні територіальними одиницями різного рівня в вітчизняній та закордонній літературі приділяється значна увага. Вагомі напрацювання в цій сфері містяться в наукових працях таких вчених як Ф. Котлер, Т. Марковський, А. Шромнік, М. А. Окландер, А. П. Панкрухін та інші.

У своїй спільній праці Ф. Котлер, К. Асплунд, І. Рейн та Д. Хайдер [2] визначають концептуальні підходи маркетингу місць, вказують можливі сфери застосування маркетингового інструментарію в територіальному управлінні. У наукових розробках Т. Марковского, А. Шромніка [8, 9] та А. П. Панкрухіна [4] розкривається специфіка завдань, які ставляться перед маркетингом в управлінні містом і регіоном та проаналізовано фактори, які стримують розвиток та практичне застосування концепції маркетингу міста. В праці М. А. Окландера [3] зроблено спробу адаптації загальних підходів територіального маркетингу до вітчизняних умов, запропоновано підхід до визначення

комплексу маркетингу території. Однак в роботах вищевказаних авторів недостатня увага приділяється питанню ролі та місця маркетингу в процесі управління розвитком міста.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є формування теоретико-методичного підґрунтя для застосування концепції маркетингу на рівні міста.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Маркетинг як популярна галузь практичних знань з менеджменту, яка трактується також багато років як квазі-дисципліна, від часу її заснування в навчальних економічних програмах і по сьогодні створив багато окремих підходів та понять. Процес формування та виокремлення сфер маркетингу (зазвичай – з погляду на суб'єкти чи об'єкти товарообмінних процесів) набрав особливої динаміки та значення в час, коли це зацікавлення маркетингом, а також його засобами ефективного впливу на клієнтів почали виявляти не лише щораз численніші підприємства та їх об'єднання, що діють на ринку споживчих товарів, але також компанії, що діють на ринку послуг, компанії інвестиційного сектору, неприбуткові організації, сільськогосподарські підприємства та їх об'єднання, комунальні підприємства, територіальні громади, формальні та неформальні «групи інтересів».

Зростаюче зацікавлення суб'єктів та їх об'єднань спричинилось до того, що підхід до трактування маркетингу як системи, орієнтованої на клієнта через послідовне відслідковування та задоволення їх потреб (прагнень) зазнав істотних змін. Розвиток концепції маркетингу та новий погляд на його простір інтересів розпочалося вже на початку 1970-х рр. разом з появою переломної за своїми наслідками тези Ф. Котлера та С. Леві [8, с. 38] про «розширення та поглиблення маркетингу», а також нової інтерпретації товарообмінного процесу між відповідною парою суб'єктів. Як наслідок, на ґрунті загальної концепції маркетингу, яка концентрує увагу на товарообмінних відносинах, що базуються на купівлі-продажі споживчих благ, постали маркетингові субконцепції, які розглядають «обмін вартості», джерелом якої є інвестиційні блага, послуги, нерухомість, ідеї, технології і проекти, особи, організації, події, місця.

Таким чином, «класичний маркетинг», орієнтований на загальні блага перманентної та періодичної закупівлі, став доповнюватись через «маркетингову діяльність в інших секторах суспільної діяльності», а саме почали створюватись концепції ефективної діяльності в різних сферах людської активності, які виражаються у формі здобуття та утримання не стільки клієнтів, скільки прихильників, глядачів, підприємців, постійних членів, споживачів. Їх здобуття, як головна ціль діяльності, було можливе завдяки застосуванню загальної маркетингової філософії, яка виражає орієнтацію на клієнта – адресата впливу, з метою дослідження потреб і бажань, формування відповідної пропозиції (товару), інформування, пропонування товару в належному місці та в необхідний час, пропозиції умов товарообміну (співпраці) адекватних до можливостей партнера.

Розширення сфер застосування маркетингу призвело до ситуації, коли маркетинг постав основним інструментом здобуття та налагодження тривалої співпраці з різними суб'єктами та групами, шляхом впливу на їхні погляди, відношення, а також спосіб поведінки. Очікуваною реакцією був не лише факт купівлі певного блага (зміна права володіння), але також зміна самоусвідомлення, поглядів, причетності, способів поведінки, методів діяльності, розміщення засобів, місця проведення вільного часу, місця проживання.

Розширення та поглиблення сфер застосування як результат нової інтерпретації процесу обміну вартості (користі) між різного роду суб'єктами, а також їх об'єднаннями започаткували виокремлення та формування таких самостійних вже тепер дисциплін, як: маркетинг неприбуткових організацій, політичний маркетинг, соціальний маркетинг, маркетинг подій, персональний маркетинг [1, с. 19].

До названої групи нових сфер зацікавлення маркетингу належить також маркетинг місць, котрий в українському варіанті найчастіше звучить як територіальний маркетинг, маркетинг міста або комунальний маркетинг.

Одним з основних критеріїв виокремлення територіального маркетингу є продуктовий. Про специфіку та відмінності цієї галузі маркетингових знань в порівнянні з іншими секторними по відношенню до неї підходами свідчить інше джерело пропонованої користі, яке, в даному випадку, пов'язане з «територією», а конкретніше з визначеними ознаками адміністративно-територіальних одиниць, які базуються на різному розмірі територій, головних функціях та місці у формальній ієрархічній структурі.

Тому в вітчизняних та закордонних галузевих літературних джерелах можна знайти терміни споріднені та подібні по відношенню до територіального маркетингу, які висвітлюють відмінність територіальних суб'єктів, до яких вони застосовуються: маркетинг країни, регіональний маркетинг, територіальний маркетинг, маркетинг міста. В англомовній версії застосовуються також такі поняття, як урядовий маркетинг та сіті-маркетинг. В свою чергу, в німецькій мові найбільш вживаними є поняття комунального та/або регіонального маркетингу.

Перші спроби адаптації маркетингових процедур до територіального маркетингу з'явились з кінцем 1980-тих років. Проте література на дану тему має частковий характер, а більшість робіт обтяжена традиційними, добре відомими спеціалістам з маркетингу підходами.

Незважаючи на уявну простоту концепції та загальну відомість її інструментарію, який використовується для просування міст, регіонів та інших територіальних громад, а також незважаючи на пріоритетне трактування маркетингових комунікацій діяльності у бюджетах органів місцевого самоврядування (ОМС), вона не приносить очікуваних

ефектів. Тому необхідно розуміти: чим є територіальний маркетинг? Хто є його суб'єктом, а хто партнером? Чого можна від нього очікувати? Коли він є результативним? Як організувати маркетинг невеликого населеного пункту, малого міста, столиці, області, регіону тощо? Чи це данина моді, чи навпаки – необхідність, спричинена процесами глобалізації та інформатизації сучасного розвитку? Як утримати інноваційність у маркетингових діях з метою набуття та підтримання конкурентних переваг? Вже сама постановка цих запитань вказує на складність питання і потребу володіння солідними міждисциплінарними знаннями у сфері функціонування населених пунктів і законів, які керують їх розвитком.

На думку М. Фльорек [17, с. 7-8] існують дві основні причини виділення територіального маркетингу: практична необхідність і поширення універсальних ідей маркетингу на нові сфери діяльності та науки. Особливе значення мали:

зі сторони практичної необхідності:

– наростаюча конкуренція між територіально-адміністративними одиницями за ринки збуту, сировину, інвестиції, туристів тощо;

– процеси глобалізації, які полегшили перетік капіталів, людей, товарів, технологій;

– використання органами місцевого самоврядування різноманітних заходів у сфері маркетингових комунікацій та поступове зацікавлення маркетингом як концепцією управління;

– зміна ролі і компетенцій у сфері прийняття рішень органів місцевого самоврядування;

– ріст свідомості людей про приналежність до окремих місцевих, регіональних, народних і етнічних громад,

– зростаюча потреба в громадській підтримці заходів, що реалізуються;

зі сторони методики маркетингу:

– розширення і поглиблення концепції маркетингу на нові сфери (як наслідок визначення маркетингу в контексті обміну різного типу товарів: послуг, ідей, людей, місць і т.п., а також зв'язків, які виникають між сторонами обміну);

– поширення засад маркетингу на нові галузі, а саме виділення соціального маркетингу та маркетингу неприбуткових організацій;

– спроби пристосування маркетингу до сфери публічних інституцій.

Необхідність застосування маркетингу виникає із загальних очікувань зовнішніх і внутрішніх клієнтів. Мода на маркетинг виникає тому, що він підвищує престиж органів влади, які його впроваджують, він є символом сучасності і ринкової орієнтації дій органів влади (цей тренд може бути швидко загальмований, якщо маркетингові дії не приносять очікуваних результатів).

Застосовуючи маркетинговий підхід в управлінні містом, робиться припущення, що місто функціонує у спосіб, наближений до підприємства: також виготовляє певні товари і послуги з метою задоволення потреб споживачів на місцевому та на зовнішніх ринках. Місто функціонує в умовах конкуренції з іншими населеними пунктами, веде боротьбу за інвесторів та залучення інвестицій, а також здійснює пошук нових ринків збуту для вироблених товарів.

Застосування маркетингу як інструменту управління містом має особливе значення у ситуації, коли природа міст змінюється. Міста стають подібними як з архітектурної, так і функціональної та інфраструктурної точок зору, що веде до вирівнювання шансів їх розвитку. Дане припущення справджується більшою мірою для високорозвинутих країн, (таких як країни ЄС, Північної Америки), але якщо приймемо, що основною метою діяльності міського самоврядування є прагнення забезпечити мешканців якомога вищим стандартом якості життя, то виявляється, що більшість міст постає перед численними проблемами. Багато з міст стикнулося (або невдовзі стикнеться) з бар'єрами розвитку, які не вдасться подолати за допомогою відомих на даний час технічно-організаційних рішень і за допомогою існуючих фінансових засобів.

Оскільки місто займає певний простір, в якому відбуваються різноманітні, складні суспільно-господарські процеси, маркетингові дії можуть відіграти важливу роль у створенні комплексного іміджу міста, який опиратиметься на ретельний аналіз потреб як внутрішніх (мешканців, підприємств, різного роду інституцій тощо), так і зовнішніх споживачів. У цьому сенсі маркетинг є функцією управління містом, котра забезпечує можливість використання потенціалу міста для задоволення потреб окреслених груп споживачів. Окремі із цих можливостей можуть допомогти у досягненні цілей місцевого економічного розвитку, визначеного органом місцевого самоврядування.

Такий погляд на міський механізм зобов'язує місцеві органи влади володіти виразним, чітко визначеним та глибоко обґрунтованим баченням розвитку міста і розумінням його місця на високо конкурентному ринку міст. У цьому баченні надзвичайно істотним є знання і визначення основних переваг міста (наприклад, стан технічної інфраструктури, стан природного середовища, позитивна демографічна структура, існування наукових осередків тощо), а також знання та вміння оцінити плани розвитку і переваги конкурентів.

Маркетинг міста повинен бути інтегрально пов'язаний із загальноміською політикою, а також із просторовим плануванням міста. Під маркетингом міста розуміють:

1) ринково-орієнтований спосіб використання міського простору органами самоврядування на користь потреб розвитку підприємств приватного сектора;

2) розуміння чиновниками точки зору користувачів цього простору;

3) комплекс дій, які здійснюються органами влади міста, направлений на оптимізацію функцій міста, таких як забезпечення належних умов праці, життя і відпочинку, а також до дій, які мають на меті оптимізацію попиту на функції міста.

Таким чином, місце маркетингу у процесі управління містом, з огляду на елементи такого

процесу, можна окреслити наступним чином (табл. 1).

Головною метою маркетингових дій на місцевому рівні є максимально можливе задоволення індивідуальних та колективних потреб т.зв. «споживачів міста» через створення кращих, порівняно з іншими населеними пунктами, умов для діяльності економічних суб'єктів. Цю загальну мету діяльності місцевого самоврядування можна розширити через впровадження у маркетингу міста додаткових взаємопов'язаних між собою пріоритетних цілей, а саме:

– розвиток та підвищення рівня послуг, що надаються громадськими інституціями, користування якими мешканцями, а отже і місцевими підприємствами, є ускладненим;

– формування позитивного іміджу міста, а також його інституцій;

– підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності міста.

Таблиця 1

Місце маркетингу в процесі управління містом

Елементи процесу управління	Маркетингові методи
Формулювання цілей	1. Аналіз ринкових мегатрендів 2. Сегментація об'єктів у регіоні 3. Аналіз рівня і структури попиту 4. Дослідження попиту, пропозицій сімейних господарств 5. Дослідження умов розвитку підприємництва 6. Система маркетингової інформації
Вибір стратегії	1. Аналіз ринкових мегатрендів 2. Сегментація об'єктів у регіоні 3. Аналіз схильності сприйняття цілей і стратегії 4. Дослідження функціонування ринків 5. Дослідження конкуренції між регіонами в державі і світі 6. Дослідження схильності об'єктів до компромісів між екологічною раціональністю і економічною ефективністю 7. SWOT-аналіз
Управління організаційними одиницями вищого керівництва	1. Внутрішній маркетинг 2. Паблік рілейшинз
Операційні рішення, що стосуються реалізації стратегії	1. Система зв'язків у регіоні 2. Маркетингове збагачення пропозицій регіону, адресованих назовні 3. Система маркетингової інформації
Заохочення і координація	1. Паблік рілейшинз 2. Система зв'язків у регіоні
Організація партнерських систем	1. Система зв'язків у регіоні 2. Методи спілкування і знаходження консенсусу
Розв'язування конфліктів і кризових ситуацій	1. Паблік рілейшинз 2. Система зв'язків у регіоні 3. Методи спілкування і знаходження консенсусу
Контроль	1. Аналіз рівня і структури попиту 2. Дослідження умов розвитку підприємництва 3. Дослідження функціонування ринків специфічних і локальних 4. Дослідження ефективності дій пропозицій в регіоні 5. Система зв'язків у регіоні

Джерело: власна розробка на підставі [6]

Зростаюча конкуренція між містами є чинником, котрий актуалізує концепцію маркетингу міст. Оцінювання, порівнювання, позиціонування міста і публікування різних рейтингових списків є суспільним очікуванням і відповіддю на потребу оцінки маркетингових зусиль органів влади міста. Рейтинги мають різний характер, порівняння здійснюються у різних класах величини міст, згідно домінуючих функцій тощо. Критерії рейтингу є дуже диференційованими, часто дуже суб'єктивними, підібраними в залежності від доступних даних або власних уявлень автора рейтингу щодо об'єктивності або істотності прийнятих критеріїв. Рейтингування поєднує у собі істотний політичний і емоційний елемент. Важко очікувати, що воно буде об'єктивним і однозначним. Слід усвідомлювати, що рейтингом найчастіше займаються комерційні інститути і агентства. Незалежно від правильності використовуваних критеріїв, рейтингування міст стає загальним елементом оцінювання міст під кутом можливостей їх розвитку. Однак ця діяльність стає частиною ринкової дійсності, в якій мусять діяти місцеві органи влади.

В Україні мода на рейтингування міст і регіонів

також розвивається. Кожний раз після публікації результатів це викликає гарячі і пристрасні дискусії в мас-медіа та серед широкої громадськості. Однак слід визнати, що це є корисна праця, завдяки якій наступає покращення функціонування ринку міст. Позиціонування міст сприяє розвитку нових інноваційних форм управління їх розвитком. Є воно також базою віднесення для політичних оцінок діяльності окремих органів місцевої влади. Тому позиціонування і рейтингування – це не лише мода. Вимір конкурентної позиції має завжди ознаки суб'єктивізму. Однак через масовість його застосування і різноманітність критеріїв наближаємося до об'єктивної картини ієрархії і конкурентної позиції міст.

В загальному, можна стверджувати, що застосування маркетингової концепції в управлінні місцевим розвитком набуває все більшої актуальності в сучасних умовах. Про це свідчать як наукові напрацювання, які з'являються в цій сфері, так і практичний досвід: в структурі управління виконавчих комітетів багатьох місцевих рад з'являються відділи (департаменти) маркетингу, реклами, зв'язків з громадськістю, підрозділи, у функціональні обов'язки яких входить сприяння залученню інвестицій в місцеву економіку. Проте, в органах місцевого самоврядування на сьогодні все ще відсутній системний підхід до трактування маркетингової діяльності. Тому можна відзначити, що в цьому питанні існує значний потенціал для удосконалення.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, результати прикладних досліджень з маркетингової тематики свідчать про значне зацікавлення як науковими колами, так і фахівцями-практиками питанням застосування маркетингової концепції в управлінні містом. Серед аргументів називається посилення конкуренції між містами за інвестиційні та туристичні ресурси, потреба у оптимізації діяльності владних органів на місцевому рівні та перехід у практиці їхньої діяльності на клієнтоорієнтований підхід. При цьому, сфера застосування маркетингового механізму в управлінні розвитком територій (країн, регіонів, населених пунктів) залишається мало дослідженою.

Перспективним напрямком для подальших наукових досліджень є аналіз впливу тенденцій розвитку економічних систем міст на формування та ефективність діяльності їхніх містоутворюючих баз. В рамках даного дослідження доцільним є використання міждисциплінарного підходу, який дозволив би здійснити комплексний аналіз широкого кола взаємозв'язків, які існують між цими населеними пунктами.

Необхідним також в майбутньому є глибокий аналіз та перевірка припущень щодо чинників впливу зовнішнього та внутрішнього середовища малих і середніх міст на стійкість їх економічних систем в умовах кризових явищ макроекономічного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глинский Н. Ю. Теоретические принципы маркетинговой концепции управления развитием города / Н. Ю. Глинский // Научный журнал «Актуальные проблемы современности», серия «Экономика». – № 16 (50). – Караганда: КУ «Бошалак». – 2009. – С. 18-23.

2. Котлер Ф. Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / Ф. Котлер, К. Асплунд, П. Рейн и др. – СПб.: Стокгольмская школа экономики, 2005. – 378 с.

3. Окландер М. А. Проблеми формування маркетингової системи країни / М. А. Окландер. – К.: Наукова думка, 2002. – 167 с.

4. Панкрухин А. П. Маркетинг территорий/ А. П. Панкрухин. – СПб.: Питер, 2006. – 416 с.

5. Чухрай. Н., Патора Р. Інновації та логістика товарів: Монографія / Н. Чухрай, Р. Патора. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2001. – 264 с.

6. Barański K. Marketing w działalności samorządow terytorialnych w zakresie aktywizacji lokalnych rynków pracy // Lokalne układy partnerskie. – Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2004. – S. 331-338.

7. Florek M. Podstawy marketingu terytorialnego / M. Florek. – Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 2006. – 187 s.

8. Markowski T. Marketing Terytorialny. Pod redakcją T. Markowskiego / T. Markowski, A. Stasiak, A. Szromnik. – Warszawa: Polska Akademia Nauk, 2002 – 229 s.

9. Szromnik A. Marketing Terytorialny / A. Szromnik. – Kraków: Oficyna, 2007. – 240 s.

Карый Олег Игорьевич, Глинский Назар Юрьевич

МАРКЕТИНГОВАЯ КОНЦЕПЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ГОРОДА

Статья пос вящена формированию теоретико-методического базиса для применения конценции маркетинга на уровне города. Для этого были использованы следующие методы исследований: научной абстракции - при исследование теоретических и практических основ маркетинговой деятельности местных органов власти и теоретического обобщения - для определения сущностного наполнения понятия маркетинга города. Обосновано, что расширение сфер применения маркетинга привело к ситуации, когда маркетинг трансформировался в основной инструментом получения и налаживания длительного сотрудничества с различными субъектами и группами, в том числе на мезо и макроуровне. Установлено, что под маркетингом

города следует понимать и как рыночно-ориентированный способ использования городского пространства, и как понимание чиновниками точки зрения пользователей этого пространства, так и комплекс действий, которые осуществляются органами власти города, направленный на оптимизацию функций города. Выяснено основную цель маркетинговых действий на местном уровне, которую сформулирован максимально возможное удовлетворение индивидуальных и коллективных потребностей т.н. «потребителей города» через создание лучших по сравнению с другими населенными пунктами, условий для деятельности экономических субъектов. Определено, что применение маркетинговой концепции в управлении местным развитием приобретает все большую актуальность в современных условиях. Доказано постоянство тенденций к росту актуальности применения маркетинговой концепции в управлении местным развитием, одновременно определено отсутствие системного подхода в восприятии субъектами маркетинга города его инструментария. Перспективными для дальнейших научных исследований будут проблемы создания информационной основы для формирования детальной схемы целеполагания в рамках средне- и долгосрочного планирования развития города. Результаты исследования будут иметь практический и теоретико-методический интерес для органов местного самоуправления при управлении развитием украинских городов. Работа является дальнейшим развитием теоретической базы региональной экономики по вопросу управления развитием на местном уровне.

Ключевые слова: *маркетинг города, управления развитием, конкуренция, рыночная ориентация, орган местного самоуправления.*

Karyy O., Hlyns'kyy N.

MARKETING CONCEPT OF THE CITY MANAGEMENT

The application of marketing concepts in the city management development. The formation of theoretical and methodological foundation for the concept of city marketing has been considered in the article. Methods of scientific abstraction have been applied to study the theoretical and practical foundations of marketing activities of local authorities and theoretical generalization - to determine the essential content of the concept of city marketing. It has been proved that the expansion of marketing applications has led to the situation where marketing became a major tool for gaining and establishing long-term cooperation with various subjects and groups characteristic for meso and macro levels. It has been established that marketing of the city should be understood as a market-oriented way of using urban space and the officials understanding of the point of view of users of this space and the range of actions taken by the city authorities, aimed at optimizing the functions of the city. The main purpose of marketing activities at the local level has been determined, which is formulated as maximum possible satisfaction of individual and collective needs of the so-called "Consumers of the city" by creating better conditions than in other settlements, conditions for economic subjects. It has been determined that the application of marketing concept in the management of local development is becoming increasingly important in the modern world. Sustainability of trends to increase the relevance of applying marketing concepts in the management of local development, while the lack of a systematic approach in the perception of the tools by subjects of his city marketing has been proved. Prospect for further research is to form the basis of the information detailed scheme of goal-setting within the medium and long-term planning of the city development. Results of the study have practical and theoretical-methodological dimension of interest for local governments in managing the development of Ukrainian cities. The work is a further development of the regional economy theoretical framework on the management of local development.

Key words: *city marketing, development management, competition, market orientation, local-self government authority.*

Одержано 29.01.2015 р.

УДК 331.5

Мікловда Василь Петрович,
член-кореспондент НАН України, д.е.н, проф., завідувач кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Пітюлич Михайло Іванович,
д.е.н, проф., професор кафедри маркетингу, Мукачівський державний університет

РИНОК ПРАЦІ В СИСТЕМІ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Темою даної наукової статті виступає розкриття ролі ринку праці в системі фундаментальних інститутів ринкової економіки. Метою статті є розкриття взаємозв'язків ринку праці з базовими інститутами ринку, а саме з ринком товарів і послуг, ринком інвестицій, ринком інновацій та ринком фінансових ресурсів. Основними результатами наукового дослідження, що становлять відповідно і наукову новизну даного дослідження, є те, що: в статті розкрито функціональні зв'язки і взаємозалежності ринку праці з різними сегментами ринкової економіки; встановлено, що взаємодія ринку праці з ринками товарів і послуг, інвестицій, інновацій, фінансів створює синергетичний ефект в економіці і забезпечує досягнення рівноваги в регіональній економіці; обґрунтовано ідею, що ключовим детермінантом, який забезпечує рівновагу на різних ринках в нинішніх умовах економічного поступу є ціна праці, що в свою чергу виступає основним джерелом розширеного відтворення трудового потенціалу. Встановлено, що рівень доходів населення не тільки посилює взаємозв'язки між різними сегментами ринку, але і значною мірою впливає на встановлення рівноваги на ринках товарів і послуг, інвестицій, інновацій та фінансів. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що ефективне функціонування ринкових механізмів є комплексною проблемою, оскільки зміни в одному сегменті ринку неминуче викликають зміни в інших сегментах, що потребує системного підходу до здійснення активної політики на регіональному ринку праці, яка повинна включати реалізацію не тільки кількісних, але і якісних змін в системі регулювання соціально-трудових відносин, зайнятості та ринку праці. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку системного підходу до здійснення активної політики на регіональному ринку праці, яка б включала реалізацію не тільки кількісних, але і якісних змін у системі регулювання соціально-трудових відносин, зайнятості та ринку праці.

Ключові слова: *ринок праці, взаємодія, взаємозалежність, рівновага, зайнятість.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Ринкова економіка є полісистемним утворенням, ядро якого формує ринок праці. Ефективність його функціонування залежить не тільки від динаміки розвитку сфери докладання праці, але і значною мірою від взаємодії з іншими сегментами ринкової системи. Ці зв'язки сьогодні є слабовивченими, а між тим ситуація на ринку праці проектується на товарні ринки інвестицій, інновацій, фінансів та інше і значною мірою обумовлює ефективність їх функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку питань щодо визначення суті, дослідження функціонування та основних проблем ринку праці зроблено у працях В. Геєця, С. Злупка, М. Долішнього, Е. Лібанової, С. Пирожкова, І. Петрової, У. Садової, Л. Семів, Л. Шевчук та багатьох інших. Однак низка проблем залишається малодослідженою і потребує подальшої глибинної розробки стосовно визначення ролі ринку праці та його особливостей у системі інститутів ринкової економіки.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз функціональних взаємозв'язків ринку праці з ринками товарів і послуг, інвестицій, інновацій, фінансів для забезпечення продуктивної зайнятості населення, підвищення її конкурентоспроможності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ринок, як саморегульована система, є полісистемним утворенням, компонентну будову якого формують ринки товарів, капіталу, фінансів, інвестицій, праці тощо.

Зберігаючи певну функціональну, організаційну та інфраструктурну індиферентність, вони взаємодіють як частини єдиної системи, забезпечуючи цілісність і синергетичний ефект функціонування ринкового господарства.

У структурі ринкової економіки особливе місце займає ринок праці, під яким розуміється «система суспільних відносин, соціальних – в тому числі юридичних – норм та інститутів, які забезпечують нормальне відтворення і ефективне використання праці, кількість і якість якої відповідним чином винагороджується» [4, с. 12]. По суті, дана дефініція охоплює цілісний процес відтворення трудового потенціалу, універсум якого становлять фази формування, підготовки, розподілу, перерозподілу та використання людських ресурсів, що у своїй сукупності забезпечують системний підхід до регулювання ринку праці.

Усвідомлення того, що ринок праці є дзеркальним відображенням ситуації в економіці країни та її регіонах, значно активізувало наукові дослідження в сфері ринку праці, зайнятості

населення, системі соціально-трудових відносин. Цим проблемам присвячені публікації відомих у країні вчених з трудоресурсної проблематики: В. Геєця, С. Злупка, М. Долішнього, Е. Лібанової, С. Пирожкова, І. Петрової, У. Садової, Л. Семів, Л. Шевчук та багатьох інших. Завдяки проведеним дослідженням суттєво поглиблено понятійно-категоріальний апарат об'єкта дослідження, з'ясовано екзо- і ендогенні чинники, що впливають на розвиток та використання людського капіталу, досліджено механізм функціонування ринку праці та специфіку конкуренції в сфері соціально-трудових відносин, обґрунтовано роль держави у досягненні рівноваги в сфері соціально-трудових відносин. Обґрунтовано підходи до його сегментації за різними критеріальними ознаками, що має важливу не тільки наукову, але і прикладну значимість.

У той же час поза увагою економістів-трудовиків залишилася одна із ключових проблем, що значною мірою впливає на ефективність функціонування ринку праці на будь-якому ієрархічному рівні управління – це його зв'язок і взаємодія із різними сегментами ринкової системи. Акцентування уваги на цьому обумовлено тим, що ринок праці є відкритою системою, на яку, крім екзо- та ендогенних чинників, суттєвий вплив здійснює ситуація на різних сегментах ринкової економіки – ринку товарів і послуг, інвестицій, фінансів, інновацій і т.п. Розуміння наявності кореляційних, причинно-наслідкових зв'язків між різними сегментами ринкової системи вказує на те, що ринок праці є органічним елементом єдиної взаємозв'язаної і взаємозалежної системи, ефективність функціонування якої залежить від розвинутості інших видів ринків.

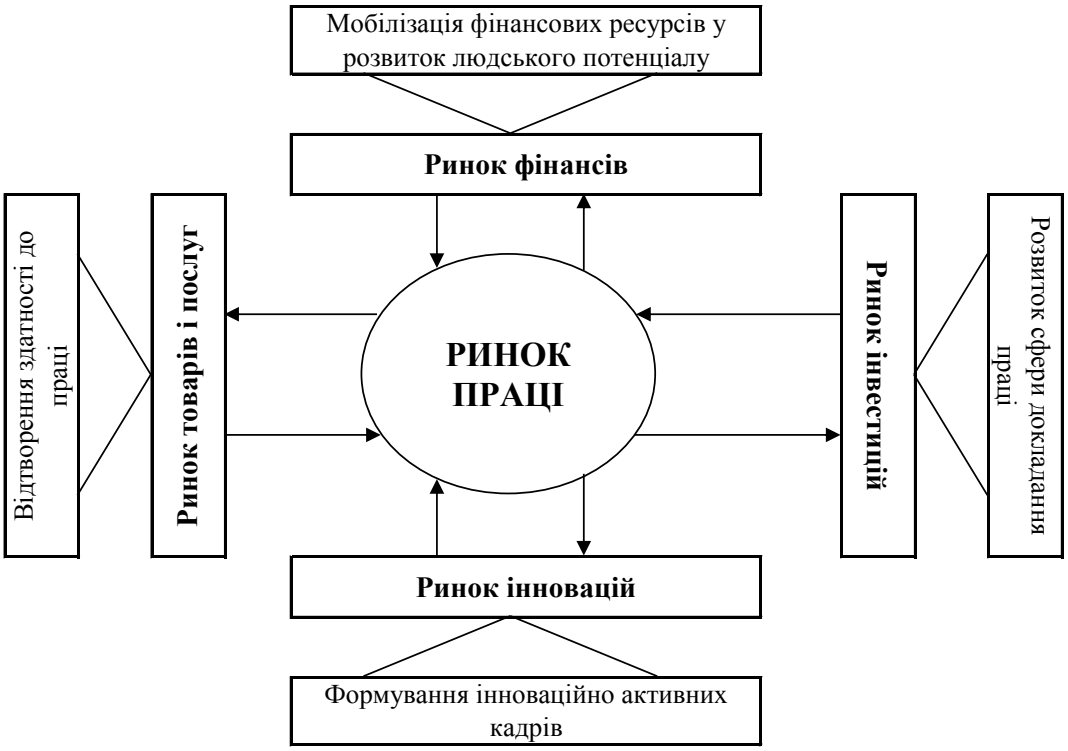

Рис. 1. Взаємозв'язок ринку праці з ринками товарів і послуг, фінансів, інвестицій та інновацій

Формою прояву взаємозалежності різних ринків є: по-перше, досягнення рівноваги між попитом і пропозицією праці; по-друге, наявність досконалої конкуренції в сфері соціально-трудових відносин; по-третє, забезпечення природного рівня безробіття; по-четверте, досягнення рівня оплати праці, який забезпечує відтворення здатності до праці.

Таким чином, кожний сегмент ринку функціонує і розвивається в обумовленому взаємозв'язку з іншими ринками, що вимагає їх дослідження з позиції системного підходу.

Методологічною базою аналізу взаємозв'язку ринку праці з іншими сегментами ринкової системи є апеляція до ключової його функції. Йдеться про формування ціни праці, що виступає джерелом відтворення соціально-трудового потенціалу. Саме на ринку праці формуються доходи власників ресурсу праці, рівень яких визначає їх споживчі витрати на відтворення здатності до праці.

Це вказує на прямий кореляційний зв'язок ринку праці і товарного ринку, де рівень доходів виступає в якості бюджетного обмеження, яке ставить проблему: при певній структурі та рівні потреб і доходів знайти таку комбінацію споживчих благ, яка б максимально сприяла розвитку кількісних і якісних параметрів людського капіталу. При цьому вкрай важливим є розуміння мультиплікаційного зв'язку, який орієнтує товарний ринок на сферу виробництва, а відтак на ринок праці. Зниження обсягів реалізованої продукції внаслідок низької купівельної спроможності населення супроводжується затовареннням ринку товарів і послуг, що змушує бізнес скоригувати обсяги виробництва, а відтак вивільняти частину працівників. З цього стає очевидним, що між рівнем доходів, попитом на кінцеві товари і послуги домогосподарств, сферою виробництва та ринком праці існує об'єктивна

взаємозалежність. Ця суперечність розв'язується шляхом досягнення рівноваги між попитом і пропозицією на товарному ринку та праці, адекватною ціною праці, що забезпечує відтворення соціально-трудового потенціалу.

Безумовно, рівень попиту і пропозиції – це теоретична абстракція, оскільки у реальній господарській практиці така синхронність зустрічається рідко. Однак, саме ця абстракція дозволяє виявити взаємозалежність різних сегментів ринку.

Аналогічна взаємозалежність існує між ринком праці і ринком інвестицій. Якщо під інвестиціями розуміти затрати на створення нових, розширення, реконструкцію і оновлення основних засобів, то стає цілком очевидним взаємозв'язок між ринком інвестицій і ринком праці.

Залучення інвестицій у будівництво нових виробничих споруд та будівель, закупівля нового устаткування, техніки і технологій, спорудження об'єктів соціально-культурного призначення розширює сферу докладання праці. Таким чином, між рівнем інвестицій і рівнем зайнятості існує пряма залежність. Чим більшим є рівень інвестицій, тим рівень зайнятості наближається до свого природного рівня (рис. 2).

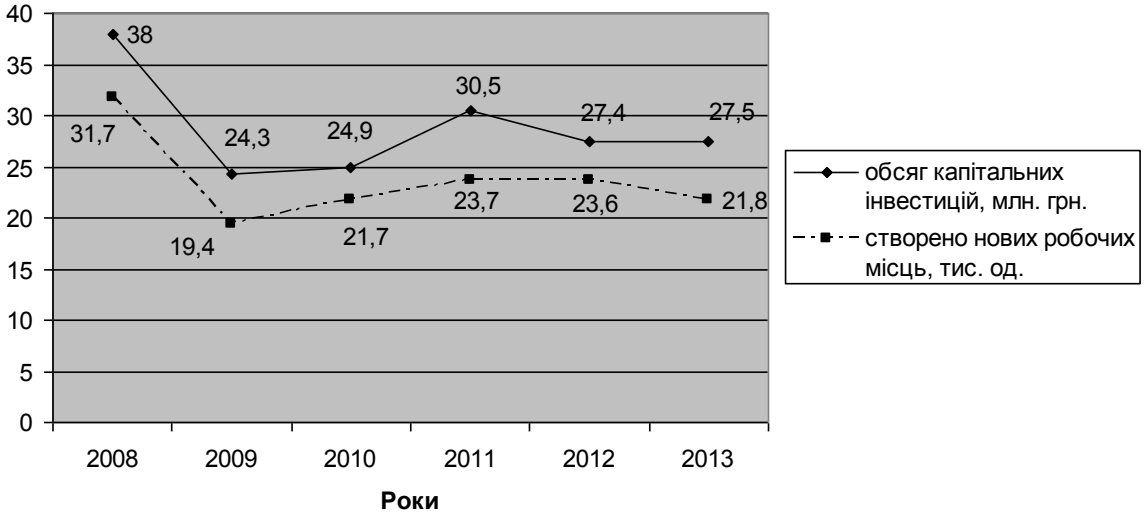

Рис. 2. Взаємозв'язок обсягів капітальних інвестицій і новостворених робочих місць у Закарпатській області за 2008-2013 рр. [2, 6, 7, 8]

Із даних, наведених на рисунку 2, чітко простежується кореляція між динамікою обсягів капітальних інвестицій та кількістю новостворених робочих місць. Вона трансформується на секторальну сегментацію зайнятості населення за видами економічної діяльності, оскільки зниження обсягів інвестицій звужує попит на робочу силу, який за аналізований період скоротився на 84,5 відсотка. Найскладнішою є ситуація в аграрному виробництві, де кількість зайнятих скоротилася на 96 відсотків. Основною сферою зайнятості на селі стала самозайнятість населення в особистих селянських господарствах, якою зайнято близько 244 тис. осіб. На 95% зменшилась чисельність працюючих у будівництві, на 88% – у промисловості. Особливо складною є ситуація у лісовому господарстві, одній із пріоритетних сфер господарювання, де у 70-х роках минулого століття працювало понад 67 тис. осіб.

Практично із лісу доходи отримувала кожна четверта закарпатська сім'я. А що ми маємо сьогодні? Усупереч рішенню обласної влади про заборону вивезення за кордон деревини у круглому вигляді, із Закарпаття щорічно вивозиться понад 70% від загального обсягу із заготовленого лісу і продається за безцінь. Тут лісові магнати мають успіх, а що має область [5]? Відповісти на це питання дуже просто. Область має тотальну бідність, особливо у сільській місцевості, масштабну трудову міграцію, безробіття, постійні повені, втрачені робочі місця, неотримані доходи і податки, а у кінцевому підсумку відсутність необхідних інвестиційних ресурсів для реанімації лісової сфери. До речі, лісистість країн, у які вивозиться кругляк з області, у два рази і більше перевищує лісистість в Україні. Таким чином, область виступає ефективним інвестором країн-імпортерів, донором їх економіки, створюючи там робочі місця та підтримуючи стабільність їх економіки. Будучи сировинним придатком Європейських країн, ми обкрадаємо самі себе. Додана вартість має формуватися в області, а не за кордоном. І не потрібно прикриватися тим, що у місцеві бюджети надходять мізерні кошти, бо шкода від цього в десятки разів більша. Це модель слаборозвинутої економіки, яка не дає жодних шансів на її відродження. Спеціалістами підраховано, що на кожні 100 тонн експорту сировини Україна втрачає 25 млн. грн. доданої вартості. А це десятки тисяч робочих місць [1]. Внаслідок цього втрачається джерельна база інвестицій – прибуток суб'єктів підприємництва та збереження населення. Така ситуація веде до зниження рівня зайнятості економічно активного населення і виступає серйозним бар'єром на шляху реалізації активної політики на ринку праці.

Орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки регіону посилює взаємозв'язок ринків праці та інновацій. Це знаходить своє відображення не лише у змінах пропорцій між сферами економіки та впровадження новітніх досягнень науки і техніки у

виробництва, але і формуванні якісно нової робочої сили, здатної до оволодіння досягненнями цивілізації, зміни ментальності, розвитку особистих здібностей. Саме тому модернізація економіки, переведення її на інноваційний шлях розвитку, ріст ефективності виробництва, підвищення продуктивності праці повинні здійснюватися у взаємодії із заходами, спрямованими на посилення творчого характеру праці, стимулювання ініціативи, пошук нетрадиційних форм діяльності, стимулювання висококваліфікованої праці. Все це стимулює інноваційну активність, яка матеріалізується у готовності населення до оволодіння новими знаннями, перманентності підвищення свого професійно-кваліфікаційного рівня, здатності впроваджувати здобуті знання у виробництво.

Одним із апробованих індикаторів інноваційної активності населення є система підготовки і перепідготовки кадрів. Моніторинг населення Закарпатської області, проведений вченими Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, виявив достатньо суперечливу тенденцію, яка відображена у таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл відповідей на питання: «Чому Ви навчалися протягом останніх трьох років, або плануєте навчитись найближчим часом, або що освоюєте самі?»

	Навчався		Планую	
	Осіб	Відсотків	Осіб	Відсотків
Курси для користувачів комп'ютером	64	6	31	3
Семінари з підвищення кваліфікації	104	10	29	3
Курси водіїв	64	6	19	2
Курси з вивчення іноземних мов	6	1	3	0
Тренінги із вдосконалення особистості	5	0	1	0
Бухгалтерські курси	37	4	9	1

Основними формами підвищення фахового рівня, як видно із наведених даних у таблиці 1, є семінари з підвищення кваліфікації, курси для користувачів комп'ютером та вивчення іноземних мов. Решта форм підвищення професійного рівня, що ефективно зарекомендували себе, зокрема освоєння нових професій, перепідготовка та підвищення кваліфікації, не отримали належного розвитку. Достовірність даних, наведених у таблиці 1, перебувають у тісній кореляції із даними про підготовку та підвищення кваліфікації кадрів за видами економічної діяльності у Закарпатській області за 2013 рік. Їх аналіз показує, що 78,2 відсотка із числа осіб, які освоювали нові професії, припадає на промисловість. Що стосується сільського господарства, тобто пріоритетної сфери сільської економіки, а також мисливства та лісового господарства, то тут навчалися новим професіям 3,6 відсотка, а підвищили кваліфікацію 3,3 відсотка [8, с. 340]. Наведене свідчить про орієнтацію абсолютної більшості респондентів на роботу, що не потребує високої кваліфікації, а домінуючим мотивом їх трудової діяльності є вимушене пристосування до тих змін, які відбулися в економіці області за роки реформ.

Саме під впливом реальних обставин ця категорія людей змушена була змінити набуту професію. Для них професійна адаптація означає просте пристосування, при цьому нерідко з пониженням статусної позиції та матеріального рівня життя. Існуюча ситуація розминається з інноваційною доктриною розвитку економіки України, несучу конструкцію якої формує висококваліфікована робоча сила, під якою маються на увазі працівники з високою формальною освітою, тобто дипломовані, висококваліфіковані спеціалісти. А між тим, в умовах «постіндустріального суспільства необхідно, щоб не менше 30 відсотків дорослого населення мали вищу освіту» [3, с. 79]. Розв'язання цього складного вузла проблем вимагає формування механізму фінансування освіти на субсидарній основі, що передбачає:

– встановлення квот на цільовий прийом із числа сільської молоді до вищих навчальних закладів за державним замовленням;

– надання субсидій для оплати освітніх послуг, повернення яких може здійснюватися у двох формах – через відпрацювання протягом визначеного терміну, або через повернення державних субсидій у грошовій формі, якщо у випускника навчального закладу відсутня мотивація до праці за отриманою спеціальністю;

– запровадження консолідованої форми оплати освітніх послуг за рахунок підприємницьких структур, що пред'являють попит на працю дипломованих працівників, та кошти сімей випускників.

Формування фінансового механізму оплати освітніх послуг закладає надійний фундамент для підготовки висококваліфікованих кадрів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз взаємозв'язку ринку праці з базовими інститутами ринкової економіки вказує не тільки на його специфічні особливості функціонування, але і на домінуюче становище в структурі ринкового господарства. Не дивлячись на те, що ринок праці виконує різноманітні функції, в нинішніх умовах економічного поступу на передній план виходить проблема формування реальної ціни праці, яка

забезпечувала б процеси розширеного відтворення здатності людини до праці.

Рівень доходів населення не тільки посилює взаємозв'язок між різними сегментами ринку, але значною мірою сприяє встановленню рівноваги на ринках товарів і послуг, інвестицій, інновацій та фінансів. Принаймні це означає, що ефективне функціонування ринкових механізмів є комплексною проблемою, оскільки зміни в одному сегменті ринку неминуче викликають зміни в інших сегментах. Це потребує системного підходу до здійснення активної політики на регіональному ринку праці, яка б включала реалізацію не тільки кількісних, але і якісних змін у системі регулювання соціально-трудових відносин, зайнятості та ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дзеркало тижня. №4 (200). – 2015. – 7 лютого.
2. Експрес-інформація Закарпатського обласного центру зайнятості.
3. Захаров Ю. А. Новые финансовые инструменты в высшем образовании / Ю. А. Захаров, М. В. Курбатова, В. С. Долганов, Е. А. Морозова / Университетское управление: практика и анализ, 2004. – № 1. – С. 77-89.
4. Лібанова Е. М. Ринок праці / Е. М.Лібанова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
5. Газета «РІО». - № 7 (879). – 14 лютого. – 2015.
6. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 рік. – Ужгород: Головне управління статистики в Закарпатській області, 2010. – 543 с.
7. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 рік. – Ужгород: Головне управління статистики в Закарпатській області, 2012. – 544 с.
8. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік. – Ужгород: Головне управління статистики в Закарпатській області, 2014. – 511 с.

Микловда Василий Петрович, Питюлич Михаил Иванович

РЫНОК ТРУДА В СИСТЕМЕ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Темой данной научной статьи выступает раскрытие роли рынка труда в системе фундаментальных институтов рыночной экономики. Целью статьи является раскрытие взаимосвязей рынка труда с базовыми институтами рынка, а именно с рынком товаров и услуг, рынком инвестиций, рынком инноваций и рынком финансовых ресурсов. Основными результатами научного исследования, которые составляют соответственно и научную новизну данного исследования, является то, что: в статье раскрыто функциональные связи и взаимозависимости рынка труда с различными сегментами рыночной экономики; установлено, что взаимодействие рынка труда с рынками товаров и услуг, инвестиций, инноваций, финансов создает синергетический эффект в экономике и обеспечивает достижение равновесия в региональной экономике; обосновано идею, что ключевым детерминантом, который обеспечивает равновесие на разных рынках в нынешних условиях экономического развития, является цена труда, что в свою очередь выступает основным источником расширенного воспроизводства трудового потенциала. Установлено, что уровень доходов населения не только усиливает взаимосвязи между различными сегментами рынка, но и в значительной степени влияет на установление равновесия на рынках товаров и услуг, инвестиций, инноваций и финансов. Практическое значение полученных результатов заключается в том, что эффективное функционирование рыночных механизмов является комплексной проблемой, поскольку изменения в одном сегменте рынка неизбежно вызывают изменения в других сегментах, что требует системного подхода к осуществлению активной политики на региональном рынке труда, которая должна включать реализацию не только количественных , но и качественных изменений в системе регулирования социально-трудовых отношений, занятости и рынка труда. Дальнейшие исследования будут направлены на разработку системного подхода к осуществлению активной политики на региональном рынке труда, которая бы включала реализацию не только количественных, но и качественных изменений в системе регулирования социально-трудовых отношений, занятости и рынка труда.

Ключевые слова: *рынок труда, взаимодействие, взаимозависимость, равновесие, занятость.*

Miklovda V., Pityulich M.

THE LABOR MARKET IN THE FUNDAMENTAL INSTITUTIONS OF A MARKET ECONOMY

The theme of this scientific article is disclosure of the labor market role in the fundamental institutions of a market economy. The aim of the article is to reveal the relationship of the labor market with the basic institutions of the market, namely the market for goods and services, investment market, market of innovation and market of financial resources. The main research results as well as scientific novelty of this study are: the functional connections and interdependence of the labor market with different segments of the market economy have been disclosed in the article; it has been found that the interaction of the labor market with the markets of goods and services, investment, innovation, finance creates a synergistic effect in the economy and ensures the achievement of balance in the regional economy; the idea has been justified that the key determinant, which provides a balance in different markets in the current environment of economic development is the price of labor, which in turn is the main source of expanded reproduction of labor potential. It has been determined that the level of income does not only strengthen the relationship between the different segments of the market,

but also to a large extent affects the establishment of equilibrium in the markets for goods and services, investment, innovation and finance. The practical significance of the results is that the effective functioning of market mechanisms is a complex problem, because changes in one segment of the market will inevitably cause changes in the other segments, which requires a systematic approach to the implementation of an active policy on the labor market, which should include not only the implementation of quantitative but also qualitative changes in the system of regulation of labor relations, employment and labor market. Further research will focus on developing a systematic approach to the implementation of an active policy on the labor market, which would include the implementation of not only quantitative but also qualitative changes in the system of regulation of labor relations, employment and labor market.

Keywords: *labor market, interaction, interdependence, balance, employment.*

Одержано 20.02.2015 р.

УДК 332.146.2

Панько Марина Володимирівна,
старший викладач кафедри фінансів,
Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ТА АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

В статті досліджуються кількісні та якісні характеристики структури економіки регіону. Запропоновано методичні рекомендації до аналізу структури економіки регіону. Обґрунтовано доцільність використання індексу ефективності структури економіки регіону який дозволяє узагальнити ефективність економічної, галузевої, соціальної, територіальної, відтворювальної, екологічної та інституційно-правової складової складових структури економіки регіону. Мета статті полягає у формуванні підходів до методики аналізу ефективності структури економіки регіону та визначення комплексного інтегрального показника ефективності структури економіки регіону, в основу якого закладено аналіз кожної складової економіки регіону: економічної, соціальної, відтворювальної, екологічної, галузевої, територіальної та інституційно-правової. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Використано методи теоретичного узагальнення і порівняння при дослідженні змісту поняття «ефективна структура економіки регіону». Методи причинно-наслідкового зв'язку та абстрактно-логічний використовувались у процесі виявлення складових структури економіки регіону. В основу методики аналізу ефективності структури економіки регіону закладено аналіз кожної складової економіки регіону: економічної, соціальної, відтворювальної, екологічної, галузевої, територіальної та інституційно-правової. Аналіз ефективності структури економіки регіону запропоновано проводити в декілька етапів: визначення напрямів дослідження та вибірка необхідних статистичних показників; групування обраних показників по складовим структури економіки для проведенні дослідження; розрахунок обраних показників в реальних (базових) цінах; розрахунок реального показника на одну особу; розрахунок інтегральних показників ефективності по кожній складовій структури економіки регіону (країни); визначення середнього інтегрального показника за роками; розрахунок головних інтегральних показників регіону та їх порівняння; аналіз економічних показників економіки регіону в абсолютних, відносних показниках, в динаміці та в порівнянні; аналіз інтегральних показників по кожній складовій економіки регіону; аналіз загального (головного) інтегрального показника ефективності економіки регіону; загальні висновки. Обґрунтовано, що структуру економіки можна вважати ефективною, якщо проходить комплексний економічний розвиток регіону, тобто не тільки зростає ВВП, а й покращуються показники, що характеризують всі складові структури економіки регіону.

Ключові слова: *економіка регіону; структура економіки регіону; ефективність структури економіки регіону; аналіз ефективності структури економіки регіону.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Для досягнення ефективності економічної системи, необхідно сформувати таку її структуру, при якій досягається максимально ефективний рівень виробництва і розподілу благ. Структура економіки регіону вважається ефективною, якщо відбувається його економічний розвиток, зростає величина обсягу виробництва, покращується продуктивність праці, зростає фондовіддача, забезпечується раціональне використання природних ресурсів, не погіршується екологічна ситуація, покращуються такі соціальні показники як: тривалість життя, медичне забезпечення,

реальна заробітна плата, обсяг виробництва на душу населення тощо.

При дослідженні ефективності структури економіки необхідний комплексний підхід, який би враховував не лише ефективність структури економічної системи, а й напрям та якість структурних зрушень, які впливають на систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню закордонного досвіду структуризації економічного розвитку регіонів присвячені праці таких українських й російських науковців, як Н. Агафонов, Є. Алаєв, В. Бутов, С. Валентей, З. Варналій, А. Гранберг, А. Дружинін, В. Лексин, Т. Морозова, Н. Чумаченко, А. Швецов, Р. Шніппер та ін. Науково-методологічні принципи оцінки рівня соціально-економічного розвитку систем регіону поглиблено в наукових працях В. Дармограй, А. Маршалова, Т. Уманець, О. Черевко.

Мета статті (постановка завдання) полягає у формуванні підходів до методики аналізу ефективності структури економіки регіону та визначення комплексного інтегрального показника ефективності структури економіки регіону, в основу якого закладено аналіз кожної складової економіки регіону: економічної, соціальної, відтворювальної, екологічної, галузевої, територіальної та інституційно-правової.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективна структура економіки регіону – це структура економіки, яка характеризується оптимальним набором та раціональним співвідношенням між елементами економічної системи, які формують таку господарську систему регіону, що збалансовано функціонує та динамічно розвивається, забезпечена та раціонально використовує необхідні ресурси не погіршуючи стан навколишнього середовища, а також активно взаємодіє з іншими регіональними системами для покращення соціально-економічних показників.

В основу методики аналізу ефективності структури економіки регіону закладено аналіз кожної складової економіки регіону: економічної, соціальної, відтворювальної, екологічної, галузевої, територіальної та інституційно-правової.

Для можливості порівняння ефективності структурної побудови економіки регіону необхідно розробити комплексний показник, який дозволяв би враховувати різноманітні не порівняльні між собою характеристики. Оскільки, це буде суб'єктивний (порівняльний) показник, доцільно використовувати його тільки для порівняння з аналогічними показниками економік інших регіонів або національною економікою.

Оскільки запропонований показник має узагальнюючий характер, то необхідно спочатку розрахувати індекси за кожною складовою економіки регіону, а потім об'єднати їх в комплексному інтегральному показнику ($I_{еф.стр.ек.}$).

Для оцінки структури економіки регіону індекс ефективності повинен включати:

1) $I_{еф\ ек.}$ – індекс ефективності економічної складової;
2) $I_{еф.г.}$ – індекс ефективності галузевої складової;
3) $I_{еф.с.}$ – індекс ефективності соціальної складової;
4) $I_{еф.т.}$ – індекс ефективності територіальної складової;
5) $I_{еф.в.}$ – індекс ефективності відтворювальної складової.
6) $I_{еф\ ек.}$ – індекс ефективності екологічної складової;
7) $I_{еф\ ін–пр.}$ – індекс ефективності інституційно–правової складової;

$$I_{еф.стр.ек.} = \sqrt{I_{еф.ек.} \times I_{еф.г.} \times I_{еф.с.} \times I_{еф.т.} \times I_{еф.в.} \times I_{еф.е.} \times I_{еф.і–п.}} \qquad (1)$$

Якщо, при проведенні дослідження отримано результат в якому $I_{еф.стр\ ек.}$ регіону буде меншим або рівним 1, то це означатиме що структура економіки досліджуваного регіону є неефективною, а коли $I_{еф.стр.\ ек.}$ регіону більше за 1 – структура є ефективною (від 1<низько ефективна<1,05; 1,05<ефективна<1,1; 1,1<високоефективна). При порівнянні ефективності структури економіки регіону та національної економіки якщо $I_{еф.стр.ек.}$ регіону є більшим за $I_{еф.стр.ек.}$ країни, то це означатиме що структура економіки регіону є більш ефективною, ніж структура економіки країни, якщо менше – регіон є депресивним і ефективність структури його економіки є нижчою, ніж в середньому по регіонах країни.

Розрахунок та аналіз ефективності структури економіки регіону (та економік інших регіонів або національної економіки для порівняння) необхідно проводити в декілька етапів (рис. 1).

На першому етапі повинні бути конкретизовані напрями дослідження та виділені первинні показники, які необхідні для проведення дослідження: макроекономічні; фінансові; ресурсні; галузеві; показники інвестицій; показники населення, показники охорони здоров'я та соціальної допомоги; показники правопорушень; показники природних ресурсів та охорони навколишнього середовища; показники міжрегіональних зіставлень, показники регіонального людського розвитку.

На другому етапі проводимо групування відібраних статистичних даних за виділеними складовими структури економіки регіону.

На третьому етапі обрані показники розраховуються в реальних (базових) цінах.

Для визначення реальних показників їх номінальні значення корегуються на рівень інфляції:

$$РП_{р.} = \frac{НП_{р.}}{I_{ц.р.}}, \qquad (2)$$

де $РП_{р.}$ – реальний показник регіону; $НП_{р.}$ – номінальний показник регіону; $I_{ц.р.}$ – відповідний індекс цін регіону.

При проведенні дослідження необхідно порівнювати ефективність структури економіки регіону із ефективністю структури економіки країни,

для цього необхідно окремо розрахувати реальні показники структури економіки країни:

$$РП_к = \frac{НП_к}{I_{ц.к.}}, \qquad (3)$$

де $РП_к$ – реальний показник країни; $НП_к$ – номінальнй показник країни; $I_{ц.к}$ – відповідний індекс цін країни.

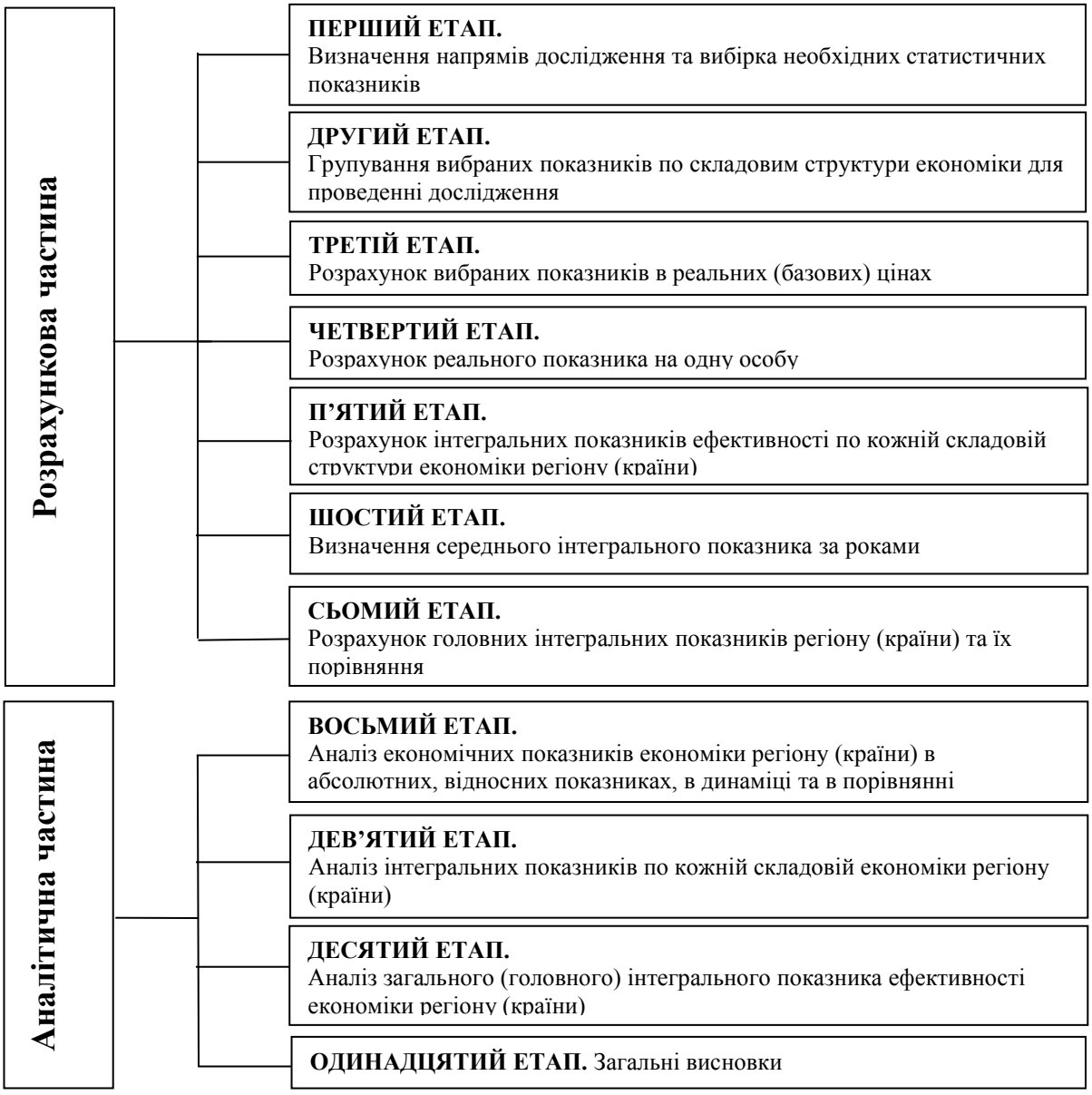

Рис. 1. Методика розрахунку та аналізу інтегрального показника ефективності структури економіки регіону

На четвертому етапі визначається реальний показник на одну особу. Для цього розраховані показники на третьому етапі ділимо на відповідну кількість населення за роками.

$$РП_{р.ос.} = \frac{РП_{р.}}{ЧН_{р.}}, \qquad (4)$$

де $РП_{р.ос.}$ – реальний показник регіону на одну особу; $РП_{р.}$ – реальний показник регіону; $ЧН_{р.}$ – чисельність населення регіону.

При порівнянні структури економіки регіону із структурою економіки країни розраховується даний показник і для економіки країни:

$$РП_{к.ос.} = \frac{РП_{к.}}{ЧН_{к.}}, \qquad (5)$$

де $РП_{к.ос.}$ – реальний показник країни на одну особу; $РП_{к.}$ – реальний показник країни; $ЧН_{к.}$ – чисельність населення країни.

На п'ятому етапі проводиться розрахунок системи показників структури економіки регіону (країни) за кожною із складових (в динаміці та в порівнянні).

Динаміку зміни показників необхідно визначати, враховуючи те, що статистичний матеріал містить як показники, зростання яких означає покращення стану

системи (збільшення ефективності структури), так і показники зростання яких призводить до погіршення стану системи (зниження ефективності структури), тому необхідно застосовувати різні формули для оцінки таких показників. У науковій літературі пропонується поділяти їх на дві групи: показники-стимулятори і показники-дестимулятори.

У дослідженні при визначенні величини росту показників є доцільним застосувати наступні формули:

1) для показників-стимуляторів

$$TP_{t.p} = \frac{РП_{t.p.}}{РП_{(t-1)p.}} \times 100\% \qquad (6)$$

2) для показників-дестимуляторів

$$TP_{t.p.} = \frac{РП_{(t-1)p.}}{РП_{(t)p.}} \times 100\% \qquad (7)$$

де $ТР_{tp}$ – темп росту показника регіону за період t; $РП_{(t)p}$ – реальний показник регіону у періоді t; $РП_{(t-1)p}$ – реальний показник регіону у періоді t-1.

При визначенні темпу приросту застосовуємо наступні формули:

1) для показників-стимуляторів

$$ТП_{t.p} = (\frac{РП_{t.p.}}{РП_{(t-1)p.}} - 1) \times 100\% \qquad (8)$$

2) для показників-дестимуляторів

$$ТП_{t.p} = (\frac{РП_{(t-1)p.}}{РП_{(t)p.}} - 1) \times 100\% \qquad (9)$$

де $ТП_{t.p}$ – темп приросту показника регіону за період t; $РП_{(t)p}$ – реальний показник регіону у періоді t; $РП_{(t-1)p}$ – реальний показник регіону у періоді t-1.

Середнє значення росту (приросту) показника розраховується як сума всіх значень росту (приросту) розділена на кількість аналізованих періодів.

$$СР = \frac{\sum_{t=1}^{n} TP_{t.p}}{n} \qquad (10)$$

де СР – середнє значення росту показника; $ТР_{t.p}$ – темп росту показника регіону за період t; n – кількість періодів (років).

$$СП = \frac{\sum_{t=1}^{n} ТП_{t.p}}{n} - 100\% \qquad (11)$$

де СП – середнє значення приросту показника; ТПt.p – темп приросту показника регіону за період t; n – кількість періодів (років).

Порівняльне співвідношення між однотипними показниками регіону та країни здійснюється за формулою:

$$ПС = \frac{РП_{t.p}}{РП_{t.кр.}} \times 100\% \qquad (12)$$

де ПС – порівняльне співвідношення між однотипними реальними показниками регіону та країни за період t (коли ПС≥100% то, показник регіону є більшим або рівним за показник країни; коли ПС<100%, то показник регіону є меншим за показник країни); $РП_{t.p}$ – реальний показник регіону у періоді t; $РП_{t.кр.}$ – реальний показник країни у періоді t.

На шостому етапі здійснюється розрахунок інтегрального показника ефективності кожної складової структури економіки регіону (країни) за роками. Якщо інтегральний показник є більшим за одиницю ($І_{еф.}$>1) – структуру можна вважати ефективною, а якщо інтегральний показник менше за одиницю ($І_{еф.}$≤1) – структура є неефективною, а регіон можна віднести до депресивних (рис. 2).

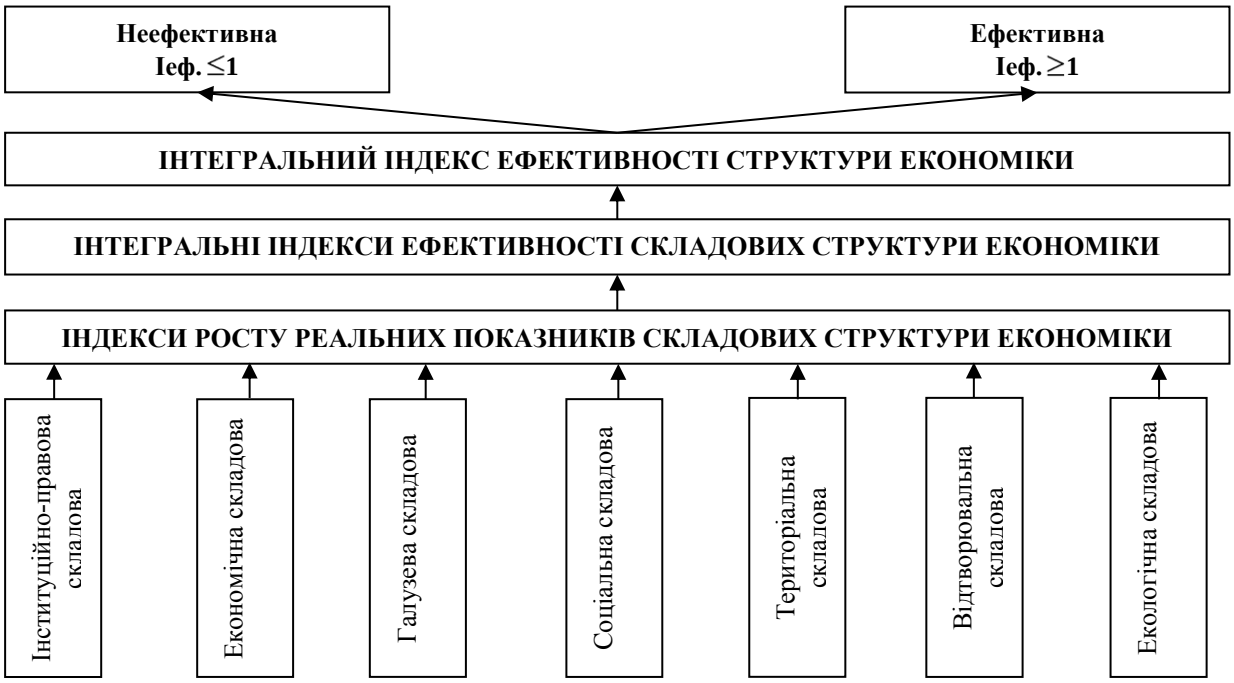

Рис. 2. Визначення ефективності структури економіки

Крім того, доцільним є проведення порівняння ефективності структури економіки регіону та ефективності структури економіки країни. Якщо за результатами дослідження визначено, що $I_{еф.}$ регіону є більшим за одиницю і більшим за $I_{еф.}$ країни, то можна зробити висновок, що структура економіки регіону є більш ефективною ніж в середньому по країні. У тому випадку, якщо $I_{еф.}$ регіону є меншим за $I_{еф.}$ країни – структура економіки регіону є менш ефективна ніж структура економіки країни.

Даний показник пропонується розраховувати за наступною формулою:

$$I_{t.еф.скл.} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^{n} CP} \qquad (13)$$

де $I_{t.еф.скл.}$ – інтегральний індекс ефективності окремої складової структури економіки регіону (країни) за період t; СР – середньорічне значення росту кожного показника даної складової; n – кількість досліджуваних показників.

Після розрахунку інтегральних індексів ефективності складових економіки регіону (країни) по рокам, необхідно розрахувати загальний (середній) інтегральний індекс по кожній складовій. Для розрахунку даного показника можна застосувати наступну формулу:

$$CI_{еф.скл.} = \frac{\sum_{t=1}^{n} I_{t.еф.скл.}}{n} \qquad (14)$$

де $CI_{еф.скл.}$ – середній інтегральний індекс ефективності складової; $I_{t.еф.скл.}$ – інтегральний індекс ефективності окремої складової структури економіки регіону країни) за період t.

На сьомому етапі проводиться розрахунок головних інтегральних показників ефективності структури економіки регіону та економіки країни. Існують різні підходи до розрахунку інтегральних показників. Оскільки в процесі дослідження важко достовірно провести оцінку ваг для кожного показника, який характеризує ту або іншу складову, а також важко оцінити ваги складових, можливим є використання наступної формули:

$$ГІ_{еф.ек.} = (\prod_{t=1}^{n} CI_{еф.скл.}^{W_i})^{\frac{1}{\sum_{i=1}^{n} w_i}} \qquad (15)$$

де $ГІ_{еф.ек.}$ – головний інтегральний індекс ефективності структури економіки регіону (країни); $CI_{еф.скл.}$ – середній інтегральний індекс ефективності складової регіону (країни); W_i – вага і-го індексу ефективності складової структури економіки регіону (країни).

На восьмому етапі здійснюється аналіз показників кожної складової структури економіки регіону (країни) (в абсолютних, відносних, порівняльних значеннях та в динаміці показників), також аналізуються розбіжності в реальних показниках економіки регіону та економіки країни. При цьому необхідно виявляти та обґрунтовувати їхні зміни та відхилення, а також відобразити тенденції змін.

На дев'ятому етапі доцільним є проведення аналізу інтегральних показників по кожній складовій структури економіки регіону та їх порівняння з відповідними інтегральними показниками країни. При цьому необхідно вказати, які конкретні реальні показники значно вплинули на величину інтегрального показника і з яких можливих причин.

На десятому етапі здійснюється аналіз загального (головного) інтегрального показника ефективності структури економіки регіону та порівняння його з відповідним показником по країні загалом. При цьому необхідно проаналізувати зміну інтегральних показників по кожній зі складових, підкресливши основні тенденції та показавши основні напрями структурних змін при формуванні реальної структури економіки регіону. Доцільним є також порівняння структурних змін з основними цілями та напрямами стратегічного розвитку регіону.

На одинадцятому етапі формулюються загальні висновки за результатами дослідження на всіх етапах, виявляючи основні закономірності формування та змін у структурі економіки регіону, ефективності кожної складової та ефективності структури економіки регіону загалом.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ефективність структури економіки регіону залежить від напряму та величини структурних зрушень, які в ній відбуваються. Структуру економіки можна вважати ефективною, якщо проходить комплексний економічний розвиток регіону, тобто зростає ВВП, покращуються показники, що характеризують складові структури економіки регіону. Запропоновано 4 ступені ефективності структури економіки: неефективна ($I_{еф.стр.ек.}<1$); низько ефективна ($1 \le I_{еф.стр.ек.}<1{,}05$); ефективна ($1{,}05 \le I_{еф.стр.ек.}<1{,}0$); високо ефективна ($1{,}0 \le I_{еф.стр.ек.}$).

Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення потенційних чинників, які спроможні підвищити ефективність кожної зі складових економіки регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Эффективность по Парето. Википедия: свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://ru.wikipedia.org/wiki/Эффективность_по_Парето.

2. Давыденц Д. Е. Критерии, показатели и оценка социально–экономической эффективности / Д. Е. Давыденц // Вопросы статистики. – 2002. – №8. – С. 73–78.

3. Мельник Л. К. Структура регіональної економіки: сутність та напрями трансформації // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр.: У 2 ч. / Редкол.: С. І. Дорогунцов, М. І. Фащевський, Л. Г. Чернюк та ін., НАНУ, РВПС України. – К.: 2001. – Ч. 2. – С. 4-10.

4. Красильников О. Ю. Структурные сдвиги в экономике: теория и методология / О. Ю. Красильников. – Саратов: Научная книга, 1999. – 65 с.

5. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). – К.: Світ знань, 2002. – 528 с.

6. Кваснюк Б. Структурна перебудова економіки та її ресурси // Економіка України. – 2003. – №11. – С. 18-27.

7. Некрасов Н. Н. Региональная экономика: теория, проблемы, методы / Н. Н. Некрасов. – М.: Экономика, 1978. – 344 с.

8. Добрынин А. И. Региональные пропорции воспроизводства / А. И. Добрынин. – Л., 2005. – 467 с.

9. Розанова Т. Г. Региональная экономическая система: методология и методика исследования: монография / Т. Г. Розанова. – М. : Аверс, 2000. – 283 с.

Панько Марина Владимировна

МЕТОДИКА РАСЧЕТА И АНАЛИЗА ЭФФЕКТИВНОСТИ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА

В статье исследуются количественные и качественные характеристики структуры экономики региона. Предложены методические рекомендации к анализу структуры экономики региона. Обоснована целесообразность использования индекса эффективности структуры экономики региона позволяющий обобщить эффективность экономической, отраслевой, социальной, территориальной, воспроизводственной, экологической и институционально-правовой составляющей составляющих структуры экономики региона. Цель статьи заключается в формировании подходов к методике анализа эффективности структуры экономики региона и определение комплексного интегрального показателя эффективности структуры экономики региона, в основу которого заложен анализ каждой составляющей экономики региона: экономической, социальной, воспроизведенной, экологической, отраслевой, территориальной и институционально-правовой. Методологической основой исследования являются общенаучные и специальные методы познания. Использованы методы теоретического обобщения и сравнения при исследовании содержания понятия «эффективная структура экономики региона». Методы причинно-следственной связи и абстрактно-логический использовались в процессе выявления составляющих структуры экономики региона. В основу методики анализа эффективности структуры экономики региона заложено анализ каждой составляющей экономики региона: экономической, социальной, воспроизведенной, экологической, отраслевой, территориальной и институционально-правовой. Анализ эффективности структуры экономики региона предложено проводить в несколько этапов: определение направлений исследования и выборка необходимых статистических показателей; группировка избранных показателей по составляющим структуры экономики для проведении исследования; расчет избранных показателей в реальных (базовых) ценах; расчет реального показателя на одного человека; расчет интегральных показателей эффективности по каждой составляющей структуры экономики региона (страны); определения среднего интегрального показателя по годам; расчет главных интегральных показателей региона и их сравнение; анализ экономических показателей экономики региона в абсолютных, относительных показателях, в динамике и по сравнению; анализ интегральных показателей по каждой составляющей экономики региона; анализ общего (главного) интегрального показателя эффективности экономики региона; общие выводы. Обоснованно, что структуру экономики можно считать эффективной, если проходит комплексный экономическое развитие региона, то есть не только растет ВВП, но и улучшаются показатели, характеризующие все составляющие структуры экономики региона.

Ключевые слова: *экономика региона; структура экономики региона; эффективность структуры экономики региона; анализ эффективности структуры экономики региона.*

Pan'ko M.

THE METHOD OF CALCULATION AND ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF THE ECONOMIC STRUCTURE OF THE REGION

The quantitative and qualitative characteristics of the economic structure of the region have been investigated in the article. Guidelines for analyzing the structure of the regional economy have been proposed. The expediency of using index structure efficiency of the regional economy that allows us to generalize the effectiveness of economic, industry, social, territorial, reproductive, environmental, institutional and legal component elements of the regional economy has been justified. The aim of the article is to form approaches to analyzing methodology of the effectiveness of the economic structure of the region and the definition of complex integrated performance indicator of the economic structure of the region, which laid the basis for analysis of each component of the regional economy: economic, social, reproductive, environmental, industry, territorial, institutional and legal. The methodological basis of the study is general scientific and special methods of cognition. Method of theoretical generalization and comparison in the study of what constitutes "effective economic structure of the region" has been used. Methods of causation and abstract logic have been used in identifying the components of the economic structure of the region. Analysis of each component of the regional economy: economic, social, reproductive, environmental, industry, territorial, institutional and legal has been laid in the basis of efficiency analysis methodology of the economic structure of the region. It has been suggested to carry out analysis of the effectiveness of the economic structure of the region in several stages: defining areas of research and selection of appropriate statistical indicators; grouping of selected indicators in composite structure of the economy for the survey;

calculation of selected parameters in real (basic) prices; calculation of real per capita indicator; calculation of integrated performance indicators for each component of the economic structure of the region (country); determining the mean integral index by year; calculation of integrated key indicators of region and their comparison; analysis of economic indicators for the region's economy in absolute, relative performance, dynamics and comparison; integrated performance analysis for each component of the regional economy; analysis of the general (main) integral index of economic efficiency of the region; general conclusions. It has been proved that the structure of the economy can be considered effective if there is integrated economic development of the region, that is not only growing GDP, but also improved performance of all aspects of the economy structure of the region.

Keywords: *economy of the region; economic structure of the region; the effectiveness of the economic structure of the region; effectiveness analysis of the economic structure of the region.*

Одержано 22.01.2015 р.

UDC 338.48

Papp Vasyl' Vasyl'ovych
Doctor of Economics, Assoc.prof, Acting pro-rector for research and academic affairs,
Mukachevo State University

WAYS OF THE TOURISM POTENTIAL ACTIVATION IN THE REGION (TRANSCARPATHIAN REGION)

The aim of the article is to justify priority of tourism development in regions of Ukraine, including the Transcarpathian region as an important source of social and economic growth and factor of the international image increase of the country. To achieve the objectives, the following general scientific methods have been used: analysis and synthesis; structural and logical; statistics and economic-mathematical. The systemic obstacles to the use of tourism potential of Ukraine's regions, including the Transcarpathian region have been outlined. Factors, mechanisms and ways to increase efficiency of the tourism potential of the regions of Ukraine have been justified. The measures aimed at improving the strategic programming, improving the financial security of tourism and recreational areas have been suggested, economic incentives for the development of tourism and recreation and creating an attractive investment environment for infrastructure and investment projects in tourism and recreation of regions in Ukraine have been outlined. Scientific novelty of the results is to systematize the factors that influence the development of tourism in the region, including: incentives, which are divided into external (demographic, social, economic, government regulation, technological, intensive development of the European integration processes) and internal, which are subdivided into extensive (increase in number of employees, increase of material resources, construction of new facilities) and intensive (staff training, development of professional qualification structure, technical improvement of material resources) and constraints (political and financial instability, unemployment, negative environmental situation , criminal situation, negative trends in the market of tourist services). The practical significance of the results is the theoretical and practical bases of formation mechanisms and development strategy of tourism in the region. It has been determined that the main tasks which will ensure sustainable development are: ensuring the balance of economic, environmental and social factors of development; balance of the tourists and the local population interests; equitable distribution of income from tourism between all members of the local community, including all segments of the population. Further research of rural green tourism in Transcarpathian region and its impact on the region's economy is promising.

***Keywords**: tourism, recreation, potential, region, strategy, social and economic development, infrastructure.*

INTRODUCTION

Activation of tourism has caused lively interest in the measurement of the impact of tourism on economic development of countries and regions. The rapid growth in revenues from tourism attracts investors in the sphere of production of regional tourism product. Currently, tourism is one of the high-yielding sectors of the world economy, the fastest growing and stands among the most important factors of social and cultural development, maintaining the level and quality of life. The range of tourism functions can be used as an effective tool to stimulate social and economic growth at the macro and meso levels of management.

Functions of tourism occur first of all in areas of specific regions and the possibility of its development are determined by the regions. Therefore, consideration of tourism as an instrument for social and economic development is especially important from the standpoint of a regional approach.

Analysis of recent research and publications. The contribution of tourism to the social and economic development, its importance to the global economy,

including current global trends have been considered in the studies of many national scholars, among them are: M. Bondarenko, V. Vasyl'yev, O. Vuytsyk, N. Hostyeva, Yu. Zin'ko, M. Kostrytsya, O. Kravchenko, A. Mel'nyk, M. Rutyns'kyy, V. Smal', V. Sukhodub, I. Temnyk and others. However, many aspects of tourism require attention, especially for complex analysis of the impact of tourism businesses on the competitive position of Ukraine and its regions.

At present the conceptual basis for the formation of tourist regions are contradictory, strategic development methodology of tourist regions is not enough developed, some features of these regions during the formation of long-term programs of development are not fully considered. It does not allow to implement in practice a focused planning for tourism development in some areas. In this regard, outlining the problems of tourist regions, the development of theoretical and methodological framework for the formation of their development strategy, based on the specific characteristics of their operation is an important and urgent task today.

The aim of the article (problem). The aim of the study is to justify priority of tourism development of regions in Ukraine, including the Transcarpathian region as an important source of social and economic growth and increase factor of the international image of the country.

RESEARCH RESULTS

The growing role of tourism in social and economic conditions of the regions operation requires solving a number of specific tasks, the priorities are: evaluation of resource availability and tourism opportunities in the region, identifying of unique objects of tourist interest, determining of the ways of the resource base development to achieve the desired social and economic results etc. i.e. tasks related to the management of tourism resources.

Accordingly, development of tourism resources is one of the most pressing problems of regional tourism management strategy. This strategy should be based on terminology that captures the essence and character of the tourism resources structure, their relationship with the results of tourism development; and the results of empirical studies that reflect the level of tourism resources impact on the development of tourism in the region [3].

Currently, tourism industry is estimated in three main areas: assessment of the economic impact, social impact assessment and interaction of tourists and the local population, and assessment of environmental impact of tourism. The first direction is the most researched, although the social and environmental impact of tourism on the sustainable development of tourism areas is also very important.

According to latest reports released by UNWTO International Tourism Barometer, revenues of tourist centers of the world made of international visitors expenditure on accommodation and catering, entertainment, shopping and other services and products in 2013 reached approximately 1.159 trillion USD. Taking into account the changes in the exchange rate and inflation the growth reached about 5% [2].

If ranking of regions is conducted on the distribution of income, it can be concluded that Europe accounts for 42% of all revenues from international tourism, Asia-Pacific - 31%, Region of the Americas is the third, it corresponds to a 20% share, analysts give the last position to Middle East - 4% of total revenue and Africa - 3%.

The following factors substantiate these results: the most significant increase in the amount of 35 billion USD from tourist services in 2013 was in Europe, revenue rose to 489 billion USD. Asia Pacific increased its rates by 30 billion USD up to 359 bln USD. Increased revenues of the United States totaled 16 billion USD (229 billion USD). Revenues from tourism in Middle East are estimated at 47 billion USD, the corresponding indicators of Africa are considerably less - 34 billion USD [5].

Significant positive dynamics of these regions can be explained by a professional systematic approach to the management of the state tourism industry by scientists, economists, analysts and business elite. As for Ukraine, the network of tourist activity of Ukraine in 2013 – the number of legal entities and individual entrepreneurs - was 5692 units, which is 6.5% more than in 2012. The most numerous category of the network structure according to types of tourist activity was represented by travel agents - 75% of the subjects, the smallest category - subjects engaged in sightseeing activities - 8.4%. Entities which carried on business as tour operators accounted for 33.1% of all entities that provide tourism services. Income from tourism decreased compared to the previous year by 2.4% and was 6.4967 billion USD. [5].

The number of tourists - citizens of Ukraine, who were served by tourist firms increased compared to the year 2012 by 18%, the number of foreign tourists fell by 14% and was 3.2 million people and 232 thousand people respectively. For the vast majority of tourists (86%) leisure and recreation were the main purpose of the trip.

In Ukraine, this area is not given special attention by the state, its priority is much lower than in other developed countries - leaders in the tourism business. But it has enormous natural, diverse ethnographic and historical potential. Resort and recreational areas occupy about 17% of the territory. Archaeological sites and nature reserves are very attractive.

It is advisable to consider the structure of tourist flows, which include national tourists, citizens of Ukraine who traveled out of the country as tourists and foreign tourists (Fig. 1).

At the beginning of the period under study foreign tourists were a larger share of tourists and this picture has acquired mirroring in recent years, - Ukrainian tourists who choose to rest in other countries comprise the bulk of tourist flows. In recent years, the state of the tourism industry has changed, economic and political indicators of stability have changed, including indicators of personal income, which in turn affected the level of tourism activity.

Against the background of growing outbound tourism, the share of national tourists has changed, they are more likely to choose unorganized form of tourism.

If we consider the preferences of Ukrainian tourists according to their travel site selection, it can be concluded that Austria, Belarus, Bulgaria, Czech Republic, Greece, Israel, Poland, Romania, Russian Federation, United Arab

Emirates, Turkey and Egypt are of greatest demand. Since 2012 the number of tourists who travel to other countries decreased significantly. The following countries experienced larger changes to the recession: China, Croatia, France, Germany, Hungary and Italy. Countries of Asia, the Middle East and the CIS are almost of no interest [1].

The analysis shows that in 2013 Ukraine lost about 60% of foreign tourists. That means that budget revenues from this particular tourist activity are very small. Also, these changes cause the reduction of labor employment, which in resort areas is steadily seasonal.

Fig. 1. Structure of tourist flows in Ukraine [5]

In addition to significant economic impact tourism provides social impact on tourism and recreational areas. The problem of the social impact of tourism has several aspects and above all - regional and national. Such studies have special significance when social importance of tourism for the regions of tourist and recreational specialization are studied, where people are experiencing the impact of recreation and tourism not as consumers but as hosts. The Transcarpathian region is particularly such region.

In 2013, 82 subjects of tourism were in the Transcarpathian region, including 41 entities and 41 individual entrepreneurs. According to type of tourism, they are devided as follows: 19 subjects were Tour Operators (organization and provision of tourist product creation, implementation and provision of travel services and mediation to provide specific and related services), 60 subjects were travel agents (intermediary activities aimed at developing the tourism product of tour operators and travel services of other business tourism, as well as mediation to implement specific and related services) and 3 subjects maintained only excursion activity (Table. 1).

Table 1

Subjects of tourism in Ukraine and Western region in 2013. [6]

Area/oblast'	Legal entities					Individual entrepreneurs			
	including					including			
	total	tour operators	travel agents	subjects engaged in excursion activities	revenues from tourism thousand UAH	total	travel agents	subjects engaged in excursion activities	Revenues from travel services thousand UAH
In Ukraine	**2859**	**945**	**1799**	**115**	**6199809,2**	**2852**	**2490**	**362**	**296987,4**
Transcarpathian	41	19	20	2	7984,1	41	40	1	2031,2
Volyn	27	15	10	2	8983,4	58	54	4	4132,4
Ivano-Frankivsk	49	22	23	4	242350,5	63	59	4	1542,7
Lviv	143	62	68	13	219003,8	129	81	48	9704,6
Rivne	36	8	26	2	3317,5	42	42	–	2875,7
Ternopil	27	10	13	4	2846,4	43	42	1	1874,0
Chernivtsi	70	28	41	1	6975,2	51	51	–	3512,3

In 2013 19.9 thousand people officially took advantage of travel services, including 0.5 thousand foreign tourists, 13.0 thousand people were citizens of Ukraine who traveled abroad, 6.4 thousand people were internal tourists. Compared to 2012, the number of citizens of Ukraine who traveled abroad increased by 9.9%, while the number of foreign tourists and national tourists decreased by 29.7% and 16.2% respectively. The number

of tourists who were given excursions reduced in two-thirds (Fig. 2).

One of the priorities in the planning of tourism and recreation industry is the development of inbound tourism, which in addition to other benefits of the industry (job creation, local infrastructure, formation of revenues, region advertising), provides additional flow of financial resources to the economy of region through additional spending by foreign tourists who subsequently create a positive multiplier effect on a large number of related industries in the region.

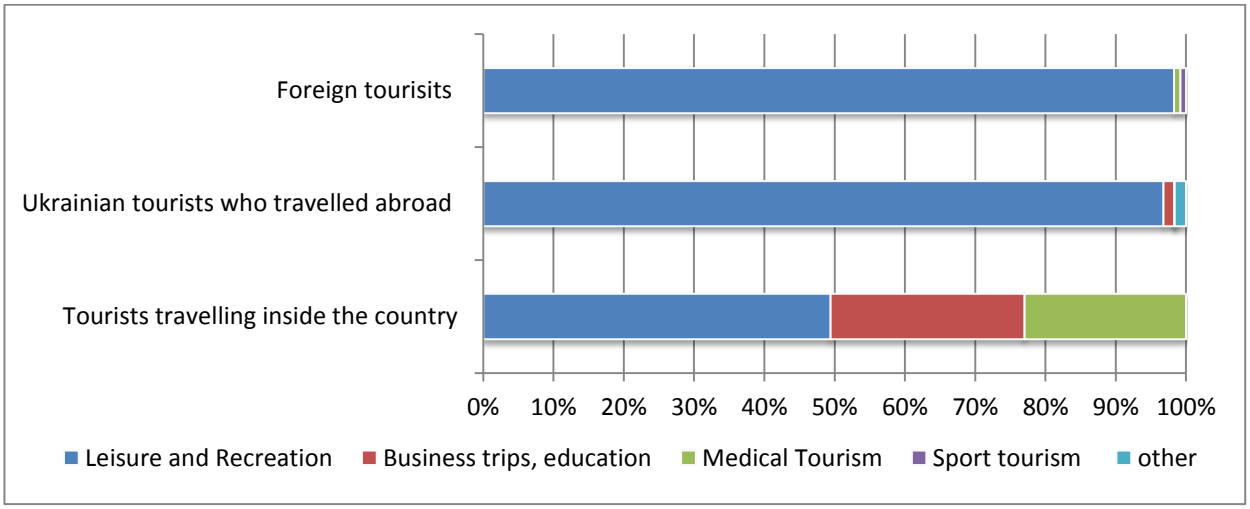

Fig. 2. Distribution of tourists according to the purpose of visiting the Transcarpathian region in 2013,% [6]

Therefore it is necessary to increase the supply of tourist and recreational products with a focus on foreign tourists, taking into account the purpose of their trip by construction (reconstruction) of tourist and recreational facilities that meet Western quality standards, appropriate building of related infrastructure (transport, communications, financial, information), diversification of opportunities of Transcarpathia in national and international markets.

However, when analyzing the performance of foreign (inbound) tourism it should be borne in mind that a large percentage of visitors from neighboring countries are not recorded by official statistics, as they organize their own travel to the Carpathians, visiting relatives and friends, come for a short period (one day) and do not use licensed tour operators and travel agents.

Out of total number of tourists in 2013 97.4% were on business trip, 1.0% - learning, 0.3% - were treated, 1.3%. were involved in other types of tourism. Children and teens accounted for over a third of the total number of tourists - 6.9 thousand.

In total over 2013 subjects of tourist activity area provided 138.6 thousand working days, on the average 7 working days for every tourist. Overall in 2013 travel packages were sold for 45.8 mln UAH [6].

Accommodation facilities occupy an important place in the infrastructure of recreation industry. They are divided into specialized accommodation facilities and hotels or similar accommodation facilities.

The network of specialized accommodation facilities in 2013 included: 18 health centers, 2 children sanatoria, 2 boarding houses with treatment, 3 recreation centers for children open all year-round, 4 health centers, 2 holiday homes, 2 holiday resorts, 23 recreation centers and other recreational facilities (Fig. 3).

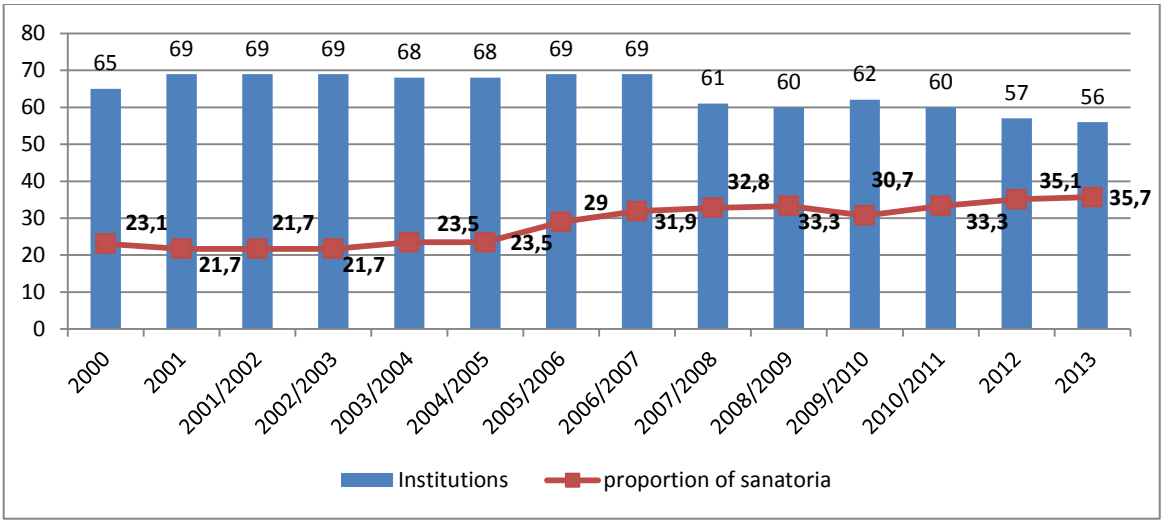

Fig. 3. Dynamics of specialized accommodation facilities in the Transcarpathian region [6]

Most of these facilities are in Tyachevo (26.8%), Svalyava (14.3%), Khust (10.7%), Vynogradovo (8.9%) and Mukachevo (7.1%) regions.

In 2013 73.0 thousand people were accommodated in the existing institutions, which is 3.9% less than in the previous year. According to age structure 64.0 thousand adults and 9.0 thousand children were accommodated. Of the total number 4.0 thousand people are foreigners, 2.4 thousand people are victims of the Chernobyl accident. In general, all holiday-makers spent 1044.5 thousand days in health clinics. One person spent 14.3 days on average (Fig. 4).

There were 324 entities of restaurant business (cafes, bars, restaurants, canteens, take away) with 16.3 thousand seats at the beginning of 2014. On average, each object in the restaurant business accounted for 50 seats (at 51the previous year). The basis of restaurant network specialty are cafes, snack bars, buffets, bars, their share in the total number of objects in 2013 was 78.1% compared to 77.3% in 2012.

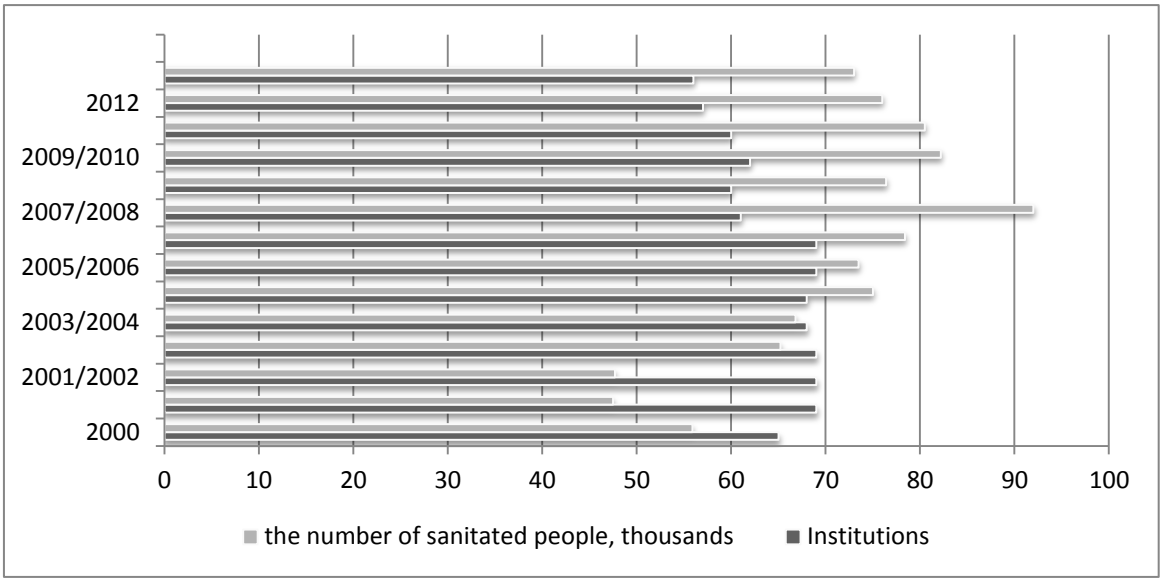

Fig. 4. Dynamics of specialized accommodation facilities and accomodated persons in the Transcarpathian region [6]

The number of objects of restaurant business decreased by 76 units or 19.0% and the number of seats in them - by 4.0 thousand or 19.7% compared to 2012. In 2013 oblast' occupied 27th position among the regions of Ukraine for availability of seats in the restaurant business objects for 10 thousand people (Fig. 5).

Among the towns and regions most objects of restaurant business is concentrated in the oblast' center - 62 units (19.1% of the total) and Tyachevo region - 39 units (12.0%) and less - in Chop, respectively 2 and 0.6%.

Turnover of restaurants compared to 2012 decreased in constant prices by 9.5% and amounted 93.8 million UAH. Sale of goods is more than half of the turnover of enterprises engaged in the restaurant business [6].

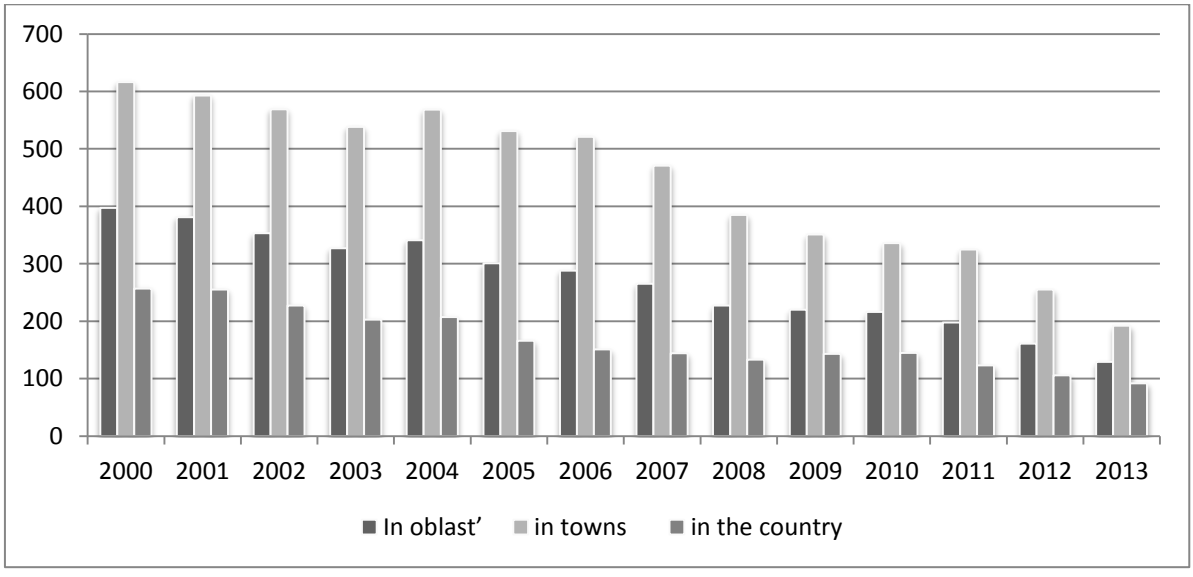

Fig. 5. Supply of seats in the restaurant business objects of Transcarpathian region (10 thousand people, seats) [6]

Share of sales of own production in retail turnover of restaurants in 2013 was 48.3%. The network of small cafes and bars belonging to individuals - entrepreneurs, offering a wide variety of Transcarpathian, Hungarian, Slovak and Romanian cuisine has expanded in recent years.

Tourism, considered as a phenomenon of post-industrial society is one of the booming sectors of the world economy and has huge potential benefits for regions that have tourist and recreational resources. Macroeconomic and social effects of tourism activities are not limited to the actual benefits of tourism organizers, travel agencies and hotels - the so-called core of tourism.

The specific nature of tourism determines its strong stimulating effect on the development of related sectors. And the multiplier effect of tourism manifests itself significantly more than the initial steps of tourism expenditure in the economy of the region. At the same time the successful development of the tourism industry depends on making a clear regional policy in tourism, well-laid-out strategic plans and verified in terms of resources targeted programs for tourism development [4].

Consolidation of the efforts of all executive authorities to create favorable conditions for improving the quality of tourism services to international standards has primary importance in the development of tourism. Tourist attractiveness of the region depends not only on the availability of comfortable accommodation and attractive tourism products. Tourism has high requirements to the level of the overall infrastructure of the region and the consumer culture of the local population: housing and utilities, roads and communications, the quality of public services, trade, preservation of cultural and natural sites, and the terms and security guarantees of tourists stay in the area.

Creating a cluster is the first step in the expansion of tourism in the region, because by creating a network innovative structures based on the cluster approach, it is possible to achieve dynamic development of the region. As part of networking organizations companies, research and educational institutions, government agencies, financial and other structures are involved in the provision of services in tourism.

Forming the strategy of tourist and recreation development of areas it should be based on the concept of sustainable development, because humanity, as part of nature, can not exist without its resources, which means wise use and conservation of the natural resource base.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Sustainable tourism development should be considered as management of all kinds of resources that provides economic, social and aesthetic needs while maintaining cultural integrity, basic ecological processes, biological diversity and life support systems.

Tourism should be developed so as to contribute to the local economy, rational and careful use of natural resources, to benefit local people by providing stable employment, development of local crafts. National and regional public authorities and tourism organizations should be the main stakeholders of sustainable tourism. The state must set limits and conditions for tourism development through control instruments and tax policy.

The basic tasks that will ensure sustainable development are: ensuring the balance of economic, environmental and social factors; balancing the interests of tourists and the local population; equitable distribution of income from tourism between all members of the local community, including all segments of the population.

Rural green tourism in the Transcarpathian region and its impact on the region's economy are promising for further research.

REFERENCES

1. Hulych O. I. Recreational potential of Ukrainian Carpathians and its current state of development / O. I. Hulych // NAS of Ukraine. Institute of Regional Studies. – Lviv, 2004. – 56 p.

2. Kuzyk S. P. Theoretical Problems of Tourism: social and geographical approach: monograph / S. P. Kuzyk. – L: Franko VC LNU, 2010. – 254 p.

3. Lyubitseva O. O. Recreational Geography and Tourism Development [Electronic resource]. – Access: http://tourlib.net/statti_ukr/lubiceva2.htm.

4. Pyeklun O. Current Affairs of mechanism of improvement state regulation of business activities in recreation and tourism / O. Pyeklun , S. Nezdoyminov // Theoretical and applied problems of state: Electronic scientific specialized edition of the Odessa Regional Institute of Public Administration under the President of Ukraine NAPA. – Vol. 8. –2011 [Electronic resource]. – Access: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppad/index.html.

5. The official website of the State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. – Access: www.ukrstat.gov.ua.

6. The official website of the Main Department of Statistics in the Transcarpathian region [Electronic resource]. – Access: www.uz.ukrstat.gov.ua.

Папп Василь Васильович

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Мета статті полягає в обґрунтуванні пріоритетності розвитку туристичної сфери регіонів України, зокрема Закарпатської області, як важливого джерела соціально-економічного зростання та фактору підвищення міжнародного іміджу країни. Для вирішення поставлених завдань у статті використано такі загальнонаукові методи: аналізу та синтезу; структурно-логічний; статистики та економіко-математичні. У

статті окреслено системні перешкоди використанню туристичного потенціалу регіонів України, зокрема Закарпатської області. Визначено чинники, обґрунтовано механізми та напрями підвищення ефективності використання туристичного потенціалу регіонів України. Запропоновано заходи, спрямовані на удосконалення стратегічного програмування, покращення фінансового забезпечення розвитку туристично-рекреаційної сфери, окреслено економічні стимули щодо розвитку туризму та рекреації та формування привабливого інвестиційного середовища для реалізації інфраструктурних та інвестиційних проектів у сфері туризму та рекреації регіонів України. Наукова новизна одержаних результатів полягає у систематизації чинників, які впливають на розвиток туризму в регіонах, серед яких: стимулюючі, які поділяються на зовнішні (демографічні; соціальні; економічні; державного регулювання; технологічні; інтенсивний розвиток європейських інтеграційних процесів) та внутрішні, з яких виділяють екстенсивні (зростання чисельності працівників; збільшення обсягів матеріальних ресурсів; будівництво нових об'єктів) та інтенсивні (підвищення кваліфікації персоналу; розвиток професійно-кваліфікаційної структури; технічне удосконалення матеріальної бази), а також стримуючі (політична та фінансова нестабільність; безробіття; негативна екологічна ситуація; криміногенна ситуація; негативні тенденції розвитку ринку туристичних послуг). Практичне значення отриманих результатів полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні механізмів формування та реалізації стратегії розвитку туристичного регіону. Визначено, що серед основних завдань, вирішення яких дозволить забезпечити сталий розвиток, можна виділити: забезпечення рівноваги економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку; забезпечення балансу інтересів туристів і місцевого населення; справедливий розподіл доходів від туризму між всіма членами місцевого співтовариства, включаючи всі верстви населення. Перспективним в подальшому є дослідження сільського зеленого туризму в Закарпатській області та його впливу на економіку регіону.

Ключові слова: *туризм, рекреація, потенціал, регіон, стратегія, соціально-економічний розвиток, інфраструктура.*

Папп Василий Васильевич

НАПРАВЛЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ ТУРИСТИЧЕСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ)

Цель статьи заключается в обосновании приоритетности развития туристической сферы регионов Украины, в частности Закарпатской области, как важного источника социально-экономического роста и фактора повышения международного имиджа страны. Для решения поставленных задач в статье использованы следующие общенаучные методы: анализа и синтеза; структурно-логическую; статистики и экономико-математические. В статье обозначены системные препятствия использованию туристического потенциала регионов Украины, в частности Закарпатской области. Определены факторы, обоснованно механизмы и направления повышения эффективности использования туристического потенциала регионов Украины. Предложены меры, направленные на совершенствование стратегического программирования, улучшение финансового обеспечения развития туристско-рекреационной сферы, определены экономические стимулы по развитию туризма и рекреации и формирования привлекательного инвестиционного среды для реализации инфраструктурных и инвестиционных проектов в сфере туризма и рекреации регионов Украины. Научная новизна исследования заключается в систематизации факторов, влияющих на развитие туризма в регионах, среди которых: стимулирующие, которые делятся на внешние (демографические, социальные; экономические; государственного регулирования, технологические; интенсивное развитие европейских интеграционных процессов) и внутренние, из которых выделяют экстенсивные (рост численности работников, увеличение объемов материальных ресурсов, строительство новых объектов) и интенсивные (повышение квалификации персонала, развитие профессионально-квалификационной структуры; техническое усовершенствование материальной базы), а также сдерживающие (политическая и финансовая нестабильность, безработица негативная экологическая ситуация ; криминогенная ситуация; негативные тенденции развития рынка туристических услуг). Практическое значение полученных результатов заключается в теоретико-методологическом обосновании механизмов формирования и реализации стратегии развития туристического региона. Определено, что среди основных задач, решение которых позволит обеспечить устойчивое развитие, можно выделить: обеспечение равновесия экономических, экологических и социальных факторов развития; обеспечение баланса интересов туристов и местного населения; справедливое распределение доходов от туризма между всеми членами местного сообщества, включая все слои населения. Перспективным в дальнейшем является исследование сельского зеленого туризма в Закарпатской области и его влияния на экономику региона.

Ключевые слова: *туризм, рекреация, потенциал, регион, стратегия, социально-экономическое развитие, инфраструктура.*

Одержано 15.02.2015 р.

УДК 314.1:332.1

Пітюлич Михайло Михайлович,
к.е.н., доц., докторант,
Інститут регіональних досліджень НАН України
Пауш Маріанна Михайлівна,
аспірант кафедри фінансів та банківської справи,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОГНОЗНА ОЦІНКА ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В ГІРСЬКИХ РАЙОНАХ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Темою наукової статті є оцінка сучасного стану відтворення населення гірських територій чотирьох областей зони Карпат – Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької, а також здійснення прогнозної оцінки щодо демографічної ситуації на цих територіях у перспективі. Метою даної статті є розкриття сучасних тенденцій в режимах відтворення населення гірських територій і, на основі виявлених закономірностей, прогнозна оцінка чисельності населення цих територій на найближчі роки. В процесі написання даної статті використовувались методи опису, аналізу і прогнозу демографічних явищ і процесів. У ході написання даної статті отримані такі результати, які носять наукову і практичну цінність: розкрито тенденції зміни чисельності наявного та постійного населення гірських територій за період з 1991 по 2012 роки; з'ясовано вплив природного приросту населення та його міграції на зміну чисельності в кожному з аналізованих років; проведено аналіз його статево-вікової структури; дано оцінку режимів відтворення населення в міських і сільських поселеннях гірських територій; спрогнозовано вікову структуру населення гірських територій до 2030 року в розрізі дітей, пенсіонерів та осіб, які відносяться до економічно активного віку; на основі виявлених тенденцій в режимах відтворення населення розраховані відповідні рівняння тренду чисельності народжених осіб, смертей та загальної чисельності населення цих територій; на основі запропонованих рівнянь тренду дано прогноз зміни чисельності гірського населення на 2020 та 2025 роки в розрізі сільського та міського населення. Прогнозні показники відтворення населення гірських територій зроблені з високою імовірністю, оскільки коефіцієнт відповідності цих прогнозів реальним показникам є не меншим 98%. За даними статистичного моделювання представлені практичні результати демографічного прогнозування, що подаються у тенденційному варіанті і можуть бути використані при формуванні напрямів розвитку регіональної демографічної політики.

Ключові слова: *населення, природний рух населення, міграційний рух, прогноз, відтворення населення.*

ВСТУП

Глибинні трансформаційні зміни, які відбуваються у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства, торкаються і основи основ його буття – відтворення населення, що обумовлює сталий розвиток соціуму. Світовий історичний досвід свідчить, що соціально-економічна, політична та інші дестабілізації суспільства супроводжуються посиленням ризиків, зокрема вичерпанням природних ресурсів та зниженням демографічного потенціалу країни. Демографічні процеси у світовому вимірі мають суперечливий характер. Розвинутим країнам, як і Україні, притаманні загальні тенденції, що проявляються сьогодні у зниженні народжуваності, репродуктивної активності населення, подальшому його «старінні», довготривалому зниженні чисельності і збереженні такої ситуації у перспективі. Однак є і специфічні відмінності. Включення країни до інтеграційних процесів ускладнюється внутрішніми економічними, політичними та соціальними протиріччями. Маргінальний стан суспільства негативно позначається на процесі відтворення населення України. Останній пов'язаний з кризою фізичного і духовного здоров'я населення, що відбивається на безпрецедентному зниженні тривалості життя, посиленні соціальних чинників захворюваності і смертності, погіршенні генофонду нації, негативному сальдо міжнародного міграційного обміну, переважанні «експорту» демографічних ресурсів.

Постановка проблеми. Для гірських районів західних областей України, враховуючи їх природно-кліматичні та географічні особливості, питання відтворення людських ресурсів завжди набувало більшої актуальності, причому в останній період часу вони набули кризових ознак. Причин такої кризової ситуації є декілька, оскільки гірські території, як і загалом Україна, впродовж всього XX ст. значною мірою втрачали свій демографічний потенціал. Спочатку він був підірваний нищівними соціальними катастрофами – руйнівними війнами, революціями, голодомором, а у другій половині XX ст. поступове, а згодом різке зниження народжуваності, а також зростання смертності в працездатному та, зокрема, фертильному віці призвели до істотного зниження можливості самовідтворення населення на цих територіях. Така ситуація в демографічному відтворенні на гірських територіях на тлі соціально-економічних трансформацій та занепаду у сфері праці, трудових відносин може характеризуватися як кризова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблеми демографічного відтворення населення та прогнозування цих процесів у регіоні не є новими. У радянський та пострадянський час у системі академічних наукових шкіл, а згодом і системі органів державної статистики, був напрацьований значний досвід застосування методів демографічного моделювання. Серед відомих вітчизняних науковців,

які займалися прогнозуванням демопроцесів, – Птуха М. В., Хоменко А. П., Коваленко І. З., Пирожков С. І., Лібанова Е. М., Матковський С. О., Шевчук П. Є., Шишкін В. С., Тихомиров Н. П. та багато інших.

Мета статті (постановка завдання). Мета даної статті – спрогнозувати демографічну ситуацію на гірських територіях Карпатського регіону на перспективу на основі вивчення сучасних тенденцій в режимах відтворення населення цих територій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У спеціальній науковій літературі демографічний прогноз трактується як науково обгрунтоване передбачення основних параметрів руху населення та майбутньої демографічної ситуації: кількості, статево-вікової та сімейної структури, народжуваності, смертності, міграції, що становить базу для подальших прогнозів і планів соціально-економічних процесів загалом (перспектив виробництва та споживання товарів і послуг, житлового будівництва, розвитку соціальної інфраструктури, охорони здоров'я та освіти, пенсійної системи тощо) [4, с. 7].

З технічної точки зору, демографічний прогноз – це перспективний розрахунок кількості населення та його статево-вікової структури, побудований на основі даних про зміну низки демографічних характеристик (чисельності, статево-вікової структури, народжуваності, смертності, міграції) як у минулому, так і майбутньому. Розрахунки розробляються фахівцями зазвичай у трьох варіантах (сценаріях): песимістичному, тенденційному та оптимістичному. Тенденційний варіант відповідає найбільш вірогідному стану, а песимістичний та оптимістичний задають нижню та верхню межі динаміки демографічних показників. Тому саме цьому варіанту прогнозу слід приділяти найбільше уваги, оскільки він є найбільш наближеним до реальності.

Демографічна модель містить три взаємопов'язані блоки прогнозних показників, на основі зміни яких і здійснюється прогнозування – показники народжуваності, смертності і міграції. Для того, щоб здійснити прогноз кількості населення регіону, потрібно детально оцінити поточний стан і тенденції розвитку демографічних процесів у розрізі двох блоків демопоказників: природного та механічного приростів.

Природний приріст завжди відігравав вирішальну роль у формуванні чисельності населення регіону Українських Карпат, тоді як вплив міграції залишався незначним. Тенденції розвитку населення загалом по областях Українських Карпат та в їх гірських районах за період з 1991 по 2012 роки проявлялися неоднозначно. Так, якщо для всіх областей зони Українських Карпат та України у 1991 році було характерним розширене відтворення населення, то вже починаючи з 1995 року для всіх аналізованих областей, а також загалом для України відтворення населення набуло депопуляційного характеру. Що ж стосується гірських районів цих областей, то в них до 2000 року спостерігалося розширене відтворення людських ресурсів. Починаючи з 2001 року в гірських районах загалом спостерігалося звужене відтворення населення, за виключенням двох областей – Закарпатської і Чернівецької, де тенденція була позитивна протягом всього аналізованого періоду, що засвідчує про існування хоч і невеликого, проте розширеного відтворення на цих територіях, хоча їх рівень ще далекий від показників 1991 року.

Починаючи з 2005 року тенденції звуженого відтворення населення як областей зони Карпат, так і гірських територій уповільнилися, проте і до сьогоднішнього дня тут все ще спостерігається природне скорочення населення. Кращою є ситуація саме в гірських населених пунктах, де, окрім гірських районів Львівської області, спостерігалося зростання показника природного приросту населення – в 2012 році різниця становила майже 2 000 осіб, однак він майже в п'ять разів нижчий, ніж у 1991 році.

У 2012 році найвищий рівень народжуваності зафіксовано на гірських територіях Чернівецької та Закарпатської (по 16,1%) областей, а найнижчий – у Львівській (13,6%) [5, 7, 8, 9]. Середні міста, які мають статус гірських, характеризуються низьким коефіцієнтом народжуваності, близько 9,9-11,5%, натомість багато малих міст, які є ядрами притягання населення з найближчих сіл, мають високу народжуваність – 13,8-14,6%. Смертність населення визначається головно його віковою структурою. Середні міста та малі міста з молодим населенням відзначаються дуже низькими рівнями смертності. У більшості гірських міст Карпатського регіону рівень смертності є відносно низьким (9,4-12,2%). Натомість левовій частці сіл та селищ міського типу притаманні поряд з високими рівнями народжуваності й високі рівні смертності. В середньому найнижчий рівень смертності зафіксовано у гірських районах Чернівецької області (11,8%), а найбільший – у Львівській області (14,2%).

На цьому тлі позитивним фактором виступає скорочення кількості дитячої смертності. Так, протягом аналізованого періоду чисельність померлих дітей віком до одного року у гірських районах Карпатського регіону зменшилася майже на третину – з 313 осіб у 1989 році до 213 у 2012 році. Найбільш позитивна динаміка спостерігається у гірських районах Чернівецької та Львівської областей, де скорочення відбулося відповідно на 56,8 та 52,4 відсоткових пункти, а найгірша – в Закарпатській області, де взагалі спостерігалося зростання даного показника на 18,0 відсотків. Це негативно відбивається на відтворенні населення гірських районів і становить імовірність виникнення ситуації, коли гірські села будуть вимирати ще більшими темпами, ніж це відбувається зараз.

Наслідком такої динаміки природного відтворення людських ресурсів гірських територій є зміна загальної кількості наявного населення на цих територіях у 1991-2012 рр., що представлено у табл. 1.

З даних таблиці 1 можна зробити висновок, що найбільший вплив на зменшення населення в усіх регіонах Українських Карпат здійснив міграційних рух населення, за винятком Закарпатської області, де

обидва чинники рівнозначно, проте різнонаправлено, вплинули на загальне зростання чисельності населення в області. Так, якщо в 2012 році загалом по регіону природний приріст мав додаткове значення, хоч це відбулося виключно за рахунок позитивної динаміки лише в Закарпатській області, то міграція населення мала від'ємне сальдо, причому остання була набагато вищою (у 6,5 рази), ніж приріст населення, що і призвело до зменшення результативного показника.

Таблиця 1

Вплив природного приросту (скорочення) та міграційного руху на кількість населення гірських територій Карпатського регіону у 1991-2012 роках, тис. осіб [3, 5, 7, 8, 9]

Області зони Українських Карпат	Кількість наявного населення				Зміна кількості населення, (до попереднього аналізованого року)			У тому числі за рахунок					
								природного приросту (скорочення)			сальдо міграції		
	1991	2000	2005	2012	2000	2005	2012	2000	2005	2012	2000	2005	2012
Закарпатська	1252,3	1278,7	1245,4	1254,4	26,4	-33,3	9,0	-0,6	0,0	4,2	27,0	-33,3	4,8
у тому числі гірські райони	283,9	281,5	277,1	276,4	-2,4	-4,4	-0,7	0,1	0,1	1,0	-2,5	-4,5	-1,7
Івано-Франківська	1423,5	1409,8	1393,6	1381,8	-13,7	-16,2	-11,8	-3,8	-3,8	-0,3	-9,9	-12,4	-11,5
у тому числі гірські райони	579,9	577,7	571,5	568,3	-2,2	-6,2	-3,2	-0,8	-1,3	0,4	-1,4	-4,9	-3,6
Львівська	2747,7	2626,5	2588,0	2540,7	-121,2	-38,5	-47,3	-9,5	-10,9	-1,5	-111,7	-27,6	-45,8
у тому числі гірські райони	347,8	333,3	319,2	312,5	-14,5	-14,1	-6,7	-1,3	-1,2	-0,5	-13,2	-12,9	-6,2
Чернівецька	983,0	922,8	911,5	907,2	-60,2	-11,3	-4,3	-2,7	-2,1	-0,8	-57,5	-9,2	-3,5
у тому числі гірські райони	174,2	180,7	179,2	180,0	6,5	-1,5	0,8	0,2	0,1	0,7	6,3	-1,6	0,1
Всього по Карпатському регіону	*6406,5*	*6237,8*	*6138,5*	*6084,1*	*-168,7*	*-99,3*	*-54,4*	*-16,6*	*-16,8*	*1,6*	*-152,1*	*-82,5*	*-56,0*
Всього по гірських територіях Карпатського регіону	*1385,8*	*1373,2*	*1347,0*	*1337,2*	*-12,6*	*-26,2*	*-9,8*	*-1,8*	*-2,3*	*1,8*	*24,4*	*-23,9*	*-11,6*

У гірських районах фактори впливу на чисельність населення аналогічні загальнообласним тенденціям, за винятком Чернівецької області, де в гірських районах спостерігалося зростання чисельності населення, проте на відміну від інших областей тут був позитивний природний приріст населення і позитивне міграційне сальдо. І це є єдина область, де на гірських територіях спостерігається приток людських ресурсів, що є дуже позитивним моментом. Також не можна не відмітити і того позитивного моменту, що в 2012 році у гірських районах усіх аналізованих областей, за винятком Львівської, спостерігається перевищення кількості народжених над кількістю померлих осіб, що є одним із індикаторів можливого покращення демографічної ситуації на цих територіях.

Що стосується постійного населення гірських районів, то його чисельність також скорочується, проте не такими значними темпами, як наявне. Таку ситуацію можна пояснити тим, що на практиці є особи, які, користуючись прогалинами законодавства щодо гірських територій, спеціально «роблять» собі і членам своїх сімей «гірську прописку» з метою отримання додаткових соціальних виплат, передбачених законодавством, хоча фактично вони на гірських територіях не проживають, а лише фіктивно створюють чисельність населення, яке там проживає. Частка таких горян становить від двох до семи відсотків від наявного населення в різних районах Карпатського регіону [6], що звичайно не дозволяє об'єктивно оцінювати даний показник. Постійне населення гірських районів за аналізований період також мало тенденцію до зниження – скорочення становило майже 25 тис. осіб, або 1,9 відсотка. Практично в усіх гірських районах областей зони Карпат сільське населення майже в три рази перевищує міське. Протягом всього аналізованого періоду частка сільського населення постійно зростала – з 74,7% у 1991 році до 76,2% у 2012 році. Серед постійного населення гірських територій переважають жінки, частка яких у загальній чисельності населення цих територій протягом аналізованого періоду зросла – з 52,5% у 1991 році (715083 жінок із 1362452 осіб) до 54,9% в 2012 році (734110 жінок із 1336739 осіб). У сільській місцевості чисельність жінок є ще більшою, ніж в середньому по гірських районах, як в абсолютному, так і відносному значенні – у 2012 році тут проживало 55,8% жінок і 44,2% чоловіків. Що стосується вікової структури населення гірських територій, тут, як і загалом для всієї України, характерною особливістю сучасної вікової структури населення є високий рівень постаріння. Трохи менше половини (44,1%) мешканців гірської місцевості – це пенсіонери (21,6%) та молодь (22,5%). Найвищий рівень постаріння зафіксовано у сільських жінок (понад 32%). Найнижча частка літніх людей у Львівській області (17,7%), а найвища – в Івано-

Франківській (25,8%). Що стосується осіб, молодших працездатного віку, то тут зовсім протилежна попередній ситуація: найменша їх кількість спостерігається в Івано-Франківській області (19,8%), а найбільша – у Львівській області (27,6%). Як наслідок на гірських територіях спостерігається нижчий середній вік населення, ніж загалом по Карпатському регіону (рис. 1).

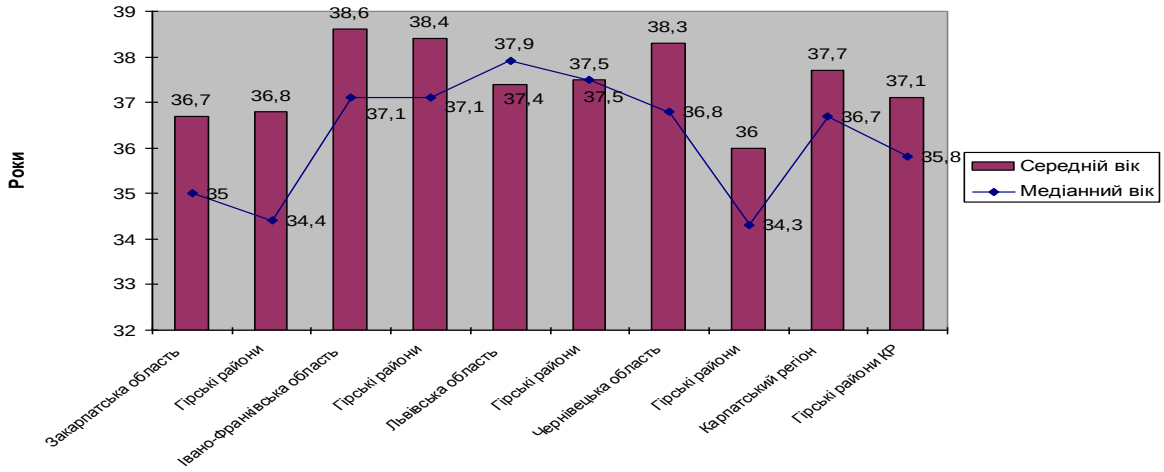

Рис. 1. Середній та медіанний вік населення гірських територій Карпатського регіону у 2012 році, років [5, 7, 8, 9]

Середній вік населення визначається як рівнем народжуваності, так і рівнем смертності. Найчастіше використовуються арифметична зважена й медіанна. Так, середній арифметичний вік населення Карпатського регіону на початок 2013 року становив 37,7 року, а у гірських районах – 37,1 року. З початку 1990 року він зріс на 3,3 та 2,9 року відповідно, проте це пов'язано не зі зростанням тривалості життя, а переважно зі зниженням народжуваності. При цьому динаміка смертності сприяла, швидше, зниженню середнього віку через скорочення смертності в молодших вікових групах та зростання в середньому і старшому віці. Певний вплив на збільшення середнього віку справив і структурний чинник через входження відносно великих вікових груп населення у більш старший вік. Дані рисунка 1 засвідчують, що в гірських районах всіх областей середній вік населення, яке тут проживає, знаходиться майже на рівні загальнообласного показника, окрім Чернівецької області, де середній вік гірських жителів майже на два роки менший, ніж у середньому по області. Такий великий розрив вплинув на загальний середній вік по гірських територіях Карпатського регіону, який є меншим, ніж загалом по чотирьох аналізованих областях. Медіанний вік (вік, що розділяє все населення навпіл, тобто одна половина людей — молодша за цей вік, а інша — старша) показує, що на сьогоднішній момент він є меншим за середній вік, окрім Львівської області, що є позитивним моментом, оскільки засвідчує, що більшість населення є молодшого віку, ніж середній по окремо взятому регіону.

Вище проведений аналіз демографічної ситуації в гірських районах Карпатського регіону дозволяє зробити висновок, що в цілому демографічна криза щодо звуженого відтворення населення за рахунок природного скорочення в усіх областях зони Карпат не подолана. Хоча демографічна ситуація в гірських районах Карпатського регіону значно ліпша, ніж в інших регіонах України, вона далека від оптимістичної і перспективної.

Виходячи із цього особливу увагу слід приділити прогнозам майбутньої чисельності населення, його статево-вікової структури тощо. Для визначення стратегічних функціонально-цільових орієнтирів розвитку гірських територій особливо цінними є демографічні прогнози на віддалені часові горизонти. Так, стратегічний прогноз чисельності населення гірських територій Карпатського регіону та його особливостей передбачає визначення кількості населення, його статево-вікову структуру з урахуванням різних груп чинників. Методологічною основою прогнозування служать методи демографії, зокрема метод пересуву віку та врахування середнього коефіцієнта зміни.

Демовідтворювальні процеси гірських районів протягом останніх років сприяли збільшенню навантаження на працездатне населення, зокрема суттєве та тривале зменшення народжуваності призвели до поступового зменшення кількості дітей, підлітків та молоді віком від 5 до 20 років. Водночас, велика частка осіб у віці старшому за 45 років у поєднанні з невеликою кількістю дітей свідчить про неминуче зменшення населення у економічно активному віці вже у недалекій перспективі. Винятком у такій ситуації хіба що може бути Закарпатська область, де протягом останніх років спостерігається наявний природний приріст не лише загалом по області, а і у гірських регіонах (табл. 2).

Аналіз даних таблиці 2 засвідчує, що протягом 2000-2010 рр. кількість населення на гірських територіях Карпатського регіону у економічно активному віці поступово зменшувалась. Так, у 2000 році ця вікова група становила 917186 осіб, а у 2010 році – вже лише 850507 осіб, тобто за вказаний період кількість населення економічно активного віку в аналізованих областях зменшилася на 7,3 відсотка. Аналогічно більш ніж на 40 тисяч осіб (або на 14,9%)

зменшилася і кількість осіб у віці, молодшому за економічно активний. За результатами прогнозування у 2030 році порівняно з 2000 роком частка дітей у загальній кількості населення гірських територій Карпатського регіону зменшиться майже на 20%, майже не зміниться частка населення у економічно активному віці та майже на четверть зросте частка населення у віці старшому за економічно активний.

Таблиця 2

Вікова структура населення гірських територій Карпатського регіону за 2000-2030 рр. [3, 5, 7, 8, 9]

Вікова група	2000	2005	2010	2015	2020	2025	2030
0-14	19,9	16,9	17,3	17,5	17,7	17,7	17,0
15-70	66,7	65,8	63,2	63,4	63,6	64,4	66,2
71 і старше	13,4	17,3	19,5	19,1	18,7	17,9	16,8
Разом	100	100	100	100	100	100	100

Враховуючи тенденції демовідтворювальних процесів, а також прогноз вікової структури, можна спрогнозувати загальну чисельність населення гірських територій, використовуючи при цьому рівняння тренду. Насамперед, виходячи із теперішньої вікової структури гірського населення, сучасних тенденцій у чисельності народжених дітей, смертності загалом і дитячій смертності зокрема, можна спрогнозувати, як саме будуть змінюватися показники смертності та народжуваності серед населення гірських територій [2]. Для прогнозування чисельності народжених, виходячи із останніх тенденцій, які їм притаманні, можна застосувати такі трендові рівняння:

$$ЧН = -1{,}05x^3 + 10{,}4x^2 - 31{,}05x + 44{,}5 \quad (1)$$

Для прогнозування чисельності смертей на гірських територіях можна використати наступне рівняння тренду:

$$СН = -0{,}25x^3 + 0{,}9x^2 + 1{,}95x + 11{,}7 \quad (2)$$

Використовуючи запропоновані рівняння тренду можна спрогнозувати чисельність народжених і смертність населення гірських територій Карпатського регіону, яке схематично зображено на рис. 2.

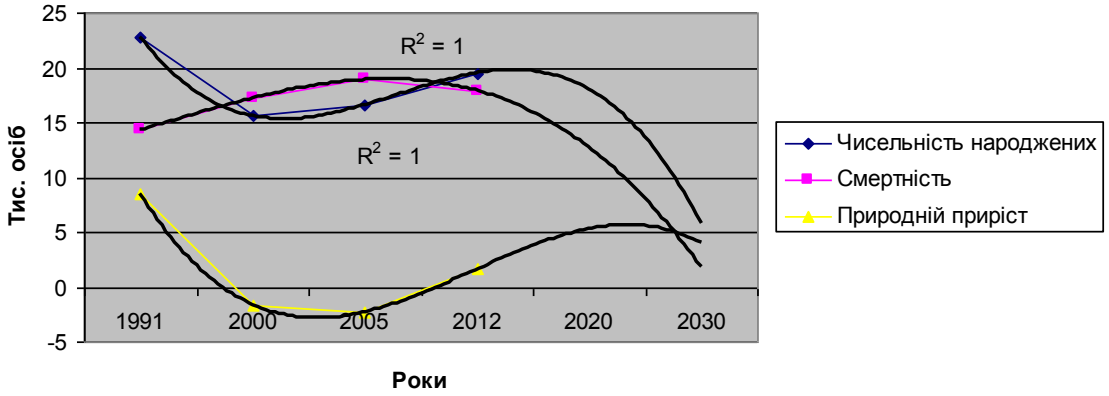

Рис. 2. Прогнозна оцінка народжуваності та смертності населення гірських територій Карпатського регіону

Прогноз, який запропонований на рисунку 2, здійснено на 2 періоди – 2020 та 2030 роки. Як бачимо, з даних рисунку, на 2020 рік спостерігається ситуація, коли в гірських районах буде позитивний природній приріст постійного населення, і така картина суттєво не поміняється в наступні роки, коли тенденції зміни рівнів народжуваності і смертності будуть однакові.

Для прогнозування загальної чисельності населення гірських територій Карпатського регіону можна використати таке рівняння тренду:

$$ЧПН = -25495\,x^2 + 89126\,x + 1298822 \quad (3)$$

Використовуючи дане рівняння з високим ступенем імовірності можна стверджувати, що до 2030 року в гірських районах Карпатського регіону буде спостерігатися постійне зменшення чисельності населення (рис. 3).

Дані рисунка 3 засвідчують, що чисельність постійного населення на гірських територіях у 2020 році (4 період на рисунку) зменшиться і буде становити 1247,4 тис. осіб, що майже на 90 тис. (або на 6,7%) менше, ніж у 2012 році, а у 2030 році (5 період на рисунку) їх чисельність зменшиться ще майже на 140 тис. (або на 11,2%) і становитиме 1107,1 тис. осіб. Загальне скорочення чисельності населення гірських територій відбудеться за рахунок скорочення чисельності мешканців сільської місцевості – до 2030 року чисельність сільського населення гірських територій зменшиться на 322,0 тис. осіб, або на 31,6%. Чисельність міського населення залишиться майже на

рівні 2012 року і становитиме приблизно 330 тисяч осіб.

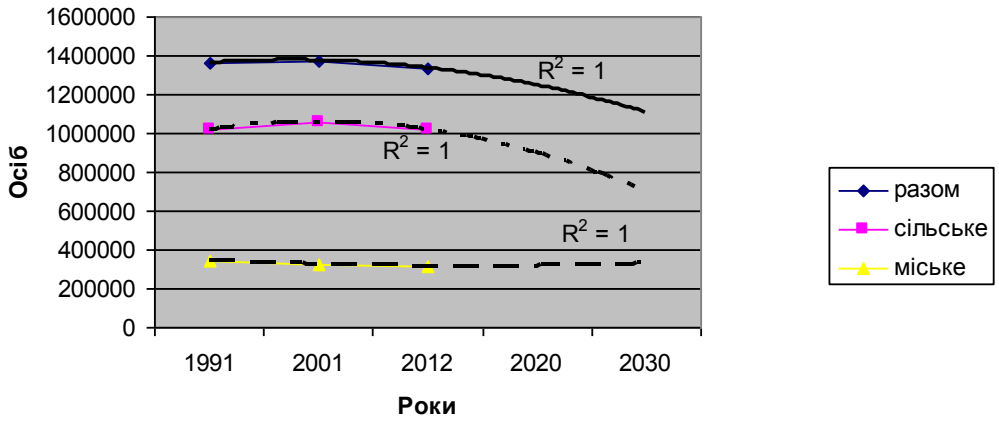

Рис. 3. Прогнозна оцінка чисельності постійного населення гірських територій Карпатського регіону

Отримані результати прогнозування свідчать про невтішні демоперспективи розвитку гірського регіону, оскільки кількість населення буде неухильно зменшуватися. З наведеної прогнозної оцінки можна зробити висновок, що багато гірських поселень, особливо сільських, в недалекому майбутньому можуть стикнутися із загрозою вимирання, тобто, просто кажучи, можуть зникнути з карти України. Це цілком імовірно, оскільки, як зазначив голова аграрної партії України В.Скоцик, за останні 10 років в Україні зникло 204 села, а 369 існують лише формально, бо там не живуть люди [1]. Враховуючи, що середня чисельність населення в гірських селах становить приблизно 1512 осіб, то можна спрогнозувати, що кількість гірських сіл може скоротитися на третину. Така ситуація є дуже загрозливою і, дивлячись на коефіцієнти імовірності при прогнозі чисельності населення, є дуже правдоподібною.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підбиваючи підсумок проведеного аналізу та прогнозу демографічних показників відтворення населення гірських територій Карпатського регіону, можна зробити висновок, що для запобігання ускладнення демоситуації як на гірських територіях, так і в Україні загалом, необхідна активна демографічна політика, яка б сприяла формуванню розширеного режиму відтворення населення, забезпечувала зміну кількісних і якісних параметрів у структурі населення, у темпах змін динаміки процесів народжуваності, смертності, сімейного складу, внутрішньої і зовнішньої міграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В Україні агросектор розвивається, а село – вимирає [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://galinfo.com.ua/news/182757.html.
2. Демографічний прогноз як чинник формування стратегії соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/kgm_econ/2010_96/staty_96/496-503.pdf.
3. Експрес-інформація Державного комітету статистики України.
4. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е. М. Лібанової.– К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
5. Населення Львівської області 2012 р.: Демографічний щорічник. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2013. – 100 с.
6. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 288 с.
7. Статистичний щорічник Закарпаття за 2012 рік. – Ужгород: Головне управління статистики в Закарпатській області, 2013. – 191 с.
8. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2012 рік. – Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2013. – 534 с.
9. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2012 рік. – Чернівці: Головне управління статистики у Чернівецькій області, 2013. – 618 с.

Питюлич Михаил Михаилович, Мауш Марианна Михаиловна

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОГНОЗНАЯ ОЦЕНКА ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В ГОРНЫХ РАЙОНАХ КАРПАТСКОГО РЕГИОНА

Темой научной статьи является оценка современного состояния воспроизводства населения горных территорий четырех областей зоны Карпат - Закарпатской, Ивано-Франковской, Львовской и Черновицкой, а также осуществление прогнозной оценки по демографической ситуации на этих территориях в перспективе. Целью данной статьи является раскрытие современных тенденций в режимах воспроизводства населения

горных территорий и, на основе выявленных закономерностей, прогнозная оценка численности населения этих территорий на ближайшие годы. В процессе написания данной статьи использовались методы описания, анализа и прогноза демографических явлений и процессов. В ходе написания данной статьи получены следующие результаты, которые носят научную и практическую ценность: раскрыто тенденции изменения численности имеющегося и постоянного населения горных территорий за период с 1991 по 2012 годы; выяснено влияние естественного прироста населения и его миграции на изменение численности в каждом из рассматриваемых лет; проведен анализ его половозрастной структуры; дана оценка режимов воспроизводства населения в городских и сельских поселениях горных территорий; спрогнозировано возрастную структуру населения горных территорий до 2030 года в разрезе детей, пенсионеров и лиц, относящихся к экономически активного возраста; на основе выявленных тенденций в режимах воспроизводства населения рассчитаны соответствующие уравнения тренда численности родившихся лиц, смертей и общей численности населения этих территорий; на основе предложенных уравнений тренда дан прогноз изменения численности горного населения на 2020 и 2025 годы в разрезе сельского и городского населения. Прогнозные показатели воспроизводства населения горных территорий сделаны из большой вероятностью, поскольку коэффициент соответствия этих прогнозов реальным показателям является не меньшим 98%. По данным статистического моделирования представлены практические результаты демографического прогнозирования, представляемых в тенденциозному варианте и могут быть использованы при формировании направлений развития региональной демографической политики.

Ключевые слова: *население, естественное движение населения, миграционный движение, прогноз, воспроизводства населения.*

Pityulich M., Pausch M.

CURRENT STATE AND PREDICTIVE VALUATION OF THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN THE MOUNTAINOUS REGIONS OF THE CARPATHIAN REGION

The theme of a scientific article is to assess the current state of population reproduction of mountainous areas zone of four Carpathian oblasts – Transcarpathian, Ivano-Frankivsk, Lviv and Chernivtsi, and the implementation of predictive evaluation of the demographic situation in these areas in the future. The aim of this article is to reveal the current trends in modes of mountainous areas population reproduction and on the basis of the revealed regularities, predictive valuation of population of these areas in the coming years. In the process of writing methods of describing, analyzing and forecasting demographic phenomena and processes have been used. In the course of writing this article, the following results, which are of scientific and practical value have been obtained: trends in the number of existing and permanent population of mountainous areas during the period from 1991 to 2012 have been disclosed; the influence of natural population growth and migration on the change in numbers in each of the years has been found out; sex and age structure have been analyzed; modes of reproduction of the population in urban and rural areas of mountainous areas have been evaluated; age structure of the population of mountain areas up to 2030 in the context of children, retired and persons belonging to the economically active age has been predicted; based on identified trends in population reproduction modes corresponding equations of trend of births, deaths and the total population of these territories have been calculated; predictions of changes in the number of mountainous population for 2020 and 2025 (rural and urban) have been done based on the proposed equations of trend. Predictive indicators of population reproduction in mountainous areas are made with high probability, as a compliance rate of actual performance of these forecasts is not less than 98%. According to statistical modeling these practical results of demographic forecasting submitted to the tendentious version and can be used in the formation of development of regional demographic policy.

Keywords: *population, natural movement of the population, migratory movements, prediction, population reproduction.*

Одержано 20.02.2015 р.

UDC 338.24

Proskura Volodymyr Fedorovych,
Doctor of Economics, Assoc.prof., Professor of economic management department,
Mukachevo State University

REGIONALIZATION AND ECONOMIC SECURITY

The problem of regionalization and economic security has been observed, approaches to the problem solution of reducing the negative impact factors of regionalization on the region and country economic stability level have been suggested. It has been determined that the problem solution ensuring region economic stability at simultaneous increasing of its independence in making economic decisions requires substantial research. Nowadays a weak elaboration of theoretical approaches and practical recommendations concerning solution of these questions is observed, while investigations are fragmented. The aim of the investigation is to find approaches to the problem solution of reducing the negative impact factors of regionalization on the region and country economic stability level. It has been grounded in the article that the main reasons for the emergence and development of crisis causing a threat to the economic security of Ukraine are: recession and the loss of the internal market; destruction of scientific and technological capabilities and deindustrialization of the economy, the prevalence and the consequent development of primary industries and reducing finishing industries leads to the degradation of the scientific and technological potential. It has been established that in terms of national security and safety the priority is not only own production, but also outrunning technological leadership. The observed interdependence of regional and national causes of economic stability threats has allowed to differentiate priorities of regionalization and proper economic stability preservation. It has been proved that the state security problem is closely connected with the interaction within the state – government regulation and market self-regulation. If problems rise to the national security level, in this case the state must solve them, and it is unacceptable in such situation to rely on market mechanisms. The more important is economic problem, the less is the role and place of market mechanisms in its solving. Further studies are aimed at justifying the need to develop an integral economic system (science integration, own production, monetary, financial and banking system) optimizing the mechanism of market self-regulation.

Key words: *economic stability, regionalization, region economic potential, financial stability, accelerated (hasty) reforming of economy.*

INTRODUCTION

It is extremely important to transfer more powers to the local authorities for the successful reform of national economy. Nevertheless, it is extremely challenging to find limits of the optimal authority level, transferred to the regional level. The difficulty is in political and economic aspects each of which in its turn has an impact on the economic stability of regional and national level.

Economy serves as the basis of geopolitical constants and the main component of national security. Economic factor is particularly important when the main threats of country national security are not only economic, but also military ones. Such situation is especially relevant for the Ukraine claiming a significant place not only in Europe but also in the world, creating a new structure of priorities and alliances. In general it should be noted that economy and economic security play a key role in protecting national interests of the Ukraine.

The problem. The issue of regionalization and formation of economic security system at the regional level as a component of the management of social and economic processes are still not fully studied. An important task is to find ways of elaborating models and methodology of reducing regionalization negative factors to ensure an appropriate level of economic stability and sustainable development of the region.

Analysis of recent research and publications. Problems of regionalization and economic security are the subject of investigation of many national and foreign economic scientists. L. Abalkin, A. Arkhipov, Ye. Bukhval'd, A. Horodets'kyy, V. Medvedyev, V. Senchahov, K. Samsonov, O. Tatarkin and others have conducted the general theoretical study of economic stability issues and evaluation of its level L. Abalkin, B. Hubin, Yu. Lyubimtsev, O. Romanova, O. Tatarkin, V. Yakovlev and others have studied economic stability factors of regional level.

V. Heyets', N. Kapustin, Yu. Lysenko, V. Muntiyan, H. Pasternak-Taranushchenko, O. Polushkin, O. Sudakova and others have considered the economic stability problems paying attention to the global, international and national economic stability levels. Results of economic stability problems research in certain regions are represented in the works of N. Huk, K. Yefremov, V. Ponomarenko, V. Tkachenko and others.

The aim of the article (the problem). Solving of the problem to ensure the economic security of the region while increasing its level of autonomy in economic decision-making requires significant research. Currently a weak elaboration of theoretical approaches and practical recommendations concerning resolution of these questions is observed, while investigations are fragmented. The aim of the investigation is to find approaches to the problem solution of reducing the negative impact factors of regionalization on the region and country economic security.

INVESTIGATION RESULTS

Economic security is considered as a stable state of the national economy, when the country is able to:

1)effectively meet the needs of the population, allowing to maintain a sufficient level of social, economic and military stability of the state;

2)provide technical and economic, scientific and technological independence from external and internal threats;

3)maintain protection of economic interests in national and foreign markets.

Economic stability is a complex indicator system that includes national interests in the sphere of economy and serves as the basis of national security [1].

The main criteria of safety in the economy include: economic growth, dynamics and structure of national product and income, the rate of industrial production, the natural resource potential of the country, inflation, GDP per capita, quality of life, dynamism and adaptability of the state mechanism. The possibility of implementing internal and external public interest depends on the state of economic security. Many researchers believe that the main objective of the Great Powers is to deter economic conflict risk which replaced the risk of armed conflict of the Cold War period [2].

However, the experience of Ukraine shows that impossibility or rather a lack of willingness from the part of the Great Powers to quickly resolve economic conflicts peacefully lead to a significant increase in the risk of military conflict solving. This is precisely the situation in eastern Ukraine, where at the moment there is an armed confrontation which, by and large, is the result of a conflict of economic interests of the United States and the European Union on the one hand, and Russia - on the other.

Over the last decade, there is a certain transformation of the nature and place of economic security in the general security system, associated not only with a change in the configuration of political forces in the world, but with the strengthening globalization trend in the world`s economy. A number of new phenomena have appeared, region's dependence on world markets has actualized.

The following threats are the most pressing to economic stability of Ukraine for the period 2014-2015: loss of a large part of the production potential because of the high depreciation of fixed assets; the increased external debt, which may result in aggravation of the financial crisis; low innovative and investment activity; low competitiveness and high degree of poverty and poor quality of life of most Ukrainian people; the partial problem of this system is the systematic theft of budget by oligarchic elite and flow of the capital overseas and military conflict in eastern Ukraine.

A number of researchers have recently pointed out another threat for the economic stability of Ukraine which was previously not mentioned – accelerated (hasty) reforming of the economy. The rate of adoption of some "economic reforms", visible flaws in them, lack of publicly available calculations of the proposed changes to the general public creates a double threat. Firstly, economic, which lies in quite high probability of rapid reform failure, or prolonged concealing of failures by further "belt-tightening" and lowering of living standards of citizens; secondly, social - the reluctance of the general population to continue to put up with the steady decline in living standards that usually leads to a social explosion.

In addition to these factors, there are nationwide and regional issues related to the specifics of the economy in specific regions. Geoclimatic conditions, the state of profiling sectors of the economy, the level of management culture determine the features of economic stability at the regional level. Therefore, the heterogeneity of social and economic development of Ukraine has different impact on the nature of their stability [3].

To ensure economic stability of the region, the researchers find it necessary to resolve several issues: issues related to the region's interests in economy; evaluation of internal and external economic threats to the region`s stability; formation of such economic policy which can mitigate the effect of factors that undermine the stability of the regional economy; organizational protection of the economic stability of the region.

In this case, the economic security of the region is considered as a state in which there is no or minimized or entirely eliminated internal and external threats of social, economic and financial potential of the region below the level required for the well being of its population [5].

It is advisable to divide all functions on economic security in the region into two groups: joint solution with the participation of government officials and exceptional solution at the regional level. The reasons for the emergence and development of crisis, causing a threat for economic security of Ukraine, are:

- recession and the loss of the internal market;
- destruction of scientific and technological capacity and deindustrialization of the economy, the prevalence and as the consequence, development of primary industries and reduction in finishing industries leading to the degradation of scientific and technical potential;
- increasing of unemployment and weakening of motivation, decreased quality of life, sharp social differentiation;
- catastrophic growth of labor migration;
- shadowing and criminalization of the economy;
- deterioration of the environment;
- violation of financial maintenance of the territory, increasing of subsidization;
- increase in export of raw materials and reduction in export of high-tech products.

Regional economic crisis situation could threaten national economic security of Ukraine in cases when the destabilizing factors reach the point of severity at which irreversible changes may occur in some areas or the entire economic sector in the region. This is followed by the need for additional funding from the state budget [6].

In terms of national security and the security of foreign economic activity a priority in the state must not only be its own production, but also advancing technological leadership.

The problems associated with stimulation of economic growth, the creation of conditions for progress of social relations, ensuring of sustainable social and economic development are the most urgent in modern economic policy of Ukraine. Ukraine as the region is now a complex multi-level structure having internal dynamics and is an essential element of the national economy. Regional economies are characterized by a combination of social, economic, environmental, information and other

components, the presence of many complex elements, a large number of different relationships, the circulation of large flows of material, financial and information resources.

The greater the total potential of the region, the more opportunities has the region for sustainable development, ensuring its economic independence and security.

Regionalization is an extremely important factor that has a significant impact on the economy of Ukraine. One of the principles of regionalization is protection of territory from negative external influences using regional economic benefits. The key problem in Ukraine is not economic integration of areas but the problems of economic independence, security and sustainable development.

The result of the transformation of the current economic and social structure was the fact that many of the problems that were at the state level, transferred to the level of regions. The execution of state functions at the regional level - support for sustainable development - in the long run will be due to the creation of mechanisms to ensure economic security of regions [8].

Classical standards for sustainable development suggest that the economy should equally be guided as to meet the reasonable needs of the present, and to preserve the possibility for future generations to meet their most important consumer needs. The analysis of the economic security of regions is one of the stages for evaluation of sustainable development. Concepts that are being developed, and forecasts for the regions are not linked as a rule to the problems of economic security of the border areas. However, economic security should be considered as the most important characteristic of the economic system that determines the ability of implementing national and state interests in the region, providing decent life conditions for its population, eliminating threats that emerge.

Regions of Ukraine differ greatly in geographical location, climatic conditions, demographics situation, potential of development. Economic independence and security of regional systems most of all depend on the social and economic potential, size and structure of which determine the position of the region in the territorial division of labor, the competitiveness of goods and services produced (provided) in the region, and promote comprehensive social and economic development of the region. The greater the total potential of the region, the more opportunities for sustainable development, ensuring its economic independence and security has the region.

The problem of economic security has always existed, but today it has received special urgency in the aftermath of economic reform, as well as varying degrees of readiness of regions to functioning under a modernized economy based on their current potential.

It is known that the foundation of the economic system is its own production, the most important component of national security - its economic security. This raises the question that should be a priority, the most important issue in national security - financial stability and stabilization of production, it is obvious that in terms of national security priority should be given to its own production. Moreover, it is important to note that in terms of national security and safety FEA priority is not just own production, but advancing technological leadership [7].

The economic security of the country or a region is a set of interrelated activities aimed at sustained, continuous development and improvement of the economy of the territory, which necessarily involves a mechanism to counter external and internal threats. Therefore, a clear distinction of priorities for the state and the region should ensure unity of objectives in the conservation of economic security. At the regional level it is necessary to ensure the priority development of high-tech manufacturing taking into account regional preferences and available resources. At the state level it is necessary to conduct an efficient allocation of financial resources (both own and borrowed) in order to ensure financial stability, which will enable to attract foreign investment in high-regional projects and direct financing of own regional production, leading in a particular industry.

The internal structure of economic security of the region can be divided into three major blocks.

1. Economic independence, which is relative due to economic and political dependence of the region from the center and interconnected economies of the regions of Ukraine. Under these conditions, economic independence means the ability of regional authorities to control regional resources (within the powers granted by the center); achieving a level of production efficiency and product quality, which ensures its competitiveness and allows to take part in inter-regional and international trade, cooperation relations and the exchange of scientific and technological achievements.

2. The stability and sustainability of the regional economy, involving property protection in all its forms; creation of reliable conditions and guarantees for entrepreneurial activity; deterrence of factors that can destabilize (fighting criminal organizations in the economy, preventing serious gaps in income distribution that threaten to cause disruption etc).

3. The ability to self-development and progress - creating a favorable climate for investment and innovation, constant modernization of production, improving professional, educational and cultural level of the workers etc.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

The observed interdependence of regional and national causes of threats to economic security enables to differentiate the priorities of regionalization and save an adequate level of economic security. The issue of state security is closely related to the interaction within the state - government regulation and market self-regulation. If issues reach the level of national security, these issues concern the state, and in such situations, it is unacceptable to rely on market mechanisms. The more important the economic problem, the smaller should be the role and place of market mechanisms in its solution. This also requires an integrated economic system (integration of science, own production, monetary, financial and banking system), allowing market self-regulation mechanism to

operate effectively.

REFERENCE

1. Varnaliy Z. S. Economic security of Ukraine: Problems and Priorities strengthening: monograph / Z. S. Varnaliy, D. D. Burkaltseva, O. S.Sayenko. – Knowledge of Ukraine, 2011. – 299 p.

2. Vasyltsiv T. G. Economic security of Ukraine Entrepreneurship: Strategies and mechanisms for strengthening: monograph. – Lviv: Aral, 2008. – 384 p.

3. Holovchenko O. M. The economic security of the region to guarantee the stability of the national economy: monograph / O. M. Holovchenko. – Odessa: Bukayev Vadim Viktorovich, 2008. – 399 p.

4. Kuzmenko V. V. Economic security and sustainable development: a regional perspective: monograph / V. V. Kuzmenko. – Donetsk: DonNUET, 2008. – 145 p.

5. Petrov O. K. Methodology of social and economic monitoring and control statistical provision of city management / O. K. Petrov, T. Krasnov // Questions of Statistics, 2006. – № 6. – P. 50-55.

6. Pasternak -Taranushenko G. A. Economic security / G.A. Pasternak -Taranushenko. – K.: Institute of State Management and self-government at the Cabinet of Ministers of Ukraine, 1994. – 112 p.

7. Stepanenko A. Evaluation of the economic security of Ukraine and its regions / A. Stepanenko, M. Gerasimov // Regional Economics. – 2002. – № 2. – P. 39-54.

Проскура Володимир Федорович

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

Розглянуто проблему регіоналізації та економічної безпеки, запропоновано підходи до вирішення проблеми зменшення впливу негативних чинників регіоналізації на рівень економічної безпеки регіону, країни. Визначено, що вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки регіону при одночасному зростанні рівня його самостійності у прийнятті економічних рішень потребує ґрунтовних досліджень. В даний час спостерігається слабка розробленість теоретичних підходів та практичних рекомендацій до вирішення цих питань, а дослідження носять фрагментарний характер. Метою дослідження є пошук підходів до вирішення проблеми зменшення впливу негативних чинників регіоналізації на рівень економічної безпеки регіону, країни. В статті обґрунтовано, що основними причинами виникнення і розвитку кризових ситуацій, що викликають загрози економічної безпеки України, виступають: спад виробництва і втрати внутрішнього ринку; руйнування науково-технічного потенціалу і деіндустріалізація економіки, переважання і, як наслідок, розвиток сировинних галузей і скорочення фінішних галузей призводить до деградації науково-технічного потенціалу. Встановлено, що з точки зору національної безпеки і безпеки зовнішньоекономічної діяльності пріоритетним в державі має бути не просто власне виробництво, але і випереджаюче технологічне лідерство Виявлена взаємозалежність регіональних та загальнодержавних причин виникнення загроз економічній безпеці дала змогу розмежувати пріоритетні завдання регіоналізації та збереження належного рівня економічної безпеки. Обґрунтовано, що питання безпеки держави тісно пов'язане зі взаємодією в межах держави – державного регулювання і ринкової саморегуляції. Якщо проблеми піднімаються до рівня питань національної безпеки, то їх рішенням повинна займатися саме держава, і покладатися в таких ситуаціях на ринкові механізми неприпустимо. Чим більше значення має та або інша економічна проблема, тим меншими мають бути роль і місце ринкових механізмів в її рішенні. Подальші дослідження спрямовані на обґрунтування необхідності формування цілісної економічної системи (інтеграція науки, власного виробництва, грошово-фінансової і банківської системи), що дозволить оптимізувати роботу механізму ринкової саморегуляції.

Ключові слова: *економічна безпека, регіоналізація, економічний потенціал регіону, фінансова стабільність, прискорене (поспішне) реформування економіки.*

Проскура Владимир Федорович

РЕГИОНАЛИЗАЦИЯ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

Рассмотрена проблема регионализации и экономической безопасности, предложены подходы к решению проблемы уменьшения влияния негативных факторов регионализации на уровень экономической безопасности региона, страны. Определено, что решение проблемы обеспечения экономической безопасности региона при одновременном росте уровня его самостоятельности в принятии экономических решений требует серьезных исследований. В настоящее время наблюдается слабая разработанность теоретических подходов и практических рекомендаций к решению этих вопросов, а исследования носят фрагментарный характер. Целью исследования является поиск подходов к решению проблемы уменьшения влияния негативных факторов регионализации на уровень экономической безопасности региона, страны. В статье обосновано, что основными причинами возникновения и развития кризисных ситуаций, вызывающих угрозы экономической безопасности Украины, выступают: спад производства и потери внутреннего рынка; разрушение научно-технического потенциала и деиндустриализация экономики, преобладание и, как следствие, развитие сырьевых отраслей и сокращение финишных отраслей приводит к деградации научно-технического потенциала. Установлено, что с точки зрения национальной безопасности и безопасности внешнеэкономической деятельности приоритетным в государстве должна быть не просто собственное производство, но и опережающий технологическое лидерство

Обнаружена взаимозависимость региональных и общегосударственных причин возникновения угроз экономической безопасности позволила разграничить приоритетные задачи регионализации и сохранения должного уровня экономической безопасности. Обосновано, что вопрос безопасности государства тесно связано с взаимодействием в рамках государства – государственного регулирования и рыночной саморегуляции. Если проблемы поднимаются до уровня национальной безопасности, то их решением должно заниматься именно государство, и полагаться в таких ситуациях на рыночные механизмы недопустимо. Чем большее значение имеет та или иная экономическая проблема, тем меньше должны быть роль и место рыночных механизмов в ее решении. Дальнейшие исследования направлены на обоснование необходимости формирования целостной экономической системы (интеграция науки, собственного производства, денежно-финансовой и банковской системы), что позволит оптимизировать работу механизма рыночной саморегуляции.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, регионализация, экономический потенциал региона, финансовая стабильность, ускоренное (поспешное) реформирования экономики.*

Одержано 12.02.2015 р.

УДК 339.9

Товканець Сергій Антонович,
к.е.н., доцент, м. Мукачеве

ТЕХНОПАРКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Метою статті є обґрунтування ролі технопарків у розвитку регіональної політики європейських країн. Розглядається проблема регіональної політики як умови удосконалення конкурентоспроможності регіонів європейських країн. Здійснено аналіз діяльності технопарків та їх ролі у формуванні європейської економіки. Пріоритетом європейської регіональної політики є підтримка інноваційного розвитку регіонів як основи створення нових робочих місць, розвитку конкурентоспроможності, економічного зростання, поліпшення якості життя та стійкого розвитку. Обґрунтовано головну мету розвитку технопарків, що полягає у створенні умов для комерціалізації знань і технологій шляхом об'єднання на своїй території великих технологічних компаній, університетів й інноваційних підприємств, формування активного бізнес-середовища та створення майданчиків й інфраструктури для інноваційної діяльності. Визначено основні функції технопарків: управління потоками знань і технологій між університетами, розробниками, інноваційними компаніями і ринком; забезпечення створення інноваційних компанії через процес інкубації; забезпечення повного сервісу інноваційної діяльності тощо. Європейська модель характеризується наступними рисами організації технопарку: надання університетом консультації або ідеї, безпосередня участь вищого навчального закладу у діяльності технологічного або дослідницького парку; наявність виробничої та виставкової зони, що створює додаткові можливості для просування продукції на ринок. Виокремлено особливості європейської моделі технопарку: наявність спеціалізованого єдиного приміщення, призначеного для розміщення в ньому великої кількості малих фірм; наявність кількох засновників, серед яких науковий інститут або університет, а також регіональні органи влади. Зроблено висновок, що в Україні існує ряд реальних передумов для інноваційно-технологічного розвитку економіки: потужний науково-технічний потенціал; значний освітній потенціал; багаторівнева система освіти; забезпеченість різноманітними природними ресурсами, що має сприяти створенню системи генерації знань, стимулювання ділової активності. Перспективами подальших досліджень даної проблеми є визначення стратегії регіональної політики в Україні та її вплив на децентралізацію економіки.

Ключові слова: *європейська регіональна політика, технопарки, інноваційна діяльність*.

ВСТУП

Метою регіональної політики в європейських країнах визначено створення умов для динамічного, збалансованого розвитку територій та усунення регіональних диспропорцій. У зв'язку з цим пріоритетами регіонального розвитку виступають структурна перебудова господарства регіонів на основі використання їх потенціалу; запровадження системи фінансового вирівнювання соціального стану; застосування договірних засад при визначенні спільних дій центральної і місцевої влади в стимулюванні регіонального розвитку, зокрема депресивних територій; інноваційний розвиток територій із спеціальним економічним статусом за допомогою залучення інвестицій у високотехнологічні інноваційні проекти пріоритетних галузей виробництва; активізація міжрегіонального та транскордонного співробітництва; удосконалення процесу стратегічного програмування регіонального розвитку; децентралізація влади; підвищення ролі регіонів у реалізації екологічної політики держави; адаптація національного законодавства щодо

регіональної політики до стандартів Євросоюзу; здатність адміністративно-територіальних одиниць надавати високоякісні державні послуги [5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В умовах євроінтеграції регіональна політика України спрямовується на удосконалення конкурентоспроможності регіонів на основі високих стандартів якості життя людей, що вимагає наукового обґрунтування механізмів її регулювання. Проблема європейської регіональної політики та умови впровадження її принципів, форм та методів була предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких А. Гальчинський, В. Геєць, В. Дергачов, М. Долішній, Я. Жаліло, М. Лендєл, О. Мазур, Ю. Макогон, В. Мікловда, В. Семиноженко, Л. Федулова та інші.

В дослідженнях підкреслюється, що європейська регіональна політика спрямована на урегулювання диспропорцій та проблеми структурних змін і включає спеціальні програми, метою яких була активізація соціально-економічного розвитку територій. Досвід реалізації основних положень регіональної політики Євросоюзу засвідчує, що вона спрямовується на мобілізацію інноваційного потенціалу регіонів, ефективне використання спроможності об'єднаних зусиль різних політик і територіального співробітництва для досягнення стійкого зростання. Таким чином, регіональна політика ЄС найбільш яскраво демонструє характерні риси підходу до формування напрямів своєї політики, її оперативність і гнучкість.

Нова стратегія економічного розвитку ЄС на найближчі роки «Європа–2020: стратегія розумного, стійкого та всеосяжного зростання» – це сприяння інноваційному розвитку регіонів. Судячи з пріоритетів фінансової політики Євросоюзу на період 2014–2020 рр., у наступні роки європейці зосередять свої ресурси на підтримці інноваційного розвитку регіонів як основи створення нових робочих місць, розвитку конкурентоспроможності, економічного зростання, поліпшення якості життя та стійкого розвитку [3].

Стратегія «Європа–2020» має забезпечити вирішення п'яти наступних завдань: 1) зосередження кожної держави на завданнях і потребах в інноваціях та розвитку, що базуються на знаннях; 2) спрямованість на стимулювання інвестицій приватного сектору у сферу досліджень і технологічного розвитку; 3) базування на конкурентних перевагах регіону кожної країни з орієнтацією на їх підвищення; 4) поліпшення доступу зацікавлених сторін до участі та підтримки інновацій та експериментів; 5) базування на фактичних даних, виконання моніторингових показників [4].

Мета статті (постановка завдання). Основною метою регіональної політики держави в соціально-економічній сфері має бути активізація кооперацийних зв'язків між господарськими комплексами різних регіонів. Застосування інноваційних підходів до регіонального розвитку має бути спрямовано на посилення на регіональному рівні внутрішньої мотивації до соціально-економічного зростання; створення на регіональному рівні конкурентоспроможних підприємницьких структур, зорієнтованих на інтенсивне використання місцевих ресурсів; формування на регіональному та міжрегіональному рівнях конкурентних виробничих систем інноваційного типу. Важливим напрямом інтенсифікації економічного розвитку регіонів має стати створення науково-промислових парків, чому і присвячене наше дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі технопарків у розвитку регіональної політики європейських країн.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зазначимо, що технопарк – це неформальна організаційно-економічна структура, що об'єднує вищі навчальні заклади й організації, які здійснюють науково-дослідну, дослідно-конструкторську і виробничу діяльність, з метою прискорення просування розроблюваних ними товарів і послуг з інноваційного циклу від створення до комерціалізації. Функціонування технопарку будується на базі відносин купівлі-продажу об'єктів інтелектуальної власності та акціонерної власності, створюваної представниками науки і промисловості у вигляді спільних підприємств. Технопарк об'єднує як початківці-компанії, так і фірми з налагодженим виробництвом та стабільною ринковою «нішею» й сприяє комерціалізації науково-технічної діяльності і прискорення просування нововведень у сферу матеріального виробництва. Саме цими головними критеріями і визначається сутність технопарку.

Існує кілька основних критеріїв класифікації технопарків: технологічна; заснована на структурі управління; за наявності великомасштабних виробничих приміщень.

Типи технопарків згідно технологічної класифікації:

– технопарки загального характеру (відносяться організації, які не орієнтовані на виробництво інноваційної продукції);

– власне технологічні технопарки (орієнтовані на виробництво інноваційної продукції) [9, с. 13-15).

Технологічні парки за своєю сутністю є ядром науково-технологічної діяльності, що виконують рушійну функцію інноваційного розвитку регіону. Головною метою діяльності технопарків виступає збільшення добробуту регіону через створення умов для комерціалізації знань і технологій шляхом об'єднання на своїй території великих технологічних компаній, університетів й інноваційних підприємств, а також формування активного бізнес-середовища та створення майданчиків й інфраструктури для інноваційної діяльності. Тим самим технологічні парки сприяють трансферту технологій, створенню робочих місць для висококваліфікованих кадрів з гідною оплатою праці, розвивають культуру інновацій і підприємництва. Для досягнення уже вказаних цілей технопарки виконують такі основні функції: управління потоками знань і технологій між університетами, розробниками, інноваційними компаніями і ринком; забезпечення створення

інноваційних компаній через процес інкубації (стартами, спіноффи тощо); забезпечення повного сервісу інноваційної діяльності (включно з належними приміщеннями та робочими місцями).

В європейських країнах, як правило, засновником технопарків є науковий інститут або університет, а також регіональні органи влади, які зі свого боку забезпечують земельну ділянку і створення необхідної інфраструктури.

Єдиної європейської моделі технополісів і технопарків не існує. Найбільш типовими для більшості країн є технологічні парки інкубаторного типу, які часто називають інноваційними центрами, але вони значно відрізняються за розмірами, складом фірм-клієнтів, ступенем прив'язки до дослідницьких центрів. У всіх випадках мета створення технопарку полягає в прискоренні реалізації наукових розробок, пожвавленні економічної активності, створенні нових робочих місць.

Вивчення наукової та економічної літератури дає підстави стверджувати, що сучасна узагальнена європейська архітектурно-організаційна модель технопарку має наступні особливості:

– наявність спеціалізованого єдиного приміщення, призначеного для розміщення в ньому великої кількості малих фірм – це сприяє формуванню і розвитку великої кількості нових малих і середніх інноваційних підприємств, які користуються всіма перевагами системи колективних послуг;

– наявність кількох засновників – цей механізм управління значно складніший, ніж механізм з одним засновником, однак набагато ефективніший, наприклад, з точки зору доступу до фінансування [7, с. 60; 9, с.83; 11,с. 34-36].

Відзначимо, що важливою особливістю європейських технопарків є те, що вони переважно розміщуються на територіях кампусів університетів з багатовіковою історією і, отже, характеризуються досконалою архітектурно-середовищною організацією. На формування структури технологічних та дослідницьких парків в Західній Європі вплинули внутрішні специфічні потреби організації та функціонування технопарків. Європейська модель формувалася в особливих просторово-територіальних умовах. Головним чинником, що мав вплив на архітектурно-планувальну організацію технопарків, стало особливе середовище кампусів європейських університетів.

Найбільш характерними особливостями європейських кампусів є [1, с. 56-57]:

– обмежена територія під розміщення технопарку, що в середньому не менше п'яти і не більше кількох десятків гектар;

– висока ступінь благоустрою території;

– розвинена інфраструктура.

Європейський досвід дозволив завершити формування загальної ідеї технопарків, забезпечивши високою культурою організації місць інтелектуальної праці, більш досконалими моделями інтеграції науки, освіти і бізнесу і їх архітектурними комплексами. Аналіз наукових джерел дає підстави визначити технопарк як унікальний об'єкт зі специфічно організованим середовищем, що характеризується рядом нових функціональних елементів (рис. 1).

Як видно з рисунку, європейська модель характеризується такими рисами організації технопарку: університет не лише надає консультації або ідеї, але безпосередньо є учасником технологічного або дослідницького парку; крім зони, де знаходяться виробничі компанії, які виготовляють продукцію, є ще й виставкова зона, що створює додаткові можливості для просування продукції на ринок. Європейська модель характеризується наявністю адміністративного блоку, управління охоплює всі ланки процесу розробки, виробництва та комерціалізації інноваційних товарів. Нові технології постачаються на зовнішній ринок. Важливим з нашої точки зору є наявність зворотного зв'язку, оскільки парк не лише випускає продукцію, але й залучає в свою структуру нові компанії.

Практично всі технопарки створені з ініціативи регіональної влади і в переважній більшості випадків з її фінансовою участю, хоча деякі фінансуються приватним капіталом. Досить перспективним напрямом економічної діяльності як для учасників кооперації, так і для регіону в цілому є науково-технічне співробітництво технологічних парків із промисловими кластерами. Дане твердження підкріплюється розташуванням і спеціалізацією технопарків і промислових кластерів. Так, за даними Міжнародної асоціації наукових парків, переважна більшість технопарків світу (65%) розташовані поблизу ділових кластерів, причому у 44% випадків і парки і кластери спеціалізуються в одному і тому самому технологічному секторі.

Загалом науково-технологічні парки виступають головною рушійною силою у розвитку регіонів, вони довели свою здатність до залучення та збереження інтелектуальних ресурсів, що в свою чергу, веде до підвищення технологічної та інноваційної конкурентоспроможності регіону. Особливо важливим фактором успіху науково-технологічного розвитку регіону варто виділити лідерство університетської науки та розвиток промислових технологічних кластерів, що дасть можливість створити сприятливе середовище для розвитку співробітництва в інноваційній діяльності, а отже, буде сприяти трансферту та комерціалізації технологій. Створення спільного європейського ринку, звуження національних ринкових ніш активізують формування трансрегіональних (таких, що перетинають національні кордони) мережних структур, ініціатива створення яких належить самим регіонам, котрі зацікавлені у реструктуризації місцевої економіки та підтримці галузей, що динамічно розвиваються. Ці утворення, сформовані зусиллями регіонів двох або більше країн, можуть мати різний вигляд (об'єднання, асоціації, кооперування у вирішенні конкретних науково-технічних проблем регіону) і носить територіальний або екстериторіальний характер. Так, у рамках програми «ЕВРИКА» з метою реструктуризації вугільної та сталеливарної галузей Північної Моравії та Сілезії здійснюється співробітництво підприємств і науково-дослідних інститутів Чехії, Австрії,

Словаччини та Польщі [11, с. 120-122].

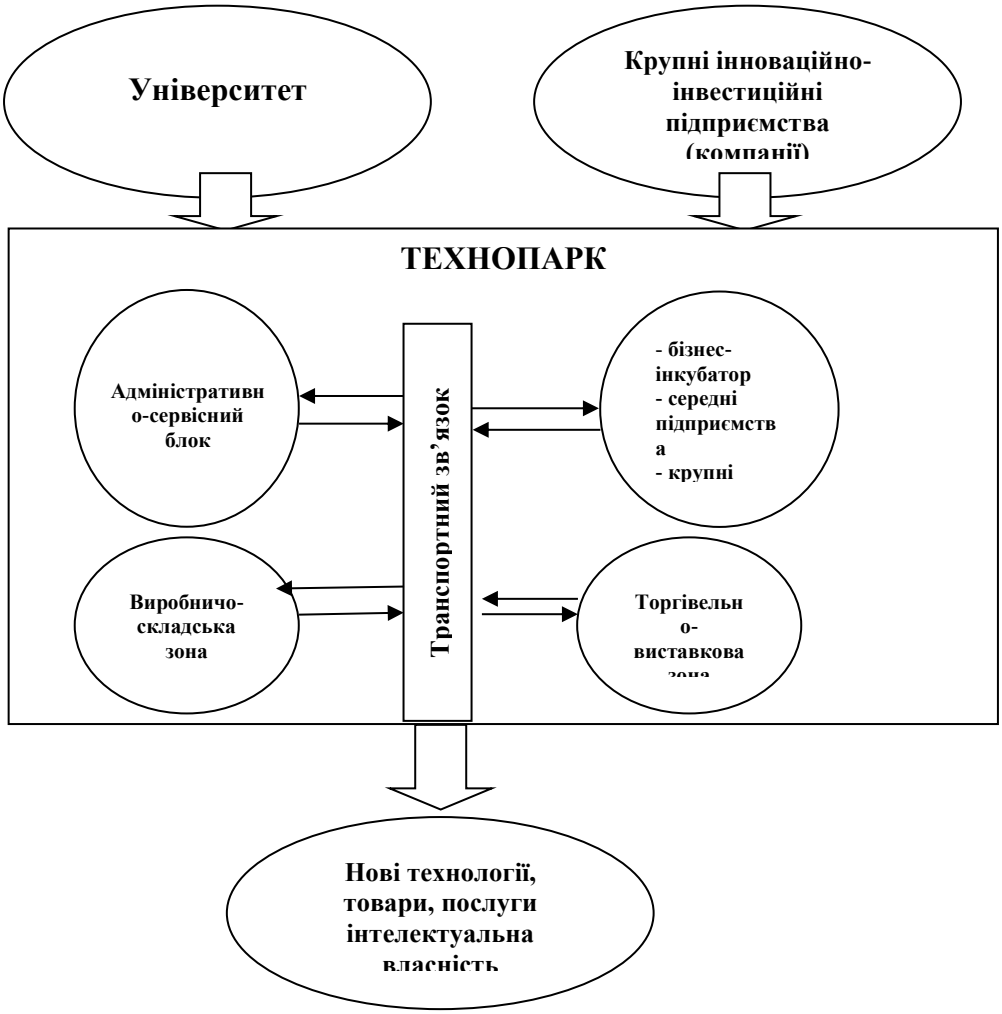

Рис. 1. Європейська модель створення технопарку

Технологічний парк в Україні на сьогодні – це найчастіше комплекс підприємств, фірм та організацій з визначеними науково-технічними напрямками, що поєднує проведення досліджень, розробок та виробництво продукції на основі підприємницької діяльності та який повинен забезпечувати реалізацію високих технологій і виробництво конкурентоспроможної продукції. Необхідність переходу до інноваційної політики та формування ринкової економіки викликана тим, що більшість виробництв в країнах із транзитивною економікою ще не досягли ринку високотехнологічної продукції. Сучасна економіка таких країн орієнтована скоріше на відтворення в умовах уже сформованої технологічної структури, ніж на створення нової галузевої структури промисловості і перехід до нового технологічного укладу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У даний час існує ряд реальних передумов для інноваційно-технологічного розвитку економіки України: в деяких сферах зберігся потужний науково-технічний потенціал; існує значний освітній потенціал; зберігається багаторівнева система освіти; існує забезпеченість різноманітними природними ресурсами. Використання визначених переваг і потенціалу має сприяти створенню системи генерації знань, стимулювання ділової активності, які разом з менеджментом якості дозволять організувати виробництво конкурентоспроможних на світовому ринку товарів і послуг. Перспективами подальших досліджень даної проблеми є визначення стратегії регіональної політики в Україні та її вплив на децентралізацію економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аллен Д. Научный парк: организация и управление: пер. с англ. / Д. Аллен, Д. Берр, Т. Бродхерст. – Л., 2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.prometeus.nsc,ru/archives/exhibit2/naugrad.
2. Аналіз діяльності технологічних парків України у 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/science/innovation/analiz2010.doc.

3. Гальчинський А. С. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К.: Знання України, 2002. – 326 с.

4. Дмитриева О. Г. Региональная экономическая диагностика / О. Г. Дмитриева – СПб.: издво СПбУЭФ, 1992. – 274 с.

5. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX–XXI століть: нові пріоритети / НАН України. Ін-т регіональних досліджень / М. І. Долішній – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.

6. Комков Н. И. Анализ и оценка перспектив перехода к инновационной экономике / Н. И. Комков, С. Ю. Ерошкин, М. В. Кравченко // Проблемы прогнозирования. – 2005. – № 6. – С. 10-26.

7. Мазур А. А. Технологічний парк України: цифри,факти, проблеми / А. А. Мазур, С. В. Пустовой // Наука та інновації. – 2013. – т. 9. – № 3. – С. 59-72.

8. Понятие, функции и задачи технопарков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу://www.raexpert.ru/researches/ technopark/part1.

9. Уханова І. О. Розвиток та функціонування технопарків: світовий досвід та специфіка в Україні: монографія / І. О. Уханова. – Одеса: Атлант, 2012. – 132 с.

10. Федулова Л. Особливості розвитку інноваційної політики Європейського Союзу: виклики для України / Л. Федулова, Г. Андрощук // Проблеми науки. – 2014. – № 7–8. – С. 40-43.

11. Черницька Т. Регіональні виміри міжнародного науково-технічного співробітництва / Т. Черницька // Міжнародна економічна політика. – 2013. – № 1 (18). – С. 105-127.

12. Eaton, Jonathan, Eva Gutierrez, and Samuel Kortum. "European Technology Policy." NBER Working Papers 6827, 1998. – 51 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nber.org/papers/w6827.

Товканец Сергей Антонович

ТЕХНОПАРКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

Цель статьи – обосновать роль технопарков в развитии региональной политики европейских стран. Рассматривается проблема региональной политики как условия совершенствования конкурентоспособности регионов европейских стран. Осуществлен анализ деятельности технопарков и их роль в формировании европейской экономики. Приоритетом европейской региональной политики является поддержка инновационного развития регионов как основы создания новых рабочих мест, развития конкурентоспособности, экономического роста, улучшения качества жизни и устойчивого развития. Обоснованно главную цель развития технопарков, которая заключается в создании условий для коммерциализации знаний и технологий путем объединения на своей территории крупных технологических компаний, университетов и инновационных предприятий, формирования активного бизнес-среды и создания площадок и инфраструктуры для инновационной деятельности. Определены основные функции технопарков: управление потоками знаний и технологий между университетами, разработчиками, инновационными компаниями и рынком; обеспечение создания инновационных компании через процесс инкубации; обеспечение полного сервиса инновационной деятельности и др. Европейская модель характеризуется следующими чертами организации технопарка: предоставление университетом консультации или идеи, непосредственное участие вуза в деятельности технологического или исследовательского парка; наличие производственной и выставочной зоны, что создает дополнительные возможности для продвижения продукции на рынок. Выделены особенности европейской модели технопарка: наличие специализированного единого помещения, предназначенного для размещения в нем большого количества малых фирм; наличие нескольких учредителей, среди которых научный институт или университет, а также региональные органы власти. Сделан вывод, что в Украине существует ряд реальных предпосылок для инновационно-технологического развития экономики: мощный научно-технический потенциал; значительный образовательный потенциал; многоуровневая система образования; обеспеченность разнообразными природными ресурсами, что должно способствовать созданию системы генерации знаний, стимулирования деловой активности. Перспективами дальнейших исследований данной проблемы является определение стратегии региональной политики в Украине и ее влияние на децентрализацию экономики.

Ключевые слова: *европейская региональная политика, технопарки, инновационная деятельность.*

Tovkanets' S.

TECHNOPARKS IN THE EUROPEAN REGIONAL POLICY

The aim of the article is to study the role of technological parks in the regional policy of the European countries. The problem of regional policy has been considered as a condition for improving the competitiveness of European regions. The technological parks and their role in shaping the European economy have been analyzed. European regional policy priority is to support innovative regional development as a basis to create new jobs, development of competitiveness, economic growth, quality of life and sustainable development. The main aim of technoparks has been grounded, which is to facilitate the commercialization of knowledge and technology by combining on its territory of large technology companies, universities and innovative enterprises, the development of active business environment and creating platforms and infrastructure for innovation. The main functions of technology parks are: to control flows of knowledge and technology between universities, developers, innovative companies and markets; to ensure the creation of innovative companies through incubation process; to provide full service innovation etc. The European model is characterized by the following features of organization of technopark: universities provide with advice or ideas, direct

participation of a higher educational institution in technological or research park activity; availability of production and exhibition area, creating opportunities for promotion of products on the market. The features of the European model of industrial park have been determined: availability of specialized area designed to accommodate the large number of small firms; several founders, including research institute or university and regional authorities. It has been concluded that there are some real preconditions for innovation and technological development of the economy in Ukraine: a powerful scientific and technical potential; significant educational potential; multilevel system of education; availability of various natural resources that should help create a system of knowledge generation, stimulation of business activity. Prospects for further research of this problem is to determine the strategy of regional policy in Ukraine and its impact on the decentralization of the economy.

Keywords: *European regional policy, technological parks, innovation.*

Одержано 12.02.2015 р.

УДК 631.11

Щурик Михайло Васильович,
д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів і кредиту,
Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Аналізується динаміка розвитку підприємств сільського господарства. Визначено, що діючі організаційно-правові засади розвитку вітчизняного аграрного сектора не забезпечують належний розвиток соціальної інфраструктури села, генези сільських територій. Мета статті – дослідити основні причини, які гальмують і не забезпечують успішного вирішення завдань розвитку сільськогосподарського виробництва і сільських територій. Оцінено вплив земельної та аграрної реформ на розв'язання соціально-економічних завдань на селі. Порівнюється розвиток соціальної інфраструктури сільських територій із ґенезою сільськогосподарського виробництва. Акцентується увага на зростанні розриву між соціальними і виробничими проблемами на селі. Обґрунтовується необхідність формування на селі нової політики соціального розвитку, в основу котрої слід покласти життєві інтереси селян, без яких досягнути успіху в аграрному секторі неможливо. Проаналізовано механізми формування сільськогосподарських підприємств, також їх участь у процесах розвитку сільських територій. Визначено, що нині можна одержати реальну допомогу для потреб розвитку сільських територій лише від великих сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом тваринницької продукції, а їх частка складає менше 2% від загальної кількості. Значна увага приділена кадровому забезпеченню аграрного сектора, потребі вкладання інвестицій у живий капітал. Обґрунтована необхідність посилення участі в процесах розвитку аграрного сектора й сільських територій органів місцевого самоврядування. Пропонується радикально змінити відносини з приводу оренди сільськогосподарських земель між органами місцевої влади і великими сільськогосподарськими підприємствами (агрохолдингами). Обґрунтовується потреба розробити в кожному сільському населеному пункті план соціально-економічного розвитку. Запропоновано диверсифікувати джерела надходження коштів для потреб сільських громад. При цьому значно більше уваги слід приділяти розвитку господарств населення, котрі мають нині в підпорядкуванні і власності майже дві третини сільськогосподарських угідь. При цьому особливу увагу слід приділити вирішенню демографічних проблем, вкладенню інвестицій у живий капітал. Рекомендовано оптимізувати розміри землеволодіння та землекористування, керуючись при цьому ефективністю використання та охорони земельних ділянок, рівнем доходів та забезпеченістю продовольчою продукцією, що виробляється особистими підсобними господарствами.

Ключові слова: *розвиток, програма, добробут, населення, фінансування, агрогосподарства, земля.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Діючі організаційно-правові засади розвитку вітчизняного аграрного сектора не забезпечують належний розвиток соціальної інфраструктури села, генези сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку аграрного сектора, сільських територій постійно знаходяться в центрі досліджень багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених, бізнесових структур, політиків тощо. При цьому напрями аналізу вирізняються надзвичайною шириною й багатовекторністю. Предметом дослідження слугує процес організації сільськогосподарського виробництва, соціальна інфраструктура, екологія, сільські території тощо. При цьому на особливу увагу заслуговують публікації науковців, які стосуються поєднання розвитку аграрних підприємств і сільських територій у яких детермінантою поступу вперед є

соціальний капітал, селянин. Якщо декілька десятиліть тому конкурентні переваги визначалися головним чином природними ресурсами та капіталом, то в сучасних умовах формування постіндустріального суспільства економічне зростання розвинутих країн на 64% залежить від рівня людського й соціального потенціалу, на 20% – від природних ресурсів та на 16% – від капіталу [1]. Зрозуміло, що успішний розвиток вітчизняного аграрного сектора залежить, передусім від участі в ньому соціального капіталу, створення належних умов проживання селян на сільських територіях. Під соціальним капіталом розуміють соціальні відносини та зв'язки, що формуються в аграрному секторі економіки, які ґрунтуються на довірі та спонукають учасників до ефективних дій з метою досягнення спільних цілей [2, с. 77].

Вченими наголошується, що належна організація, досягнення збалансованості між аграрним сектором і соціально-економічним розвитком села генерується адекватною земельною політикою. Відомо, що наріжним каменем успішної діяльності сільськогосподарського виробництва слугують земельні ресурси, характер відтворення визначається земельною політикою, яка визначає напрями використання та охорони земель для досягнення соціально-економічних й екологічних цілей розвитку, забезпечуючи при цьому максимізацію ефективності землекористування із безпекою природного середовища, загального добробуту суспільства в короткостроковій і довгостроковій перспективі [3, с. 183].

Таким чином успішний розвиток сільськогосподарського сектора в Україні значною мірою регулюється земельними ресурсами, аграрною політикою, котра продукується адекватними державними структурами. Чинні засади генези земельних відносин, вирішення соціально-економічних і екологічних завдань в сільській місцевості було закладено земельною й аграрною реформою, котрі здійснювались завдяки заходам роздержавлення, паюванням та приватизацією землі й майна. Одночасно цілеспрямована тодішня аграрна політика забезпечила тотальне руйнування сільськогосподарських агроформувань, якими, в переважній своїй більшості, здійснювалось не лише виробництво сільськогосподарської продукції, а й вирішувались завдання розвитку сільських територій, соціально-економічні проблеми сільських мешканців. За результатами цих трансформаційних заходів практично повністю занепала інфраструктура сільських територій, а селянин майже повністю позбувся соціального захисту. Аграрний сектор було розділено на три групи: дрібні земельні власники і користувачі земельних ділянок (домогосподарства), сільськогосподарські підприємства (фермерські та приватні господарства, виробничі кооперативи, господарські товариства тощо) та агрохолдинги (великі сільськогосподарські підприємства). Вченими зазначається, що такий поділ земельних ресурсів АПК спричинив до багатьох деструктивів, які негативно вплинули, передусім на технологію виробництва сільгоспкультур, територіальну організацію сільськогосподарських підприємств. Дрібно товарність сільського господарства, розподіл земель на паї, зосередження значної частини виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах населення призвели до порушення організації території сільськогосподарських підприємств, відсутності сівозмін, посилення процесів ерозії тощо [4]. Слід зазначити, що вченими досліджуються і інші недосконалості, пов'язані з аграрним сектором вітчизняної економіки. Разом з тим успішна діяльність сільського господарства залежить не лише від нарощування темпів виробництва аграрної продукції, а й розвитку сільських територій, соціального захисту сільських мешканців. Дана проблематика поки що не є достатньо досліджена наукою.

Мета статті (постановка завдання). Мета статті – дослідити основні причини, які гальмують і не забезпечують успішного вирішення завдань розвитку сільськогосподарського виробництва і сільських територій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Запровадження ринкової моделі розвитку вітчизняного аграрного сектора призвело до радикальних змін в аграрній сфері. Нині сільське господарство, незважаючи на кризові явища в національному секторі економіки, продовжує нарощувати обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Передусім це стосується озимих зернових культур, соняшника, кукурудзи, картоплі по яких склалася позитивна динаміка. Як результат, аграрним сектором України за останні 3-5 років значно збільшився експорт рослинницької сільськогосподарської продукції. Разом з тим вченими зазначається, що сформована в Україні система земельних відносин на засадах приватної власності не створила умов і дійових механізмів ефективного і водночас екологічно безпечного землекористування. Усі землевласники і землекористувачі використовують землі передусім для отримання прибутку [5, с. 78-79]. Інакше кажучи детермінантою, кінцевою метою використання земельних ресурсів є гроші, прибуток, які часто досягаються через попирання соціальних інтересів, надмірну експлуатацію земельних ресурсів. В той же час досвід розвинених країн світу свідчить, що в сільському господарстві раціональними вважаються такі форми господарювання, коли зберігаються робочі місця для селян, які одночасно є і власниками і працівниками, упереджують надмірну експлуатацію природних ресурсів та антропогенне навантаження на ґрунти, не допускають істотного зниження їхніх відновлювальних і відтворювальних можливостей [6, с. 65].

Аналіз структури суб'єктів діяльності в аграрному секторі України засвідчує, що нині найбільш потужними, достатньо технічно озброєними і технологічно оснащеними є великі агропідприємства – агрохолдинги, котрі мають у підпорядкуванні десятки, сотні тисяч га сільськогосподарських земель. На жаль зусилля їхньої діяльності спрямовуються, передусім для власного збагачення, часто ігноруючи соціальними

потребами селян та економічними нормами. Це при тому, що для організації сільськогосподарського виробництва ними використовуються сільськогосподарські угіддя, котрі знаходяться в адміністративних межах місцевих органів самоврядування. Основні недоліки процесу розвитку агрохолдингів в Україні стосуються переважно нехтування з їх боку соціальними та екологічними проблемами на селі, у тому числі допущення ними хижацької експлуатації земельних угідь з метою максимізації власного прибутку в умовах недостатньо розвинутої нормативно-правової системи регулювання діяльності агрохолдингів [7, с. 83]. Однозначне твердо переконує у потребі вироблення нових нормативно-правових засад становлення та розвитку великих сільськогосподарських підприємств, які би корелювали організацію сільськогосподарського виробництва з інтересами сільських громад, розвитком сільських територій. Мова йде про створення та запровадження дієвих механізмів, котрі слід спрямувати на узгодження інтересів господарюючих суб'єктів з інтересами місцевого населення, сільських громад і, за великим рахунком, усього суспільства (тобто такі, що забезпечують модернізацію аграрного сектора як цілісної системи), які нині практично залишаються не розробленими [8, с. 58].

Саме агрохолдинги, якими нині виробляється та експортується левова частина продукції сільського господарства повинні забезпечити відродження, становлення і розвиток сільських територій, оскільки вони володіють достатніми матеріальними і фінансовими ресурсами, котрі частково слід спрямовувати на розвиток сільських потреб. Більше того, задекларована на найвищому урядовому рівні децентралізація економіки, формування нового адміністративно-територіального устрою в Україні потребує проведення саме таких заходів.

Розвиток аграрного сектора і сільських територій завжди здійснювався як дві органічно поєднанні складові єдиного суспільного процесу. Аксіоматичним при цьому слід вважати те, що втрата, або недостатньо налагоджений взаємозв'язок, взаємозалежність між сільськогосподарськими підприємствами і сільськими населеними пунктами призводить у кінцевому рахунку до соціальних втрат, деградації та вимирання сільських мешканців. Як результат сільськогосподарське виробництво, як процес, частково втрачає головну продуктивну силу, каталізатор розвитку сільськогосподарських підприємств. Зважаючи на це кожна корпорація має розглядатися як соціальне підприємство, чиї існування і рішення можуть бути виправдані, тільки якщо вони служать суспільній, або соціальній меті [9].

Саме селянин є, був і залишатиметься найбільш дієвою детермінантою розвитку аграрного сектора, яка залежить від соціального забезпечення облаштування соціальної інфраструктури на селі, а також розвитку сільських територій. Означене засвідчує про потребу розробки кожним сільськогосподарським підприємством у своєму бізнес-плані розділу, який би конкретно регулював та визначав його участь у вирішенні соціальних завдань на селі, надання матеріальної допомоги селянину.

Аналіз засвідчує, що в нинішніх умовах далеко не всі аграрні господарства спроможні надати допомогу в розвитку сільських територій. Передусім це стосується малих і середніх сільськогосподарських підприємств: абсолютної більшості фермерських і приватних господарств, виробничих кооперативів, господарських товариств, які самі перебувають у фінансовій скруті. Дані офіційної статистики засвідчують, що майже половина фермерських господарств, які репрезентують найбільш чисельну групу сільськогосподарських підприємств завершили 2012 рік зі збитками (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл діючих фермерських господарств за рівнем чистого доходу (виручки) від реалізації сільськогосподарської продукції [10, с. 182]

Види діючих фермерських господарств	У % до загальної кількості	Рівень рентабельності, %
Діючі фермерські господарства – всього	100,0	27,8
у т.ч. з чистим доходом (виручкою), тис. грн.		
до 50,0	47,2	-8,5
50,1 – 100,0	14,9	10,4
100,1 – 200,0	11,2	3,0
200,1 – 300,0	6,0	16,9
300,1 – 500,0	4,2	4,2
500,1 – 1000,0	5,7	8,8
1000,1 – 5000,0	8,8	17,1
5000,1 – 10000,0	1,4	30,8
більше 10000,0	0,6	60,2

Звісно, що абсолютна більшість фермерських господарств фінансово не може забезпечити виділення коштів на облаштування й розвиток сільських територій. Не мають такої можливості також значна частина сільськогосподарських підприємств, які займаються виробництвом тваринницької продукції (табл. 2).

Таким чином, де-факто нині можна одержати реальну допомогу для потреб розвитку сільських територій лише від великих сільськогосподарських підприємств, які за результатами господарювання в аграрному секторі одержують значні прибутки, а саме виробництво – високорентабельне. Однак таких небагато, оскільки частка беззбиткових агрогосподарств, які займаються виробництвом тваринницької продукції складає менше 2% від

загальної кількості.

Таблиця 2

Розподіл сільськогосподарських підприємств за рівнем чистого доходу (виручки) від реалізації продукції тваринництва у 2012 році [10, с. 53]

Типи сільськогосподарських підприємств	У % до загального значення			Рівень рентабельності, %	У середньому на 1 підприємство	
	кількості підприємств	обсягу чистого доходу (виручки)	загальної чисельності зайнятих		чистий дохід (виручка), тис. грн.	чисельність зайнятих, осіб
Підприємства з чистим доходом (виручкою)	100,0	100,0	100,0	14,3	6041	36
до 1 млн. грн.	54,9	2,5	17,0	-29,6	279	11
1,1 – 2,5	16,5	4,5	12,0	-19,2	1662	26
2,6 – 5,0	11,1	6,5	12,6	-10,9	3543	41
5,1 – 10,0	7,9	9,2	13,3	-6,4	7049	62
10,1 – 20,0	5,0	11,4	14,0	-3,3	13799	102
20,1 – 50,0	3,0	15,7	16,2	3,3	31954	199
50,1 – 100,0	0,8	8,7	3,9	14,7	66572	180
більше 100,0 млн. грн.	0,8	41,5	11,0	55,7	256747	414

Однак це не означає і не дає підстави стверджувати, що сільськогосподарські підприємства повинні залишатися осторонь від розв'язання проблем розвитку сільських територій, соціального захисту селян, формування соціальної інфраструктури. Земельні ресурси, увесь природно-ресурсний потенціал сільських населених пунктів є власністю сільських громад. Саме вони повинні вирішувати питання, що стосується надання у власність, підпорядкування землі фізичним, юридичним особам. Ці та інші складові організації аграрних господарств дають право вибору для сільської громади, органів місцевого самоврядування. Сільська громада має володіти правом заключати угоди щодо землеволодіння, землекористування, оренди сільськогосподарських угідь із тими бізнесовими структурами, котрі зуміють зробити сільськогосподарську діяльність прибутковою, високорентабельною. Більше того, нині це сингулярний шлях успішного поєднання розвитку сільського господарства та сільських територій. Йдеться про те, що земельними угіддями, котрі орендуються, є власністю, або перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств (агрохолдингів, фермерських і приватних господарств, виробничих кооперативів, господарських товариств тощо) мають реально розпоряджатися й контролювати місцеві органи самоврядування, громада. Саме в такому форматі слід забезпечувати проведення трансформаційних заходів у зв'язку з децентралізацією державного управління, котра слугує ключовою передумовою асоційованого членства України в складі ЄС. Тільки завдяки побудові нових взаємовідносин між сільськогосподарськими підприємствами та місцевими органами самоврядування буде забезпечена прибуткова діяльність суб'єктів володіння та користування природно-ресурсним потенціалом населених пунктів та появиться нове джерело фінансування потреб сільських громад включаючи заходи реалізації та розвитку сільських територій. При цьому, що особливо важливо буде подолана перманентна збитковість багатьох сільськогосподарських підприємств. Одночасно зменшиться навантаження на Державний та місцеві бюджети, з яких щорічно виділялося сотні мільйонів грошових коштів на потреби підтримки сільського господарства та розвиток сільських територій.

Звісно, що проведення децентралізації фінансового забезпечення аграрного сектора та розвитку сільських територій через ротацію збиткових сільськогосподарських підприємств на прибуткові не забезпечить в достатній мірі вирішення завдання задоволення фінансових потреб сільських громад. Цей процес буде тривалим і суперечливим, оскільки будуть зачеплені приватні та бізнесові інтереси багатьох власників сільськогосподарських підприємств, котрі за десятки років дуже звикли, що їхня збиткова діяльність буде покрита державою. Нам представляється, що такий шлях розвитку аграрного сектора не може вважати дієвим. Він по великому рахунку є хибним. Державна допомога сільськогосподарському сектору економіки має надаватися лише для потреб виконання державних програм, виникнення і попередження природних катаклізмів, стихійного лиха, форс мажорних подій. Безгосподарність, марнотратність власників і користувачів, орендарів сільськогосподарських земель слід долати самостійно за рахунок власних фінансових, трудових і матеріальних ресурсів. Це аксіома без усвідомлення якої не вдасться каталізувати розвиток аграрного сектора і сільських територій. Кожне сільськогосподарське підприємство має обов'язково за рахунок власних фінансових коштів надавати фінансову або матеріальну допомогу в розвитку сільських територій, оскільки ним використовуються сільськогосподарські угіддя, котрі належать сільській громаді.

Важливим заходом на шляху організації

сільських населених пунктів є розробка стратегічного плану їх розвитку. При цьому особливу увагу слід приділити вирішенню демографічних проблем, вкладенню інвестицій у живий капітал, оскільки за останні десятиріччя різко зменшується число сільських мешканців, громад. Більшого того, в Україні має місце повне зникнення (вимирання) окремих сіл. Нині, на наше глибоке переконання, це є найбільша проблема, без вирішення якої розвиток сільських територій позбавлений будь-якого змісту.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз розвитку сільськогосподарського виробництва й сільських територій у нашій країні засвідчує про певну їх асинхронність. Тобто підприємства, котрі займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, використовуючи для цього сільськогосподарські угіддя населених пунктів, не приймають належної участі в заходах по облаштуванню сільських територій. Це стосується практично всіх аграрних господарств, включаючи великі агрохолдинги, дрібних і середніх підприємств, домогосподарств тощо. Утворився своєрідний розрив між інтересами суб'єктів господарювання (сільськогосподарських підприємств) і сільськими громадами. Це при тому, що для організації власної сільськогосподарської діяльності агрогосподарства використовують земельні ресурси, котрі перебувають у підпорядкуванні сільських громад. Відсутність коштів у місцевих бюджетах є однією з причин, які посилюють деградацію сіл, депопуляцію сільських мешканців і унеможливлюють розвиток сільських територій.

Найважливішими причинами відсутності надходжень грошових коштів до бюджетів органів самоврядування, як засвідчує аналіз, є збиткова діяльність абсолютної більшості сільськогосподарських підприємств. Це стосується фермерських господарств, виробничих кооперативів, домогосподарств тощо. Найбільш збитковими на фоні всіх сільськогосподарських підприємств, як засвідчують дані офіційної статистики, є агрогосподарства, котрі займаються виробництвом і реалізацією тваринницької продукції. Утворилося своєрідне замкнено коло: збиткова діяльність агрогосподарств унеможливлює відрахування ними коштів для потреб місцевих бюджетів, і, як результат ущерблено розвиток сільських територій. Діючі взаємовідносини між місцевими органами самоврядування та великими сільськогосподарськими підприємствами (агрохолдингами) також не передбачають відрахування коштів на потреби розвитку сільських територій, оскільки останні перераховують податки не місцевій громаді, а в бюджети вищих рівнів. Звісно, що діючи засади фінансового забезпечення розвитку сільських територій потребують внесення суттєвих змін. Передусім нагальною є потреба зробити це великими агропідприємствами. Йдеться про те, що вітчизняний законодавець повинен передбачити обов'язкове відрахування частини податкових надходжень до місцевих бюджетів, оскільки агропідприємства використовують земельні ресурси сільських населених пунктів.

Фінансові відрахування до фондів органів місцевого самоврядування мають здійснювати також середні і малі агрогосподарства, господарства населення. Їхня збиткова діяльність не може слугувати причиною недофінансування потреб розвитку сільських територій. Більш ніж очевидно, що результати їхнього господарювання часто носять суб'єктивний характер, за яким скривається безгосподарність, невміння належним чином організовувати сільськогосподарське виробництво. Саме тому випробуваним кроком, на нашу думку, має стати ротація збиткових підприємств на прибуткові. При цьому виправданим є зміна власника, котрий зуміє організувати прибуткову діяльність сільськогосподарського підприємства і таким чином забезпечувати обов'язкові фінансові відрахування для потреб розвитку сільських територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юрчишин В. «Зарплатні сльози». Хто винен і що робити ? / В. Юрчишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=814.
2. Базилевич В. Д. Ринкова економіка: основні поняття і категорії / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання. – 2011. – 263 с.
3. Формування моделі управління природними ресурсами в ринкових умовах господарювання: [монографія] / [за заг. ред. М. А. Хвесика]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 304 с.
4. Из-за эрозии грунтов Украина ежегодно теряет 10 млрд. дол. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.lb.ua/state/2012/01/24/133287_izza_erozii_gruntov_ukraina.html
5. Нагірна В. П. Можливі загрози сільському господарству України з позицій екобезпеки / В. Нагірна, І. Савчук // Економіка України. – 2014. – № 2. – С. 71-83.
6. Піменова О. В. Модель оцінки ефективності форм господарювання в аграрному секторі / О. Піменова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 4. – С. 63-72.
7. Хвесик М. А. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи їх подолання / М. Хвесик, А. Степаненко // Економіка України. – 2013. – № 8. – С. 55-72.
8. Бородіна О. М. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію (теоретико-методологічний аспект) / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України . – 2014. – № 4. – С. 55-72.
9. Dahl R.A. A Prelude to Corporate Reform / Business and Society Review. – 1972. – Spring. - № 1.

10. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2012 рік / Відп. за вип. О. М. Прокопенко // Державна служба статистики України, 2013.

Щурик Михаил Васильевич

ДЕТЕРМИНАНТЫ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА И СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Анализируется динамика развития предприятий сельского хозяйства. Определено, что действующие организационно-правовые основы развития отечественного аграрного сектора не обеспечивают надлежащее развитие социальной инфраструктуры села, генезиса сельских территорий. Цель статьи - исследовать основные причины, которые тормозят и не обеспечивают успешного решения задач развития сельскохозяйственного производства и сельских территорий. Оценено влияние земельной и аграрной реформ на решение социально-экономических задач на селе. Сравнивается развитие социальной инфраструктуры сельских территорий с генезисом сельскохозяйственного производства. Акцентируется внимание на рост разрыва между социальными и производственными проблемами на селе. Обосновывается необходимость формирования на селе новой политики социального развития, в основу которой следует положить жизненные интересы крестьян, без которых достичь успеха в аграрном секторе невозможно. Проанализированы механизмы формирования сельскохозяйственных предприятий, а также их участие в процессах развития сельских территорий. Определено, что в настоящее время можно получить реальную помощь для нужд развития сельских территорий только от крупных сельскохозяйственных предприятий, которые занимаются производством животноводческой продукции, а их доля составляет менее 2% от общего количества. Значительное внимание уделено кадровому обеспечению аграрного сектора, потребности вложения инвестиций в живой капитал. Обоснована необходимость усиления участия в процессах развития аграрного сектора и сельских территорий органов местного самоуправления. Предлагается радикально изменить отношения по поводу аренды сельскохозяйственных земель между органами местной власти и крупными сельскохозяйственными предприятиями (агрохолдингами). Обосновывается необходимость разработать в каждом сельском населенном пункте план социально-экономического развития. Предложено диверсифицировать источники поступления средств для нужд сельских общин. При этом гораздо больше внимания следует уделять развитию хозяйств населения, которые имеют в настоящее время в подчинении и собственности почти две трети сельскохозяйственных угодий. При этом особое внимание следует уделить решению демографических проблем, вложению инвестиций в живой капитал. Рекомендовано оптимизировать размеры землевладения и землепользования руководствуясь при этом эффективностью использования и охраны земельных участков, уровнем доходов и обеспеченностью продовольственной продукцией, производимой личными подсобными хозяйствами.

Ключевые слова: *развитие, программа, благосостояние, население, финансирования, агрохозяйства, земля.*

Shchuryk M.

THE DETERMINANTS OF THE AGRARIAN SECTOR AND RURAL AREAS DEVELOPMENT

The dynamics of agricultural development has been analysed. The impact of a land and agrarian reform on solving social and economic problems in the countryside has been estimated. The development of social infrastructure of the rural areas has been compared with the genesis of the agricultural production. The necessity of forming a new rural social development policy has been grounded the basis of which should become the vital interests of farmers, without which the success in the agricultural sector is impossible. The mechanism of forming agricultural enterprises and their participation in the process of rural development has been analysed. The significant attention is paid to a staff support of the agrarian sector and to the need of investing into real capital. The necessity of strengthening participation of the local government in developing the agricultural sector and rural areas has been grounded. It has been proposed to radically change the relationship on lease of agricultural land between local authorities and large farms. The need to work out a plan of social and economical development in every rural settlement has been substantiated. The diversification of the sources of funds for the needs of rural communities has been offered. In addition to this much more attention should be paid to the development of farms, which have in the subordination and ownership almost 2/3ds of agricultural lands. It is recommended to optimize the size of land ownership and land use, guiding by the effectiveness of land use and land conservation, by the level of income and supply of food products, produced by private households.

Keywords: *development, application, welfare, population, funding, agroeconomy, land.*

Одержано 16.02.2015 р.

РОЗДІЛ IV

ЕКОНОМІЧНА СТАТИСТИКА, БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ТА АУДИТ

УДК 657

Головачко Василь Михайлович,
к.е.н., доц., доцент кафедри обліку та фінансів,
Мукачівський державний університет

ПОНЯТТЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ

Стаття присвячена розкриттю поняття «біологічних активів». Метою написання статті є визначення поняття «біологічні активи» та уточнення їх складу, класифікації та оцінки для цілей обліку на підприємствах. Здійснено та проаналізовано класифікацію біологічних активів і досліджено оцінку біологічних активів. З метою усунення існуючих недоліків та всебічного розгляду біологічних активів, а також забезпечення методичних аспектів визнання та відображення біологічних активів в бухгалтерській звітності слід ввести додаткові класифікаційні ознаки, а саме: в залежності від можливості багаторазового отримання с/г продукції; за ознакою зрілості; за галуззю сільського господарства; за періодом надання економічних вигід; за характером відображення зносу; за правом власності; за вартістю оцінки; залежно від екологічного спрямування; залежно від мети використання; за походженням; за рівнем якості продукції; за ринком сільськогосподарської продукції. Дані ознаки дадуть можливість більш детально відображати в обліку біологічні активи підприємства та підвищити ефективність їх використання у діяльності. Висвітлено законодавче та нормативно-правове регулювання обліку біологічних активів в сільськогосподарських підприємствах. Розглянуто та запропоновано додаткові класифікаційні ознаки біологічних активів. За результатами проведеного дослідження виявлено, що визначення біологічних активів, наведені у П(С)БО 30, недостатньо характеризують їх обліково-аналітичну сутність. Це викликає низку проблем щодо обліку окремих видів біологічних активів. Обґрунтовано, що біологічні активи як об'єкт бухгалтерського обліку слід розглядати як живі рослини, тварини або інші біологічні ресурси, якими володіє суб'єкт господарської діяльності та використання яких у сільськогосподарському виробництві забезпечить економічні вигоди в майбутньому. На підставі проведених досліджень було запропоновано нову класифікацію біологічних активів, яка дасть змогу сільськогосподарським підприємствам поліпшити систему ведення бухгалтерського обліку. Оцінка біологічних активів є важливою для підприємства, оскільки безпосередньо впливає на актив балансу та показники фінансового стану підприємства.

***Ключові слова**: біологічні активи, класифікація та оцінка біологічних активів, тваринництво, рослинництво.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Поняття «біологічні активи» з'явилося в 2005 році після прийняття П(С)БО 30 «Біологічні активи». Даний стандарт зобов'язав з 1 січня 2007 року облік сільськогосподарської діяльності на підприємствах України вести відповідно до нього. До даного періоду в практиці бухгалтерського обліку про біологічні активи взагалі не згадувалося, відсутнє це поняття і в словниках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методичні і теоретичні засади бухгалтерського обліку біологічних активів в умовах удосконалення вітчизняної облікової системи, її гармонізації з міжнародними стандартами обліку і звітності досліджували провідні учені-економісти: О. В. Богданюк, С. Ф. Голов, В. М. Жук, Г. Г. Кірейцев, П. М. Кузьмович, М. М. Коцупатрий, М. Г. Михайлов, В. І. Моссаковський, М. Ф Огійчук, Н. В. Перевозник, Л.

К. Сук, П. Л. Сук та інші. Не дивлячись на вагомі результати проведених наукових досліджень, донині залишається ряд теоретичних і практичних проблем в обліку біологічних активів, які потребують ґрунтовного вивчення. Так, актуальним є уточнення поняття об'єктів обліку біологічних активів, їх класифікація та оцінки для вітчизняної економіки.

Мета статті (постановка завдання). Метою написання даної статті є визначення поняття «біологічні активи» та уточнення складу, класифікації та оцінки для цілей обліку на підприємствах та пошук шляхів їх вирішення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно з П(с)БО 30 біологічний актив – це тварина або рослина, яка в процесі біологічних перетворень здатна давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди. А біологічні перетворення – це процес якісних і кількісних змін біологічних активів [7].

Для більш точного розуміння поняття «біологічний актив» проаналізуємо погляди різних науковців (табл. 1).

Таблиця 1

Економічна суть «біологічний актив» в працях вчених

Автор	Визначення
Богданюк О. В. [1]	На макро- рівні: біологічні активи – це частина національного багатства країни, на які встановлено право власності та які реалізують свої функції: ресурсну, екологічні послуги, забезпечення продовольством та підвищення добробуту населення.
	На мікро- рівні: біологічні активи – природні ресурси які використовуються в сільському господарстві, контролюються підприємством,здатні до біологічної трансформації, результатом якої є отримання додаткових біологічних активів та біологічно повноцінної, екологічно безпечної продукції.
Загородній А. Г., Вознюк Г. Л [3]	Актив біологічний – тварина або рослина, яка в процесі біологічних перетворень здатна давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди.
Жук В. М [2]	Біологічні активи – живі організми (тварини та рослини), які вирощуються підприємством з метою отримання сільськогосподарської продукції або утримуються ним з метою отримання інших вигід.
Перевозник Н. В. [7]	Біологічні активи – це живі рослини, тварини, а також інші біологічні ресурси, контрольовані підприємством, які в процесі біологічних перетворень здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічного вигоди.
Сук Л. К. Сук П. Л. [9]	Біологічні активи – це «явище життя», тобто живі тварини або рослини, які здатні до біологічної трансформації. Вони можуть забезпечувати процес виробництва нових неживих продуктів.
Кузьмович П. М. [4]	Біологічні активи – це сукупність біологічних ресурсів,що достовірно оцінені,контрольовані та ідентифіковані підприємством, які в процесі біологічних перетворень здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи,а також приносити в іншій спосіб економічні вигоди.

Дані таблиці, показують наскільки різноманітні твердження з визначення економічної категорії біологічних активів, але всі вони так чи інакше спираються на П(С)БО 30. Дослідивши думки та виокремивши певні головні аспекти, можна дати наступне узагальнене визначення біологічних активів як природних ресурсів, що виступають у формі тварин та рослин в процесі використання яких підприємство отримує сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, що в кінцевому результаті призведе до отримання доходу та інших економічних вигід.

Згідно з визначенням, яке зазначено в П(С)БО 30 «Біологічні активи», біологічний актив – це «явище життя», тобто живі тварини або рослини, які здатні до біологічної трансформації. Вони можуть забезпечувати процес виробництва нових неживих продуктів, процес відтворення нових живих тварин. З плином часу біологічні активи можуть поліпшувати свої якості або їх погіршувати. У сільському господарстві живі організми створюються лише в результаті здійснення господарських фактів. Такими фактами є біологічні процеси. Ці процеси є основною характеристикою біологічних активів. Біологічний процес слід розглядати як кількісні і якісні зміни біологічних активів. В результаті одні біологічні активи відрізняються від інших як додаткові: приріст живої маси тварин, розмноження через насіння, через ікру, і так далі.

Всеохопність та специфіка основних галузей сільського господарства зумовлюють різноманітність біологічних активів, які поділяються на окремі групи за певними ознаками. Для повного та більш конкретного розуміння, що собою представляє біологічний актив, варто розглянути класифікацію біологічних активів. Вона полягає в розмежуванні та поділі їх на окремі групи за певними ознаками. Відповідно за П(С)БО 30 «Біологічні активи» для цілей бухгалтерського обліку такі активи класифікують за групами [7]: довгострокові; поточні; додаткові.

Детальна інформація про класифікацію біологічних активів подана в таблиці 2.

З метою усунення існуючих недоліків та всебічного розгляду біологічних активів, а також забезпечення методичних аспектів визнання та відображення біологічних активів в бухгалтерській звітності слід ввести додаткові класифікаційні ознаки, а саме:

1. В залежності від можливості багаторазового отримання с/г продукції:

– споживні – це такі біологічні активи, з яких збирають урожай у вигляді сільськогосподарської продукції або які продають як біологічні активи.

– біологічні активи-носії – це всі біологічні активи, інші, ніж споживні. Біологічні активи-носії не є сільськогосподарською продукцією, а радше є самовідтворюваними активами.

Таблиця 2

Класифікація біологічних активів

Біологічні активи					
Довгострокові БА		**Поточні БА**		**Додаткові біологічні активи**	
Тваринництво: робоча і продуктивна худоба	Рослинництво: багаторічні насадження	Тваринництво: молодняк тварин і тварини на відгодівлі	Рослинництво: незавершене виробництво	Тваринництво:	Рослинництво:
– велика рогата худоба (ВРХ); – свині; – вівці.	– плодові дерева; – ягідники; – хміль.	– телички та бички; – молодняк свиней; – птиця; – звірі; – кролі; – корови та бики - плідники на відгодівлі; – свиноматки та хряки-плідники на відгодівлі; – сім'ї бджіл.	– зернові та зернобобові культури; – технічні культури; – овочеві культури; – кормові культури.	– приплід ВРХ; – поросята відлучені – ягнята відлучені; – приплід коней; – діловий молодняк кролів; – мальки, цьоголітки риби; – матка, рої бджіл.	– розсада; – саджанці; – живці; – чубуки; – кореневище, бульбо-цибулини.

2. За ознакою зрілості:

– зрілі – це ті, що набули ознак того, що їх можна зібрати як урожай, або ті, з яких періодично можна збирати врожаї;

– незрілі – біологічні активи, операційний цикл створення яких перевищує 12 місяців, які у звітному періоді ще не здатні давати сільськогосподарську продукцію та додаткові біологічні активи визначеної якості, зокрема, багаторічні насадження (сади, виноградники, ягідники тощо), що не досягли пори плодоношення [6].

3. За галуззю сільського господарства:

– біологічні активи рослинництва – багаторічні насадження;

– біологічні активи тваринництва – робоча і продуктивна худоба.

4. За періодом надання економічних вигід:

– довгострокові – біологічні активи, здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, приносити в інший спосіб економічні вигоди протягом періоду, що перевищує 12 місяців, а також тварини на вирощуванні та відгодівлі;

– поточні – біологічні активи, здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, приносити в інший спосіб економічні вигоди протягом періоду, що не перевищує 12 місяців, а також тварини на вирощуванні та відгодівлі;

– додаткові – біологічні активи, одержані в процесі біологічних перетворень.

5. За характером відображення зносу:

– біологічні активи, що амортизуються – довгострокові біологічні активи, які оцінюються за первісною вартістю;

– біологічні активи, що не амортизуються – біологічні активи, які оцінюються за справедливою вартістю.

6. За правом власності:

– власні – біологічні активи, що знаходяться в постійному його володінні та відображаються в складі його балансу;

– орендовані – біологічні активи, що знаходяться в тимчасовому його володінні відповідно до укладених договорів оренди.

7. За вартістю оцінки:

– за справедливою вартістю – це сума, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами;

– за первісною вартістю – історична (фактична) собівартість біологічних активів у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) біологічних активів.

8. Залежно від екологічного спрямування:

– екологічно чисті – біологічні активи які повинні відповідати певним державним нормам і стандартам стосовно якості; створюватись та розвиватись в екологічно-чистих умовах і не наносити шкоди навколишньому середовищі;

– ГМО – організми, генетичні клітини яких були замінені штучним шляхом, що не відбувається в природних умовах;

– традиційні – всі інші біологічні активи.

9. Залежно від мети використання:

– на продаж – біологічні активи, що створені для реалізації, з метою отримання прибутків та інших економічних вигід;

– для внутрішніх потреб підприємства – біологічні активи, що використовуються підприємством для задоволення внутрішніх потреб.

10. За походженням:

– створені природою – живі організми, які розвиваються на основі законів природи;

– створені людиною – результати, які були отримані в процесі людської діяльності.

11. За рівнем якості продукції:

– абсолютний рівень якості - якість того чи іншого виробу знаходять шляхом обчислення вибраних для його обчислення показників без їх порівняння з відповідними показниками аналогічних виробів.

– відносний рівень якості – це окремих видів вироблюваної (проектованої) продукції, порівнюючи її показники з абсолютними показниками якості кращих аналогічних вітчизняних та зарубіжних зразків виробів.

– перспективного рівень якості – це рівень якості продукції, який під впливом науково-технічного прогресу і вимог споживачів повинен мати тенденцію до підвищення. У зв'язку з цим виникає необхідність оцінки якості виробів, що враховує пріоритетні напрямки і темпи розвитку науки і техніки.

– оптимальний рівень якості – такий рівень, за якого загальна величина суспільних витрат на виробництво і використання (експлуатацію) продукції у певних умовах її споживання була б мінімальною.

12. За ринком сільськогосподарської продукції:

– ринок продукції тваринництва – ринок м'яса, м'ясопродуктів та супутньої продукції; ринок яєць; ринок молочного скотарства і виробництва молока; ринок продукції бджільництва; ринок риби та рибопродуктів;

– ринок продукції рослинництва – ринок зернових та зернобобових культур; ринок технічних культур; ринок картоплі та овочів; ринок кормових культур;

– ринок відходів – ринок сільськогосподарських відходів.

Дані ознаки дадуть можливість більш детально відображати в обліку біологічні активи підприємства та підвищити ефективність їх використання у діяльності.

Кузьмович П. М. вважає, що чим більше виділено ознак класифікації, тим вищий ступінь пізнання об'єкта і від того, наскільки правильно обрані класифікаційні ознаки об'єкта, може залежати порядок його обліку. Він запропонує відобразити біологічні активи: за строком використання; за характером відображення зносу; за правом власності [3].

Особливістю бухгалтерського обліку, яка відрізняє його від інших видів обліку, є відображення господарських засобів, їх господарських процесів у грошовому вимірнику. Іншими словами бухгалтерський облік відображає ті засоби, процеси та явища, які підлягають грошовому вимірюванню. З цією метою використовують такий елемент методу бухгалтерського обліку як оцінка. Потрібно наголосити правильна, достовірна оцінка господарських засобів має велике значення для об'єктивної характеристики ресурсів підприємства, чіткого визначення фінансових результатів, від її правильності і надійності даних, які надаються бухгалтерським обліком.

В українській практиці переважно використовують ринковий підхід, але розрізняють три види оцінок біологічних активів: при надходженні; при первісному визнанні; на дату балансу.

Оцінка біологічних активів під час надходження зараховується на баланс підприємства за первісною вартістю. Придбані за плату біологічні активи оцінюються за первісною вартістю, яка складається з витрат, фактично понесених підприємством на їх отримання. Для більш докладного розуміння оцінки біологічних активів які придбані за плату дивіться у формулі (1).

$$ПВБА = СПП – З – НП + СВМ + ТВ + ІВ, \quad (1)$$

де: ПВБА – первісна вартість біологічних активів, придбаних за плату;

СПП – сума, сплачена постачальникам біологічних активів;

З – знижки (згідно з угодою);

НП – непрямі податки (що не підлягають поверненню);

СВМ – сума ввізного мита;

ТВ – транспортні витрати;

ІВ – інші витрати, пов'язані з придбанням біологічних активів.

Особливості оцінки біологічних активів залежать від способу їх отримання (табл. 3).

Оцінка біологічних активів на дату проміжного балансу і річного балансу біологічних активів оцінюється за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу. Справедлива вартість визначається сумою, за якою можна обміняти актив або сплатити зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими і незалежними сторонами. Очікувані витрати на місці продажу, на які зменшується справедлива вартість біологічних активів, подані: комісійні винагороди посередникам і торговельним агентам; непрямі податки та мита, що справляються при продажу біологічних активів; біржові збори.

До витрат на продаж біологічних активів не належать транспортні та інші витрати, пов'язані з доставкою біологічних активів до місця продажу.

Оцінка біологічних активів на дату балансу за

первісною вартістю можлива у випадку, якщо їх справедливу вартість неможливо достовірно визначити. У такому разі біологічні активи оцінюються на дату балансу а саме:

– довгострокові біологічні активи – за первісною вартістю за вирахуванням зносу і втрат від зменшення корисності відповідно до П(С)БО 7;

– незрілі довгострокові біологічні активи – за сумою витрат, понесених на їх закладку і вирощування. При переведенні до складу зрілих довгострокових біологічних активів їх оцінка здійснюється за справедливою вартістю;

– поточні біологічні активи – за первісною вартістю до періоду, у якому можливо визначити справедливу вартість;

– поточні біологічні активи рослинництва, які не досягли зрілості і технологічний процес створення яких не завершений, відображається як незавершене виробництво й оцінюється за виробничою собівартістю.

Таблиця 3

Особливості оцінки біологічних активів залежно від способу їх отримання

Спосіб надходження біологічних активів у господарство	**Вартість отриманих біологічних активів**
1. Придбання за плату	Фактичні витрати, понесені на отримання (первісна вартість)
2. Безоплатне отримання	Справедлива вартість з урахуванням витрат, пов'язаних з доведенням їх до стану, у якому вони придатні для використання в намічених цілях
3. Внесок до зареєстрованого капіталу господарства	Погоджена засновниками (учасниками) підприємства їх справедлива вартість з урахуванням витрат, безпосередньо пов'язаних з доведенням їх до стану, у якому вони придатні для використання з запланованою метою
4. Переведення до складу довгострокових зі складу поточних біологічних активів	Справедлива вартість на дату переведення, зменшена на очікувані витрати на місці продажу
5. Обмін на подібний біологічний актив	Справедлива вартість переданого активу
6. Обмін на неподібний біологічний актив	Справедлива вартість переданого активу збільшена (зменшена) на суму грошових коштів (або їх еквівалентів), які підлягають сплаті (отриманню) за обмінною операцією
7. Отримання біологічних активів в результаті біологічних перетворень	Справедлива вартість, зменшена на очікувані витрати на місці продажу

Підприємство може самостійно визначити методику обчислення справедливої вартості біологічних активів та відобразити її в наказі про облікову політику.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За результатами проведеного дослідження виявлено, що визначення біологічних активів, наведені у П(С)БО 30, недостатньо характеризують їх обліково-аналітичну сутність. Це викликає низку проблем щодо обліку окремих видів біологічних активів. Обґрунтовано, що біологічні активи як об'єкт бухгалтерського обліку слід розглядати як живі рослини, тварини або інші біологічні ресурси, якими володіє суб'єкт господарської діяльності та використання яких у сільськогосподарському виробництві забезпечить економічні вигоди в майбутньому.

На підставі проведених досліджень було запропоновано нову класифікацію біологічних активів, яка дасть змогу сільськогосподарським підприємствам поліпшити систему ведення бухгалтерського обліку. Оцінка біологічних активів є важливою для підприємства, оскільки безпосередньо впливає на актив балансу та показники фінансового стану підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданюк О. В. Обліково-аналітичне забезпечення управління біологічними активами садівництва: бухгалтерський облік, аналіз та аудит: // О. В. Богданюк. – К.: НУБПУ, 2011. – 21 с.

2. Жук В. М. Облік сільськогосподарської діяльності: Навчальний посібник / В. М. Жука – К.: Видавництво ТОВ «Юр-Агро-Веста», 2007. – 368 с.

3. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.

4. Кузьмович П. М. Поняття біологічних активів та їх класифікація: Облік і фінанси АПК // П. М. Кузьмович – 2010. – №4. – С. 32-37.

5. Огійчук М. Ф. Бухгалтерський облік в сільському господарстві в первинних документах і проводках / М. Ф. Огійчук, В. М. Пархоменко. – Х.: Фактор, 2008. – 480 с.

6. Перевозник Н. В. Біологічні активи як обліково-аналітична та економічна категорія. / Н. В. Перевозник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №6 (73). – С. 115-118.

7. Перевозник Н. В. Класифікація біологічних активів в обліку та звітності / Н. В. Перевозник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №8 (75) – С. 71-76.

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи», затверджений наказом

Міністерства фінансів України від 01.01. 2007р. № 790 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/ show/z1456-05.

9. Сук Л. К. Облік біологічних активів: Облік і фінанси АПК. / Л. К. Сук, П. Л. Сук – 2006. – №9-10. – С. 128-134.

10. Циган Р. М. Обгрунтування класифікаційних ознак біологічних активів для підвищення ефективності їх обліку [Електронний ресурс] // Р. М. Циган, О. Ю. Чубка // Облік і фінанси – 2013 – № 2 (60). – С. 43-47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///D:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Oif_apk_2013_2_8.pdf.

11. Шило В. П. Організація обліку у підприємствах сільськогосподарської галузі: Навчальний посібник. / В. П. Шило, В. В. Сопко, С. Б. Ільїна, В. Н. Васьков – К.: Кондор, 2011. – 268 с.

Головачко Василий Михайлович

ПОНЯТИЕ, КЛАССИФИКАЦИЯ И ОЦЕНКА БИОЛОГИЧЕСКИХ АКТИВОВ

Статья посвящена раскрытию понятия «биологических активов». Целью написания статьи является определение понятия «биологические активы» и уточнения их составляющих, классификации и оценки для целей учета на предприятиях. Осуществлены и проанализированы классификации биологических активов и исследовано оценку биологических активов. С целью устранения существующих недостатков и всестороннего рассмотрения биологических активов, а также обеспечения методических аспектов признания и отражения биологических активов в бухгалтерской отчетности следует ввести дополнительные классификационные признаки, а именно: в зависимости от возможности многократного получения с / х продукции; по признаку зрелости; по отрасли сельского хозяйства; за периодом предоставления экономических выгод; по характеру отражения износа; на праве собственности; по стоимости оценки; в зависимости от экологического направления; в зависимости от цели использования; по происхождению; по уровню качества продукции; за рынком сельскохозяйственной продукции. Данные признаки позволят более детально отражать в учете биологические активы предприятия и повысить эффективность их использования в деятельности. Освещены законодательное и нормативно-правовое регулирование учета биологических активов в сельскохозяйственных предприятиях. Рассмотрены и предложены дополнительные классификационные признаки биологических активов. По результатам проведенного исследования выявлено, что определение биологических активов, приведены в П (С) БУ 30, недостаточно характеризует их учетно-аналитическую сущность. Это вызывает ряд проблем по учету отдельных видов биологических активов. Обосновано, что биологические активы как объект бухгалтерского учета следует рассматривать как живые растения, животные или другие биологические ресурсы, которыми располагает субъект хозяйственной деятельности и использование которых в сельскохозяйственном производстве обеспечит экономические выгоды в будущем. На основании проведенных исследований была предложена новая классификация биологических активов, позволит сельскохозяйственным предприятиям улучшить систему ведения бухгалтерского учета. Оценка биологических активов важна для предприятия, поскольку непосредственно влияет на актив баланса и показатели финансового состояния предприятия.

Ключевые слова: *биологические активы, классификация и оценка биологических активов, животноводство, растениеводство.*

Holovachko V.

CONCEPT, CLASSIFICATION AND ASSESSMENT OF BIOLOGICAL ASSETS

The concept of "biological assets" has been disclosed in the article. The aim of the article is to define "biological assets" and clarify their structure, classification and assessment for accounting purposes in enterprises. Classification and analysis of biological assets has been done and assessment of biological assets has been studied. In order to eliminate the existing shortcomings and comprehensive review of biological assets, as well as providing methodological aspects and recognition of biological assets reflected in the financial statements additional classification attributes should be introduced, namely: depending on the possibilities to get multiple agricultural products; on the basis of maturity; according to the sector of agriculture; periods of economic benefits; pattern of wear; ownership; the cost estimate; depending on environmental trends; depending on the intended use; origin; the level of product quality; the market for agricultural products. These features will allow to make more detailed account of biological assets of the company and increase the effectiveness of their use. The legislative and regulatory accounting adjustment of biological assets in agricultural enterprises has been covered. Additional classification criteria of biological assets has been considered and offered. According to the results of the study it has been revealed that the definition of biological assets in Regulation (Standard) 30 does not characterize their accounting and analytical nature. This causes a number of problems in accounting of certain types of biological assets. It has been proved that biological assets as an object of accounting should be seen as living plants, animals or other biological resources owned by the business entity and their use in agriculture will provide economic benefits in the future. On the basis of these studies a new classification of biological assets has been suggested, which will allow agricultural enterprises to improve the system of accounting. Evaluation of biological assets is important for the company as a direct impact on the asset balance and Financial ratio.

Keywords: *biological assets, classification and assessment of biological assets, livestock farming, crops production.*

Одержано 13.02.2014 р.

УДК 657.47

Король Катерина Валеріївна,
аспірантка кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Одеський національний економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ

Розглянуто теоретичні підходи до організації обліку за центрами відповідальності з урахуванням особливостей діяльності підприємств машинобудування. Сучасні умови господарювання вимагають здійснення ефективного управління підприємствами, це, у свою чергу, можливо шляхом раціональної організації та здійснення обліку за центрами відповідальності. Виконання поставленого завдання зумовлює необхідність визначення методологічних підходів до організації обліку за центрами відповідальності. Поряд із значною увагою до визначеного питання в науковій літературі у практиці бухгалтерського облікового знання спостерігається певна невизначеність: різними є тлумачення низки методологічних вимог обліку за центрами відповідальності. Так, різним є розуміння мети обліку за центрами відповідальності, принципів, вимог, критеріїв виокремлення центрів відповідальності. Недостатньо розглянуті фактори галузевих специфікацій, що чинять вплив на розмежування підприємств на центри відповідальності, зокрема для машинобудування. Метою статті є пошук підходів до розвитку методологічних основ організації обліку за центрами відповідальності. У роботі проаналізовано можливості, що їх надає облік за центрами відповідальності для підвищення ефективності управління, зокрема: точність, адресність облікових показників, створення умов для здійснення дієвого контролю ефективності роботи як підприємства в цілому, так і його структурних підрозділів. Згруповано переваги та недоліки обліку за центрами відповідальності на сучасному етапі його розвитку. Оцінено проблеми та обмеження обліку за центрами відповідальності та визначено шляхи їх усунення. Досліджено і згруповано принципи та вимоги до обліку за центрами відповідальності, критерії групування центрів відповідальності в умовах практичної діяльності підприємств, фактори впливу на вибір центрів відповідальності для підприємств машинобудування. Звернуто увагу на проблему виконання принципу адресності при визначенні центрів відповідальності, зокрема центрів затрат. Результатом дослідження є перелік згрупованих організаційно-методичних вимог до організації обліку за центрами відповідальності з урахуванням специфіки умов діяльності машинобудівних підприємств. Визначення галузевих особливостей підприємств машинобудування на методологічному рівні формування підходів до організації обліку за центрами відповідальності дасть змогу підвищити ефективність такого обліку для управління.

Ключові слова: *облік за центрами відповідальності, центр відповідальності, мета обліку за центрами відповідальності, принципи, вимоги, критерії.*

ВСТУП

Сучасні умови господарювання вимагають здійснення ефективного управління підприємствами, це, у свою чергу, потребує забезпечення управлінського персоналу точною, актуальною, своєчасною та релевантною інформацією. Останнє можливо через раціональну організацію та здійснення обліку за центрами відповідальності. Виконання поставленого завдання зумовлює необхідність визначення методологічних підходів до організації обліку за центрами відповідальності.

Постановка проблеми. Поряд із значною увагою до визначеного питання в науковій літературі у практиці бухгалтерського облікового знання спостерігається певна невизначеність: різними є тлумачення низки методологічних вимог до обліку за центрами відповідальності. Так, різним є розуміння мети обліку за центрами відповідальності, принципів, вимог, критеріїв виокремлення центрів відповідальності. Недостатньо розглянуті фактори галузевих специфікацій, що чинять вплив на розмежування підприємств на центри відповідальності, зокрема для машинобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі питання обліку за центрами відповідальності досліджувалось у працях таких вчених-економістів, як: Адамова Н.А., Чернишова В.Е. [1, с. 158], Атамаса П.Й. [2, с. 340], Гаркуші Н.М. [3], Максімової В.Ф. [4, с. 29], Голова С.Ф. [5, с. 405], Друрі К. [7, с. 23], Карпової Т.П. [8, с. 146], Палія В.Ф. [9, с. 14] та ін.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є пошук підходів до розвитку методологічних основ організації обліку за центрами відповідальності. Досягнення визначеної мети зумовлює необхідність вирішення таких завдань:

– формулювання мети обліку за центрами відповідальності;

– виокремлення вимог та принципів організації обліку за центрами відповідальності;

– визначення критеріїв виокремлення центрів відповідальності.

Виконання наведених завдань сприятиме посиленню адресності управління в сучасних умовах діяльності підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Значення обліку за центрами відповідальності для здійснення ефективного управління підприємством зумовлено тим, що він надає можливості до:

– встановлення відповідальних осіб за ті чи інші

показники діяльності та відхилення від них;

– встановлення внеску кожного підрозділу у діяльність підприємства, визначення ефективності роботи кожного підрозділу;

– формування інформації (акумуляції коштів) за внутрішніми звітами на певному рівні управління підприємством [1, с. 158];

– спрямування уваги управління на підрозділи з відхиленнями, отже, нівелювання негативних аспектів і розповсюдити позитивної практики (досвіду) з одних підрозділів до інших.

Таким чином, переваги обліку за центрами відповідальності полягають у наступному:

– залучення менеджерів усіх рівнів у процес не тільки складання звітності за минулий звітний період але і в процес бюджетування на майбутній звітний період [1, с. 158];

– визначення відповідальних осіб за складання кожної форми внутрішньої звітності [1, с. 158];

– можливість прослідкувати за процесом споживання ресурсів та виходом продукції [6, с. 69];

– вчасне виявлення перевитрат та оперативне реагування на них завдяки зосередженню відповідальності за понесені витрати на керівників підрозділів [6, с.69].

– локалізація затрат по відношенню до центрів відповідальності, що підвищує точність та обґрунтованість їх розподілу за об'єктами обліку затрат, а також калькулювання собівартості продукції.

Отже, облік за центрами відповідальності підвищує точність, адресність облікових показників та створює умови для здійснення дієвого контролю ефективності роботи як підприємства в цілому, так і його структурних підрозділів.

Поряд з тим, для обліку за центрами відповідальності характерними є і певні обмеження. Так, за думкою Друрі К., якщо увага зосереджена переважно на затратах, виникає загроза того, що система звітності про виконання кошторисів буде стимулювати менеджерів приділяти увагу переважно зниженню затрат та ігнорувати інші важливі стратегічні задачі виробництва [7, с. 468]. Рішення визначеного обмеження пропонується деякими вченими через трансформацію мети обліку за центрами відповідальності, отже трансформації вектору його здійснення.

До недоліків обліку за центрами відповідальності можна віднести наступне: в умовах практичної діяльності підприємств «звіти поступають занадто пізно і не мають цінності для використання з метою контролю виробничих операцій. Звіти про виконання кошторисів звичайно складаються щомісячно чи кожного тижня і не виділяють ті окремі операції, що виконуються не так, як заплановано. Керівництво потребує чітких, своєчасних та релевантних показників, котрі допомогли б керівникам зрозуміти, що саме створює проблеми» [7, с. 468]. Вирішення означеної проблеми можливо шляхом наближення підходів до організації та здійснення обліку за центрами відповідальності до галузевих особливостей діяльності підприємств, для яких вона розробляється.

Центральним елементом обліку за центрами відповідальності є поняття центру відповідальності. Як правило центром відповідальності називають підрозділ, який очолює керівник, що несе особисту відповідальність за результати його роботи [2, с. 340; 5, с. 405; 8, с. 141; 4, с. 29; 7, с. 23].

Раціональна організація обліку за центрами відповідальності вимагає визначення мети обліку за центрами відповідальності. В економічній літературі визначено такі підходи до трактування досліджуваного поняття. Так, Друрі К. визначає*:* «…мета обліку за центрами відповідальності полягає в узагальненні даних про затрати і доходи по кожному центру відповідальності з тим, щоб відхилення від заданого цьому центру можна було віднести на конкретну особу» [7, с. 459]. Подібної позицій дотримується і Карпова Т.П. [8, с. 147]. Наведений підхід можливий до застосування, однак, у сучасних умовах функціонування підприємств та з урахуванням впливу психологічних факторів на менеджерів центрів відповідальності (їх спроби досягнути якомога кращих показників чи ухилитись від відповідальності за неналежні показники) частою є поява таких негативних явищ, як визначення керівниками цілей діяльності окремих центрів головнішими за мету діяльності усього підприємства. Останнє, як правило, призводить до неефективного управління та не досягнення підприємством запланованих показників діяльності. Необхідність усунення визначених негативних явищ зумовила появу тенденції до трансформації цілей обліку за центрами відповідальності. Так, Атамас П. І. та Голов С. Ф. зауважують, що головною метою обліку за центрами відповідальності є не стільки контроль за витратами, скільки допомога менеджерам в організації самоконтролю, у складанні звітів про виконання бюджетів та оцінці результатів діяльності [2, с. 341; 5, с. 407]. Не заперечуючи доцільність обох підходів звернимо увагу на обґрунтованість їх об'єднання. Доцільним є таке визначення мети обліку за центрами відповідальності – збір, накопичення та узагальнення даних про затрати, доходи, прибуток чи інвестиції за кожним центром відповідальності таким чином, щоб відхилення від заданого цьому центру можна було віднести на конкретну особу. У такому разі завдання обліку за центрами відповідальності поряд із необхідністю визначення відповідальності менеджерів за показники діяльності відповідних центрів, доцільно акцентувати на допомогу менеджерам в організації самоконтролю, у складанні звітів про виконання бюджетів та оцінці результатів діяльності.

Ефективне функціонування обліку за центрами відповідальності потребує дотримання основних принципів до його організації та здійснення. В науковій літературі це питання було досліджено багатьма авторами [1–9]. Незважаючи на це, певної одностайності щодо переліку принципів обліку за центрами відповідальності не спостерігається. Однак, усі з перелічених дослідників визначають у якості одного з принципів те, що менеджер центру відповідальності повинен відповідати за ту діяльність, що перебуває під його контролем [9, с. 16; 2, с. 341; 5,

с. 406; 7, с. 48; 3; 4, с. 32]. Отже, підгрунтям для виокремлення центрів відповідальності є можливість виконання принципу контрольованості. Подальший аналіз дав змогу виокремити такі принципи обліку за центрами відповідальності для підприємств галузі машинобудування:

1. Менеджер відповідає лише за ту діяльність, що перебуває під його контролем.

2. Розмежування і затвердження зон відповідальності для керівників кожного центру відповідальності повинно відбуватись із врахуванням організаційної будови підприємства.

3. Розроблення показників оцінки діяльності центрів відповідальності і системи заохочення працівників.

4. Звіти про результатами роботи центрів відповідальності повинні бути персоніфіковані і складатись своєчасно і регулярно, використовуватись для оцінки діяльності центрів відповідальності, перевага за можливості повинна віддаватись складанню гнучких звітів;

5. Менеджери центрів відповідальності повинні брати участь у визначенні завдань центрів відповідальності та у складанні планів (кошторисів) на майбутні періоди.

Необхідно звернути увагу на наявність певних практичних проблем щодо можливості чіткого виконання принципу, згідно з яким менеджер відповідає лише за ту діяльність, що перебуває під його контролем. Так, щодо центрів затрат, в умовах практичної діяльності підприємства можливі випадки, в яких складно визначити точно, за які затрати відповідальність повинна бути покладена на керівника даного центру відповідальності. В таких випадках доцільним є застосування наступних правил:

– якщо менеджер може контролювати обсяги та оплату послуг, то він є відповідальним за всі затрати з їх здійснення;

– якщо менеджер може контролювати обсяг послуг, але не їх ціну, то він відповідає лише за ті відмінності між запланованими та фактичними витратами, що є наслідком використання послуг;

– якщо менеджер не може контролювати ані обсяг послуг, ані їх оплату, то витрати є некерованими і відповідальність за них менеджер нести не повинен [7, с. 461].

Наслідком останнього правила з наведених вище може бути розподіл затрат у звітах центрів відповідальності на контрольовані та неконтрольовані – отже, врахування за центрами відповідальності не лише контрольованих затрат, але й неконтрольованих, що збільшить інформативність таких звітів для системи управління підприємством.

Розподіл промислового підприємства на центри відповідальності залежить від галузевих особливостей, технології та організації виробничого процесу (для машинобудівних підприємств доцільно враховувати стадії та операції технологічних процесів, роботи при виробничих операціях), методів переробки вихідних матеріалів, складу продукції (для машинобудування це характеристики продукції що випускається, зокрема: наукомісткість продукції та технічна складність продукції). Наслідком визначених вище факторів є необхідність врахування рівня технічної оснащеності, рівня кадрової забезпеченості, професіоналізму і класифікації спеціалістів. Внаслідок визначення управлінської спрямованості обліку за центрами відповідальності важливим є врахування методів управління підприємствами. Крім того, мінливість умов зовнішнього середовища зумовлює зміни в цілях та стратегічних завданнях підприємства, які в свою чергу, можуть приводити до змін центрів відповідальності. Таким чином, при виборі або зміні центра відповідальності необхідно враховувати мету та стратегічні завдання діяльності підприємства. Поряд з тим, наведений перелік факторів не є вичерпним і під впливом зміни умов діяльності підприємств буде змінюватись та доповнюватись.

З огляду на зміст поняття «центр відповідальності» вибір центрів відповідальності повинен задовольняти такі вимоги:

1. Центр відповідальності необхідно пов’язати з виробничою та організаційною структурою підприємства.

2. Для кожного центру відповідальності необхідно визначити відповідальну особу – менеджера.

3. Повноваження з використання ресурсів та відповідальність за результати повинні бути закріплені у положеннях, інструкціях та інших внутрішніх нормативних документах.

Організаційно-методичні складові формування системи обліку за центрами відповідальності наведено на рис. 1.

Доцільно зауважити, при формуванні центрів відповідальності види діяльності та підрозділи можна групувати настільки широко або настільки вузько, наскільки це необхідно з точки зору відповідності двом основним критеріям:

1) групування видів діяльності в центрі відповідальності не повинно призводити до дублювання відповідальності за витрати;

2) поділ видів діяльності на центри відповідальності не повинен суперечити економічним вимогам - витрати на утримання системи контролю не повинні перевершувати можливі вигоди від контролю витрат [9, с.112].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Врахування специфіки машинобудівного виробництва на методологічному рівні для виокремлення центрів відповідальності наблизить їх до реальних вузлів та суб’єктів відповідальності в умовах практичної діяльності таких підприємств.

Поряд з тим, мінливі умови зовнішнього середовища, зміна умов діяльності в середині підприємства (зміни технологічних процесів, видів діяльності, перепрофілювання підприємств, організаційні зміни тощо) зумовлюють наявність постійних трансформаційних процесів щодо зміни методологічних підходів до організації та здійснення обліку за центрами відповідальності.

Принципи обліку за центрами відповідальності:	
1. Менеджер відповідає лише за ту діяльність, що перебуває під його контролем. 2. Розмежування і затвердження зон відповідальності для керівників кожного центру відповідальності повинно відбуватись із врахуванням організаційної будови підприємства. 3. Розроблення показників оцінки діяльності центрів відповідальності і системи заохочення працівників. 4. Звіти про результатами роботи центрів відповідальності повинні бути персоніфіковані і складатись своєчасно і регулярно, використовуватись для оцінки діяльності центрів відповідальності, перевага за можливості повинна віддаватись складанню гнучких звітів; 5. Менеджери центрів відповідальності повинні брати участь у визначенні завдань центрів відповідальності та у складанні планів (кошторисів) на майбутні періоди.	
Вимоги до центрів відповідальності:	
1. Центр відповідальності необхідно пов'язати з виробничою та організаційною структурою підприємства. 2. Для кожного центру відповідальності необхідно визначити відповідальну особу – менеджера. 3. Повноваження з використання ресурсів та відповідальність за результати закріплені у положеннях, інструкціях та інших внутрішніх нормативних документах.	
Критерії групування центрів відповідальності:	
1. Групування видів діяльності в центрі відповідальності не повинно призводити до дублювання відповідальності за затрати. 2. Поділ видів діяльності на центри відповідальності не повинно суперечити економічним вимогам - затрати на утримання системи контролю не повинні перевершувати можливі вигоди від контролю затрат.	
Фактори впливу на вибір центрів відповідальності для підприємств машинобудування:	
Первинні: - галузеві особливості; - технології та організація виробничого процесу (для машинобудівних підприємств доцільно враховувати стадії та операції технологічних процесів, роботи при виробничих операціях); - методи переробки вихідних матеріалів; - склад продукції (для машинобудування характеристик продукції що випускається, зокрема наукомісткість продукції та технічну складність продукції); - методи управління підприємствам; - мета і стратегічні завдання діяльності підприємства.	Приведені: - рівень технічної оснащеності; - рівень кадрової забезпеченості, професіоналізму і класифікації спеціалістів.

Рис. 1. Організаційно-методичні складові формування системи обліку за центрами відповідальності

Таким чином, наведене питання практиці бухгалтерського облікового знання. продовжуватиме залишатись дискусійним і надалі у

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамов Н. А. Организация управленческого учета в строительстве [Текст] / Н. А. Адамов, В. Е.Чернышев. – СПб: Питер, 2006. – 192 с.

2. Атамас П. Й. Управлінський облік [Текст]: 2-ге вид. Навчальний посібник / П. Й. Атамас. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.

3. Гаркуша Н. М. Управління витратами підприємств роздрібної торгівлі [Текст]: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Гаркуша Наталія Миколаївна; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х., 2012. – 320 с.

4. Гоголь М. М. Обліково-інформаційна складова стратегії розвитку вертикально-інтегрованих підприємств [Текст]: монографія. / М. М. Гоголь, В. Ф. Максімова, В. В. Попович. – Одеса: «Атлант», 2014. – 196 с.

5. Голов С. Ф. Управлінський облік [Текст]: підручник / С.Ф. Голов. – 3-те вид. – К.: Лібра, 2006. – 704 с.

6. Гуцаленко Л. В. Організація обліку і контролю виробництва біологічного палива [Текст]: монографія / Л. В. Гуцаленко, В. Ю. Фабіанська. – Вінниця: ТД «Едельвейс і К», 2013. – 262 с.

7. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет [Текст]: пер. с анг./ К. Друри; под ред. С. А. Табалиной. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1994. – 560 с.

8. Карпова Т. П. Управленческий учет [Текст]: учебник для вузов / Т. П. Карпова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юнити-Дана, 2004. – 351 с.

9. Палий В. Ф. Управленческий учет издержек и доходов (с элементами финансового учета) [Текст] – М.: Инфра-М, 2006. – 279 с.

Король Екатерина Валериевна

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТА ПО ЦЕНТРАМ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ МАШИНОСТРОЕНИЯ

Рассмотрены теоретические подходы к организации учета по центрам ответственности с учетом особенностей деятельности предприятий машиностроения. Современные условия хозяйствования требуют осуществления эффективного управления предприятиями, это, в свою очередь, возможно путем рациональной организации и осуществления учета по центрам ответственности. Выполнение поставленной задачи обуславливает необходимость определения методологических подходов к организации учета по центрам ответственности. Наряду со значительным вниманием к этому вопросу в научной литературе в методологии бухгалтерского учета наблюдается некоторая неопределенность: различны толкования ряда методологических требований учета по центрам ответственности. Так, различным является определение цели учета по центрам ответственности, принципов, требований, критериев выделения центров ответственности. Недостаточно рассмотрены факторы отраслевых спецификаций, оказывающих влияние на разделение предприятий на центры ответственности, в частности для отрасли машиностроения. В работе выделены возможности, которые предоставляет учет по центрам ответственности для повышения эффективности управления, а именно: точность, адресность учетных показателей, создание условий для осуществления действенного контроля эффективности работы как предприятия в целом, так и его структурных подразделений. Сгруппированы преимущества и недостатки учета по центрам ответственности на современном этапе его развития. Оценены проблемы и ограничения учета по центрам ответственности и определены пути их устранения. Исследованы и сгруппированы принципы и требования к учету по центрам ответственности, критерии группировки центров ответственности в условиях практической деятельности предприятий, факторы влияния на выбор центров ответственности для предприятий машиностроения. Указано на проблему выполнения принципа адресности при определении центров ответственности, в том числе центров затрат. Результатом исследования является перечень сгруппированных организационно-методических требований к организации учета по центрам ответственности с учетом специфики условий деятельности машиностроительных предприятий. Определение отраслевых особенностей предприятий машиностроения на методологическом уровне формирования подходов к организации учета по центрам ответственности позволит повысить эффективность такого учета для управления.

Ключевые слова: *учет по центрам ответственности, центр ответственности, цель учета по центрам ответственности, принципы, требования, критерии.*

Korol' K.

ORGANIZATION OF ACCOUNTING ACCORDING TO RESPONSIBILITY CENTRES AT ENGINEERING ENTERPRISES

The theoretical approaches to accounting according to responsibility centers for engineering enterprises have been investigated taking into account the peculiarities of enterprises activity. Modern business conditions require the effective management, which is possible due to rational organization and implementation of accounting according to responsibility centers. The fulfilment of this task stipulates the determination of methodological approaches of accounting organization according to responsibility centers. Along with considerable attention to this issue in scientific literature, there are some uncertainties: interpretations of methodological requirements in accounting according to responsibility centers are different. There are differences in definitions of purposes of accounting according to responsibility centers, principles, requirements, criteria for allocation of responsibility centers. Industry specifications factors affecting division of enterprises according to responsibility centers, in particular, for engineering, are insufficiently considered. The opportunities offered by accounting responsibility centers to improve management efficiency have been analyzed in the article: accuracy, targeting of accounts indicators, creating the conditions for effective control of operations efficiency for the whole enterprise or its business units. Advantages and disadvantages of accounting according to responsibility centers at the present stage of its development have been grouped. Problems and restrictions of accounting according to responsibility centers have been evaluated and the ways to overcome them have been determined. Principles and accounting requirements according to responsibility centers, criteria of grouping responsibility centers in business operations, factors influencing the selection of responsibility centers for engineering enterprises have been researched and grouped. Problems of implementation of targeting principle in responsibility centers determination, including cost centers have been indicated. The result of research is a grouped list of organizational and methodological requirements for accounting accordimg to responsibility centers considering influence of specific conditions of engineering enterprises activity. Definition of engineering industry features at the methodological level formation of accounting according to responsibility centers will increase the efficiency of the accounting management.

Keywords: *accounting according to responsibility centers, responsibility center, the aim of accounting according to responsibility centers, principles, requirements and criteria.*

Одержано 26.01.2015 р.

УДК 338.65

Редченко Костянтин Іванович,
д.е.н., проф., завідувач кафедри аудиту,
Львівська комерційна академія

КОНЦЕПЦІЯ РАННЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ У СУЧАСНИХ СИСТЕМАХ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Стаття на тему «Концепція раннього попередження у сучасних системах управлінського контролю» присвячена актуальним питанням удосконалення управлінського контролю за допомогою збалансованого використання випереджаючих та запізнілих показників. Це важливо з погляду виявлення бізнес-ризиків та небезпек для підприємства на ранніх стадіях і своєчасного попередження про них вищого керівництва, власників та інших зацікавлених осіб. Метою дослідження є виявлення недоліків традиційних систем управлінського контролю та пропозицыъ щодо впровадження важливих індикаторів раннього попередження. Це дозволить приймати виважені стратегічні управлінські рішення, використовувати інноваційні можливості для підприємства. Існуючі наукові дослідження пропонують різні підходи до використання індикаторів раннього попередження в управлінському контролі. Більшість з них зосереджені на стратегічних показниках, які є критичними для реалізації стратегії підприємства. Разом з тим, є потреба забезпечити контроль за протіканням бізнес-процесів та проміжними результатами, які можуть бути зафіксовані та подані для здійснення контролю. Нами запропоновано підхід до вирішення цієї проблеми, який передбачає збалансоване використання випереджаючих та запізнілих індикаторів для управління процесами та діяльністю підприємства. Шляхом опитування керівників 185 підприємств України виявлено недоліки використання випереджаючих індикаторів для прийняття рішень на різних рівнях управління підприємством. Визначено, що найбільш поширеними випереджаючими показниками, на основі яких приймаються управлінські рішення, є частка ринку, приріст продаж, чистий дохід на 1 м^2 виробничої або торговельної площі, коефіцієнт плинності кадрів, оборотність дебіторської та кредиторської заборгованості. Запропоновано створення референтної моделі індикаторів раннього попередження, що базується на процесному підході до управління підприємством. Виявлено ключові показники, які доцільно використовувати для управлінського контролю та прийняття управлінських рішень. Це дозволить відстежувати всі релевантні індикатори економічного розвитку, забезпечувати відкритість інформаційних каналів і своєчасно інформувати керівництво про важливі факти, які можуть становити небезпеку або створювати нові можливості для підприємства.

***Ключові слова**: управлінський контроль, випереджаючі індикатори, запізнілі індикатори, система раннього попередження, збалансована система показників, бізнес-процеси.*

ВСТУП

Важливим завданням управлінського контролю на підприємстві є забезпечення його сталого розвитку та безперервного функціонування. Це обумовлює застосування різноманітних контрольно-діагностичних та аналітичних інструментів для виявлення відхилень від цільових (нормативних) параметрів діяльності підприємства, заданих його стратегією, планами та внутрішніми регламентами.

Контрольна діагностика діяльності підприємства особливо важлива в умовах запровадження антикризового управління підприємством, під час економічної нестабільності та несприятливого впливу соціально-політичних, екологічних та інших чинників. При цьому управлінський контроль не обмежується констатацією фактів господарського життя, особливо тоді, коли діяльність підприємства знаходиться під впливом негативних галузевих або загальноекономічних тенденцій. Його завданням є виявлення бізнес-ризиків та небезпек для підприємства на ранніх стадіях і своєчасне попередження про них вищого керівництва, власників та інших зацікавлених осіб.

Постановка проблеми. У науковій економічній літературі попередній контроль і діагностика виникнення нових можливостей та загроз у процесі управління підприємством розглядаються, переважно, з погляду підвищення ефективності функцій управління (особливо функції регулювання).

У працях таких вчених, як М. І. Баканов, І. А. Бланк, М. Курб, Т. Скоун, А. Д. Шеремет розглядаються важливі питання економічної діагностики підприємства, у тому числі спрямованої на визначення фінансового стану та передбачення банкрутства. Недоліком цих досліджень є надмірне зосередження на фінансових індикаторах розвитку підприємства, які у більшості базуються на історичній фінансовій інформації та мають обмежену цінність для попередження кризових явищ та проблем.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є застосування показників раннього попередження про небезпеки і можливості, які об'єднують у системи раннього попередження.

За визначенням, яке подають відомі фахівці з контролінгу Д. Хан і Х. Хунгенберг, система раннього попередження – це особлива інформаційна система, завдяки якій керівництво підприємства отримує відомості про потенційну небезпеку, яка загрожує із зовнішнього середовища та/або внутрішнього середовища самого підприємства, щоб своєчасно і цілеспрямовано реагувати на загрози відповідними заходами [1, с. 259].

Переваги системи раннього попередження є такими, що при виявленні інформації про майбутні

загрози з'являється можливість оперативного втручання в ситуацію, коригування оперативних планів і здійснення блокувальних та стабілізаційних заходів. Наприклад, своєчасно отримана зовнішня інформація про фінансові проблеми постачальника чи підрядника дозволяє швидко проаналізувати ситуацію та підшукати запасний варіант. Але для цього потрібно, щоб були визначені головні індикатори контролю, напрацьовані організаційні схеми отримання інформації, сформульовані вимоги до неї, призначені відповідальні особи тощо. Разом з тим, огляд наукової економічної літератури засвідчує недостатність як теоретичних, так і емпіричних досліджень з використання систем раннього попередження в управлінському контролі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші згадки про можливість використання індикаторів раннього попередження в управлінському контролі можна знайти у працях класиків сучасного менеджменту Пітера Друкера та Джозефа Джурана. Але реальним втіленням у життя ця ідея зобов'язана таким дослідникам, як Р. С. Каплан та Д. П. Нортон [2, 3], Л. Фіцджеральд [4], Д. П. Кіган [5], К. Адамс і П. Робертс [6]. Перспективи та можливості систем раннього попередження у контролінгу та операційному менеджменті досліджували також Д. Хан і Х. Хунгенберг [1], С. Лесідренска [7], К. Мачин [8].

Найбільш виражено концепція раннього попередження знайшла відображення у збалансованій системі показників Р. С. Каплана та Д. П. Нортона, а дещо раніше – у французькій системі показників tableau de bord (панель управління), у моделі ефективного просування та вимірювання результативності (EP^2M) та деяких інших розробках. Зокрема, на початку 1990-х років колектив авторів на чолі з Л. Фіцджеральдом запропонував систему показників «Результати і детермінанти» [4], у якій всі показники були розбиті на дві групи: результати (фінансові та нефінансові) і детермінанти – чинники, які пливають на досягнення тих чи інших результатів (рис. 1).

Головною ідеєю цієї системи показників є розмежування результатів, що відображають підсумки діяльності підприємства у минулому, та детермінантів, які є випереджаючими індикаторами (Leading indicators) і відображають основні фактори впливу на економічні результати діяльності підприємства.

Результати	Фінансові результати
	Конкурентоспроможність
Детермінанти	Якість
	Гнучкість
	Використання ресурсів
	Інновації

Рис. 1. Система показників «Результати і детермінанти» Л. Фіцджеральда

Разом з тим, типові фінансові показники діяльності підприємства (фінансовий результат, вартість активів, приріст власного капіталу, чистий грошовий потік та ін.) розглядаються як запізнілі індикатори (Lagging indicators). Управління на основі запізнілих індикаторів допомагає досягати лише короткострокових (до одного року) цілей, оскільки інформація, яку вони несуть, не дозволяє будувати обґрунтовані прогнози та перспективні оцінки.

Найбільш відома концепція об'єднання випереджаючих та запізнілих індикаторів у єдину структуру, яка призвела до створення потужної системи управлінського контролю, була запропонована у 1992 році Р. С. Капланом та Д. П. Нортоном і названа «збалансованою системою показників» (Balanced Scorecard, BSC) [2].

Збалансована система показників передбачає декомпозицію стратегії організації у розрізі чотирьох проекцій – фінанси, клієнти, внутрішні процеси, навчання і зростання. Показники, за допомогою яких кількісно вимірювався ступінь досягнення стратегічних цілей, були об'єднані причинно-наслідковими зв'язками.

З погляду управлінського контролю, збалансована система показників має такі переваги, як дотримання паритету між фінансовими і нефінансовими показниками, стратегічним та операційним рівнями управління, минулими і майбутніми результатами, внутрішніми та зовнішніми аспектами діяльності організації. За кордоном на основі збалансованої системи показників часто вибудовують системи раннього попередження, які забезпечують прийняття стратегічних управлінських рішень на рівні підприємства [9] або допомагають забезпечувати необхідний рівень ефективності на рівні структурних підрозділів чи проектів [10]. На жаль, в Україні управлінський контроль на базі індикаторів раннього попередження не набув достатнього поширення, а загальний рівень інформаційного забезпечення стратегічного управління можна оцінити як невисокий.

Мета статті (постановка завдання). Традиційний управлінський контроль характеризується низкою недоліків, які, на наш погляд, значно знижують його ефективність. Серед них варто виділити орієнтованість на фінансові показники, зверненість у минуле, орієнтованість на короткостроковий горизонт прийняття управлінських рішень, недостатня увага до факторів зовнішнього середовища і ризиків, породжених зовнішнім середовищем.

Метою нашого дослідження є виявлення недоліків існуючої системи управлінського контролю та запропонування шляхів впровадження індикаторів

раннього попередження. Це дозволить приймати виважені стратегічні управлінські рішення, своєчасно виявляти бізнес-ризики і чинники, що створюють інноваційні можливості для підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Системи управлінського контролю, які не врахують причинно-наслідкових зв'язків між результатами діяльності та чинниками, які їх обумовлюють, характеризуються наступним:

– інформація, що подається після настання певної події, не дозволяє вчасно вплинути на ситуацію;

– запізнілі показники, на яких ґрунтується прийняття рішень, показують результати впливу багатьох факторів. Вони можуть вказати, як була виконана певна робота на підприємстві, але не можуть надати інформацію про причини відхилень та аспекти діяльності, на яких повинні бути зосереджені коригувальні дії керівництва підприємством;

– у випадку досягнення відмінних, з погляду зацікавлених сторін, результатів діяльності підприємства, запізнілі індикатори не забезпечують осіб, що приймають рішення, інформацією зворотного зв'язку для виявлення факторів успіху та закріплення досягнень;

– деякі господарські факти та події є надзвичайно важливими для підприємства з погляду фінансового результату чи безперервності діяльності, але ймовірність настання таких фактів може оцінюватися як надто мала. У цьому випадку не враховувати випереджаючі індикатори небезпечно, навіть якщо загрози для підприємства були відсутніми протягом тривалого часу. Такі ризики, як антимонопольне переслідування чи загроза втрати контролю над підприємством, виникають нечасто, але їх наслідки є катастрофічними.

Враховуючи ці чинники, важливо збалансовано використовувати як запізнілі, так і випереджаючі індикатори діяльності підприємства. Такий підхід дозволить завчасно виявити загрози та запобігти їх наслідкам, а побудована система раннього попередження сприятиме досягненню очікуваних цілей. Разом з тим, випереджаючі індикатори не повинні застосовуватись виключно для оцінки та вимірювання певних параметрів діяльності фірми – їх доцільно розглядати як частину загального процесу управління діяльністю підприємства.

Ми пропонуємо використовувати випереджаючі індикатори для контролю за протіканням бізнес-процесів та проміжними результатами, які можуть бути зафіксовані та подані для здійснення контролю (рис. 2).

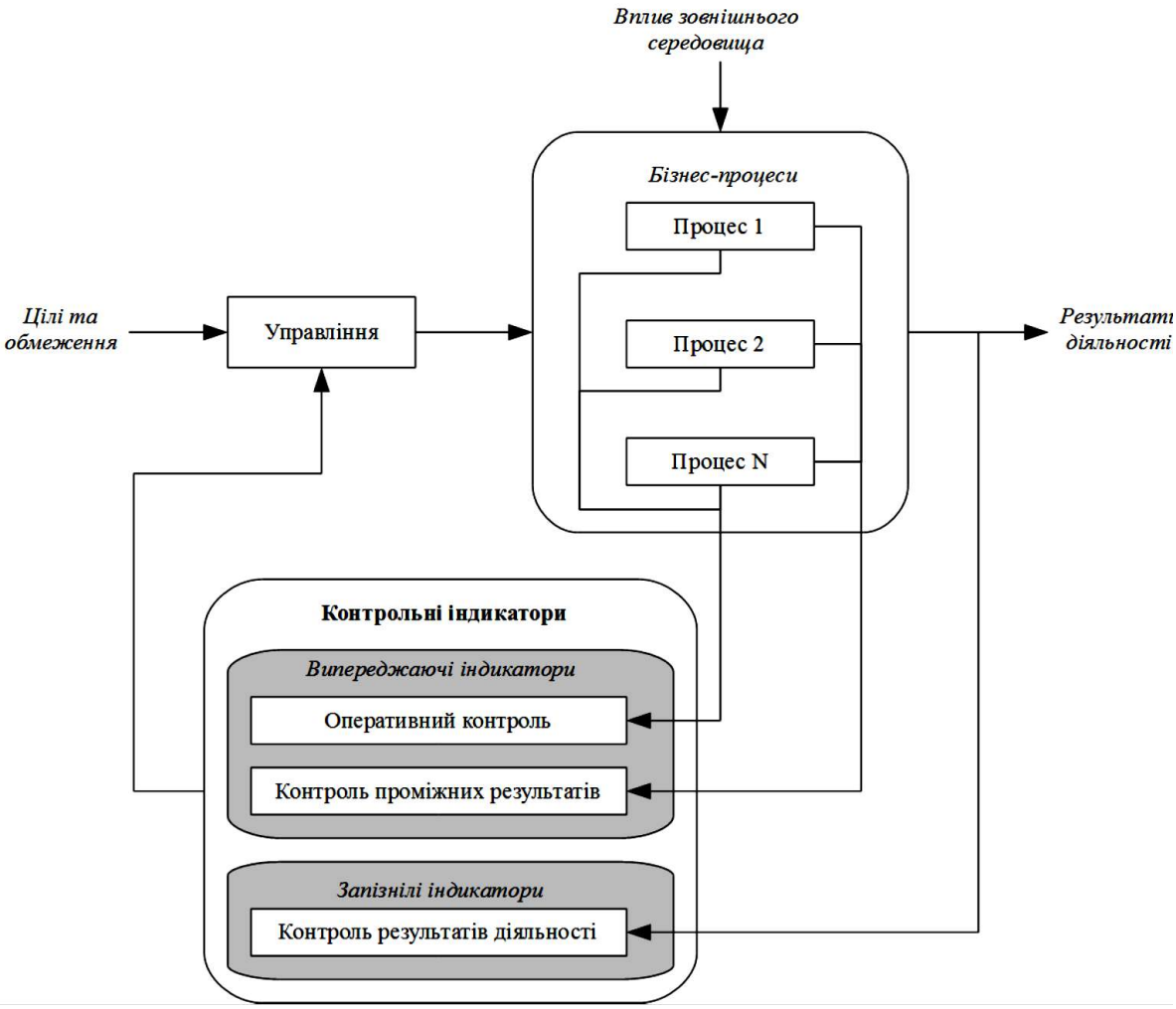

Рис. 2. Використання випереджаючих та запізнілих індикаторів для управління діяльністю підприємства

При цьому запізнілі індикатори використовуються для контролю результатів діяльності підприємства і разом з випереджаючими індикаторами забезпечують моніторинг досягнення поставлених цілей та своєчасне реагування на відхилення, що виникають.

Невиконання плану продаж, перевищення бюджету витрат, штрафні санкції за несплату податків та інші небажані для підприємства події завжди обумовлені відповідними першопричинами. Крім того, з погляду прийняття управлінських та інвестиційних рішень використання запізнілих показників має обмежену цінність.

На жаль, у результаті проведеного нами дослідження було виявлено, що випереджаючі індикатори використовуються в управлінні вітчизняними підприємствами недостатньо (рис. 3).

Зокрема, на рівні стратегічного управління бізнесом випереджаючі індикатори систематично застосовували для прийняття рішень 52 підприємства (28,1%), іноді застосовували 46 компаній (24,9%), не застосовували 87 компаній (47%).

Більшою мірою випереджаючі індикатори застосовувалися на рівні управління бізнес-процесами (систематично – 65 компаній, або 35,1%; епізодично – 39 компаній, або 21,1%), тобто у виробничо-господарській діяльності підприємства. У той же час для управління фінансами та управління проектами випереджаючі індикатори систематично застосовувалися 33 та 36 компаніями відповідно (17,8% та 19,5%).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Перелік показників, які використовуються у якості індикаторів раннього попередження на різних підприємствах, значною мірою відрізняється. На це впливають такі чинники, як галузь діяльності, особливості господарського процесу, потреби управління, наявність спеціалізованого програмного забезпечення тощо. При цьому, створення системи раннього попередження може бути спрощено за рахунок побудови референтної моделі індикаторів раннього попередження, тобто такої моделі, яка з високою імовірністю може бути використана для різних підприємств, що належать до однієї чи різних галузей діяльності.

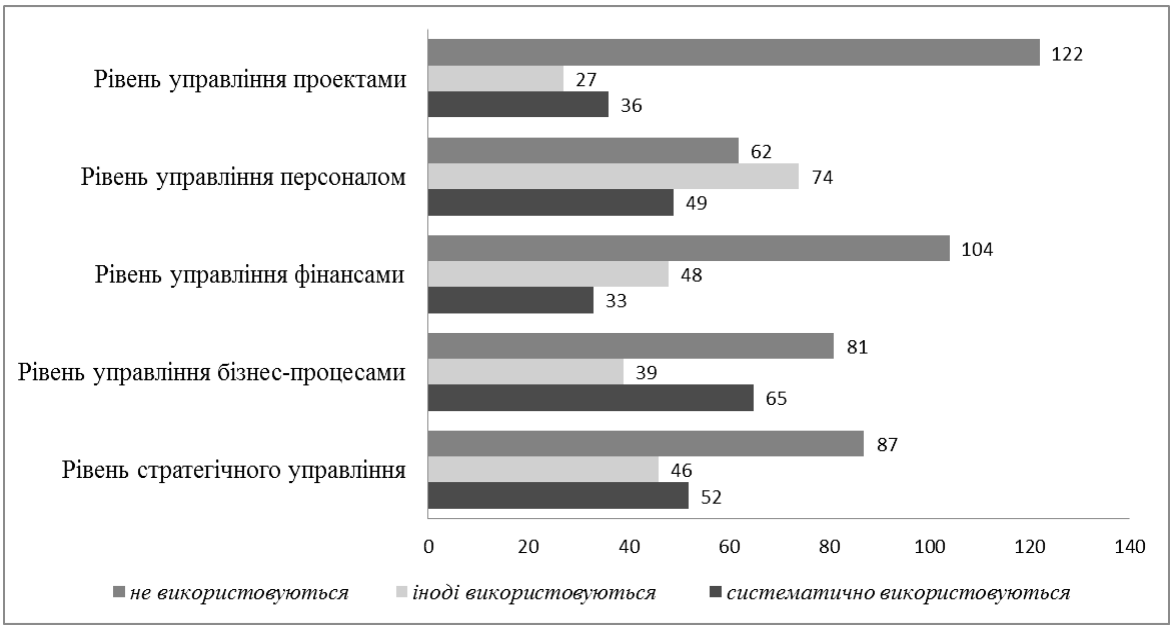

Рис. 3. Використання випереджаючих індикаторів для прийняття рішень на різних рівнях управління підприємством*

** Складено на основі опитування керівників 185 підприємств України, 2012 р.*

Створення референтної моделі індикаторів раннього попередження є важливим дослідницьким завданням, яке поки що не знайшло втілення у працях вітчизняних вчених з управлінського контролю. В якості основи для референтної моделі раннього попередження, на нашу думку, доцільно взяти процесний підхід до управління підприємством, який розвивали у своїх працях такі вчені, як А. Файоль, Г. Емерсон, М. Хаммер, Дж. Чампі.

Процесний підхід допомагає контролювати ресурси, що споживаються для виробництва продукту, визначає механізм взаємодії персоналу та центрів відповідальності під час реалізації спільних бізнес-процесів, забезпечує клієнтоорієнтованість та вимірність процесів, оптимізує адміністративні витрати. У галузі управлінського обліку процесний підхід застосовується у методиці калькулювання за видами діяльності (ABC), дозволяючи обчислити собівартість окремих видів діяльності та операцій, що виконуються персоналом.

Як показало проведене нами дослідження, більшість вітчизняних підприємств використовує обмежену кількість випереджаючих показників, таких як частка ринку (використовує 78,9% підприємств), приріст продаж (98,4%), чистий дохід на 1 м2 виробничої або торговельної площі (84,9%), коефіцієнт

плинності кадрів (87,0%), оборотність дебіторської та кредиторської заборгованості (62,2% та 53,0% відповідно).

Разом з тим, практично не використовуються для контролю та прийняття управлінських рішень показники, пов'язані з:

– забезпеченням процесу розробки стратегії;

– розробкою нових продуктів та послуг;

– визначенням продуктів та послуг, які роблять найбільший внесок у дохід підприємства;

– рівнем задоволення клієнтів продукцією та послугами підприємства;

– ефективністю витрат на маркетинг та рекламу;

– відповідністю величини бюджетів підрозділів тим завданням, які вони повинні виконувати;

– обсягами навчання співробітників, відповідальних за роботу з клієнтами та персоналом підприємства;

– забезпеченням комп'ютерною технікою та сукупною вартістю володіння нею;

– ефективністю бухгалтерського документообігу та платіжної дисципліни;

– економією матеріальних витрат та скороченням енергоспоживання;

– економією, пов'язаною з розвитком та впровадженням нових ідей тощо.

Відсутність цих показників у системі раннього попередження призводить до порушення логіки прийняття управлінських рішень, яка будується на причино-наслідкових зв'язках між подіями та їх детермінантами.

Сучасна система управлінського контролю повинна відстежувати всі релевантні індикатори економічного розвитку, забезпечувати відкритість інформаційних каналів і своєчасно інформувати керівництво про важливі факти, які можуть становити небезпеку або створювати нові можливості для підприємства. Також, крім випереджаючих показників, управлінський контроль повинен враховувати так звані «слабкі» сигнали. Вони потрібні для своєчасного визначення ранніх та, ймовірно, неточних ознак настання кризових ситуацій. Використання слабких сигналів дозволяє своєчасно реагувати на ситуацію з метою попередження кризи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хан Д. Планирование и контроль. Стоимостно-ориентированные концепции контроллинга / Д. Хан, Х. Хунгенберг. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 928 с.

2. Kaplan R. S. The Balanced Scorecard – Measures then drive Performance / R. S. Kaplan, D. P. Norton // Harvard Business Review. – 1992. – Vol. 70. – № 1. – P. 71-79.

3. Kaplan R. S. Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System / R. S. Kaplan, D. Norton // Harvard Business Review. – 1996. – Vol. 74. – № 1. – P. 75–85.

4. Fitzgerald L. Performance Measurement in Service Business / L. Fitzgerald, R. Johnston, S. Brignall, R. Silvestro, C. Voss. – London : CIMA Publishing, 1992. – 126 p.

5. Keegan D. P. Are your performance measures obsolete? / D. P. Keegan, R. G. Eiler, C. R. Jones // Management Accounting. – 1989. – June. – P. 45-50.

6. Adams C. You Are What You Measure / C. Adams, P. Roberts // Manufacturing Europe, 1993. – Sterling Publications Ltd., 1993. – P. 504-507.

7. Лесидренска С. Контроллинг как комплексная система раннего предупреждения и обеспечения процесса разработки и принятия управленческих решений в условиях кризиса / С. Лесидренска, А. Мирчев, Л. Кремена // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. – Т. 1. – С. 130-135.

8. Мачин К. А. Система раннего предупреждения на основе индикаторов контроля: интерактивно-адаптационный поход к планированию производственной программы промышленного предприятия / К. А. Мачин // Ползуновский альманах. – 2009. – № 1. – С. 63-73.

9. Paladino B. Moving Strategy Forward: Merging the Balanced Scorecard and Business Intelligence / B. Paladino, N. Williams // Business Performance Management. – 2008. – June. – P. 12-17.

10. Stevens D. The Balanced Scorecard: Monitoring the Health of Your Organization / D. Stevens // The Center for Information-Development Management. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.infomanagementcenter.com/members/pdfs/reprints/ BP2013-12Stevens.pdf.

Редченко Константин Иванович

КОНЦЕПЦИЯ РАННЕГО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ СИСТЕМАХ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ

Статья на тему «Концепция раннего предупреждения в современных системах управленческого контроля» посвящена актуальным вопросам совершенствования управленческого контроля с помощью сбалансированного использования опережающих и запаздывающих показателей. Это важно с точки зрения выявления бизнес-рисков и опасностей для предприятия на ранних стадиях и своевременного предупреждения о них высшего руководства, собственников и других заинтересованных лиц. Целью исследования является выявление недостатков традиционных систем управленческого контроля и предлагаемых путей внедрения важных индикаторов раннего предупреждения. Это позволит принимать взвешенные стратегические управленческие решения, использовать инновационные возможности для предприятия. Существующие научные исследования предлагают различные подходы к использованию индикаторов раннего предупреждения в управленческом контроле. Большинство из них сосредоточены на стратегических показателях, которые являются критическими для реализации стратегии

предприятия. Вместе с тем, потребность обеспечить контроль за протеканием бизнес-процессов и промежуточными результатами, которые могут быть зафиксированы и представлены для осуществления контроля. Нами предложен подход к решению этой проблемы, который предусматривает сбалансированное использование опережающих и запаздывающих индикаторов для управления процессами и деятельностью предприятия. Путем опроса руководителей 185 предприятий Украины выявлены недостатки использования опережающих индикаторов для принятия решений на разных уровнях управления предприятием. Определено, что наиболее распространенными опережающими показателями, на основе которых принимаются управленческие решения, является доля рынка, прирост продаж, чистый доход на 1 м^2 производственной или торговой площади, коэффициент текучести кадров, оборачиваемость дебиторской и кредиторской задолженности. Предложено создание референтной модели индикаторов раннего предупреждения, базирующейся на процессном подходе к управлению предприятием. Выявлены ключевые показатели, которые целесообразно использовать для управленческого контроля и принятия управленческих решений. Это позволит отслеживать все релевантные индикаторы экономического развития, обеспечивать открытость информационных каналов и своевременно информировать руководство о важных фактах, которые могут представлять опасность или создавать новые возможности для предприятия.

Ключевые слова: *управленческий контроль, опережающие индикаторы, запаздывающие индикаторы, система раннего предупреждения, сбалансированная система показателей, бизнес-процессы.*

Redchenko K.

THE EARLY WARNING CONCEPT IN MODERN MANAGEMENT CONTROL SYSTEMS

Improving the current issues of management control through sustainable use of leading and delayed indicators has been considered in the article entitled "The concept of early warning systems in modern management control". This is important in terms of identifying business risks and hazards on early stages and timely warnings of the top management, owners and other stakeholders. The study aims at identifying the shortcomings of traditional management control systems and suggesting ways of implementing the important early warning indicators. This will allow to make informed strategic management decisions, to use innovative features for the enterprise. Existing research papers suggest different approaches to the use of early warning indicators in management control. Most of them focus on strategic indicators that are critical to the implementation strategy. However, there is a need to ensure control over the flow of business processes and intermediate results that can be recorded and submitted to control. An approach to this problem solving, which provides a balanced use of leading and delayed indicators for process management and operations of the company has been proposed. Through survey of 185 companies managers of Ukraine disadvantages of using leading indicators for decision making at various levels of management have been found. It has been determined that the most common leading indicators according to which management decisions are taken, are: market share, sales growth, net income per 1 m2 of industrial or commercial areas, the rate of staff turnover, turnover of receivables and payables. A reference model establishment of early warning indicators, based on the process approach to management has been suggested. The key indicators that should be used for management control and decision-making have been identified. This will keep track of all relevant indicators of economic development and ensure openness and information channels to inform management of important facts, which can be dangerous or create new opportunities for the company.

Keywords: *management control, leading indicators, delayed indicators, early warning system, balanced scorecard, business processes.*

Одержано 17.02.2015 р.

РОЗДІЛ V

ФІНАНСИ, ГРОШІ ТА КРЕДИТ

УДК 368.1

Гавриляк Тетяна Степанівна,
аспірант кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту,
Львівський національний університет ім. Івана Франка

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ СТРАХОВОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню формування інституційно-правового середовища страхової інвестиційної діяльності. Зокрема, запропоновано такі елементи середовища як страхове законодавство, інвестиційна інфраструктура страхового ринку, структура страхової системи, страхові об'єднання, ринок цінних паперів та інвестиційний клімат країни. Обґрунтовано важливість та роль кожного елемента у формуванні інвестиційної стратегії страхових компаній. Також запропоновано авторське визначення поняття «інвестиційна інфраструктура страхового ринку». Метою дослідження є виокремлення страхової інвестиційної діяльності як основи додаткового прибутку для страховиків та роз'яснення важливості формування інституційно-правового середовища для її розвитку. В роботі були використані аналітичні методи, за допомогою яких було досліджено особливості формування інституційно-правового середовища страхової інвестиційної діяльності та його вплив на формування інвестиційної політики страховика. Систематизовано точки зору провідних українських та зарубіжних науковців щодо різних складових інституційно-правового середовища. Зокрема проаналізовано вітчизняне законодавство у сфері інвестування,інфраструктуру страхового ринку, запропоновано поняття «інвестиційна інфраструктура страхового ринку» та окреслено її основні завдання. Також досліджено страхові об'єднання та місце страховиків на ринку цінних паперів. Наведено основні об'єднання страховиків, які функціонують на фінансовому ринку. Визначено фактори, які стримують розвиток діяльності страхових компаній на ринку цінних паперів. Розглянуто вплив інвестиційного клімату країни на страхову інвестиційну діяльність. Зроблено висновок про необхідність формування інституційно-правового середовища страхової інвестиційної діяльності та правила формування ефективної інвестиційної політики. Виокремлено структурі елементи інституційно-правового середовища страхової інвестиційної діяльності, запропоновано поняття «інвестиційна інфраструктура страхового ринку» та визначено її учасників. Запропоновано рекомендації щодо формування інвестиційної політики страховими компаніями, які можуть бути використані в процесі їх діяльності. Також структуровано основні елементи інституційно-правового середовища, що дозволить як органам державної влади, так і самим суб'єктам фінансового ринку створити всі передумови стимулювання та розвитку страхової інвестиційної діяльності.

Ключові слова: *страхова компанія, інституційно-правове середовище, інвестиційна інфраструктура страхового ринку, страхові об'єднання, ринок цінних паперів, інвестиційний клімат.*

ВСТУП

Однією з основних функцій фінансово-кредитної та інвестиційної систем є здатність акумулювати фінансові ресурси та спрямовувати їх у процес розширеного відтворення, а також створення умов для розвитку інвестиційних процесів. Велика роль у цьому процесі відводиться страховим компаніям, які шляхом мобілізації коштів населення, формують фонди страхових резервів.

В сучасних умовах гостро постає питання забезпечення ефективного функціонування страхових організацій. Це пояснюється високою чисельністю як

самих страхових компаній, так і посередників, які функціонують на фінансовому ринку. Тому необхідно звернути увагу на дослідження організаційної структури інституційно-правового середовища страхового ринку.

Постановка проблеми. Розвиток страхових організацій та зростання їх чисельності потребують стабільного законодавства та чіткої побудови структури системи, що залежить від інституційно-правового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження страхового ринку та проблематики інвестиційної діяльності страхових організацій здійснили вітчизняні та зарубіжні науковці. Це, зокрема, Васильєв О. В., Вовчак О. Д., Журавка О. С., Махортов Ю. О., Осадець С. С., Пікус Р. О., Пілевич Д. С., Плиса В. Й., Поліщук О. А., Чеберяко О. В.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження та обгрунтування важливості формування інституційно-правового середовища як одного з основних чинників розвитку страхової інвестиційної діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснюючи інвестиційні операції, страхові компанії ризикують в першу чергу коштами страхувальників, які перебувають в їх розпорядженні. Хоча Закон України «Про страхування» й визначає види активів, якими повинні бути представлені страхові резерви, проте це не зменшує відповідальності страховиків перед своїми клієнтами.

Поліщук О. А. зазначає, що «активізація інвестиційної діяльності страхових компаній підносить сферу страхування до рангу важливих чинників, які впливають на розвиток економіки, оскільки пасивні кошти, отримані від страхувальників, стають активним капіталом, що задіяний на фінансовому ринку» [11].

Інституційно-правове середовище страхової інвестиційної діяльності, на нашу думку, повинно включати такі складові:

1) страхове законодавство;

2) інвестиційну інфраструктуру страхового ринку;

3) структуру страхової системи;

4) страхові об'єднання;

5) ринок цінних паперів;

6) інвестиційний клімат в країні.

Слід розглянути кожен елемент більш детально.

1. Важливою основою функціонування та розвитку страхової інвестиційної діяльності вітчизняних страховиків є стабільне законодавство, яке повинно бути спрямоване на захист інтересів усіх суб'єктів страхового ринку.

З історії розвитку страхового законодавства відомо, що з часів Радянського Союзу існувала державна монополія на здійснення страхових операцій, а основним суб'єктом, який їх здійснював та проводив контроль було підприємство «Держстрах». Також страхові операції здійснювали кооперативні організації, яким дозволялося організовувати взаємне страхування власного майна, проте під контролем того ж Держстраху.

З розпадом Радянського Союзу та переорієнтацією вітчизняної економіки на ринкову, з'явилися перші приватні підприємства та постало питання створення законодавства, яке б регулювало їх діяльність.

Сьогодні діяльність страхових компаній України регламентується такими нормативно-правовими актами: Закон України «Про страхування», Закон України «Про інвестиційну діяльність», Закон України «Про цінні папери та фондову біржу», Закон України «Про господарські товариства», Закон України «Про фінансовий лізинг», Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Господарський кодекс України, Податковий кодекс України, а також «Положення про порядок формування, розміщення та обліку страхових резервів», «Правила розміщення страхових резервів із страхування життя», «Правила формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя».

Для успішного здійснення страховими компаніями операцій інвестування необхідне стабільне страхове та інвестиційне законодавство. Вітчизняні нормативно-правові акти у сфері страхової інвестиційної діяльності потребують оновлення, врахування всіх аспектів розвитку сучасного страхового ринку та мають відповідати європейським стандартам.

2. Інфраструктура страхового ринку має дуже важливе значення у здійсненні операцій інвестування. Завдання її суб'єктів полягає в організації процесу здійснення страхових послуг та задоволенні інтересів клієнтів.

Васильєв О. В. вважає, що «ринок страхових послуг є одним з необхідних елементів ринкової інфраструктури, що пов'язаний з ринком засобів виробництва, споживчих товарів, ринком капіталу і цінних паперів, праці і робочої сили» [1].

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговують страхові посередники, які є з'єднувальною ланкою між страховиками та страхувальниками.

Махортов Ю. О. вважає, що «…страхові посередники, а саме страхові брокери, спроможні сприяти розвитку конкуренції на страховому ринку, сприяючи при цьому його розвитку» [5].

Пікус Р. О., досліджуючи міжнародний досвід страхового посередництва розвинених країни, дійшов висновку, що «інститут страхових брокерів та система його регулювання в Україні розвинені слабо, а їх діяльність згідно вітчизняного законодавства регламентується в основному страховою компанією, що уклала з ними договір» [8].

Без розвиненого страхового ринку, невід'ємним елементом якого є страхові посередники, неможливо забезпечити поступальний соціально-економічний розвиток держави, безпечне функціонування суб´єктів господарювання.

У законі України «Про страхування» від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР зазначено, що «…страхова діяльність в Україні може провадитися за участю

страхових посередників. Страховики можуть здійснювати страхову діяльність через страхових посередників (страхових агентів і страхових брокерів)». Далі подано визначення: «Страхові агенти – це громадяни або юридичні особи, які діють від імені та за дорученням страховика, виконують частину його страхової діяльності, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані із здійсненням страхових виплат та страхових відшкодувань. Страхові агенти є представниками страховика і діють в його інтересах за винагороду на підставі договору доручення із страховиком». Страхові брокери – юридичні особи або фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності та здійснюють за винагороду посередницьку діяльність у страхуванні від свого імені на підставі брокерської угоди з особою, яку має потребу у страхуванні як страхувальник. Страхові брокери – фізичні особи, які зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, не мають права отримувати та перераховувати страхові платежі, страхові виплати та виплати страхового відшкодування» [4].

Страховим посередникам в Україні заборонено працювати на користь іноземних страховиків, іноземним страховим посередникам дозволяється працювати на українському страховому ринку тільки через представництво, яке є платником податку, або через створене ними дочірнє підприємство.

У реалізації страхових послуг можуть приймати участь такі посередники: агенти, брокери, банки, туристичні фірми, автосалони, державні установи реєстрації транспортних засобів, агентства нерухомості тощо.

Наявність великої кількості страхових посередників зумовлена необхідністю реалізації страхових послуг по всій території України та просування страхових продуктів до населення, а отже залучення великої кількості клієнтів. Це, в свою чергу, робить страхові компанії фінансово стійкими та високоприбутковими, що сприяє також розвитку страхової інвестиційної діяльності.

Проте, існують також і негативні сторони наявності великої кількості посередників. Це, передусім, недобросовісна конкуренція та слабке законодавче регулювання їх діяльності. Необхідно встановити контроль за отриманням комісійної винагороди та більшу відповідальність страхових брокерів за порушення законодавства та умов договору.

З вище зазначеного можемо зробити висновок, що Україна повинна тримати курс саме на європейський страховий простір та інтенсивно впроваджувати досвід розвинених країн у вітчизняний страховий ринок, оскільки практика страхового посередництва наших сусідів є набагато успішнішою та орієнтованою, в першу чергу, на інтереси споживача.

Становище інвестиційної інфраструктури страхового ринку є одним з чинників, який приймає участь у формуванні інвестиційного клімату країни, тобто інвестиційна інфраструктура є складовою підсистемою інвестиційного клімату країни.

Пілевич Д. С. описує поняття «інвестиційна інфраструктура» як «…сукупність організацій, установ, посередників, що обслуговують і забезпечують реалізацію інвестиційних процесів у країні. До таких структур можна віднести комерційні банки, що здійснюють інвестиційну діяльність, інститути спільного інвестування, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, різноманітні рейтингові агентства, які забезпечують інвесторів необхідною інформацією про стан інвестиційного ринку, біржова система з торгівлі цінними паперами, позабіржові системи тощо» [9].

Інвестиційна інфраструктура страхового ринку повинна включати не тільки безпосередніх учасників страхового процесу, а й інституційних інвесторів, котрі покликані підтримувати та сприяти здійсненню страховиками інвестиційної діяльності, сприяти інтеграції у світовий фінансовий простір.

З огляду на це, пропонуємо ввести поняття «інвестиційна інфраструктура страхового ринку», під яким будемо розуміти сукупність установ та організацій, а також певних важелів та інструментів, з допомогою яких вони впливають на розвиток інвестиційної діяльності страхових компаній та сприяють впровадженню зарубіжного досвіду у вітчизняний страховий ринок. Це певний симбіоз інститутів страхового та інвестиційного ринку, які працюють над досягненням поставлених цілей страховиками при здійсненні інвестиційних операцій.

Основними завданнями інвестиційної інфраструктури страхового ринку повинні бути: задоволення попиту в інвестиційних ресурсах провідних галузей економіки та інших суб'єктів господарювання; чітка та продуктивна взаємодія всіх суб'єктів страхового та інвестиційного ринку в процесі здійснення інвестицій; мінімізація ризику можливих втрат та максимізація прибутку від вкладених коштів. Проте, це не має перешкоджати здійсненню компаніями основних операцій страхування та впливати на процес виплати відшкодування клієнтам.

3. Структура страхової системи (залежно від спеціалізації). Як відомо, всі страхові компанії поділяються на компанії зі страхування життя та компанії, які здійснюють інші види страхування, ніж страхування життя, а також компанії, що здійснюють перестрахувальні операції. Ця особливість диктує страховим компаніям правила організації своїх інвестиційних ресурсів та має безпосередній вплив на інвестиційну діяльність страховика.

Лайфові страхові компанії укладають договори страхування на досить тривалий термін, а тому кошти, які знаходяться у їх розпорядженні, можуть бути вкладені у довгострокові інвестиційні інструменти. Страховики, які здійснюють надання послуг з ризикових видів страхування, в першу чергу повинні забезпечувати виплату страхового відшкодування у будь-який момент, а тому вони переважно направляють кошти у короткострокові інвестиції.

Вовчак О. Д. вважає, що «…в Україні інвестиційні можливості страхових компаній досить

обмежені через недовіру населення до довгострокових інвестицій та невеликий набір інвестиційних інструментів» [2, с. 173].

Закон України «Про страхування» визначає страхові компанії як «…фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю згідно із Законом України «Про господарські товариства», з урахуванням того, що учасників кожної з таких фінансових установ повинно бути не менше трьох, та інших особливостей, передбачених цим Законом, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності» [4].

За формою власності страхові підприємства класифікуються на державні і колективні. Абсолютна більшість українських страхових компаній є колективними недержавними, хоча в деяких з них є державна частка у вигляді внеску в статутний фонд коштів державних підприємств чи організацій.

Журавка О. С. розподіляє страхові компанії за метою діяльності: «…компанії, метою яких є отримання прибутку (комерційні) та компанії, метою яких є надання високоякісних послуг застрахованим (їх можна назвати некомерційними). Другий вид страховиків має назву товариств взаємного страхування (ТВС). Особливістю цих товариств є те, що вони створюються у формі акціонерних товариств, де кожен учасник (член) також стає застрахованим» [3].

Також слід класифікувати страхові компанії за формою страхування – добровільне та обов'язкове.

Плиса В. Й. подає такі класифікаційні ознаки страхових організацій [10, с. 254]:

– належність (публічні, приватні, акціонерні (корпоративні), взаємні, державні (урядові));

– характер операцій, які виконуються (спеціалізовані, універсальні, перестрахувальні);

– величина статутного капіталу (великі, середні, дрібні).

Осадець С. С. також класифікує страхові компанії за територією обслуговування: місцеві, регіональні, національні та транснаціональні [6, с. 76].

Зростання кількості незабезпечених страхових компаній призвело до низької якості наданих страхових послуг та втрати довіри населення, а відтак й зменшення їх капіталізації. Як відомо, саме фінансові ресурси клієнтів є основою формування фондів страхових резервів. Тому спеціалізація страхової компанії прямо визначає особливості її інвестиційної політики.

4. Страхові об'єднання. У статті 54 Закону України «Про страхування» зазначено, що «…страховики можуть утворювати спілки, асоціації та інші об'єднання для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм, якщо їх утворення не суперечить законодавству країни. Ці об'єднання не можуть займатися страховою діяльністю» [4].

Нині в Україні створені такі страхові об'єднання: «Ліга страхових організацій», «Моторне (транспортне) Страхове Бюро України», «Авіаційне страхове бюро», «Морське страхове бюро», «Українське медичне страхове бюро», «Національний ядерний страховий пул» та ін.

5. Ринок цінних паперів. Завдання ринку цінних паперів – забезпечити найбільш повний та швидкий перелив заощаджень в інвестиції (у фінансові активи) по ціні, яка б влаштовувала обидві сторони.

Чеберяко О. В. акцентує увагу на тому, що «…великі страхові компанії, вкладаючи резерви в облігації, мають можливість використовувати специфічні стратегії, недоступні дрібному й середньому інвесторові. Тому основні капіталовкладення в облігації здійснюють насамперед великі страхові компанії, оскільки дрібним інвесторам досить тяжко одержати реальний прибуток на ринку корпоративних облігацій. До того ж, великі інвестори мають можливість точніше проаналізувати фінансовий стан емітента й передбачити перспективи змін курсу його облігацій, ніж непрофесійні учасники ринку» [12, с. 254].

Сьогодні інвестиційні можливості страховиків на ринку цінних паперів використовуються недостатньо, насамперед через слабку розвиненість самого ринку цінних паперів.

До факторів, які стримують розвиток діяльності страхових компаній на ринку цінних паперів відносяться: політична та економічна нестабільність, нестабільне законодавство, корупція у державних органах влади; низький економічний розвиток країни, відсутність у більшої частини населення країни вільних коштів, які можна було б вкласти у страхування життя та недовірою до страхових компаній; відсутність на ринку України довгострокових фінансових інструментів, в які могли б вкладати кошти страхові компанії. Українські державні цінні папери поки що не є надійним фінансовим інструментом, а вкладення коштів в акції підприємств на довгострокову перспективу, є досить ризикованим.

6. Інвестиційний клімат в країні прямо визначає умови розвитку страхової інвестиційної діяльності, оскільки саме розвиненість та ситуація на інвестиційному ринку впливає на рішення страховиків щодо реалізації інвестицій.

Україна й досі вважається несприятливою для інвестування державою з таких причин: нестабільність політичної ситуації в Україні; недостатнє правове забезпечення в сфері інвестування та підприємництва; велика кількість недостовірної або перебільшено негативної інформації; високий рівень податків; митне навантаження.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наша країна рухається у європейському напрямку, відтак необхідно пристосовувати вітчизняне законодавство до особливостей страхового ринку та впроваджувати досвід провідних розвинених країн Євросоюзу з урахуванням доходів населення, ступеня розвитку вітчизняного інвестиційного ринку та інфляційних змін в економіці.

За таких умов необхідно дотримувати певних

правил формування ефективної інвестиційної політики: детальний аналіз ринку та визначення найбільш прибуткових інвестиційних інструментів; вибір оптимального інвестиційного портфеля з метою мінімізації ризиків; наявність у структурі страхової компанії інвестиційного відділу та кваліфікованих спеціалістів з управління активами або активна співпраця з компаніями з управління активами; визначення привабливих умов спільної діяльності з комерційними банками; участь у створенні об'єднань з метою розподілу ризиків та здійснення інвестицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєв О. В. Напрями формування інфраструктури забезпечення стійкого функціонування підприємств / О. В. Васильєв // Экономика и управление. – №1. – 2010 р. – С. 77-82.

2. Вовчак О. Д. Інвестування: [навч. посіб.] / О. Д. Вовчак. – Львів: «Новий Світ –2000», 2006. – 544 с.

3. Журавка О. С. Види страхових компаній, які функціонують на страховому ринку України / О. С. Журавка // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика: збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (21–22 травня 2009 року): у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – Т. 1. – С. 51-53.

4. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 року № 85/96-ВР зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua.

5. Махортов Ю. О. Роль страхових брокерів у розвитку страхового ринку України / Ю. О. Махортов, Н. О. Теличко // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – № 4(18). – С. 122-129.

6. Осадець С. С. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

7. Офіційний сайт Ліги страхових організацій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www. uainsur.com.

8. Пікус Р. О. Міжнародний досвід управління активами страхових компаній / Р. О. Пікус // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – № 120. – 2010. – С. 7-11.

9. Пілевич Д. С. Теоретичні аспекти формування інвестиційної політики в Україні / Д. С. Пілевич // Вісник Чернігівського державного технологічного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vistnic.stu.cn.ua.

10. Плиса В. Й. Страхування: підручник. – К. : Каравела, 2010. – 472 с.

11. Поліщук О. А. Вплив інвестиційного потенціалу страхових компаній на розвиток економіки України / О.А. Поліщук, О.М. Ковель [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_ ANR_2012/Economics/4_95868.doc.htm.

12. Чеберяко О. В. Страхові компанії як професійні учасники ринку цінних паперів. – Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – № 2. – 2012. – С. 254-265.

Гавриляк Татьяна Степановна

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ПРАВОВАЯ СЕРЕДА СТРАХОВОЙ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена исследованию формирования институционально-правовой среды страховой инвестиционной деятельности. В частности, предложены следующие элементы среды как страховое законодательство, инвестиционная инфраструктура страхового рынка, структура страховой системы, страховые объединения, рынок ценных бумаг и инвестиционный климат страны. Обоснована важность и роль каждого элемента в формировании инвестиционной стратегии страховых компаний. Также предложено авторское определение понятия «инвестиционная инфраструктура страхового рынка». Целью исследования является выделение страховой инвестиционной деятельности как основы дополнительной прибыли для страховщиков и разъяснения важности формирования институционально-правовой среды для ее развития. В работе были использованы аналитические методы, с помощью которых было исследовано особенности формирования институционально-правовой среды страховой инвестиционной деятельности и его влияние на формирование инвестиционной политики страховщика. Систематизированы точки зрения ведущих украинских и зарубежных ученых о различных составляющих институционально-правовой среды. В частности проанализированы отечественное законодательство в сфере инвестирования, инфраструктуру страхового рынка, предложено понятие «инвестиционная инфраструктура страхового рынка» и намечены ее основные задачи. Также исследовано страховые объединения и место страховщиков на рынке ценных бумаг. Приведены основные объединения страховщиков, которые функционируют на финансовом рынке. Определены факторы, которые сдерживают развитие деятельности страховых компаний на рынке ценных бумаг. Рассмотрено влияние инвестиционного климата страны на страховую инвестиционную деятельность. Сделан вывод о необходимости формирования институционально-правовой среды страховой инвестиционной деятельности и правила формирования эффективной инвестиционной политики. Выделены структурные элементы институционально-правовой среды страховой инвестиционной деятельности, предложено понятие «инвестиционная инфраструктура страхового рынка» и определены ее участников. Предложены рекомендации по формированию инвестиционной политики страховыми компаниями, которые могут быть использованы в

процессе их деятельности. Также структурировано основные элементы институционально-правовой среды, что позволит как органам государственной власти, так и самим субъектам рынка создать все предпосылки стимулирования и развития страховой инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: *страховая компания, институционально-правовая среда, инвестиционная инфраструктура страхового рынка, страховые объединения, рынок ценных бумаг, инвестиционный климат.*

Havrilyak T.

INSTITUTIONAL AND LEGAL ENVIRONMENT OF THE INSURANCE INVESTMENT

The article investigates the formation of institutional and legal environment of the insurance investment. In particular, the proposed elements of the environment such as insurance legislation, infrastructure investment insurance market, the structure of the insurance system, insurance associations, the stock market and investment climate. The importance and role of each element in forming the investment strategy of insurance companies. The author is also the definition of "investment infrastructure of insurance market". The study is the selection of insurance investment as the basis of additional income for insurers and explains the importance of forming institutional and legal environment for its development. The paper used analytical methods by which it was studied especially the formation of institutional and legal environment of the insurance investment and its impact on the formation of the investment policy of the insurer. Systematized terms of leading Ukrainian and foreign scientists on various components of the institutional and legal environment. Specifically analyzed national legislation in the field of investment, infrastructure insurance market, proposed the concept of "investment infrastructure of insurance market" and outlines its main objectives. Also, the insurance associations and insurers place on the stock market. The basic associations of insurers that operate in the financial markets. Factors that restrain the development of insurance companies on the stock market. The influence of the investment climate for insurance investment. The conclusion of the need of institutional and legal environment of insurance and investment rules for the formation of an effective investment policy. The structure elements of institutional and legal environment of the insurance investment determined, the concept of "investment infrastructure of insurance market" is defined and its members proposed. The recommendations for the formation of the investment policy of insurance companies, which can be used in the course of their activities. Also structured the main elements of institutional and legal environment that will allow public authorities as well as by the financial market to create all the prerequisites to stimulate the development of insurance and investment activities.

Keywords: *insurance companies, institutional and legal environment, infrastructure investment of the insurance market, insurance unification, the stock market, investment climate.*

Одержано 13.02.2015 р.

УДК 330.322:331.556.46

Гуменна Катерина Романівна,
аспірант кафедри державного управління та місцевого самоврядування,
Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

МІГРАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Мета статті – дослідити вплив міграційного капіталу на економіку України та запропонувати модель його трансформації в інвестиційні ресурси. Проаналізовано обсяги та структуру надходжень міжнародного капіталу в Україну. Виявлено, що грошові перекази мігрантів впродовж останніх років стали більш стабільними в порівнянні з іншими джерелами зовнішніх надходжень, такими, як прямі іноземні інвестиції чи офіційна допомогою з метою розвитку. Грошові перекази мігрантів сформували окрему складову міжнародного капіталу – міграційний капітал. Визначено, що міграційний капітал представляє собою потужний ресурс грошових потоків не тільки для родин, які залишились вдома, а й який можна використати для соціально-економічного розвитку регіонів. Виявлено, що значна частина приватних грошових переказів трудових мігрантів використовується на споживання, що свідчить про невикористаний інвестиційний потенціал міграційного капіталу. Ефективне використання міграційного капіталу передбачає недопущення його осідання в сім'ях трудових мігрантів, а перетворення у відтворювальний ресурс регіональної економіки. В статті розглянуто та узагальнено зарубіжний досвід використання міграційного капіталу в економіці регіонів як інвестиційного ресурсу. Виявлено, що найбільш ефективним інструментом, виявилось розповсюдження державних облігацій: у важкі часи для врегулювання платіжного балансу, фінансування державного боргу, реалізації національних програм будівництва соціальної

інфраструктури, зруйнованої внаслідок природних катаклізмів чи військових конфліктів. Проаналізувавши досвід багатьох країн запропоновано концептуальну модель трансформації міграційного капіталу населення в інвестиційні ресурси, сутність якої полягає у залученні трансфертів трудових мігрантів шляхом випуску місцевих цінних паперів (інвестиційних сертифікатів) та активізації співпраці між органами влади, банківськими установами, діаспорними мережами для створення сприятливих умов викупу мігрантами та членами їх сімей інвестиційних пропозицій. Для використання потенціалу міграційного капіталу запропоновано створити сприятливі умови та використовувати різноманітні засоби щодо стимулювання вкладання коштів зароблених й заощаджених мігрантами та членами їх сімей в економіку регіону їхнього проживання.

Ключові слова: *міжнародний капітал, інвестиції, міграційний капітал, трансформаційний механізм, інвестиційний сертифікат.*

ВСТУП

Постановка проблеми. В умовах глобалізації міжнародна трудова міграція є невід'ємною складовою світової економіки. Разом з тим, зростають обсяги грошових переказів мігрантів на батьківщину, які поступово стають одним з важливих джерел надходжень грошового капіталу в країну. Сьогодні міграційний капітал представляє собою потужний ресурс грошових потоків, який можна використати для соціально-економічного розвитку регіонів. Ефективне використання міграційного капіталу передбачає недопущення його осідання в сім'ях трудових мігрантів, а перетворення у відтворювальний ресурс регіональної економіки.

За умов нестачі фінансових ресурсів одним із пріоритетних завдань органів державної влади та місцевого самоврядування є розробленням механізму залучення міграційного капіталу в економіку та його трансформація в інвестиційні ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, присвячені визначенню взаємозв'язку міграційних процесів з соціально-економічним розвитком держави та її регіонів, були здійснені такими зарубіжними вченими: Дж. Борхас, Дж. Вільсон, Т. Заславська, Дж. Мінсер, М. Флокс. З-поміж українських науковців слід відзначити А. Гайдуцького, І. Гукалову, Ф. Заставного, Е. Лібанову, О. Позняка, У. Садову та інші.

В Україні дослідження впливу міграційного капіталу на економіку регіонів тільки починають набувати актуальності. Важливість міграційного капіталу в національних економіках підтверджують глобальні звіти та регіональні дослідження міжнародних організацій (Міжнародною організацією міграції, Міжнародною організацією праці, Світовим банком тощо).

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування впливу міграційного капіталу на розвиток економіки України та формування моделі його трансформації в інвестиційні ресурси.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Початок XXI століття характеризується новою хвилею міграційних потоків. Люди долаючи адміністративні, соціально-економічні, психологічні та інші перепони, намагаються реалізувати свій потенціал далеко за межами своєї батьківщини [1, с. 9]. Водночас починають зростати і обсяги грошових переказів трудових мігрантів на батьківщину.

Трансферти грошових переказів формують окрему складову міжнародного ринку капіталу - міграційний капітал, який являє собою доходи мігранта, що направляються на батьківщину і використовуються для підвищення економічного та соціального рівня життя рідних і близьких, розвитку місцевих територій та країн загалом [2].

Обсяги доходів мігрантів і грошових переказів, які направляються ними на батьківщину, дуже різняться з огляду на витрати мігранта на проживання, харчування, транспорт тощо. Щоб вийти на реальні суми, необхідно дослідити трансакції грошових переказів. Однак в Україні поки що таких досліджень немає. Але виходячи з більш як 50-річного досвіду трудової міграції населення Латинської Америки до Північної Америки, а також народів Південної Азії в регіоні Перської затоки, можна з упевненістю стверджувати, що мігранти направляють 50-70%, а то й більшу частину отриманого доходу.

Варто зауважити, що перекази зростають у періоди економічної рецесії, природних катастроф, а також напередодні свят [2]. В середньому щомісяця мігранти надсилають від 100 до 1000 дол. США. Розміри грошових переказів на одну трансакцію коливаються від 200 дол. США в Домініканську Республіку до 1100 дол. США в Індію [2].

У наукових працях наводяться суперечливі дані про обсяги надходження міграційного капіталу в Україну. Дана проблема пов'язана з новизною явища як такого, відсутністю інформаційного забезпечення та методології розрахунку, а також використанням неофіційних способів передачі коштів [3].

Серед офіційних каналів передачі міграційного капіталу частіше використовуються спеціалізовані системи переказів Western Union, Money Gram, Unistream, Migom та інші, через національні системи банківських переказів та фінансових організацій.

За даними представництва Міжнародної організації праці в Україні із січня 2010 року до червня 2012 року, 1,2 млн. осіб, тобто 3,4% населення у віці від 15 до 70 років, працювали чи шукали роботу за кордоном [4]. У 2012 році українці були п'ятою за чисельністю групою громадян третіх країн, які проживали на території ЄС, після громадян Туреччини (2,3 млн.), Марокко (1,9 млн.), Албанії та Китаю [5]. Так історично склалося, що Україна має одну з найбільших діаспор у світі, чисельність якої коливається на рівні 15-20 млн. осіб.

За даними Національного банку України у 2013 році обсяги приватних грошових переказів із-за кордону збільшилися на 13,4% – до 8,5 млрд. дол. США. Співвідношення обсягів грошових переказів до

ВВП збільшилося до 4,7% (у 2010-2012 рр. воно становило 4,3%) [6]. За підсумками другого кварталу 2013 року в Україну надійшло приватних грошових переказів на суму 2,056 млрд. доларів США, що на 15,64% більше, ніж у першому [Там же].

У 2012 році кількість переказів, переведених через міжнародні платіжні системи, значно перевищило обсяг коштів, що надійшли через банківські рахунки (табл. 1). За підсумками другого кварталу 2013 року, в порівнянні з першим кварталом, виріс обсяг коштів, що надійшли в Україну за допомогою міжнародних платіжних систем – на 24%, або 186 млн. дол. США [7], до 961 млн. дол. США.

Найменше виріс обсяг коштів, переведених через кореспондентські рахунки банків – на 7,52%, або 57 млн. дол., до 815 млн. дол. США в першому кварталі. За даними аналізу, кількість переведених через міжнародні системи грошей перевищила обсяг коштів, що надійшли через рахунки банків на 146 млн. дол. Кількість грошей, ввезених в Україну неофіційним шляхом, збільшилася на 14,29%, або 35 млн. дол. – до 280 млн. дол. У 2013 році обсяги приватних грошових переказів із-за кордону збільшилися на 13,4% – до 8,5 млрд. дол. США [Там же].

Таблиця 1

Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну за 2009-2013 рр. (млн. дол. США) [7]

Показники	Роки					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Кореспондентські рахунки банків	2832	2959	3252	3278	3293	1813
Міжнародні платіжні системи	1825	2126	2804	3213	4084	2600
Неформальними каналами	713	777	963	1035	1160	228

**дані за 9 місяців 2014 року.*

У структурі надходжень іноземного капіталу впродовж 2007-2013 рр. прямі іноземні інвестиції залишаються основним джерелом зовнішнього інвестування економіки України (рис. 1).

Починаючи з 2011 року велику роль починають відігравати грошові перекази мігрантів, про що свідчить збільшення обсягу надходжень міграційного капіталу у 2012 році (7526 млн. дол. США) над прямими іноземними інвестиціями (6013 млн. дол. США). У 2013 році міграційний капітал перевищив обсяг прямих іноземних інвестицій на 5677 млн. дол. США.

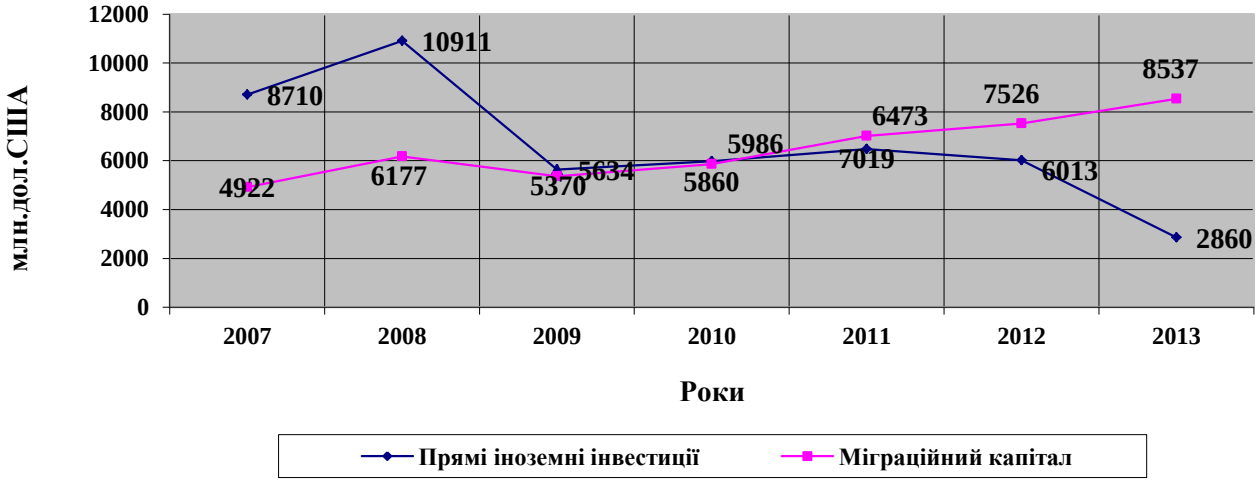

Рис. 1. Динаміка надходжень міжнародного капіталу в Україну за 2007-2013 рр.

В період фінансово-економічної кризи, обсяги надходжень приватних грошових переказів в Україну поступово збільшуються, що є закономірним явищем, оскільки мігранти намагаються фінансово підтримати свої сім'ї у важкі часи.

Здебільшого кошти вкладаються у торгівельні підприємства, кафе, ресторани, присадибне господарство та інші об'єкти сфери послуг. Невеликий підприємницький потенціал пояснюється рядом причин: несприятливий інвестиційний клімат для ведення малого бізнесу; недоступність дешевих кредитів; недостатня поінформованість щодо ведення підприємницької діяльності; відносно обмежене коло сфери діяльності в регіоні;законодавчі вимоги; незацікавленість до інвестування коштів. За таких умов виникає потреба стимулювання вкладання коштів зароблених й заощаджених мігрантами та членами їх сімей в економіку регіону їхнього проживання.

В світовій практиці використовуються різноманітні засоби щодо стимулювання грошових надходжень від мігрантів. Політика у цій сфері зазвичай розвивається за чотирма основними

напрямами: [8, с. 25] удосконалення механізму переказів, в тому числі спрямування переказів офіційними каналами; стимулювання переказів з метою збільшення їх обсягів; заохочення продуктивного використання переказів; спрямування переказів в інтересах розвитку територій (табл. 2).

Таблиця 2

Управлінські заходи, спрямовані на підвищення віддачі від переказів [9]

Мета	Заходи
Спрямування частини переказів на економічний розвиток	Оподаткування мігрантів Обкладення податком переказів Добровільні внески на добродійництво
Стимулювання збільшення величини трансфертів та їх переправлення через офіційні канали	Випуск мігрантських облігацій Дозвіл на відкриття рахунків в іноземній валюті Спеціальні рахунки для мігрантів з преміальним процентом Сприяння трансфертам через фінансові інституції Поширення фінансової грамотності
Стимулювання інвестування переказів	Підтримка через створення місцевих центрів обслуговування мігрантів, надання їм інформації Звільнення від податків імпорту засобів виробництва Схеми підтримки малого бізнесу – фінансової, інфраструктурної чи інноваційної Навчальні програми
Підтримка колективних переказів об'єднань мігрантів	Спільне з державою фінансування проектів Створення підприємств у спільній державно-приватній власності Пропозиція привабливих цін при виконанні соціально-важливих проектів
Вплив на моделі споживання	Популяризація товарів вітчизняного виробництва Створення привабливих умов для купівлі мігрантами товарів своїм родичам на батьківщині
Убезпечення майбутніх переказів	Сприяння легальній та організованій міграції Встановлення тісних зв'язків і співпраці з діаспорами

Важливим також є залучення грошових переказів мігрантів в інвестиційну сферу за допомогою механізму трансформації міграційного капіталу в інвестиційні ресурси. Механізм трансформації міграційного капіталу в інвестиційні ресурси являє собою послідовність дій з розширення потенційних джерел інвестицій щодо ефективної трансформації їх в інвестиції за допомогою прямого та непрямого методів з використанням інструментів фінансового ринку, спрямованих на досягнення поставлених цілей [10].

Починаючи з 90-хроків XX століття серед інструментів трансформації міграційного капіталу в інвестиційні ресурси здебільшого були державні та місцеві цінні папери. Облігації випускались в Індії, Бангладеш, Китаї, на Філіппінах та Лівані. Найбільш ефективним інструментом виявились практика розповсюдження державних облігацій.

Як зауважує А. Гайдуцький «…більшість країн використовують даний механізм одноразово: приміром у важкі часи для врегулювання платіжного балансу, фінансування державного боргу, реалізації національних програм будівництва соціальної інфраструктури, зруйнованої внаслідок природних катаклізмів чи військових конфліктів» [11].

Українськими вченими А. Гайдуцьким та О. Шиманською досліджено потенціал України щодо випуску міграційних облігацій (табл. 3):

Таблиця 3

Міжнародна практика розповсюдження спеціальних державних облігацій серед мігрантів [11, 12]

Показник	Країна				
	Ізраїль	Індія	Ефіопія	Непал	Україна
Чисельність мігрантів за кордоном, млн. осіб	1 (діаспора≈14)	20-25	2	1	понад 4,5
Обсяги грошових переказів у рік емісії міграційних облігацій, млрд. дол. США	0,5–1,4 (з 1951 р. щорічно)	12,9 (2000 р.)	0,3 (2008 р.)	2,7 (2008 р.)	7,02 (2011 р.) 7,53 (2012 р.)
Приблизний відсоток залучених коштів через міграційні облігації від загальної суми грошових переказів, %	До 100%	43%	33%	4%	Потенційно 30-50%
Річний обсяг зібраних коштів, млн. дол. США	800-1500	5500	100	100	Потенційно 2200-3700

На їхню думку, потенціал реалізації облігації серед українських мігрантів та діаспори є досить великим. Очікувані результати залучення до 3 млрд. дол. США щорічно.

На нашу думку, значною перешкодою для реалізації спеціальних державних облігацій серед мігрантів є високий рівень недовіри населення до діяльності державних та місцевих органів влади. Стимулювання мігрантів до інвестування коштів в підприємницьку діяльність може відбуватись шляхом використання інших видів цінних паперів, наприклад інвестиційних сертифікатів.

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» інвестиційний сертифікат – це один із видів цінних паперів, що посвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді. Придбання інвестиційного сертифікату надасть право на володіння часткою інвестиційної пропозиції зазначеної в сертифікаті. Наявність потрібної кількості сертифікатів означатиме право їх власника на викуп чи одержання в оренду зазначеного майна [13].

Залучення грошових переказів мігрантів в інвестиційну сферу відбуватиметься за допомогою моделі трансформації міграційного капіталу в інвестиційні ресурси (рис. 2).

Створення Банку інвестиційних пропозицій дозволить здійснювати моніторинг он-лайн інвестиційних проектів, капітальних інвестицій, а також створювати бази даних інвесторів з високим потенціалом. Створення єдиної системи дозволить визначати галузеві та географічні напрями, що пропонують найкращі інвестиційні можливості для прямих іноземних інвестицій, а також відстеження у реальному часі інвестиційних проектів певних компаній.

Для ефективного функціонування трансформаційної моделі органи державної та місцевої влади повинні налагодити співпрацю з банками, кредитними спілками, кооперативами тощо.

На загальнодержавному рівні необхідно удосконалити правове поле для регулювання міграції в Україні. Внести доповнення у вигляді економічних стимулів у Податковий кодекс України для регулювання та заохочення спрямування трансфертів трудових мігрантів у пріоритетні галузі економіки. Завдяки нормативно-правовій базі сформувати механізм набуття права власності на інвестиційну пропозицію завдяки викупу інвестиційних сертифікатів.

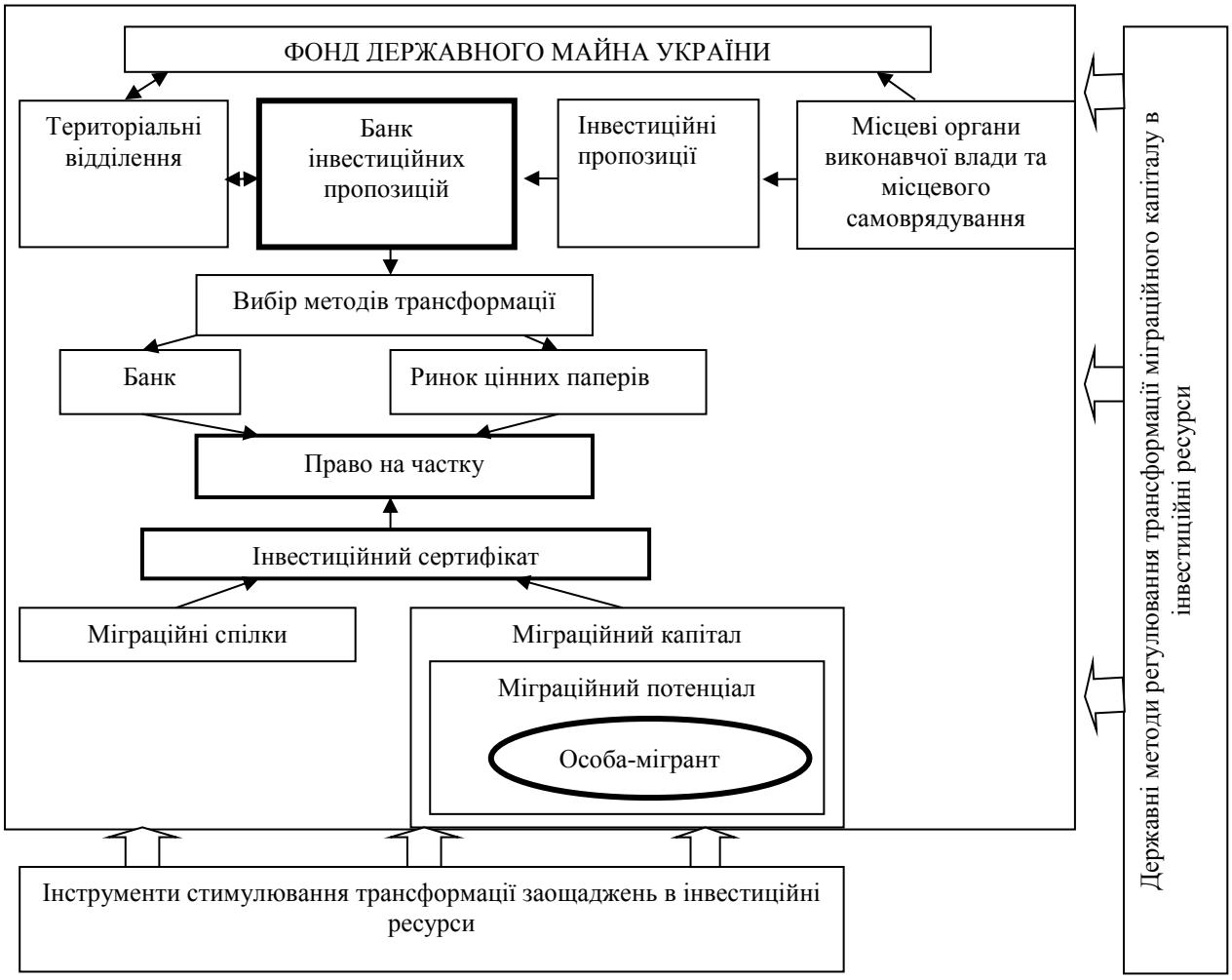

Рис. 2. Модель трансформації міграційного капіталу в інвестиційні ресурси

Щоб за допомогою інвестиційних сертифікатів міграційний капітал перетворювався в інвестиційні ресурси, потрібно забезпечити роботу з діаспорними мережами та асоціаціями.

Абсолютна більшість інвестицій від асоціацій мігрантів спрямовується на розвиток загальносуспільних потреб: будівництво водоочищувальних споруд, шкіл, медичних пунктів, місць відпочинку і розваг, парків тощо. В Україні потенціал надходжень від асоціацій мігрантів можна реалізувати передусім у західних областях, зважаючи на потенційні обсяги трудових трансфертів мігрантів: будівництво доріг, очисних споруд, створення сімейних ферм, розвиток сфери охорони здоров'я, освіти, соціальної інфраструктури регіонів, міст та селищ [14].

Для впровадження запропонованих заходів необхідно:

- розробити інституційний базис для формування банківських програм для стимулювання відкриття рахунків мігрантами та можливості викупу інвестиційних сертифікатів;
- при консульських установах створити окремі підрозділи для надання консультативної допомоги мігрантам та членам їх сімей щодо інвестиційних можливостей в Україні та здійснювати супровід інвесторів-мігрантів.

На території транскордонних регіонів України використання міграційного капіталу можливе за рахунок утворення нових ринкових форм територіальної організації господарства у вигляді транскордонних кластерів. Перевагами створення таких кластерів зокрема можуть бути спільні пріоритети розвитку, зростання ефекту від довго тривалості їх функціонування.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збільшення надходжень грошових переказів трудових мігрантів в Україну не означає автоматичне їх використання як інвестиційних ресурсів регіону. Для цього на державному, регіональному та місцевому рівні необхідно забезпечити створення відповідних умов для стимулювання залучення міграційного капіталу в економіку України.

Для реалізації комплексу заходів необхідно залучити органи місцевої та державної влади, об'єднання мігрантів, фінансові установи, міжнародні організації та корпоративний сектор. Одним із дієвих інструментів залучення коштів має стати створення моделі трансформації міграційного капіталу в інвестиційні ресурси використовуючи випуск та продаж інвестиційних сертифікатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації [Текст]: монографія / НАН України, Інститут регіонального дослідження; [наук. ред. У. Я. Садова]. – Л., 2011. – 528 с.
2. Гайдуцький А. Міграційний капітал в Україні: прихована реальність [Електронний ресурс] / А. Гайдуцький. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/migratsiyniy_kapital_v_ukrayini_prihovana _realnist.html.
3. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації [Текст]: монографія / НАН України, Інститут регіонального дослідження; [наук. ред. У. Я. Садова]. – Л.: [б. в.], 2011. – 528 с.
4. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні [Електронний ресурс] / Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи – Будапешт МОП, 2013. – Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/europe/ro-geneva/sro-budapest/documents/publication/ wcms_244746.pdf.
5. Міграція в Україні. Факти і цифри [Електронний ресурс] / Опитування з трудової міграції (ОТМ), 2012 р. (в рамках проекту МОП-МОМ «Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами» за фінансової підтримки ЄС) – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf.
6. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну [Електронний ресурс] // Національний банк України. - Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73840.
7. Огляд приватних грошових переказів в Україну [Електронний ресурс] // Національний банк України. - Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73841.
8. Малиновська О. А. Перекази мігрантів з-за кордону: обсяги, канали, соціально-економічне значення [Текст]: аналітична доповідь / О. Малиновська – К. : НІСД, 2013. – 67 с.
9. Carling J. Policy options for increasing the benefits of remittances [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gdrc.org/icm/remittance/carling_benefits-remittances.pdf.
10. Карковська В. Я. Трансформація заощаджень в інвестиції національної економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03 [Текст]: В. Я. Карковська; Нац. ун-т «Львівська Політехніка». – Л., 2011. – 24 с.
11. Гайдуцький А. Облігації для мігрантів: незадіяні можливості / А. Гайдуцький // Дзеркало тижня. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/obligatsiyi_dlya_migrantiv _nezadiyani_mozhlivosti.html.
12. Шиманська О. Аналіз можливостей залучення грошових доходів мігрантів в економіку України [Електронний ресурс]: Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 224-227. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ecan/2011_8_1/pdf/shymanska.pdf.
13. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс]: закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15.
14. Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації [Текст]: монографія / НАН України, Інститут

регіонального дослідження; [наук. ред. У. Я. Садова]. – Л.: [б. в.], 2011. – 528 с.

Гуменная Екатерина Романовна

МИГРАЦИОННЫЙ КАПИТАЛ КАК ИСТОЧНИК ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Цель статьи – исследовать влияние миграционного капитала на экономику Украины и предложить модель его трансформации в инвестиционные ресурсы. Проанализированы объемы и структура поступлений международного капитала в Украину. Выявлено, что денежные переводы мигрантов в последние годы стали более стабильными по сравнению с другими источниками внешних поступлений, такими, как прямые иностранные инвестиции или официальная помощь в целях развития. Денежные переводы мигрантов сформировали отдельную составляющую международного капитала - миграционный капитал. Определено, что миграционный капитал представляет собой мощный ресурс денежных потоков не только для семей, которые остались дома, но и который можно использовать для социально-экономического развития регионов. Выявлено, что значительная часть частных денежных переводов трудовых мигрантов используется на потребление, что свидетельствует о неиспользованном инвестиционном потенциале миграционного капитала. Эффективное использование миграционного капитала предусматривает недопущение его оседания в семьях трудовых мигрантов, а преобразование в воспроизводственный ресурс региональной экономики. В статье рассмотрены и обобщены зарубежный опыт использования миграционного капитала в экономике регионов как инвестиционного ресурса. Выявлено, что наиболее эффективным инструментом оказалось распространение государственных облигаций: в тяжелые времена для урегулирования платежного баланса, финансирования государственного долга, реализации национальных программ строительства социальной инфраструктуры, разрушенной в результате природных катаклизмов или военных конфликтов. Проанализировав опыт многих стран предложена концептуальная модель трансформации миграционного капитала населения в инвестиционные ресурсы, сущность которой заключается в привлечении трансфертов трудовых мигрантов путем выпуска местных ценных бумаг (инвестиционных сертификатов) и активизации сотрудничества между органами власти, банковскими учреждениями, диаспорными сетями для создания благоприятных условий выкупа мигрантами и членами их семей инвестиционных предложений. Для использования потенциала миграционного капитала предложено создать благоприятные условия и использовать различные средства по стимулированию вложения средств , заработанных и сэкономленных мигрантами и членами их семей в экономику региона их проживания.

Ключевые слова: *международный капитал, инвестиции, миграционный капитал, трансформационный механизм, инвестиционный сертификат.*

Humenna K.

MIGRATION CAPITAL AS A SOURCE OF CAPITAL FOR THE INVESTMENT DEVELOPMENT OF REGIONS IN UKRAINE

The aim of the article is to investigate the effect of the migration capital on the economy of Ukraine and to propose a model of its transformation into investment resources. The amount and structure of the flow of international capital in Ukraine have been analyzed. It has been revealed that remittances of migrants in recent years have become more stable compared to other sources of foreign income, such as foreign direct investment or official development assistance. Remittances formed a separate component of international capital - migration capital. It has been determined that the migration capital represents a powerful resource for cash flow not only for families who stayed at home, but that can be used for social and economic development of regions. It has been revealed that a significant proportion of private remittances is used for consumption, indicating that investment potential of migration capital is unused. Efficient use of migration capital involves preventing its sedimentation in the families of migrant workers and transformation in reproductive resource of the regional economy. International experience using migration of capital in the economy of the regions as investment resources has been reviewed and summarized in the article. It has been revealed that distribution of government bonds turned to be the most effective instrument: in hard times for the balance of payments financing public debt, the implementation of national programs for the construction of social infrastructure destroyed as a result of natural disasters or armed conflicts. Having analyzed the experience of many countries the conceptual model of the migration capital transformation of the population in the investment resources, the essence of which is to involve transfers of migrant workers through the issuance of local securities (investment certificates) and to enhance cooperation between the authorities, banking institutions, diaspora networks to create favorable conditions for redemption of investment proposals by migrants and members of their families. To exploit the potential of migration capital it has been offered to create favorable conditions and use different means to stimulate investment and savings earned by migrants and their families in the economy of the region where they live.

Keywords: *international capital, investment, migration capital, transformation mechanism, investment certificate.*

Одержано 15.03.2015 р.

УДК 336.7

Ігнатишин Марія Василівна,
к.е.н., доц., доцент кафедри обліку та фінансів,
Ігнатишин Микола Іванович,
к.т.н., доц., доцент кафедри проектування взуття і механіко-технологічних процесів,
Мукачівський державний університет

ТЕХНІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОГНОЗОВАНОСТІ ВАЛЮТНОГО КУРСУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена актуальній проблемі з оцінки прогнозованості курсів валют за допомогою технічного аналізу, який полягає в дослідженні їх часового ряду. Актуальним є розгляд курсів валют встановлюваних Національним банком України як часових фракталів. Синергетичний підхід, теорія хаосу та фрактальна геометрія розширює інструментарій технічного аналізу часових рядів. На даний час активно використовуються теоретичні підходи, які дають можливість оцінити ступінь прогнозованості часового ряду, що є дуже важливим показником не тільки для практикуючих на валютних ринках трейдерів, але і для всіх суб'єктів господарської діяльності, оскільки від рівня цього показника залежить вибір оптимальної тактики поведінки учасників ринку. Валютний ринок України до початку фінансової світової кризи характеризувався достатньою стабільністю. Наслідками кризи було значне знецінення курсу гривні до іноземних валют, зменшення обсягів операцій як на міжбанківському, так і на готівковому валютних ринках, підвищення волатильності курсів, зростання негативних очікувань у суспільстві. Одним із невід'ємних елементів подолання кризових явищ в економіці України, спричинених дією загальносвітових деструктивних процесів на фінансових ринках, слід вважати реалізацію ефективної валютної політики спрямованої на підтримання стабільного курсу національної валюти, яка повинна базуватись на якісних і кількісних прогнозах. Метою статті є дослідження курсу валют GBR, EUR, USD, RUB за ретроспективними даними десятирічного періоду з використанням методів економічної статистики та застосуванням елементів фрактального аналізу. На підставі проведених досліджень оцінити прогнозованість поведінки курсів валют та спрогнозувати можливий рівень курсів на кінець 2015 року. Науковою новизною є застосування індикатора прогнозованості часових рядів, яким є показник Херста, до курсів валют встановлюваних Національним банком України з використанням графічних методів, побудовою трендів та кусочно-лінійної апроксимації. Отримані результати мають практичне значення для суб'єктів господарської діяльності при тактичному та стратегічному плануванні поведінки на ринку. Подальші дослідження передбачають уточнення прогнозованості та поведінки курсів валют зумовлених впливом внутрішніх та зовнішніх політичних та економічних факторів.

Ключові слова: *фінансова криза, курси валют, технічний аналіз, фрактальний аналіз, R/S аналіз, показник Херста.*

ВСТУП

Постановка проблеми. На сьогодні у кожній державі зацікавлені у зміцненні національної грошової одиниці, адже стабільна національна валюта стимулює довіру до країни з боку світової громадськості, а це в свою чергу приносить значні дивіденди у вигляді інвестицій в економіку та розширення торговельних зв'язків. Тому уряди країн розробляють політику валютного курсоутворення, яка в цілому спрямовується на забезпечення прогнозованої динаміки обмінного курсу залежно від стану платіжного балансу та недопущення його значних коливань.

Валютний курс коливається навколо його вартісної основи, тобто паритету купівельної спроможності валют під впливом співвідношення попиту і пропозиції. Таке співвідношення залежить від багатьох факторів, які відображають зв'язок валютного курсу з такими економічними категоріями, як вартість, ціна, гроші, відсотки, платіжний баланс тощо.

Важливим індикатором курсової політики залишається динаміка реального ефективного обмінного курсу національної валюти. Валютні резерви використовуються для забезпечення гнучкості монетарної політики та підвищення її ефективності у забезпеченні стабільності національної грошової одиниці.

Необхідно також враховувати, що не останню роль у встановленні валютного курсу відіграє держава. Адже, саме державне регулювання валютного курсу є тим фактором, що визначає масштаби втручання державних органів у діяльність суб'єктів валютних відносин, що в свою чергу впливає на зміну обмінного курсу. Одним із таких засобів впливу є валютна політика, яка реалізовуються центральним банком і Міністерством фінансів для оперативного регулювання валютно-ринкової кон'юнктури, у тому числі за допомогою дисконтної і девізної політики, валютної інтервенції, валютних обмежень, а також валютного субсидування і диверсифікації валютних резервів.

До початку фінансової світової кризи валютний ринок України характеризувався достатньою стабільністю.

Значне знецінення курсу гривні до іноземних валют призвели наслідки кризи, за рахунок чого спостерігалося зменшення обсягів операцій як на міжбанківському, так і на готівковому валютних ринках, підвищення волатильності курсів, зростання негативних очікувань у суспільстві.

Ринок валют можна розглядати як свого роду

лабораторію для апробації різних підходів прогнозування рядів динаміки.

Відкриття, які були зроблені в точних науках на зламі третього тисячоліття, дозволили побачити ринок з іншого боку.

Актуальним є розгляд курсів валют, встановлюваних Національним банком України як часових фракталів. Синергетичний підхід, теорія хаосу та фрактальна геометрія розширює інструментарій технічного аналізу часових рядів. На даний час активно використовуються теоретичні підходи, які дають можливість оцінити ступінь прогнозованості часового ряду, що є дуже важливим показником не тільки для практикуючих на валютних ринках трейдерів, а для всіх суб'єктів господарської діяльності, оскільки від рівня цього показника залежить вибір оптимальної тактики поведінки учасників ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У західній економічній науці протягом тривалого часу існували різні погляди щодо аналізу фінансових ринків. В результаті виникли абсолютно протилежні напрямки: фундаментальний та технічний аналіз.

Технічний аналіз з самого початку формувався як певний досвід, отриманий емпіричним шляхом і не мав чіткого теоретичного обґрунтування. Класичний погляд на динаміку змін ґрунтувався на властивості детермінованості відкритої системи, на погляді, що її поведінка обумовлювалася причинно-наслідковими зв'язками. Це означало, що майбутнє такої системи жорстко й однозначно визначено її минулим і, за умови знання законів розвитку системи, майбутня поведінка системи необмежено передбачувана. Така парадигма є хибною.

Теорію хаосу [1] почали використовувати ще в XIX ст., проте наукове обґрунтування дана гіпотеза отримала в другій половині XX ст. в роботах Е.Лоренца та Б.Мандельброта. Саме Б. Мандельброт в середині 60-х років розробив фрактальну геометрію, або геометрію природи, основні положення якої виклав у праці: «Фрактальна геометрія природи» [2].

Е. Петерс запропонував метод нормованого розмаху [3], R/S-аналіз. Фрактальна розмірність може бути обчислена також іншими методами: *RL*-аналіз, варіограми, спектрограми (засновані на перетворенні Фур'є), скалограми (засновані на імпульсному перетворенні).

Оцінити прогнозованість ринку можна за допомогою показника Херста.

Показник Херста *H* відображає максимальний розмах цін за визначений період. Значення даного показника завжди коливається в межах від 0 до 1. Емпіричне відкриття Херста показало, що цей показник завжди більше 0,5 для прогнозованих рядів динаміки, якщо його значення коливається в межах від 0,5 до 1, то це говорить про те, що часовий ряд характеризується стійкими тенденціями.

На даний час є багато робіт, присвячених застосуванню показника Херста, одного з показників теорії фракталів, для оцінки прогнозованості динамічних рядів різної природи [4], проведено дослідження та моделювання прогнозування електричних навантажень в реальному масштабі часу з урахуванням його фрактального характеру.

В роботі [5] розглянуто модель діяльності недержавного пенсійного фонду на основі теорії фракталів. Використання фрактального аналізу для дослідження динаміки показників діяльності НПФ дозволило моделювати хаотичні економічні процеси зміни фінансових потоків, значною перевагою зазначеного методу також постає можливість розпізнання порушення динаміки процесу. Михайловською О. В. [6] застосовано фрактальний аналіз для оцінки рівня самоорганізації інвестиційного процесу в умовах глобалізації. В роботі Голованенко М. В. [7] розвинуто новий аналітичний погляд на цикли, ціни та мінливість ринку з точки зору теорії хаосу і порядку, оцінено стабільність промисловості країн ЄС з використанням R/S аналізу.

Мета статті (постановка завдання). Мета статті – провести дослідження курсу валют GBR, EUR, USD, RUB за ретроспективний даними десятирічного періоду з використанням методів економічної статистики та застосуванням фрактального аналізу. На підставі технічного аналізу курсів валют оцінити прогнозованість поведінки курсів валют та спрогнозувати можливий рівень курсів на кінець 2015 року.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з основних фрактальних характеристик часового ряду є показник Херста, який відповідає цьому ряду на тому або іншому часовому відрізку:

1. Значення $H > 0{,}6$. Чим більше значення H, тим більша трендостійкість властива відповідному проміжку часового ряду.
2. При значеннях H значно більших 0,5 досліджуваний часовий ряд є персистентним або трендостійким, тобто таким, що підтримує поточну тенденцію (якщо ряд зростає або спадає протягом деякого періоду, то досить ймовірно, що він збереже відповідну тенденцію деякий час в майбутньому).
3. Трендостійкість поведінки підсилюється при наближенні H до 1,0. Коли H наближається до 1,0, ряд стає менш зашумленим та має більше послідовних спостережень з однаковим знаком.
4. Спадкоємність синергетичних і класичних статистичних методів забезпечується коли $H > 0{,}9$.
5. Значення H в інтервалі $0{,}5 \pm 0{,}1$ (0,4...0,6) відповідає хаотичній поведінці часового ряду, «максимальній хаотичності» і, відповідно, найменшій надійності прогнозу або найменшій прогнозованості, ряд характеризується «повною непередбачуваністю», властива циклічність, часта зміна трендів, що супроводжується втратою персистентності.
6. Значення H в інтервалі $0{,}3 \pm 0{,}1$ (0,2...0,4) свідчить, що цьому відрізку часового ряду властива антиперсистентність: така, що не підтримує поточну тенденцію.
7. Значення H в інтервалі 0...0,1 відповідає максимальній фрактальній розмірності часового ряду і повній невизначеності відносно прогнозованості. Випадковий процес із H в інтервалі 0...0,1 відповідає

броунівському випадковому процесу, для якого відсутні ефекти пам'яті або мають місце процеси, в яких тренд відсутній. Доцільно використовувати показник Херста для прогнозу значень у поєднанні з нейронними мережами, особливо в області не прогнозованої поведінки ряду.

Алгоритм обчислення показника Херста поданий у вигляді:

1. Середнє значення часового ряду ;

$$\langle x \rangle_N = \frac{1}{N}\sum_{t=1}^{N} x_t \qquad (1)$$

2. Накопичене відхилення ряду вимірів x_t від середнього $\langle x \rangle_N$,

$$x_n = \sum_{t=1}^{n} \left(x_t - \langle x \rangle_N \right) \qquad (2)$$

3. Розмах часового ряду $R = \max_{1 \le n \le N} x_n - \min_{1 \le n \le N} x_n$;

4. Стандартне відхилення

$$S = \sqrt{\frac{1}{N-1}\sum_{i=1}^{N} \left(x_i - \langle x \rangle_N \right)^2} \qquad (3)$$

5. Показник Херста

$$H = \frac{\log\left(\frac{R}{S}\right)}{\log\left(\frac{N}{2}\right)} \qquad (4)$$

На рис. 1 зображено зміну курсів валют GBR, EUR, USD, RUB за час спостереження, 108 місяців, за період з січня 2006 року до грудня 2014 року включно. Курси валют вказано в гривнях, – UAH/100 GBR, UAH/100 EUR, UAH/100 USD, UAH/1000 RUB. Нумерація місяців наступна: «0» – «січень 2006 рік» і т. д. ... «107» - «грудень 2014 року» [8].

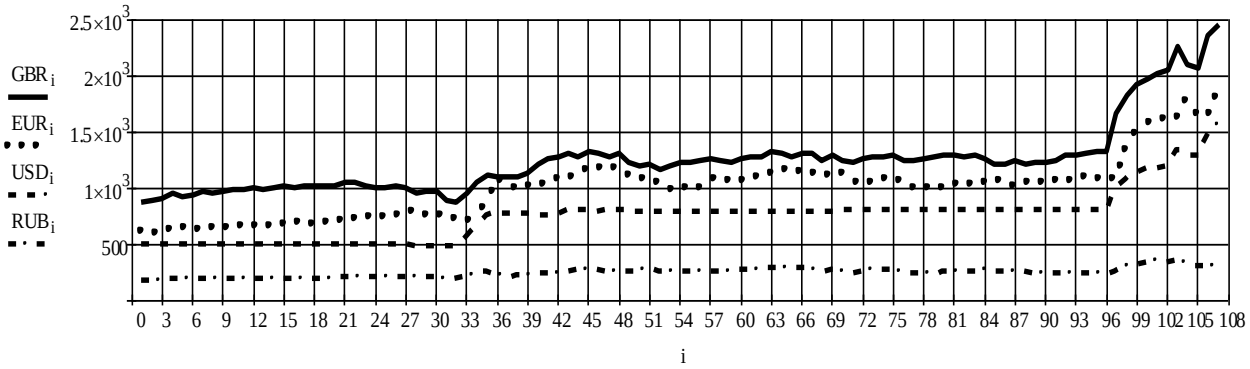

Рис. 1. Зміна курсу валют GBR, EUR, USD, RUB за час спостереження

Коефіцієнти кореляції між валютами високі і представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції між валютами

Валюти	GBR	USD	EUR	RUB
GBR	-	0,9654	0,9598	0,8872
USD	-	-	0,9810	0,9007
EUR	-	-	-	0,9368
RUB	-	-	-	-

Як бачимо з таблиці 1 найменший коефіцієнт кореляції між російським рублем та англійським фунтом стерлінгів, 0,8872, найбільший – між євро та американським доларом, 0,9810.

Лінійна апроксимація курсів та величина достовірності апроксимації:

GBR: $Y_{GBR} = 7{,}88x + 812{,}07$, $R^2 = 0{,}6066$ (5)

USD: $Y_{USD} = 5{,}9683x + 423{,}28$, $R^2 = 0{,}7036$ (6)

EUR: $Y_{EUR} = 7{,}376x + 593{,}5$, $R^2 = 0{,}7117$ (7)

RUB: $Y_{RUB} = 0{,}0109x + 1{,}855$, $R^2 = 0{,}6830$ (8)

Достовірність лінійної апроксимації курсу валют в порядку спадання: EUR – 0,7117; USD – 0,7036; RUB – 0,6830; GBR – 0,6066. Достовірність лінійної апроксимації курсу валют за досліджуваний період найбільша для євро – 0,7117 та найменша для фунта стерлінга – 0,6066.

Рівняння ліній тренду курсів валют вказують на зростання курсів за досліджений відрізок часу. З параметрів прямих (5) – (8) розраховано середній відсоток зростання курсів. В порядку спадання: USD –

1,41%/місяць; EUR – 1,24%/місяць; GBR – 0,97%/місяць; RUB – 0,59%/місяць. З найбільшим темпом зростав курс долара США - 1,41%/місяць, з найменшим курс російського рубля - 0,59%/місяць.

Показник прогнозованості тренду валют за досліджуваний період часу, показник Херста, досить високий, в порядку спадання: RUB – 0,933; EUR – 0,923; USD – 0,909; GBR – 0,869. За показником Херста найбільш прогнозованим виявився російський рубль - 0,933, менш прогнозована поведінка фунта стерлінгів - 0,869. Рівень показника Херста вказує на трендостійкість поведінки валют, тобто зростання їх курсу по відношенню до гривні.

Додатково проведено дослідження курсу валют на ділянках нестабільності, – 32 – 35 (вересень – грудень 2008 року) та 102 – 106 (липень – листопад 2014 року). Показник Херста в порядку спадання відповідно:

– ділянка 32 – 35 (вересень – грудень 2008 року): RUB – 0,674; GBR – 0,661; USD – 0,639; EUR – 0,523;

– 102 – 106 (липень – листопад 2014 року): RUB – 0,633; EUR – 0,618; USD – 0,477; GBR – 0,385.

Поведінка валют на ділянках нестабільності:

– Вересень – грудень 2008 року. Трендостійкість валют знижується, але вказує на зростання, стрибкоподібне зростання курсу, оскільки H > 0,6 для RUB, GBR, USD. Максимальна трендостійкість у російського рубля, – 0,674, мінімальна у євро – 0,523. Євро знаходиться в зоні не прогнозованої поведінки;

– Липень – листопад 2014 року. В зоні прогнозованого зростання знаходиться тільки російський рубль H = 0,633 > 0,6 і євро H = 0,618 >0,6. Американський долар в зоні 0,4 < H = 0,477 < 0,6, яка відповідає хаотичній поведінці долара, «максимальній хаотичності» і, відповідно, найменшій надійності прогнозу або найменшій прогнозованості. Фунт стерлінг знаходиться в області 0,2 < H = 0,385 <0,4. Це свідчить про антиперсистентність валют, тобто такій поведінці, що не підтримує поточну тенденцію. В результаті курси валют з H<0,5, долар та фунт стерлінг зросли найбільше, – 97% та 88% відповідно.

В результаті нестабільність курсу валют привела до стрибкоподібного їх зростання. Так починаючи з листопада 2013 до грудня 2014 року курс валют зріз в порядку спадання: USD – на 97%, GBR – на 88%, EUR – на 77%, RUB – на 26%. Найбільше зріс курс долара США, на 97%, найменше російський рубль – 26%.

На рис.2 – 5 представлено кусочно-лінійну апроксимацію курсів валют EUR, USD, GBR, RUB за досліджуваний період у вигляді графіків отриманих в системі Mathcad 15. Кусочно – лінійні функції представлені співвідношеннями (9) – (12).

$$y_{EUR}(i) := \begin{cases} 5.8891 \cdot i + 588.59 & \text{if } 0 \le i \le 31 \\ 51.517 \cdot i + (629.66 - 51.517 \cdot 32) & \text{if } 31 \le i \le 35 \\ 1.9969 \cdot i + (1029.6 - 1.9969 \cdot 36) & \text{if } 35 \le i \le 101 \\ 6.92091 \cdot i + (1639 - 6.92091 \cdot 102) & \text{if } 101 \le i \le 106 \end{cases} \quad (9)$$

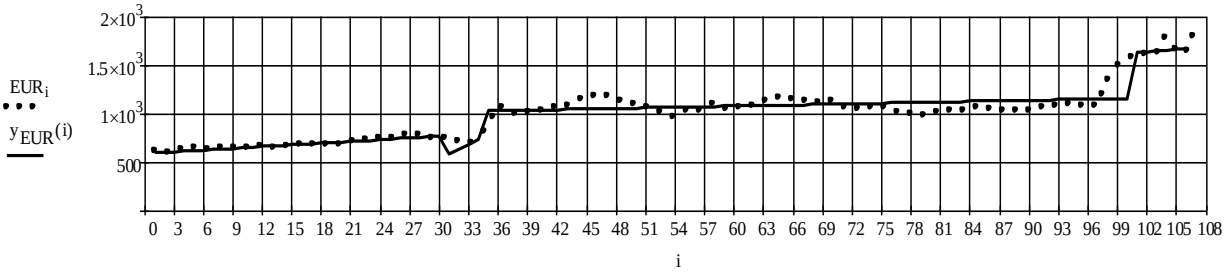

Рис. 2. Кусочно-лінійна апроксимація курсу EUR за досліджуваний період

$$y_{USD}(i) := \begin{cases} -0.4152 \cdot i + 509.33 & \text{if } 0 \le i \le 31 \\ 94.984 \cdot i + 389.12 - 94.984 \cdot 32 & \text{if } 31 \le i \le 35 \\ 2.3731 \cdot i + 739.06 - 2.3731 \cdot 36 & \text{if } 35 \le i \le 101 \\ 50.889 \cdot i + 1178.8 - 50.889 \cdot 102 & \text{if } 101 \le i \le 106 \end{cases} \quad (10)$$

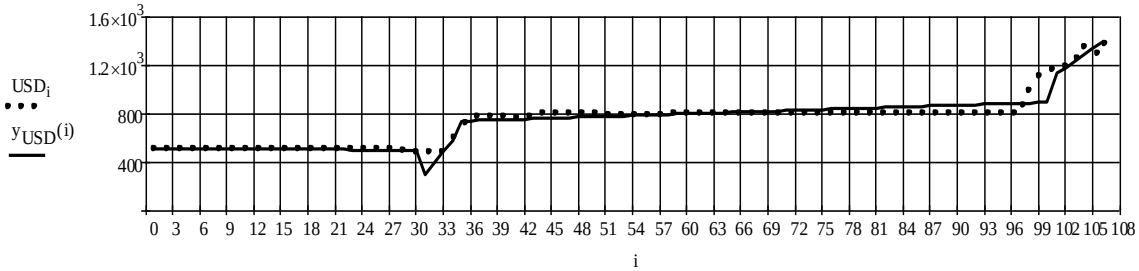

Рис. 3. Кусочно-лінійна апроксимація курсу USD за досліджуваний період

$$y_{GBR}(i) := \begin{cases} 2.6313 \cdot i + 920.41 & \text{if } 0 \le i \le 31 \\ 80.469 \cdot i + (794.04 - 80.469 \cdot 32) & \text{if } 31 \le i \le 35 \\ 4.9238 \cdot i + (1133.3 - 4.9238 \cdot 36) & \text{if } 35 \le i \le 101 \\ 43.806 \cdot i + (2036 - 43.806 \cdot 102) & \text{if } 101 \le i \le 106 \end{cases} \quad (11)$$

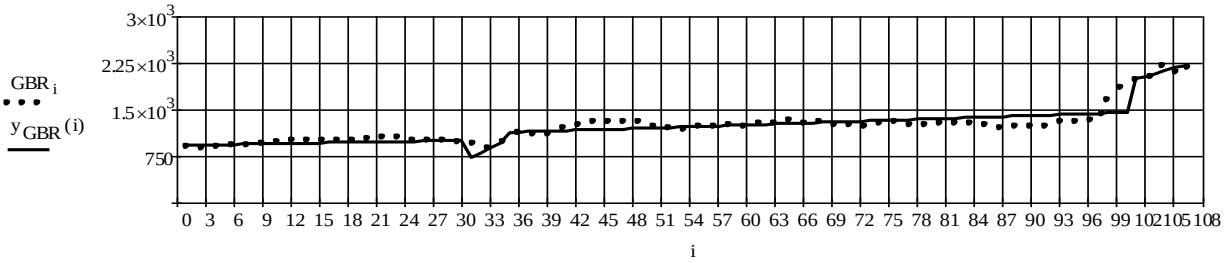

Рис. 4. Кусочно-лінійна апроксимація курсу GBR за досліджуваний період

$$y_{RUB}(i) := \begin{cases} 0.0095 \cdot i + 1.8036 & \text{if } 0 \le i \le 31 \\ 0.2377 \cdot i + (1.6995 - 0.2377 \cdot 32) & \text{if } 31 \le i \le 35 \\ 0.0039 \cdot i + (2.4869 - 0.0039 \cdot 36) & \text{if } 35 \le i \le 101 \\ -0.1254 \cdot i + (3.6854 + 0.1254 \cdot 102) & \text{if } 101 \le i \le 106 \end{cases} \quad (12)$$

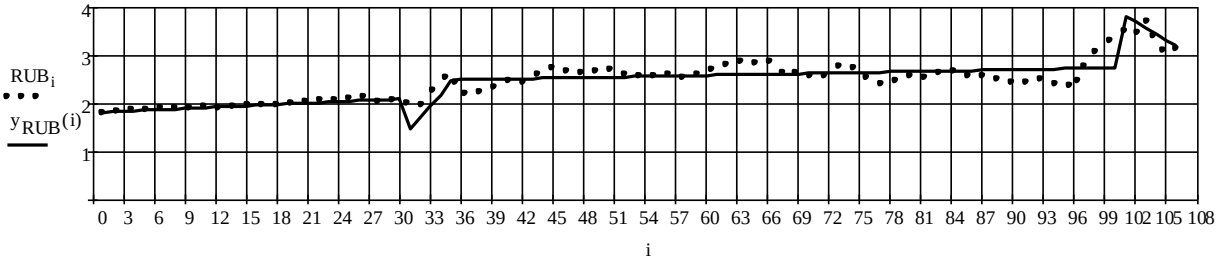

Рис. 5. Кусочно-лінійна апроксимація курсу EUR за досліджуваний період

Технічний прогноз курсів валют на грудень 2015 року здійснимо з таких альтернативних припущень:

– перше – до кінця року 2015 року зберігається тренд червень – листопад 2014 року з відповідним місячним приростом курсу;

– друге – до кінця 2015 року курси валют будуть визначатися середньозваженим місячним приростом, що розраховується за ретроспективними даними всього досліджуваного періоду, січень 2006 рік – грудень 2014 рік.

Середньозважений курс валют розрахуємо за часовим ваговим коефіцієнтом, відрізком часу окремих ділянок (6).

$$a = \frac{a_{0-31}(31-0) + a_{31-35}(35-31) + a_{35-101}(101-35) + a_{101-106}(106-101)}{106}, \quad (13)$$

де a - прогнозований середньозважений коефіцієнт приросту курсу валюти в 2015 році; $a_{0-31} \div a_{101-106}$ – коефіцієнт приросту курсу валюти на відповідній ділянці досліджуваного періоду; $(0-31) \div (101-106)$ – ділянки лінійної апроксимації курсу валюти досліджуваного періоду.

В таблиці 2 наведено вихідні дані та результати розрахунку курсів валют, що випливають з технічного аналізу відповідних динамічних рядів.

Таблиця 2

Розрахунок курсу валют на кінець 2015 року

Валюта	Вихідні дані					Розрахунок		
	a_{0-31}	a_{31-35}	a_{35-101}	$a_{101-106}$	b	a	Перше припущення	Друге припущення
EUR	5.8891	51.517	1.9969	6.92091	1868	5.236	1757	1957
USD	-0.4152	94.984	2.3731	50.889	1497	7.341	2044	1622
GBR	2.6313	80.469	4.9238	43.806	2359	8.938	2781	2511
RUB	0.0095	0.2377	0.0039	-0.1254	3.03	0.0083	-	3.171
					3.6854		-	3.826

Число - курс відповідної валюти в грудні 2014 року, за винятком російського рубля, 3,03 грн./100 руб. – курс в грудні 2014 року, а 3,6854 грн./100 руб. – параметр тренду рубля на ділянці 101-106, червень – листопад 2014 року.

Максимальне і мінімальне значення курсу рубля розраховані в обох випадках за другим припущенням, таблиці 2. Оскільки технічний аналіз має обмежену достовірність, нами відкинуто технічний прогноз про катастрофічне падіння курсу рубля яке випливає з першого припущення і зумовлене від'ємним значенням параметра a = -0,1254, таблиці 2. З тієї ж причини ми взяли параметр b = 3,6854, а не курс рубля в грудні 2014 р, як для валют EUR, USD, GBR.

Отже, з результатів технічного аналізу курсів валют випливають такі значення на грудень 2015 року, табл. 3.

Таблиця 3

Прогноз курсів валют на грудень 2015 року

Найменування показників	**EUR** (UAH/100EUR)	**USD** (UAH/100USD)	**GBR** (UAH/100GBR)	**RUB** (UAH/10RUB)
Фактично (грудень 2014 р.)	1923	1577	2453	3.03
Min (грудень 2015 р.)	1757	1622	2511	3.171
Max (грудень 2015 р.)	1957	2044	2781	3.826
Середнє (грудень 2015 р.)	1857	1833	2646	3,499

Курси валют станом на 31 грудня 2014 року, наведені в таблиці 3, можуть змінитися до грудня 2015 року і знаходитися у вказаних межах. Загалом курси всіх досліджуваних валют зростуть. Тільки значення курсу євро може зменшитися, при сприятливому розвитку подій до 1857 UAH/100EUR проти 1923 UAH/100EUR 31 грудня 2014 року.

Слід мати на увазі, що технічний аналіз має обмеження в достовірності, оскільки не враховує фундаментальних факторів, що можуть вплинути на курси валют, - політичну волю лідерів держав та наднаціональних інституцій. На початок 2015 року ситуація змінилася. На середину лютого курс валют став таким: EUR – 2972; USD – 2610; GBR – 4019; RUB - 4.12. Якщо негативні тенденції збережуться, курси валют в грудні 2015 року можуть значно відрізнятися від наведених в таблиці 2 і стати відповідно: EUR – 3910; USD – 3668; GBR – 5362; RUB – 7,95.

Результатом нашого дослідження є оцінка прогнозованості поведінки курсів валют і, як наслідок, технічний прогноз курсів на кінець 2015 р. із застосуванням лінійної апроксимації, побудованої на ретроспективних даних різних лагів часу.

Науковою новизною є застосування індикатора прогнозованості часових рядів, яким є показник Херста, до курсів валют встановлюваних Національним банком України з використанням графічних методів, побудовою трендів та кусочно-лійної апроксимації.

Отримані результати мають практичне значення для суб'єктів господарської діяльності при тактичному та стратегічному плануванні поведінки на ринку.

Як висновок, з метою кількісного та якісного прогнозування валютних курсів головним завданням НБУ на поточному етапі має бути згладжування надмірних курсових коливань і напрацювання нових правил роботи на валютному ринку в умовах гнучкого курсоутворення, формування системи інструментів страхування від валютних ризиків, цілеспрямоване формування довіри до дій НБУ на валютному ринку, нарощування міжнародних резервів до безпечного рівня.

Подальші дослідження передбачають уточнення прогнозованості та поведінки курсів валют, зумовлених впливом внутрішніх та зовнішніх політичних та економічних факторів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За підсумками проведеного дослідження можна констатувати, що на сьогодні ринковий механізм, характеризується величезною кількістю постійно змінних зв'язків, залежить від безлічі зовнішніх і внутрішніх чинників, здатних істотно вплинути на всю структуру його залежностей, причому дія може бути найрізноманітнішою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кроновер Р. М. Фракталы и хаос в динамических системах / Р.М.Кроновер // Основы теории. – М. : Постмаркет, – 2000. – 352 с.

2. Мандельброт Б. Фрактальная геометрия природы / Б. Мандельброт // Институт компьютерных исследований. – М.: 2002. – 656 с.

3. Петерс Э. Хаос и порядок на рынках капитала. Новый аналитический взгляд на циклы, цены и изменчивость рынка / Э. Петерс. – М.: Мир, 2000. – 333 с.

4. Шуллє Ю. А. Прогнозування електричних навантажень з використанням R/S-аналізу часових рядів. Енергетика та електротехніка / Ю. А. Шуллє // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2011. – № 6. – С. 53-56.

5. Прокопович С. В. Моделі оцінки діяльності НПФ на основі теорії фракталів. Математичні методи та моделі в економіці / С. В. Прокопович, С. О.Тутова // Проблеми економіки. – 2012. – № 2. – С. 71-75.

6. Михайловська О. В. Самоорганізація світового інвестиційного процесу в умовах глобалізації: можливості фрактального аналізу / О. В. Михайловська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №1. – С. 218-

228.

7. Голованенко М. В. Оцінка стабільності промисловості країн ЄС *з* використанням R/S-аналізу / М. В. Голованенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник. наук. праць. – 2010. – Випуск 21. – С. 254-262.

8. Офіційний сайт НБУ / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

Игнатишин Мария Васильевна, Игнатишин Николай Иванович

ТЕХНИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОГНОЗИРУЕМОСТИ ВАЛЮТНОГО КУРСА В УКРАИНЕ

Статья посвящена актуальной проблеме с оценки прогнозируемости курсов валют с помощью технического анализа, который заключается в исследовании их временного ряда. Актуальным является рассмотрение курсов валют устанавливаемых Национальным банком Украины как временных фракталов. Синергетический подход, теория хаоса и фрактальная геометрия расширяет инструментарий технического анализа временных рядов. В настоящее время активно используются теоретические подходы, позволяющие оценить степень прогнозируемости временного ряда, что является очень важным показателем не только для практикующих на валютных рынках трейдеров, а для всех субъектов хозяйственной деятельности, поскольку от этого показателя зависит выбор оптимальной тактики поведения участников рынка. Валютный рынок Украины до начала финансового мирового кризиса характеризовался достаточной стабильностью. Последствиями кризиса было значительное обесценивание курса гривны к иностранным валютам, уменьшение объемов операций как на межбанковском, так и на наличном валютных рынках, повышение волатильности курсов, рост негативных ожиданий в обществе. Одним из неотъемлемых элементов преодоления кризисных явлений в экономике Украины, вызванных действием общемировых деструктивных процессов на финансовых рынках, следует считать реализацию эффективной валютной политики направленной на поддержание стабильного курса национальной валюты, которая должна базироваться на качественных и количественных прогнозах. Целью статьи является исследование курса валют GBR, EUR, USD, RUB по ретроспективный данным десятилетнего периода с использованием методов экономической статистики с применением элементов фрактального анализа. На основании проведенных исследований оценить прогнозируемость поведения курсов валют и спрогнозировать возможный уровень курсов на конец 2015 года. Научной новизной есть применение индикатора прогнозируемости временных рядов, которым есть показатель Херста, к курсам валют устанавливаемых Национальным банком Украины с использованием графических методов, построением трендов и кусочно-лийнои аппроксимации. Полученные результаты имеют практическое значение для субъектов хозяйственной деятельности при тактическом и стратегическом планировании поведения на рынке. Дальнейшие исследования предполагают уточнение прогнозируемости и поведения курсов валют обусловленных влиянием внутренних и внешних политических и экономических факторов.

Ключевые слова: *финансовый кризис, курсы валют, технический анализ, фрактальный анализ, R / S анализ, показатель Херста.*

Ihnatyshyn M, Ihnatyshyn N.

TEHNICAL ANALYSIS OF PREDICTABILITY OF EXCHANGE RATE IN UKRAINE

The problem of assessment of rates predictability using technical analysis, which involves the study of time series has been considered in the article. Considering the exchange rates set by the National Bank of Ukraine as time fractals is urgent. Synergetic approach, chaos theory and fractal geometry expand instruments of technical analysis of time series. Currently theoretical approaches that allow to estimate the degree of predictability of a time series are widely used, which is a very important indicator not only for practicing traders in the foreign exchange market but also for all business entities because the choice of optimal tactics of behavior of market participants depends on the level of this indicator. Foreign exchange market of Ukraine was characterized by sufficient stability before the financial global crisis. A significant devaluation of the hryvnia to foreign currencies, the decrease in operation both in the interbank and cash foreign exchange markets, increasing of rates volatility, the increase of negative expectations in society were the consequences of the crisis. The effective implementation of monetary policy aimed at maintaining a stable exchange rate of the national currency based on qualitative and quantitative predictions should be considered as one of the essential elements to overcome the economic crisis in Ukraine caused by the action of global destructive processes in financial markets. The aim of the article is to study the exchange rate of GBR, EUR, USD, RUB according to historical data for ten years using the methods of economic statistics and fractal analysis elements; to assess the predictability of the behavior of exchange rates and predict possible level of courses at the end of 2015 on the basis of studies. Scientific novelty is the use of indicator of time series predictability, which is the Hurst exponent, to the rates of exchange set by the National Bank of Ukraine using graphical methods and construction of trends and piecewise linear approximation. The results are of practical importance for economic entities in the tactical and strategic planning behavior in the market.

Further studies provide clarification and predictability of behavior of exchange rates caused by the influence of internal and external political and economic factors.

Key words: *financial crisis, exchange rates, technical analysis, fractal analysis, R / S analysis, Hurst exponent.*

Одержано 15.02.2015 р.

УДК 336.761.3

Кужелєв Михайло Олександрович,
д.е.н., проф., професор кафедри фінансів,
Національний університет Державної податкової служби України
Брітченко Ігор Геннадійович,
д.е.н., проф., професор кафедри фінансів,
Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Стабіас Сергій Миколайович,
аспірант,
Донецький національний університет

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ КОРПОРАТИВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Статтю присвячено аналізу розвитку ринку корпоративних цінних паперів в Україні. Метою роботи є визначення розвитку ринку корпоративних цінних паперів в умовах європейської інтеграції України та розробка рекомендацій щодо підвищення його ліквідності у довгостроковому періоді. У статті зазначено, що особливої уваги потребує вивчення розвитку такого сегменту фінансового ринку як ринок корпоративних цінних паперів. Наголошено, що однією з ключових проблем національного фондового ринку є «дефіцит» інструментів фінансування інвестиційних заходів. Визначено, що найбільші обсяги торгів на фондовому ринку були у місяці найбільшої політичної нестабільності в країні. З'ясовано, що частка трьох найбільш крупних майданчиків у загальному обсязі з 2007 року була більшою, ніж 93% (крім кризового 2009 року). Під час аналізу виявлено, що найбільшу частку торгів займають державні цінні папери (майже 90%), хоча у розвинених країнах співвідношення кардинально інше – лише 10% припадає на державні цінні папери. Частка ринку корпоративних цінних паперів за з 2011 року впала у 4,5 рази і у 2014 році склала 9,6%. У структурі ринку корпоративних цінних паперів 90% і більше обсягу торгів проходять на чотирьох основних майданчиках, при чому біржа-«лідер» за обсягами торгів постійно змінюється. В Україні спостерігається дуже велика кількість організаторів торгівлі (10 станом на січень 2015 року). Проте надмірна кількість, призводить до децентралізації попиту та пропозиції на цінні папери, провокує процес маніпулювання цінами на ринку, призводить до встановлення різних правил укладення та виконання біржових договорів. У 2013 році більше 46% торгів корпоративними цінними паперами пройшли на ПФТС. Акцентовано увагу, що нагальними проблемами є нерозкриття, або несвоєчасне розкриття емітентами цінних паперів інформації на фондовому ринку, а також неотримання відкритими випусками облігацій підприємств рейтингової оцінки, яке є обов'язковим згідно із законодавством. Запропоновано припущення, що підвищення ліквідності українського ринку корпоративних цінних паперів можливо за рахунок подвійного лістингу.

Ключові слова: *ринок цінних паперів, акції, корпоративні облігації, фондова біржа, торговельна система, біржові контракти.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Ефективне функціонування та розвиток українського ринку фінансових послуг, перш за все, залежить від наявності необхідної інфраструктури та діяльності професійних учасників. Особливої уваги потребує вивчення розвитку такого сегменту фінансового ринку як ринок корпоративних цінних паперів. Розвиток ринку корпоративних цінних паперів, як складової в економічній системі держави, сприяє сталому макроекономічному зростанню, збільшенню інвестиційних надходжень до реального сектору економіки та модернізації на цій основі виробничих потужностей і, як результат, підвищенню добробуту населення шляхом використання альтернативних фінансових ресурсів та вкладення заощаджень в реальні інвестиції.

Однією з ключових проблем національного фондового ринку є «дефіцит» інструментів фінансування інвестиційних заходів [1]. Світова практика свідчить, що у подібній ситуації широкий розвиток отримує ринок корпоративних цінних паперів, а залучення фінансових ресурсів за допомогою корпоративних облігацій є другим за обсягом джерелом мобілізації грошових коштів на ринку цінних паперів [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми функціонування ринку цінних паперів зробили як вітчизняні, так і західні вчені-економісти: В. Базилевич, І. Лютий, В. Міщенко. З. Варналій, О. Василик, В. Колесник, В. Корнєєв, Ю. Лисенков, О. Мозговий, В. Оскольський, В. Савченко, М. Самбірський, Дж. Долан, К. Форбс та ін. Але більшість дослідників аналізує розвиток фондового ринку загалом, а розвитку саме ринку корпоративних цінних паперів в Україні приділяється дуже мало уваги, що й обумовлює актуальність дослідження.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є визначення тенденцій розвитку ринку корпоративних цінних паперів в умовах європейської інтеграції України та розробка рекомендацій щодо підвищення його ліквідності у довгостроковому періоді.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тенденції розвитку світового ринку корпоративних цінних паперів свідчать про існування певної залежності між рівнем розвитку фондового ринку та розвитком реального сектора економіки, оскільки залучення фінансових ресурсів за рахунок випуску корпоративних цінних паперів дозволяє суб'єктам підприємницької діяльності активно розвиватися, збільшувати доходи і, в кінцевому підсумку, призводить до зростання економічного потенціалу держави загалом.

Незважаючи на динамічний розвиток даного сегменту ринку фінансових послуг в Україні корпорації дуже слабо реалізують свої можливості щодо залучення фінансових ресурсів через випуск корпоративних цінних паперів. Складнощі з залученням ресурсів на фондовому ринку у цьому сегменті пов'язані значною мірою з серією банкрутств емітентів або простроченнями виконання своїх зобов'язань [3, с. 187].

За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) у 2013 році спостерігалась активізація біржового сегмента фондового ринку України. Так, частка операцій із цінними паперами, які вільно обертаються на біржах, становила у 2013 році 27,63% від їх загального ринкового обороту [4]. В Україні спостерігається дуже велика кількість організаторів торгівлі (10 станом на січень 2015 року). Проте надмірна кількість, призводить до децентралізації попиту та пропозиції на цінні папери, провокує процес маніпулювання цінами на ринку, призводить до встановлення різних правил укладення та виконання біржових договорів [5].

Загальний обсяг торгів цінними паперами на біржовому ринку України у грудні 2014 р. склав 52,3 млрд. грн. Такий показник виявився у 1,2 рази більшим за результат грудня 2013 р. (45 млрд. грн.). Найбільші обсяги торгів були зафіксовані на ФБ «Перспектива» (42,53 млрд. грн.), ФБ ПФТС (5,03 млрд. грн.) та КМФБ (2,3 млрд. грн.) [6].

За результатами торгів на організаторах торгівлі обсяг біржових контрактів з цінними паперами протягом січня-грудня 2014 року становив 629,43 млрд. грн. (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз обсягів біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі протягом січня-грудня 2014 року, млн. грн. [7]

Період	Організатор торгівлі										Усього
	УФБ	**КМФБ**	**ПФТС**	**УМВБ**	**ІННЕКС**	**ПФБ**	**УМФБ**	**ФБП**	**СЄФБ**	**УБ**	
Січень	178,36	370,57	7257,99	0,03	11,36	737,45	69,76	34315,07	30,60	552,36	**43523,54**
Лютий	8,75	251,57	7861,06	0,06	3,09	131,12	4,78	36448,15	4,25	506,71	**45219,53**
Березень	2,17	1553,23	3885,80	0,02	2,19	73,96	4,43	15683,82	27,70	566,66	**21799,99**
Квітень	107,65	675,22	4454,72	0,02	1,33	1328,16	3,32	13756,50	78,29	684,17	**21089,38**
Травень	4,59	217,61	6568,36	0,02	0,20	593,76	2,82	39593,19	13,80	648,81	**47643,17**
Червень	6,35	833,97	10683,10	0,02	0,93	168,49	3,22	24269,13	33,97	661,85	**36661,03**
Липень	10,96	468,44	7301,86	0,03	0,43	136,99	3,28	25911,41	14,99	984,77	**34833,15**
Серпень	17,93	575,78	13127,22	0,02	0,78	471,25	4,14	113455,17	18,72	887,53	**128558,54**
Вересень	2,94	796,81	12596,86	0,00	0,88	2519,70	3,28	76985,63	197,02	883,23	**93986,36**
Жовтень	8,20	877,48	13628,20	0,00	0,57	3486,80	3,15	41111,25	22,50	843,49	**59981,65**
Листопад	8,75	1052,36	7515,00	255,07	0,36	2132,16	8,42	32046,96	116,94	647,43	**43783,46**
Грудень	106,44	2282,58	5030,04	2,28	5,20	959,46	8,16	42527,69	706,76	720,98	**52349,58**
Усього	**463,08**	**9955,61**	**99910,23**	**257,59**	**27,32**	**12739,29**	**118,76**	**496103,96**	**1265,53**	**8588,00**	**629429,38**

Як можна побачити з таблиці найбільші обсяги торгів були у місяці найбільшої політичної нестабільності в країні. З одного боку це відбувалося через те, що у зоні конфліктів знаходилися великі підприємства, акції яких котируються на біржі, а з іншого через різкі коливання курсу валют, що відбувалися у той самий час. Це говорить про низьку ліквідність ринку та значні можливості для маніпулювання ним.

Проаналізуємо зміни у частці національних торговельних систем з 2007 по 2013 роки у загальному обсязі торгів (рис. 1).

Частка трьох найбільш крупних майданчиків у загальному обсязі з 2007 року була більшою, ніж 93% (крім кризового 2009, з часткою інших майданчиків у 19%). Частка біржі ПФТС постійно зменшується, а частка ФБ Перспектива зростала і у 2013 році склала 67% [8]. Концентрація торгів є позитивною тенденцією, адже ринок стає прозорішим, через спрощення доступу до інформації, замість збирання розрізнених даних з різних торговельних майданчиків.

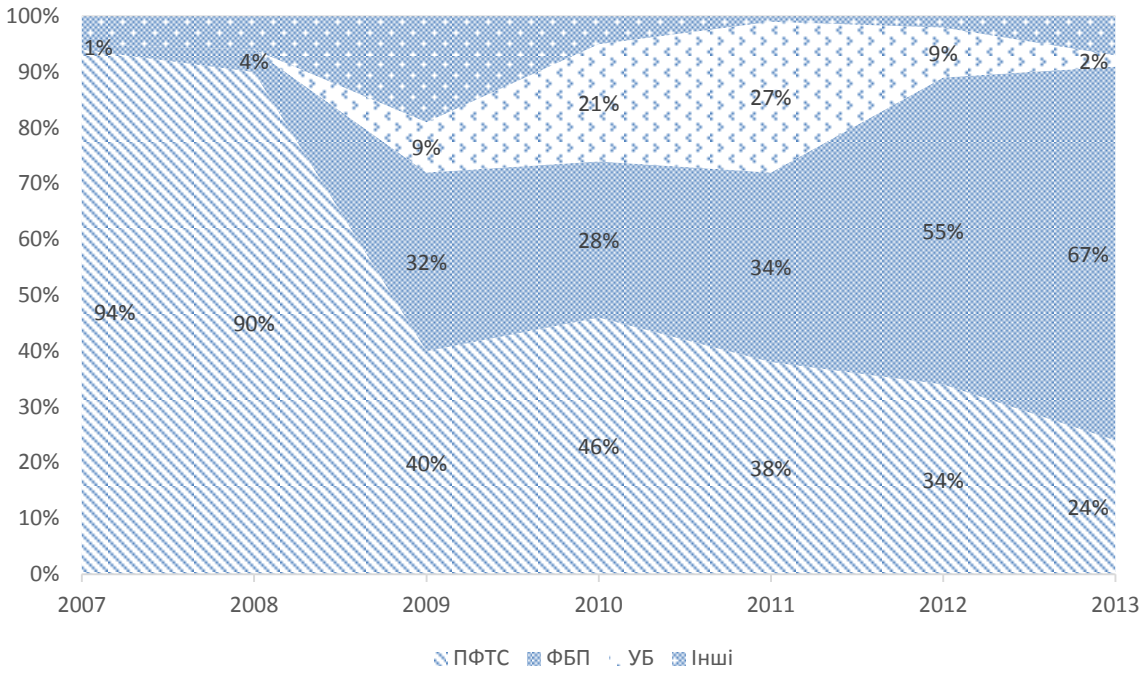

Рис. 1. Структура торгів у розрізі фондових бірж України у 2007-2013 рр. [8]

Розглянемо структуру торгів у розрізі фондових бірж у 2013 році за фінансовими інструментами (табл. 2).

Частка державних облігацій кожного року неухильно зростає та у 2014 році склала 88%. Якщо розглядати структуру торгів за фінансовими інструментами у розрізі торговельних систем, то похідними цінними паперами ведуть торги лише три торговельні системи: ФБП, УБ та УФБ.

Таблиця 2

Структура торгів у розрізі фондових бірж України у 2013 році за фінансовими інструментами, млн. грн. [8]

Біржі	**Державні облігації**	**Облігації місцевих позик**	**Облігації підприємств**	**Акції**	**Інвестиційні сертифікати**	**Деривативи**	**Іпотечні облігації, депозитні сертифікати**	**Усього**
ФБП	282305,7	859,5	11907,2	4273	1473	18267,3	2,8	**319088,5**
ПФТС	68560,1	4,6	28024,2	15885,6	504,5	-	1	**112980,0**
ПФБ	-	-	13,7	13025	51,6	-	-	**13090,3**
КМФБ	-	-	4799,93	2912,9	4078,5	-	-	**11791,3**
УБ	15,9	39,8	2514,66	5164,84	66,4	3128	-	**10929,6**
УФБ	-	-	983,7	2411,1	11,5	5	-	**3411,3**
УМФБ	-	-	340,9	847,9	60,2	-	-	**1249,0**
СЄФБ	-	-	547,4	522,6	15,1	-	-	**1085,1**
ІННЕКС	-	-	13	205,2	0,3	-	-	**218,5**
УМВБ	-	-	0,1	0,7	-	0,8	-	**1,6**
Усього	**350881,7**	**903,9**	**49144,8**	**45248,8**	**6261,1**	**21401,1**	**3,8**	**473845,2**

Перейдемо до розгляду динаміки ринку корпоративних цінних паперів за 2005-2013 рр. (рис. 2). Його частка у загальному обсязі торгів з 2011 року впала у 4,5 рази і 2014 року склала 9,6%. Частка ж біржового сегменту стрімко зросла у 2013 році, що пов'язано із запровадженням з 1 січня 2013 року акцизу на торгівлю цінними паперами поза біржею.

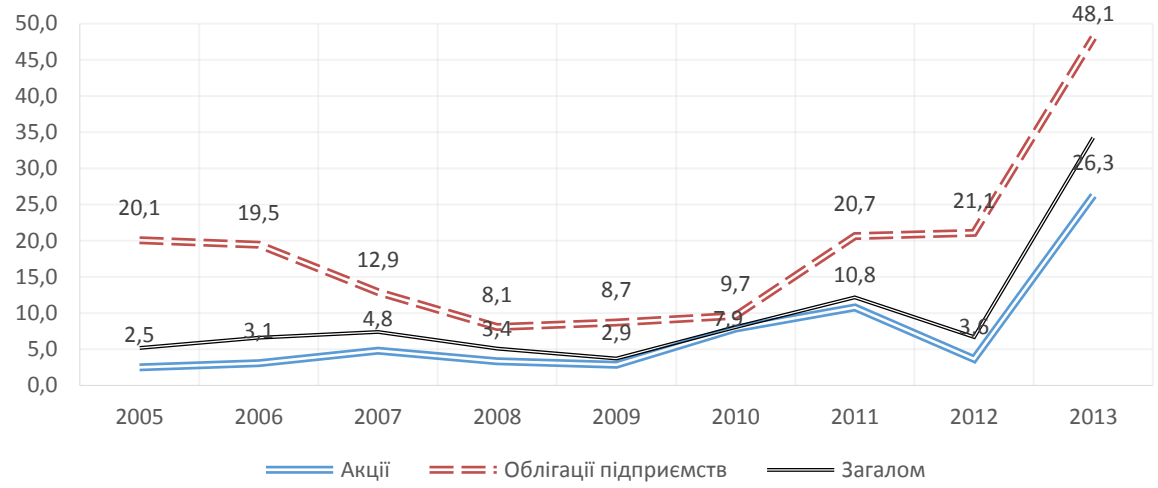

Рис. 2. Частка біржового сегменту ринку корпоративних цінних паперів, % [4]

У структурі ринку корпоративних цінних паперів 90% і більше обсягу торгів проходять на чотирьох основних майданчиках (рис. 3).

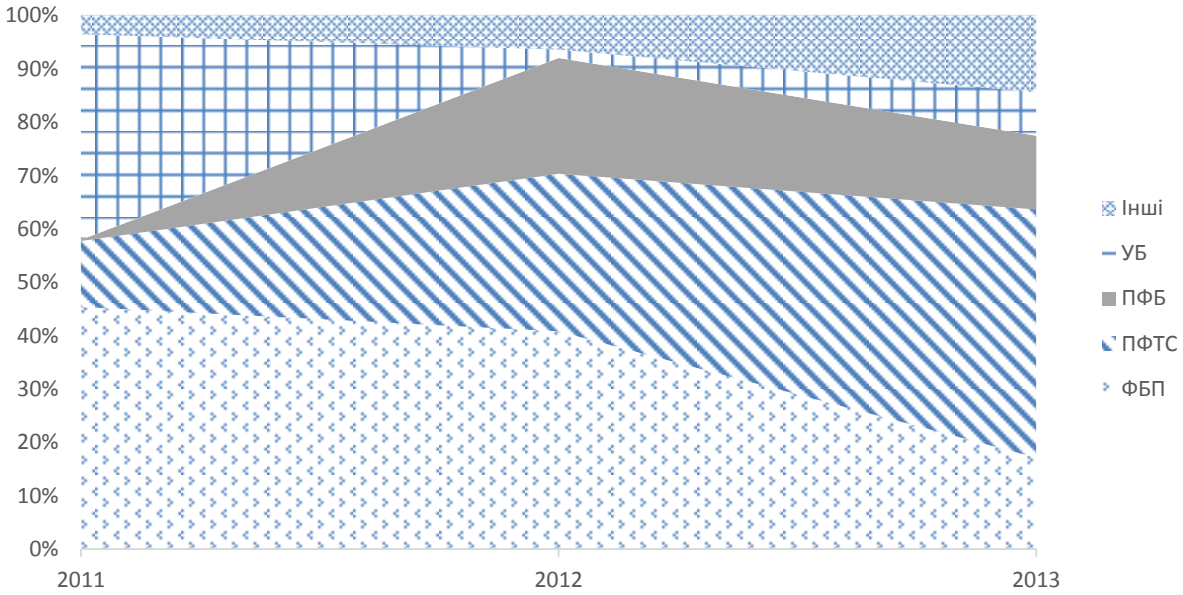

Рис. 3. Структура ринку корпоративних цінних паперів у розрізі фондових бірж за 2011-2013 рр. [8]

Видно також, що особливістю є те, що «лідер» за обсягами торгів постійно змінюється. У 2013 році більше 46% торгів корпоративними цінними паперами пройшли на ПФТС. З аналізу можна зробити висновок, що необхідність у інших майданчиках дуже низька, адже найбільш якісні інноваційні послуги, такі як огляди ринків, системи інтернет-трейдингу для індивідуальних інвесторів та актуальну інформацію про стан ринку, пропонують найбільші торговельні системи, наприклад початок подвійного лістингу на «Українській біржі».

Збільшення частки біржового ринку разом із концентрацією ринку корпоративних цінних паперів є позитивною тенденцією, адже інвесторам спрощується доступ до інформації про ціноутворення, ринок стає більш справедливим, ефективним та прозорим, але частка позабіржового ринку залишається все ще високою та кількість організаторів торгівлі надмірною.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз основних показників, які визначають стан фондового ринку, показав, що сучасний ринок цінних паперів України характеризується обмеженістю ліквідності та різноманітності видів цінних паперів. Найбільшу частку торгів займають державні цінні папери (майже 90%), хоча у розвинених країнах співвідношення кардинально інше – лише 10% припадає на державні цінні папери.

Обсяги операцій на ринку цінних паперів України є дуже чутливими до змін у політичній кон'юнктурі. У 2012 році зростання обсягу біржових контрактів в порівнянні з результатами 2011 відбулося за рахунок значного пожвавлення в грудні, яке спостерігалося після проведення парламентських виборів.

Також, не дивлячись на те, що НКЦПФР проводить активну регуляторну діяльність на ринку цінних паперів, нагальними проблемами є нерозкриття, або несвоєчасне розкриття емітентами цінних паперів інформації на фондовому ринку, а також неотримання відкритими випусками облігацій підприємств рейтингової оцінки, яке є обов'язковим згідно із законодавством (такі емісії аналітики НРА «Рюрік» [9] вважають орієнтованими не на інвесторів, а на реалізацію визначених фінансових схем).

Підвищення ліквідності українського ринку корпоративних цінних паперів можливо за рахунок подвійного лістингу. З 2 лютого 2015 року на «Українській біржі» відбувся старт «подвійного лістингу» [10]. Першими емітентами, папери яких почали обертатися на біржі, стали «Миронівський хлібопродукт» та Ukrproduct Group Limited. Причому обсяги торгів акціями МХП з першого ж дня стали входити до 10 найбільших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кужелев М. А. Механизмы формирования и развития рынка ценных бумаг в Украине / М. А. Кужелев // Вісник Донецького університету (Серія В. Економіка і право). – Донецк: ДонГУ, 1998. – № 2. – С. 22-29.
2. Кужелєв М. О. Основні тенденції та перспективи розвитку ринку корпоративних облігацій в Україні / М. О. Кужелєв, Д. Б. Юрова // Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: Видавець Віктор Дяків, 2011. – № 2 (18). – С. 146-154.
3. Запоточний В. І. Тенденції розвитку ринку корпоративних цінних паперів в умовах світової фінансової кризи / В. І. Запоточний // Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України: зб. Матер. IX Міжнар. наук.-практ. конференції, 25-26 жовтня 2012 р. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012 р. – С. 187-189.
4. Загальний огляд фондового ринку України за січень-листопад 2014 р. / Національний банк України, Генеральний департамент грошово-кредитної політики. – 2014 р. – 33 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=408575.
5. Яцюк Г. В. Модернізація торгівельної інфраструктури ринку цінних паперів / Г. В. Яцюк // Фінансова інфраструктура України: проблеми та напрямки розвитку: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: Криниця, 2013. – С. 170-172.
6. Сіржук Р. Біржові торги / Р. Сіржук // Цінні папери України. 2015 р. – № 2 (847). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=847&pub=7029.
7. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics.
8. Звіт ФБ «Перспектива» за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fbp.com.ua/Doc/Отчет%20ФБП_2013.pdf.
9. Долінський Л. Ринок корпоративних облігації: загальні тенденції / Л. Долінський, М. Ткаченко // Цінні папери України. – 2013. – № 18 (764). – С. 30-31.
10. Офіційний сайт Публічного акціонерного товариства «Українська біржа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ux.ua/.

Кужелев Михаил Александрович, Бритченко Игорь Геннадьевич, Стабиас Сергей Николаевич

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО РЫНКА КОРПОРАТИВНЫХ ЦЕННЫХ БУМАГ В УСЛОВИЯХ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Статья посвящена анализу развития рынка корпоративных ценных бумаг в Украине. Целью работы является определение развития рынка корпоративных ценных бумаг в условиях европейской интеграции Украины и разработка рекомендаций по повышению его ликвидности в долгосрочном периоде. В статье указано, что особого внимания требует изучения развития такого сегмента рынка как рынок корпоративных ценных бумаг. Отмечено, что одной из ключевых проблем национального фондового рынка является «дефицит» инструментов финансирования инвестиционных мероприятий. Определено, что наибольшие объемы торгов на фондовом рынке были в месяце наибольшей политической нестабильности в стране. Выяснено, что доля трех наиболее крупных площадок в общем объеме с 2007 года была больше, чем 93% (за исключением кризисного 2009 года). При анализе выявлено, что наибольшую долю торгов занимают государственные ценные бумаги (почти 90%), хотя в развитых странах соотношение кардинально другое - лишь 10% приходится на государственные ценные бумаги. Доля рынка корпоративных ценных бумаг за с 2011 года упала в 4,5 раза и в 2014 году составила 9,6%. В структуре рынка корпоративных ценных бумаг 90% и более объема торгов проходят на четырех основных площадках, причем биржа- «лидер» по объемам торгов постоянно меняется. В Украине наблюдается очень большое количество организаторов торговли (10 по состоянию на январь 2015 года). Однако избыточное количество, приводит к децентрализации спроса и предложения на ценные бумаги, провоцирует процесс манипулирования ценами на рынке, приводит к установлению различных правил заключения и исполнения биржевых договоров. В 2013 году более 46% торгов корпоративными ценными бумагами прошли на ПФТС. Акцентировано внимание, что неотложными проблемами являются нераскрытие или несвоевременное раскрытие эмитентами ценных бумаг информации на фондовом рынке, а также неполучения открытыми выпусками облигаций предприятий рейтинговой оценки, которое является обязательным в соответствии с

законодательством. Предложено предположение, что повышение ликвидности украинского рынка корпоративных ценных бумаг возможно за счет двойного листинга.

Ключевые слова: *рынок ценных бумаг, акции, корпоративные облигации, фондовая биржа, торговая система, биржевые контракты*

Kuzheliev M., Britchenko I., Stabias S.

ANALYSIS OF THE NATIONAL MARKET CORPORATE SECURITIES UNDER THE EUROPEAN INTEGRATION

The analysis of corporate securities market in Ukraine has been considered in the article. The aim is to determine the development of the corporate securities market in terms of Ukraine's European integration and to develop recommendations to improve liquidity in the long run. It has been stated that the study of the development of this segment of the financial market as the market for corporate securities needs special attention. It has been emphasized that one of the key problems of national stock market is "deficit" of financing instruments of investment activities. It has been determined that the greatest volume of trading on the stock market was in the month of the largest political instability in the country. It has been found that the share of the three largest stock trading floors in total in 2007 was greater than 93% (except for the crisis of 2009). The analysis has revealed that government securities (90%) occupy the largest share of trading, while in developed countries the ratio is dramatically different - only 10% are government securities. The market share for corporate securities in 2011 dropped by 4.5 times and in 2014 by 9.6%. 90% or more of trading is held on four main floors in the structure of corporate securities market, but stock exchange - "leader" in terms of trading is constantly changing. There is a very large number of trading (10 as of January 2015) in Ukraine. However, excessive amount leads to decentralization of supply and demand for securities, provokes the process of price manipulation in the market, leading to the establishment of different rules of conclusion and implementation of the exchange agreements. In 2013, over 46% of trades in corporate securities were held on the PFTS. It has been emphasized that pressing problems are non-disclosure or untimely disclosure of information by issuers of securities on the stock market as well as failure to receive rating by enterprise public offering, which is required by law. It has been suggested that increased liquidity of Ukrainian market of corporate securities may be due to the dual listing.

Keywords: *stock market, stocks, corporate bonds, stock exchange, trading system, exchange contracts*

Одержано 15.02.2015 р.

УДК 336.225.6

Малець Станіслав Станіславович,
аспірант кафедри обліку та фінансів,
Мукачівський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Розглянуто історичні та сучасні підходи до визначення змісту понять «податки» та «податкове регулювання». Дослідження еволюції змісту понять «податки» та «податкове регулювання» базувалось на використанні методів єдності історичного і логічного. Оцінку основних завдань податкового регулювання в сучасних економічних умовах виконано методом аналізу і синтезу. Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних засад податкового регулювання соціально-економічних процесів на сучасному етапі розвитку національної економіки. Характеристику податків, як економічної категорії, розглянуто в таких аспектах: за економічною сутністю; за формою прояву; з організаційно-правової сторони. Обґрунтовано, що чітке визначення теоретичних засад податкового регулювання економіки з урахуванням особливостей сучасних умов господарювання дозволить більш ґрунтовно здійснювати відбір та підвищити ефективність застосування державних регулятивних заходів. Сформульовано уточнене визначення податкового регулювання економіки та визначено його зв'язок з регуляторною функцією податків. Визначено, що податкове регулювання – це управління сукупністю відносин у сфері виробництва, обміну та споживання матеріальних благ і послуг в умовах конкретного суспільного ладу з метою досягнення бажаних соціально-економічних результатів шляхом застосування специфічного інструменту – податків. В статті проаналізовано основні функції податкового регулювання в сучасних умовах, а саме: алокаційна, розподільча, регуляторна, соціальна. Обґрунтовано, що окремим інструментом податкового регулювання є податковий механізм, який з економічної точки зору є сукупністю економічних відносин, специфічних методів мобілізації бюджетних коштів і включає в себе: податкове планування і прогнозування; податкові норми та нормативи; податкові стимули та санкції. За

результатами дослідження зроблено висновок, що податкове регулювання є важливим механізмом стабілізації державних фінансових ресурсів, стимулювання економічного зростання, здійснення структурних перетворень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Подальші дослідження будуть спрямовані на формулювання пропозицій щодо змін в податковій системі та підходах до адміністрування податків в державі, які сприятимуть покращенню інвестиційного клімату в країні та оптимізації результативності реального сектору економіки країни.

Ключові слова: *податок, податкове регулювання, податковий механізм, функції податкового регулювання.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасний механізм державного регуляторного впливу в умовах ринкової економіки характеризується широким набором методів та форм впливу на розвиток економічної системи. Окреме вагоме місце в ньому належить важелям податкового регулювання.

Загалом податкове регулювання може бути охарактеризовано як комплекс розроблених і законодавчо закріплених у державі форм і методів створення фінансових ресурсів для досягнення основної мети державного регулювання економіки [1, с. 196-197]. Основною метою регулювання є фінансове забезпечення темпів і пропорцій розвитку економіки, а також фінансування соціальних гарантій населенню.

Недоліками існуючих наукових підходів до розуміння економічної сутності податкового регулювання економіки є те, що більшість науковців розглядають його відокремлено від інших форм впливу держави на соціально-економічні процеси в країні. Крім того, наукові підходи вітчизняних та зарубіжних учених недостатньо враховують особливості реалізації податкової політики в умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи, що певною мірою знижує ефективність податкового регулювання. Чітке визначення теоретичних засад податкового регулювання економіки з урахуванням особливостей сучасних умов господарювання дозволить більш ґрунтовно здійснювати відбір та підвищити ефективність застосування державних регулятивних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам визначення ролі податкового регулювання як складової механізму державного регулювання економіки присвячені дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні аспекти впливу інструментів податкового регулювання на соціально-економічні процеси ґрунтовно досліджуються в працях А. Сміта, А. Маршалла, Дж. М. Кейнса, М. Фрідмана, А. Лаффер, Дж. Стігліца, С. Фішера, П. Самуельсона та інших.

Проблеми та шляхи оптимізації інструментів податкового регулювання обґрунтовано в наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних авторів: С. Арбузова, І. Бушуєвої, О. Вапнярської, О. Григорської, І. Д'яконової, Г. Колодко, А. Крисоватого, Т. Кощук, В. Мельника, Г. Мельничук, Т. Поливаної, А. Соколовської, Д. Стеченка, В. Сусіденка, М. Тарасюка, А. Нікітішина, Н. Чернишевої, І. Чугунова та ін.

Проте в працях зазначених науковців механізм податкового регулювання частіше всього не розглядається як елемент комплексної системи державного регуляторного впливу на розвиток економічної системи, а інструменти податкового регулювання досліджуються в умовах стабільного економічного розвитку. Це певним чином знижує ефективність інструментів податкового регулювання, що застосовуються державою.

Мета статті (постановка завдання) полягає в обґрунтуванні теоретичних засад податкового регулювання соціально-економічних процесів на сучасному етапі розвитку національної економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно ст. 67 Конституції України кожен громадянин України зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом [2].

Характеристику податку слід розглядати в таких аспектах: за економічною сутністю; за формою прояву; з організаційно-правової сторони.

За економічною сутністю податки є способом перерозподілу національного доходу між інституційними секторами та виступають специфічною формою економічних відносин. При перерозподілі національного доходу податки забезпечують державу необхідними фінансовими ресурсами. Частина національного доходу, перерозподіленого за допомогою податків, стає централізованим фондом фінансових ресурсів держави. Процес примусового відчуження частини національного доходу має односторонню спрямованість від платника податків до держави [3, с. 24].

Матеріальною основою податків (формою прояву) є реальна величина грошових коштів, які акумулюються державою. Конкретними формами прояву категорії податку є види податкових платежів, які встановлюються законодавчими органами кожної країни.

З організаційно-правової сторони податок — це обов'язковий платіж, який надходить до бюджетного фонду у визначених законом розмірах і встановлені терміни.

Слід підкреслити, що визначення податків в контексті частини економічних відносин характерна для пострадянських економістів. Західна наука не вдається до розгляду економічної сутності податків, а сконцентровує увагу саме на їх організаційно-правовій формі. Крім того, у трактуваннях західних економістів звертається увага на примусовості та обов'язковості стягнення податків, а також на демократичності процесу визначення їх величини.

Таким чином, податок – це:

– обов'язкова, специфічна, індивідуально

безповоротна, безумовна, безеквівалентна, регулярна, законодавчо регламентована, безоплатна ціна функціональних послуг, що надаються суспільству державою;

– платіж, який здійснюється платниками у порядку і на умовах, що визначаються законами України:

– інструмент, який безпосередньо та опосередковано впливає на соціально-економічні процеси в державі та є найважливішою формою податкового регулювання ринкових відносин;

– спосіб перерозподілу національного доходу з метою створення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій.

З позицій дослідження трактування змісту поняття податкове регулювання важливим є визначення податку як інструменту, який безпосередньо та опосередковано впливає на соціально-економічні процеси в державі.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає регулювання як [6, с. 1020]:

– впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі;

– домагатися нормальної роботи машини, установки, механізму і т. ін., забезпечуючи злагоджену роботу складових частин, деталей.

З позицій організації економічної та управлінської діяльності можна виділити декілька визначень поняття «регулювання», а саме:

– це спонукально-практична діяльність регуляторного характеру, спрямована на досягнення чітко визначених цілей [4, с. 116-117];

– це вид діяльності, що являє собою вплив керівника на підлеглих таким чином, щоб вони виконували роботу для досягнення цілей організації [5];

– це діяльність із підтримки в динамічній системі управління виробництвом заданих параметрів. Його завдання – зберегти стан упорядкованості, котрий задається функцією організації як у підсистемі виробництва, так і в підсистемі управління. Функція регулювання детермінується нормативністю: в полі її зору перебуває будь-яке відхилення від норми [6, с. 153];

– метод управління, який є системою типових заходів, що здійснюється відповідними органами та організаціями з метою стабілізації та пристосування існуючої системи до постійно змінюваних умов [6, с. 154];

– це вплив на діяльність, на суб'єкти та процеси, з метою забезпечення дотримання злагодженої роботи системи, впорядкування та підвищення результативності діяльності, узгодження інтересів і дій [7, с. 61].

Узагальнюючи зміст наведених визначень, можна зазначити, що регулювання визначається як сукупність заходів з боку суб'єкту управління, які підпорядковуються необхідності досягнення певної мети (стабілізаційного або стимулюючого характеру) в умовах мінливого зовнішнього середовища.

З позицій організації податкового регулювання до суб'єктів управління відносяться органи державного управління, які напряму або опосередковано впливають на економічні, соціальні та інші процеси в межах економічної системи. Метою застосування заходів виступає необхідність стабілізації поточної економічної ситуації в національній економіці та стимулювання економічного розвитку. До заходів, що застосовуються, можна віднести зміни в податковій системі та податкових ставках, надання податкових пільг, скасування певних видів податків тощо.

Сучасні фінансово-економічні словники надають декілька визначень поняття податкового регулювання:

– сукупність заходів у податковій сфері, що забезпечують державний вплив на перерозподіл національного доходу в інтересах окремих соціальних верств, а також на інвестиції, науково-технічний розвиток, економічне зростання тощо [8, с. 45];

– це сукупність заходів непрямого впливу шляхом зміни виду податків, податкових ставок, встановлення податкових пільг, зниження підвищення загального рівня оподаткування, відрахувань до бюджету, що дозволяє впливати на фінансові рішення підприємств, а, отже, й на реалізацію фінансової діяльності безпосередньо. Таким чином, до методів податкового регулювання, які впливають на фінансові відносини суб'єктів господарювання, слід віднести наступні методи, які успішно використовуються у світовій практиці: відстрочка податкового платежу, інвестиційний податковий кредит, податкові канікули, податкова амністія, податкові відрахування, вибір і встановлення податкових ставок, міжнародні договори про уникнення подвійного оподаткування тощо [9];

– складова податкового механізму поряд із податковим адмініструванням, що включає сукупність законодавчо зафіксованих науково обґрунтованих взаємопов'язаних важелів податкового впливу держави на поведінку економічних суб'єктів щодо перерозподілу доходів, інвестування, споживання природних ресурсів, функціонування екстерналій в процесі здійснення регуляторної політики з урахуванням балансу інтересів та пріоритетів економічної політики. Принципи податкового регулювання є похідними, по-перше, від принципів державного регулювання економіки, а по-друге, від принципів оподаткування та податкової політики. Зокрема, виділяють такі: наукової обґрунтованості; узгодження інтересів; системності податкового регулювання; комплексності; пріоритетності; адаптації; безперервності; ефективності податкового регулювання [10, с. 99];

- заходи непрямого впливу на економічні й соціальні процеси шляхом зміни: 1) виду податків; 2) податкових ставок; 3) встановлення податкових пільг; 4) підвищення або зниження загального рівня оподаткування; 5) відрахувань до бюджету [11, с. 758].

Отже, узагальнюючи різні теоретичні підходи, можна стверджувати, що податкове регулювання – це управління сукупністю відносин у сфері виробництва, обміну та споживання матеріальних благ і послуг в умовах конкретного суспільного ладу і конкретної

держави з метою досягнення бажаних соціально-економічних результатів шляхом застосування специфічного інструменту – податків (рис. 1).

Основні завдання податкового регулювання:

– акумуляція фінансових ресурсів у централізованих бюджетних та позабюджетних фондів шляхом мобілізації податкових надходжень;

– складання програм податкових надходжень на коротко- та довгострокову перспективу з врахуванням поточної соціально-економічної ситуації та перспектив її зміни;

– формування принципів та бази оподаткування;

– здійснення контролю над обсягом та структурою податкових надходжень, удосконалення та спрощення процедури їх адміністрування.

В сучасній ринковій економіці податкове регулювання виконує такі функції:

– алокаційна – вплив на розподіл обмежених фінансових ресурсів з метою вирішення стратегічних і тактичних цілей державного регулювання економіки;

– перерозподільча – передбачає участь держави у формуванні фондів фінансових ресурсів та переспрямуванні закумульованих ресурсів на вирішення важливих економічних і соціальних проблем розвитку суспільства;

– регуляторна – дозволяє застосовувати інструменти податкового регулювання в якості чинника стимулювання або стримування розвитку економічних процесів в країні;

– соціальна – дозволяє вирішити блок соціальних проблем суспільства шляхом перерозподілу фінансових потоків між окремими верствами населення.

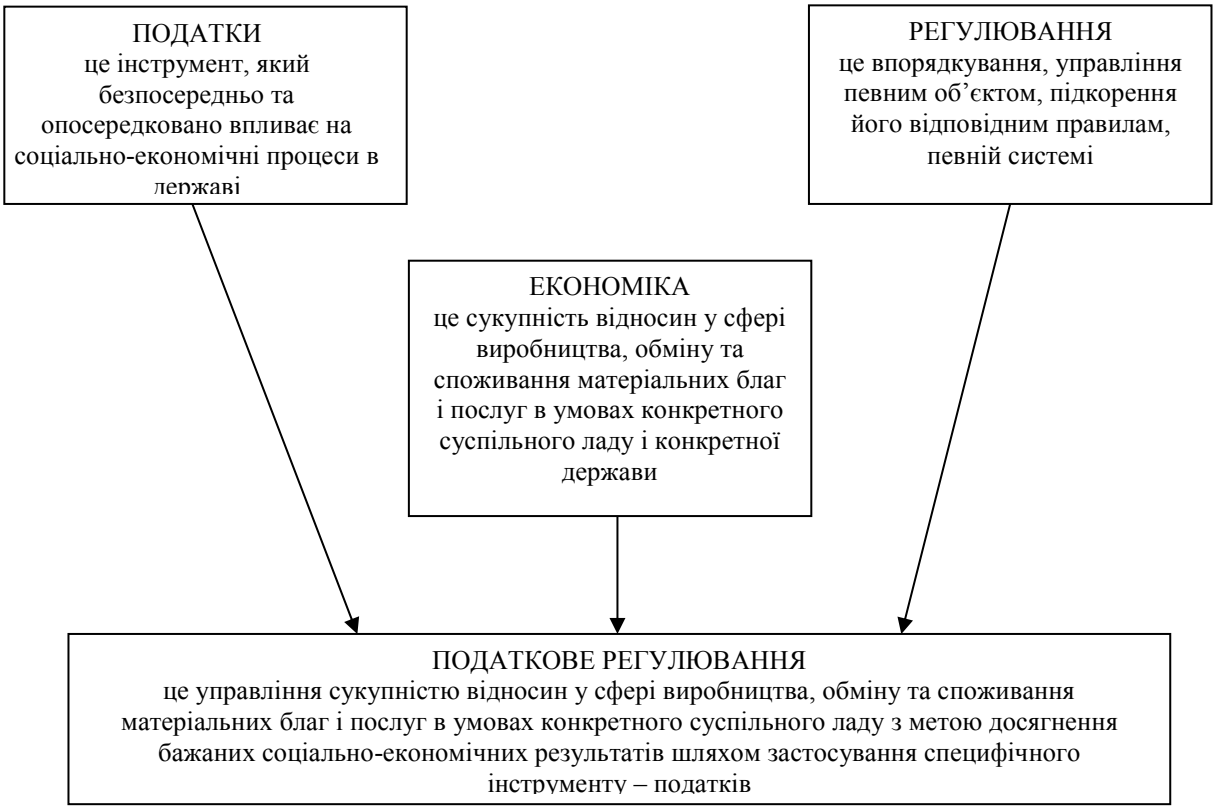

Рис. 1. Схема узгодження змісту понять, в результаті аналізу і синтезу яких було виведено поняття «податкове регулювання»

Окремим інструментом податкового регулювання є податковий механізм, який з економічної точки зору є сукупністю економічних відносин, специфічних методів мобілізації бюджетних коштів. Він включає в себе:

– податкове планування і прогнозування (визначення основних макроекономічних і бюджетних показників, розробку балансу бюджетних ресурсів держави, розміру дохідної частини бюджету тощо);

– податкові норми та нормативи (ставки податків та неподаткових зборів, розмір штрафних санкцій тощо);

– податкові стимули та санкції (пільги по податкам юридичних та фізичних осіб, податкові кредити, санкції за порушення податкового законодавства тощо).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Податкове регулювання є важливим механізмом стабілізації державних фінансових ресурсів, стимулювання економічного зростання, здійснення структурних перетворень, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Шляхом змін в податковій системі та підходах до адміністрування податків держава, як активний учасник економічних процесів, може сприяти покращенню інвестиційного клімату в країні та

оптимізації результативності реального сектору економіки країни.

Через податкові інструменти можна впливати на вирішення будь-якої (і не тільки економічної) проблеми – від стимулювання економічного зростання до впливу на демографічні процеси в країні.

В процесі зміни економічної ситуації в країні зміст регулювання податкової системи постійно модифікується. Особливо значення податкове регулювання набуває в умовах ринкової системи як один із основних методів непрямого регулювання економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Черничко Т. В. Використання важелів податкового регулювання на розвиток економічної системи / Т.В. Черничко // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. № 13. – Львів, 2003. – С. 196-200.
2. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
3. Налоги и налогообложение: учебник / А. В. Перов, А. В. Толкушкин. – 12-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2013. – 996 с.
4. Словник-довідник з державного управління / [уклад.: В. Д. Бакуменко (кер. творч. кол.), Д. О. Безносенко, І. М. Варзар, В. М. Князєв, С. О. Кравченко, Л. Г. Штика]; за заг. ред. В. М. Князєва, В. Д. Бакуменка. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.
5. Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. – Центр сприяння інституційному розвитку державної служби. – К., 2005. – 255 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kds.org.ua/presentation/malinovskij-vya-slovnik-terminiv-i-ponyat-z-derzhavnogo-upravlinnya.
6. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2011. – т. 4.
7. Енциклопедичний словник з державного управління. – К., 2010. – 700 с.
8. Сучасний фінансово-кредитний словник / Під заг. ред. М. Т. Лапусти, П. С. Нікольского – 2-е вид., доп. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 567 с.
9. Реформування податкової системи України в контексті глобалізаційних викликів: зб. матер. наук.-практ. інтернет-конференції, 21 листопада 2014 р. – Ірпінь, 2014. – 271 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://asta.edu.ua/files/akualno/11.2014/ZBIRNUK.pdf.
10. Современный толковый налоговый словарь / сост. А.В. Началов. – М., 2006 – 480 с.
11. Загородній А. Т. Фінансово-економічний словник / А. Т. Загородній, Т. А. Вознюк – К.: Знання, 2007. – 1072 с.

Малец Станислав Станиславович

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НАЛОГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Рассмотрены исторические и современные подходы к определению содержания понятий «налоги» и «налогового регулирования». Исследование эволюции содержания понятий «налоги» и «налоговое регулирование» базировалось на использовании методов единства исторического и логического. Оценку основных задач налогового регулирования в современных экономических условиях выполнено методом анализа и синтеза. Цель статьи заключается в обосновании теоретических основ налогового регулирования социально-экономических процессов на современном этапе развития национальной экономики. Характеристику налогов, как экономической категории, рассмотрены в следующих аспектах: по экономической сущности; по форме проявления; по организационно-правовому устройству. Обосновано, что четкое определение теоретических основ налогового регулирования экономики с учетом особенностей современных условиях хозяйствования позволит более оптимально осуществлять влияние и повысить эффективность применения государственных регулятивных мер. Сформулировано уточненное определение налогового регулирования экономики и определена его связь с регуляторной функцией налогов. Определено, что налоговое регулирование – это управление совокупностью отношений в сфере производства, обмена и потребления материальных благ и услуг в условиях конкретного общественного строя с целью достижения желаемых социально-экономических результатов путем применения специфического инструмента – налогов. В статье проанализированы основные функции налогового регулирования в современных условиях, а именно: алокационная, распределительная, регуляторная, социальная. Обосновано, что отдельным инструментом налогового регулирования есть налоговый механизм, который с экономической точки зрения является совокупностью экономических отношений, специфических методов мобилизации бюджетных средств и включает в себя: налоговое планирование и прогнозирование; налоговые нормы и нормативы; налоговые стимулы и санкции. По результатам исследования сделан вывод, что налоговое регулирование является важным механизмом стабилизации государственных финансовых ресурсов, стимулирования экономического роста, осуществления структурных преобразований, повышение конкурентоспособности отечественной экономики. Дальнейшие исследования будут направлены на формулирование предложений по изменениям в налоговой системе и подходах к администрированию налогов государства, способствующие улучшению инвестиционного климата в стране и оптимизации результативности реального сектора экономики страны.

Ключевые слова: *налог, налоговое регулирование, налоговый механизм, функции налогового регулирования.*

Malets S.

THEORETICAL ASPECTS OF TAX REGULATION IN A MARKET ECONOMY

Historical and contemporary approaches to determining the content of the concepts of "taxes" and "tax regulation" have been examined. The study of the evolution of the concepts content of "taxes" and "tax regulation" was based on the methods of the unity of the historical and logical. Assessment of the main objectives of tax regulations in the current economic conditions has been made with the help of the method of analysis and synthesis. The purpose of the article is to justify theoretical principles of the tax regulation of social and economic processes in the current development of the national economy. Characteristics of taxes as an economic category, has been considered in the following aspects: according to the economic entity; the form of manifestation; the organizational and legal side. It has been proved that a clear definition of the theoretical foundations of the tax regulation of the economy considering the peculiarities of modern business environments will perform a thorough selection and increase the efficiency of government regulatory measures. Improved determination of the tax regulation of the economy has been formulated and its relationship with the regulatory function of taxes has been defined. It has been determined that tax regulations is the management of a set of relations in the sphere of production, exchange and consumption of goods and services in a particular social system in order to achieve the desired social and economic outcomes by applying a specific tool - taxes. The main features of tax regulation in modern conditions, namely locating, distributional, regulatory, social have been analyzed. It has been proved that a separate tax tool is a tax adjustment mechanism, which in economic terms is a set of economic relations, specific methods of mobilizing budget money and includes: tax planning and forecasting; tax rules and regulations; tax incentives and sanctions. According to the study it has been concluded that tax regulations are an important mechanism for the stabilization of state financial resources, stimulation of economic growth, structural reforms, improvement of competitiveness of the national economy. Further studies will be used to formulate proposals for changes in the tax system and tax administration approaches of the state which would improve the investment climate in the country and optimize performance of the real sector of the economy.

Keywords: *tax, tax regulations, the tax mechanism, functions of the tax regulation.*

Одержано 12.02.2015 р.

УДК 336.143

Петричко Марія Михайлівна,
к.е.н., доцент кафедри обліку та фінансів,
Мукачівський державний університет

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Бюджетна політика є вагомим важелем впливу, який забезпечує оптимізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів з метою регулювання соціальних і економічних процесів та забезпечення макроекономічного зростання. Мета дослідження полягає в узагальнені існуючих теоретичних підходів до визначення сутності бюджетної політики та, на їх основі, формування рекомендацій спрямованих на оптимізацію перерозподілу фінансових ресурсів через бюджет країни з врахуванням динаміки економічного розвитку. Розраховано показники еластичності доходів та видатків зведеного бюджету від валового внутрішнього продукту з використанням статистичних методів, зокрема рядів динаміки. Розглянуто сутність визначення категорії «бюджетна політика» та узагальнено підходи до її трактування. Обґрунтовано, що бюджетна політика – це сукупність прийомів та заходів держави, обумовлена нормами чинного законодавства та відповідним апаратом управління щодо акумулювання та використання фінансових ресурсів держави з метою забезпечення соціально-економічного розвитку. Досліджено основні напрямки бюджетної політики та виокремлено основні тенденції її формування в Україні. Проаналізовано доходи та видатки зведеного бюджету, визначено їх залежність від зміни валового внутрішнього продукту та окреслено основні тенденції таких змін. Досліджено чинники, які впливають на проведення бюджетної політики як основного важелю впливу на соціально-економічний розвиток країни. Запропоновано основні засади формування ефективної бюджетної політики. Наукова новизна результатів дослідження полягає в узагальнені теоретичних положень щодо функціонування бюджетної політики в Україні та обґрунтування конкретних пропозицій щодо удосконалення напрямків її проведення. Визначено, що ефективність бюджетної політики визначається її здатністю забезпечити виконання державних функцій, створити відповідні умови для стабільного розвитку економіки. Основними засадами при формуванні бюджетної політики повинні бути: створення нової моделі міжбюджетних відносин, подальша лібералізація податкової та бюджетної системи, утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету на економічно безпечному рівні, оптимізація видаткової частини бюджету. Обґрунтовані результати формують наукову основу для практичного вирішення проблеми функціонування бюджетної

політики в Україні.

Ключові слова: *бюджет, бюджетна політика, доходи бюджету, видатки бюджету, валовий внутрішній продукт.*

ВСТУП

Постановка проблеми. В сучасних умовах бюджетна політика є невід'ємною частиною фінансової політики держави та інструментом впливу на соціально економічні процеси у суспільстві. За допомогою бюджетної політики здійснюється перерозподіл фінансових ресурсів для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій: економічної, соціальної, управлінської, оборонної тощо. Таким чином, бюджетна політика є вагомим важелем впливу, який забезпечує оптимізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів з метою регулювання соціальних і економічних процесів та забезпечення макроекономічного зростання. Тому сьогодні досить актуальним питанням для економічних досліджень є аналіз сутності бюджетної політики в контексті перерозподілу фінансових ресурсів через бюджет країни з врахуванням економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування бюджетної політики широко висвітлюються у науковій літературі. Вагомий внесок у дослідженні цієї проблеми зробили: О. Д. Василик, К. В. Павлюк, В. М. Опарін, В. М. Федосов, С. В. Мочерний, С. І. Юрій та ін. Однак, невизначеність та дискусійність багатьох теоретико-методологічних та практичних положень бюджетної політики, необхідність розробки механізмів підвищення її результативності та ефективності вимагають подальшого дослідження цієї проблеми.

Мета статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в узагальнені існуючих теоретичних підходів до визначення сутності бюджетної політики та, на їх основі, формування рекомендацій спрямованих на оптимізацію перерозподілу фінансових ресурсів через бюджет країни з врахуванням динаміки економічного розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бюджетна політика є одним із елементів фінансової політики, її важливою складовою, у якій відображаються рівень соціально-економічного розвитку країни, фінансові можливості держави, добробут громадян. Тому важливим є формування ефективної бюджетної політики з точки зору обсягу фінансових ресурсів та їх перерозподілу, які відповідають умовам економічного розвитку країни.

В економічній літературі відсутні єдині підходи до трактування змісту бюджетної політики, вітчизняні науковці висувають різні концептуальні визначення, основні з яких узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1

Спектр трактувань дефініції «бюджетна політика» [1, с. 37]

Автор	Визначення
Василик О.Д., Павлюк К.В.	«Сукупність заходів держави щодо організації та використання фінансів для забезпечення економічного і соціального розвитку»
Федосов В.М., Опарін В.М., Сафонова Л.Д., Романенко О.Р.	«…складова фінансової політики , що відображає сукупність державних заходів у сфері бюджету з метою регулювання економічних і соціальних процесів. Підпорядкована певній фінансовій доктрині – системі домінуючих теоретичних положень, політичних переконань, етичних ідеалів»
Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І.	«цілеспрямована і планомірна діяльність держави щодо раціонального використання важелів бюджетного регулювання, темпів та частки одержавлення національного доходу, джерел його формування та вибору оптимальної структури витрат з метою підтримання стабільного економічного зростання в країні і досягнення стратегічних цілей держави»
Огонь Ц.Г.	«… цілеспрямована діяльність держави у фінансово-бюджетній сфері»
Юрій С.І., Федосов В.М.	«...діяльність державних органів влади і управління стосовно формування та регулювання державного бюджету країни з метою забезпечення соціально-економічного розвитку та стратегічних пріоритетів держави»

Узагальнивши наведені підходи щодо трактування категорії «бюджетна політика», ми вважаємо, що бюджетна політика – це сукупність прийомів та заходів держави, обумовлена нормами чинного законодавства та відповідним апаратом управління щодо акумулювання та використання фінансових ресурсів держави з метою забезпечення соціально-економічного розвитку.

Проаналізувавши основні напрямки бюджетної політики в Україні, слід відмітити, що протягом 2005-2014 рр. головним завданням було створення базових передумов економічного росту через утримання низького рівня інфляції, стабілізацію державних фінансів і створення стійкої фінансової системи. Формування режиму максимального сприяння бізнесу шляхом зменшення втручання держави в економіку, зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізації податкової системи й поглиблення міжнародної економічної інтеграції України [3].

В процесі формування напрямів бюджетної політики на наступний рік обов'язковим є врахування поточної економічної ситуації та прогнозних макроекономічних показників. Так, під час визначення «Основних напрямів бюджетної політики на 2015 рік» враховано такі основні прогнозні макропоказники

економічного і соціального розвитку України на 2015 рік:

– валовий внутрішній продукт номінальний (за міжнародним стандартом системи національних рахунків 2008 року) – 1742млрд. гривень;

– валовий внутрішній продукт реальний, темпи зростання (за міжнародним стандартом системи національних рахунків 2008 року) – 101,7 відсотка;

– валовий внутрішній продукт номінальний (за міжнародним стандартом системи національних рахунків 1993 року) – 1686,5 млрд. гривень;

– валовий внутрішній продукт реальний, темпи зростання (за міжнародним стандартом системи національних рахунків 1993 року) – 101,7 відсотка;

– індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) – 105,4 відсотка;

– індекс цін виробників (грудень до грудня попереднього року) – 107,3 відсотка;

– рівень безробіття населення віком 15-70 років, визначений за методологією Міжнародної організації праці — 7,8 відсотка [2].

Бюджетна політика як частина фінансової та економічної політики залежить від ефективності її проведення. Головним інструментом проведення такої політики є визначення обсягу ВВП (рис. 1) та рівня розподілу та перерозподілу його через бюджет (рис. 2).

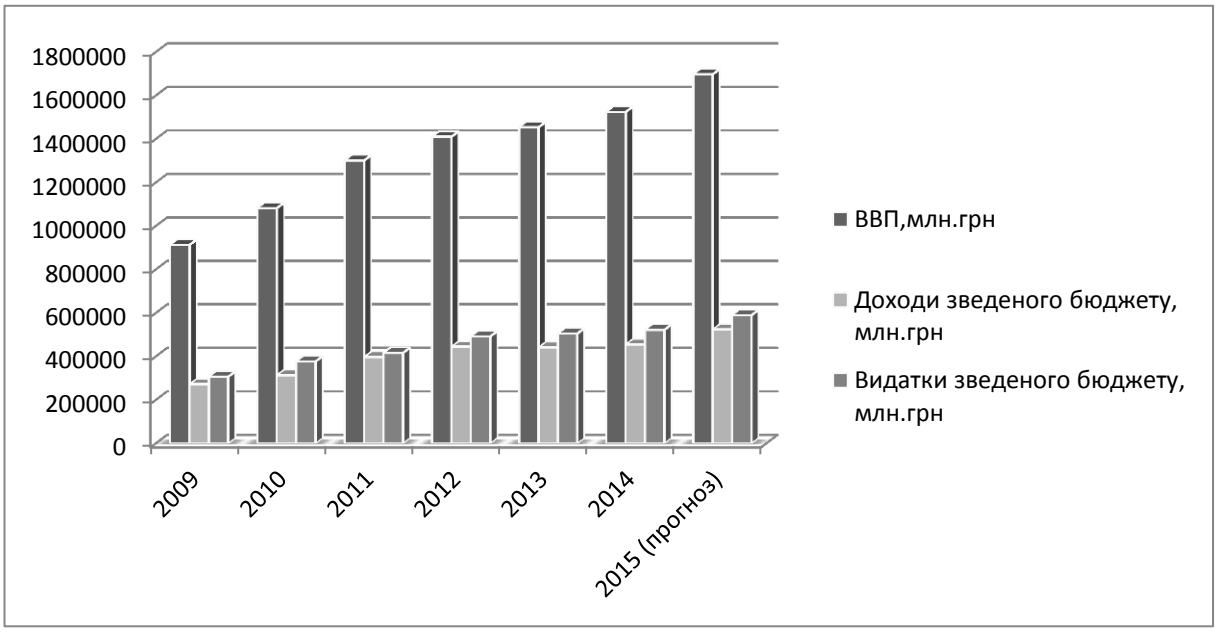

Рис.1. Динаміка обсягу ВВП, доходів та видатків зведеного бюджету [4, 7]

Як видно з рис. 1. протягом аналізованого періоду (2009-2014 рр.) спостерігається тенденція до зростання обсягу ВВП в абсолютному вираженні з 9113345 млн. грн. до 1698531 млн. грн., проте реальний ВВП коливається в межах 85,2% – 100,3% до попереднього року. Причиною розбіжності між зростанням величини номінального та реального ВВП є високі темпи інфляції (індекс інфляції коливається на рівні від 112,3% в – 2009 р до 124,9 % в 2014 р.) [6]. Отже, для формування ефективної бюджетної політики необхідно враховувати економічні, соціальні та політичні чинники, які сприяють процесу стабілізації макроекономічної ситуації, подоланню інфляційних процесів, проведенню реформ з метою покращення рівня економічного розвитку України та добробуту населення.

Формування бюджетної політики пов'язане з необхідністю розподілу частини ВВП для забезпечення виконання державою покладених на неї функцій, тобто визначається рівень централізації ВВП до бюджету. Рівень централізації ВВП та його перерозподілу можна оцінити за допомогою визначення співвідношення між доходами та видатками зведеного бюджету (у % до ВВП) (рис 2).

Як свідчать дані рис. 2, протягом 2009-2015 рр. не існувало чіткої тенденції щодо рівня централізації ВВП. Частка доходів та частка видатків у валовому внутрішньому продукті коливається з 29,9 % до 34,7 % для доходів та з 33,7% до 34,7% для видатків.

З метою визначення залежності величини доходів та видатків бюджету від величини ВВП побудуємо та проведемо аналіз коефіцієнтів еластичності між зазначеними категоріями (табл. 2).

Коефіцієнт еластичності системи доходів (видатків) бюджету показує, як змінюється обсяг надходжень (видатків) до (з) бюджету залежно від зміни обсягу валового внутрішнього продукту .

Як видно з таблиці 2, доходи державного бюджету зростають значно інтенсивніше при зміні ВВП на 1%, ніж видатки.

Коефіцієнт еластичності доходів державного бюджету тільки в 2013 році має від'ємне значення, тобто при зростанні ВВП на 1%, доходи державного бюджету зменшувалися на 0,2%, оскільки в даному періоді ми спостерігаємо зменшення доходів на -2736,3 млн. грн. у порівняні з попереднім періодом. Така ситуація обумовлена економічною та фінансовою політикою держави. У всі інші роки досліджувального періоду даний показник має тенденцію до зростання і становить 1,1%.

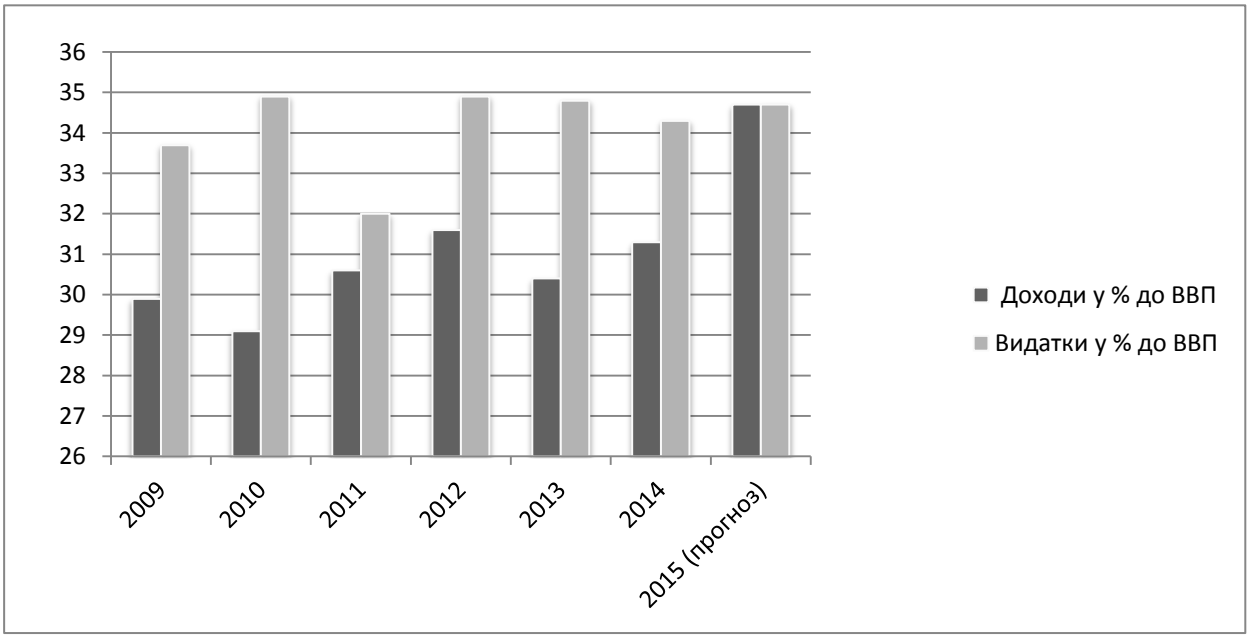

Рис. 2. Динаміка доходів та видатків % до ВВП [4, 7]

Таблиця 2

Динаміка коефіцієнтів еластичності дохідної та видаткової частини зведеного бюджету до ВВП за 2009-2015 роки

Роки / Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 (прогноз)
ВВП, млн. грн.	913345	1082569	1302079	1411238	1454931	1524965	1698531
Доходи зведеного бюджету, млн. грн.	272967	314506,3	398553,6	445525,3	442788,7	455927,4	525023,1
Видатки зведеного бюджету, млн. грн.	307399,4	377842,8	416853,6	492454,7	505843,8	523004,8	590145,3
Роки / Показник		2010/ 2009	2011/ 2010	2012/ 2011	2013/ 2012	2014/ 2013	2015/2014
ВВП :							
абсолютний приріст, млн. грн..	-	169224	219510	109159	43693	70034	173566
темп приросту, %	-	18,5	20,3	8,4	3,1	4,8	11,4
Доходи зведеного бюджету:							
абсолютний приріст, млн. грн.	-	41539,3	84047,3	46971,7	-2736,3	13138,7	69095,7
темп приросту, %	-	15,2	26,7	11,8	-0,6	3	15,2
Видатки зведеного бюджету:							
абсолютний приріст, млн. грн.	-	70443,4	39010,8	75601,1	13389,1	17161	67140,5
темп приросту, %	-	22,9	10,3	18,1	2,7	3,4	12,8
коефіцієнт еластичності доходів від ВВП	-	0,8	1,3	1,4	-0,2	0,6	1,3
коефіцієнт еластичності видатків від ВВП	-	1,2	0,5	2,2	0,9	0,7	1,1

Джерело: [4, 7], розрахунки автора

Коефіцієнт еластичність видаткової частини державного бюджету змінюється від 0,5% до 1,1% що свідчить про їх еластичність, тобто при збільшені ВВП на 1% видатки зростатимуть на 1,1%.

Отже, з результатів аналізу можна зробити висновок, що незважаючи на певні негативні зміни у

2009-2014 рр. вдавалось зберегти позитивну динаміку коефіцієнта еластичності, що підтверджується виконанням бюджетних планів. І попри негативний вплив політичної та фінансової кризи на всі економічні процеси в Україні сподіваємося, що бюджет 2015 року буде виконано згідно прогнозних показників.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Результати проведеного дослідження свідчать, що ефективність бюджетної політики визначається її здатністю забезпечити виконання державних функцій, створити відповідні умови для стабільного розвитку економіки. Управління державними фінансами повинно відбуватися за принципами ефективності, стійкості та прозорості, в інтересах суспільства, на основі виваженої бюджетної політики. Основними засадами при формуванні бюджетної політики повинні бути: створення нової моделі міжбюджетних відносин, подальша лібералізація податкової та бюджетної системи, утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету на економічно безпечному рівні, оптимізація видаткової частини бюджету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федосов В. М. Бюджетна система: підруч. / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбов. літератури; Тернопіль: Економічна думка, 2012. – 817 с.

2. Проект основних напрямків бюджетної політики на 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=398593&cat_id=398592.

3. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS14838.html.

4. Офіційний сайт Міністерства фінансів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=404574&cat_id=404610.

5. Основні напрями бюджетної політики на 2009-2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list?currDir=45077.

6. Финансовый портал Минфин . Индекс инфляции [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://index.minfin.com.ua/index/infl/?2014

7. Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік та зміни до законодавства України, спрямовані на реалізацію Програми КМУ «Відновлення України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/247604932/D0%A3.pdf.

Петричко Мария Михайловна

БЮДЖЕТНАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Бюджетная политика является весомым рычагом влияния, которое обеспечивает оптимизацию формирования доходов и использования государственных финансовых ресурсов с целью регулирования социальных и экономических процессов и обеспечения макроэкономического роста. Цель исследования заключается в обобщены существующих теоретических подходов к определению сущности бюджетной политики и, на их основе, формирование рекомендаций направленных на оптимизацию перераспределения финансовых ресурсов через бюджет страны с учетом динамики экономического развития. Рассчитаны показатели эластичности доходов и расходов сводного бюджета от валового внутреннего продукта с использованием статистических методов, в частности рядов динамики. Рассмотрены сущность определения категории «бюджетная политика» и обобщены подходы к ее трактовке. Обосновано, что бюджетная политика - это совокупность приемов и мероприятий государства, обусловлена нормами действующего законодательства и соответствующим аппаратом управления по аккумулирования и использования финансовых ресурсов государства с целью обеспечения социально-экономического развития. Исследованы основные направления бюджетной политики и выделены основные тенденции ее формирования в Украине. Проанализированы доходы и расходы сводного бюджета, определены их зависимость от изменения валового внутреннего продукта и обозначены основные тенденции таких изменений. Исследованы факторы, которые влияют на проведение бюджетной политики как основного рычага влияния на социально-экономическое развитие страны. Предложены основные принципы формирования эффективной бюджетной политики. Научная новизна исследования заключается в обобщенные теоретических положений относительно функционирования бюджетной политики в Украине и обоснования конкретных предложений по совершенствованию направлений ее проведения. Определено, что эффективность бюджетной политики определяется ее способностью обеспечить выполнение государственных функций, создать соответствующие условия для стабильного развития экономики. Основными принципами при формировании бюджетной политики должны быть: создание новой модели межбюджетных отношений, дальнейшая либерализация налоговой и бюджетной системы, содержание предельного объема дефицита государственного бюджета на экономически безопасном уровне, оптимизация расходной части бюджета. Обоснованные результаты формируют научную основу для практического решения проблемы функционирования бюджетной политики в Украине.

Ключевые слова: *бюджет, бюджетная политика, доходы бюджета, расходы бюджета, валовой внутренний продукт.*

Petrychko M.

BUDGETARY POLICY OF UKRAINE: REALITIES AND PROSPECTS

Budgetary policy is an important lever of influence that provides optimization of income and the use of state funds in order to regulate social and economic processes and ensure macroeconomic growth. The aim of the study is to summarize existing theoretical approaches to defining the essence of fiscal policy and on this basis development of recommendations aimed at optimizing the redistribution of financial resources through the national budget, taking into account the dynamics of economic development. Elasticities of income and expenditures of the consolidated budget of the gross domestic product have been calculated with the help of statistical methods, including time series. The essence of the definition of "fiscal policy" and generalized approaches to its treatment have been considered. It has been proved that budgetary policy is a set of techniques and activities of the state, stipulated by existing laws and relevant administrative apparatus on the accumulation and use of state financial resources for the social and economic development. The main ways of budgetary policy have been studied and the main trends of its formation in Ukraine have been singled out. Revenues and expenditures of the consolidated budget have been analyzed, their dependence on changes in gross domestic product have been determined and the major trends of change have been outlined . The factors that affect the budgetary policy as the main lever of influence on social and economic development have been studied. The basic principles of forming effective budgetary policy have been suggested. Scientific novelty of research is summarizing theoretical positions on the budgetary policy operation in Ukraine and justification of specific proposals for the improvement. It has been determined that the effectiveness of budgetary policy is determined by its ability to ensure the performance of state functions, create appropriate conditions for sustainable economic development. Fundamentals of the budgetary policy should be: creation of a new model of interbudgetary relations, further liberalization of tax and budget systems, maintenance of the limit of the state budget deficit to economically safe level, optimization of expenditures. Substantiated scientific results form the basis for a practical solution to the problem of budget policy in Ukraine.

Key words: *budget, budgeting, budget revenues, expenditures, gross domestic product.*

Одержано 17.02.2015 р.

УДК 336.02

Рибчак Олена Сергіївна,
к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту,
Уманський національний університет садівництва

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу сучасного стану розвитку ринку фінансових послуг в Україні. Автором проведено аналіз публікацій, який засвідчив, що проблематиці функціонування ринку фінансових послуг в Україні не приділено достатньо уваги. Для вирішення завдань дослідження, використані загальнонаукові і спеціальні методи економічної теорії: структурно-функціональний (при визначенні ступеня впливу макроекономічних факторів на розвиток ринку фінансових послуг), історичний (при аналізі генезису терміну «ринок фінансових послуг»). Запропоновано під ринком фінансових послуг розуміти сукупність економічних відносин, які виникають між органами державної влади, посередниками, споживачами та інститутами інфраструктури з приводу утворення та руху специфічних нематеріальних активів – фінансових послуг. Зазначено, що на ринку фінансових послуг України найбільшу питому вагу мають учасники, які спеціалізуються на окремих фінансових послугах, забезпечуючи страхування, банківське/небанківське кредитування, недержавне пенсійне забезпечення, адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах, управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю, надання послуг з фінансового лізингу та факторингу. Вказується, що ефективність роботи фінансових посередників обов'язково повинна враховувати природу макроекономічних процесів. Основною стратегічною задачею всієї системи державного регулювання ринку є формування і забезпечення дотримання таких правил діяльності всіх його суб'єктів, за яких ринок фінансових послуг найбільш ефективно виконує свої основні макроекономічні функції – мобілізацію вільних ресурсів для розвитку економіки і формування надійних інструментів заощадження для населення. Запропоновано основні напрями розвитку ринку фінансових послуг: розробка нормативно-правових актів, спрямованих на якісний розвиток посередництва на фінансовому ринку; формування сприятливого інституційного середовища для розвитку ринку посередницької діяльності; підвищення ролі органів регіональної влади та місцевого самоврядування у інфраструктурному розвитку ринку фінансових послуг; активізація міжнародного співробітництва для обміну досвідом щодо регулювання ринку фінансових послуг України; формування організаційно-економічного механізму дії посередницьких структур, що дозволить забезпечити довіру населення

до їх діяльності.

Ключові слова: *ринок фінансових послуг, державне регулювання, ефективність, розвиток, механізм.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасний глобалізаційний розвиток передбачає наявність ринкових відносин, які дозволяють забезпечити матеріальні потреби суспільства та сприяють позитивній економічній динаміці національного господарства.

Реалізація переважної більшості економічних відносин між учасниками ринкових відносин відбувається за допомогою посередників, завдяки яким вирішуються проблеми функціонування ринку фінансових послуг. На ньому відбуваються процеси надання послуг щодо мобілізації, розподілу та перерозподілу вільних ресурсів.

Ринок фінансових послуг складається з різних інститутів, які надають специфічні професійні послуги, направляючи потоки фінансових ресурсів від кредиторів/інвесторів до реципієнтів. Саме від рівня розвитку посередницької діяльності на ринку фінансових послуг, значною мірою, залежить ефективність його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз публікацій засвідчив, що проблематиці функціонування ринку фінансових послуг в Україні не приділено достатньо уваги. Окремі аспекти даного напряму досліджень висвітлені у наукових працях вітчизняних вчених-економістів. Так, А. П. Румянцев проаналізував світові тенденції розвитку ринку фінансових послуг [1]. Є. А. Бобров розглядав структуру даного ринку загалом та наводив класифікацію фінансових послуг [2]. Дослідник В. Л. Пластун обґрунтував теоретичні аспекти посередницької діяльності [3].

Разом з тим, потребують додаткового дослідження питання оптимізації розвитку ринку фінансових послуг та обґрунтування напрямів підвищення ефективності його функціонування.

Метою даної статті є аналіз сучасного стану розвитку ринку фінансових послуг в Україні, узагальнення напрямів підвищення ефективності його регулювання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливою та невід'ємною ланкою ринкового простору є ринок фінансових послуг. Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р., ринок фінансових послуг – це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг.

В. Л. Пластун ринок фінансових послуг визначає як сферу діяльності державних і фінансових інститутів щодо задоволення фінансових потреб юридичних, фізичних осіб і держави, а також формування пропозиції на фінансові та супутні послуги в межах держави або у світі [3, С. 14].

Окремі науковці під ринком фінансових послуг розуміє особливу, притаманну лише ринковій економіці, сферу взаємовідносин, де здійснюється купівля-продаж, розподіл і перерозподіл фінансових активів країни між сферами економіки [1].

Дослідник Н. Ткаченко трактує його як організовану систему торгівлі фінансовими інструментами за допомогою фінансових інститутів, які забезпечують рух потоків грошових коштів від власників до позичальників, тобто здійснення розподілу фінансових ресурсів між різними секторами економіки, що, в кінцевому підсумку, сприяє сталому розвитку країни [4, С. 78].

Ми пропонуємо під ринком фінансових послуг розуміти сукупність економічних відносин, які виникають між органами державної влади, посередниками, споживачами та інститутами інфраструктури з приводу утворення та руху специфічних нематеріальних активів – фінансових послуг.

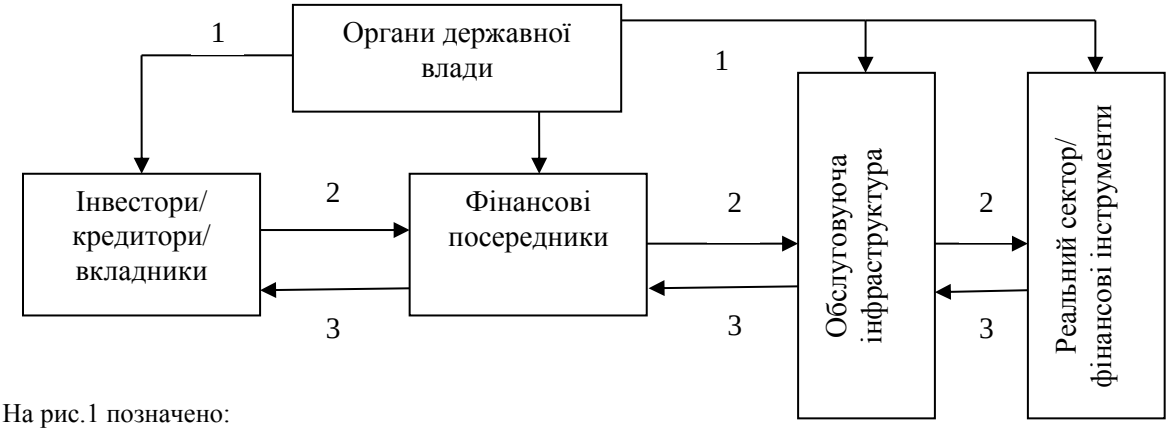

На рис.1 позначено:

1 – напрями регулюючого впливу уповноважених органів державної влади; 2 – напрями руху ресурсів; 3 – напрями руху виплат

Рис.1. Логічна схема функціонування ринку фінансових послуг в Україні

Джерело: складено автором

До суб'єктів ринку фінансових послуг відносять фінансових посередників, а саме – фінансові інститути та інфраструктурні учасники, чиї функції полягають в акумулюванні коштів фізичних та юридичних осіб і, в

подальшому, їх наданні у розпорядження позичальників на комерційних основах [2].

На нашу думку, вищезазначений підхід є, певною мірою, звуженим, оскільки автором не враховано діяльність органів державної влади. Також, поза увагою залишилася об'єктна спрямованість ринку фінансових послуг.

Важливість ринку фінансових послуг як одного з основних елементів фінансової системи зумовлює активну роль держави в його регулюванні. Держава виступає на ринку фінансових послуг як у ролі органу регулювання, гаранту законності, так і як самостійний його учасник. Слід зазначити, що поєднання професійної і регулюючої діяльності держави на ринку фінансових послуг – явище досить поширене в усьому світі.

Отже, основна функція органів державної влади полягає у ефективному регулюванні процесів на ринку фінансових послуг.

Ефективність роботи фінансових посередників повинна враховувати природу макроекономічних процесів, які відбуваються в країні, та їх взаємодію, і це дозволяє мінімізувати ризик втрат від нескоординованої діяльності. До фінансових посередників відносять суб'єктів даного ринку, які забезпечують [5]:

- подолання невизначеності інвесторів щодо напрямів та терміну інвестування ресурсів;
- формування ринкової ціни на фінансові інструменти на основі взаємодії попиту та пропозиції;
- зниження фінансових ризиків інвесторів;
- здійснення ефективного управління фінансовими інструментами;
- прискорення обороту капіталів.

Саме вищезазначені функції сприяють формуванню конкретних форм організації руху фінансових послуг за допомогою фінансово-кредитного механізму між суб'єктами господарювання.

На ринку фінансових послуг України найбільшу питому вагу мають учасники, які спеціалізуються на окремих фінансових послугах, забезпечуючи страхування, банківське/небанківське кредитування, недержавне пенсійне забезпечення, адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах, управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю, надання послуг з фінансового лізингу та факторингу.

Специфіка функціонування фінансових посередників в Україні полягає у тому, що їх діяльність проходить в умовах становлення та постійній мобільності ринкових регуляторів розвитку економіки та фінансового ринку [6].

Розвиток ринку фінансових послуг, як невід'ємної складової фінансового сектора економіки України, у 2013 році здійснювався у макроекономічному середовищі, загальний стан якого характеризується показниками наведеними у табл. 1.

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники розвитку України

Показник	2011	2012	2013	01-09.2014
Номінальний ВВП, млрд. грн.	1302,1	1411,2	1454,9	428,1
Реальний ВВП, %	5,2	0,2	0,0	-5,3
Індекс споживчих цін, %	4,6	-0,2	0,5	21,8
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу (у % до ВВП)	-6,3	-8,4	-9,0	Н.д.
Фінансовий результат суб'єктів господарювання до оподаткування, млн. грн.	122210,0	101884,7	29283,2	-168026,1

Джерело: [7, с. 11]

Інформація, наведена у табл. 1 засвідчує негативну динаміку основних макроекономічних показників, що зумовлено об'єктивними та суб'єктивними факторами.

Дані таблиці 2 свідчать, що попри загальну позитивну динаміку показників діяльності більшості суб'єктів фінансового посередництва, рівень їх розвитку є недостатнім.

Доцільно виокремити причини уповільнення темпів розвитку ринку фінансових послуг України. Ними є [4]:

1. Відсутність кодифікованої законодавчої бази щодо посередництва, яка мала б передбачати перспективний розвиток та сучасні тенденції.

2. Відсутність чітко визначеної довгострокової державної політики щодо розвитку даного сектору.

3. Політична, економічна та фінансова кризи в Україні.

4. Низький рівень розвитку інститутів регіональної інфраструктури, що пов'язано з нерівномірним розміщенням ресурсного потенціалу та продуктивних сил.

Першочерговим завданням компетентних органів державної влади має бути підтримка розвитку фінансового посередництва в Україні, яке сприятиме ефективному функціонуванню фінансового ринку. Заходи сприяння розвитку посередницької діяльності на конкретному ринку повинні мати системний і цілісний характер.

При цьому до основних принципів державного регулювання ринку фінансових послуг доцільно віднести [8]:

- функціональне регулювання у поєднанні з інституціональним щодо організації контролю і нагляду за діяльністю учасників ринку;
- використання механізмів саморегулювання ринку, створюваних за допомогою і під контролем уповноваженого державного органу;
- пріоритет захисту дрібних інвесторів і населення, усіх форм колективних інвестицій;
- запобігання або нейтралізація конфліктів інтересів.

Таблиця 2

Обсяг наданих фінансових послуг за окремими видами фінансових установ, млн. грн.

Види фінансових установ	2011	2012	2013	Темп приросту 2013/2012
Страхові компанії				
Загальні активи	48122,7	56224,7	66387,5	18,1
Валові страхові премії	22693,5	21508,2	28661,9	33,3
Валові страхові виплати	4864	5151	4651,8	-9,7
Недержавні пенсійні фонди				
Загальні активи	1386,9	1660,1	2089,8	25,9
Пенсійні внески	1102	1313,7	1587,5	20,8
Пенсійні виплати	208,9	251,9	300,2	19,2
Кредитні спілки				
Загальні активи	2386,5	2656,9	2598,8	-2,2
Обсяг наданих кредитів	2237,4	2531	2349,1	-7,2
Фінансові компанії				
Загальні активи	19894,2	29703,2	39781,2	33,9
Обсяг наданих послуг	8097,3	16343,1	18235,2	11.6
Ломбарди				
Загальні активи	1203,8	1558,4	1518,6	-2,6
Обсяг наданих кредитів	7325,1	8945,4	8368,2	-6,5

Джерело: [7, с. 17-18]

Саме тому основною стратегічною задачею всієї системи державного регулювання ринку є формування і забезпечення дотримання таких правил діяльності всіх його суб'єктів, за яких ринок фінансових послуг найбільш ефективно виконує свої основні макроекономічні функції – мобілізацію вільних ресурсів для розвитку економіки і формування надійних інструментів заощадження для населення.

Оскільки ринок фінансових послуг є одним з основних механізмів акумуляції і розподілу фінансових ресурсів, тому при формуванні режиму його регулювання необхідно також враховувати комплекс конкретних економічних і політичних задач держави, зокрема, які враховують сучасну специфіку розвитку ринку, а також необхідність організації відповідного контролю, що забезпечує прозорість і керованість фінансових потоків [8]. Держава в особі уповноваженого органу має розробити заходи коротко- та довгострокової політики розвитку вищезазначених сегментів ринку фінансових послуг.

Розвиваючи ринок фінансових послуг, необхідно виходити з того, що першочергове значення мають якість і доступність фінансових послуг.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, розвиток ринку фінансових послуг потребує комплексного підходу, який повинен включати:

- розробку нормативно-правових актів, спрямованих на якісний розвиток посередництва на фінансовому ринку;
- формування сприятливого інституційного середовища для розвитку ринку посередницької діяльності;
- підвищення ролі органів регіональної влади та місцевого самоврядування у інфраструктурному розвитку ринку фінансових послуг. При цьому слід враховувати соціально-економічний розвиток регіону та якість життя населення у ньому;
- активізація міжнародного співробітництва для обміну досвідом щодо регулювання ринку фінансових послуг України;
- формування організаційно-економічного механізму дії посередницьких структур, що дозволить забезпечити довіру населення до їх діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Румянцев А. П. Світовий ринок послуг: [навчальний посібник] / А. П. Румянцев. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.

2. Бобров Є. А. Роль та місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку / Є. А. Бобров // Фінанси України. – 2007. – №4. – С. 88-94.

3. Ринок фінансових послуг: [Навч.-метод. посіб. для самост. вивч.дисципліни]/ Уклад. В. Л. Пластун. – Суми: УАБС НБУ, 2007. –166 с.

4. Ткаченко Н. Шляхи розвитку посередництва на страховому ринку України / Н. Ткаченко // Вісник КНТЕУ. – 2007. – №6. – С. 77-84.

5. Білостецька В. О. Посередницька діяльність в Україні / В. О. Білостецька // Фінанси України. – 2006. – №3. – С. 35-45.

6. Орлова Н. С. Структурні елементи фінансового ринку та механізми їх взаємодії / Н. С. Орлова // Менеджер. – 2007. – №1 (39). – С. 137-142.

7. Річний звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків

фінансових послуг за 2013 рік. – К.: НКДРРФП, 2014. – 83 с.

8. Базовий курс по ринку цінних паперів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bibliograph.com.ua/cennye-bumagi/58.htm.

9. Ксьондз С. М. Актуальні проблеми розвитку посередництва на фінансовому ринку України [Електронний ресурс] / С. М. Ксьондз. – Режим доступу: http://intkonf.org/kandekonomnauk-ksondz-sm-mateyko-lo-aktualni-problemi-rozvitku-poserednitstva-na-finansovomu-rinku-ukrayini/.

Рыбчак Елена Сергеевна

НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

Статья посвящена анализу современного состояния развития рынка финансовых услуг в Украине. Автором проведен анализ публикаций, который показал, что проблематике функционирования рынка финансовых услуг в Украине не уделено достаточно внимания. Для решения задач исследования, использованы общенаучные и специальные методы экономической теории: структурно-функциональный (при определении степени влияния макроэкономических факторов на развитие рынка финансовых услуг), исторический (при анализе генезиса термина «рынок финансовых услуг»). Предложено под рынком финансовых услуг понимать совокупность экономических отношений, возникающих между органами государственной власти, посредниками, потребителями и институтами инфраструктуры по поводу образования и движения специфических нематериальных активов - финансовых услуг. Отмечено, что на рынке финансовых услуг Украины наибольший удельный вес имеют участники, которые специализируются на отдельных финансовых услугах, обеспечивая страхование, банковское / небанковское кредитование, негосударственное пенсионное обеспечение, администрирование финансовых активов для приобретения товаров в группах, управления имуществом для финансирования объектов строительства и / или осуществления операций с недвижимостью, оказания услуг по финансовому лизингу и факторингу. Указывается, что эффективность работы финансовых посредников обязательно должна учитывать природу макроэкономических процессов. Основной стратегической задачей всей системы государственного регулирования рынка является формирование и обеспечение соблюдения таких правил деятельности всех его субъектов, в которых рынок финансовых услуг наиболее эффективно выполняет свои основные макроэкономические функции - мобилизацию свободных ресурсов для развития экономики и формирования надежных инструментов сбережения для населения. Предложены основные направления развития рынка финансовых услуг: разработка нормативно-правовых актов, направленных на качественное развитие посредничества на финансовом рынке; формирование благоприятной институциональной среды для развития рынка посреднической деятельности; повышение роли органов региональной власти и местного самоуправления в инфраструктурном развитии рынка финансовых услуг; активизация международного сотрудничества для обмена опытом по регулированию рынка финансовых услуг Украины; формирования организационно-экономического механизма действия посреднических структур, что позволит обеспечить доверие населения к их деятельности.

Ключевые слова: *рынок финансовых услуг, государственное регулирование, эффективность, развитие, механизм.*

Rybchak O.

THE WAYS OF EFFECTIVENESS IMPROVEMENT OF FINANCIAL SERVICES MARKET REGULATION IN UKRAINE

The current state of the financial services market in Ukraine has been analyzed in this article. The author has analyzed publications, which indicated that the issue of the functioning of the financial services market in Ukraine is not paid enough attention. To meet the challenges of the research general scientific and special methods of economic theory have been used: structural and functional (to determine the degree of impact of macroeconomic factors on the development of financial services), historical (the analysis of the genesis of the term "financial services market"). It has been suggested to understand market in financial services as the sum of economic relations that arise between state institutions, intermediaries, customers and infrastructure institutions on the formation and flow of specific intangible assets i.e. financial services. It has been noted that the most important participants on the financial services market of Ukraine are those specializing in certain financial services, providing insurance, bank / non-bank loans, private pension provision and administration of financial assets to purchase goods in groups, property management to finance the facilities and / or transactions with real estate, provision of leasing and factoring. It has been indicated that the efficiency of the financial intermediaries have to take into account the nature of macroeconomic processes. The main strategic objective of the whole system of state regulation of the market is to create and enforce such rules of all subjects in which the financial services market fulfills its key macroeconomic functions most effectively - mobilizing available resources for economic development and the formation of reliable tools savings for the public. The basic ways of development of financial services have been suggested: development of legal acts aimed at qualitative development of mediation in the financial market; creating an enabling institutional environment for market mediation; enhancing the role of regional and local authorities in the infrastructure development of financial services; enhancing international cooperation for the exchange of experiences on regulation of the financial services market of Ukraine; formation of organizational and economic mechanism of intermediary structures that will ensure public confidence in their actions.

Keywords: *financial services market, government regulation, efficiency, development, mechanism.*

Одержано: 23.01.2015 р.

УДК 336.22:[336.225.2:352]:332.1

Сторонянська Ірина Зеновіївна,
д.е.н., проф., заступник директора з наукової роботи,
ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І.Долішнього НАНУ»
Беновська Лілія Ярославівна,
к.е.н, с.н.с.,
ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І.Долішнього НАНУ»

ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ В СТРУКТУРІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО ТА МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Проведення децентралізації фінансових ресурсів в контексті реформування місцевого самоврядування в Україні потребує удосконалення податкової системи в напрямку оптимального розподілу податків між місцевими та державним бюджетами. Метою статті було дослідження основних тенденцій та виявлення проблем податкових надходжень до місцевого та державного бюджетів. Застосування методів статистично-порівняльного аналізу дозволило виявити негативні тенденції порушення рівноваги у розподілі податків між місцевими та державним бюджетом на користь останнього. Введення нового Податкового кодексу не забезпечило зростання ролі місцевих податків і зборів у формування дохідної частини місцевих бюджетів. Головним наповнювачем місцевих податків і зборів є єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва. Розширення доходної бази місцевих бюджетів має відбутись за рахунок запровадженого податку на нерухоме майно та акцизного податку з реалізації через роздрібну торговельну мережу алкогольних напоїв, тютюнових виробів та палива. Посуті, відбувається підміна реальної децентралізації фінансів розширенням бази оподаткування. Вилучення державою значної частки доходів регіонів через податки до державного бюджету сприяє наростанню централізації фінансових ресурсів в країні. Основні податкові надходження до державного бюджету надходять у вигляді податку на прибуток, ПДВ, акцизного збору. Існують значні регіональні асиметрії щодо обсягу наповнення цими податками держбюджету. Найбільшими наповнювачами державного бюджету є столиця (за рахунок значної концентрації усіх видів ресурсів), Полтавська, Харківська та Дніпропетровська області, податкові надходження яких значним чином зумовлені функціонуванням підприємств добувної галузі. Надмірне вилучення доходів регіонів у вигляді податків до державного бюджету зумовило необхідність здійснення трансфертного регулювання. Частка трансфертів державного бюджету у доходах місцевих бюджетів сягає половини та більше і зростає з року в рік. Виявлені тенденції актуалізують питання проведення реформування місцевого самоврядування, основним завданням якого повинна стати децентралізація фінансів в Україні.

Ключові слова: *податкові надходження, доходи, державний бюджет, місцеві бюджети, децентралізація.*

ВСТУП

Постановка проблеми. В ринкових умовах господарювання податкові надходження до державного та місцевих бюджетів є необхідною умовою виконання державою своїх функцій та основною структуроутворюючою компонентою дохідної частини бюджетів, частка якої становить близько 70% всіх надходжень. На теперішній час в Україні в умовах надмірної централізації фінансових ресурсів розподіл податкових надходжень між державним та місцевими бюджетами є таким, що, по-перше, не сприяє самодостатності органів місцевої влади та фінансовій незалежності від держави, а, по-друге, відбувається надмірне вилучення з регіонів податкових надходжень у вигляду податку з прибутку, ПДВ, акцизного збору до державного бюджету та, як наслідок, – існує необхідність здійснення трансфертного регулювання. На сьогодні склалась ситуація, що навіть ті регіони, частка податкових надходжень яких до державного бюджету є значно вищою, ніж видатки місцевих бюджетів, через значне вилучення державою доходів, отримують значні трансферти з державного бюджету. Тому податкова система України потребує подальшого удосконалення в напрямку не лише зміцнення податкового потенціалу регіонів, зменшення кількості податків, але і оптимального розподілу податкових надходжень між місцевими та державним бюджетом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування дохідної частини бюджетів присвячені праці В. Геєця, О. Демківа, Я.Жаліла, І. Журавльової, О. Кириленко [1; 2]. Питання надмірного вилучення доходів з місцевих бюджетів та необхідності проведення бюджетної децентралізації в Україні знайшли відображення у працях Б. Данилишина, О. Слобожан [3; 4]. Однак проведення децентралізації фінансів в контексті реформування місцевого самоврядування потребує

поглибленого дослідження тенденцій та виявлення основних проблем податкових надходжень до місцевого та державного бюджетів.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження основних тенденцій та виявлення проблем податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Рівень податкових надходжень до бюджетів визначається не лише достатністю податкової бази регіонів, але і підходами до податкового регулювання. Після вступу в 2010 р. у дію нового Податкового кодексу України кількість податків та обов'язкових платежів до бюджетів зменшилась: загальнодержавних податків – з 25 до 16, а місцевих – з 18 до 5. Однак це не забезпечило значних зрушень у структурі формування місцевих та державного бюджету. Основними проблемами формування бюджетів за рахунок податкових надходжень є наступні:

Недостатня частка податків залишається на місцевому рівні. Частка податкових надходжень у всіх доходах місцевих бюджетів України у 2013 р. склала 38% і була незмінною порівняно з 2006 р., однак відбулись зміни у структурі. В структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України переважає податок на доходи фізичних осіб: за період 2006-2013 рр. його частка змінювалась з 76,4% у 2006 р. до 71,5% у 2013 р.

Слід зазначити, що ця частка могла б бути ще вищою, проте проблемою залишається приховування (тінізація) доходів у вигляді заробітної плати. Іншою важливою проблемою справляння податку з доходів фізичних осіб є те, що податок на доходи з фізичних осіб сплачується до місцевого бюджету за місцем походження доходу (тобто за місцем роботи платника податку), а видатки з місцевого бюджету платник податку отримує за місцем проживання, а не там, де працює. З 2015 р. уряд зменшив відсоток відрахувань податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів із 75% до 60%, звузивши таким чином фінансову самостійність регіонів.

В розпорядженні місцевих бюджетів також залишається податок на прибуток підприємств комунальної власності, а це близько 1%, збори за спеціальне використання природних ресурсів (близько 16%), податки на власність (близько 1%), місцеві податки та збори.

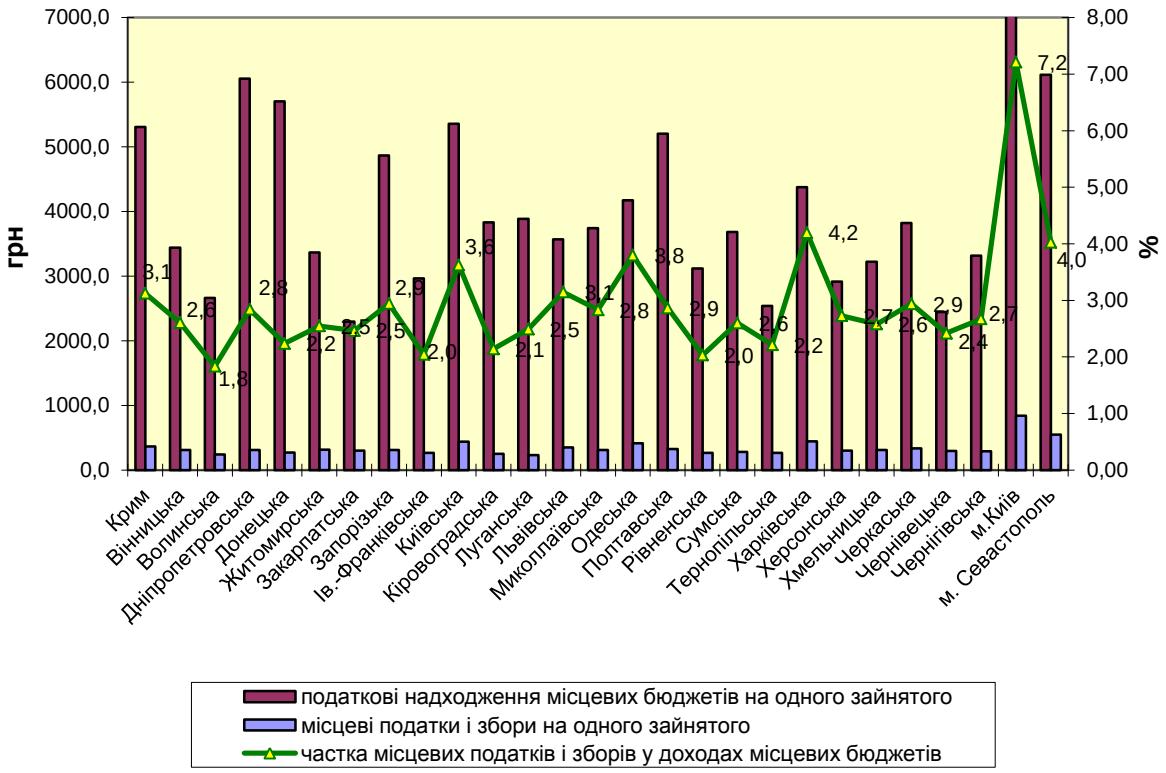

Рис. 1. Місцеві податки і збори у доходах місцевих бюджетів в розрізі регіонів України, 2013 р.

Недостатній вплив місцевих податків і зборів на обсяги дохідної частини місцевих бюджетів. За період 2006-2010 рр. до прийняття нового Податкового кодексу частка місцевих податків у доходах місцевих бюджетів була дуже мізерною близько 1%, причому відбувалось постійне її зниження. Після прийняття нового Податкового кодексу відбулось скорочення загальної кількості місцевих податків до п'яти, зросла роль єдиного податку, що на сьогодні є основним наповнювачем місцевих податків і зборів. Як наслідок: частка місцевих податків і зборів у всіх доходах зведеного бюджету країни у 2013 р. склала 3,12%. Вищою за середнє вона була в таких регіонах як: м. Київ (7,2%), Харківська (4,2%), Одеська (3,8%), Київська області (3,6%), а найнижчою у Волинській області (1,8%) (рис. 1). Регіональні особливості частки місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів відповідають обсягам акумульованих

місцевих податків і зборів на одного зайнятого – найвищим цей показник був у м. Києві – 842,6 грн./особу, а найнижчим у Луганській області – 231 грн./особу, а, отже, основне навантаження місцевого оподаткування лежить на зайнятому в регіоні населенні.

Як зазначалось вище, єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва є основним структурним елементом місцевих податків і зборів, частка якого у 2013 р. склала 90,7%. Слід зазначити, що усі надходження єдиного податку забезпечують доходи спеціального фонду місцевих бюджетів. Однак, відповідно до проекту Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» (щодо реформи міжбюджетних відносин), законопроект № 5078 [5], передбачається передача єдиного податку до загального фонду місцевих бюджетів, що може викликати негативні тенденції значного скорочення бюджету розвитку, адже саме єдиний податок є його левовою часткою. Також до доходів загального фонду планується передати екологічний податок та податок на нерухоме майно.

Таблиця 1

Податкові надходження регіонів України до державного та місцевих бюджетів у 2010р. (млн. грн.)

Регіони	***податкові надходження до місцевих бюджетів***	***надходження податків і зборів до держбюджету***				
		всього надходжень	податок на прибуток	ПДВ	податкові надходження до держбюджету в розрахунку на 1 мешканця	частка регіону у загальноукраїнських обсягах
Україна	85852,0	113330,5	39969,2	29409,8	2485,86	100,00
Крим	4534,8	1724,9	470,3	904,1	884,564	1,52
Вінницька	2217,5	1664,6	322,3	544,3	1021,23	1,47
Волинська	1108,9	370,5	186,4	53,1	359,709	0,33
Дніпропетровська	8868,4	10119,3	7061,4	1681,0	3038,83	8,93
Донецька	10382,8	633,1	4611,7	-5101,3	143,235	0,56
Житомирська	1738,1	871,4	254,2	369,9	686,142	0,77
Закарпатська	1155,0	516,1	203,6	194,3	416,21	0,46
Запорізька	3780,4	2719,2	1341,8	24,8	1510,67	2,40
Ів.-Франківська	1643,9	1404,8	196,5	52,9	1025,4	1,24
Київська	3671,2	2718,2	1115,1	1207,6	1589,59	2,40
Кіровоградська	1517,3	514,4	185,9	192,8	509,307	0,45
Луганська	3818,7	2809,3	771,1	508,5	1232,15	2,48
Львівська	3689,2	3605,9	1061,6	1529,4	1430,91	3,18
Миколаївська	1858,7	1642,1	674,9	489,8	1391,61	1,45
Одеська	4125,1	4238,0	1422,9	1641,0	1788,19	3,74
Полтавська	3372,7	9266,5	1190,6	1059,8	6303,74	8,18
Рівненська	1453,2	585,7	230,1	261,2	509,304	0,52
Сумська	1862,6	3218,1	393,5	389,2	2798,35	2,84
Тернопільська	1049,4	470,6	137,2	210,1	435,741	0,42
Харківська	5355,5	12043,6	2085,3	2697,8	4411,58	10,63
Херсонська	1333,3	497,5	176,3	196,6	460,648	0,44
Хмельницька	1681,2	738,3	225,7	396,7	559,318	0,65
Черкаська	2011,9	2441,1	259,3	302,1	1907,11	2,15
Чернівецька	925,7	510,9	128,2	292,3	561,429	0,45
Чернігівська	1514,9	4148,8	281,2	616,1	3841,48	3,66
м. Київ	10169,7	43423,8	14844,1	18465,4	15790,5	38,32
м. Севастополь	1012,0	432,8	137,3	229,6	1169,73	0,38

Джерело: розраховано автором за даними звітів Державної фіскальної служби України

Вкрай незначною є також частка новоствореного податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, – 0,3% по Україні (максимальне значення у Львівській області – 2,2%, мінімальне в Одеській – 0,2%). Незважаючи на значні сподівання, отримані надходження від цього податку не вплинули на рівень фінансової спроможності регіонів. Ситуація може кардинально змінитись у 2015 р., оскільки згідно із змінами до Податкового кодексу України знижується пільговий поріг та встановлюється максимальний рівень ставки податку на нерухоме майно для об'єктів житлової та нежитлової нерухомості в розмірі до 2% мінімальної зарплати за 1 кв. м. площі об'єкта оподаткування (розмір ставки визначається органами

місцевого самоврядування). Також розширюється база оподаткування податку на нерухомість шляхом включення до оподаткування комерційного (нежитлового) майна. Однак справляння цього податку потребує чіткого обліку бази оподаткування. Далеко не все нерухоме майно, особливо у сільській місцевості, знаходить на обліку у відповідних державних органах. Тому надходження від цього податку можуть бути відтерміновані в часі [6].

Розширення доходної бази місцевих бюджетів з 1 січня 2015 р. має відбутись також за рахунок запровадженого акцизного податку з реалізації через роздрібну торговельну мережу алкогольних напоїв, тютюнових виробів та палива. Ставка податку встановлюватиметься місцевими органами влади у розмірі від 2% до 5% від обсягу реалізації [6]. Фактично наповнення місцевих бюджетів відбуватиметься не за рахунок передачі загальнодержавних податків чи їх частин з національного рівня на місцевий, а шляхом посилення навантаженням на місцевий бізнес. Тобто, має місце підміна реальної децентралізації бюджетного ресурсу розширенням бази оподаткування.

Вилучення державою значної частки доходів регіонів через податки до державного бюджету сприяє наростанню централізації фінансових ресурсів в країні. Основні податкові надходження до державного бюджету надходять у вигляді податку на прибуток, ПДВ, акцизного збору. У абсолютному вимірі найбільші обсяги податкових платежів до державного бюджету у 2010 р. передали Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Луганська, Львівська, Одеська, Полтавська, Харківська, Чернігівська області та м. Київ (табл. 1, табл. 2).

Таблиця 2

Податкові надходження регіонів України до державного та місцевих бюджетів у 2013 р. (млн. грн.)

Регіони	***податкові надходження до місцевих бюджетів***	***надходження податків і зборів до держбюджету***				
		всього надходжень	податок на прибуток	ПДВ	податкові надходження до держбюджету в розрахунку на 1 мешканця	частка регіону у загальноукраїнських обсягах
Україна	91191,1	149491,8	54318,3	31727,1	3281,7	100,0
Крим	4834,8	1814,2	506,1	1047,8	923,2	1,2
Вінницька	2425,5	1587,3	430,8	582,5	975,6	1,1
Волинська	1187,3	504,4	261,7	154,9	485,0	0,3
Дніпропетровська	9268,8	4534,8	1434,2	2097,6	1370,9	3,0
Донецька	11226,0	5133,4	1737,6	2259,7	1173,2	3,4
Житомирська	1860,2	1053,7	381,6	385,1	830,4	0,7
Закарпатська	1244,3	424,5	202,3	87,9	338,4	0,3
Запорізька	4000,8	1319,8	493,6	519,9	739,3	0,9
Ів.-Франківська	1669,3	348,5	492,9	-1583,4	252,2	0,2
Київська	4063,2	3968,8	1688,2	1298,7	2304,6	2,7
Кіровоградська	1662,4	-278,6	198,4	-600,9	-279,9	-0,2
Луганська	3931,7	1263,4	384,2	469,6	559,9	0,8
Львівська	3946,1	2208,8	821,1	730,4	869,4	1,5
Миколлаївська	2001,4	765,1	238,2	428,4	652,0	0,5
Одеська	4443,4	3298,1	864,5	2148,8	1377,0	2,2
Полтавська	3375,0	12838,9	2392,7	-77,5	8747,0	8,6
Рівненська	1542,5	1168,5	209,8	856,6	1010,0	0,8
Сумська	1899,8	3249,1	618,6	-283,1	2842,1	2,2
Тернопільська	1124,0	1146,5	472,7	595,7	1064,2	0,8
Харківська	5611,9	5069,6	973,7	1182,8	1847,3	3,4
Херсонська	1401,3	564,9	196,3	239,3	523,9	0,4
Хмельницька	1849,6	793,3	260,5	394,0	603,7	0,5
Черкаська	2149,6	2905,8	449,2	845,8	2290,0	1,9
Чернівецька	957,5	541,9	160,1	325,6	597,3	0,4
Чернігівська	1570,7	1549,9	300,6	257,7	1438,0	1,0
м. Київ	10849,5	23333,0	6552,2	9286,6	8201,4	15,6
м. Севастополь	1094,2	726,7	200,3	458,2	1895,4	0,5
окружна ДПС обслуговування ВПП		67634,9	31395,2	7618,5		45,2

Джерело: розраховано автором за даними звітів Державної фіскальної служби України

В країні у 2013 р. була помірна залежність податкових надходжень до державного бюджету від отриманих з нього податкових пільг (r2=0,53 r=0,73), тобто податкові пільги досить нерівномірно розподілені між регіонами (рис. 2).

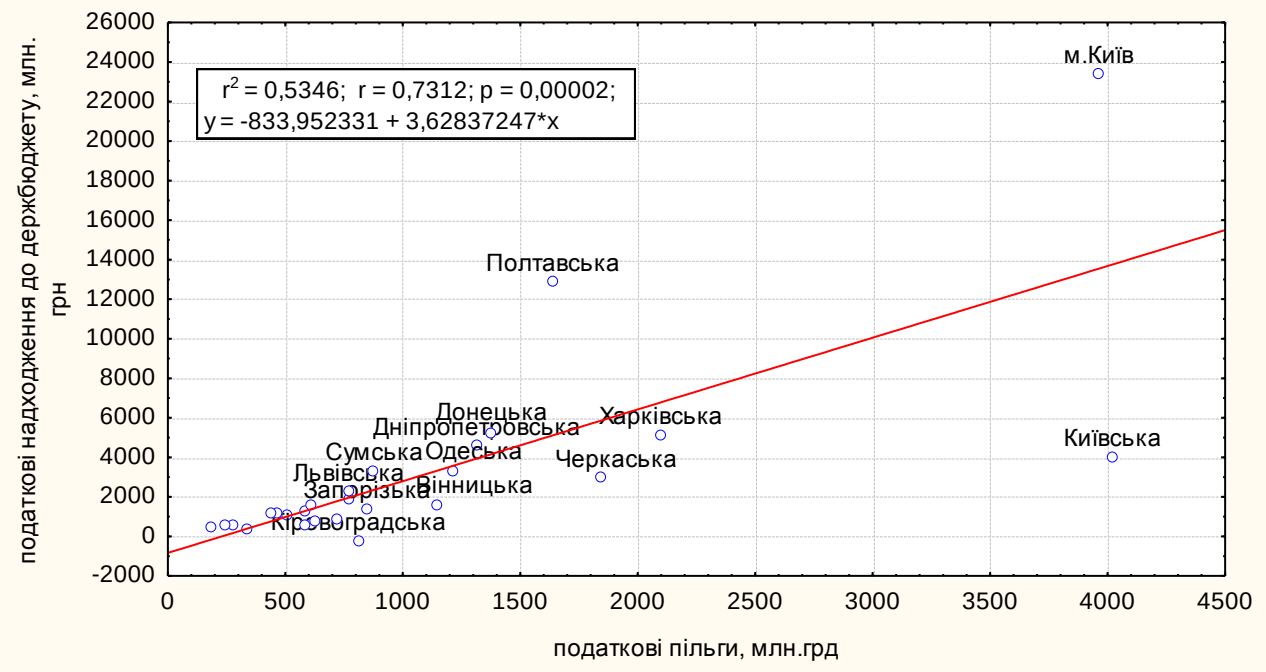

Рис. 2. Кореляційна залежність податкових надходжень до Держбюджету та податкових пільг з держбюджету

За рівнем податкових надходжень дистанціювалися два регіони м. Київ та Полтавська область. Найбільш розвинені промислові регіони Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Одеська, Київська, Черкаська були близькими за рівнем податкових надходжень, однак Київська область отримала вдвічі більше податкових пільг. Власне за рахунок м. Києва та Київської області держава несе найбільші втрати бюджету за рахунок пільг. Отримані податкові пільги у 2013 р. мали помірний вплив на ВРП регіонів (r=0,68), капітальні інвестицій (r=0,74) та жодного впливу на інноваційні витрати (r=0,05). Слід зауважити, що більше двох третин податкових пільг – це пільги з ПДВ. Існуюча система пільгового оподаткування створює нерівномірне навантаження на суб'єктів господарювання, часто підпорядкована лобістським інтересам та не є ефективним, стимулюючим важелем розвитку економіки регіонів. Столиця та Полтавська область характеризувались у 2013 р. найвищим співвідношенням податкових надходжень до податкових пільг: м. Київ, перерахувавши до державного бюджету 23 млрд. грн. податкових надходжень, отримав 4 млрд. грн. податкових пільг, Полтавська область на 12,8 млрд. грн. податкових надходжень область отримала 1,6 млрд. грн. пільг. Чотири регіони Кіровоградська, Херсонська, Київська та Ів.-Франківська області отримували стільки ж пільг, скільки й перераховували податкових надходжень. Слід також зауважити, що для більшості регіонів рівень податкових надходжень до держбюджету залежить від виробленого в регіонів ВРП та доходів населення (рис. 3).

Винятком була лише Полтавська область, податкові відрахування якої до держбюджету значно вищі більшості регіонів країни, при тому, що за обсягом ВРП вона займає дев'яте місце, а за доходами населення десяте місце.

Надмірне вилучення доходів регіонів у вигляді податків до державного бюджету зумовило необхідність здійснення трансфертного регулювання. Трансфертування як метод бюджетного регулювання дає можливість оперативно реагувати на брак власних коштів, але в той же час позбавляє місцеву владу ініціатив стосовно мобілізації надходжень до бюджетів. Про посилення тенденцій фінансового вирівнювання через механізм трансфертування свідчить динаміка трансфертів державного бюджету до місцевих, частка яких у доходах місцевих бюджетів сягає половини та більше, та зростає з року в рік. Так, якщо у 2006 р. частка трансфертів вище 60% була у шести регіонів, то вже у 2013 р. їх кількість зросла до 10 регіонів. Нижче 40% частка трансфертів з державного бюджету була лише у м. Києві (21,9%), м. Севастополі (27,2%), Донецькій (33,7%), Дніпропетровській областях (34,9%). Навіть у Полтавській області, яка перерахувала до державного бюджету податків більше, ніж необхідно коштів для забезпечення усіх видатків місцевих бюджетів області, частка трансфертів з державного бюджету у доходах місцевих бюджетів у 2013 р. склала – 44,1%.

Таким чином, нерівновага в розподілі податків породила існування значних обсягів міжбюджетних трансфертів. Іншою важливою проблемою є те, що розміри трансфертів у багатьох випадках визначаються

без урахування реальних можливостей і потреб регіонів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведене дослідження дозволило виявити посилення процесів централізації фінансових ресурсів в Україні, яке відбувалося через відсутність рівноваги у розподілі податків між місцевими та державним бюджетом. Склалась ситуація, коли податкові надходження до місцевих бюджетів, навіть у регіонах з високим рівнем економічного розвитку, не мають достатнього впливу на формування дохідної частини місцевих бюджетів.

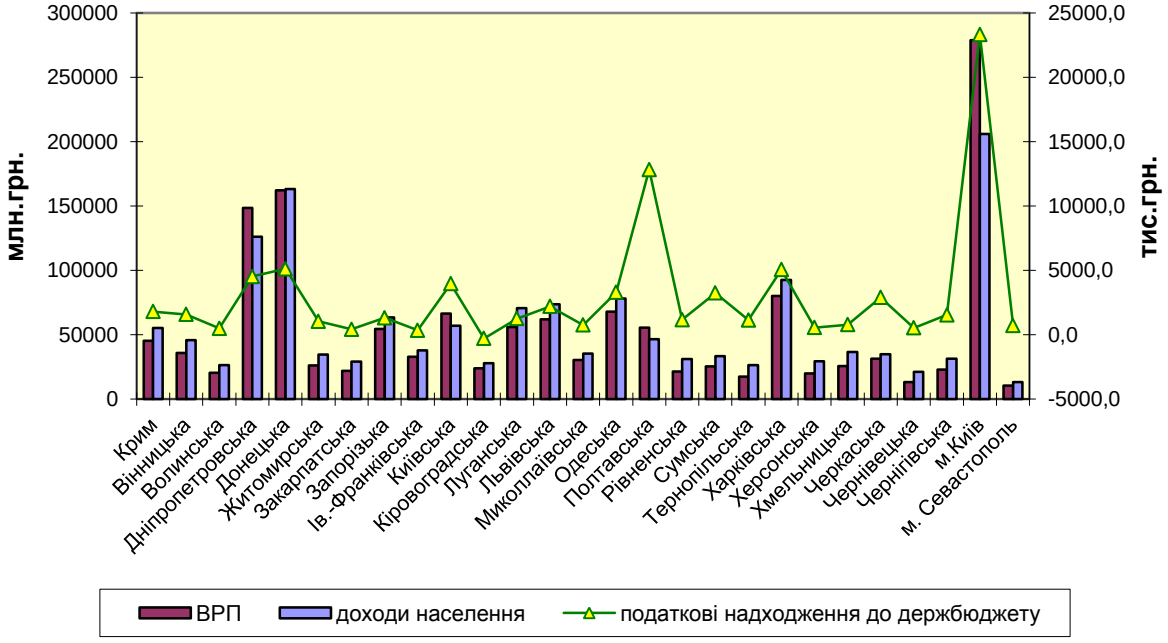

Рис. 3. Регіональні особливості податкових надходжень до державного бюджету, ВРП та доходів населення у 2013 р.

Тому сьогодні перед центральною владою стоїть питання проведення реформування місцевого самоврядування, основним завданням якого повинна стати децентралізація фінансових ресурсів в Україні. В основу нарощення фінансової спроможності регіонів повинно лягти делегування повноважень з центру регіонам з одночасним закріпленням за ними достатньої кількості джерел власних фінансових надходжень, і, в першу чергу, податкових надходжень. При цьому засадничими принципами проведення таких перетворень має стати врахування фінансових можливостей різних регіонів, повноцінний аналіз ефективності регіональних фінансів, досягнення фінансової самодостатності територіальних громад та зміцнення фінансової спроможності регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демків О. І. Напрями поглиблення бюджетної реформи в Україні / О. І.Демків // Фінанси України. – 2009. – №3. – С. 51.

2. Журавльова І. В. Оптимізація дохідної бази місцевих бюджетів / І. Журавльова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hneu.edu.ua/web/public/moved/hneu/NAUKA/Nauka/prezentacii_kafedr/Optmizacija-dohidnoi-bazi-miscevih-bjudzhetiv.pdf.

3. Данилишин Б. Прийшов час бюджетної федералізації України / Б. Данилишин // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/columns/2012/12/17/351286/.

4. Слобожан О. Місцеве самоврядування та європерспективи / О. Слобожан // Дзеркало тижня. Україна. – 22 листопада 2013. – №43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/macrolevel/misceve-samovryaduvannya-ta-yevroperspektivi-_.html.

5. Проект Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» (щодо реформи міжбюджетних відносин), законопроект № 5078 від 15.09.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52179.

6. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р. № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-viii.

Сторонянская Ирина Зеновьевна, Беновская Лилия Ярославовна

НАЛОГОВЫЕ ПОСТУПЛЕНИЯ В СТРУКТУРЕ ДОХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО И МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ: РЕГИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Проведение децентрализации финансовых ресурсов в контексте реформирования местного самоуправления в Украине требует усовершенствования налоговой системы в направлении оптимального распределения налогов между местными и государственным бюджетами. Целью статьи было исследование основных тенденций и выявление проблем налоговых поступлений в местный и государственный бюджеты. Применение статистических методов, сравнительного анализа позволило выявить негативные тенденции нарушения равновесия в распределении налогов между местными и Государственным бюджетом в пользу последнего. Введение нового Налогового кодекса не обеспечило повышение роли местных налогов и сборов в формировании доходов местных бюджетов. Главным наполнителем местных налогов и сборов является единый налог для субъектов малого предпринимательства. Расширение доходной базы местных бюджетов должно состояться за счет введенного налога на недвижимое имущество и акцизного налога с реализации через розничную торговую сеть алкогольных напитков, табачных изделий и топлива. По сути происходит подмена реальной децентрализации финансов расширением базы налогообложения. Изъятие государством значительной части доходов регионов через налоги в государственный бюджет способствует нарастанию централизации финансовых ресурсов в стране. Основные налоговые поступления в бюджет поступают в виде налога на прибыль, НДС, акцизного сбора. Существуют значительные региональные асимметрии по объему наполнения этими налогами госбюджета. Крупнейшими наполнителями государственного бюджета является столица (за счет значительной концентрации всех видов ресурсов), Полтавская, Харьковская и Днепропетровская области, налоговые поступления которых в значительной степени обусловлены функционированием предприятий добывающей отрасли. Чрезмерное изъятие доходов регионов в виде налогов в бюджет обусловило необходимость осуществления трансфертного регулирования. Доля трансфертов государственного бюджета в доходах местных бюджетов достигает половины и более, и растет из года в год. Выявленные тенденции актуализируют вопрос проведения реформирования местного самоуправления, основной задачей которого должна стать децентрализация финансов в Украине.

Ключевые слова: *налоговые поступления, доходы, государственный бюджет, местные бюджеты, децентрализация.*

Storonyans'ka I., Benovs'ka L.

TAX EARNINGS IN THE STRUCTURE OF REVENUES OF THE STATE AND LOCAL BUDGETS: THE REGIONAL DIMENSION

The decentralization of finance in the context of reform of local self-government in Ukraine needs the improvement of the tax system i.e. the optimal allocation of taxes between the local and state budgets. The aim of the article is to study the main trends and problems of tax revenues to the local and state budgets. The application of methods of statistical and comparative analysis has allowed to reveal the negative trends of imbalance in the distribution of taxes between the local and state budgets for the latter. The introduction of the new Tax Code did not provide the growing of local taxes and fees role to the formation of revenue of the local budgets. The main filler of the local taxes and fees is single tax for the small businesses entity. The property tax and excise tax from the realization of alcoholic beverages, tobacco and fuel through the retail network have to enlarge revenue of the local budgets. A withdrawal of a significant part of regions revenues by the state through the taxes to the state budget contributes to the increase of centralization of financial resources in the country. Main tax earnings to the state budget come in the form of income tax, VAT, excise duty. There are significant regional asymmetries concerning the amount of filling budget through these taxes. The largest fillers of the state budget are the capital (due to a significant concentration of all kinds of resources) and Poltava, Kharkiv and Dnipropetrovsk regions the tax earnings of which are largely conditioned by the functioning of enterprises of mining industry. The excessive withdrawal of the revenues of the regions taxes to the state budget predetermined the necessity of implementation of transfer regulation. The part of transfers of the state budget in revenues of the local budgets is half or more, and grows every year. The revealed trends actualize the issue of reform of local self-government, the main task of which should be the decentralization of finance in Ukraine.

Keywords: *tax earnings, revenues, state budget, local budgets, decentralization.*

Одержано: 28.01.2015 р.

УДК 336.055.4:658.14/.17

Черничко Станіслав Федорович,
к.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами,
Мукачівський державний університет
Реблян Дмитро Сергійович,
магістрант, спеціальність «Фінанси і кредит»,
Мукачівський державний університет

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

В статті розглядаються причини фінансової кризи в умовах реформування ринкових відносин в економіці України, здійснюється аналіз трактування категорій «фінансова криза» та «банкрутство» різними авторами, а також розглядається взаємозв'язок виникнення фінансової кризи на макро- та мікроекономічному рівнях. Визначено, що фінансова криза та банкрутство пов'язані з втратою капіталів, скороченням виробничих можливостей, що одночасно супроводжується скороченням робочих місць, а значить, посилює окрім економічних проблем ще й соціальні проблеми. Мета статті полягає в дослідженні теоретичних підходів до трактування поняття «фінансова криза», уточненні її характеристичних ознак та обґрунтуванні шляхів її подолання. Основна увага приділяється дослідженню критичної фази фінансової кризи – стадії банкрутства. Обґрунтовано взаємозв'язок і взаємообумовленість між фінансовою кризою на макро- і мікрорівнях. Визначено, що на макроекономічному рівні фінансова криза – це глибокий розлад фінансів, що виникає в результаті надзвичайних економічних та політичних подій. У статті зазначено, що причинами кризового стану на мікроекономічному рівні є не тільки вплив зовнішніх факторів та недосконале правове поле господарської діяльності, а й неправильний підхід до управління господарсько-фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання, тому авторами приділено певну увагу аналізу причин виникнення фінансових криз. Причини фінансової кризи слід шукати у невідповідності між станом розвитку і потребами підприємства та станом розвитку і потребами зовнішнього середовища. У роботі було виявлено більш широкий спектр чинників появи фінансової кризи порівняно з традиційними підходами. Більш глибоке розуміння сутності, класифікації та причин виникнення фінансової кризи допоможе уникнути її негативних наслідків, зокрема: банкрутства, неплатоспроможності, фінансової нестабільності та ліквідації суб'єктів господарювання. Визначено, що головним для розуміння наслідків фінансової кризи з погляду переваг та недоліків є визнання того факту, що наслідки будь-якої кризи можуть бути не лише негативні, а й можуть спонукати до позитивних змін.

Ключові слова: *криза, фінансова криза, банкрутство, види банкрутства, неплатоспроможність.*

ВСТУП

Постановка проблеми. Поточний період реформування ринкових відносин в економіці України має ряд особливостей, який ускладнює використання типових теоретичних розробок та практичних рекомендацій, сформованих у світовій економічній науці.

Економіка України надзвичайно вразлива через свою нестабільність (економічну, політичну і соціальну). Серед ознак економічної нестабільності особливе місце займає неплатоспроможність (як на мікро-, так і на макроекономічному рівні), яка призводить до фінансової кризи, а потім – і до банкрутства. Безумовно, фінансова криза та банкрутство пов'язані з втратою капіталів, скороченням виробничих можливостей, що одночасно супроводжується скороченням робочих місць, а значить, посилює окрім економічних проблем ще й соціальні проблеми. Тому, головною метою реформування на сучасному етапі розвитку економіки України повинні стати глибокі структурні трансформаційні процеси паралельно з вирішенням складних соціальних питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом аналізу чинників фінансової кризи та банкрутства приділяється багато уваги. Дослідженню цієї проблеми присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Бартон Л., Василенко В. О., Галушко О. І., Гренц Т., Грін П. С., Дацюк І. В., Єлець О. П., Іванов Г. П., Крутик А., Крутько В. Н., Ланкіна В. Є., Піджненбург Б., Розенталь Ю., Сибіряков В. Г., Ткаченко А. М., Хіт Р., Чернявський О. Д., Штангрет А. М. та інші. Проте, враховуючи неоднозначність трактування самої категорії «фінансова криза» та відсутність єдиного підходу до її визначення, оцінки передумов її виникнення, класифікації чинників, існує потреба в поглибленні дослідження.

Мета статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні теоретичних підходів до трактування поняття «фінансова криза», уточненні її характеристичних ознак та обґрунтуванні шляхів подолання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досвід економічних перетворень у багатьох країнах, які проводили реформування планово-адміністративних економічних відносин, свідчить про наявність у цьому процесі певних закономірностей. Як одну з таких закономірностей, що характерна для фінансової сфери у період проведення трансформаційних процесів, можна назвати фінансову кризу.

Якщо звернутися до етимологічного змісту

терміну «криза», то в перекладі з грецької вона означає «рішення, перехідний момент» [1].

За фінансово-кредитним словником, криза – це «…глибокий розлад, період загострення протиріч в процесі розвитку будь-якої сфери людської діяльності» [1].

Економічна енциклопедія тлумачить поняття фінансової кризи як «глибокий розлад державних фінансів під впливом надзвичайних обставин (економічних, політичних, військових); як правило, пов'язана з економічною кризою; характеризується хронічним дефіцитом державного бюджету, інфляцією, розладом податкової і кредитної системи, неплатоспроможністю за зовнішніми боргами» [2, с. 36].

На мікроекономічному рівні існує багато варіантів трактування змісту поняття «фінансова криза». Так, Шеремет А. Д. вважає, що під фінансовою кризою підприємства розуміється його нездатність фінансувати поточну операційну діяльність і погасити термінові зобов'язання. Фінансова криза є наслідком розбалансованості економічного механізму відтворення капіталу підприємства, результатом його неефективної цінової, інвестиційної і фінансової політики [3, с. 74].

Бланк І. А. дає визначення фінансової кризи підприємства як його крах, викликаний технічною, або фізичною нездатністю підприємства обслуговувати взяті на себе фінансові зобов'язання, а банкрутство підприємства – це стан, коли реальна ринкова вартість активів фірми нижче суми її зобов'язань [4, с. 31].

Економісти Вітлінський В. В., Наконечний С. І. розглядають фінансову кризу як «фінансовий стан компанії, при якому її зобов'язання перекривають активи, іншими словами, її власний капітал від'ємний» [5].

На думку М. М. Скворцова, фінансова криза означає фінансову неспроможність підприємства, що виявляється у перевищенні витрат на виробництво продукції над виторгом від її реалізації [6, с.26].

На думку Терещенко О. О. фінансова криза це фаза розбалансування діяльності суб'єкта господарської діяльності, одним з показників якої є обмеження параметрів впливу менеджменту підприємства на фінансові відносини, що виникають між ним та зовнішнім середовищем. Це «…загроза неплатоспроможності та банкрутства підприємства, діяльність його в неприбутковій зоні або відсутність у цього підприємства потенціалу для успішного функціонування» [7, с. 124].

Кінцева стадія фінансової кризи – банкрутство – характеризується як процес, у якому суб'єкт економічних відносин, неспроможний розрахуватися із кредиторами. Відповідно до чинного законодавства майно боржника розподіляється між кредиторами відповідно до встановленої законом черговості виплати боргів. Існує дві форми ініціювання процедури банкрутства: добровільне банкрутство (процес ініційований суб'єктом-боржником) та вимушене банкрутство (процес ініційований будь-ким з кредиторів, якому боржник не може виплатити борг).

Відповідно до закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (2013 р.) банкрутство це «…визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури» [8].

З економічної точки зору банкрутство це неспроможність продовження суб'єктом господарської діяльності внаслідок її економічної нерентабельності та безприбутковості.

Характерними ознаками фінансової кризи підприємства є скорочення попиту на його продукцію, і, як наслідок, зниження обсягів виробництва; зростання заборгованості постачальникам, держбюджету та банкам; затримки з виплатою заробітної плати працівникам. Кількість таких підприємств в економіці України з кожним роком неухильно зростає [11, с. 112].

Подольська О. Я. розрізняє такі види банкрутства підприємства: реальне, фіктивне, технічне та навмисне (рис. 1).

Більшість авторів ототожнюють фінансову кризу і банкрутство, але необхідно зауважити, що банкрутство – це межа фінансової кризи, кінцева стадія непрогнозованого процесу втрати (під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів) потенціалу розвитку, коли структура капіталу та ліквідність підприємства погіршується настільки, що це загрожує його подальшому існуванню.

З економічної точки зору, фінансова криза на підприємстві означає неспроможність подальшої підприємницької діяльності через її економічну нерентабельність, безприбутковість.

Юридичний аспект полягає, насамперед, у тому, що у суб'єкта господарювання є кредитори, тобто особи, які мають документально підтверджені майнові вимоги до нього як до боржника, реалізація яких у передбаченому законом порядку може призвести до ліквідації суб'єкта підприємницької діяльності.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що класично, фінансова криза – це глибокий розлад фінансів, що виникає в результаті надзвичайних економічних та політичних подій.

Розкрити соціально-економічну сутність фінансової кризи на підприємстві як економічної категорії, а тим більш визначити її характерні риси, неможливо без розгляду цього поняття на макрорівні.

Справа в тому, що фінансова криза на макроекономічному рівні проявляється перш за все у хронічному дефіциті державного бюджету, оскільки посилення нерівномірності економічного розвитку окремих галузей економіки країни неминуче порушує співвідношення між попитом і пропозицією на товари (роботи, послуги) як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. В результаті спостерігається зростання темпів витрат порівняно з податковими платежами до бюджету, а значить, витрати не покриваються регулярними надходженнями. Як наслідок, борги місцевих органів державної влади також зростають високими темпами. Обмежені

надходження податків і зборів до бюджетів територіальних громад, складнощі з отриманням субсидій і субвенцій від бюджетів вищих рівнів спонукають до посилення податкового тиску на суб'єктів господарювання. Але ситуація ускладнюється тим, що темпи зростання міжбюджетної заборгованості значно випереджають темпи зростання заборгованості перед бюджетами і державними цільовими фондами господарюючих суб'єктів – платників податків і зборів. Посилення податкового тиску на останніх призводить до максимально можливого з точки зору суб'єктів підприємницької діяльності відволікання обігових коштів з обороту, а значить, і до стагнації фінансово-господарської діяльності та порушення платіжної дисципліни. Таким чином, як було зазначено вище, характерною рисою, невід'ємним атрибутом фінансової кризи є криза платоспроможності.

Рис. 1. Види банкрутства підприємства [12, с. 159]

Можна з впевненістю стверджувати, що криза платоспроможності – це максимальне загострення протиріч в сфері фінансово-кредитних відносин. Воно проявляється у нездатності суб'єктів господарювання своєчасно погасити боргові зобов'язання перед бюджетами всіх рівнів та державними цільовими фондами, банківськими установами, діловими партнерами.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що фінансова криза суб'єктів господарювання характеризується:

- обмеженістю власних коштів;
- високою дебіторською заборгованістю;
- зростанням кредиторської заборгованості;
- обмеженістю внутрішнього і зовнішнього ринків збуту товарів (робіт, послуг) власного виробництва;
- залученням зовнішніх джерел фінансування фінансово-господарської діяльності, яке поступово переростає у повну залежність від них і фактично стопроцентне відволікання власних обігових коштів з обороту.

Своєю чергою, масштаби кризи та її поглиблення обумовлюють структурну нестабільність економічної та політичної ситуації в державі, оскільки кожний господарюючий суб'єкт є елементом народногосподарського комплексу. Таким чином, дестабілізація фінансово-господарської діяльності підприємств та дестабілізація економіки держави взаємопов'язані та взаємообумовлені.

Фінансова криза безпосередньо впливає на економіку країни, відтворення робочої сили; уповільнює темпи економічного зростання, посилює його кризовий стан. Але вона є наслідком фінансової кризи державних фінансів, що характеризується хронічною незбалансованістю державного і місцевого бюджетів, катастрофічним зростанням міжбюджетної заборгованості, порушенням структури бюджетних витрат у зв'язку із збільшенням видатків на підтримку обороноздатності країни, утримання державного апарату управління всіх рівнів, фінансування неприбуткових державних підприємств і цілих галузей; скороченням соціальних виплат, посиленням податкового тиску; розладом кредитної системи та грошового обігу. Вищезазначене підтверджує взаємозв'язок і взаємообумовленість між фінансовою кризою на макро- і мікрорівнях.

Останніми роками в Україні частка фінансово-неспроможних суб'єктів господарювання залишається стабільно високою, а в 2014 р. навіть перевищила величину 2009-2010 рр. (табл. 1).

У 2014 р. діяльність практично кожного другого підприємства була збитковою. А це дає змогу стверджувати про їх неплатоспроможність, яка, в свою чергу, може бути підставою для оголошення суб'єкта господарювання банкрутом.

Неплатоспроможність пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі та нездатності суб'єкта підприємницької діяльності виконати платіжні зобов'язання перед кредиторами і державою, строк оплати яких настав. Як наслідок, значна кількість позовних заяв до арбітражних судів надходить у зв'язку з неплатоспроможністю підприємств.

Таблиця 1

Динаміка фінансових результатів підприємств до оподаткування у 2009-2014 рр.

Роки	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
2009	-45011,3	60,1	143706,6	39,9	188717,9
2010	58334	59	212008,6	41,0	153674,6
2011	122210	65,1	272726,2	34,9	150516,2
2012	101884,7	64,5	277938,5	35,5	176053,8
2013	29283,2	65,9	234513,7	34,1	205230,5
січень-вересень 2014 року	-168026,1	55,8	215506,5	44,2	383532,6

Джерело: Державна служба статистики України // http://www.ukrstat.gov.ua/

Катастрофічне зростання кредиторської і дебіторської заборгованості, як наслідок неплатоспроможності більшості суб'єктів господарювання, своєю чергою, є підставою для оголошення підприємства банкрутом.

Фінансова криза, банкрутство та ліквідація суб'єктів господарювання означають не лише збитки для його акціонерів, кредиторів, партнерів, споживачів, а й зменшення обсягу податкових надходжень до бюджетів різних рівнів і дестабілізації економічної та соціальної ситуації.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Безумовно, фінансова криза пов'язана із втратою капіталу, скороченням виробничих потужностей, розпадом трудового колективу, появою безробітних, а значить, соціальних конфліктів. І все ж таки структурна перебудова економіки і її майбутнє піднесення неможливі без «відбраковки» технологічно відсталих, неконкурентоспроможних суб'єктів господарювання, які виробляють продукцію, що не користується попитом, і які витрачають на її виготовлення сировину, матеріали, які б могли знайти більш раціональне використання.

З огляду на це, фінансова криза підприємств в умовах ринкової економіки є наслідком фінансової кризи державних фінансів, нехтуванням впливом різноманітних факторів мікро- і макросередовища, а тому правомірно розглядається як розплата за економічну свободу у виборі напрямку господарської діяльності, ринків збуту, політики ціноутворення, скорочення ринку праці. Крім того, вона має глибокі економічні наслідки. Відволікання грошових коштів неспроможними чи збанкрутілими підприємствами впливає на фінансовий стан їхніх партнерів, спричиняє появу серед них ознак неплатоспроможності і, врешті, завдає збитки державі.

Взаємозв'язок і взаємообумовленість фінансової кризи на макро- і мікрорівнях, розкриття їх соціально-економічної сутності та визначення характерних рис дозволяють логічно перейти до з'ясування зовнішніх і внутрішніх факторів, що зумовлюють виникнення фінансової кризи на підприємстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Финансово-кредитный словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rubricon.com/ifc_1.asp.
2. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента: Т.2 / И. А.Бланк. – Киев: Ника-Центр; Эльга, 2004. – 618 с.
3. Шеремет А. Д. Финансы предприятий / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфуллин. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 343 с.
4. Бланк И. А. Стратегия и тактика управления финансами. – К.: МП ИТЕМ, 1996. – 345 с.
5. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К.: ТОВ «Борисфен-М», 1996. – 336 с.
6. Скворцов М. Оптимальный вариант: Аспекты банкротства и модель выживания предприятия / М. Скворцов // Посредник. – 1997. – №23. – С. 26-28.
7. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. пос. / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 412 с.
8. Наказ «Про затвердження методики інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організації» від 23.02.1998 р. № 22 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98. – Агентство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій.
9. Іорданов В. Банкрутство. Ліквідація / В. Іорданов // Все про бух облік. – 2010. – № 60. – С. 18-20.

10. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства / Г. В. Савицька. – К.: Знання, 2004. – 225 с.
11. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / О. О.Шеремет. – К., 2005. – 196 с.
12. Подольська В. О. Фінансовий аналіз: Навч. пос. / В. О. Подольська, О. В. Яріш. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.

Черничко Станислав Федорович, Реблян Дмитрий Сергеевич

ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ

В статье рассматриваются причины финансового кризиса в условиях реформирования рыночных отношений в экономике Украины, осуществляется анализ трактовки категорий «финансовый кризис» и «банкротство» различными авторами, а также рассматривается взаимосвязь возникновения финансового кризиса на макро- и микроэкономическом уровнях. Определено, что финансовый кризис и банкротство связанны с потерей капиталов, сокращением производственных возможностей, одновременно сопровождаются сокращением рабочих мест, а значит, усиливают кроме экономических проблем еще и социальные проблемы. Цель статьи заключается в исследовании теоретических подходов к трактовке понятия «финансовый кризис», уточнении его характеристических признаков и обосновании путей его преодоления. Основное внимание уделяется исследованию критической фазы финансового кризиса – стадии банкротства. Обоснованно взаимосвязь и взаимообусловленность между финансовым кризисом на макро- и микроуровне. Определено, что на макроэкономическом уровне финансовый кризис – это глубокое расстройство финансов, которое возникает в результате чрезвычайных экономических и политических событий. В статье указано, что причинами кризисного состояния на микроэкономическом уровне является не только влияние внешних факторов и несовершенное правовое поле хозяйственной деятельности, а и неправильный подход к управлению хозяйственно-финансовой деятельностью субъектов хозяйствования, и поэтому авторами уделяется определенное внимание анализу причин возникновения финансовых кризисов. Причины финансового кризиса следует искать в несоответствии между состоянием развития и потребностями предприятия и состоянием развития и потребностями внешней среды. В работе было выявлено более широкий спектр факторов финансового кризиса по сравнению с традиционными подходами. Более глубокое понимание сущности, классификации и причин возникновения финансового кризиса поможет избежать его негативных последствий, в частности: банкротства, неплатежеспособности, финансовой нестабильности и ликвидации субъектов хозяйствования. Определено, что главным для понимания последствий финансового кризиса с точки зрения преимуществ и недостатков является признание того факта, что последствия любого кризиса могут быть не только негативными, но и могут побудить к позитивным изменениям.

Ключевые слова: *кризис, финансовый кризис, банкротство, виды банкротства, неплатежеспособность.*

Chernychko S., Reblian D.

CHARACTERISTICS OF THE FINANCIAL CRISIS AS A SOCIAL AND ECONOMIC CATEGORY

The causes of the financial crisis in restructuring the market economy of Ukraine have been considered in the article, the interpretation of the categories of "financial crisis" and "bankruptcy" by various authors has been analyzed, and the relationship of the financial crisis at the macro and micro levels has been examined. It has been determined that the financial crisis and bankruptcy are related to the loss of capital, reduction of production capacity, simultaneously accompanied by job cuts, and thus increases the economic problems in addition to social problems. The purpose of the article is to study the theoretical approaches to the interpretation of the concept of "financial crisis", to clarify its characteristic signs and to justify the ways of overcoming. The focus is the critical phase of the financial crisis – stages of bankruptcy. Relationship and interdependence between the financial crisis at the macro and micro levels have been grounded. It has been determined that at the macroeconomic level the financial crisis is a deep frustration of finance, resulting from extraordinary economic and political events. It has been stated in the article that the causes of the crisis situation at the micro level is not only the impact of external factors and inadequate legal framework of economic activity, but also the wrong approach to the management of economic and financial activity of entities, so the authors paid some attention to the analysis of the causes of the financial crisis. The causes of the financial crisis should be sought in the disparity between the state of development and needs of the environment. A wider range of factors of the financial crisis emergence compared to traditional approaches has been found in the article. A deeper understanding of the nature, classification and causes of the financial crisis will help to avoid its negative effects, such as: bankruptcy, insolvency, financial instability and liquidation of economic entities. It has been determined that the key to understanding the effects of the financial crisis in terms of costs and benefits is recognition of the fact that the effects of any crisis can be not only negative but also can induce positive change.

Key words: *crisis, financial crisis, bankruptcy, types of bankruptcy, insolvency.*

Одержано 08.02.2015 р.